

ЄВРОПЕЙСЬКА КОНВЕНЦІЯ З ПРАВ ЛЮДИНИ ТА КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС

Практика Європейського
суду з прав людини

Друге видання

Джеремі Макбрайд

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

ЄВРОПЕЙСЬКА КОНВЕНЦІЯ З ПРАВ ЛЮДИНИ ТА КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС

Практика
Європейського суду
з прав людини

Друге видання
Джеремі Макбрайд

Переклад цієї публікації українською мовою та друк здійснено за сприяння проекту Ради Європи «Подальша підтримка реформи кримінальної юстиції в Україні», що впроваджується за фінансової підтримки Уряду Данії.

Видання англійською мовою

Human Rights and Criminal Procedure
ISBN 978-92-871-8480-1

© Рада Європи, червень 2018 р.
(друге видання)

Міркування, висловлені в цій роботі, належать авторам і не обов'язково відображають офіційну позицію Ради Європи.

Всі права захищено. Переклад, відтворення або поширення будь-якої частини цієї публікації у будь-якій формі та за допомогою будь-яких засобів – електронних (на CD-Rom, у мережі Інтернет тощо) чи механічних, зокрема ксерокопіювання, запису чи будь-яких інформаційно-пошукових систем, – не дозволяються без попередньої письмової згоди Директорату з питань зв'язку (F-67075 Strasbourg Cedex або publishing@coe.int).

Текст створений та використовується з дозволу Ради Європи. Переклад публікується за згодою Ради Європи, але є виключною відповідальністю перекладача(ів).

Переклад та фахове редагування здійснено Медіа Центром «Розмай» (Rozmai Media Center)

Макет і дизайн обкладинки: Департамент підготовки документів і публікацій (Documents and Publications Production Department, SPDP), Рада Європи

Фото: Shutterstock.com

Council of Europe Publishing F-67075
Strasbourg Cedex <http://book.coe.int>

© Рада Європи, червень 2019 р.

Зміст

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. КРИМІНАЛЬНЕ ОБВИНУВАННЯ	13
РОЗДІЛ 2. РОЗСЛІДУВАННЯ	21
РОЗДІЛ 3. ЗАПОБІЖНІ ЗАХОДИ	37
РОЗДІЛ 4. ЗАТРИМАННЯ Й ВЗЯТТЯ ПІД ВАРТУ	41
РОЗДІЛ 5. ПОПЕРЕДНЄ УВ'ЯЗНЕННЯ	71
РОЗДІЛ 6. ЗБІР ДОКАЗІВ	137
РОЗДІЛ 7. ДОПИТ	171
РОЗДІЛ 8. ВИСУНЕННЯ ОБВИНУВАННЯ, УГОДА ПРО ВИЗНАННЯ ВИНУВАТОСТІ І ЗУПИНЕННЯ ПРОВАДЖЕННЯ	189
РОЗДІЛ 9. СУД ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ	207
РОЗДІЛ 10. ВІДКРИТЕ СУДОВЕ ЗАСІДАННЯ	237
РОЗДІЛ 11. ДОВЕДЕННЯ І ДОКАЗИ	247
РОЗДІЛ 12. ЗАХИСТ	311
РОЗДІЛ 13. ПРАВА ПОТЕРПІЛИХ	379
РОЗДІЛ 14. ЗАОЧНИЙ СУДОВИЙ РОЗГЛЯД	395
РОЗДІЛ 15. ВИРОК	407
РОЗДІЛ 16. АПЕЛЯЦІЯ	429
РОЗДІЛ 17. ВІДНОВЛЕННЯ ПРОВАДЖЕННЯ	485
РОЗДІЛ 18. СУДОВИЙ РОЗГЛЯД ВПРОДОВЖ РОЗУМНОГО СТРОКУ	491
РОЗДІЛ 19. ВІДШКОДУВАННЯ І ВИТРАТИ	501
РОЗДІЛ 20. ПИТАННЯ, ЩО СТОСУЮТЬСЯ НЕПОВНОЛІТНІХ	521
ПОКАЖЧИК СПРАВ	535
ДЕТАЛЬНИЙ ЗМІСТ	551

Вступ

Це друге і розширене видання посібника, призначеного допомогти суддям, прокурорам та адвокатам враховувати вимоги Європейської конвенції з прав людини та протоколів до неї (надалі – Європейська конвенція) та, зокрема, практику Європейського суду з прав людини (надалі – Європейський суд) при тлумаченні й застосуванні норм кримінально-процесуальних кодексів та інших законодавчих актів, які стосуються сфери кримінального судочинства. З цією метою наводяться витяги з ключових рішень Європейського суду та колишньої Європейської комісії з прав людини («колишня Європейська комісія»)¹, в яких викладено рішення щодо заяв про порушення однієї чи декількох норм Європейської конвенції в процесі проведення слідства, судового обвинувачення або розгляду справ про інкриміновані злочини, а також у межах апеляційного чи іншого провадження, що має стосунок до кримінального процесу.

Використання витягів з цих рішень для ілюстрації різних вимог Європейської конвенції, яким підпорядковується здійснення кримінального процесу, не тільки свідчить про те, що в самому тексті Конвенції не міститься достатніх вказівок на сферу застосування цього документу (зокрема тому, що це багато в чому залежить від тлумачення, яке дають його положенням Європейський суд і колишня Європейська комісія), але також дає певне уявлення щодо того, яким чином слід застосовувати ці вимоги в конкретних ситуаціях з огляду на обставини вибраних справ.

Значення Європейської конвенції для тлумачення і застосування норм кримінально-процесуальних кодексів та інших законодавчих актів, які стосуються цієї сфери, впливає як із положень самої Конвенції, в яких чітко визначено вимоги щодо функціонування системи кримінального судочинства, так і з багатьох інших положень, які містять низку опосередкованих вимог, що також мають бути враховані.

Чітко сформульовані вимоги насамперед впливають із права на свободу та особисту недоторканність за статтю 5 та з права на справедливий судовий розгляд при розв'язанні питання про кримінальні обвинувачення за статтю 6, а також із права на оскарження в кримінальних справах, права на компенсацію

¹ Цей орган впливав на реалізацію Європейської конвенції до того, як набрав чинності Протокол № 11, однак його рішення з низки важливих питань, пов'язаних із кримінальним процесом, і досі не втратили своєї ваги. Автор цього посібника передбачає, що читач вже ознайомлений з загальною інформацією про систему Європейської конвенції.

за незаконне засудження та права не бути відданим до суду чи покараним двічі, що закріплене відповідно в статтях 2, 3 та 4 Протоколу № 7.

Імпліцитно сформульовані вимоги Європейської конвенції постають, зокрема, з права на життя за статтею 2 та з заборони катувань, нелюдського поводження та покарання за статтею 3 (що є важливим у таких питаннях, як застосування сили при здійсненні правоохоронних заходів, при розслідуванні ймовірних злочинів та проведенні допитів), з права на повагу до особистого та сімейного життя, житла та кореспонденції за статтею 8 (що не тільки накладає важливі обмеження на способи розслідування злочинів та отримання доказів, але і впливає на обмеження, що їх може бути накладено на арештованих або затриманих осіб, та публічність, яка може характеризувати певні аспекти кримінального процесу), з права на свободу вираження поглядів за статтею 10 (що пов'язане не лише з висвітленням кримінального провадження, але й із встановленням меж для критики системи кримінального судочинства, зокрема щодо здійснення судочинства в конкретній справі), з права на мирне володіння майном за статтею 1 Протоколу № 1 (яке має бути дотримане в ході правозастосовних дій і яке може бути важливим у контексті заходів для збереження доказів вчинення злочину або здобутих внаслідок вчинення такого злочину доходів) та права на вільне пересування за статтею 2 Протоколу № 4 (що може впливати на обмеження, які накладають на осіб, підозрюваних у вчиненні злочинів, на час розслідування злочину або судового розгляду справи).

Цілком можливо, що положення, що містяться в кримінально-процесуальних кодексах та інших законодавчих актах, які стосуються сфери кримінального судочинства, відбивають та охоплюють багато – якщо не всі – з вимог Європейської конвенції стосовно кримінального процесу. Однак лише їхнє практичне застосування визначає, чи були справді дотримані вимоги Європейської конвенції. Врахування того, як Європейський суд та колишня Європейська комісія тлумачили й застосовували положення Європейської конвенції в конкретних обставинах, може слугувати практичним орієнтиром, коли йдеться про тлумачення та застосування норм кримінально-процесуальних кодексів та інших законодавчих актів, які стосуються сфери кримінального судочинства, гарантуючи тим самим, що взяте за статтею 1 Європейської конвенції зобов'язання забезпечувати викладені в ній права та свободи буде належним чином виконано.

Розглядаючи значення Європейської конвенції для кримінального судочинства, не слід забувати, що права та свободи, які вона гарантує, – зокрема право на зібрання, об'єднання, вираження поглядів, особисте життя й віросповідання за статтями 8–11, так само як і заборона ретроспективних відповідальності та покарань за статтею 7, – можуть також встановлювати суттєві обмеження щодо сфери застосування кримінального права². Однак у цьому посібнику такі обмеження не розглядаються, оскільки основну увагу в ньому приділено здійсненню

² Див., наприклад, "Корбели проти Угорщини" (*Korbely v. Hungary*) [ВП], 9174/02, 19 вересня 2008 року (ст. 7), "АДТ проти Сполученого Королівства" (*ADT v. United Kingdom*), 35765/97, 31 липня 2000 року (ст. 8) та "Ахмет Арслан та інші проти Туреччини" (*Ahmet Arslan and Others v. Turkey*), 41135/98, 23 лютого 2010 року (ст. 9).

кримінального процесу за умов, коли не виникає питання про припустимість притягнення до кримінальної відповідальності.

Так само в цьому довіднику не висвітлюється, яким чином ці права і свободи, а також право на життя, заборона катування та нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання можуть не лише вимагати, щоб різні дії чи бездіяльність становили кримінальні правопорушення³ (з реально застосованим покаранням, що відображає тяжкість відповідної поведінки⁴), а й також накладати обмеження на покарання за інші правопорушення⁵ та на спосіб, у який це покарання виконуються⁶.

Слід також зазначити, що зміст поняття «кримінальне» правопорушення для цілей Європейської конвенції не обмежується тим, як його розуміють у праві будь-якої держави, для котрої вона має обов'язковий характер. Як і багато інших норм Європейської конвенції, термін «злочин» Європейський суд і колишня Європейська комісія розглядають як такий, що має самостійне значення, внаслідок чого, хоча класифікація чогось як «кримінального» у внутрішньодержавному законодавстві й відіграватиме вирішальну роль при застосуванні різноманітних вимог Європейської конвенції до відповідного провадження, той факт, що якесь провадження з погляду внутрішньодержавного законодавства не належить до цієї категорії, не заважає розглядати такі вимоги як застосовні до цього провадження.

Отже, як свідчать наведені в першому розділі цієї книги витяги, особливо важливими в цьому контексті є наступні фактори: чи відповідна норма є загалом застосовною, чи застосоване покарання мало компенсаторну чи каральну функцію, чи було воно пов'язане з позбавленням волі або виконувалося іншим чином (наприклад, шляхом виплати значної суми грошей). Внаслідок застосування цих критеріїв принаймні деякі дисциплінарні правопорушення в місцях позбавлення волі, адміністративні порушення правил дорожнього руху і штрафні санкції податкових органів розглядалися як «кримінальні» в розумінні Європейської конвенції. Таке трактування не означає, що подібні справи мають класифікуватися як «кримінальні» з погляду національного права. Проте спосіб, відповідно до якого вони розглядаються, не потребує забезпечення однакового рівня захисту в процесі судочинства щодо них. Тож коли йдеться про виконання вимог Європейської конвенції стосовно провадження, яке Європейський суд вважатиме «кримінальним», то ні кримінально-процесуальний кодекс, ні інші законодавчі акти, які стосуються сфери кримінального судочинства, можуть не бути єдиним національним процесуальним стандартом.

3 Див., наприклад, *"Христові проти Болгарії"* (*Hristovi v. Bulgaria*), 42697/05, 11 жовтня 2011 року (ст. 3) і *"Сьодерман проти Швеції"* (*Söderman v. Sweden*) [ВП], 5786/08, 12 листопада 2013 року (ст. 8).

4 Див., наприклад, *"Оккалі проти Туреччини"* (*Okkali v. Turkey*), 52067/99, 17 січня 2006 року та *"Гейфген проти Німеччини"* (*Gäfgen v. Germany*) [ВП], 22978/05, 1 червня 2010 року.

5 Див., наприклад, *"Вінтер та інші проти Сполученого Королівства"* (*Vinter and Others v. United Kingdom*) [ВП], 66069/09, 9 липня 2013 року (довічне ув'язнення без права на дострокове звільнення), *"Мурат Вурал проти Туреччини"* (*Murat Vural v. Turkey*), 9540/07, 21 жовтня 2014 року (тривалість ув'язнення) і *"Гріфхорст проти Франції"* (*Griffhorst v. France*), 28336/02, 26 лютого 2009 року (сума штрафу).

6 Див., наприклад, *"Муришич проти Хорватії"* (*Muršić v. Croatia*) [ВП], 7334/13, 20 жовтня 2016 року стосовно умов ув'язнення.

Звичайно, важливо пам'ятати, що наводячи ці витяги, автор не ставить за мету всебічно розглянути кожну з вимог Європейської конвенції. Зробити це було б неможливо не тільки з огляду на обмежений обсяг, але й тому, що у своїй практиці Європейський суд та колишня Європейська комісія розглянули не всі проблеми, що можуть виникати при тлумаченні та застосуванні Європейської конвенції в контексті кримінального судочинства. Оскільки ж системи кримінальної юстиції мають реагувати на зміни в характері злочинної діяльності, то, безперечно, поставатимуть і нові питання. Ба більше, сама Європейська конвенція є живим правовим документом, тож спосіб тлумачення й застосування її положень, можливо, ще переглядатимуть – шляхом постійного уточнення – у процесі розвитку європейського консенсусу щодо її вимог.⁷ З огляду на ці застереження витяги підібрано так, щоб належно визначити обсяг встановлених у теперішній час вимог Європейської конвенції.

Структура посібника не відповідає порядку положень Європейської конвенції. Натомість його побудова відбиває різні стадії кримінального процесу, починаючи від стадії розслідування та представлення різних пов'язаних з нею обов'язкових умов, початкові етапи затримання та взяття під варту, запобіжні заходи та попереднє ув'язнення, процес збирання доказів та допитування, а також висунення звинувачення, укладання угоди про визнання винуватості та припинення провадження в справі до її розгляду в суді. Далі в посібнику розглядається стадія судового розгляду, коли мова йде про вимоги щодо суду та слухання у відкритому засіданні, підхід до тягаря доведення та стандартів стосовно доказів, зокрема з боку свідків, та прийнятності доказів. Наступними розглядаються особливі права захисту, а також права потерпілих від заявлених кримінальних злочинів, використання заочного судового розгляду та норм, що визначають судові рішення та його наслідки. Потім йдеться про оскарження, про відновлення провадження, про вимогу здійснення судового розгляду впродовж розумного часу та різні зобов'язання, пов'язані з виплатою компенсації та судовими витратами. Насамкінець у посібнику розглянуто низку особливих питань, пов'язаних з дітьми, які виникали у зв'язку із застосуванням Європейської конвенції.

У наступних абзацах наведено стислий виклад основних складників вимог Європейської конвенції щодо кримінального судочинства з тим, щоб представити, які наслідки вони спричиняють. Важливо зазначити, що хоча кримінальний процес складається з послідовних етапів, аспекти багатьох визначених у Європейській конвенції прав і свобод можуть бути наявними на кількох із них, тож і застосування породжених ними вимог не може бути чітко розмежованим.

Питання про керівні принципи кримінального розслідування, зокрема стосовно його повноти, ефективності та незалежності, постають передовсім у контексті тверджень про випадки незаконного позбавлення життя та жорстокого поводження в порушення статей 2 та 3, проте на встановлені стандарти все частіше посилаються, коли зачіпаються інші права і свободи, закріплені Європейською

⁷ Див., наприклад, щодо вимоги про безсторонність за статтею 6 рішення в справі «Боржер проти Бельгії» (*Borgers v Belgium*), 12005/86, від 30 жовтня 1991 р., а щодо того, що сягає рівня катування – рішення в справі «Сельмуні проти Франції» (*Selmouni v France*) [ВП], 25803/94, від 28 липня 1999 р.

конвенцією. Крім того, ці стандарти можуть також застосовуватися до стверджуваних правопорушень загалом, не в останню чергу тому, що їх вчинення може зачіпати чимало основних прав, що їх гарантує Європейська конвенція, а невжиття відповідних заходів щодо них може призвести до порушення права на ефективний засіб правового захисту за статтею 13.

Право на свободу і особисту недоторканність за статтею 5 встановлює тверду презумпцію на користь того, щоб підозрювані в скоєнні злочинів залишались на волі, і це накладає важливі зобов'язання, коли йдеться про затримання та арешт таких осіб, застосування та тривалість попереднього ув'язнення. Обов'язковою вимогою при цьому є необхідність обґрунтованої підозри, але сама собою остання не є достатньою вимогою, адже Європейський суд особливо занепокоєний і зловживанням владними повноваженнями, і тим, щоб потреба в подовженні тримання під вартою була виправдана підставами, які є не лише прийнятними, але і спираються на об'єктивне обґрунтування. Окрім того, слід уважно контролювати загальний строк попереднього ув'язнення, приділяючи особливу увагу ретельності в процесі розгляду справи.

Здійснення ефективного судового контролю в разі взяття особи під варту вважається, відповідно до системи Європейської конвенції, необхідним не лише для забезпечення права на свободу та особисту недоторканність, але також для того, щоб убезпечити особу від можливого неналежного поводження за обставин, коли така особа є особливо вразливою. Отже, пункт 3 статті 5 передбачає обов'язкову та невідкладну судову перевірку підстав для позбавлення свободи після затримання й взяття під варту підозрюваного в злочині. У пункті 4 статті 5 міститься вимога того, щоб утримувана під вартою особа мала реальну можливість оскаржити законність позбавлення її волі. При цьому має бути враховано дотримання багатьох специфічних умов з тим, щоб забезпечити їхню ефективність – як у процесі здійснення кримінального розгляду, так і після його завершення.

Хоча допомога адвоката є потенційно основною умовою здатності кого-небудь захищати себе під час судового процесу, шкода може бути завдана обвинувачуваній особі і на ранніх етапах розслідування справи, тому Європейський суд дійшов висновку, що така допомога буде загалом необхідною навіть під час першого допиту. Щоразу коли виникає право на таку допомогу, виникає і потреба забезпечити безперешкодну можливість доступу до адвоката та створити такі обставини, щоб консультація була конфіденційною. Окрім цього, право на допомогу може зобов'язувати державу забезпечити адвоката й оплату його послуг, якщо зацікавлена особа не має такої змоги. Особливо це стосується випадків, коли рівень компетентності обвинуваченої особи та (або) наслідки її засудження є такими, що надання безоплатної правової допомоги відповідатиме інтересам правосуддя. Проте право на правову допомогу – незалежно від того, чи надається вона державою, чи ні – не означає, що воно не підлягає регулюванню, зокрема якщо наслідки можуть зашкодити судовому процесу.

Збирання доказів на підтримку обвинувачення може зачіпати чимало прав за Європейською конвенцією. Зокрема, заборона катувань та нелюдського поводження унеможлиблює застосування певних методів допиту, а прагнення здобувати добровільні зізнання теж унеможлиблює як застосування кримінальних

санкцій з метою примусити особу давати свідчення проти себе, так і використання за певних обставин методів провокації або підбурювання до правопорушення. Втім, бувають обставини, коли докази можуть бути отримані шляхом обшуку чи медичного обстеження всупереч волі відповідної особи, за умови забезпечення певних гарантій. Ба більше, навіть коли докази й були здобуті з порушенням права на повагу до особистого життя, основним при розгляді питання про їхню прийнятність буде те, як це вплинуло на справедливий характер провадження загалом.

Ця останнє міркування – справедливий характер – впливає на оцінку багатьох аспектів розгляду справи в першій та, якщо до цього доходить, апеляційній інстанції. Хоч є конкретні стандарти щодо таких питань, як достатність часу для підготовки до захисту в суді, виклик та перехресний допит свідків, практика Європейського суду свідчить, що він занепокоєний наслідками, спричиненими їхнім недотриманням у кожному конкретному випадку. Однак при здійсненні такої оцінки Суд користується перевагою ретроспективності, тоді як суд, у якому ще триває провадження, може й не настільки розважливо оцінювати можливу шкідливість якоїсь із ухвал.

Справедливості не можна досягнути там, де обвинувачення і захист у кримінальному провадженні перебувають у нерівному становищі. Таку процесуальну нерівність можна побачити, наприклад, тоді, коли свідчення експертів є насправді не нейтральними, а обвинувальними, коли захист позбавлено повного доступу до матеріалів судової справи, коли сторона обвинувачення може звертатись із поданнями в першу чи апеляційну інстанції, а захист не може на них відреагувати.

У кожному судовому переслідуванні презумпція невинуватості покладає тягар доведення на обвинувачення. Це означає, що обвинуваченого не можна змушувати свідчити проти себе, і що обвинувальний вирок має спиратися на докази. Водночас, за умови існування певних гарантій, не обов'язково заперечувати можливість робити припущення на підставі окремих фактів справи або вимагати, щоб обвинувачений пояснив якусь конкретну обставину. Однак презумпція невинуватості має вплив і на заяви офіційних осіб перед судовим процесом, і в діях суддів під час суду, і в ставленні до особи після винесення виправдального вироку чи припинення провадження в справі.

Суттєвою характеристикою будь-якого судового процесу є незалежність і безсторонність суду. У зв'язку з чим постає питання про гарантії захисту суддів від неналежного впливу, а також про обставини, за яких може виникати справжня упередженість з їхнього боку або, частіше, обґрунтовані підозри в її потенційній наявності – можливо внаслідок їхньої причетності до провадження на попередніх стадіях, зв'язків із органом обвинувачення чи потерпілим, та впливом висвітлення в ЗМІ.

Чільне місце серед цих різних стандартів, що визначають хід судочинства в кримінальних справах з метою забезпечити його справедливості, займає дуже важливий критерій Європейської конвенції, який передбачає розгляд справи впродовж розумного строку. Цей обов'язок, що на практиці повсякчасно порушується, стосується розгляду справи як у першій інстанції, так і на різних апеляційних рівнях, а також загальної тривалості всього провадження в конкретній справі.

Оскільки обставини справ обов'язково відрізнятимуться, межі «розумного» строку чітко не визначено, проте, хоча тривалість деяких проваджень і можна пов'язати зі складністю справ, бездіяльність при їхньому розгляді чи затримки внаслідок нестачі ресурсів не є прийнятним поясненням.

Усі ці питання представлено в різних витягах з рішень Європейського суду та колишньої Європейської комісії. Витяги були підібрані для того, щоб проілюструвати приклади багатогранності вимог Європейської конвенції щодо питань, які мають значення для кримінального судочинства. Через брак місця при доборі довелося обмежувати обсяг витягів, внаслідок чого тут опущено посилання на рішення, частини речень та навіть цілі пункти. Втім спосіб, у який це зроблено, сподіваємося, все ж дає уявлення про найважливіші аргументи та конкретний контекст ухвалених рішень і водночас не подає в хибному світлі позицію Європейського суду або колишньої Європейської комісії. Варто мати на увазі, що на додаток до обраних справ у багатьох випадках можна навести приклади інших, які не лише ілюструють, але й, певною мірою, уточнюють окремі аспекти, що розглядаються.

Повні тексти всіх рішень, витяги з яких ми наводимо, зберігаються в HUDOC – базі даних Європейського суду (<http://www.echr.coe.int/ECHR/EN/hudoc>), зазвичай англійською та французькою мовами, проте в деяких випадках лише однією з цих мов. Після назви справ щодо ухвал, які містять насамперед рішення про прийнятність заяв, а не рішення по суті, зазначається «(ухв.)» («(dec.)»)⁸. У випадках, коли справа має більш ніж один реєстраційний номер заяви, вказується лише перший з них.

Витяги взято з рішень, ухвалених до 31 грудня 2016 року.

Джереми Макбрайд

⁸ В одному випадку, що стосується звіту колишньої Європейської комісії, після назви справи стоїть «(звіт)» ("(rep.)").

Розділ 1

Кримінальне обвинувачення

► «Езе і Коннорс проти Сполученого Королівства» (*Ezeh and Connors v. United Kingdom*) [ВП], 39665/98, 9 жовтня 2003 року.

82. ... відправним пунктом для оцінки застосовності кримінального підходу статті 6 Конвенції до цієї справи безперечно залишаються критерії, які були встановлені в справі «Енгель та інші» (*Engel and Others...*):

82. ... «...[С]лід насамперед встановити, чи положення, що встановлює склад інкримінованого правопорушення, належить у законодавстві держави-відповідача до положень кримінального права, дисциплінарної відповідальності, або ж того і іншого одночасно. Проте це лише відправний пункт. Отримані таким чином вказівки мають лише формальне, відносне значення та повинні бути досліджені у світлі такого спільного знаменника, як відповідне законодавство різних держав-учасниць.

Набагато важливішим чинником є сам характер правопорушення...

Однак контроль з боку Суду цим не обмежується. Такий контроль загалом видавався б ілюзорним, якби він не враховував також ступінь суворості покарання, яке загрожує відповідній особі. У суспільстві, що підтримує принцип верховенства права, до «кримінальної» сфери належать можливі покарання у вигляді позбавлення свободи, за винятком тих, що з огляду на їхній характер, тривалість чи спосіб виконання не можуть призвести до явно негативних наслідків...

86. Окрім того, ... другий і третій критерії, сформульовані в справі «Енгель», є альтернативними, і не обов'язково сукупними... Це допускає використання сукупного підходу в разі, коли індивідуальний аналіз кожного критерію не дає змоги зробити чіткий висновок про наявність кримінального обвинувачення...

90. З погляду внутрішньодержавного права ті правопорушення, які були інкриміновані заявникам, належали до категорії дисциплінарних...

Отже, ... розгляд і ухвалення рішень щодо таких правопорушень... були покликані підтримувати порядок у стінах тюрми.

100. При тлумаченні автономного характеру поняття «кримінальний» у статті 6 Конвенції Суд наголошував, що держави-учасниці не можуть на власний розсуд кваліфікувати кримінальне правопорушення як дисциплінарне або переслідувати особу, що вчинила «змішане» правопорушення, скоріше в дисциплінарній, а не в кримінальній площині, оскільки це поставило б дію

основоположних пунктів статті 6 в залежність від їхньої суверенної волі. Отже, роль Суду, відповідно до цієї статті, полягає в тому, щоб переконатися, що не відбувається неналежного вторгнення дисциплінарного в царину кримінального...

101. ... неправомірною поведінкою в'язня може набувати різних форм; і хоч окремі дії, безсумнівно, є питаннями суто внутрішньої дисципліни, інші не можна розглядати під таким же кутом. Важливим для цієї справи було те, що «певні питання могли видаватися серйознішими за інші», що неправомірність відповідної дії могла виявляти залежність від того факту, що була вчинена в тюрмі, і що поведінка, яка становила собою правопорушення згідно з Правилами, могла також містити склад злочину за нормами кримінального права, отже, принаймні теоретично, ніщо не перешкоджало тому, щоб такого роду поведінка була предметом як кримінального, так і дисциплінарного провадження.

102. Окрім того, кримінальне покарання переслідує, як прийнято вважати, подвійну мету – покарання і стримування від вчинення нових злочинів.

103. ... розглядувані правопорушення були спрямовані проти групи з особливим статусом, а саме позбавлених волі, чим вони відрізнялись від решти громадян. Однак... ця обставина надає правопорушенням характеру начебто дисциплінарних. Хоч це лише одна з «відповідних ознак» в оцінюванні характеру правопорушення...

104. По-друге, ... обвинувачення, висунуте проти першого заявника, відповідало правопорушенню за звичайним кримінальним правом...

105. По-третє, уряд заявляє, що дисциплінарні правила та санкції в місцях позбавлення волі насамперед призначені забезпечувати успішне функціонування системи дострокового звільнення з ув'язнення, тож «каральний» елемент, пов'язаний з цим злочином, є вторинним відносно первинної мети – «запобігти» порушенню порядку. Суд вважає, що призначення додаткових діб після визнання їх винними з будь-якої точки зору... було зроблено з метою покарати заявників за скоєні ними правопорушення та запобігти новим, що могли б бути скоєні ними або іншими ув'язненими. Він не вважає переконливим аргумент уряду, що мета покарання та стримування від вчинення правопорушення розрізняється, оскільки такі цілі не унеможливають одна одну... і визнаються характерною ознакою кримінального покарання...

106. Відповідно Суд вважає, що ці чинники, навіть якби самих їх було не досить, щоб дійти висновку про те, що інкриміновані заявникам правопорушення слід вважати «кримінальними» в цілях Конвенції, безумовно надають їм особливого характеру, який не цілком вкладається в межі суто дисциплінарної справи.

107. Тому Суд визнав за потрібне звернутися до третього критерію, а саме – характеру і ступеню суворості покарання, що загрожувало заявникам...

120. Характер та ступінь суворості покарання, що «мало бути накладене» на заявників, ... визначались посиланням на максимально можливе покарання, передбачене відповідним законом...

Фактичне покарання, яке було призначене, є важливим для остаточного висновку... проте не може применшити серйозності того, яке загрозувало від самого початку...

124. Суд робить висновок, що призначення начальником установи додаткових діб було новим позбавленням волі, призначеним з каральною метою після встановлення вини...

128. У цій справі зазначено, що максимальна кількість додаткових діб, яку начальник установи міг призначити кожному заявникові, становила 42 за кожне правопорушення (правило 50 В'язничних правил). Першому заявникові було призначено 40 додаткових діб, до того ж це було вже двадцять другим порушенням дисципліни з його боку і сьомим порушенням з погрозами насильства. Другому заявникові призначено 7 додаткових діб тримання під вартою, до того ж за тридцять сьоме порушення дисципліни з його боку. Рішення про 40 та 7 додаткових діб дорівнювало за строком, згідно зі статтею 33(1) Закону 1991 року, покаранню за вироком національного судового органу у вигляді позбавлення волі приблизно на 11 і 2 тижнів, відповідно...

Суд також відзначає, що... Великій палаті не було надано нічого, що дозволяло б зробити припущення про те, що відбування призначених додаткових діб мало місце не у в'язниці та в умовах іншого режиму, ніж той, що мав би застосовуватися до звичайної дати звільнення з ув'язнення, передбаченої в статті 33 Закону від 1991 року.

129. За таких обставин Суд доходить висновку, що покарання позбавленням волі, яке могло бути – і насправді було – призначене заявникам, не можна вважати за доволі незначне чи несуттєве, щоб спростувати кримінальний, як припускається, характер висунутих проти них обвинувачень.

130. ... Суд робить висновок, що характер обвинувачень, разом із характером і суворістю покарання, був таким, що обвинувачення проти заявників були кримінальними обвинуваченнями за змістом статті 6 Конвенції, і саме цю статтю застосовують до процедури слухань з метою винесення рішення по суті.

► **«Матієк проти Польщі» (Matyjek v. Poland) (ухв.), 38184/03, 30 травня 2006 року.**

49. Суд зауважує наявність тісного зв'язку між люстраційним провадженням і кримінально-правовою сферою. Зокрема, Закон про люстрацію передбачає, що на питання, які не врегульовані в ньому, поширюються відповідні норми Кримінально-процесуального кодексу. Відповідно, Уповноваженому з питань публічного інтересу (*Commissioner of Public Interest*), який може розпочинати люстраційне провадження, надано повноваження, тотожні повноваженням прокурора, визначені в кримінально-процесуальних правилах... Так само і становище особи, щодо якої здійснюють люстрацію, було подібне тому, що має обвинувачений у кримінальному переслідуванні, зокрема, коли йдеться про процесуальні гарантії...

50. Суд також відзначає, що організація і здійснення люстраційного провадження, що їх визначає Закон, спираються на модель польського кримінального

судочинства, і що до люстраційного провадження безпосередньо застосовуються норми Кримінально-процесуального кодексу...

51. У підсумку, хоча в національному законодавстві люстраційне провадження і не класифікують як «кримінальне», Суд вважає, що тому властиві риси, які мають відчутний кримінальний підтекст.

52. Суд повторює, що вагомішим фактором для оцінювання є другий із зазначених вище критеріїв – сам характер правопорушення, до того ж якщо його розглядати у зв'язку з характером відповідного покарання. Внаслідок цього Суд доходить висновку, що порушення, яке вчинив заявник, полягає в повідомленні ним неправдивих відомостей у декларації, яку закон зобов'язував його подавати... Суд вважає, що подання неправдивої заяви в люстраційній декларації дуже схоже на згадані вище правопорушення. Більш того, воно, виходячи зі звичайного значення термінів, є аналогом правопорушення, яким є неправдиве свідчення.

53. Суд також бере до уваги те, що правову норму, яку порушив заявник, призначено широкій категорії не лише тих громадян, народжених до травня 1972 року, які обіймають публічні посади, але й тих, хто бажає займатися професійною діяльністю. Люстраційний суд ухвалює, чи порушила особа, яка підлягає люстрації, закон, подавши неправдиву декларацію. Прийняття такої ухвали тягне за собою накладення санкцій, встановлених у законі. Отже, люстраційне провадження в Польщі спрямоване не на покарання за дії, вчинені за часів комуністичного режиму... З огляду на викладене вище, Суд вважає, що розглядуване правопорушення не позбавлене суто кримінальних ознак.

54. Щодо характеру та ступеню суворості покарання, що його зазнав заявник у силу застосованого Закону, то Суд насамперед зауважує, що цей Закон передбачає автоматичне призначення однакового покарання в разі, якщо в остаточному рішенні визнано, що особа, яка підлягає люстрації, подала неправдиву люстраційну декларацію. Остаточне рішення про це тягне за собою звільнення особи, що підлягає люстрації, з публічної посади, котру вона обіймала, та на 10 років позбавляє її можливості претендувати на зайняття значної кількості публічних посад. Суд відзначає, що моральні якості, які особа, що подала неправдиві відомості в люстраційній декларації, автоматично втрачає, описуються широко: бездоганна особистість, незаплямована репутація, добре ім'я, позитивна думка громадськості, повага до основоположних цінностей. Зобов'язання продемонструвати такі якості є необхідною умовою для того, щоб займатися багатьма видами професійної діяльності, наприклад, прокурорською, суддівською та адвокатською. Цей перелік, проте, не є вичерпним, адже Закон містить посилання на інші законодавчі акти, що можуть як попередню умову для зайняття публічної посади вимагати наявності в кандидата вищезгаданих моральних якостей.

55. Справді, того, хто, як буде встановлено, подав неправдиву декларацію, не може бути покарано ні позбавленням свободи, ні штрафом. Однак Суд зауважує, що довготривала заборона на заняття певним видом професійної діяльності (політичної чи юридичної) може мати на особу дуже серйозний вплив, позбавивши її змоги в подальшому працювати за фахом. З огляду на історію Польщі це може бути цілком заслуженим наслідком, однак це не мінє оцінки серйозності

накладеного покарання. Тому це покарання слід вважати за таке, що принаймні в якійсь частині має каральний та стримувальний характер.

56. ... Заявник, який є політиком, внаслідок того, що в остаточному рішенні його визнано «люстраційним ошуканцем», втратив свій парламентський мандат та можливість висувати свою кандидатуру на виборах упродовж подальших 10 років. У цьому зв'язку Суд ще раз повторює, що мета люстраційного провадження – не запобігати колишнім співробітникам секретних служб комуністичної епохи в отриманні роботи в державних установах чи інших галузях діяльності, важливих для національної безпеки держави, оскільки зізнання в такій співпраці – так звана «ствердна заява» – не тягло за собою якихось негативних наслідків, але покарати тих, хто знехтував обов'язком публічно повідомити про свою колишню співпрацю з цими службами.

57. Суд вважає, що передбачену Законом про люстрацію санкцію, з огляду на її характер і тривалість, треба розглядати як таку, що завдала заявникові шкоди та мала для нього серйозні наслідки.

58. Зваживши різні аспекти справи, Суд відзначає переважання в ній тих, що мають кримінальний підтекст. За таких обставин Суд робить висновок, що обвинувачення, висунуті проти заявника з огляду на характер правопорушення, якщо при цьому брати до уваги характер та суворість санкцій, являли собою кримінальні обвинувачення за змістом статті 6 Конвенції.

► «Юссіла проти Фінляндії» (Jussila v. Finland) [ВП], 73053/01, 23 листопада 2006 року.

29. Ця справа стосується провадження, за результатами якого заявника визнано з огляду на неточності в його податкових деклараціях зобов'язаним сплатити ПДВ та ще 10 відсотків пені...

35. ... Таким чином, у практиці поки не з'явилося міцних або переконливих підстав для того, щоб визнати незначну міру покарання – у межах податкового чи іншого провадження – за вирішальний критерій для виведення правопорушення, кримінального за своєю природою, за межі сфери застосування статті 6...

37. ... видається очевидним, що податкові пені в цій справі класифікували не як кримінальні, а як складову податкового режиму. Однак це не є вирішальним.

38. Важливішим є другий критерій – характер правопорушення. Суд відзначає, що... можна сказати, що податкові пені були накладені на підставі загальних положень закону, які застосовуються до платників податків загалом. Його не переконали, ... що ПДВ застосовується лише до обмеженого кола зі спеціальним статусом: як і в згаданих раніше справах, заявника притягнуто як платника податків. Той факт, що він волів зареєструватися як платник ПДВ з метою ведення підприємницької діяльності, цієї позиції не послаблює. А ще, як визнає уряд, призначенням податкової пені було не отримання грошової компенсації збитків, а покарання з метою стримування від учинення нових правопорушень. Отож, можна зробити висновок, що пеню накладали відповідно до норми, що мала стримувальне та каральне призначення. Судові досить і цього, щоб вважати встановленим кримінальний характер правопорушення. Незначність стягнення

відрізняє цю справу від справи «Яношевич»... щодо третього критерію зі справи *Енгель*, але не вилучає сам цей предмет зі сфери застосування статті 6. Отже, статтю 6 застосовують у її кримінальному змісті, попри незначний характер податкової пені.

► «Сторбротен проти Норвегії» (*Storbråten v. Norway*) (ухв.), 12277/04, 1 лютого 2007 року.

... до заявника застосували два заходи в межах двох окремих, здійснених послідовно судових процесів.

По-перше, на підставі пунктів 1 і 2 частини 1 статті 142 Закону про банкрутство видано наказ про позбавлення заявника прав керівника підприємства терміном на 2 роки через його поведінку, пов'язану з банкрутством, зокрема з огляду на порушення при сплаті податків і ПДВ та порушення в бухгалтерському обліку, передбачені частиною 2 статті 286 та статтею 288 Карного кодексу. Потому його судили за трьома пунктами обвинувачення, всі з яких були пов'язані з банкрутством, а саме: через недотримання вимог бухгалтерського обліку в порушення статті 286 Карного кодексу та відповідних норм Закону про бухгалтерський облік від 1977 року; неподання декларації про обіг підприємства в порушення частини 2 статті 72 Закону про податок на додану вартість (ПДВ) від 1969 року; та неподання податкових декларацій у порушення підпункту (1)D статті 12–1 Закону про оподаткування від 1980 року.

Безперечно, принаймні деякі з цих дій давали підстави не тільки для позбавлення прав, але і для кримінального переслідування...

Суд із самого початку звертає увагу на те, що наказ про позбавлення прав видано в кінці виконуваної згідно з Законом про банкрутство процедури, що мала переважно цивільно-правові ознаки і не розглядалася як «карний процес» держави [-відповідача]...

... як свідчить послідовність подій у справі заявника, видання наказу про позбавлення прав на початковій стадії слугувало б доповненням до кримінального переслідування й засудження на наступній стадії з можливістю подальшого позбавлення правопорушника прав за статтею 29 Карного кодексу, а не просто продовження терміну наказу про позбавлення керівних прав. Хоча наказ про позбавлення прав у разі виправдального рішення чи припинення кримінального провадження скасували б, відкриття такого провадження прямим та обов'язковим наслідком позбавлення керівних прав зовсім не було. І саме таке позбавлення прав не розглядалося б як складник санкцій, передбачених у норвезькому праві щодо правопорушень, за скоєння яких проти заявника відкрили кримінальну справу...

Що ж до характеру та ступеня суворості заходу, то слід зауважити, що наказ про позбавлення керівних прав мав за наслідок заборону впродовж 2 років засновувати нове товариство з обмеженою відповідальністю чи керувати ним, а не загальну заборону брати участь у підприємницькій діяльності. На думку Суду, з огляду на такий характер санкції, справа до «кримінальної» сфери не належала. Хоча наказ про позбавлення прав, який підлягав внесенню до спеціального

державного реєстру таких заходів, і міг мати значний вплив на репутацію особи та її спроможність займатися професійною діяльністю... Суд не вбачає в тому, що загрозувало заявникові, чогось настільки істотного, що давало б підстави класифікувати його як «кримінальне». Той факт, що частина 4 статті 142 передбачала й суворіші санкції, які поширювалися на наявні посади та почесні посади в інших компаніях, цього не міняє.

З урахуванням цих обставин, Суд робить такий самий висновок, як і Верховний суд Норвегії, а саме, що видача наказу про позбавлення керівних прав не становить «кримінального» питання відповідно до статті 4 Протоколу № 7 до Конвенції.

На додаток можна сказати, що два ті заходи не тільки мали різне призначення – запобігання та стримування шляхом залякування в першому випадку, а в другому ще й покарання, але й відрізнялися суттєвими елементами... Наприклад, для застосування підпункту 1 частини 1 статті 142 Закону про банкрутство в межах першого процесу наявність суб'єктивної вини передумовою не була, тимчасом як вона була умовою встановлення кримінальної відповідальності в межах другого випадку; тоді як вмотивованість санкції у зв'язку з першим випадком умовою була, а у зв'язку з другим – ні.

► «Р. проти Сполученого Королівства» (R v. United Kingdom) (ухв.), 33506/05, 4 січня 2007 року.

... Суд зауважує, що поліція ухвалила рішення не притягувати до відповідальності, і це було доведено до відома заявника; натомість вона винесла попередження заявнику стосовно правопорушень, у скоєнні яких він зізнався. У цьому випадку виникає питання, чи таким чином мала місце відмова від кримінального обвинувачення, чи воно було фактично висунуто.

У цьому контексті Суд виходить з наявності трьох критеріїв щодо того, чи відбулося висунення кримінального обвинувачення: класифікація справи за внутрішнім законодавством, характер обвинувачення та покарання, яке йому могло бути призначене... Щодо першого він зауважує, що відповідно до національного законодавства попередження не є засудженням у порядку кримінального провадження. Відносно ж другого, то попередження виносяться, головню, з запобіжною метою і не переслідують цілей покарання і стримування. І нарешті, ані штраф, ані обмеження волі не накладаються. У цьому випадку від заявника вимагалось поставити свій підпис у журналі реєстрації, і про нього було повідомлено групі з питань роботи з неповнолітніми правопорушниками для можливого втручання, а це є заходами, які, на думку Суду, мають запобіжний характер... З огляду на це Суд зауважує, що у винесеному заявнику попередженні не йшлося про висунення кримінального обвинувачення за змістом пункту 1 статті 6 Конвенції. Мова не йшла також про жодне публічне офіційне проголошення вини в кримінальному правопорушенні, яке могло б суперечити пункту 2 статті 6.

► «Салов проти України» (Salov v. Ukraine), 65518/01, 6 вересня 2005 року.

66. У цьому зв'язку Суд зауважує, що 31 жовтня 1999 року Київська районна прокуратура м. Донецьк відкрила кримінальне провадження проти заявника,

звинувачуючи його в порушенні виборчих прав. Це провадження було завершено 15 вересня 2000 року, коли Донецький обласний суд ухвалив рішення, яким було підтверджено вирок заявнику у зв'язку з початковими звинуваченнями, висунутими прокуратурою відповідно до пункту 2 статті 127 Кримінального кодексу. Що ж стосується повернення 7 березня 2000 року Куйбишевським районним судом м. Донецька справи на додаткове розслідування та подальшого скасування цієї постанови президією Донецького обласного суду 5 квітня 2000 року, Суд не вважає за необхідне відокремлювати цю частину кримінального судочинства щодо заявника від решти кримінального провадження в повному обсязі, оскільки такий поділ був би штучним. З погляду Суду, передача справи на додаткове розслідування ознаменувала собою процедурний крок, який був передумовою для нового розгляду кримінального обвинувачення..., хоча він не містив елементів остаточного судового рішення в кримінальній справі та не був завершальною стадією розгляду обвинувачень проти заявника – питання, яке слід розглядати детальніше при розгляді по суті скарг заявника за пунктом 1 статті 6 Конвенції. Беручи до уваги важливість цих процесуальних рішень Куйбишевського районного суду м. Донецька та президії Донецького обласного суду та їх вплив на результат провадження в цілому, Суд вважає, що щодо цих процесуальних кроків повинні бути застосовані гарантії за пунктом 1 статті 6.

67. За цих обставин Суд погоджується, що коли справу заявника було направлено на додаткове розслідування 7 березня 2000 року, та цю постанову було скасовано 5 квітня 2000 року, він може вважатися предметом «обвинувачення» в межах автономного значення пункту 1 статті 6. Відповідно, це положення може бути застосовано в цій справі.

Див. також ВИСУНЕННЯ ЗВИНУВАЧЕННЯ, УГОДА ПРО ВИЗНАННЯ ВИНУВАТОСТІ І ЗУПИНЕННЯ ПРОВАДЖЕННЯ (Зупинення провадження; мотиви, що припускають вину) нижче.

Розділ 2

Розслідування

ОБОВ'ЯЗОК ЗДІЙСНЮВАТИ ПОВНЕ І ЕФЕКТИВНЕ РОЗСЛІДУВАННЯ

► «Кайя проти Туреччини» (Kaaya v. Turkey), 22729/93, 19 лютого 1998 року.

89. ... Протокол судово-медичного розтину є єдиним документом, що містить дані про характер, тяжкість та місця кульових поранень, завданих загиблому. Суд поділяє занепокоєність Комісії з приводу неповноти цього протоколу в кількох суттєвих позиціях, зокрема, йому бракує будь-яких висновків щодо фактичної кількості куль, що влучили в загиблого, та бодай якоїсь оцінки відстані, з якої були зроблені постріли цими кулями. Не можна твердити, ніби недбало виконаний розтин чи його результати, зафіксовані в протоколі, можуть стати основою якого-небудь ефективного наступного розслідування або ж навіть відповідати мінімальним вимогам щодо розслідування очевидної справи про правомірне позбавлення життя, оскільки вони залишили без відповіді надто багато вкрай важливих запитань...

► «М. Ч. проти Болгарії» (M C v. Bulgaria), 39272/98, 4 грудня 2003 року.

181. Суд вважає, що хоч на практиці, можливо, іноді важко довести факт незгоди без наявності «прямих» доказів зґвалтування, таких як сліди насильства чи свідчення безпосередніх свідків, органи влади все ж таки повинні перевірити всі факти і приймати рішення на підставі оцінки всіх наявних обставин. Розслідування та його висновки мають зосереджуватися на питанні незгоди.

182. Цього в справі заявниці не було зроблено. Суд доходить висновку, що органи влади не провели достатнього розслідування наявних обставин у справі заявниці через те, що надмірно наголошували на необхідності «прямих» доказів зґвалтування. Їхній підхід у цій конкретній справі був обмежувальним, який практично надає чиннику «опору» статусу визначальної ознаки цього злочину.

183. Органам влади також можна було б закинути те, що вони надавали невеликого значення особливо вразливому становищу молодих людей та специфічним психологічним чинникам, наявним у справах про зґвалтування неповнолітніх...

► **«Рамсагаї і інші проти Нідерландів» (Ramsahai and Others v. Netherlands) [ВП], 52391/99, 15 травня 2007 року.**

329. Причини, з яких не здійснено ні дослідження рук двох офіцерів на наявність слідів пострілу з вогнепальної зброї, ні відтворення обставин події, а також очевидний брак будь-якого дослідження їхньої зброї... чи набоїв та брак задовільного документального зображення травми на тілі Моравія Рамсагаї внаслідок влучення кулі..., пояснені не були.

330. Навіть більше, офіцери Бронс і Бултстра після інциденту не були розділені та допитані аж майже через три дні після того... Хоча, як вже відзначено, якихось доказів їхньої змови один з одним чи з іншими колегами з поліції Амстердама/ Амстеллянда немає, сам той факт, що з метою зменшити ризик такої змови належних заходів вжито не було, становить значну прогалину з огляду на повноту розслідування...

332. Отже, стаття 2 Конвенції була порушена, оскільки розслідування обставин, що супроводжували смерть Моравія Рамсагаї, було неповним...

338. При тому, що і справді, зобов'язуючи місцеву поліцію утримуватися від дій до прибуття незалежних слідчих, можна спричинити втрату чи знищення важливих доказів, представники уряду не вказали на наявність особливих обставин, що спонукали б місцевий підрозділ поліції в цьому випадку вживати якісь інші негайні заходи, окрім забезпечення охорони відповідної ділянки...

339. ... Окрім того, як заявив міністр юстиції в парламенті, співробітники Державного департаменту карного розшуку мають можливість прибути на місце подій у середньому не пізніше, ніж за півтори години. Зважаючи на це, затримка на щонайменше 15 з половиною годин є неприйнятною.

340. Що ж до розслідувань, проведених у поліційному підрозділі Амстердама/ Амстеллянда після того, як ведення справи перебрав на себе Державний департамент карного розшуку, то Суд не вважає, що подальша участь Департаменту здатна повністю усунути неприємні відчуття від браку незалежності і безсторонності підрозділу...

► **«Дімітрова та інші проти Болгарії» (Dimitrova and Others v. Bulgaria), 44862/04, 27 січня 2011 року.**

79. Суд зауважує, що відповідні внутрішньодержавні органи влади... дійшли висновку, що п. Б.І. несе одноосібну відповідальність за смерть п. Герасимова, якого він убив, непропорційно зреагувавши на напад, одним ударом у голову. Суд був вражений тим фактом, що, зробивши такий висновок, органи влади вочевидь не взяли до уваги важливі докази, зібрані під час розслідування. Перш за все, Суд посилається на результати посмертного розтину тіла п. Герасимова, під час якого було виявлено багатоосколковий перелом черепа, численні поранення голови і поранення та синці на тілі... У лікарняному звіті від 31 травня 2003 року також зазначалося, що Герасимов мав чотири рани на голові... На думку Суду, лише цих висновків, що вказують не на один удар, з чим погодилися органи влади, а на множинні удари, було б достатньо для спростування їхньої версії подій. Крім того, розтин тіла п. Герасимова виявив багатоосколковий перелом

з вдавненням тім'яної кістки..., що може вказувати на те, що його зі значною силою вдарили по потилиці. Ці ознаки, що свідчать про можливий навмисний напад, погано збігаються з висновком влади, що дії пана Б. І. були самозахистом.

80. Погодившись з тим, що саме п. Герасимов і його приятелі розпочали бійку, а отже п. Б. І. діяв в умовах самооборони, влада проігнорувала ще одну важливу обставину, а саме, що після бійки якраз товариші п. Герасимова викликали поліцію... Коли вони дісталися автозаправної станції і попросили працівників подзвонити в поліцію, вони були знервовані і сказали, що його було побито... Водночас п. Б. І. і його приятелі зникли... Хоча пізніше вони стверджували, що на них напали, вони ніколи не повідомляли поліції про напад і не вимагали, щоб його було розслідувано. Ці обставини могли б свідчити про ставлення цих двох груп до подій, але знову ж таки влада, схоже, проігнорувала їх.

81. Версія подій органів влади також не змогла пояснити, чому пан Б. І. і його товариші навмисно поїхали до місця, де перебували п. Герасимов і його товариші. Якщо п. Б. І. дійсно, як припускає п. З.Е..., мав намір запитати, чи бачили вони коня п. Н. С., то все ж незрозуміло, яка була потреба їм чотирьом покидати головну дорогу та їхати дорогою ґрунтовою, щоб дістатися місця, де працювали інші. Приймаючи версію, оскаржувану заявниками, органи влади не взяли до уваги інші істотні факти, встановлені під час слідства, а саме, що, за зізнанням п. Н. С., ця група мала з собою дерев'яні палиці, що в його машині знайшли дві палиці та ніж... і що до того ж було серйозно пошкоджено саме той автофургон, який використовувався п. Герасимовим і його товаришами... Хоча ці факти можна було б розглядати як такі, що спростовували висновки органів влади, останні їх повністю проігнорували. Більше того, вони ніколи не намагалися пояснити, через що п. Герасимов зазнав численних поранень і синців, або чому у фургоні, який використовував він і його товариші, була кров, яка не належала йому, але могла належати п-ну Б. І.

82. З огляду на ці міркування Суд вважає, що органи влади не провели ретельного, об'єктивного та неупередженого аналізу відповідних доказів, зібраних під час розслідування смерті п. Герасимова. Тому саме розслідування не могло бути ґрунтовним і об'єктивним. Цього, у принципі, було б достатньо для обґрунтування висновку про порушення статті 2 Конвенції. Тим не менш, Суд вважає за необхідне вказати на інші недоліки в розслідуванні.

83. Він зазначає, що йому не було повідомлено про жодні слідчі кроки, спрямовані на встановлення можливої участі товаришів п. Б. І. у смерті п. Герасимова... Хоча..., його завданням не є втручатися в лінію розслідування, яке проводять слідчі, Суд зауважує, що малися серйозні ознаки того, що троє з цих осіб також могли бути причетними, і ці ознаки вочевидь не було враховано органами влади... Однак, незважаючи на наявність доказів, які вказують, що ці троє могли бути задіяні, та на їхню власну підозрілу поведінку, а також початкову оцінку слідчого про наявність обґрунтованої підозри, що вони могли діяти як співучасники побиття п. Герасимова, наслідком чого був би їхній арешт, це зовсім не було розслідувано...

84. Суд вбачає інші підстави для сумнівів відносно повноти розслідування. Він зауважує, що у своєму рішенні щодо відмови від первинних звинувачень проти

п. Б. І. прокуратура Перницької області посилалася на показання п. К. Г. Останній був свідком бійки і засвідчив, що він впізнав пана Б. І. і бачив, як той боровся з кимось іншим, який потім завдав удару ножем... Однак органи прокуратури нічого не зробили для перевірки цього ключового свідчення, незважаючи на те, що довіра до нього могла виглядати сумнівною, враховуючи, що К. Г. спостерігав бійку на великій відстані, керуючи автомобілем... Більше того, хоча органи обвинувачення знайшли ніж..., вони не взяли з нього відбитки пальців, не перевірили, чи був він якраз тим ножем, яким було завдано удару пану Б. І., і не намагалися пояснити, як він опинився в автомобілі п. Н. С. На думку Суду, це були очевидні та доступні слідчі дії, які могли б пролити світло на обставини смерті п. Герасимова.

85. Крім того, органи прокуратури не намагалися пояснити неузгодженості в показаннях п. Б. І., який спочатку визнав, що він вдарив пана Герасимова, за кілька днів спростував це, а під час свого останнього допиту 10 грудня 2003 року визнав, що він «можливо» це зробив. До того ж, він спочатку заявляв, що ножем його вдарив п. Герасимов, але пізніше надав пояснення, що хтось «майже» вдарив його ножем, а ніж лише прорізав його одяг...

86... Як обговорювалося в попередніх пунктах, Суд не вважає, що органи влади провели ретельне та об'єктивне розслідування, як того вимагає стаття 2 Конвенції, оскільки вони не вжили доступних слідчих заходів і явно не врахували важливих доказів.

87. Більше того, Суд вважає, що заявники, як найближчі родичі п. Герасимова, не змогли взяти дієвої участі в розслідуванні смерті свого родича, як це також вимагається статтею 2 Конвенції... Суд вже встановив, що гіпотетична можливість для оскарження ними рішення від 25 травня 2004 року прокуратури Перницької області не є ефективним засобом правового захисту в розумінні пункту 1 статті 35 Конвенції... Відповідно, він не вважає, що таке оскарження надало б заявникам яку-небудь суттєву можливість для участі в провадженні.

88. Суд також не вважає, що заявникам було надано яку-небудь іншу можливість брати участь і висловлювати свої погляди. Вони не могли просити бути призначеними сторонами в цивільному процесі, тому що внутрішнє законодавство на той час не передбачало такої можливості – справа так і не вийшла на стадію судового розгляду... Крім того, вони не брали участі в процесі, у якому обласний суд Перника затвердив угоду між обвинуваченням та п. Б. І. про визнання останнім винуватості, оскільки цей суд не запропонував їм внести подання, як це було дозволено робити... Фактично, погляди заявників ніколи не цікавили державні органи і ніколи не враховувалися ними. Заявників навіть не було офіційно поінформовано про результат розслідування, вони дізналися про нього лише через публікації в засобах масової інформації...

89. Підсумовуючи, Суд вважає, що розслідування смерті п. Герасимова не було ані достатньо ретельним, ані об'єктивним. Більше того, заявникам не було надано жодної реальної можливості для участі в ньому. Таким чином, розслідування смерті п. Герасимова, здійснене національними органами влади, не відповідало вимогам статті 2 Конвенції...

► «Кобзару проти Румунії» (Cobzaru v. Romania), 48254/99,
26 липня 2007 року.

88... Расове насильство є особливою наругою над людською гідністю і, з огляду на його небезпечні наслідки, вимагає від влади особливої пильності та енергійної реакції. Саме тому влада повинна використовувати всі наявні засоби для боротьби з расизмом і расистським насильством, тим самим зміцнюючи демократичне бачення суспільства, у якому різноманітність сприймається не як загроза, а як джерело його збагачення...

89... розслідуючи інциденти, пов'язані з насильством, державні органи мають додатковий обов'язок вживати всі належні заходи для викриття будь-якого расистського мотиву та з'ясування того, чи не могла етнічна ненависть або попередження відігравати яку-небудь роль у подіях...

90. Ставитися до расово інспірованих насильства та жорстокості нарівні з випадками, які не мають расистського підтексту, означає закривати очі на специфічний характер дій, які є особливо руйнівними для основоположних прав. Нездатність встановити відмінність того, яким чином розглядаються ситуації, що є суттєво різними, може являти собою невиправдане ставлення, несумісне зі статтею 14 Конвенції...

91. Дійсно, часто на практиці надзвичайно складно довести наявність расової мотивації. Обов'язок держави-відповідача розслідувати можливий расистський підтекст насильницьких дій – це обов'язок докласти максимум зусиль, він не є абсолютним; органи влади повинні робити те, що є розумно необхідним за обставин справи...

95... висловлення різними організаціями занепокоєння з приводу численних стверджень про насильство над ромами з боку румунських правоохоронних органів та хронічна нездатність румунської влади виправити таку ситуацію і забезпечити відшкодування за дискримінацію не є достатнім для того, щоб вважати встановленим, що расистське ставлення відіграло певну роль у жорстокому поведженні з заявником.

96... на відміну від ситуації, яка мала місце в справі Начової та інших..., прокурори в цій справі, на перший погляд, не володіли вірогідною інформацією, що насильство було викликано ненавистю, що би вимагало розслідування можливих расистських мотивів у подіях.

97. Разом з тим Суд зауважує, що численні антиромські інциденти після падіння комуністичного режиму в 1990 році, часто з залученням представників держави, та інші задокументовані докази хронічної нездатності органів влади не допускати випадків такого насильства, були відомі широкому колу громадськості... Безумовно, подібні інциденти, а також політичні рішення, ухвалені найвищими органами влади Румунії з метою боротьби з дискримінацією ромів, були відомі слідчим органам у цій справі, або повинні були їм бути відомими, і тому слід було забезпечити особливу увагу при розслідуванні можливих расистських мотивів цього випадку насильства.

98. Не лише не було зроблено з боку прокурорів жодної спроби дослідити поведінку поліцейських, які взяли участь у насильницьких діях, з'ясувавши, наприклад, чи фігурували вони в подібних інцидентах у минулому, чи звинувачували їх у демонстрації антиромських настроїв, але і прокурори впродовж розслідування робили тенденційні зауваження щодо ромського походження заявника...

100. У цій справі Суд зауважує, що тенденційні зауваження, які робилися прокурарами стосовно ромського походження заявника, свідчать про загальне дискримінаційне ставлення органів влади, що посилювало переконання заявника, що досягти будь-якого засобу судового захисту в його справі буде геть нереально.

101. Зважаючи на всі вищезазначені фактори, Суд вважає, що незабезпечення правоохоронними органами розслідування можливих расових мотивів у поганому поведженні з заявником у поєднанні з їхнім ставленням під час розслідування являє собою дискримінацію щодо прав заявника, що порушує статтю 14, взятую в поєднанні зі статтею 3 в її процесуальній частині та статтею 13 Конвенції.

► «Ідентоба та інші проти Грузії» (Identoba and Others v. Georgia), 73235/12, 12 травня 2015 року.

75. Суд зауважує, що кримінальні скарги на жорстоке поведіння з учасниками маршу, у тому числі з тринадцятьма заявниками з боку контрдемонстрантів, а також на стверджувану бездіяльність поліції під час виявів насильства, були подані наступного після цього інциденту дня, 18 травня 2012 року. Згодом, 3 і 5 липня 2012 року, всі заявники знову звернулися з вимогою розпочати розслідування двох вищезгаданих фактів... Проте, відповідні державні органи, замість того, щоб розпочати всебічне та обґрунтоване розслідування пов'язаних з інцидентом обставин відносно всіх заявників, без пояснень звузили обсяг розслідування та відкрили дві окремі та непов'язані справи, які стосувалися тілесних ушкоджень, завданих лише двом індивідуальним заявникам. Навіть у цих окремих кримінальних справах протягом двох років не було досягнуто суттєвого прогресу. Розслідування перебувають ще на ранніх стадіях, а заявники навіть не отримали статусу жертв... Єдиним відчутним результатом було адміністративне стягнення щодо двох контрдемонстрантів, яких було покарано за незначне порушення громадського порядку штрафом у розмірі приблизно 45 євро кожного... Однак, враховуючи рівень необґрунтованого насильства та агресії проти заявників, Суд не вважає, що таке легке адміністративне покарання було достатнім для того, щоб зняти з держави її процесуальний обов'язок згідно зі статтею 3 Конвенції.

76. Зважаючи на фактичні обставини дій, які становили вчинене проти заявників насильство, Суд зауважує, що в Кримінальному кодексі Грузії є чимало положень, які могли б бути більш належним підґрунтям для порушення кримінального розслідування щодо цих актів насильства... Крім того, це дозволило би слідству обмежити коло можливих нападників. По-перше, було відомо, що представники двох релігійних організацій... брали участь у контр-демонстраціях, а по-друге, на відеозаписах зіткнень було чітко зафіксовано зображення найбільш агресивних нападників з цих двох релігійних груп...

77. Що ще важливіше, національне кримінальне законодавство прямо передбачає, що дискримінацію на підставі сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності

слід розглядати як мотив упередження та обтяжливу обставину при вчиненні злочину... Таким чином, Суд вважає, що було важливим, щоб відповідні державні органи проводили розслідування зазначених подій у цьому конкретному контексті, вживаючи усіх розумних кроків з метою розкриття ролі можливих гомофобних мотивів у цих подіях. Необхідність проведення цілеспрямованого розслідування дискримінаційного підґрунтя нападу 17 березня 2012 року була незаперечною, враховуючи, з одного боку, вороже ставлення до ЛГБТ-спільноти, а з іншого – явно гомофобну мову ворожнечі, що вживали нападники під час інциденту. Суд вважає, що без такого чіткого підходу з боку правоохоронних органів злочини, спричинені упередженням, неминуче розглядатимуться на рівних із звичайними, без таких обертонів, справами, і в результаті байдужість буде рівнозначною офіційній згоді чи навіть потуранню злочинам ненависті...

78. Відповідно, Суд вважає, що національні органи влади не провели належного розслідування заяв тринадцяти заявників щодо жорстокого поводження.

БЕЗСТОРОННІСТЬ

► «Дактарас проти Литви» (*Daktaras v. Lithuania*), 42095/98, 10 жовтня 2000 року.

44. ... оскаржену заяву прокурор зробив не в якомусь контексті, незалежному від кримінального провадження як такого – наприклад, на прес-конференції, а у вигляді вмотивованого рішення, винесеного на попередньому етапі цього провадження, щоб відхилити клопотання заявника про припинення судового переслідування.

Суд також бере до уваги те, що, заявляючи у своєму рішенні про «доведену» вину заявника наявними в матеріалах справи доказами, прокурор вжив той самий термін, який вжив заявник у своєму клопотанні про припинення провадження, стверджуючи, що його вина наявними в справі доказами «не доведена». Хоча вибір слова «доведений» невдалий, Суд вважає, що, беручи до уваги контекст, у якому вжито це слово, як заявник, так і прокурор мали на увазі не питання доведення вини заявника доказами – що явно не є питанням, яке має розв'язувати прокурор, – а питання наявності в матеріалах справи достатніх доказів вини заявника, які б давали підстави для передання справи на розгляд суду.

45. Зважаючи на ці обставини, Суд дійшов висновку, що формулювання, вжиті прокурором у його рішенні від 1 жовтня 1996 року, не становлять порушення презумпції невинуватості.

► «Вера Фернандес-Уїдобро проти Іспанії» (*Vera Fernandez-Huidobro v. Spain*), 74181/01, 6 січня 2010 року.

110. Ст. 6.1 Конвенції і справді гарантує право на «незалежний і справедливий суд», а поняття суду не розповсюджується на слідчого суддю, який не уповноважений висловлюватися щодо обґрунтованості «обвинувачення в кримінальній справі».

111. У будь-якому випадку, тією мірою, якою вчинені слідчим суддею дії безпосередньо і невідворотно впливають на проведення, а відповідно і на справедливість

подальшої процедури, включно із самим судовим процесом, Суд вважає, що навіть якщо деякі процедурні гарантії, передбачені пунктом 1 статті 6 Конвенції, можуть не застосовуватися на етапі розслідування, правові вимоги щодо справедливого розгляду справи в широкому сенсі включають і неупередженість слідчого судді... Крім того, Суд підкреслив важливість етапу розслідування для підготовки до суду, оскільки отримані під час нього докази визначають межі розгляду відповідного правопорушення, у якому обвинувачують особу...

112. Тому Суд зазначає, що законодавство Іспанії, крім усього іншого, вимагає, щоб слідчий суддя, уповноважений як висувати, так і знімати звинувачення, відповідав критеріям неупередженості. Завдяки системі колективної гарантії прав, викладених у Конвенції, цей документ згідно з принципом субсидіарності надає захист і на національному рівні...

113. У цьому розрізі Суд нагадує, що Конституційний суд у своїй постанові визнав, що слідчий суддя є, з одного боку, керівником розслідування, а з іншого – суддею, який надає певні гарантії; життя слідчим суддею певних попередніх заходів, які впливають на основоположні права особи, що підлягає кримінальному розслідуванню, вимагає від цього судді, як і будь-якого іншого судді, об'єктивної та суб'єктивної неупередженості. Це питання є особливо важливим ще і тому, що, з одного боку, головний слідчий суддя №5 помістив заявника попереднє ув'язнення без права на заставу, а з іншого боку, справу заявника розглянула і визнала його винним тільки одна інстанція – Верховний Суд.

114. З урахуванням вищенаведеного та особливостей іспанського права в цьому аспекті, а саме вимоги до неупередженості слідчого судді, Суд постановив, що пункт 1 статті 6 застосовується до розслідування, яке вів головний слідчий суддя №5 у відділенні Верховного Суду Іспанії.

ЗАЯВИ ДЛЯ ЗМІ

► «Каракаш і Єшілимак проти Туреччини» (Karakaş and Yeşilimak v. Turkey), 43925/98, 28 червня 2005 року.

50. Свобода висловлення поглядів, що її гарантує стаття 10 Конвенції, передбачає свободу отримувати та передавати інформацію. Тому частина 2 статті 6 не може перешкодити органам влади інформувати загал про ще не завершені кримінальні розслідування, вимагаючи, однак, щоб вони це робили з усією тією обачністю й обережністю, якої потребує дотримання презумпції невинуватості...

52. Суд зауважує, що в цій справі поліція організувала прес-конференцію з приводу, не пов'язаного з кримінальним провадженням, на якій журналістам надали інформацію про арештованих і дозволили фотографувати.

53. ... Хоча, і справді, після прес-конференції два часописи оприлюднили імена й фото двох заявників та повідомили, що поліція арештувала їх як членів «Дев-Соль» під час підготовки до проведення демонстрації, Суд не вважає встановленим той факт, що поліція стверджувала про те, що заявники винуваті в учиненні правопорушень, за які їх було заарештовано, чи що на цій прес-конференції

вона якимось іншим чином дала попередню оцінку фактам, перш ніж це зробив компетентний судовий орган.

54. З урахуванням викладеного вище Суд вважає, що право заявників на презумпцію їхньої невинуватості порушене не було.

► **«Й. Б. і інші проти Туреччини» (Y B and Others v. Turkey),
48173/99, 28 жовтня 2004 року.**

49. Відтак, у підготовленому поліцією та поширеному засобами масової інформації прес-релізі заявників було зображено без жодних двомовностей чи застережень як «членів незаконної організації», а саме – марксистсько-ленінської комуністичної партії. Знов таки, відповідно до викладеного в цьому прес-релізі, «було встановлено», що заарештовані особи вчинили низку правопорушень у різних місцях району Ізмір... На думку Суду, ці два зауваження можна вважати такими, які містять твердження про те, що, на думку поліції, заявники вчинили правопорушення, у яких їх було обвинувачено.

50. Взята в цілому поведінка поліції, у тій мірі, у якій вона відбиває попередню оцінку обвинувачень, що могли бути висунуті проти заявників, а також надані в розпорядження засобів масової інформації відомості, що дозволяють легко встановити особи заявників, не узгоджуються з дотриманням презумпції невинуватості. Проведена в подібному вигляді прес-конференція, з одного боку, підштовхувала громадськість повірити у винуватість заявників та, з іншого боку, надавала попередню оцінку фактам ще до того, як це мали зробити наділені відповідними повноваженнями судді.

► **«Хужин і інші проти Росії» (Khuzhin and Others v. Russia),
13470/02, 23 жовтня 2008 року.**

95. ... Суд відзначає, що за кілька днів до призначеної дати відкриття судового процесу в справі заявників один із державних каналів телебачення транслював ток-шоу, у якому взяли участь слідчий, що займався справою заявників, міський прокурор та начальник управління з особливо небезпечних злочинів обласної прокуратури. Учасники детально обговорювали справу заявників, до них інколи приєднувався ведучий програми та нібито потерпілий від цих злочинів. Потому програма виходила в ефір двічі вже під час судового процесу та ще один раз – за кілька днів до початку розгляду в порядку апеляції.

96. ... всі три посадові особи з боку обвинувачення кваліфікували дії, інкриміновані заявникам, як вчинений ними «злочин»... Їхні заяви не обмежувалися характеристикою статусу справи на розгляді суду чи «рівня підозр» щодо заявників, а представляли як встановлений факт, без жодних умов чи застережень, їхню причетність до скоєння правопорушень, без якоїсь згадки про те, що самі заявники її заперечували. Окрім того, прокурор міста пан Зінтереков згадував про судимості заявників, характеризуючи останніх як затятих злочинців, та стверджував, що вчинення «злочину» стало наслідком їхніх «особистих якостей» – «грубості й безпричинної жорстокості». У кінцевому слові він також сказав, що в суду першої інстанції просто немає іншого вибору, ніж призначити належний строк покарання, представивши таким чином засудження заявників як єдиний

наслідок судового процесу... беручи до уваги описаний вище зміст їхніх заяв, Суд доходить висновку, що деякі з них не могли не схилити загал до думки, що заявники винуваті, ще до того, як їхню вину було доведено в установленому законом порядку. Отож Суд робить висновок про те, що презумпцію невинуватості заявників було порушено...

116... фотографію з паспорта першого заявника було без його згоди взято поліцією з матеріалів кримінальної справи і надано журналісту, який використав її в телевізійному шоу. Суд вважає, що було здійснено втручання в право першого заявника на повагу до його особистого життя.

117... хоча фотографія, опублікована в контексті повідомлення про незавершене кримінальне провадження, сама собою не має інформаційної цінності, повинні існувати переконливі підстави для виправдання втручання в право підсудного на повагу до його особистого життя... Навіть якщо припустити, що стаття 139 Кримінально-процесуального кодексу РРФСР може бути законною підставою для надання пресі доступу до матеріалів справи, у цій справі Суд не вбачає законної мети для втручання в право першого заявника на повагу до його приватного життя. Перебуваючи на той час у в'язниці, він не переховувався від правосуддя, і демонстрація його фотографії не могла бути необхідною для мобілізації підтримки населення, щоб встановити його місцезнаходження. Не можна також говорити, що це підсилює публічний характер судового розгляду, оскільки під час запису та першого ефіру телевізійного шоу судовий процес ще не розпочався. Відповідно, Суд вважає, що за обставин цієї справи передача пресі фотографії з кримінальної справи першого заявника не переслідувала жодних законних цілей, перелічених у пункті 2 статті 8.

► «Турьєв проти Росії» (Turyev v. Russia), 20758/04, 11 жовтня 2016 року.

20. Слова прокурора, надруковані у виданні «Северная звезда», були далекі від стриманості та зваженості. Він ідентифікував особу заявника, вказавши ініціал його імені та повністю його прізвище, і назвав того «вбивцею» однієї жертви та «співучасником вбивства» іншої. Це більше ніж просто виявлені слідством факти, як стверджує уряд, це неправомочне проголошення вини.

21... прокурори не втрачають своїєї свободи слова, будучи прокурорами, тим більше, що їхнє мовчання могло б створювати інформаційний вакуум, який міг би бути заповнений безвідповідальними джерелами. Проте, слова прокурора надходять від органу влади і є особливо переконливими в очах громадськості. Відверті коментарі прокурора були, безперечно, декларацією про вину заявника, що, по-перше, заохочувало громадськість вважати його винним і, по-друге, наперед здійснювало вплив на оцінку фактів компетентним судовим органом.

22. Суд також зауважує, що власний керівник прокурора визнав інтерв'ю неетичним.

23. Отже, мало місце порушення пункту 2 статті 6.

► «Краксі проти Італії» (Craxi v. Italy), 34896/97, 5 грудня 2002 р.

105. Що стосується твердження заявника, згідно з яким прокуратура систематично і добровільно повідомляла пресі про конфіденційні постанови, Суд зазначив, що заявник не надав жодної об'єктивної інформації, аби поставити під сумнів відповідальність представників прокуратури або дійти висновку, що вони знехтували власним обов'язком і запламували публічний імідж заявника та своєї установи.

► «Апосту проти Румунії» (Apostu v. Romania), 22765/12, 3 лютого 2015 року.

122. Роль Суду в цій справі полягає в тому, щоб дослідити, чи вчинений органами влади витік інформації з кримінальної справи заявника, внаслідок чого її було оприлюднено в газетах, порушив право заявника на захист його особистого життя.

123... У справі, що розглядається, зміст записів давав, хоча й не безпідставно для кримінального провадження, інформацію про приватне життя заявника і, таким чином, виставляв його в несприятливому світлі, справляючи враження, що він вчинив злочини, навіть до того, як державні органи мали можливість дослідити звинувачення. Більш того, частина опублікованих телефонних розмов мала певною мірою суто приватний характер і була мало чи зовсім не пов'язана з кримінальними обвинуваченнями проти заявника...

124. На думку Суду, витік пресі інформації з кримінальної справи може розглядатися за обставин даної справи, а саме з огляду на подальше оприлюднення, як втручання в право заявника на повагу до його особистого життя.

125... після того, як інформацію було оприлюднено, заявник не мав засобів для того, щоб негайно вжити заходів для захисту своєї репутації, оскільки справа по суті судом не розглядалася, і автентичність або точність телефонних розмов та їхнє тлумачення не могли бути, таким чином, оскаржені. Суд також встановив, що заявник не мав жодних засобів, щоби позиватися до цих органів влади через зазначений витік...

126. Таким чином, можна зробити висновок, що заявнику було завдано шкоди внаслідок втручання в його право на повагу до його особистого життя через витік пресі уривків з його телефонних розмов...

128. Суд зауважує, що публікація цього матеріалу не слугувала подальшому здійсненню кримінального переслідування. Найпізніше ця інформація стала би доступною, коли б прокурор здав матеріали справи до канцелярії суду. Більше того, деякі з розмов, оприлюднених у пресі, були приватного характеру, і їх публікація в пресі не відповідала нагальній суспільній потребі. Звідси випливає, що витік не був виправданий.

129. Суд нагадує, що за своєю природою процедура телефонного прослуховування підлягає дуже суворому судовому контролю, і тому логічно, що результати

такої операції не повинні бути оприлюднені без настільки ж ретельного судового розгляду...

130. Слід зазначити, що доступ громадськості до інформації з матеріалів кримінальної справи не є необмеженим або дискреційним, навіть якщо справу було подано до суду. Згідно з чинними правилами доступ преси до файлів, що стосуються процедури підтвердження або надання дозволу на перехоплення та записування телефонних розмов, є обмеженим... Більш того, судді можуть вирішити, за обґрунтованих обставин, не дозволяти третім особам отримувати матеріали справи. Суд не виключає, що розглядаючи такий запит, суддя може намагатися знайти рівновагу між реалізацією права на повагу до приватного життя і права на свободу вираження поглядів та переконань і свободу інформації. Таким чином, доступ до інформації законно підлягає судовому контролю.

131. Проте такої можливості не існує, якщо, як у цій справі, інформацію було злито пресі. У цьому випадку надзвичайно важливо знати, по-перше, чи держава організувала свої відомства і навчила персонал, як уникати порушення офіційних процедур..., і, по-друге, чи мав заявник можливість отримати відшкодування за порушення його прав.

132. У світлі вищезазначених міркувань Суд вважає, що... держава-відповідач не виконала свого обов'язку щодо забезпечення безпечного зберігання інформації, якою вона володіла, задля гарантування права заявника на повагу до його особистого життя, а також не змогла запропонувати жодних засобів відшкодування після того, коли порушення його прав відбулося. Отже, статтю 8 Конвенції було порушено.

► **«Беда проти Швейцарії [ВП]» (Bédat v. Switzerland[ВП]), 56925/08, 29 березня 2016 року.**

68. Підкреслюючи, що права, гарантовані статтею 10 та пунктом 1 статті 6, у принципі заслуговують на рівнозначну повагу..., Суд нагадує, що забезпечення особливого збереження таємниці судового розслідування є законним з огляду на те, що є найважливішим у кримінальному провадженні, як з точок зору здійснення правосуддя, так і права осіб, які перебувають під слідством, вважатися невинуватими... Він наголошує, що таємницю розслідування спрямовано на захист, з одного боку, інтересів кримінального провадження шляхом передбачення ризиків змови і небезпеки підробки або знищення доказів, а з іншого – інтересів обвинуваченого, передовсім з точки зору презумпції невинуватості, і, у цілому, його особистих стосунків та інтересів. Така таємниця також обґрунтовується необхідністю забезпечення процесів формування думок та прийняття рішень у суді.

69. У цій справі, навіть якщо в оскаржуваній публікації не підтримувалася відкрито думка про те, що обвинувачений діяв навмисно, її все ж було викладено так, щоб намалювати дуже негативне зображення останнього, висвітлюючи певні тривожні сторони його особистості і підсумовуючи, що він докладав «всіх зусиль, щоб його неможливо було захистити»...

Беззаперечно, публікацією статті з таким необ'єктивним підходом у той час, коли розслідування ще тривало, створювався прихований ризик впливу в тій

чи іншій формі на хід провадження, чи то стосовно роботи слідчого судді, чи рішень представників обвинуваченого, чи позицій сторін, які претендували на відшкодування, чи об'єктивності суду першої інстанції, незалежно від його складу.

70. ... Ризик впливу на провадження виправдовує сам собою здійснення національними органами влади заходів стримування, таких як заборона розголошення таємної інформації.

Правомірність таких заходів відповідно до національного законодавства та їхня сумісність з вимогами Конвенції мають оцінюватися під час реалізації цих заходів, а не, як пропонує заявник, крізь призму подальших подій, що довели фактичний вплив публікацій на суд, наприклад, на склад суду першої інстанції...

71. Таким чином, Федеральний суд дійшов правильного висновку, що протоколи допитів та листування обвинуваченого було «обговорено в публічній сфері до завершення розслідування, до суду та поза контекстом, у такий спосіб, який міг вплинути на рішення слідчого судді та суду першої інстанції»...

76. Суд уже розглядав у контексті статті 8 питання щодо поваги до приватного життя обвинуваченого в справі, у якій мало місце порушення таємниці судових розслідувань. У справі «Краксі проти Італії (№ 2)» (Craxi v. Italy (no. 2))... він дійшов висновку, що національні органи влади не лише мають дотримуватися негативного обов'язку свідомо не розкривати інформацію, захищену статтею 8, а і вживати заходи для забезпечення ефективного захисту права обвинуваченого на повагу до його листування.

Відповідно, Суд вважає, що кримінальне провадження, порушене проти заявника кантональними органами прокуратури, відповідало позитивному обов'язку Швейцарії згідно зі статтею 8 Конвенції щодо захисту особистого життя обвинуваченого.

Більше того, розголошена заявником інформація була особистого і навіть медичного характеру і включала заяви лікаря обвинуваченого..., а також листи, надіслані обвинуваченим з місця його утримання слідчому судді, відповідальному за справу. Суд вважає, що відповідно до статті 8 така інформація вимагає найвищого ступеня захисту; цей висновок є особливо важливим, оскільки обвинувачений не був відомий громадськості, і сам факт, що він є суб'єктом кримінального розслідування, хоча і щодо дуже серйозного злочину, не виправдовував такого саме ставлення до нього, як і до публічного діяча, який добровільно виставляє себе на суд громадськості...

78. У будь-якому випадку, відносно конкретних обставин цієї справи слід зазначити, що коли оскаржувану публікацію було оприлюднено, обвинувачений перебував у в'язниці, а отже в ситуації вразливості. Більше того, у матеріалах справи немає нічого, що дозволило б припустити, що його було поінформовано про публікацію статті та про характер інформації, яка в ній надавалася. На додаток, він, ймовірно, страждав психічними розладами, і його вразливість, таким чином, була ще сильнішою. За таких обставин кантональні органи влади не можна звинувачувати через те, що вони вважали, що для виконання свого позитивного обов'язку захищати право М. Б. на повагу до його особистого життя вони не можуть просто чекати, коли М. Б. самостійно ініціюватиме порушення

цивільного провадження проти заявника, а, отже, обрали активний підхід, включно навіть з судовим переслідуванням.

КРИТИКА ПОСАДОВИХ ОСІБ

► «Лешнік проти Словаччини» (Lešník v. Slovakia), 35640/97, 11 березня 2003 року.

57. Хоча висловлювання заявника щодо професійних і особистих якостей відповідного прокурора можна вважати суб'єктивними оцінками, що не підлягають доведенню, Суд зазначає, що згадані вище листи також містили звинувачення останнього в неправомірній та образливій поведінці. Відтак заявник стверджував, зокрема, що прокурор неправомірно відмовився підтримати його скаргу щодо карного злочину, зловживав своїми повноваженнями і був у зв'язку з цим причетним до хабарництва та незаконного прослуховування телефону заявника. Ці твердження, на думку Суду, були ствердженням фактів...

58. Втім, національні органи судової влади, дослідивши всі наявні докази, дійшли висновку, що згадані вище твердження заявника були необґрунтованими. У Суду немає даних, які б вказували на те, що такий висновок суперечив встановленим у справі фактам чи був безпідставним...

59. Ці ж обвинувачення були серйозними за своїм характером та були повторені неодноразово. Вони могли завдати прокуророві образи чи справити негативний вплив на нього при виконанні своїх обов'язків, а також, – коли йдеться про лист, надісланий до Генеральної прокуратури, – завдати шкоди його репутації.

60. Заявник цими твердженнями вочевидь прагнув домогтись од відповідних органів влади відшкодування за дії П., які він вважав неправомірними чи протизаконними... Суд проте зазначає, що заявник не мав перешкод у тому, щоб домагатися такого відшкодування з використанням належних засобів...

63. Хоча стягнення, накладене на заявника, – чотири місяці позбавлення волі з відкладенням виконання на 1 рік випробувального строку, – саме собою не є незначним, ... воно лежить на нижній межі передбаченого...

65. Відповідно, порушення статті 10 Конвенції не було.

► «Жулі і Сарль Ліберасьйон проти Франції» (July and Sarl Liberation v. France), 20893/03, 14 лютого 2007 року.

65. У цій справі Суд визнав, що заявників засудили за опублікування статті з описом того, як відбувалась і якою була за змістом прес-конференція, що її організували напередодні опублікування саме цієї статті представники цивільної сторони, що були критично налаштовані стосовно розслідування кримінальної справи, яка набула великого розголосу в ЗМІ, і в якій йшлося про причини смерті за підозрілих обставин французького судді, що обіймав посаду в Джибуті. Суд також підкреслив, що кінцевою метою цієї прес-конференції було оприлюднення запиту щодо проведення розслідування головною інспекцією судових служб, яке було подане 13 травня 2000 року однією із цивільних сторін – вдовою

загиблого – і адресоване до міністерства юстиції; у запиті йшлося про умови управління інформацією...

68. Спираючись на викладене вище, Суд відзначає, що для винесення обвинувального вироку апеляційний суд Версаля зауважив, що у двох місцях опублікованої статті, яка стала предметом оскарження, йшлося про посягання на «честь та гідність» двох суддів, які від самого початку займалися розслідуванням справи, оскільки їх обвинуватили в тому, що вони під час проведення допиту головного свідка в цій справі довели його «упередженість», а також проводили розслідування справи в неймовірному («*rocambolésque*») стилі...

70. У результаті Європейський суд зауважив, що судді апеляційної інстанції для того, щоб відхилити мотиви виправдання на підставі щирих намірів, обвинуватили журналістку, з одного боку, у тому, що вона «не побажала висвітлити тему у вигляді інтерв'ю», зауваживши, що вона обрала «середній шлях», піклуючись про «зручність», а також що вона повинна була «уточнити, що вона утримується від обговорення висунутих обвинувачень», тоді як – і на цьому Суд наголошує – національні судові органи не повинні підмінити собою засоби масової інформації та вказувати, до якої специфічної техніки викладу матеріалу має вдаватися журналіст при оприлюдненні інформації, оскільки стаття 10 захищає, окрім змісту висловлених ідей та інформації, також і їхній спосіб вираження...

73. ... Він вважає, що оскаржувана стаття представляє собою виклад прес-конференції, яка відбулась 13 березня 2000 року і була присвячена справі, що вже набула розголосу в ЗМІ та була відома громадськості. Щодо вжитих застережних заходів, то Суд констатує, що в статті свідомо вжито умовний спосіб дієслів та багато разів вжито лапки з тим, щоб не дати читачу можливості сплутати авторів наведених висловлювань з аналітикою редакції газети, при цьому кожного разу читачеві були представлені імена співрозмовників, і це зроблено в такий спосіб, щоб не могло виникнути підстав, як це трапилось у випадку з апеляційним судом, для пред'явлення окремих частин тексту як обвинувачення журналістці, а отже, і заявникам. Окрім того, у статті нема мотивів особистої неприязні стосовно згаданих у ній суддів, як це визнала перша судова інстанція.

74. Окрім того, у статті йдеться про суддів. Тому навіть якщо не зовсім вірно, що вони свідомо виставляють для пильного контролю свої вчинки та дії – точно так, як і політики – а тому, коли йдеться про критику їхньої поведінки, то й підхід у цьому має бути такий же, як і до політиків... проте межі допустимої критики є ширшими стосовно посадових осіб, що виконують свої офіційні повноваження, як, зокрема, у цій справі, порівняно зі звичайними пересічними особами... Європейський суд робить із цього висновок, що наведені касаційним судом аргументи з тим, щоб відхилити скаргу заявників, не є ані застосовними до цієї справи, ані достатніми, оскільки вони суперечать наведеним вище принципам. Насправді обидві особи, про яких йде мова, є службовцями, що належать до «основного інституту держави», тож вони можуть бути піддані особистій критиці в «допустимих» межах, а не тільки в теоретичний або загальний спосіб.

75. Залишається також порушена апеляційним судом тема, яка стосується викривленого представлення висловлювань одного з учасників прес-конференції, а саме коли йдеться про епітет «*rocambolésque*» (у стилі Рокамболя, тобто

неймовірно), що характеризує неабезсторонність з боку заявників. Якщо цей термін було вжито під час прес-конференції, то Європейський суд відзначає, що хоча і залишаються сумніви щодо його точного змісту, однак апеляційний суд вважав, що автор висловлювання «не мав наміру (висловлювати) недвозначне бажання викрити спосіб, у який проводять розслідування справи його колеги». Європейський суд звернув особливу увагу на те, що цей епітет, хоча і не надто схвальний, але давно вживаний у сучасній мові, був у цій статті запозичений в одного з учасників прес-конференції, а не обраний особисто журналісткою.

76. Хоч там як, Європейський суд вважає, що публікуючи статтю, заявники навіть не вдалися до певного «перебільшення» або ж певної «провокації», які є допустимими в рамках здійснення журналістської свободи в демократичному суспільстві, а отже, не перейшли меж тієї свободи, якою їм дозволено користуватись. Суд справді не вбачає в розглянутих вище оскаржуваних висловах «вочевидь образливого» висловлювання стосовно зазначених суддів, зокрема в тому, що стосується епітету «*rocambolésque*». На думку Європейського суду, наведені з цього приводу національним суддею аргументи і висновок про брак неупередженого підходу погано узгоджуються з принципами щодо права на свободу вираження поглядів та ролі «вартового», яку виконують засоби масової інформації...

77. З огляду на викладене вище та у світлі цієї справи, складовою частиною контексту якої є матеріал, що став предметом оскарження, засудження заявників за дифамацію не можна вважати пропорційним, а отже, «необхідним у демократичному суспільстві» в значенні статті 10 Конвенції.

Розділ 3

Запобіжні заходи

ОБМЕЖЕННЯ ЩОДО ЗАЙНЯТОСТІ

► Д. М. Т. та Д. К. І. проти Болгарії (D M T and D K I v. Bulgaria), 29476/06, 24 липня 2012 року

110. Суд визнає, що, згідно з заявою уряду, припинення службових повноважень заявника під час кримінального провадження проти нього мало на меті попередити будь-яку спробу чинити перешкоди правосуддю. Тож слід нагадати, що в той час заявник був головою поліцейського департаменту Софії, відповідальним за розслідування економічних злочинів, а проти нього було висунуто обвинувачення в пасивній корупції у зв'язку з виконанням посадових обов'язків... У цьому контексті Суд вважає, що припинення службових повноважень заявника відбулося з законною метою захисту правопорядку та попередження кримінальних правопорушень.

111. Що стосується необхідності такого втручання в демократичному суспільстві, Суд зазначає, що припинення службових повноважень заявника – це попереджувальний захід, який застосовувався з 11 серпня 1999 р. по 9 грудня 2005р., тобто протягом шести років і чотирьох місяців. Враховуючи, що заявника було відсторонено від виконання повноважень через кримінальне переслідування проти нього, виглядає, що тривалість застосування цього заходу безпосередньо пов'язана з тривалістю кримінального провадження проти нього. Відповідно, будь-які невинуваті затримки в цьому провадженні продовжували застосування цього примусового заходу. У своєму рішенні в справі Каров... Суд... дійшов щодо цього висновку, що оскаржуваний захід був нормальним і неunikним наслідком кримінального провадження проти заявника, навіть якщо його тривалість і була надмірною. Суд не бачить жодної причини відхилитися від цього висновку в тому, що стосується відсторонення заявника від посади...

113. Найбільш обмежувальним аспектом цієї ситуації, на який скаржиться заявник, була неможливість виконувати іншу найману роботу, зокрема і в приватному секторі, під час тимчасового відсторонення від виконання службових обов'язків. Суд нагадує, що це обмеження походило від його статусу державного службовця, який залишався в заявника, навіть якщо він тимчасово не виконував свої обов'язки... Якщо у звичайній ситуації таке обмеження може бути обґрунтованим через побоювання щодо можливих конфліктів інтересів під час виконання обов'язків державного службовця, Суд вважає, що застосування такої загальної заборони у випадку заявника – державного службовця, відстороненого від

посади на період понад шість років – є надмірним для заявника. Уповноважені органи не надали жодних переконливих пояснень щодо своєї відмови позбавити заявника повноважень представника Міністерства внутрішніх справ, що дозволило б йому шукати іншу роботу. Суд не переконаний, що ця можливість перешкодила б кримінальному провадженню проти заявника. Такий негативний і тривалий наслідок відсторонення заявника від виконання службових обов'язків був надмірним і вплинув на його приватне життя. Суд вважає, що таке обмеження не може вважатися необхідним і пропорційним законній меті, яку переслідувало відкриття відповідного кримінального провадження, а також не може вважатися його прийнятним і неминучим наслідком.

114. Відповідно, Суд вважає, що оскаржувані обмежувальні заходи загалом не забезпечили справедливого балансу між інтересами заявника і суспільства, а приватне життя заявника постраждало без належного обґрунтування причини згідно з пунктом 2 статті 8 Конвенції.

ПРИЗУПИНЕННЯ ДОСТУПУ БАТЬКІВ

► Шаал проти Люксембургу (Schaal v. Luxembourg), 51773/99, 18 лютого 2003 року.

46. «Необхідність» такого втручання має оцінюватись «у світлі обставин, що мали місце на час прийняття рішень». Попередня відмова в праві на відвідування може бути виправданою, тільки якщо базується на «вирішальній вимозі, що стосується найкращих інтересів дитини»...

47. У цій справі слід зазначити, що заявника звинуватили в насильстві щодо власної дочки та спробі позбавити її цноти. Відповідно, в очікуванні рішення по кримінальному провадженню інтереси неповнолітньої вимагали зупинити право на відвідування і таким чином виправдовували втручання в право заявника на повагу до сімейного життя. Отже, таке втручання до отримання результату кримінального провадження було «необхідним для захисту прав інших», а саме дитини С.

48. Однак ті самі інтереси дитини також вимагали дозволити відновлення розвитку сімейних стосунків, щойно вищезгадані заходи вже не здавалися необхідними... Якщо зрозуміло, що в праві на відвідування було відмовлено, поки не буде завершено розслідування обвинувачень з боку дружини заявника, недоцільні затримки в кримінальному провадженні мали безпосередній вплив на право заявника на сімейне життя... Через вищезгадану бездіяльність у проведенні цієї процедури можна тільки зробити висновок, що уповноважені органи Люксембургу не вжили всіх необхідних заходів, які можна було вимагати, аби відновити сімейне життя заявника з малою дитиною в інтересах цих двох осіб...

49. Враховуючи особливі обставини цієї справи, Суд дійшов висновку, що в цьому випадку відбулося порушення ст. 8 Конвенції.

ВИЛУЧЕННЯ МАЙНА

► «Раймондо проти Італії» (Raimondo v. Italy), 12954/87, 22 лютого 1994 року.

24. Пан Раймондо скаржився на арешт 13 травня 1985 року шістнадцяти об'єктів нерухомості та шести автомобілів...

27... Суд вважає, що арешт було передбачено розділом 2 (тер) Закону 1965 року... і не було наміру позбавляти заявника його майна, а лише запобігти використанню ним цього майна...

... Арешт майна відповідно до розділу 2 (тер) Закону 1965 року є, безперечно, тимчасовим заходом, спрямованим на те, щоб майно, що, як видається, є плодом незаконної діяльності, яка здійснювалася на шкоду громаді, згодом може бути конфісковане в разі потреби. Таким чином, цей захід виправдовувався загальними інтересами і, з огляду на надзвичайно небезпечну економічну силу такої «організації», як Мафія, не можна сказати, що вжиття цього заходу на цій стадії провадження було непропорційним до мети, що переслідувалась.

Відповідно, у цьому випадку не було встановлено порушення статті 1 Протоколу № 1.

► «Догмох проти Німеччини» (Dogmoch v. Germany), (ухв.), 26315/03, 8 вересня 2006 року.

... Суд зауважує, що рішення про накладення арешту було винесено кримінальним судом у контексті кримінальних розслідувань стосовно С. та К. та двох вірогідних співучасників. Проте, у рішенні від 8 травня 2000 року районного суду та в рішенні від 16 червня 2000 року регіонального суду заявника було відкрито названо особою, яка звинувачувалась у кримінальному правопорушенні...

Суд зауважує, що ухвала про накладення арешту була тимчасовим заходом, вжитим у контексті кримінального розслідування і спрямованим, у першу чергу, на забезпечення позовів, які могли б згодом пред'явити потерпілі треті особи. Якби таких позовів не надійшло б, то ця ухвала могла б у подальшому забезпечити можливість конфіскації цього майна. Проте така конфіскація має бути ухвалена в окремому провадженні після засудження за кримінальний злочин. Немає жодних ознак того, що рішення про накладення арешту як таке здійснило якийсь вплив на кримінальну історію заявника. За цих обставин Суд вважає, що оскаржувані рішення як такі не можуть розглядатися як «ухвалення кримінального обвинувачення» проти заявника в значенні пунктів 1 і 3 статті 6 Конвенції.

► «Ясар Кемаль Гьокчелі проти Туреччини (Yasar Kemal Gökçeli v. Turkey), 27215/95, 4 березня 2003 р.

44. Суд вважає, що попередні заходи, передбачені турецьким законодавством, самі собою не означають обвинувачувального вироку, а натомість прагнуть попередити кримінальні дії. Відповідно, пов'язана з цим процедура не має стосунку до «обґрунтування» «обвинувачення в кримінальній справі»... Тим не менше, Суд підкреслює, що в цій конкретній справі наявна проблема не стосується тільки

процедури вилучення книги, але так само стосується подальшої процедури щодо заявника...

46. Суд вважає, що згідно зі ст. 28 Конституції та ст. 86 Кримінально-процесуального кодексу публікації можуть вилучатися за рішенням судді після відкриття розслідування чи провадження через порушення, визначені законом. Також у цій справі чітко йдеться про попередній захід з урахуванням подальшого провадження. Незважаючи на деякі терміни, використані в постанові від 2 лютого 1995 р., де стверджується, що «вимога вилучення відповідає закону»..., Суд вважає, що це рішення судді-асесора суду в справах про державну безпеку, винесене в терміновій справі, описувало «стан підозри» і не містило твердження про вину. Що ж стосується подальшої процедури... вона не демонструє жодного упередження.

47. Однак необхідно розрізняти рішення, які відображають відчуття, що відповідна особа є винною, і рішення, які обмежуються описанням підозри. Перші порушують презумпцію невинуватості, у той час як другі в багатьох випадках вважалися відповідними духу ст. 6 Конвенції...

48. У цих обставинах Суд не може зробити висновок, що, з урахуванням усього провадження, у даному випадку відбулося порушення презумпції невинуватості. Відповідно, порушення ст. 6.2 Конвенції немає.

Див. також ПОПЕРЕДНЄ УВ'ЯЗНЕННЯ (Обґрунтування, Застосування альтернативних заходів та умови) нижче.

Розділ 4

Затримання й взяття під варту

НАСТАННЯ

► «Шимоволос проти Росії» (Shimovolos v. Russia), 30194/09, 21 червня 2011 року.

48. Суд зауважує, по-перше, що тривалість утримання заявника в поліцейському відділенні не перевищувала сорока п'яти хвилин...

49. Суд нагадує, що задля того, щоб визначити, чи мало місце позбавлення волі, відправною точкою має бути конкретна ситуація, у якій опинилася дана особа, і слід враховувати цілу низку факторів, що виникають у конкретному випадку, таких, наприклад, як вид, тривалість, наслідки та спосіб реалізації розглядуваного заходу. Різниця між позбавленням волі та обмеженням волі полягає лише в ступені чи інтенсивності, а не в характері чи сутності... Стаття 5 Конвенції може застосовуватися навіть до позбавлення волі дуже короткої тривалості.

50... Суд зауважує, що уряд не заперечував проти застосування статті 5 до ситуації, у якій перебував заявник. Заявника доставили до поліцейської дільниці під загрозою застосування сили, і він не міг вільно залишити приміщення без дозволу працівників поліції. Суд вважає, що мав місце елемент примусу, який, незважаючи на коротку тривалість арешту, був ознакою позбавлення волі в значенні пункту 1 статті 5...

► «Креанга проти Румунії» (Creangă v. Romania) [ВП], 29226/03, 23 лютого 2012 року.

97. Суд також зауважує, що заявника не лише було викликано, але й він отримав від свого начальника за підпорядкуванням усний наказ доповісти НАП... На той час працівники поліції були пов'язані військовою дисципліною, і їм було б надзвичайно складно не виконувати накази своїх керівників. Хоча не можна робити висновок, що заявника було позбавлено волі лише на цій підставі, слід зауважити, що існували також й інші важливі фактори, які вказували на те, що в його випадку мало місце позбавлення волі, принаймні коли о 12 годині дня йому було усно повідомлено про рішення щодо початку розслідування: висловлена заявнику вимога прокурора залишатися на місці з метою дачі подальших показань та участі в низці очних ставок; порушення справи проти заявника протягом

дня; той факт, що сімом працівникам поліції, стосовно яких справи не порушувались, було повідомлено, що вони можуть вільно покинути штаб-квартиру НАП, оскільки потреби в їхній присутності та свідченнях більше не було; присутність жандармів у приміщеннях НАП та потреба в допомозі адвоката.

98. З огляду на їхню хронологічну послідовність ці події вочевидь являли собою частину широкомасштабного кримінального розслідування, що вимагало цілої низки слідчих дій та слухань, деяких з яких вже було проведено протягом попередніх днів. Цей процес мав на меті ліквідувати мережу незаконної торгівлі нафтою за участю працівників поліції та жандармів. Відкриття провадження проти заявника та його колег вписується в цей процесуальний контекст, і необхідність проведення одного й того ж дня різноманітних процедур щодо них у рамках кримінального розслідування вказує на те, що заявник дійсно був зобов'язаний підкорятися вимогам.

99. Тому Суд зауважує, що уряд був не в змозі подати жодних документів, які підтверджують, що заявник покинув штаб-квартиру НАП, і, крім того, уряд не підтвердив доказами, що той міг вільно вийти з приміщення прокуратури після своїх перших показань...

100. Підсумовуючи... Суд вважає, що заявник дійсно залишався в приміщенні прокуратури і був позбавлений волі принаймні з 12.00 до 22.00.

► «Котій проти України» (Kotiy v. Ukraine), 28718/09, 5 березня 2015 року.

44. Тим часом, незаперечним є те, що з 1 год. 30 хв. ночі 14 листопада 2008 року заявник перебував у Києві у відділенні міліції і до 4 год. 17 хв. ранку повинен був відповідати на запитання, пов'язані з обвинуваченнями проти нього. Суд звертає увагу на твердження заявника про те, що його поява у відділенні міліції не була добровільною, і на те, що на той час він був у списку розшукуваних осіб. У цьому контексті Суд вважає нереалістичним припускати, що заявник міг вільно покинути відділення міліції... Зважаючи на елемент примусу, який був присутнім впродовж цього проміжку часу..., Суд вважає, що з 01.30 14 листопада 2008 року заявника було позбавлено волі в значенні пункту 1 статті 5 Конвенції.

ПРАВОВА ОСНОВА

► Формальне дотримання «Ранінен проти Фінляндії» (Raninen v. Finland), 20972/92, 16 грудня 1997 року.

46. ... Отже, наслідком цього, який не був оскаржений, є те, що арешт заявника і тримання його під вартою під час конвоювання військовою поліцією з в'язниці до казарм у місті Порі 18 червня 1992 року суперечило нормам національного законодавства...

Отже, у тому, що стосується цих заходів, позбавлення його волі не було «законним» за змістом частини 1 статті 5 Конвенції, положення якої було, таким чином, порушено...

► **«Креанга проти Румунії» (Creangă v. Romania) [ВП], 29226/03, 23 лютого 2012 року.**

107. У румунському законодавстві є лише два запобіжних заходи, що тягнуть за собою позбавлення волі: затримання поліцією та взяття під варту до суду. Для того, щоб було задіяно будь-який з цих заходів, повинні існувати обґрунтовані ознаки чи докази того, що було вчинено протизаконну дію..., тобто інформація, яка викликає правомірну підозру, що особа, відносно якої ведеться кримінальне розслідування, могла вчинити стверджуваний злочин... Проте, жодного з цих заходів не було застосовано до заявника до 22:00 16 липня 2003 року.

108. Суд усвідомлює обмеження, які виникають у ході кримінального розслідування, і не заперечує, що порушене в цій справі провадження було складним і вимагало комплексної стратегії, яку реалізовував один прокурор, здійснюючи низку заходів впродовж одного дня в широкомасштабній справі, що стосувалася значної кількості людей. Суд також не ставить під сумнів той факт, що корупція є ендемічним лихом, яке підриває довіру громадян до своїх інституцій, і усвідомлює, що національні органи влади повинні займати тверду позицію стосовно винуватців. Проте коли мова йде про свободу, ведення боротьби з цим злом не може бути виправданням для існування свавілля і зон беззаконня в місцях, де люди позбавлені волі.

109. Беручи до уваги вищевикладене, Суд вважає, що принаймні з 12.00 прокурор мав достатньо сильні підозри, щоб виправдати позбавлення заявника волі з метою проведення розслідування, а румунський закон передбачав вжиття заходів у цьому відношенні, а саме затримання поліцією або досудове взяття під варту. Проте, прокурор лише на дуже пізній стадії вирішив вжити другий захід до 18:00.

110. Відповідно, Суд вважає, що позбавлення заявника волі 16 липня 2003 року, принаймні з 12.00 до 22.00, не мало підґрунтя у внутрішньому законодавстві і тому являло собою порушення пункту 1 статті 5 Конвенції.

► **«Оджалан проти Туреччини» (Öcalan v. Turkey) [ВП], 46221/99, 12 травня 2005 року.**

90. Незалежно від того, чи становить арешт порушення законодавства держави, у якій особа, що переховується від правосуддя, знайшла притулок, Судові належить тільки дослідити питання, чи держава перебування є учасницею Конвенції, бо ж Судові потрібні докази у формі узгоджених між собою висновків про те, що спосіб виконання екстериторіальних дій, до яких вдалися органи влади держави, куди передано заявника, суперечив суверенітетові держави перебування, а отже, і міжнародному праву... Лише тоді тягар доведення того факту, що ані суверенітету держави перебування, ані норм міжнародного права не порушено, буде перенесено на уряд-відповідач...

98. Заявник не представив доказів, які дозволяли б дійти таких, що узгоджуються між собою, висновків... стосовно того, що Туреччина в цій справі порушила суверенітет Кенії чи норми міжнародного права...

99. Отже, арешт заявника 15 лютого 1999 року та його тримання під вартою відповідали «порядкові, встановленому законом» за змістом частини 1 статті 5 Конвенції. Тобто порушення цього положення не було.

Мета

► «Броуган та інші проти Сполученого Королівства» (Brogan and Others v. United Kingdom), 11209/84, 29 листопада 1998 року.

53.... Той факт, що заявників не було ані звинувачено, ані притягнуто до суду, не обов'язково означає, що мета їхнього затримання не відповідала п. 1 (с) статті 5... наявність такої мети має розглядатися незалежно від її досягнення, а підпункт (с) п. 1 статті 5... не передбачає, що поліція повинна була б отримати достатньо доказів для пред'явлення звинувачень чи в момент арешту, чи під час перебування заявників під вартою.

Такі докази могли бути недоступними або, з огляду на характер підозрюваних правопорушень, їх було б неможливо пред'явити на розгляд суду без загрози життю інших осіб. Немає жодних підстав вважати, що поліцейське розслідування в цій справі не було добросовісним, або що затримання заявників не мало на меті продовжувати це розслідування шляхом підтвердження або зняття конкретних підозр, які, як визнав Суд, обґрунтовували їхній арешт... Якби це було можливо, поліція пред'явила б, як можна припустити, звинувачення, а заявники постали б перед компетентною судовою інстанцією.

Таким чином, їхній арешт і затримання слід вважати такими, що були здійснені для цілей, зазначених у пункті 1 (с)...

► «Емрулла Караг'юз проти Туреччини» (Emrullah Karagöz v. Turkey), 78027/01, 8 листопада 2005 року.

59. ... Суд зауважує, що переведення заявника до розташування жандармської частини після його взяття під варту до суду опинилося поза межами ефективного судового контролю. Він також вважає, що передання особи, котра перебуває в попередньому ув'язненні, для проведення допиту жандармам здійснюється в обхід застосовного законодавства про строки тримання під вартою в поліції. Саме так і відбулося в справі заявника, коли його знову піддали допиту за кілька годин після взяття під варту до суду. Більше того, строк його тримання під вартою в жандармерії продовжено до 12 грудня 2001 року без якихось очевидних підстав, і вже це слід розглядати як порушення вимог законності, встановлених у пункті (с) частини 1 статті 5 Конвенції, бо ж усі гарантії, які мають забезпечуватися під час допиту, зокрема доступ до адвоката, було не виконано.

60. Отже, мало місце порушення частини 1 статті 5 Конвенції.

► «Луценко проти України» (Lutsenko v. Ukraine), 6492/11, 3 липня 2012 року.

63.... заявника заарештували в рамках другої кримінальної справи і доставили до суду наступного дня. Проте суд не розглядав законності арешту заявника і, за

твердженням уряду, який фактично наполягав на цьому, не мав наміру робити це. Відповідні факти також підтверджують, що органи прокуратури доставили заявника до суду виключно для розгляду їхньої заяви про тримання заявника під вартою у зв'язку з першою кримінальною справою і фактично виступили проти будь-якого розгляду законності арешту заявника під час слухання 27 грудня. Така поведінка з боку державних органів дає вагомі підстави припускати, що мета арешту заявника полягала не в тому, щоб він постав перед компетентним судовим органом у рамках тієї ж самої кримінальної справи, а щоб забезпечити його присутність для розгляду заяви про зміну йому запобіжного заходу на тримання під вартою в рамках іншого комплексу кримінальних проваджень.

64. Крім того, арешт заявника, здається, не був «необхідним, щоб запобігти вчиненню ним правопорушення або втечі після його вчинення». Щоправда, в ордері на арешт заявника серед причин для цього вказувалося запобігання уникненню ним участі в розслідуванні та продовженню злочинної діяльності, проте органи влади не змогли пояснити, яким чином заявник, обвинувачений у зловживанні службовим становищем, може продовжувати діяльність такого виду майже за рік після того, як він залишив посаду міністра внутрішніх справ. Що ж до необхідності забезпечення участі заявника в подальших слідчих діях, то уряд заявляв, що відновлення слідства було необхідним для об'єднання двох кримінальних справ проти заявника... Однак вони не стверджували, що будь-які такі дії в рамках першої кримінальної справи були необхідними або в кінцевому підсумку здійснені. Що ж стосується ризику втечі, то заявник перебував під зобов'язанням не ухилятися від правосуддя, наданим ним тому самому слідчому, В., який його заарештував і який, як видається, не мав перед тим жодних скарг щодо дотримання заявником зазначеного зобов'язання.

65. Тому Суд дійшов висновку, що арешт заявника було здійснено з іншою метою, ніж це зазначено в пункті 1 статті 5 Конвенції, і отже, він був необґрунтованим і таким, що суперечив цьому положенню. Звідси випливає, що в цій справі мало місце порушення пункту 1 статті 5 Конвенції.

Свавілля

► «Навальний та Яшин проти Росії» (Navalnyy and Yashin v. Russia), 76204/11, 4 грудня 2014 року.

92... Уряд стверджував, що юридичною підставою для арешту була стаття 27.2 Кодексу про адміністративні правопорушення, яка уповноважувала поліцію припроваджувати осіб, тобто доставляти їх до поліцейського відділку з метою складання протоколу про адміністративне правопорушення.

93. Суд встановив, що супровід заявників до поліцейського відділку за цих обставин не був суворо необхідним... Крім того, він зауважує, що пунктом 4 статті 27.5 Кодексу про адміністративні правопорушення було недвозначно виключено час здійснення супроводу зі строку наступного за ним адміністративного затримання. Хоча закон не кваліфікував супровід як частину адміністративного затримання, він не встановив терміну для тривалості самого супроводу, ймовірно тому, що це вважалося несуттєвим. Для порівняння, тривалість адміністративного затримання

не повинна, як правило, перевищувати трьох годин, що є показником часового проміжку, який закон вважає розумним і достатнім для складання протоколу про адміністративне правопорушення.

94. Суд... вважає, що супровід заявників закінчився о 21.40. коли вони під конвоєм дісталися першого поліцейського відділку – «Северное Ізмайлово». Незрозуміло, чому протоколів не було складено в тому поліцейському відділку, оскільки заявники перебували там три години і їх піддали особистому обшуку, що було зафіксовано в протоколі про обшук. Уряд не пояснив, чому заявників відправили до двох інших поліцейських відділків, не склавши в першому або навіть другому відділку ані протоколу про адміністративне правопорушення, ані постанови про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

95. «Транзитна подорож» заявників до моменту, коли вони дісталися поліцейського відділку «Кітай-город», тривала майже шість годин, за відсутності будь-якого запису та без кваліфікації цього в якості адміністративного затримання. Виходячи з міркувань уряду, вона могла би продовжуватися ще довше без порушення закону. З огляду на вищевикладене Суд вважає, що цей період являв собою незареєстроване і негласне затримання, що, на тверде переконання Суду, є повним запереченням принципово важливих гарантій, які містяться в статті 5 Конвенції, і виявом найбільш серйозного порушення зазначеного положення...

96. І нарешті, Суд зауважує, що як тільки-но було оформлено протоколи про адміністративні правопорушення в поліцейському відділку «Кітай-город», мету супроводження заявників до поліцейського відділку було досягнуто. Проте, замість того, щоб бути звільненими о 2.30 ранку 6 грудня 2011 року, заявники були офіційно взяті під варту задля того, щоб забезпечити їхню присутність на слуханні перед мировим суддею. Уряд стверджував, що строк утримання заявників під вартою не перевищив часових меж у сорок вісім годин, передбачених пунктом 3 статті 27.5 Кодексу про адміністративні правопорушення. Проте ані уряд, ані будь-які інші державні органи не надали жодного обґрунтування з приводу вибору такого тимчасового заходу... Судячи з усього, не було причин вважати, що заявники могли б ухилитися або іншим чином перешкоджати здійсненню правосуддя, і саме органи влади повинні була наочно довести наявність такого ризику. За відсутності будь-яких явних причин не звільнення заявників, наведених владою, Суд вважає, що нічне утримання їх у відділку поліції «Кітай-город» було необґрунтованим і свавільним.

97. У цілому Суд вважає, що арешт заявників та їхнє утримання 5 та 6 грудня 2011 року були незаконними та свавільними. Суд визнає порушення права заявників на свободу внаслідок їх необґрунтованого супроводу до поліцейського відділку, незареєстрованого та негласного шестигодинного утримання під час переміщення та відсутності підстав для їхнього тримання під вартою в поліцейському відділку «Кітай-город».

98. Отже, мало місце порушення пункту 1 статті 5 Конвенції стосовно обох заявників.

Див. також «Вимога щодо обґрунтованої підозри» («Вірогідна підстава») нижче.

ВИМОГА ЩОДО ОБҐРУНТОВАНОЇ ПІДОЗРИ

Остаточні докази не вимагаються

► «Мюррей проти Сполученого Королівства» (Murray v. United Kingdom), 14310/88, 28 жовтня 1994 року.

55. ... Метою допитів під час тримання під вартою відповідно до пункту (с) частини 1 статті 5 ... є сприяння кримінальному розслідуванню шляхом підтвердження чи розвіювання конкретної підозри, яка послужила причиною арешту. Тому факти, що викликають підозру, не повинні бути такими ж переконливими, як ті, що є необхідними для обґрунтування обвинувального вироку чи і просто висунення обвинувачення, черга якого надходить на наступній стадії процесу кримінального розслідування.

Вірогідна підстава

► «Фокс, Кемпбелл і Гартлі проти Сполученого Королівства» (Fox, Campbell and Hartley v. United Kingdom), 12244/86, 30 серпня 1990 року.

32. ... наявність «обґрунтованої підозри» передбачає наявність фактів або інформації, які могли б переконати об'єктивного спостерігача в тому, що відповідна особа могла вчинити злочин, однак те, що можна вважати «обґрунтованим», залежить від усіх обставин...

35. ... Той факт, що і пан Фокс, і пані Кемпбелл мали попередні судимості за терористичні акти, пов'язані з ІРА ..., хоч і міг посилити підозру щодо їхньої причетності до вчинення злочинів терористичного характеру, не може слугувати єдиною основою для підозри, що обґрунтовувала б їхній арешт сімома роками пізніше – 1986 року.

Те, що всіх заявників під час тримання їх під вартою допитували щодо конкретних терористичних актів, підтверджує не більше ніж те, що правоохоронці, які здійснювали арешт, їх справді підозрювали в причетності до тих дій, проте не може переконати об'єктивного спостерігача в тому, що саме заявники могли вчинити ці дії.

Згадані вище ознаки не достатні самі собою для того, щоб зробити висновок про наявність «обґрунтованої підозри»...

► «Мюррей проти Сполученого Королівства» (Murray v. United Kingdom), 14310/88, 28 жовтня 1994 року.

51. ... підпункт (с) пункту 1 статті 5 ... Конвенції не слід застосовувати в спосіб, що створював би на шляху поліційних органів держав-учасниць Конвенції непропорційні труднощі при застосуванні ефективних заходів для протидії організованому тероризмові... Отже, від держав-учасниць Конвенції не можна вимагати доведення обґрунтованості підозри, що дає підстави для арешту

підозрюваного в тероризмі, шляхом розкриття конфіденційних джерел підтверджувальної інформації чи навіть фактів, які б могли вказувати на такі джерела чи осіб за ними.

Однак Суд повинен мати змогу переконатися в тому, чи було забезпечено сутність гарантії, передбаченої в підпункті (с) пункту 1 статі 5. Отже, уряд-відповідач має представити принаймні якісь факти чи відомості, які могли б переконати Суд у тому, що арештовану особу обґрунтовано підозрювали в учиненні стверджуваного злочину...

► **«К.-Ф. проти Німеччини» (K-F v. Germany), 25629/94, 27 листопада 1997 року.**

58. ... власниця квартири пані З. звернулася з заявою до поліції про те, що пан і пані К.-Ф. наймають у неї помешкання без наміру виконувати свої зобов'язання квартирантів і збираються виїхати, не заплативши того, що їй винні... Після того, як попередні слідчі заходи виявили, що адреса пана і пані К.-Ф. – не більш ніж абонентська скринька, і що пан і пані К.-Ф. раніше перебували під слідством за шахрайство..., 4 липня 1991 року, о 21:45, поліція затримала подружжя та доправила їх до поліційного відділку для встановлення їхніх осіб... У протоколі, складеному о 23:30, поліція вказала, що вона має серйозні підозри щодо шахрайства пана і пані К.-Ф. зі сплатою оренди та щодо можливості їхнього переховування від правосуддя.

59. Зважаючи на ці обставини, Суд загалом може погодитися з мотивами, наведеними апеляційним судом Кобленца, який... постановив, що підозри поліції стосовно того, що пан К.-Ф. шахраєє зі сплатою оренди та може переховуватися від правосуддя, були обґрунтованими. Отже, заявника позбавили волі за обґрунтованою підозрою – відповідно до змісту підпункту (с) пункту 1 статі 5 – у вчиненні злочину.

► **«Степуляк проти Молдови» (Stepuleac v. Moldova), 8207/06, 6 листопада 2007 року.**

70. ... єдиною підставою, на яку посилався орган кримінального переслідування, арештовуючи заявника та просячи суд видати постанову про його досудове ув'язнення, було те, що потерпіла особа (Г. Н.) прямо вказала на нього як на виконавця злочину... Однак... заява, яку подав Г. Н., не мала ні прямої вказівки на прізвище заявника, ні натяку на причетність усіх працівників компанії заявника... У постанові прокурора... про початок кримінального розслідування вказувалося прізвище заявника... Не ясно, чому його прізвище було включено до цієї постанови на самому початку розслідування, до того, як можна було зібрати нові докази. Слід зауважити, що заявника звинувачували не в потуранні протизаконній діяльності на території його компанії, що могло б пояснювати його арешт як директора «Тантала», а в особистій участі в шахраї...

72. ... національний суд, розглядаючи подання про видачу ордеру на арешт..., встановив, що принаймні один аспект заяви Г. Н. вводив в оману... Це мало б поставити під сумнів рівень довіри до Г. Н. Конфлікт, який він мав з керівництвом компанії, ... дає додаткові підстави сумніватися в його мотивах. Однак, замість

того, щоб перевірити ці відомості, які було легко отримати від правоохоронних органів, беручи зокрема до уваги велику кількість прокурорів, призначених працювати над справою, прокурор піддав заявника арештові, спираючись частково на твердження про те, що він викрав Г. Н. Це підкріплює твердження заявника, що слідчі органи, не здійснивши ретельної перевірки фактів з метою встановити наявність обґрунтованої підозри у вчиненні ним злочину, просто його заарештували, як він вважає, у своїх особистих інтересах...

73. Зважаючи на вищенаведене, зокрема на рішення прокурора про внесення прізвища заявника в список підозрюваних без свідчень потерпілого чи наявності інших доказів, які б вказували на нього..., а також на те, що прокурор не здійснив справжнього вивчення основних фактів з метою перевірки обґрунтованості скарги, Суд робить висновок, що інформація, яка є в його розпорядженні, не може «переконати об'єктивного спостерігача в тому, що відповідна особа могла вчинити це правопорушення».

74. Отже, у випадку першого арешту заявника порушено частину 1 статті 5 Конвенції...

76. ... Якби заявник справді скоїв злочин, і якби він хотів чинити тиск на потерпілого, свідків або знищити докази, то мав би багато часу на це до грудня 2005 року, але Судові не представили жодних доказів подібних дій з боку заявника. Отож, нагальної потреби арештовувати його з метою припинення подальшої злочинної діяльності не було, і 24 слідчі, призначені вести справу, могли б скористатися з додаткового часу, щоб перевірити, чи скарга була достатньо обґрунтованою. Замість такої перевірки заявника заарештували в той самий день, коли почалося розслідування...

77. Ще більше турбує те, що, як впливає зі свідчень двох потерпілих відповідно до їхніх заяв, одну зі скарг було сфальсифіковано, і слідчий орган не перевіряв у нього, чи він справді цю скаргу подавав, тим часом як другу було подано під прямим впливом офіцера О., – того самого, який реєстрував першу скаргу на заявника... Через це обидві скарги втрачають значення для встановлення наявності обґрунтованої підозри заявника в учиненні злочину, оскільки ніякої іншої підстави для його арешту наведено не було...

80. Незалежно від того, чи заявника арештували навмисно, чи в результаті того, що фактичні обставини справи не були зважені належним чином, чи внаслідок щирої помилки, Суд, як і у випадку першого арешту, не бачить у матеріалах справи яких-небудь доказів підтвердження обґрунтованості підозри в тому, що заявник скоїв злочин.

► «Канджов проти Болгарії» (Kandzhov v. Bulgaria), 68294/01, 6 листопада 2008 року.

60. ... Суд зауважує, що дії заявника полягали в збиранні підписів під закликом про відставку міністра юстиції та демонстрації двох плакатів, де останнього названо «повним ідіотом». Розглядаючи кримінальні обвинувачення, висунуті проти заявника, Вищий касаційний суд точно встановив, що ці дії були цілком мирними, не створювали перешкод перехожим і навряд могли спровокувати

насильство з боку інших. Спираючись на це, він дійшов висновку, що в них немає ознак хуліганства, і що виносячи заявникові обвинувальний вирок, Плевенський районний суд «не навів якихось аргументів», а просто зробив кілька загальних заяв з цього приводу... Ні в ордері на арешт заявника відповідно до частини 1 статті 70 Закону «Про органи внутрішніх справ» від 1997 року, ні в постанові про його залишення під вартою відповідно до пункту 3 статті 152а Кримінально-процесуального кодексу 1974 року, які суд не переглядав, немає чого-небудь, з чого було можна зробити висновок про те, що органи влади мали підстави вбачати в його поведінці ознаки хуліганства, що їх вичерпно визначено в обов'язковому для виконання роз'ясненні Верховного Суду від 1974 року...

► **«Айпек та інші проти Туреччини» (Ipek and Others v. Turkey), 17019/02, 3 лютого 2009 року.**

30. У цьому контексті Суд зауважує, що другого заявника заарештували в ході розслідування діяльності незаконної воєнізованої організації за те, що, як підозрюється, він був її членом і відправився до міста з метою проведення діяльності від її імені. За цих обставин підозра щодо нього може вважатися такою, що досягла рівня, обумовленого пунктом 1 (с) статті 5, оскільки метою позбавлення волі було підтвердити або розвіяти підозри щодо його участі в цій незаконній організації...

31. Проте стосовно інших заявників, то видається, що вони були заарештовані лише тому, що перебували в будинку другого заявника під час обшуку. На цьому тлі та за відсутності будь-якої інформації або документів, що свідчать про протилежне, Суд вважає, що на момент їхнього арешту ці заявники не були затримані на підставі обґрунтованої підозри в скоєнні злочину або задля запобігання вчиненню злочину, у розумінні пункту 1 (с) статті 5 Конвенції... Відповідно, було порушення цього положення стосовно п. Айпека і п. Деміреля.

► **«Ільгар Маммадов проти Азербайджану» (Ilgar Mammadov v. Azerbaijan), 15172/13, 22 травня 2014 року.**

93. На цьому тлі прокуратура звинуватила заявника головню у наступному: що він прибув до Ісмаїлли через день після того, як вже відбулися спонтанні і неорганізовані «хуліганські дії»; впродовж приблизно двох годин (загальна тривалість його перебування в місті) зміг отримати значний ступінь контролю над ситуацією; перетворив неорганізований на той момент бунт на «організовані акти» заворушень; утвердився в ролі лідера протестувальників, яких він раніше не знав і які вже зібралися без його участі, і безпосередньо спричинив усі їхні наступні дії, які порушували громадський порядок.

96... Суд зауважує, що в офіційних документах прокуратури не згадувалося жодних заяв свідків і жодної іншої конкретної інформації, яка б давала прокуратурі підставу підозрювати заявника у вчиненні будь-яких з дій, описаних у цих документах, і звинуватити його у вищезазначених правопорушеннях. Жодних таких заяв або іншої інформації не було представлено в судах, які ухвалювали рішення щодо тримання заявника під вартою. Таким чином, Суд вважає встановленим, що матеріалів справи прокуратури або не було представлено національним

судам, або не було ними розглянуто на предмет перевірки наявності «обґрунтованої підозри».

97... Невизначені та загальні посилання як прокуратури, так і судів, у своїх відповідних документах та ухвалах на якісь «матеріали справи», за відсутності будь-якої конкретної заяви, інформації чи скарги, не можуть вважатися достатніми для підтвердження «обґрунтованості» підозри, на якій базувався арешт і тримання заявника під вартою...

98. Суд також зазначає, що на додаток до своїх зауважень уряд надав копії протокольних записів очних ставок заявника з Р. Н. та І. М. Однак уряд надав ці записи без будь-яких коментарів чи пояснень щодо їхнього стосунку до цієї скарги. Як згадувалося вище, ані цих записів, ані прізвищ свідків і їхніх свідчень не було представлено на розгляд національних судів, інакше вони б згадувалися в процесуальних рішеннях прокуратури (наприклад, рішення про винесення заявнику звинувачення в кримінальних злочинах), поданнях прокуратури до національних судів, рішеннях національних судів або наявних протоколах судових засідань. Сам цей факт робить докази незастосовними в контексті оцінки обґрунтованості підозр проти заявника, враховуючи також нездатність уряду надати будь-які засновані на фактах пояснення щодо ролі цих свідчень у даній справі.

99. З вищезазначених причин Суд вважає, що жодних конкретних фактів або відомостей, що породжують підозру, яка б виправдовувала арешт заявника, не було згадано чи представлено під час досудового провадження, і що свідчення Р. Н. та І. М., які було лише згодом надано Суду, не виглядали такими, що містять подібні факти чи інформацію...

100... беручи до уваги вищенаведений аналіз, Суд вважає, що надані йому матеріали не відповідають мінімальному стандарту, встановленому пунктом 1 (с) статті 5 Конвенції щодо обґрунтованості підозри, необхідної для арешту та подальшого тримання особи під вартою. Відповідно, не було належним чином доведено, що протягом періоду, який розглядався Судом у цій справі, заявника було позбавлено волі через «обґрунтовану підозру» в здійсненні кримінального правопорушення.

ЗАПОБІГАННЯ ВЧИНЕННЮ ПРАВОПОРУШЕННЯ

► «Шимоволос проти Росії» (Shimovolos v. Russia), 30194/09, 21 червня 2011 року.

53. У цьому зв'язку є важливим, що заявник не підозрювався у «вчиненні правопорушення». За твердженням уряду, його заарештували з метою запобігання вчиненню ним «правопорушень екстремістського характеру»...

54. З національних судових рішень випливає, що заходи з боку поліції, такі як перевірки документів, допит та супровід до поліцейського відділку, було вжито відносно заявника під час його поїздки до Самари через те, що його прізвище було зафіксовано в базі даних зовнішнього спостереження. Єдина причина для внесення його прізвища до цієї бази даних «потенційних екстремістів» полягала

в тому, що він був активістом-правозахисником... Суд знову наголошує в цьому зв'язку, що пункт 1 (с) статті 5 не допускає політики загальної превенції, спрямованої проти окремої особи або категорії осіб, які сприймаються владою, правильно чи неправильно, як такі, що є небезпечними або схильними до незаконних дій. Він надає Договірним державам не більше ніж засіб запобігання певним конкретним злочинам...

55... На думку Суду, розпливчате посилання уряду на «злочини екстремістського характеру» не є достатньо конкретним, щоб задовольнити вимоги пункту 1 (с) статті 5... Внутрішньодержавні документи, які стосуються арешту заявника, є не більш конкретними в цьому відношенні. Як випливає з книги обліку доставлених осіб, заявника було припроваджено до поліцейської дільниці на підставі інформації, що містилася у двох телексах. Після ознайомлення з цими телексами стає відомо, що в Самарі було заплановано мітинг опозиції, і що міністерство внутрішніх справ вважало за необхідне перешкодити членам окремих опозиційних організацій взяти участь у цьому мітингу, щоб не допустити вчинення ними «незаконних і екстремістських дій»... Жодних посилань на конкретні та специфічні злочини не було надано.

56. Єдиною конкретною підозрою щодо заявника, згаданою в телексах, була підозра, що він може перевозити екстремістську літературу... Однак уряд не надав жодних фактів або відомостей, які могли б задовольнити об'єктивного спостерігача щодо того, що ця підозра була «обґрунтованою». Суд з занепокоєнням зауважує, що підозра вочевидь ґрунтувалася на тому простому факті, що заявник був членом правозахисних організацій. На його думку, таке членство в жодному разі не може бути достатньою підставою для підозри, яка виправдовує арешт особи. Більше того, цю підозру була розвіяно з огляду на той факт, що згідно з показаннями поліцейського, який супроводжував заявника, той не мав з собою жодного багажу... З вищезазначеного Суд робить висновок, що арешт заявника не міг бути «обґрунтовано необхідним для запобігання вчиненню ним злочину» в значенні пункту 1 (с) статті 5.

57. Звідси випливає, що арешт заявника не мав жодної законної мети відповідно до пункту 1 статті 5, а, отже, був свавільним...

**► «Луценко проти України» (Lutsenko v. Ukraine), 6492/11,
3 липня 2012 року.**

64. Крім того, арешт заявника, здається, не був «необхідним, щоб запобігти вчиненню ним правопорушення або втечі після його вчинення». Щоправда, в ордері на арешт заявника серед причин для цього вказувалося запобігання уникненню ним участі в розслідуванні та продовженню злочинної діяльності, проте органи влади не змогли пояснити, яким чином заявник, обвинувачений у зловживанні службовим становищем, може продовжувати діяльність такого виду майже за рік після того, як він залишив посаду міністра внутрішніх справ.

Присутність членів сім'ї

► «Мюррей проти Сполученого Королівства» (*Murray v. United Kingdom*), 14310/88, 28 жовтня 1994 року.

92. Національні суди встановили, що пані Мюррей реально і широко підозрювали в скоєнні пов'язаного з тероризмом злочину... Суд згоден, що загалом була необхідність як у повноваженнях, на кшталт тих, які надає... Закон 1978 року, так – у цьому конкретному випадку – і в проникненні в помешкання пані Мюррей та його обшуку з метою її арешту.

Крім того, слід визнати наявність... «умов крайньої напруженості», за яких доводиться здійснювати такі арешти в Північній Ірландії...

Ці правомірні міркування пояснюють і виправдовують те, у який спосіб були здійснені проникнення до житл заявників і його обшук. Суд не вважає, що заходи, вжиті представниками влади стосовно когось із заявників, не відповідали поставленій меті.

93. Не можна вважати, що компетентні органи влади вийшли за законні рамки розслідування терористичних злочинів, заводячи досьє на особу та зберігаючи основні персональні дані заарештованої особи або навіть інших осіб, які перебували там під час арешту. Щодо особистих відомостей, отриманих під час обшуку сімейного помешкання або під час перебування пані Мюррей в армійському центрі, то не можна вважати, що якась із них не має стосунку до процедури арешту та допиту...

► «Гуцанови проти Болгарії» (*Gutsanovi v. Bulgaria*), 34529/10, 15 жовтня 2013 року.

134. Що стосується психологічного впливу операції поліції на заявників, Суд зауважує, що поліцейські операції, які включають проникнення до домівки та арешт підозрюваних, неминуче викликають негативні емоції в осіб, проти яких їх спрямовано. Однак у цій справі є конкретні й незаперечні докази того, що пані Гуцанова та її дві неповнолітні доньки дуже сильно постраждали від цих заходів... Суд також вважає, що та обставина, що операція поліції проводилася рано вранці з залученням спецпризначенців у масках, яких бачили пані Гуцанова та її дві доньки, слугувала посиленню почуття страху та тривоги, які пережили ці три заявниці, тією мірою, якою поведження з ними перевищувало поріг суворості, що може застосуватися відповідно до статті 3 Конвенції. Тому Суд вважає, що цих трьох заявниць було піддано поведженню, яке принизило їхню гідність...

136. Суд повторює свої висновки про те, що цю поліцейську операцію було сплановано і проведено без урахування низки суттєвих факторів, таких як характер кримінальних правопорушень, у скоєнні яких підозрювався п. Гуцанов; той факт, що він у минулому не скоював насильницьких злочинів, а також можливість присутності в будинку родини його дружини й дочок. Всі ці фактори чітко вказують на надмірний характер застосування спецпризначенців і спеціальних

процедур з метою арешту першого заявника й надання поліції можливості потрапити до його домівки. Суд вважає, що з огляду на ці обставини спосіб, у який було заарештовано п. Гуцанова – дуже рано вранці, кількома озброєними офіцерами в масках, які з застосуванням сили увірвалися крізь двері будинку на очах зляканих дружини і двох молодих доньок п. Гуцанова – викликав у першого заявника сильні почуття страху, душевного болю і безсилля, здатних принизити та осоромити його у власних очах і в очах його близьких родичів. Суд вважає, що інтенсивність цих почуттів перевищила поріг суворості, що є необхідним для застосування статті 3. Відповідно, п. Гуцанова також було піддано поведженню, що принижувала його гідність.

Висвітлення в ЗМІ

► «Нацвлішвілі та Тогонідзе проти Грузії» (Natsvlishvili and Togonidze v. Georgia), 9043/05, 29 квітня 2014 року.

105... У певних ситуаціях бурхлива кампанія в ЗМІ може дійсно негативно вплинути на справедливість судового розгляду та призвести до відповідальності держави. Це може відбуватися, коли йдеться про безсторонність суду відповідно до пункту 1 статті 6, а також про презумпцію невинуватості, закріплену в пункті 2 статті 6... Проте, Суд не вважає, що зйомки арешту першого заявника, здійснені журналістами приватної телевізійної студії, можна було прирівняти до бурхливої медіа-кампанії, спрямованої на те, щоб зашкодити справедливості судового розгляду. Немає також жодної конкретної ознаки того, що інтерес ЗМІ щодо справи було збуджено прокурором, губернатором або яким-небудь іншим державним органом. На думку Суду, висвітлення цієї справи засобами масової інформації не вийшло за межі того, що можна вважати простим інформуванням громадськості про арешт керівника одного з найбільших заводів країни.

106. Отже, порушення пункту 2 статті 6 Конвенції не було.

Застосування сили

Надмірне

► «Ердоган Ягіз проти Туреччини» (Erdoğan Yağiz v. Turkey), 27473/02, 6 березня 2007 р.

46. Хоча попереднє і змушувало побоюватися за безпеку, крім цього в справі немає жодного елемента, що б демонстрував небезпеку заявника для себе та інших, або що в минулому він чинив злочинні дії, спрямовані на самознищення або насильство щодо інших осіб. Зокрема Суд вважає важливим той факт, що у своїх спостереженнях уряд не надає жодного пояснення, яке б обґрунтовувало необхідність одягання наручників.

47. Суд не бачить жодних обставин, які б дозволяли припустити, що було необхідно публічно показувати заявника в наручниках після його арешту та обшуку. Відповідно Суд вважає, що в контексті цієї справи демонстрація заявника в наручниках мала на меті створити в нього відчуття страху, тривоги та

власної меншовартості, аби його присоромити, принизити і врешті подолати моральний спротив.

► **«Далан проти Туреччини» (Dalan v. Turkey), 38585/97,
7 червня 2005 року.**

27. Суд не повинен далі затримуватися на цьому питанні... Оскільки, у будь-якому випадку, кількість та серйозність тілесних ушкоджень, зафіксованих на тілі заявниці через 12 днів після арешту, видаються надто значними, щоб відповідати пропорційному застосуванню сили, до якої мали вдатися вісім поліціантів з тим, щоб схопити трьох жінок, які, певно ж, не становили для них жодної особливої загрози...

Таким чином Суд не вбачає жодних елементів виправдання, які могли б звільнити державу-відповідача від її відповідальності за статтею 3 на підставі тілесних ушкоджень, яких пані Далан зазнала від рук поліції, незалежно від того, у який момент часу їй могли їх завдати.

► **«Начова та інші проти Болгарії» (Nachova and others v. Bulgaria) [ВП], 43577/98, 6 липня 2005 року.**

105. ... чинні правила дозволили відрядити групу серйозно озброєних військових поліціантів для арешту двох осіб без жодного попереднього обговорення того, чи становлять вони якусь небезпеку і, якщо так, то яку, або без чіткого застереження щодо потреби звести нанівець будь-який ризик для життя. Коротко кажучи, спосіб, у який цю операцію планували та скеровували, виявляв прикру зневагу до верховенства принципу права на життя...

106. ... Ні перший чоловік, ні другий озброєний не був і не становив небезпеки для поліціантів, які здійснювали арешт, чи інших осіб, про що цим поліціантам мало б бути відомо на підставі наявної в них інформації. У всякому разі, зустрівши обох чоловіків у селі Лезура, вони – принаймні майор Г., – побачили, що ті були неозброєні й не виявляли жодних ознак загрозової поведінки...

107. З огляду на зазначене вище, Суд вважає, що в обставинах, які були в цій справі, будь-яке застосування сили з потенційно смертельними наслідками підпадало під заборону статті 2 Конвенції, попри ризик того, що п. Ангелов і п. Петков могли втекти. Як заявлено вище, застосування потенційно смертельної сили не можна визнати за «абсолютно необхідне», коли відомо, що особа, яка підлягає арешту, ніяк не загрожує життю чи здоров'ю і не підозрюється в скоєнні насильницького злочину.

► **«Візер проти Австрії» (Wieser v. Austria), 2293/03,
22 лютого 2007 року.**

40. ... Суд передовсім відзначає, що заявникові не просто наказали роздягтися, але його роздягли поліціанти тоді, коли він перебував в особливо безпорадному становищі. Навіть якщо не зважати на твердження заявника, – яке не знайшло підтвердження в національних судових органах, – немовби йому тоді ще й зав'язали очі, Суд робить висновок, що сама процедура була заходом, пов'язаним з

настільки масштабним втручанням та потенційним приниженням гідності, що застосовувати його без дуже переконливої причини було б не слід. Проте якихось доводів, що свідчили б про конечну потребу в повному особистому огляді та його обґрунтованість з міркувань безпеки, наведено не було. Суд у зв'язку з цим зазначає, що в заявника, який вже мав на собі наручники, шукали зброю, а не наркотики чи якісь інші дрібні предмети, які важко помітити під час простого особистого обшуку без повного роздягання заявника.

41. З огляду на сказане вище, Суд вважає, що за конкретних обставин цієї справи повний особистий обшук заявника при здійсненні поліцією обшуку помешкання заявника становив необґрунтовану форму поводження достатньо суворого для того, щоб відповідно до змісту статті 3 Конвенції потрапляти до категорії «такого, що принижує гідність».

► **«Фахріє Чалішкан проти Туреччини» (Fahriye Çalışkan v. Turkey), 40516/98, 2 жовтня 2007 року.**

43. У цьому контексті Суд готовий припустити, що комісар С. Ч. міг вдатися до дій, щоб вгамувати заявницю, яка, ймовірно, перебувала в надзвичайно збудженому стані на той момент. Однак він не зупинився на цьому, хоч і йшлося про жінку, яка була одна в комісаріаті поліції, куди її доставили через дрібну профспілкову проблему. Суду також складно зрозуміти точні обставини, які могли спонукати цю жінку до рукопашного бою з комісаром поліції, оскільки ніщо в матеріалах справи не вказує на те, що вона була схильною до насильства.

Хай там як, навіть отримавши ляпаса, комісар, який перебував в оточенні своїх підлеглих, мав реагувати з надзвичайною стриманістю та, поза всяким сумнівом, іншим чином, аніж позбавляти заявницю свободи терміном на п'ять діб.

У цьому випадку йдеться про поводження, що принижує, яке може спричинити відчуття страху та непропорційної вини і яке отже не може слугувати виправданням застосування сили в необхідному обсязі...

44. Тому в цій справі є значне порушення статті 3 Конвенції.

Не надмірне

► **«Ранінен проти Фінляндії» (Raninen v. Finland), 20972/92, 16 грудня 1997 року.**

56. ... у результаті застосування наручників зазвичай не виникає проблем з огляду на статтю 3 Конвенції, якщо до такого засобу вдаються у зв'язку з законним арештом або взяттям під варту, і при цьому немає застосування сили чи виставлення на загальний огляд, що виходить за межі такого, що за відповідних обставин обґрунтовано вважалось б за необхідне. У зв'язку з цим важливо встановити, чи є підстави вважати, що відповідна особа спробує чинити опір арештові або втекти, завдати тілесних ушкоджень, щось зламати чи знищити докази.

► **«Скавуццо-Гагер проти Швейцарії» (Scavuzzo-Hager v. Switzerland), 41773/98, 7 лютого 2006 року.**

61. Навіть коли припустити, що боротьба між П. та двома поліціантами і сусідом, що прийшов на допомогу, погіршила стан здоров'я П., Суд вважає, що для того, щоб покласти міжнародну відповідальність на державу-відповідача треба, щоб поліціанти мали достатню можливість усвідомити, що П. перебував у вразливому стані, що вимагало підвищеного рівня обережності під час вибору «звичайної» техніки здійснення арешту...

62. Однак у цій справі... з судово-медичної експертизи, зробленої Цюрихським університетом 21 січня 1997 року, постає очевидним, що обидва поліціанти не мали можливості усвідомити, що вразливість П. була такою, що найменше застосування сили до нього могло спричинити фатальні ускладнення.

63. Враховуючи викладене вище Суд, вважаючи, що немає жодних підстав піддавати сумніву висновки експертів, проголошує, що твердження, згідно з яким смерть П. була спричинена застосуванням сили службовцями поліції, є необґрунтованим.

► **Портманн проти Швейцарії (Portmann v. Switzerland), 38455/06, 11 жовтня 2011 р.**

52. Суд поділяє думку уряду, згідно з якою заявник є особливо небезпечним чоловіком, від якого поліцейські повинні були захищати себе відповідним чином... Крім того, на місці його арешту поліція знайшла декілька одиниць зарядженої вогнепальної зброї. Після арешту він поведився дуже агресивно і неодноразово казав, що поліцейським пощастило, що вони захопили його зненацька, інакше він би їх убив.

53. Визнавши небезпечність заявника, поліцейські вирішили прикрити його голову капюшоном та надягти на нього наручники, аби попередити його втечу та ризик небезпеки для нього самого та для працівників поліції. Так само як і Міністерство внутрішніх справ..., Суд вважає вжиті заходи відповідними. Він підкреслює, що носіння капюшону є способом, що одночасно обмежує свободу дій заарештованої особи та зберігає анонімність працівників поліції, таким чином захищаючи їх від подальших заходів помсти. Після прибуття до поліцейського відділку в Ерісо та короткої зустрічі зі слідчим суддею заявника відвезли до відділку в Трожені, де відразу зняли з нього капюшон та наручники.

54. На думку Суду, так само важливо, що носіння капюшону супроводжувалося необхідними заходами безпеки. За спостереженнями уряду, не оскарженими заявником, той не протестував проти носіння капюшону і підтвердив на вимогу поліцейських, що може вільно дихати. Після цього він майже завжди знаходився під наглядом працівника поліції, відповідно до чинних правил, що діють для таких ситуацій. У цих обставинах, на думку Суду, немає значення, чи йдеться про капюшон, чи, за твердженням заявника, дві наволочки від подушки...

56. Враховуючи вищезазначене, Суд дійшов висновку, що носіння капюшону, навіть у поєднанні з наручниками, тривало приблизно дві години, супроводжувалося відповідними заходами безпеки і не мало на меті присоромити чи

принизити заявника. Відповідно, ця дія не досягла порогу тяжкості, аби підпадати під дію ст. 3 Конвенції.

57. Отже, заявника не піддавали принизливому поведженню відповідно до ст. 3 Конвенції, тож її порушення не відбулося.

ОБОВ'ЯЗОК НАВЕСТИ ПРИЧИНИ

Достатність інформації

► «Фокс, Кемпбелл і Гартлі проти Сполученого Королівства» (Fox, Campbell and Hartley v. United Kingdom), 12244/86, 30 серпня 1990 року.

41. Після взяття під варту пана Фокса, пані Кемпбелл та пана Гартлі співробітник поліції, що здійснював арешт, просто повідомив їм, що їх арештовано на підставі частини (1) статті 11 Закону 1978 року за підозрою в їхній належності до терористів... Сама лише вказівка на юридичні підстави для арешту не є достатньою для цілей пункту 2 статті 5...

Однак після арешту поліція допитала всіх заявників з приводу підозр щодо їхньої причетності до конкретних злочинних дій та належності до організацій, оголошених поза законом... Немає підстав вважати, ніби ці допити були такими, що не дозволяли заявниками зрозуміти, за що їх заарештовано. Причини, з яких їх підозрювали в тому, що вони є терористами, були доведені до них у такий спосіб у ході допитів.

► «Дикме проти Туреччини» (Dikme v. Turkey), 20869/92, 11 липня 2000 року.

55. ... перший заявник... стверджував, що службовці, які почали допит, були членами підрозділу «анти-Дев-Соль»... і що після першого допиту, близько 7 години вечора, працівник секретної служби залякував його, кажучи: «Ти належиш до «Деврімчі Соль» (*Devrimci Sol*), і, якщо не повідомиш нам, що нам потрібно, то тебе звідси винесуть уперед ногами!»...

56. На думку Суду, ці слова досить точно вказували на підозри щодо першого заявника. Отож, зважаючи при цьому на те, що відповідна організація була заборонена законом, і на причини, які він, можливо, мав для того, щоб не виказати себе і боятися поліції (його сестру було вбито в сутичці з поліцією...), Суд вважає, що пан Дикме на цьому етапі мав чи міг би вже зрозуміти, що його підозрюють у причетності до заборонених видів діяльності, подібних до тих, якими займалася «Дев-Соль»...

► «Г. Б. проти Швейцарії» (H B v. Switzerland), 26899/95, 5 квітня 2001 року.

48. ... негайно після арешту заявника 12 травня 1993 року його письмово повідомили про різні правопорушення, у яких його підозрювали. Окрім того... суддя-слідчий усно повідомив заявникові про обвинувачення, висунуті компанії

Б., та й він дійсно добре знав про інтерес органів кримінального переслідування до компанії. Усі ці відомості дали заявникові змогу в день його арешту подати власноручно написану скаргу до апеляційного суду кантону Солотурн...

49. Пам'ятаючи про те, що заявник, будучи членом правління та керівником компанії Б., знав про фінансове становище компанії як фахівець, Суд вважає, що заявника після арешту було належним чином повідомлено про «основні правові та фактичні підстави його арешту з тим, щоб він міг, якщо [вважав, що] треба, оскаржити в суді його правомірність»...

► «Чонка проти Бельгії» (Čonka v. Belgium), 51564/99, 5 лютого 2002 року.

51.... після прибуття до поліцейської дільниці заявникам було вручено постанову про взяття їх під арешт. У документі, переданому їм з цією метою, зазначалося, що їхній арешт здійснювався на виконання підпункту (2) пункту 1 частини 7 Закону про іноземців, з огляду на той ризик, що вони можуть намагатися уникнути депортації...

52. Суд вже зауважував, що коли заявників було заарештовано в поліцейській дільниці, був присутнім словацькомовний перекладач, передовсім задля інформування іноземців про зміст усних і письмових повідомлень, які вони отримували, зокрема документу, у якому містився наказ про їхній арешт, ... таким чином, надавана їм інформація, тим не менш, задовольняла вимоги пункту 2 статті 5 Конвенції. Відповідно, порушення цього положення не було.

Невідкладність дій

► «Мюррей проти Сполученого Королівства» (Murray v. United Kingdom), 14310/88, 28 жовтня 1994 року.

76. ... службова особа, що здійснювала арешт, – капрал Д., окрім проголошення необхідних за законом офіційних слів про арешт, також зачитала пані Мюррей статтю Закону 1978 року, згідно з якою здійснювався арешт. Вказівка тільки на правову підставу арешту сама собою не є достатньою для цілей пункту 2 статті 5....

77. ... На думку Суду, пані Мюррей мало бути очевидним, що її допитують з приводу її можливої причетності до збору коштів на придбання зброї для Тимчасової ІРА її братами в США. Звичайно, говорячи словами судді, що розглядав справу, «ніякого детального допиту з приводу збору нею грошей не було», однак, як відзначили національні суди, сталося це через відмову пані Мюррей відповідати на будь-які запитання, крім запитання про те, як її звуть.... Отож Суд вважає, що причини її арешту були достатньою мірою доведені до її відома під час допиту.

78. Пані Мюррей була заарештована у своєму будинку о 7 годині ранку й допитана в армійському центрі того ж дня між 8:20 і 9:35 ранку. У контексті справи цей інтервал не можна вважати таким, що виходить за рамки обмежень у часі, визначених поняттям негайності в пункті 2 статті 5....

► **«Дікме проти Туреччини» (Dikme v. Turkey), 20869/92, 11 липня 2000 року.**

56. ... У будь-якому разі інтенсивність і частота допитів також дають змогу припустити, що вже на першому з них, який [розпочався за кілька годин після арешту, о 7:30 ранку, і] тривав до 7 вечора чи трохи пізніше, пан Дікме міг би набути деякого уявлення про те, у чому його підозрюють... Часових обмежень, які встановлює поняття негайності в пункті 2 статті 5, ... було, таким чином, дотримано, зокрема, з огляду на те, що перший заявник якоюсь мірою сприяв продовженню відповідного періоду, не називаючи себе.

► **«Сааді проти Сполученого Королівства» (Saadi v. United Kingdom) [ВП], 13229/03, 29 січня 2008 року.**

82. Уряд вказав на загальні заяви про наміри щодо режиму утримання в Оукінгтоні. Він визнав, що форми, які використовувалися на момент утримання заявника, мали недоліки, але заперечував, що причини, про яких 5 січня 2001 року було усно повідомлено представнику заявника на місці (який знав загальні причини), були достатніми, щоб надати заявникові можливість, у разі його бажання, оскаржити законність його затримання відповідно до пункту 4 статті 5...

84. Палата виявила порушення цього положення на підставі того, що причину затримання не було повідомлено достатньою мірою «негайно». Суд встановив, що загальні заяви – такі, як парламентські оголошення в цій справі – не можуть замінити необхідність, відповідно до пункту 2 статті 5, інформування особи про причини її арешту або затримання. Вперше заявникові було повідомлено про справжню причину його затримання через його представника 5 січня 2001 року..., коли заявник вже перебував під вартою протягом сімдесяти шести годин. Припускаючи, що усне повідомлення представнику щодо причин відповідало вимогам пункту 2 статті 5 Конвенції, Палата встановила, що затримка впродовж сімдесяти шести годин у повідомленні причин для затримання не є сумісною з вимогою положення, що такі причини повинні надаватися «негайно».

85. Велика палата погоджується з аргументацією і висновком Палати. Звідси випливає, що мало місце порушення пункту 2 статті 5 Конвенції.

ПЕРША ЯВКА ДО СУДУ

Автоматичний розгляд рішень по суті

► **«Т В проти Мальти» (T W v. Malta), 25644/94 [ВП], 25 квітня 1999 року.**

43. Крім того, що судовий контроль за утриманням під вартою має бути невідкладним, він має бути автоматичним... Його не можна ставити в залежність від попередньо поданої заяви затриманої особи. Така вимога не лише змінила б характер гарантій, передбачених пунктом 3 статті 5, – гарантій, відмінних від положень пункту 4 статті 5, які гарантують право на порушення судового провадження щодо законності тримання під вартою. Вона могла б навіть зруйнувати

мету гарантії, закріпленої пунктом 3 статті 5, яка полягає в захисті особи від свавільного утримання шляхом гарантування, що акт позбавлення волі підлягає прискіпливому незалежному судовому нагляду... Невідкладний судовий нагляд за утриманням під вартою також є важливим запобіжником проти поганого поводження з особою, яка перебуває під вартою... Крім того, заарештовані особи, які були піддані такому поводженню, можуть бути неспроможними подати судді клопотання щодо перегляду рішення про їхнє утримання...

Значення терміну «суддя»

► «Ніколова проти Болгарії» (Nikolova v. Bulgaria) [ВП], 31 195/96, 25 березня 1999 року.

49. ... Отже, «посадова особа» повинна бути незалежною від виконавчої влади та сторін. У зв'язку з цим істотними є формальні ознаки об'єктивності на момент прийняття рішення про затримання: якщо на той час видається, що «посадова особа» може згодом вступити в подальше кримінальне переслідування від імені органу обвинувачення, то незалежність і неупередженість такої особи можуть сприйматися як такі, що викликають сумнів... «Посадова особа» має особисто заслухати припроваджену до нього особу та перевірити з застосуванням правових критеріїв, чи обґрунтоване її тримання під вартою, чи ні. Якщо обґрунтованість не буде встановлена в такий спосіб, то ця «посадова особа» повинна мати повноваження видати обов'язкову для виконання постанову про звільнення затриманого...

50. ... Після її арешту 24 жовтня 1995 року заявниця була припроваджена до слідчого, який не мав повноважень приймати правомірні рішення щодо її тримання під вартою і не був процесуально незалежним від прокурора. Крім того, не було ніяких юридичних перешкод для того, щоб він виступав як обвинувач на судовому процесі проти заявниці... Отже, слідчого не можна було вважати за «посадову особу, якій закон надає право здійснювати судову владу» за змістом пункту 3 статті 5 Конвенції. Заявницю не заслухав прокурор. У будь-якому випадку прокурор, який міг згодом діяти як сторона кримінального провадження проти пані Ніколової..., не був достатньо незалежним і безстороннім за змістом пункту 3 статті 5...

► «Г. Б. проти Швейцарії» (H B v. Switzerland), 26899/95, 5 квітня 2001 року.

62. ... Суд вважає, що, коли слідчий суддя ухвалив рішення про арешт заявника та його взяття під варту, видається, що, якби його справу було передано для судового розгляду до окружного суду, то слідчий суддя, який видав постанову про його тримання під вартою до суду, мав би «право вступити в подальше кримінальне провадження як представник органу обвинувачення»...

64. Отже, на тій підставі, що заявник не постав перед «посадовою особою, якій закон надає право здійснювати судову владу», Суд вважає, що мало місце порушення пункту 3 статті 5 Конвенції.

► **«Вачев проти Болгарії» (Vachev v. Bulgaria), 42987/98, 8 липня 2004 року.**

64. Ця справа стосується не досудового тримання під вартою, а домашнього арешту. Тим не менш, Суд не знаходить істотної різниці з вищенаведеними справами. Сторонами не оскаржувалося, що домашній арешт заявника являв собою позбавлення волі в значенні статті 5... Тому, відповідно до пункту 3 цієї статті, він мав право бути доставленим до судді або іншого посадовця, уповноваженого законом здійснювати судову владу. Слідчий, який дав розпорядження щодо домашнього арешту заявника... не може вважатися такою посадовою особою, оскільки він не був достатньо незалежним і безстороннім для цілей пункту 3 статті 5, зважаючи на ту фактичну роль, яку він грав у звинуваченні. Суд посилається на свій аналіз відповідного національного законодавства, що міститься в його рішенні щодо Ніколової...

65. Звідси випливає, що в значенні пункту 3 статті 5 Конвенції мало місце порушення права заявника бути доставленим до судді або іншої посадової особи, уповноваженої законом здійснювати судову владу.

Строк

Надмірний

► **«Броуган і інші проти Сполученого Королівства» (Brogan and Others v. United Kingdom), 11209/84, 29 листопада 1988 року.**

59. Обов'язок «негайного» припровадження особи до судової інстанції, виражений англійським словом «promptly» і французьким словом «aussitôt», явно відрізняється від менш суворої вимоги другої частини пункту 3... («reasonable time»/«délai raisonnable») і навіть від вимоги встановлення законності без зволікання («speedily»/«à bref délai»), яка міститься в пункті 4 статті 5...

62. Як зазначено вище..., межі гнучкості в тлумаченні й застосуванні поняття «негайність» дуже обмежені. На погляд Суду, навіть найкоротший із цих чотирьох строків тримання під вартою, а саме – чотири дні й шість годин, проведені в поліційному ув'язненні п. Мак-Фадденом..., виходить за рамки суворих обмежень стосовно часу, що його дозволяє перша частина пункту 3 статті 5... Отже, Суд доходить висновку, що ніхто із заявників не був припроваджений «негайно» до судової інстанції чи звільнений «негайно» після арешту. Той безсумнівний факт, що арешт і тримання заявників під вартою були здійснені із законною метою захисту всього суспільства від тероризму, не є сам собою достатнім для твердження про те, що конкретних вимог пункту 3 статті 5 дотрималися...

► **«Костер проти Нідерландів» (Koster v. Netherlands),
12843/87, 28 листопада 1991 року.**

23. Уряд пояснював, що затримка в часі була викликана тим, що ці події припали на неділю, а також збіглися з великими військовими навчаннями, які відбуваються щодва роки, і в яких члени військового суду брали участь.

25. ... Суд зазначив, що навчання, про які йдеться, аж ніяк не виправдовують затримку в здійсненні судового розгляду: оскільки навчання відбувались у чітко визначений час і були передбачувані, вони жодним чином не заважали військовому керівництву забезпечувати умови, щоб військовий суд міг збиратися для проведення засідань своєчасно, щоб задовольнити вимоги Конвенції, якщо необхідно, то й у суботу або в неділю.

Виходячи з цього і враховуючи вимоги військового життя та військового судочинства..., припровадження заявника до судового органу не відповідало вимогам негайності, сформульованим у пункті 3 статті 5 ...

► **«Аксой проти Туреччини» (Aksoy v. Turkey), 21987/93,
18 грудня 1996 року.**

77. У судовому рішенні в справі Браннігана і Макбрайда... Суд визнав, що уряд Сполученого Королівства не вийшов за межі свого розсуду, відступивши від зобов'язань за статтею 5 Конвенції, дозволяючи затримувати осіб, підозрюваних у терористичних акціях, до 7 діб без судового контролю. ...

78. Хоча Суд розуміє..., що розслідування терористичних правопорушень, безсумнівно, становить для влади особливі труднощі, він не може погодитися з необхідністю затримки підозрюваного на 14 днів без судового втручання. Такий надто довгий строк поставив заявника у вразливе становище не тільки щодо свавільного втручання в його право на свободу, але й катувань... Навіть більше, уряд не навів Судові детальних підстав, з яких судове втручання через боротьбу проти тероризму в південно-східній Туреччині стало практично нездійсненним...

82. У вищезгаданому рішенні в справі Браннігана й Макбрайда... Суд переконався в тому, що в Північній Ірландії були дійсно ефективні гарантії, які забезпечували істотний ступінь захисту від сваволі і тримання під вартою в режимі суворої ізоляції (*incommunicado detention*). Наприклад, доступним був такий засіб, як *habeas corpus*, (право особи вимагати негайно бути припровадженим до судді, щоб той ухвалив рішення про обґрунтованість позбавлення її свободи), який забезпечував можливість перевірки законності арешту і тримання під вартою, було й забезпечуване в примусовому порядку абсолютне право на доступ до адвоката не пізніше ніж через 48 годин після арешту, затримані особи також мали право повідомити про своє затримання родича або друга, а також мали змогу звернутися до лікаря...

83. На відміну від цього, на думку Суду, у цій справі заявникові, якого тримали під вартою протягом тривалого часу, достатніх гарантій не забезпечили. Зокрема, позбавлення його змоги звернутися до лікаря, адвоката, родича або знайомого й реальна неможливість постати перед суддею для перевірки законності його

тримання під вартою означали, що він цілком був залишений на милість тих, хто його утримував.

► **«Канджов проти Болгарії» (Kandzhov v. Bulgaria), 68294/01, 6 листопада 2004 року.**

66. ... заявник постав перед суддею через три дні і двадцять три години після свого арешту... За таких обставин, це не видається негайним. Він був заарештований за обвинуваченням у скоєнні дрібного, ненасильницького правопорушення. Він вже провів двадцять чотири години під вартою, коли поліція порушила перед прокурором, у віданні якого перебувала ця справа, питання про звернення до компетентного суду за постановою про досудове ув'язнення заявника. Користуючись своїми повноваженнями..., прокурор постановив затримати заявника ще на сімдесят дві години, не наводячи жодних мотивів, чому він вважає це за потрібне, за винятком стереотипного формулювання про наявність ризику переховування від слідства чи скоєння нових правопорушень. При цьому не видається, що, продовжуючи в такий спосіб термін тримання заявника під вартою, прокурор вжив належних заходів для забезпечення негайного припровадження останнього до судді, як це передбачає згадана вище норма... Замість цього питання запропонували на розгляд Плевенського окружного суду в найостанніший момент, коли сімдесят дві години вже майже закінчувалися... Суд не бачить жодних особливих труднощів чи виняткових обставин, які завадили б представникам влади припровадити заявника до судді набагато раніше... Це було особливо важливо з огляду на сумнівні правові підстави для позбавлення його волі.

67. Отже, мало місце порушення пункту 3 статті 5 Конвенції.

► **«Вассіс та інші проти Франції» (Vassis and Others v. France), 62736/09, 27 червня 2013 року.**

55... Суд зауважує, що під час свого перехоплення «Джуніор» також перебував у відкритому морі біля узбережжя Західної Африки, за тисячі кілометрів від французького узбережжя. Більше того, ніщо не дозволяє припустити, що зміна його курсу на Францію тривала довше, ніж це необхідно, враховуючи, що «Джуніор» – це судно, яке було сконструйоване для прибережного, а не для далекого плавання...

58. У цій справі взяття під варту сталося після вісімнадцяти днів позбавлення волі в значенні статті 5 Конвенції... Хоча це був тривалий період часу, заявники фактично не постали в перший раз перед «суддею або іншою посадовою особою», у межах автономного значення пункту 3 статті 5 Конвенції, – у цьому випадку суддею, який опікується громадянськими свободами та питаннями тримання під вартою – аж поки не минуло додаткових майже сорок вісім годин...

60. ... Суд не має сумнівів у тому, що вісімнадцять днів, які були потрібні для перевезення заявників, дозволили з передбачливістю підготувати їхнє прибуття до Франції. З огляду на тривалість цього часового проміжку та відсутність судового нагляду не можна було виправдати те, що заявників згодом було взято під варту на перші сорок вісім годин; більше того, конкретні обставини справи означали,

що вимога пункту 3 статті 5 Конвенції була навіть суворішою, ніж у ситуації, коли момент початку взяття під варту збігався з початковим позбавленням волі. Тому, тільки-но заявники прибули до Франції, їх мали б негайно доставити до «судді або іншої посадової особи, уповноваженої здійснювати судову владу».

61. Зокрема Суд зауважує, що його висновки в попередніх справах про те, що строк у два–три дні до першої явки в суд не порушує вимоги щодо невідкладності, робилися не з тією метою, щоб надати владі можливість активізувати свої розслідування і зібрати суттєві та послідовні докази, необхідні для того, щоб слідчий суддя міг розпочати офіційне розслідування стосовно заявників, наприклад через те, що вони оскаржили звинувачення. Відповідно, цю судову практику не можна тлумачити як таку, що має на меті надавати державним органам певний період часу, який вони можуть використовувати для доповнення матеріалів справи прокуратури: метою пункту 3 статті 5 Конвенції є сприяти виявленню будь-якого жорстокого поводження і звести до мінімуму будь-яке необґрунтоване втручання у свободу особистості задля захисту особи за допомогою автоматичного початкового перегляду впродовж чітко визначеного часового проміжку, який залишає небагато простору для гнучкої інтерпретації...

62. Оскільки цього не сталося в цій справі після прибуття заявників у Францію, мало місце порушення пункту 3 статті 5 Конвенції.

Не надмірний

► «Медведєв та інші проти Франції» (Medvedyev and Others v. France) [ВП], 3394/03, 29 березня 2010 року.

131.... Суд зауважує, що під час свого перехоплення «Віннер» також перебував у відкритому морі, біля узбережжя островів Кабо-Верде, і отже, далеко від французького узбережжя – порівняно на такій самій відстані, як це було в справі Рігопулоса. Ніщо не могло свідчити про те, що супроводження «Віннера» до Франції зайняло більше часу, ніж це було необхідно, особливо з огляду на погодні умови та поганий стан його ремонту, адже це не дозволяло йому пересуватися швидше. Крім того, заявники не скаржилися, що їх можна було б передати владі якоїсь країни, розташованої ближче, ніж Франція, де вони могли б негайно постати перед судовим органом. Що ж стосується ідеї передачі їх до французького військового корабля, аби пришвидшити цю подорож, то не є справою Суду оцінювати доцільність такої операції за обставин даної справи, особливо з огляду на те, що не було встановлено, чи фрегат був здатним розмістити всіх членів екіпажу в достатньо безпечних умовах.

132. Нарешті, Суд зауважує, що заявників було взято під варту о 08.45 26 червня 2002 року й, згідно зі звітами, наданими урядом, фактично доставлено до першого слідчого судді в поліцейському відділку в Бресті між 17.05 та 17.45 та в не зафіксований документально час до другого судді..., враховуючи, що заявники не заперечують того факту, що вони зустрічалися з другим суддею приблизно в той самий час. Це означає, що після прибуття до Франції заявники провели лише близько восьми чи дев'яти годин під вартою, перш ніж їх було доставлено до судді.

133. Цей період у вісім-дев'ять годин був цілком сумісним з поняттям «негайно», закріпленим у пункті 3 статті 5 Конвенції та в практиці Суду.

Слухання

► «Мамедова проти Росії» (Mamedova v. Russia), 7064/05, 1 липня 2006 року.

81. Також дивно, що в рішенні від 22 лютого 2005 року обласний суд вказав, що він не зобов'язаний заслуховувати думку сторін про матеріали, представлені прокурором для обґрунтування клопотання про продовження строку тримання під вартою. У цьому зв'язку Суд нагадує, що пункт 3 статті 5 зобов'язує «посадову особу» особисто заслухати обвинувачуваного, перевірити всі факти, що свідчать за і проти досудового ув'язнення, і викласти в рішенні про тримання під вартою факти, якими воно обґрунтовується... Отже, продовження строку тримання заявниці під вартою без заслуховування її думки, без надання їй змоги прокоментувати матеріали, представлені прокурором, і без прийняття належним чином її доводів на користь звільнення є несумісним із гарантіями, закріпленими в пункті 3 статті 5 Конвенції.

Повноваження звільнювати з-під варті

► «Т. В. проти Мальти» (T W v. Malta), 25644/94 [ВП], 25 квітня 1999 року.

48. ... Суд вважає, що те, що 7 жовтня 1994 року заявник постав перед суддею, не могло забезпечити виконання пункту 3 статті 5 Конвенції, оскільки той суддя не мав повноважень видати постанову про його звільнення. Відповідно, це спричинило порушення цього положення.

► «Маккей проти Сполученого Королівства» (McKay v. United Kingdom) [ВП], 543/03, 3 жовтня 2006 року.

31. За своєю побудовою пункт 3 статті 5 як частина цієї системи гарантій стосується двох окремих питань – ранніх етапів після арешту, коли людина потрапляє під владу державних органів, та періоду до можливого судового розгляду в кримінальному суді, протягом якого підозрюваний може перебувати під вартою чи бути звільненим на певних умовах або без них. Ці дві частини надають різні права і номінально не перебувають у логічному чи часовому зв'язку одна з другою.

48. Суд нагадує, що заявника заарештували 6 січня 2001 року, о 10-й вечора, за підозрою в скоєнні пограбування автозаправної станції. Йому висунули обвинувачення о 12:37 наступного дня. 8 січня 2001 року о 10-й ранку заявник уперше постав перед судом магістратів, який постановив залишити його під вартою. Безсумнівно, що суд мав повноваження розглядати законність арешту і тримання під вартою та наявність достатніх підстав для підозр, а так само те, що він мав право видавати постанову про звільнення, якщо ці вимоги не були виконані. Це вже саме собою забезпечувало достатні гарантії проти зловживання

повноваженнями з боку органів влади і забезпечувало дотримання умов першого складника пункту 3 статті 5, будучи негайним, автоматичним і таким, що відбувається перед належним чином вповноваженою судовою посадовою особою.

49. Питання про звільнення на час досудового слідства було особливим і окремим питанням, що логічно набуло значення для справи тільки після встановлення правомірності та передбаченої в Конвенції підстави для затримання. У справі заявника приблизно через 24 години, 9 січня 2001 року, його розглянув Високий суд, який і видав розпорядження про його звільнення. Жодна ознака можливого зловживання або свавільності не впливає ні з того факту, що це зробив інший суд або суддя, ані з того, що розгляд поставили в залежність від його клопотання. Адвокат заявника подав таке клопотання без будь-яких перешкод чи труднощів...

51. Отже, пункт 3 статті 5 Конвенції порушений не був.

► «Аллен проти Сполученого Королівства» (Allen v. United Kingdom), 18837/06, 30 березня 2010 року.

51... Суд відхиляє твердження заявника про те, що заступник районного судді не «виконував повноважень судді», оскільки його рішення про заставу могло оскаржуватися. Суд, навпаки, зауважує, що досі в його практиці наголошувалося, що відповідно до пункту 3 статті 5 суддя чи судовий посадовець під час початкового перегляду має право просто звільнити особу в разі, якщо він вважає, що її затримання було незаконним чи не ґрунтувалося на якій-небудь обґрунтованій підозрі про вчинення нею злочину. Суд також зауважує, що, як і в справі Маккея..., питання про заставу для заявника невдовзі після цього було переглянуто посадовою особою суду, яка, безперечно, мала повноваження ухвалювати остаточне рішення з цього приводу.

52. Відповідно, порушення пункту 3 статті 5 Конвенції не було.

ОБОВ'ЯЗОК ОБҐРУНТОВУВАТИ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ

► «Курт проти Туреччини» (Kurt v. Turkey), 24276/94, 25 травня 1998 року.

123. ... Йдеться як про захист фізичної свободи індивідуума, так і про його особисту безпеку в ситуаціях, коли брак захисту міг би призвести до руйнації принципів верховенства права й позбавити затриманих доступу до найелементарніших засобів правового захисту.

124. ... Органи влади, перебравши на себе контроль над особою, зобов'язані нести відповідальність за її місцеперебування. Саме тому статтю 5 слід розглядати як таку, що вимагає від них вживати дієві заходи з метою захистити особу від небезпеки її викрадення й негайно провести ефективне розслідування в разі отримання небезпідставної заяви про те, що певну особу було взято під варту і після того її не бачили.

125. З урахуванням викладеного вище, Суд нагадує, що він погодився з висновком Комісії про те, що Юзеїра Курта затримали солдати й охорона села вранці 25 листопада 1993 року. Це затримання зареєстроване не було. Офіційної інформації про його подальше місцеперебування або долю нема. Цей факт вже сам собою слід розглядати як дуже серйозний недогляд влади, бо дає особам, винним у протизаконному позбавленні Юзеїра Курта волі, змогу приховати свою причетність до злочину, замести сліди й уникнути відповідальності за долю арештованого. На думку Суду, брак документів, у яких зафіксовано час і місце затримання, прізвище затриманого, підстави для затримання і прізвище особи, що здійснила затримання, слід вважати несумісним з цілями статті 5.

УМОВИ ТРИМАННЯ ТА ЖОРСТОКЕ ПОВЕДЖЕННЯ

► «Томазі проти Франції» (Tomasi v. France), 12850/87, 27 серпня 1992 року.

115. Судові... досить відзначити, що медичні довідки й висновки, складені лікарями цілком незалежно одне від одного, свідчать про інтенсивність і множинність завданих панові Томазі ударів; ці два елементи є вже досить серйозною підставою вважати, що таке поведження набуло характеру нелюдського і принизливого для людської гідності. Потреби розслідування й безперечна складність боротьби зі злочинністю, зокрема з тероризмом, не можуть призводити до встановлення обмежень щодо гарантій фізичної недоторканності осіб...

116. Тому, відповідно, мало місце порушення статті 3...

► «Елчі і інші проти Туреччини» (Elci and Others v. Turkey), 23145/93, 13 листопада 2003 року.

641. Суд встановлює, що свідчення заявників про умови їхнього тримання під вартою – холод, темряву й вогкість, погану постіль, убоге харчування й поганий санітарний вузол, – так само як і твердження..., що їх піддавали образам, давали ляпасів і залякували з тим, щоб примусити до підписання різних документів, цілком заслуговують довіри й не суперечать одне одному. Європейський суд також допускає, що принаймні в критичні моменти перебування під вартою – як, наприклад, під час допитів і очних ставок з паном Гювенем – їм зав'язували очі...

646. ... Суд вважає встановленим, що заявники... зазнали фізичного і психологічного насильства з боку жандармерії в період їхнього ув'язнення в листопаді та грудні 1993 року. Таке жорстоке поведження завдало їм сильного болю і страждань та було особливо серйозним і жорстоким, що становило порушення статті 3 Конвенції. Тому його слід розглядати як таке, що було катуванням за змістом цієї статті.

► «Навальний та Яшин проти Росії» (Navalnyy and Yashin v. Russia), 76204/11, 4 грудня 2014 року.

111. Суд нагадує, що він вже вивчав умови утримання під вартою у відділках поліції в різних регіонах Росії і визнав, що цими умовами порушується стаття

3... Він встановив порушення статті 3 у справі, коли заявника утримували впродовж двадцяти двох годин у поліції в камері для осіб, які вчинили адміністративні правопорушення, без їжі, без води та без необмеженого доступу до туалету... В іншій справі Суд зауважив, що аналогічна камера, призначена для короткострокового адміністративного утримання в межах трьох годин, не була придатною для чотирьох днів тримання під вартою, оскільки за її проектом у ній не було зручностей, необхідних для тривалого утримання. У камері не було ані туалету, ані умивальника. У ній було встановлено лише одну лаву, не було жодного стільця, ані столу чи інших меблів, а їжу заявнику приносили родичі...

112. У цій справі Суд встановлює ті ж самі порушення. Більше того, утриманню заявників у такій камері передувало тривале перевезення пізньої ночі між поліцейськими відділками без доступу до їжі чи питної води. З огляду на сукупний вплив проаналізованих вище факторів Суд вважає, що умови перебування заявників у відділку поліції принизили їхню гідність і спричинили їм переживання та труднощі такої інтенсивності, що перевищують неминучий рівень страждань, властивих триманню під вартою. Звідси випливає, що умови утримання заявників досягли рівня нелюдського або такого, що принижує гідність, поведження, і це є порушенням статті 3 Конвенції.

ЗВ'ЯЗОК ІЗ ЗОВНІШНІМ СВІТОМ

► «Садак проти Туреччини» (Sadak v. Turkey), 25142/94 і 27099/95, 8 квітня 2004 року.

45. ... Суд цілком допускає, що надміру тривале затримання в умовах цілковитої ізоляції, яке здійснюється в надзвичайно складних для затриманого умовах, становить поведження, яке суперечить статті 3.

46. У цій справі Суд зауважив, що заявник не був ув'язнений в ізольованій камері і одночасно був позбавлений всіх контактів. Справді, під час його затримання він був позбавлений можливості контактувати із зовнішнім світом, але він міг контактувати із співробітниками, які працювали в приміщенні, де його утримували, та значною мірою з іншими затриманими особами. Також, оскільки не було будь-яких допитів заявника, таке затримання фактично стало довгим очікуванням моменту, коли він мав би постати перед суддями. Цей період очікування не був надміру тривалим, щоб його вважати таким, що він вплинув на стан заявника.

47. Відповідно до цього Суд вважає, що позбавлення волі заявника на етапі затримання саме собою не сягало того мінімального рівня суворості, який необхідний, щоб встановити факт нелюдського або принизливого поведження за змістом статті 3. Відповідно, не було порушення положень цієї статті.

Розділ 5

Попереднє ув'язнення

ПРАВОВА ОСНОВА

► **«Єчюс проти Литви» (Jėčius v. Lithuania), 34578/97,
31 липня 2000 року.**

62. ... Суд нагадує, що практика тримання особи під вартою без конкретних правових підстав через брак чітких положень, які регулюють становище затриманого, внаслідок чого особа може бути позбавлена свободи на необмежений строк без судової постанови, є несумісним з принципами правової визначеності та захисту від свавілля, які є ключовими рисами Конвенції та принципу верховенства права...

► **«Бойченко проти Молдови» (Boicenco v. Moldova),
41088/05, 11 липня 2006 року.**

151. Представники уряду послалися на кілька статей Кримінально-процесуального кодексу, що, на їхню думку, становлять правову основу для подальшого тримання заявника під вартою після закінчення терміну дій ордеру на його тримання під вартою від 23 липня 2005 року...

152. Проаналізувавши ці статті, Суд зауважує, що жодна з них не передбачає підстав для тримання заявника під вартою без ордеру на арешт. Навіть більше, коли припустити, що якісь з положень, на які посилається уряд, дійсно передбачали таке тримання під вартою, то вони б суперечили статті 25 Конституції, яка чітко проголошує, що тримання під вартою допускається тільки на підставі ордеру і що воно не може тривати понад 30 днів. Це підтверджується й положеннями статті 177 Кримінально-процесуального кодексу... яка дублює положення статті 25 Конституції, встановлюючи, що попереднє ув'язнення може застосовуватися лише на підставі розпорядження суду.

153. Як впливає зі сказаного вище, тримання заявника під вартою після закінчення терміну чинності ордеру на його арешт 23 липня 2005 року не спиралось на правові положення.

► **«Гусінскій проти Росії» (Gusinskiy v.
Russia), 70276/01, 19 травня 2004 року.**

67. Уряд погодився, що на підставі постанови про амністію слідчий мав припинити розгляд кримінальної справи проти заявника, щойно він дізнався про факт

його нагородження орденом Дружби народів... Отже, Суд доходить висновку, що станом на 13 червня 2000 року органи влади знали або повинні були знати, що кримінальна справа проти заявника мала бути припинена.

68. Суд поділяє думку заявника, що було б нерозумним тлумачити постанову про амністію як таку, що дозволяє запобіжне ув'язнення осіб, кримінальні справи проти яких мають бути припинені. Отже, мало місце порушення національного законодавства.

69. Відповідно, допущено порушення статті 5 Конвенції.

► «Сімон проти Бельгії» (Simons v. Belgium) (ухв.), 71407/10, 28 серпня 2012 року.

25. З урахуванням вищевикладеного Суд зауважує, що в заявниці не було змоги отримати допомогу адвоката, ані під час перебування під вартою, ані під час допиту, ані під час першого розгляду її справи слідчим суддею...

31. Ця практика Суду чітко виражає наступний принцип: передовсім особа, «обвинувачена в кримінальному правопорушенні» в значенні статті 6 Конвенції має право на отримання правової допомоги з моменту, коли його/її взято під варту або в інший спосіб попередньо ув'язнено, та, залежно від обставин, під час допиту поліцією чи слідчим суддею...

32... це – один з принципів права на справедливий суд... Це не є одним із «загальних принципів», які імпліцитно стверджує Конвенція, і які за визначенням є за своїм характером трансверсальними.

Далі Суд зазначає, що загальні принципи, які передбачені Конвенцією і на які посилається Суд у своїй практиці в контексті пункту 1 статті 5, – є принципами верховенства права... і, пов'язані з останнім, стосовно правової визначеності..., принцип пропорційності... та принцип захисту від свавілля (що, крім того, і є першочерговою метою статті 5...).

33. Отже, попри те, що обумовлена законом відсутність можливості для позбавленої волі особи, «обвинуваченої у вчиненні кримінального правопорушення», одержати правову допомогу від початку її затримання впливає на справедливість кримінального провадження проти неї, з цього єдиного факту не може випливати, що її тримання під вартою порушує пункт 1 статті 5 Конвенції через недотримання вимоги законності, притаманної цьому положенню.

ОБҐРУНТУВАННЯ

Обов'язок розглянути необхідність ув'язнення

► «Летельє проти Франції» (Letellier v. France), 12369/86, 26 червня 1991 року.

35. Національні судові органи мають передусім забезпечувати, щоб у кожному конкретному випадку строк попереднього ув'язнення обвинувачуваного не перевищував розумних меж. Із цієї метою вони повинні зважити всі обставини,

що свідчать за і проти наявності справжнього суспільного інтересу, який, з урахуванням презумпції невинуватості, виправдовує відступ від принципу поваги до особистої свободи, і врахувати це в рішеннях щодо клопотань про звільнення.

► **«Маккей проти Сполученого Королівства» (McKay v. United Kingdom) [ВП], 543/03, 3 жовтня 2006 року.**

45. Таким чином, національні суди зобов'язані переглядати питання тривалого утримання під вартою осіб, які очікують на розгляд справи, з метою гарантування їхнього звільнення, коли обставини більше не виправдовують подальшого позбавлення волі.

Тягар доведення

► **«Моїсеєв проти Росії» (Moiseyev v. Russia), 62936/00, 9 жовтня 2008 року.**

154. Суд нагадує, що тривале тримання під вартою може бути виправдане в окремо взятій справі лише тоді, коли існують конкретні ознаки справжньої вимоги суспільного інтересу, яка, незважаючи на презумпцію невинуватості, виправдовує відхід від правила поваги до особистої свободи. Будь-яка система обов'язкового тримання під вартою в очікуванні судового розгляду є сама собою несумісною з пунктом 3 статті 5 Конвенції, і на національні органи влади покладається обов'язок встановити і продемонструвати наявність конкретних фактів, що переважають правило поваги до особистої свободи... Перенесення тягара доведення на затриману особу в таких питаннях рівнозначно скасування норми статті 5 Конвенції – положення, яке розглядає тримання під вартою як винятковий відхід від права на свободу і як такий, що може бути дозволим лише у вичерпному переліку чітко визначених справ...

Обов'язковість, але недостатність обґрунтованої підозри

► **«Буяджи проти Республіки Молдова» (Bujadji v. Republic of Moldova) [ВП], 23755/07, 5 липня 2016 року.**

92. Як згадувалося вище..., подальша наявність обґрунтованої підозри є необхідною умовою для обґрунтованості продовження тримання під вартою, але не є достатньою для виправдання подовження строку тримання під вартою після певного проміжку часу. Цей вислів... пізніше став більш відомим як один з найбільш всеосяжних «принципів Летельє»... Зазначений принцип дозволив встановити відмінність між першою фазою, коли наявність обґрунтованої підозри є достатньою підставою для тримання під вартою, і фазою, що настає після «певного часового проміжку», коли однієї лише обґрунтованої підозри недостатньо і вимагаються інші «відповідні та достатні» мотиви для утримання підозрюваного.

93. Оскільки під час провадження в Суді заявником не стверджувалося, що обґрунтована підозра про вчинення ним правопорушення є відсутньою, Суд не вважає за необхідне розглядати це питання. Проте, з огляду на слабкість

додаткових підстав (окрім обґрунтованості підозри), на які спиралися національні суди, виникає питання про момент, з якого настала потреба в таких додаткових мотивах. Відповідь на це питання буде залежати від значення виразу «певний проміжок часу»...

96... Суд вважає, що задля цілей другого аспекту пункту 3 статті 5 було б корисним удосконалити свою практику в частині вимоги до національних судових органів надавати обґрунтування щодо подовженого строку тримання під вартою...

100. Необхідність удосконалення судової практики впливає, як видається, з того факту, що період, протягом якого наявність обґрунтованої підозри може бути достатньою підставою для подальшого тримання під вартою, у рамках другого аспекту обумовлюється відмінною і значно менш точною часовою нормою – «певний проміжок часу» (як це вказувалося в практиці Суду), ніж нормою в рамках першого аспекту – «негайно» (як це зазначено в тексті Конвенції), – і лише саме після цього «певного проміжку часу» утримання має бути обґрунтовано додатковими відповідними та достатніми причинами. Щоправда, у деяких випадках Суд констатував, що «ці два аспекти надають відмінні права і, на перший погляд, не є пов'язаними за логікою чи за часом»... Однак слід зазначити, що в кожному контексті цей період розпочинається з моменту арешту, і від судового органу, який санкціонує утримання, вимагається визначити, чи є причини для обґрунтування утримання, і винести рішення про звільнення, якщо таких причин немає. Таким чином, на практиці часто трапляється, що застосування гарантій у рамках другого аспекту певною мірою збігається з гарантіями в рамках аспекту першого, як правило в ситуаціях, коли судовий орган, який ухвалює рішення щодо затримання відповідно до першого аспекту, одночасно виносить постанову про попереднє ув'язнення, яка підпадає під гарантії в рамках другого. У таких ситуаціях перша поява підозрюваної особи в суді являє собою «перехрестя», де зустрічаються дві сукупності гарантій, і де друга сукупність йде за першою. І все ж, питання про те, коли друга застосовується в повному обсязі, у тому сенсі, що на додаток до обґрунтованої підозри потрібні ще відповідні і достатні причини, продовжує залежати від досить розпливчастого поняття «певний проміжок часу».

101. Суд також зауважує, що згідно з національними законодавствами переважної більшості з тридцяти однієї Високої Договірної Сторони Конвенції, які було охоплено порівняльно-правовим дослідженням, згаданим у пункті 54 вище, належні судові органи зобов'язані наводити «відповідні та достатні» мотиви для продовження затримання, якщо не відразу, то хоча б за кілька днів після арешту, а саме тоді, коли суддя вперше перевіряє необхідність досудового затримання підозрюваного. Такий підхід, якщо б його було застосовано до пункту 3 статті 5 Конвенції, не тільки би спростив і додав більше ясності та визначеності в судову практику щодо дотримання Конвенції в цій сфері, але й посилив би захист від тримання під вартою поза розумним часом.

102. У світлі всіх вищезазначених міркувань Суд знаходить переконливі аргументи для «синхронізації» другої сукупності гарантій з першою. Це означає, що від посадової особи суду вимагається надавати відповідні та достатні мотиви для тримання під вартою – на додаток до наявності обґрунтованої підозри – вже

під час ухвалення першого рішення про попереднє ув'язнення, тобто «негайно» після арешту.

Обов'язковість наведення конкретних мотивів

► «Мамедова проти Росії» (Mamedova v Russia), 7064/05, 1 червня 2006 року.

80. Суд також зауважує, що в рішеннях про продовження строку тримання заявниці під вартою не були враховані належним чином її особисті обставини. У більшості рішень національні суди використовували одні й ті ж самі узагальнені форми та шаблонні формулювання. Рішення районного суду від 19 липня й 2 серпня 2005 року не містили якогось обґрунтування потреби продовжити термін тримання заявниці під вартою. У них тільки зазначено, що «заявниця повинна залишатися під вартою». Ще більш вражає те, що на той час заявниця вже рік перебувала під вартою, розслідування завершили, а справу передали до суду.

► «Биков проти Росії» (Bykov v. Russia) [ВП], 4378/02, 10 березня 2009 року.

65. ... Заявник перебував під вартою до і під час судового розгляду загалом один рік, вісім місяців і 15 днів. За цей час суди розглядали клопотання заявника про звільнення принаймні десять разів і кожного разу відмовляли в їхньому задоволенні через серйозність обвинувачень та ймовірність його втечі, перешкоджання відправленню правосуддя і чинення тиску на свідків. Однак у судових рішеннях не наведено нічого більше, окрім переліку цих підстав, що обґрунтовувало б їх відповідними та достатніми мотивами. Суд також зауважує, що мотивування судів з плином часу не зазнало жодної еволюції, яка б відбивала зміну ситуації та наслідки перевірки того, чи ці підстави залишалися в силі на пізнішій стадії судового розгляду. Окрім того, від 7 вересня 2001 року в рішеннях про продовження терміну тримання заявника під вартою вже немає вказівок на будь-які строки, що наводить на думку про те, що він залишатиметься під вартою до кінця судового розгляду.

66. Що ж до твердження представників уряду про те, ніби обставини справи і особистість заявника є самоочевидним обґрунтуванням його попереднього ув'язнення, то Суд не вважає, що саме це не звільняє суддів від обов'язку викладати мотиви, з яких вони доходять такого висновку, зокрема, у рішеннях, прийнятих на пізніших етапах. Він повторює, що якщо і могли бути обставини, які обґрунтовували б тримання особи під вартою, але вони не були згадані в рішеннях внутрішніх судів, у завдання Суду не входить їх встановлювати і заміщати національні органи влади, які ухвалювали постанови про тримання заявника під вартою...

67. Тому Суд вважає, що органи влади не змогли навести відповідних і достатніх підстав, щоб обґрунтувати продовження терміну попереднього ув'язнення заявника до одного року, восьми місяців і 15 днів.

**► «Ігнатов проти України» (Ignatov v. Ukraine), 40583/15,
15 грудня 2016 року.**

36... Суд зауважує, що хоча кримінальна справа перебуває на новому процесуальному етапі, з двома співобвинуваченими, національний суд не навів мотивів свого рішення, а також не вказав, кого конкретно з обвинувачених воно стосувалося... Це залишило заявника в стані невизначеності щодо підстав його тримання під вартою після цієї дати. У зв'язку з цим Суд нагадує, що відсутність жодних підстав у рішеннях, якими судові органи санкціонують тримання під вартою впродовж тривалого проміжку часу, є несумісним з принципом захисту від свавілля, закріпленим у пункті 1 статті 5... За цих обставин Суд вважає, що рішення районного суду від 1 жовтня 2013 року не забезпечило заявникові належного захисту від свавілля, який є істотним елементом «законності» утримання під вартою в значенні пункту 1 статті 5 Конвенції.

37. Отже, мало місце порушення пункту 1 статті 5 Конвенції.

**Недостатність посилання на тяжкість злочину
та ймовірне покарання**

**► «Мамедова проти Росії» (Mamedova v. Russia), 7064/05,
1 червня 2006 року.**

74. Перевіряючи законність і обґрунтованість продовження тримання заявниці під вартою, і районний, і обласний суди незмінно посилалися на тяжкість обвинувачень як на головний чинник при оцінці ймовірності того, що заявниця переховуватиметься від правосуддя, перешкоджатиме ходові розслідування або вчинятиме нові злочини. Однак Суд неодноразово відзначав, що хоча суворість покарання є визначальним елементом при оцінці ризику переховування від правосуддя чи вчинення нових злочинів, потребу подальшого позбавлення когось волі не можна оцінювати з винятково абстрактного погляду, беручи до уваги тільки тяжкість злочину. Продовження строку тримання під вартою також не можна застосовувати як передбачення вироку у формі позбавлення волі... Це особливо важливо в таких справах, як ця, у якій правова кваліфікація фактів, а отже, й покарання, що загрожувало заявниці, була дана обвинуваченням без судового дослідження питання про те, чи підкріплюють зібрані докази обґрунтовану підозру в тому, що заявниця вчинила інкримінований злочин...

**► «Ковязін та інші проти Росії» (Kovyazin and Others
v. Russia), 13008/13, 17 вересня 2015 року.**

84... конкретні дії, що приписувалися заявникам під час розслідування, включали вигукування політичних гасел, прорив кордону поліції, повалення пересувних туалетних кабін, тобто участь у масових безладах (яких було кваліфіковано як тяжкі правопорушення) і у двох випадках участь у зіткненнях зі спецпризначенцями поліції без завдання довгострокової шкоди (кваліфікованих як правопорушення середньої тяжкості). Суд вважає, що попри кваліфікацію національними органами влади ця поведінка не була такою, що зазвичай вважається настільки серйозною, щоб виправдати досудове тримання під вартою. Для порівняння, Суд раніше

надав вагомого значення тому, як російською владою було вибудовано залежність від тяжкості певних правопорушень, таких як викрадення людей, пов'язані з вимаганням..., або здійснювані в складі злочинної групи неодноразові викрадення з обтяжливими обставинами, пов'язаними з вимаганням, грабіжництво, володіння і торгівля вогнепальною зброєю..., або здійснюване організованою групою шахрайство з обтяжливими обставинами, ... або організоване вбивство з обтяжливими обставинами..., або організований напад з обтяжливими обставинами, що спричинив поранення чотирьох осіб і одну смерть...

85. У цій справі Суд готовий погодитися лише з тим, що якщо характер і тяжкість правопорушень могли відігравати яку-небудь роль у виборі запобіжного заходу, то це було лише на найперших етапах розслідування.

Неприйнятні підстави

► «Тимошенко проти України» (Tymoshenko v. Ukraine), 49872/11, 30 квітня 2013 року.

270. Як впливає з ухвали про взяття під варту, а також з клопотання прокурора щодо цього заходу і його фактичного контексту, головним обґрунтуванням для взяття під варту заявниці було її вірогідне перешкодження провадженню та зневажлива поведінка. Відповідно до пункту 1 (с) статті 5 Конвенції ця підстава не входить до переліку тих, які б виправдали позбавлення волі.

► «Луценко проти України» (Lutsenko v. Ukraine), 6492/11, 3 липня 2012 року.

72. Подальші підстави для тримання заявника під вартою, а саме ненадання показань та невизнання ним своєї вини, за своєю природою суперечать таким важливим елементам концепції справедливого судового розгляду, як свобода від самовикриття та презумпція невинуватості. У контексті вибору того, чи слід запроваджувати запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, висунення таких підстав видається особливо тривожним, оскільки вони вказують на те, що особа може бути покараною за користування основними правами на справедливий суд. Суд також стурбований тим фактом, що національні суди погоджувалися з такими підставами, виносячи ухвали щодо взяття заявника під варту та подовження строку його утримання.

► «Пірузян проти Вірменії» (Piruzyan v. Armenia), 33376/07, 26 червня 2012 року.

98. Суд насамперед зауважує, що відповідно до пункту 3 статті 5 такі підстави, як необхідність проведення додаткових слідчих заходів, або той факт, що провадження ще не завершено, не відповідають жодним з прийнятних підстав для тримання під вартою особи, яка очікує розгляду своєї справи в суді.

Ризик переховування

► «В. проти Швейцарії» (W v. Switzerland), 14379/88, 26 січня 1993 року.

33. Суд вказує, що небезпеку переховування від правосуддя не можна виміряти тільки залежно від суворості можливого покарання; її треба визначати з врахуванням низки інших релевантних факторів, які можуть або підтвердити наявність небезпеки переховування від правосуддя, або зробити її настільки незначною, що вона не може слугувати виправданням для тримання під вартою... При цьому треба враховувати характер обвинуваченого, його моральні якості, його кошти, зв'язки з державою, у якій його переслідували за законом, і його міжнародні контакти...

У своїх ретельно вмотивованих рішеннях суди Берна врахували конкретні особливості становища заявника: після перенесення свого постійного місця проживання зі Швейцарії до Монте-Карло він часто відвідував Німеччину, Велику Британію, США, острів Ангілья (де він, можливо, був власником банку) і встановив численні тісні зв'язки в закордонних країнах. Більше того, він кілька разів заявляв, що прагнув би переїхати на проживання в США. Була низка свідчень того, що він і далі мав у своєму розпорядженні значні кошти за кордоном і мав кілька різних паспортів. Як чоловік без сім'ї, якому контакти не були й потрібні, він міг би легко переховуватися за межами Швейцарії.

Федеральний суд... визнав, що в міру збільшення терміну тримання під вартою небезпека ухилення від правосуддя зменшилася... Однак він вважав, що факти, наведені обвинувальною палатою, не залишали сумнівів щодо наміру В. ухилитися від правосуддя й достатньо переконливо підтверджували, що така небезпека все ще була.

У Суду немає ніяких підстав для іншого висновку.

► «Мамедова проти Росії» (Mamedova v. Russia), 7064/05, 1 червня 2006 року.

76. Національні суди мотивували можливість заявниці переховуватися від правосуддя, посилаючись на те, що її спільник зник. На думку Суду, поведінка співобвинуваченого не може бути вирішальним фактором для оцінки ризику переховування від правосуддя арештованої. Така оцінка має базуватись на особистих обставинах ув'язненої особи. У цій справі національні суди не вказали на які-небудь риси особистості або поведінки заявниці, які виправдовували б їхній висновок про наявність постійної небезпеки того, що вона зникне. З іншого боку, заявниця постійно посилалася на обставини, що послаблюють ризик її переховування від правосуддя. Однак національні суди не приділяли уваги обговоренню доводів заявниці про те, що в неї немає злочинного минулого, є постійне місце проживання й роботи в місті Владімірі, усталений спосіб життя, двоє малолітніх дітей, і що її батько серйозно хворий. Вони не врахували і тієї обставини, що заявниця мала змогу зникнути після обшуку в її квартирі, але залишилася в розпорядженні слідства. За цих обставин Суд доходить висновку,

що наявність небезпеки того, що заявника переховуватиметься від правосуддя, не була встановлена...

► **«Александр Макаров проти Росії» (Aleksandr Makarov v. Russia), 15217/07, 12 березня 2009 року.**

125. У своєму рішенні від 5 лютого 2007 року Советський районний суд, вперше посилаючись на інформацію, надану Томським обласним управлінням ФСБ, дійшов висновку, що заявник планує переховуватися від правосуддя, наполягаючи, щоб його родичі продали майно та придбали валюту... Усі подальші постанови про залишення під вартою, що їх виносили судові органи, великою мірою ґрунтувалися на можливості переховування заявника від правосуддя, з врахуванням інформації, наданої ФСБ...

126. Суд, проте, не може не зауважити тієї обставини, що надана посадовими особами ФСБ інформація не підкріплювалася жодним доказом (копіями угод купівлі-продажу, державними актами, що свідчили про зміну власності, банківськими виписками, що підтверджують факт купівлі валюти абощо). Суд погоджується з тим, що на самому початку продовження строку тримання заявника під вартою, можливо, і було виправдане на якийсь короткий період, аби органи обвинувачення мали час перевірити інформацію, надану посадовими особами ФСБ, та представити докази, що її підтверджують. Однак з плином часу сама лише наявність інформації, без будь-яких доказів на підтримку її правдивості, неодмінно ставала дедалі менш важливою, зокрема якщо врахувати те, що заявник постійно заперечував свою спроможність переховуватися, стверджуючи, що жодного майна не продано і ніякої валюти не придбано, та, щоб підтвердити неможливість своєї втечі, посилався на свій вік, стан здоров'я, нестачу дійсного закордонного паспорта чи медичної страховки і на той факт, що за межами Томської області в нього немає ні родичів, ні власності...

127.... національні органи влади були зобов'язані проаналізувати особисті обставини заявника докладніше та навести на користь його тримання під вартою конкретні підстави, підкріплені встановленими в судовому засіданні доказами... Суд не вважає, що в цій справі національні суди виконали це зобов'язання. У Суду викликає серйозне занепокоєння те, що національні органи влади застосовували вибірковий і непослідовний підхід до оцінки запропонованих сторонами доводів щодо підстав для тримання заявника під вартою. Вважаючи доводи заявника суб'єктивними і не зважаючи на відповідні факти, що зменшували ризик його переховування від правосуддя, ці суди сприйняли інформацію посадових осіб ФСБ некритично, не ставлячи під сумнів її вірогідність.

128. Крім того Суд повторює, що на підтримку своїх висновків про ймовірність переховування заявника від правосуддя органи судової влади також вказували на те, що на території Томської області в нього було кілька місць проживання. Суд з цього приводу повторює, що саме собою непостійне місце проживання не створює небезпеки переховування від правосуддя... Суд також зазначає, що повноважні органи не вказували на якісь інші обставини, які дозволяли б припустити, що в разі звільнення заявник переховуватиметься... Тому Суд вважає, що наявність такої небезпеки не була встановлена.

Ризик перешкоджання здійсненню правосуддя

► В. проти Швейцарії (W. v. Switzerland), 14379/88, 26 січня 1993 року.

36. Для того щоб показати, що був значний ризик змови аж до початку судового процесу, обвинувальна палата посилалася в основному на винятковий обсяг справи, величезну кількість вилучених документів і їхній навмисно заплутаний стан, а також велику кількість свідків, яких необхідно було допитати, зокрема тих, що проживають за кордоном. Інша підстава обґрунтовувалася особистістю заявника, чия поведінка як перед арештом, так і після свідчила про його намір систематично знищувати всі докази своєї вини, наприклад, фальсифікуючи або знищуючи рахунки. На думку обвинувальної палати, були також конкретні ознаки, які підкріплювали побоювання, що, опинившись на свободі, він зуміє зловжити нею й, користуючись надзвичайною заплутаністю справ в приблизно 60-ти контрольованих ним компаніях і своїм впливом на працівників, зможе ліквідувати ті докази, які на цей момент були здобуті, хоча ймовірна їхня наявність впливала з інших документів, а також сфабрикувати неправдиві свідчення і маніпулювати свідками. Нарешті, обвинувальна палата відзначала розширення масштабу слідчих дій у квітні 1987 року у зв'язку зі злочинами, які були скоєні заявником у Німеччині і спочатку там розслідувалися...

... національні органи влади мали право розглядати ці обставини в справі як причину, через яку небезпека змовляння слугувала додатковою підставою для оспорюваного тримання обвинуваченого під вартою.

► І. А. проти Франції (I.A. v. France), 28213/95, 23 вересня 1998 року.

110. ... Суду важко зрозуміти, яким чином ступінь таких ризиків [чинення тиску на свідків і знищення доказів] може так мінятися. Усе ж він припускає, що – як зазначали компетентні органи судової влади, – вони були очевидними, з огляду на особу заявника та його позицію в ході розслідування. Однак, хоча вони й виправдовували таким чином тримання заявника під вартою на початку, то поступово, у міру того, як було проведено допити декількох свідків у справі і розслідування просувалося, неминуче втрачали своє значення.

Справді, розслідування, проведене після крадіжки із зломом 4 травня 1993 року в будинку пана І. А., виявило, що крадіжку було вчинено на його прохання з метою позбутися певних документів... Легко зрозуміти, як подія такого роду могла змусити слідчі органи побоюватися, що в разі звільнення обвинувачений зможе спробувати приховати інші докази. З матеріалів справи, втім, видно, що на тій стадії провадження, на якій сталася крадіжка зі зломом, велику частину доказів вже було зібрано – мало того, 24 жовтня 1994 року слідчий суддя наказав зняти пломби, встановлені на будинку заявника...

► **«Каучор проти Польщі» (Kauczor v. Poland), 45219/06,
3 лютого 2009 року.**

Крім того, Суд зазначає, що органи влади, ухвалюючи рішення про продовження строку попереднього ув'язнення заявника, недостатньо обґрунтували наявність небезпеки фальсифікації доказів з його боку. Суд зазначає, що уряд спирався на припущення, ніби заявник перешкоджатиме провадженню в справі та фальсифікуватиме докази тому, що він не визнав себе винним в інкримінованих злочинах. Оскільки національні суди, як видається, зробили висновки на користь супротивної сторони на підставі того факту, що заявник не визнав себе винним, Суд вважає, що їхнє мотивування виявляло очевидну зневагу до принципу презумпції невинуватості й за жодної обставини не може слугувати правомірною підставою для позбавлення заявника волі...

47. Беручи до уваги викладене вище, Суд робить висновок, що підстави, які навели національні органи, не можуть бути обґрунтуванням загального терміну тримання заявника під вартою...

► **«Александр Макаров проти Росії» (Aleksandr Makarov v. Russia), 15217/07, 12 березня 2009 року.**

129. ... Суд зауважує, що національні органи влади пов'язували можливість заявника перешкоджати здійсненню правосуддя з його посадою мера Томська, а також із тим фактом, що низка свідків у кримінальній справі були його колишніми підлеглими, що працюють у Томській мерії. Національні суди також згадували про те, що близькі й родичі заявника нібито загрозували потерпілим і свідкам.

130.... Суд не забуває про те, що посадове становище заявника було вагомим фактором, на який зважали національні суди, доходючи висновку про наявність небезпеки маніпулювання свідками. Водночас він не випускає з поля зору й те, що заявника усунули з посади мера міста Томська відразу ж після арешту, і що звільнення з-під варти не означало поновлення його на посаді. Тож Суд має сумніви щодо вагомості цієї підстави для продовження терміну тримання заявника під вартою. Більше того, Суд повторює, що національним судам, щоб продемонструвати, що значний ризик змови був і не зникав протягом усього періоду тримання заявника під вартою, не досить просто послатися на його посадові повноваження. Їм належало проаналізувати інші дотичні до справи фактори, такі як просування розслідування або судового процесу, особистість заявника, його поведінка перед і після арешту та інші конкретні ознаки, що обґрунтовують побоювання з приводу його змоги скористатися своїм поверненням на волю, щоб спробувати сфальшувати чи знищити докази або маніпулювати свідками...

131. Суд з цього приводу зауважує, що лише 3 грудня 2007 року Томський обласний суд вперше обґрунтував свій висновок про ризик змови, посилаючись на спроби маніпулювати свідками, немовби вчинені родичами заявника... [У] тексті рішення..., крім голослівних посилань на погрози на адресу свідків, нібито висловлювані родичами й наближеними до заявника особами, обласний суд не згадав жодного конкретного факту, який би виправдовував тримання заявника під вартою.

132. Однак істотнішим Суд вважає той разючий факт, що, покладаючись на певну інформацію, внутрішньодержавний суд не надав можливість заявникові спростувати її, наприклад, допитавши згаданих свідків... або, принаймні, надавши йому копії їхніх заяв і скарг. Схоже на те..., що заявника навіть не повідомили про характер і зміст документів, поданих обвинуваченням для підтвердження своїх тверджень про чинення впливу на свідків. Навіть більше, Суд вважає дивним, що, маючи інформацію про залякування, утиски й погрози на адресу свідків, обвинувачення не порушило кримінальної справи або принаймні не відкрило попереднього розслідування за цією інформацією. Суд відзначає..., що національні органи не порушували проти заявника, його родичів або близьких осіб кримінального провадження з цього приводу, не проводили стосовно них жодних слідчих дій і навіть ні разу їх не допитали з приводу того, що вони нібито намагалися вплинути на свідків. Отже, Суд не переконався в тому, що висновки національних органів влади про спроможність заявника перешкоджати відправленню правосуддя були достатньо обґрунтовані фактами.

133. Суд також відзначає, що досудове розслідування в справі заявника завершили наприкінці серпня 2007 року... Його залишили під вартою ще на 18 місяців, протягом яких відбувся судовий розгляд справи. Отже, очевидно, що в національних органів було вдосталь часу для здобуття свідчень свідків у такий спосіб, що не допускав би жодного сумніву в їхній вірогідності та усував потребу продовжувати строк позбавлення волі заявника на цій підставі... Отож, Суд вважає, що національні органи влади, не виявивши належної сумлінності при веденні справи, не мали права вважати обставини справи виправданням для того, щоб висувати ризик змови як подальшу підставу для тримання заявника під вартою.

**► «Луценко проти України» (Lutsenko v. Ukraine), 6492/11,
3 липня 2012 року.**

70. Наступною підставою для затримання заявника було те, що у своїх інтерв'ю ЗМІ заявник начебто здійснював тиск на свідка. Уряд стверджував, що захист свідків був найважливішим фактором при вирішенні питання про затримання заявника. Суд, однак, зауважує, що ані державні органи, ані сам уряд не пояснили, у який спосіб публічні висловлювання заявника насправді залякували свідків, і чому тримання під вартою могло вважатися адекватною реакцією на такі висловлювання. Схоже, що це обґрунтування було висловлено слідчими органами на більш широкому фоні їхнього незадоволення викладенням заявником засобом масової інформації його думки щодо здійснюваного проти нього кримінального провадження. Суд вважає, що від заявника як відомого політичного діяча можна було очікувати висловлювання його думки з цього питання, і що це б зацікавило як його прихильників, так і опонентів.

71. Хоча свобода вираження поглядів і переконань не є абсолютною і може бути обмежена, будь-яке таке обмеження має бути пропорційним. У цьому відношенні Суд нагадує, що засудження особи до тюремного ув'язнення за правопорушення, пов'язані з засобами масової інформації, буде сумісним зі свободою вираження поглядів і переконань, гарантованою статтею 10 Конвенції, лише за виняткових обставин, передовсім коли має місце серйозне порушення інших основних прав,

як, наприклад, у випадках використання мови ворожнечі або підбурювання до насильства... Суд вважає, що за обставин цієї справи не було виправданим позбавлення заявника волі за те, що він користався своєю свободою слова, що не становило будь-якого правопорушення.

► **«Аміров проти Росії» (Amirov v. Russia), 51857/13,
27 листопада 2014 року.**

109. У рішеннях стосовно подовження строку тримання під вартою підкреслювалося, що побоювання щодо змови ґрунтувалися на особливому характері злочинів, які розповсюджували страх і порушували порядок, та на обставинах, пов'язаних з кримінальними правопорушеннями, у скоєнні яких було звинувачено заявника. Це стосувалося організації терористичного нападу на цивільне повітряне судно та вчинення вбивств різних посадових осіб, у тому числі представників правоохоронних органів, які розслідували кримінальну діяльність у Махачкалі. Національні суди наголошували на організованому характері злочинів, у яких брали участь одинадцять затриманих осіб, яким було висунуто звинувачення, та кілька підозрюваних, які продовжували переховуватися. Більше того, вони не могли ігнорувати той факт, що сама злочинна група складалася з державних посадовців і працівників правоохоронних органів. Органи влади вважали, що ризик здійснення тиску на сторони судового розгляду був реальним, і за таких обставин наполягали на необхідності тримання заявника під вартою, щоб завадити його протидії кримінальному провадженню. Суд нагадує, що страху помсти, обґрунтованому в цій справі, часто може бути достатньо для того, щоб залякані свідки взагалі припинили свою участь у кримінальному судочинстві. Суд зауважує, що національні суди ретельно збалансували безпеку свідків і потерпілих, які вже давали свідчення проти заявника, а також можливе бажання інших осіб давати свідчення та право заявника на свободу...

110... національні суди посилалися на конкретні факти на підтвердження свого висновку, що заявник міг втрутитися в провадження, оцінивши обставини, що склалися, та зміни, які вплинули на ситуацію із заявником під час його затримання. Вони також розглянули можливість застосування альтернативних заходів, але визнали їх невідповідними...

111. Суд вважає, що влада зіштовхнулася зі складним завданням встановлення фактів і визначення ступеню відповідальності кожного з обвинувачених в участі в організованих злочинних діях. За цих обставин Суд також погоджується з тим, що необхідність отримання великого масиву доказів з багатьох джерел у поєднанні з наявністю загального ризику, що впливав з організованого характеру стверджуваної злочинної діяльності заявника, були відповідними та достатніми підставами для подовження строку тримання заявника під вартою на час, необхідний для завершення розслідування, складання обвинувального акту і заслуховування доказів обвинуваченого та свідків у суді. Суд не недооцінює необхідність того, щоб державні органи приймали заяви свідків у такий спосіб, який виключає будь-які сумніви щодо їхньої правдивості. Таким чином, Суд дійшов висновку, що за обставин цієї справи ризик втручання заявника в правосуддя фактично існував, і це виправдовувало тримання його під вартою... Суд робить висновок, що обставини справи, як їх було описано в рішеннях національних

судів, включно з особою заявника та характером злочинів, у скоєнні яких його звинувачували, свідчать про те, що його затримання ґрунтувалося на «відповідних» і «достатніх» підставах.

Ризик вчинення нових злочинів

► «Мюллер проти Франції» (Muller v. France), 21802/93, 17 березня 1997 року.

44. Щодо небезпеки вчинення нових злочинів, то посилання на минуле особи не може бути достатнім для обґрунтування відмови у звільненні...

► «Александр Макаров проти Росії» (Aleksandr Makarov v. Russia), 15217/07, 12 березня 2009 року.

134. В декількох ордерах на арешт внутрішньодержавні суди згадували ймовірність того, що заявник знову вчинить правопорушення, як додаткову підставу для продовження тримання заявника під вартою. У цьому зв'язку Суд вважає, що органи судової влади не навели жодних конкретних фактів на підкріплення своїх висновків про наявність небезпеки вчинення заявником нових правопорушень. Окрім того, Суд не поділяє думки внутрішньодержавних органів про те, що в ситуації, коли всі обвинувачення проти заявника, за винятком одного, стосувалися його дій як мера Томська, а він був від цієї посади відсторонений, була реальна загроза того, що заявник вчинить нові правопорушення.

► «Нераттіні проти Греції» (Nerattini v. Greece), 43529/07, 18 грудня 2008 року.

24... Суд зауважує, що за твердженням обвинувальної палати кримінального суду Самоса той факт, що під час обшуку будинку заявника було виявлено значну кількість старожитностей, «демонструє схильність злочинця до вчинення подальших правопорушень, пов'язаних з антикваріатом». На думку Суду, очевидно, що згідно з цим твердженням, заявник вже вчинив кілька крадіжок старовини і, ймовірно, повторив би такі правопорушення в майбутньому. Однак Суд вказує, що до того часу заявника не було офіційно обвинувачено і він не був під судом за такі дії. Насправді, 18 серпня 2007 року, коли його було доставлено до прокурора, заявнику було пред'явлено звинувачення лише в тому, що він отримав пакет, який містив каннабіс, а додаткові звинувачення було висунуто проти нього кількома місяцями потому.

25. З огляду на вищезазначене Суд вважає, що рішення № 49/2007 обвинувальної палати кримінального суду Самоса була відображенням думки про те, що заявник був винний у присвоєнні антикваріату, – злочині, у скоєнні якого його на той час навіть не було офіційно обвинувачено. Наведені вище міркування є достатніми для того, щоб Суд міг зробити висновок про порушення права заявника на презумпцію невинуватості. Отже, пункт 2 статті 6 Конвенції було порушено.

► **«Періса Ореб проти Хорватії» (Perica Oreb v. Croatia), 20824/09, 31 жовтня 2013 року.**

146.... застосування презумпції невинуватості не можна припиняти, доки триває апеляційне провадження, лише тому, що обвинуваченого було засуджено судом першої інстанції. Протилежний висновок суперечив би ролі апеляційного провадження, у рамках якого від апеляційного суду вимагається здійснити перегляд поданого йому попереднього рішення з точки зору фактів і права...

147. У зв'язку з цим Суд вважає, що підставою для ухвалення рішення про тримання під вартою до суду на тій підставі, що хтось раніше був засуджений, може бути лише офіційне визнання попереднього злочину, тобто остаточне засудження. Вважати засудженням сам тільки факт, що існують інші, окремі та ще незавершені кримінальні провадження стосовно цієї особи, неминуче означало би, що він чи вона є винними в правопорушеннях, які є предметом тих проваджень. Це саме те, що сталося в цій справі, коли національні суди неодноразово стверджували, що заявника вже було засуджено за подібні правопорушення, хоча його кримінальне досьє чітко вказувало, що він не був засуджений за жодні правопорушення. Крім того, суди також розглядали той факт, що проти нього здійснювалися паралельні кримінальні провадження, як суттєвий фактор при оцінці ризику вчинення ним повторних правопорушень і вважали цей факт свідченням невідповідності його способу життя законодавству, таким чином припускаючи, що він винен у правопорушеннях, які були предметом тих проваджень. Отже, вони неодноразово порушували право заявника на презумпцію невинуватості в згаданих інших провадженнях, що тривали одночасно...

148. Відповідно, мало місце порушення пункту 2 статті 6 Конвенції.

Загроза громадському порядку та захист утримуваного під вартою

► **«І. А. проти Франції» (I A v. France), 28213/95, 23 вересня 1998 року.**

104.... Суд визнає, що деякі злочини внаслідок їхньої особливої тяжкості й суспільної реакції на них можуть стати причиною таких порушень громадського порядку, яка може виправдовувати досудове тримання під вартою, принаймні протягом певного часу. Тож за виняткових обставин це міркування може бути враховане для цілей Конвенції, в усякому разі тією мірою, якою внутрішнє законодавство визнає... поняття порушення громадського порядку, спричинене злочином. Проте цю підставу можна вважати такою, що має стосунок до справи, та достатньою лише за умови її підкріплення фактами, здатними довести, що звільнення обвинуваченого з-під варти справді спричинить порушення громадського порядку. Окрім того, тримання під вартою буде й далі правомірним лише тоді, якщо загроза громадському порядку справді ще є, до того ж продовження його строку не може застосовуватися як передбачення вироку до позбавлення волі...

Наведені вище умови в цій справі задоволені не були, оскільки навіть ті з розглянутих рішень, у яких приділено певну увагу обґрунтуванню цієї підстави,

обмежуються лише абстрактним посиланням на характер злочину, обставини, за яких він був учинений, та ще іноді на реакцію сім'ї потерпілої особи...

108. Суд визнає, що в деяких випадках безпека особи, щодо якої провадиться слідство, вимагає його подальшого тримання під вартою, принаймні протягом якогось часу. Однак це може ставатися тільки за виняткових обставин, що стосуються характеру відповідних злочинів, умов, за яких їх було вчинено, і контексту, у якому вони відбувалися...

Цю підставу... наводили органи судової влади час від часу так, ніби та небезпека, що загрозувала заявникові, періодично зникала і знову з'являлася.

Крім того, у тих небагатьох рішеннях, де йшлося про чинники, що могли б пояснювати, чому була потреба в захисті заявника, згадано ризик «помсти з боку родичів жертви» або «дії у відповідь»... або «страх», який виявляє заявник з приводу «часто варварських і несправедливих [ліванських] звичаїв»... Зокрема, вони забували вказати, чому була така потреба, коли майже всі члени сім'ї жертви проживали в Лівані.

► «Александр Макаров проти Росії» (Aleksandr Makarov v. Russia), 15217/07, 12 березня 2009 року.

137. ... Крім того, що в російському законодавстві поняття порушення громадського порядку не наведене в переліку допустимих підстав для тримання обвинувачуваного під вартою, Суд також відзначає, що представники уряду посилалися на гіпотетичну загрозу громадському порядку з винятково абстрактного погляду, поклавши в основу своїх припущень лише тяжкість злочинів, нібито вчинених заявником. Уряд не представив жодних доказів і не вказав ні на один приклад, який свідчив би, що звільнення заявника могло становити реальну загрозу громадському порядку.

Автоматична відмова у звільненні

► «Кабальєро проти Сполученого Королівства» (Caballero v. United Kingdom) [ВП], 32819/96, 8 лютого 2000 року.

18. Заявник стверджував, що автоматична відмова у звільненні під заставу до суду відповідно до статті 25 Закону про кримінальне судочинство і громадський порядок від 1994 року... була порушенням пункту 3 статті 5 Конвенції...

20. ... У своєму меморандумі до Суду уряд визнав, що було допущено порушення цих положень.

21. Суд приймає визнання урядом факту порушення пункту 3 статті 5 Конвенції...

► «Бойченко проти Молдови» (Boicenco v. Moldova), 41088/05, 11 липня 2006 року.

135... Відповідно до статті 191 Кримінально-процесуального кодексу Молдови, у період розгляду справи судом звільнення з-під варти осіб, обвинувачених у

навмисних злочинах, за які передбачено покарання понад 10 років позбавлення волі, не допускалось.

138. Відповідно, Суд вбачає порушення пункту 3 статті 5 Конвенції в тому, що згідно з статтею 191 Кримінально-процесуального кодексу заявник не міг бути звільнений з-під варти під час розгляду справи в суді.

Необхідність встановлення часової межі

► «Харченко проти України» (Kharchenko v. Ukraine), 40107/02, 10 лютого 2011 року.

74. Суд вважає, що для цілей пункту 1 статті 5 Конвенції відсутність будь-яких чітких положень, що встановлюють, чи може і за яких умов може бути подовжено на етапі судового розгляду тримання під вартою, призначене на обмежений період часу на стадії розслідування, не задовольняє вимогу «передбачуваності закону». Він також нагадує, що практика, яка розвинулась у відповідь на цю законодавчу прогалину, за якої особа може бути затримана на необмежений і непередбачуваний час без того, щоб це затримання базувалось на конкретному правовому положенні або на якому-небудь судовому рішенні, сама собою суперечить принципу правової визначеності – принципу, який є підґрунтям Конвенції і одним з основних елементів верховенства права...

75. Суд зауважує, що хоча суд залишив у силі 15 жовтня 2001 року захід у вигляді тримання заявника під вартою під час досудового розслідування, суд не встановив часової межі для подальшого тримання його під вартою і не навів жодних мотивів на користь свого рішення... Це залишило заявника в стані невизначеності щодо підстав для його тримання під вартою після цієї дати. У зв'язку з цим Суд нагадує, що відсутність жодних підстав у рішеннях, якими судові органи санкціонують тримання під вартою впродовж тривалого проміжку часу, є несумісним з принципом захисту від свавілля, закріпленим у пункті 1 статті 5... За цих обставин Суд вважає, що рішення районного суду від 15 жовтня 2001 року не забезпечило заявникові належного захисту від свавілля, який є істотним складником «законності» утримання під вартою в значенні пункту 1 статті 5 Конвенції; таким чином, тримання заявника під вартою після 15 жовтня 2001 року також не відповідало пункту 1 статті 5 Конвенції.

ОБОВ'ЯЗОК ВРАХОВУВАТИ СТАН ЗДОРОВ'Я УТРИМУВАНОГО ПІД ВАРТОЮ

► «Бонншо проти Швейцарії» (Bonnehchaux v. Switzerland), (звіт), 8224/78, 5 грудня 1979 року.

88. Комісія не може не допускати можливість того, що тримання під вартою протягом 35 місяців особи віком 74 роки, яка страждала на цукровий діабет та серцево-судинні розлади, могло б за певних обставин спричинити виникнення проблем у зв'язку зі статтею 3 ...

У Комісії немає інформації, що дозволяла б їй критикувати умови тримання заявника або змушувала її сумніватися в тому, що він мав доступ до медичного обслуговування, якого вимагав стан його здоров'я.

ЗАСТОСУВАННЯ АЛЬТЕРНАТИВНИХ ЗАХОДІВ

Обов'язок розгляду

► «Жеребін проти Росії» (Zherebin v. Russia), 51445/09, березня 2016 року.

58. ... Окрім зазначення серйозності обвинувачення як причини, з якої заявника утримують під вартою, у цій справі національні органи влади вважали, що заявник може втекти або перешкодити здійсненню правосуддя внаслідок відсутності місця роботи або відомого місця проживання. Суд міг би прийняти ці підстави як належні. Проте, він не може визнати їх вирішальними з огляду на те, що судові рішення, які дозволяють тримання заявника під вартою, не вказують, чому ці ризики не могли бути компенсовані будь-яким іншим засобом, що забезпечував його появу в суді.

59. Крім того, Суд зазначає, що національні суди відмовилися розглядати гарантійні заяви, підписані особами, які погоджувалися поручитися за заявника, оскільки мали сумніви щодо їхньої правдивості. Вони також вказували, без будь-якого посилання на застосовувані правила кримінального провадження, що заявник не подав ці документи слідчому. Суд вважає такі аргументи непереконливими. Відповідно, він не може встановити, що органи влади належним чином врахували можливість забезпечення участі заявника за допомогою інших «запобіжних заходів», які прямо передбачені в російському законодавстві для забезпечення належного ведення кримінального провадження, наприклад, звільнення під заставу чи домашній арешт.

60. Нарешті, Суд зауважує, що національні органи влади, відмовляючись звільнити заявника, стверджували, що він не надав доказів, щоб спростувати твердження прокуратури щодо існування ризику того, що він може уникнути правосуддя чи перешкодити його здійсненню... У зв'язку з цим Суд наголошує, що він неодноразово стверджував, що практика перекладання тягаря доведення на затриману особу в таких питаннях є рівнозначною скасуванню норми статті 5 Конвенції, тобто положення, що робить затримання виключним відступом від права на свободу, яке допускається лише у вичерпно перелічених і суворо визначених випадках...

62. Беручи до уваги вищевикладене, Суд вважає, що, не розглянувши альтернативні «запобіжні заходи», покладаючись по-суті на серйозність обвинувачення і переклавши тягар доведення на заявника, органи влади продовжили його тримання під вартою на підставах, які, хоча й є «відповідними», не можуть вважатися «достатніми», щоб виправдати його тривалість...

63. Отже, мало місце порушення пункту 3 статті 5 Конвенції.

Звільнення під заставу

► «Летельє проти Франції» (Letellier v. France), 12369/86, 26 червня 1991 року.

46. Коли єдиною підставою продовження строку тримання під вартою є побоювання, що обвинувачений зникне і таким чином уникатиме потім явки на судовий процес, його належить звільнити, якщо він у змозі забезпечити достатні гарантії такої явки – наприклад, через внесення застави...

Суд зазначає, що... органи обвинувачення не встановили, що в даному випадку це було не так.

► «Бонншо проти Швейцарії» (Bonnechaux v. Switzerland) (звіт), 8224/78, 5 грудня 1979 року.

74. ... Оскільки встановлювати суму застави належить з урахуванням передовсім майна підозрюваного..., він не може стверджувати, що строк його тримання під вартою був продовжений через те, що від нього вимагали внести надто велику заставу, коли він не надав відомості, необхідні для встановлення її розміру. Інакше кажучи, обвинувачений, що його органи судової влади, як вони самі заявляють, готові звільнити під заставу, повинен сумлінно надати достатню інформацію, котру в разі потреби можна буде перевірити, про розмір свого майна, аби органи влади могли оцінити, якого розміру заставу встановлювати...

► «В. проти Швейцарії» (W v. Switzerland), 14379/88, 26 січня 1993 року.

33. ... обставини справи та репутація заявника дали відповідним судам підставу відхилити його пропозицію від 18 травня 1988 року про внесення застави (що він не так давно, 1 лютого, відмовлявся зробити): як сама сума (30000 швейцарських франків), так і невідоме джерело походження цих грошей, які мали бути внесені, означали, що це не буде належною гарантією того, що заявник вирішить не зникати через побоювання втратити цю заставу...

І нарешті, той факт, що після свого засудження заявник щоразу повертався до в'язниці після кожної відпустки, не може, з огляду на минуле, дозволити вважати позицію суддів безпідставною.

► «Пунцельт проти Чехії» (Punzelt v. Czech Republic), 31315/96, 25 квітня 2000 р.

85. Суд зауважує, що впродовж відповідного періоду чеські суди відхиляли пропозиції заявника щодо внесення застави в розмірі до 15 000 000 чеських крон (CZK), оскільки не вважали її достатньою гарантією явки заявника до суду. В одному випадку міський суд висловив свою готовність розглянути питання про звільнення заявника з огляду на його стан здоров'я, якщо він внесе заставу в сумі 30 000 000 чеських крон. У своєму рішенні міський суд звернув увагу на те, що заявник видав два незабезпечені чеки на суму, еквівалентну 28 400 000 кронам, що до свого арешту він мав намір купити два універмаги

за 338 856 000 та 236 000 000 чеських крон, і що він взяв на себе зобов'язання заплатити за них сумами, розбитими на частини по 150 000 000 чеських крон.

86. Розглянувши конкретні обставини справи, суд дійшов висновку, що ані повторювана відмова у звільненні під заставу, ані встановлена застава в розмірі 30 000 000 чеських крон, не були порушенням прав заявника за пунктом 3 статті 5, враховуючи масштаб його фінансових операцій...

► **«Іванчук проти Польщі» (Iwańczuk v. Poland), 25196/94, 15 листопада 2001 року.**

69. Суд зауважує, що заявник швидко виконав своє зобов'язання надати відповідну інформацію про своє майно. Суди весь час міняли лише оцінку фактичної суми, що мала бути внесена як застава. Основні труднощі, однак, полягали у визначенні форми застави, а саме чи вона має бути внесена готівкою, у вигляді державних облигацій або заставної на нерухоме майно заявника. Слід зауважити, що органи влади в якийсь момент відмовили в тому, щоб застава була внесена у вигляді заставної, не ставлячи під сумнів права заявника на відповідне майно. Це, на думку Суду, дозволяє зробити висновок, що органи влади стримано ставилися до взяття застави, яка, у разі неявки заявника на судовий процес, вимагала б виконання певних формальностей для арешту майна. На думку Суду, саме собою це не можна вважати за достатню підставу для того, щоб протягом чотирьох місяців застосовувати такий захід, як попереднє ув'язнення, яке рішенням компетентного органу судової влади вже було визнане непотрібним.

70. З огляду на те, що провадження щодо суми та умов внесення застави тривало аж чотири місяці і чотирнадцять днів, і заявник весь цей час перебував під вартою вже після прийняття рішення, що його подальше тримання під вартою не є потрібним, а також на те, що ніяких вагомих мотивів для обґрунтування ухвалених одна за одною змін до рішення щодо того, у якому вигляді мала бути внесена застава, органи влади не навели, Суд доходить висновку про те, що мало місце порушення пункту 3 статті 5 Конвенції.

► **«Мангурас проти Іспанії» (Mangouras v. Spain), 12050/04, 8 січня 2009 року.**

38. Суд відзначив, що заявника було позбавлено свободи впродовж 83 днів і звільнено під грошову заставу в 3 000 000 євро, що відповідає висунутій вимозі...

39. Суд визнає високий розмір застави. Він водночас зазначає, що її сплатила лондонська страхова компанія «London Steamship Owners Mutual Insurance Association», яка виявилась страхувальником судновласника «Престижу», роботодавця заявника в цьому випадку...

42. Суд вважає, що слід взяти до уваги особливі обставини цієї справи, а саме – специфіку правопорушень, вчинених у рамках «каскаду відповідальностей» відповідно до положень з царини морського права та, зокрема, у питанні завдання шкоди морському довкіллю, які вирізняють цю справу з-поміж інших, у яких Суд повинен був розглядати тривалість терміну попереднього ув'язнення. У зв'язку

з цим Суд робить висновок, що серйозність обставин справи виправдовує занепокоєння національних судових інстанцій щодо визначення відповідальності за природну катастрофу, тож розумно, що ці інстанції хотіли забезпечити присутність заявника в судовому процесі через призначення застави у великому розмірі.

44. З огляду на викладене вище, Європейський суд вважає, що національні органи достатньо обґрунтували пропорційний розмір застави перед тим, як запропонувати його сплатити заявникові, та достатньо врахували всі персональні обставини заявника, зокрема його статус найманого працівника в роботодавця, який, у свою чергу, був застрахований від подібних можливих випадків... Суд вважає, що дуже великий розмір застави в цій справі не був непропорційним, якщо брати до уваги серйозність правопорушення та катастрофічні наслідки як з природоохоронного, так і з економічного боку, спричинені витоком матеріалів, які перевозило судно.

► «Гатт проти Мальти» (*Gatt v. Malta*), 28221/08, 27 липня 2010 року.

38. Суд зазначає, що заявник не виконав постанову суду від 6 червня 2006 року, яка наказувала йому виплатити 23 300 євро, внаслідок чого він був ув'язнений на дві тисячі днів.

42. Метою постанови було забезпечити виплату суми штрафу за порушення умов застави на користь органів влади. Суд вважає, що грошові гарантії є необхідними для забезпечення поваги до права на свободу, коли передбачається тримання під вартою. Водночас він зазначає, що у 2006 році заявник був малозабезпеченим і не міг виплатити зазначену суму, хоча, можливо, він міг це зробити, коли він погодився з цим зобов'язанням у 2001 році. Дійсно, заявникові було б доцільно припустити, що провадження проти нього не триватиме протягом п'яти років. Суд зауважує, що заявник перебував під жорсткими умовами застави... протягом майже п'яти років. Таким чином, можна зробити висновок, що за цей період він не міг заробляти на життя. За таких обставин було нереалістично очікувати, що заявник зможе виконати постанову суду.

43. Суд далі зазначає, що у випадках, розглянутих у першій частині підпункту (b) пункту 1 статті 5, тривалість тримання під вартою складала короткі періоди, наприклад, чотири дні... або один тиждень... і не більше шести місяців. У даному випадку тримання під вартою за невиконання судового наказу становило більше чотирьох років і загалом триватиме більше п'яти років і шість місяців. Більше того, цей період не підлягав скороченню, як було б у випадку, якщо б заявник був затриманий після засудження (підпункт (a) пункт 1 статті 5). Також цей період тримання під вартою не підпадав під дію гарантії пункту 3 статті 5, як було б у випадку, якщо б заявник перебував під вартою за підозрою у вчиненні злочину (підпункт (c) пункт 1 статті 5). У світлі викладеного вище, Суд вважає, що період тримання під вартою, який перевищує п'ять років і шість місяців (дві тисячі днів) за невиконання судового наказу про сплату 23 300 євро внаслідок одноразового порушення встановлених судом часових обмежень свободи пересування як умови застави, не може вважатися встановленням справедливого балансу

між важливістю дотримання законного судового наказу в демократичному суспільстві та важливістю права на свободу.

44. Отже, виходячи з цих підстав, не можна вважати, що весь період тримання заявника під вартою відповідав пункту 1 статті 5 Конвенції.

45. ... Суд, тим не менш, повинен розглянути, чи було затримання сумісним з Конвенцією на іншій підставі, на яку посилається уряд, а саме на підставі другої частини підпункту (b) пункту 1 статті 5 «з метою забезпечення виконання будь-якого зобов'язання, передбаченого законом».

51. У підсумку Суд вважає, що виходячи з обставин даної справи, і особливо з огляду на її тривалість, тримання заявника під вартою було непропорційним. Зокрема, застосований у справі заявника закон був неспроможний встановити баланс між важливістю забезпечення негайного виконання зазначеного зобов'язання в демократичному суспільстві та важливістю права на свободу.

52. Відповідно, Суд вважає, що мало місце порушення пункту 1 статті 5 Конвенції.

► «Лавречов проти Чеської Республіки» (Lavrechov v. Czech Republic), 57404/08, 20 червня 2013 року

47. ... Суд спочатку зазначає, що застава на суму приблизно 400 000 євро є значною сумою грошей. Проте, належний час для обговорення пропорційності суми забезпечення для застави – це час, коли застава встановлюється...), а не тоді, коли її було стягнуто. У цій справі заявник не стверджує, що первинна застава була необґрунтованою, і Суд, безумовно, зазначає, що він, вочевидь, був здатний надати заставу швидко і без особливих проблем.

48. Головне питання в даній справі полягає в тому, чи має виправдувальний вирок відігравати певну роль у прийнятті рішення про анулювання застави. У цьому контексті він зазначає, що мета застави полягає в забезпеченні належного ведення кримінального провадження, зокрема з тим, щоб обвинувачений з'явився на слуханні...

49. Проте проведення кримінального провадження суттєво ускладнювалося невиконанням заявником умов застави. Заявник не з'явився на жодному з запланованих засідань, і жодним чином не надав допомоги суду, хоча, мабуть, знав, що порушив умови застави. Слухання довелось скасовувати кілька разів, що призвело до значного збільшення тривалості провадження, а обласний суд мав серйозні труднощі, коли намагався вручити заявникові документи.

50. Крім того, слід зазначити, що факт виправдання заявника сам собою не означає, що судові провадження проти нього було незаконним або іншим чином скомпрометованим... цілком можуть бути випадки обґрунтованої підозри, які під час судового розгляду не призводять до засудження поза будь-яким розумним сумнівом. Проте в цих ситуаціях держава все ще має законний інтерес у належному проведенні провадження та в забезпеченні того, щоб особи, щодо яких існує обґрунтована підозра у вчиненні злочину, не намагалися ухилитися від правосуддя або завадити безперешкодному проведенню провадження в справі, у якому повинна бути оцінена їхня провина або невинуватість.

51. Таким чином, результат провадження не має прямого відношення до питання про стягнення застави. Питання полягає в тому, чи було стягнення застави пропорційним з огляду на порушення умов застави під час провадження.

52. Суд зауважує, що заставу в цій справі не було стягнуто через неможливість вручення заставникові жодного документу. Високий Суд дійшов висновку, що заявник уникав кримінального переслідування, залишаючись поза межами країни протягом декількох років. Суд вважає, що, хоча спочатку заявник мав об'єктивні причини для відсутності на слуханнях, це не можна сказати про період після придбання ним нового паспорта.

53. Заявникові були надані широкі можливості для виступу на суді. Слухання кілька разів переносилися. Заявник отримав паспорт згідно з його версією подій у квітні 2003 року, а рішення про проведення заочного судового розгляду було прийняте лише в грудні 2005 року. Таким чином, він мав принаймні два роки і вісім місяців, щоб зв'язатися з обласним судом, аби останній міг встановити дату для слухання, у яку він міг би приїхати до Чеської Республіки. За цих обставин висновок Високого Суду про те, що поведінка заявника продемонструвала, що він уникає кримінального переслідування, не здається необґрунтованим.

54. За цих обставин – тобто, коли заявник повинен був знати, що він порушує умови своєї застави протягом значного періоду часу – він був зобов'язаний чітко і однозначно повідомити обласний суд про свою адресу в Росії і постійно перебувати на зв'язку з ним, щоб допомагати долати труднощі з доставкою офіційних документів до Росії, які необхідно було розглянути відповідно до Європейської конвенції про взаємну допомогу в кримінальних справах. Заявник цього не зробив. Лист від адвоката заявника від 8 липня 2002 року не може вважатися достатнім у цих обставинах. У листі була вказана лише офіційна зареєстрована адреса заявника в Росії, але жодним чином не було вказано, за якою адресою він бажає отримувати кореспонденцію. Крім того, 2 вересня 2004 року заявник повідомив суд, що він не може бути присутнім на засіданні, оскільки він має проблеми зі здоров'ям та нових адвокатів, але він так і не надав адресу для вручення листів у Росії.

55. Нарешті, Суд додає, що стягнення застави, тобто втручання, про яке йдеться, є результатом повністю змагального провадження, на якому заявник був у змозі представити свої аргументи. Національні суди ретельно вивчали відповідні питання і всебічно обґрунтовували свої рішення... Процесуальні вимоги статті 1 Протоколу № 1... таким чином були виконані.

56. Беручи до уваги вищезазначені міркування, Суд вважає, що рішення про стягнення застави з заявника призвело до «справедливого балансу» між вимогами суспільного інтересу та вимогами дотримання прав заявника в обставинах справи.

57. Отже, не було порушення статті 1 Протоколу № 1.

Домашній арешт

► «Манчіні проти Італії» (Mancini v. Italy), 44955/98, 2 серпня 2001 року.

17. ... з огляду на їхній вплив та спосіб виконання, обидва застосовані до заявників запобіжні заходи – тримання під вартою у в'язниці і домашній арешт – були позбавленням волі за змістом підпункту (с) пункту 1 Статті 5 Конвенції. Ця справа стосується лише затримки із заміною тримання під вартою в пенітенціарній установі на менш суворий запобіжний захід...

19. ... Хоч дійсно, за певних обставин переведення особи з однієї психіатричної лікарні до іншої може привести до значного покращення загального стану цієї особи, фактом залишається те, що таке переведення не змінює тип позбавлення волі, застосовуваний до заявника. Однак цього ж не можна сказати про заміну ув'язнення домашнім арештом, оскільки внаслідок цього змінюється сам характер місця ув'язнення: замість державної установи – приватне житло. На відміну від домашнього арешту, тримання під вартою в пенітенціарній установі передбачає залучення особи в загальну систему, її участь у заходах і спільне використання засобів з іншими ув'язненими, а також суворий контроль з боку адміністрації над усіма основними аспектами її побуту.

► «Вачев проти Болгарії» Vachev v. Bulgaria, 42987/98, 8 липня 2004 року.

64. Ця справа стосується не тримання під вартою до суду, а домашнього арешту. Проте Суд не знаходить істотної відмінності від наведених вище справ. Сторони не заперечували, що домашній арешт заявника становить позбавлення волі в значенні статті 5... Таким чином, відповідно до пункту 3 цієї статті, він мав право негайно бути приведеним до судді або іншої посадової особи, уповноваженої законом для здійснення судової влади. Слідчий, який видав наказ про домашній арешт заявника... не може вважатися такою посадовою особою, оскільки він не був достатньо незалежним і неупередженим у контексті пункту 3 статті 5, зважаючи на практичну роль, яку він зіграв у обвинуваченні. Суд посилається на свій аналіз відповідного національного законодавства, що міститься в його рішенні в справі Ніколової...

65. Звідси випливає, що мало місце порушення права заявника з'явитися перед суддею або іншим посадовцем, уповноваженим законом здійснювати судові повноваження в значенні пункту 3 статті 5 Конвенції.

► «Бузаджі проти Республіки Молдова» (Buzadji v. Republic of Moldova) [ВП], 23755/07, 5 липня 2016 року.

111. Уряд стверджував, що для виправдання домашнього арешту потрібні менш вагомі причини, ніж для утримання у звичайному ізоляторі, оскільки перший захід м'якший за останній.

112. Дійсно, у більшості випадків домашній арешт передбачає меншу кількість обмежень і завдає меншу кількість страждань або незручностей для затриманого,

ніж звичайне ув'язнення... Тому, обираючи між ув'язненням у місцях позбавлення волі та домашнім арештом, як у цій справі, більшість людей зазвичай обирають останнє.

113. Проте Суд зазначає, що в принципах справи «Летельє» (Letellier) не проводилося розмежування режиму між різними типами затримання... Він також наголошує, що в справі Лавенца (Lavents)..., де Суд мав вивчити доречність та достатність підстав для позбавлення заявника свободи до судового розгляду протягом тривалого часу, уряд держави-відповідача безуспішно доводив, що різні критерії повинні застосовуватися до оцінки підстав для оспорюваного обмеження свободи, оскільки заявник утримувався не тільки у в'язниці, але й під домашнім арештом та в лікарні. Суд відхилив аргумент, стверджуючи, що стаття 5 не регулює умови утримання під вартою, посилаючись на підхід, раніше ухвалений у справі Манчіні (Mancini)... та інших наведених справах. Далі Суд зазначив, що поняття «ступінь» та «інтенсивність» у його практиці, як критерії застосовності статті 5, стосуються лише ступеня обмеження свободи пересування, а не відмінностей у комфорті або у внутрішньому режимі в різних місцях утримання. Таким чином, Суд надалі застосовує однакові критерії щодо всього періоду позбавлення волі, незалежно від місця, де утримувався заявник.

114. Суд не знаходить підстав для застосування іншого підходу в цій справі. На його думку, навряд чи на практиці буде застосовною оцінка обґрунтування досудового ув'язнення за різними критеріями залежно від відмінностей в умовах утримання під вартою і рівню (незручності) відчуття затриманого. Такі обґрунтування, навпаки, повинні оцінюватися відповідно до критеріїв, які є практичними та ефективними для підтримки належного рівня захисту відповідно до статті 5 без ризику послаблення цього захисту. Якщо коротко, Суд вважає за доцільне дотримуватися для розгляду цієї справи того самого підходу, що й у справі Лавенца.

Підписка про невіїзд

► «Чянчіміно проти Італії» (Ciancimino v. Italy), (ухв.) 12541/86, 27 травня 1991 року.

2. ... Комісія вважає, що, з огляду на особливо серйозний характер загрози для «суспільного порядку», яку створюють злочинні організації, і на важливість профілактики злочинності у зв'язку з особами, підозрюваними в належності до мафії, примусові заходи щодо місця проживання загалом можна вважати за необхідні в демократичному суспільстві заради досягнення згаданих вище цілей...

У цій справі Комісія зауважує, що «небезпечність заявника» була оцінена в ході судового процесу, що триває, ... і що в ході цього процесу права з боку захисту були повністю дотримані. Вона також відзначає, що в розглядуваній справі застосування таких заходів, які є предметом окремого провадження, все ж пов'язане також із кримінальним переслідуванням заявника, якому висунуто різного роду обвинувачення в рамках трьох окремих кримінальних справ...

Виходячи з цього, Комісія вважає, що жодної непропорційності між поставленою метою та заходами, яких було вжито в справі заявника, немає. З цього випливає, що скарга заявника, якщо її розглядати з позиції статті 2 Протоколу № 4 до Конвенції, є явно необґрунтованою...

► **«Федоров та Федорова проти Росії» (Fedorov and Fedorova v. Russia), 31008/02, 13 жовтня 2005 року.**

40. Проте Суд вважає, що обставини цієї справи є достатньо відмінними, що дозволяє йому відрізнити цю справу від обговорюваних вище справ у наступних пунктах.

41. По-перше, у цій справі заявники були суб'єктами кримінального провадження. Як зазначає Суд, немає сумніву, що держава може застосовувати різні запобіжні заходи, які обмежують свободу обвинуваченого з метою забезпечення ефективного ведення кримінального провадження, у тому числі позбавлення волі. На думку Суду, зобов'язання не залишати територію свого місця проживання є мінімальним втручанням, що передбачає обмеження свободи людини...

42. По-друге, запобіжний захід не застосовувався автоматично протягом усього терміну кримінального провадження проти заявників... Відповідно, зобов'язання не залишати місце проживання було накладено на першого заявника строком на 5 років, 10 місяців і 17 днів, з яких 4 роки, 3 місяці та 8 днів підпадають під компетенцію Суду *ratione temporis*. Аналогічний захід було застосовано до другого заявника протягом приблизно 4 років і 6 місяців, з яких 4 роки, 3 місяці та 8 днів підпадають під часову юрисдикцію Суду.

43. По-третє, як впливає з вищенаведених розрахунків, період, у який на заявників було накладено обмеження, був значно коротшим, ніж той, який був у справі «Луордо» (*Luordo*), і в подальших справах проти Італії.

44. Беручи до уваги вищенаведені міркування, Суд вважає, що в обставинах цієї справи проста тривалість застосування запобіжного заходу є недостатньою для того, щоб Суд міг зробити висновок, що він був непропорційним. Щоб вирішити, чи було досягнуто справедливого балансу між суспільним інтересом щодо належного проведення кримінального провадження та особистим інтересом заявників у користуванні свободою пересування, на відміну від справи Луордо та подальших справ проти Італії, Суд повинен з'ясувати, чи дійсно заявники бажали покинути територію свого проживання і, якщо так, то чи було їм відмовлено в цьому дозволі.

45. Сторони погодилися, що перший заявник двічі звертався за дозволом на виїзд з району Каргасок, і що обидва рази дозвіл було надано. Проте заявники стверджували, що вони намагалися залишити своє місце проживання в низці інших випадків, але їм було відмовлено в дозволі...

46. Суд, однак, зазначає, що заявники не надали жодних доказів, які б свідчили про те, що вони фактично зверталися до національних органів влади з проханням залишити своє місце проживання в інших випадках... За відсутності будь-яких доказів того, що заявники подавали інші заяви, щоб залишити своє місце проживання, а отже і того, що будь-які такі заяви були відхилені, Суд не може дійти висновку, що справедливий баланс між вимогами суспільних інтересів та

правами заявників було порушено. Відповідно, Суд вважає, що... обмеження свободи пересування заявників не було непропорційним.

47. Як висновок, порушення статті 2 Протоколу № 4 до Конвенції не було.

Обмеження свободи пересування

► «Котій проти України» (Kotiy v. Ukraine), 28718/09, 5 березня 2015 року.

72. ... Обраний запобіжний захід змушував заявника проживати за конкретною адресою в Україні, незважаючи на можливість заявника продовжувати жити в Німеччині, де він здійснював свою професійну діяльність і де він і його сім'я влаштувалися кілька років тому. Навіть окремі подорожі за кордон були неможливими, оскільки закордонні паспорти заявника були вилучені. Відповідно, у конкретних обставинах справи заявника письмове зобов'язання не ухилитися від правосуддя не було заходом, що становив мінімальне втручання, як стверджував уряд, але фактично становив значне втручання в приватне та сімейне життя заявника. Той факт, що на момент його арешту заявник був тимчасово безробітним, не пом'якшує втручання. Що стосується твердження уряду про те, що сім'я заявника могла переїхати до України з метою подолання обмеження сімейного життя, накладеного національними органами влади, Суд вважає, що переселення сім'ї заявника, включаючи його дітей, не було збалансованим рішенням з урахуванням інших наявних запобіжних заходів та інтересів сім'ї. Водночас, національні органи влади не оцінили можливість застосування інших наявних у законодавстві запобіжних заходів, не пов'язаних із позбавленням волі – наприклад таких, як застава – які могли б бути менш шкідливими для приватного та сімейного життя заявника.

73. Той факт, що заявник не звертався до слідчого з проханням про дозвіл залишити своє зареєстроване місце проживання або про повернення паспортів, не є суттєвим, оскільки така заява не може вважатися ефективним засобом правового захисту або методом вирішення скарги заявника по суті. Більше того, заявнику не можна докоряти за те, що він не піднімав це питання перед національними судами, пам'ятаючи, що він, наприклад, оскаржив рішення про порушення кримінальної справи проти нього, і що ця дія, за умови її успішності, могла врешті-решт вирішити питання оскаржуваних заходів.

74. Нарешті, оцінюючи необхідність застосування обмежувальних заходів у контексті їхньої тривалості, Суд бере до уваги твердження заявника про те, що з моменту подання ним письмового зобов'язання не ухилитися від правосуддя (24 листопада 2008 року) до подання його заяви до Суду (23 травня 2009 року), слідчий не запропонував йому взяти участь у будь-яких слідчих процедурах. Уряд не спростував це твердження.

75. З огляду на вищенаведені міркування, Суд вважає, що, застосовуючи оскаржувані обмежувальні заходи щодо заявника, національні органи влади не змогли досягти справедливого балансу між правом заявника на повагу до його

приватного і сімейного життя, з одного боку, та суспільним інтересом щодо забезпечення ефективного розслідування кримінальної справи з іншого боку.

Вилучення паспорта

► «Шмід проти Австрії» (Scmid v. Austria) (ухв.), 10670/83, 9 липня 1985 року.

2. ... Заявник також стверджує, що була порушена стаття 2 Протоколу №4 до Конвенції, бо й надалі чинні умови застави, що застосовувалися навіть після звільнення заявника з-під варти, ... перешкождали йому у виїзді з країни і в пересуванні країною, оскільки вони також передбачали відмову у видачі йому подорожніх документів... Комісія вважає, що обмеження, дозволені пунктом 3 статті 2 Протоколу №4, у цій справі належить тлумачити вкупі з останнім реченням пункту 3 статті 5 Конвенції. Заявник був звільнений з-під варти до розгляду справи в суді з зобов'язанням виконання «гарантій явки на судові засідання». Комісія вважає, що немає жодної причини, з якої ці гарантії слід обмежити грошовою заставою. Вона також вважає, що за цих обставин умови звільнення під заставу тією мірою, у якій вони обмежували вибір місця проживання заявника та його свободу пересування в межах країни та за кордоном, були «передбачені законом, і... необхідними в демократичному суспільстві... для запобігання злочину...». Отже, вони підпадали під пункт 3 статті 2 Протоколу №4.

► «Ілетміш проти Туреччини» (İletmiş v. Turkey), 29871/96, 6 грудня 2005 року.

42. Суд вважає, що конфіскація паспорта заявника адміністративними органами та їхня відмова повернути його йому протягом кількох років становлять втручання в реалізацію заявником його права на повагу до його особистого життя. Досить тісні особисті стосунки обумовлювали ризик того, що вони можуть серйозно постраждати від конфіскаційного заходу... У зв'язку з цим він зазначає, що заявник прожив у Німеччині сімнадцять років, поїхав туди у віці 22 років, щоб навчатися в університеті і одружився там, що його двоє дітей народилися там, і вся його родина проживала в Німеччині, де обидва члени подружжя працювали соціальними працівниками...

45. Суд також визнає, що вилучення паспорта в 1992 році на момент арешту заявника переслідувало принаймні одну з «законних цілей», викладених у статті 8, а саме захист «національної безпеки» та / або «запобігання... злочину».

46. ... Що стосується того, чи була ця міра «необхідною в демократичному суспільстві», тобто чи відповідала вона «нагальній суспільній потребі» і була пропорційною переслідуваній законній меті, Суд одразу відзначає, що з погляду Конвенції немає жодної проблеми щодо застосування запобіжних заходів цього типу...

47. Суд, однак, вважає, що чим довше тривало провадження без досягнення будь-якого прогресу, і без будь-яких доказів проти заявника, тим менш переконливою ставала ця законна ціль. Аналогічним чином, з плином часу право заявника на

свободу пересування, що розглядається тут як аспект його права на повагу до приватного життя, все більше переважає над міркуваннями національної безпеки та запобігання злочину.

48. З цього приводу Суд зауважує, що протягом п'ятнадцяти років провадження, коли заявникові було заборонено виїжджати з країни, жодних доказів загрози національній безпеці або будь-якого ризику злочину не наводилося. Той факт, що такої загрози не було, підтверджується тим, що суд присяжних жодного разу не зобов'язав заявника не виїжджати з країни. Крім того, адміністративні органи ніколи не наводили підстав для оскаржуваної заборони. Отже, Суд не розуміє, як той простий факт, що заявник підозрювався в 1984 році в належності до незаконної організації, або що в результаті розгляд справи досі тривав, міг би виправдати такі жорсткі заходи проти нього протягом п'ятнадцяти років за відсутності будь-яких конкретних доказів, що існує реальна небезпека вчинення ним злочину. Суд також підкреслює, що заявник не мав судимості і зрештою був виправданий у обвинуваченні проти нього, жодних суттєвих доказів його стверджуваного членства у відповідних організаціях не було знайдено під час попереднього розслідування або судового провадження.

49. Нарешті, Суд повинен враховувати особисту та сімейну ситуацію заявника, коли він проживав у Німеччині... і враховувати ступінь непевності та потрясіння в його житті, викликаних невизначеним строком оскаржуваної міри.

50. У часи, коли свобода пересування, особливо через кордони, вважається необхідною для повного розвитку особистого життя людини, особливо коли особа має сімейні, професійні та економічні зв'язки в декількох країнах, як це мав заявник, позбавлення державою особи, що перебуває під її юрисдикцією, свободи пересування без жодної причини є серйозним порушенням своїх зобов'язань. Той факт, що «свобода пересування» гарантується як така відповідно до статті 2 Протоколу №. 4, який Туреччина підписала, але не ратифікувала, не має ніякого значення з огляду на те, що один і той самий факт може не відповідати більш ніж одному положенню Конвенції та її протоколів...

Суд дійшов висновку, що через деякий час..., продовження заборони заявникові покинути країну більше не відповідало «нагальній суспільній потребі» і тому було непропорційним щодо цілей, які воно переслідує, хоча б і законних за статтею 8 Конвенції.

Відповідно, мало місце порушення статті 8 Конвенції.

Нагляд поліції

► «Раймондо проти Італії» (Raimondo v. Italy), 12954/87, 22 лютого 1994 року.

39. ... З огляду на загрозу, яку мафія становить для «демократичного суспільства», захід [спеціальний поліцейський нагляд] був додатково необхідним «для підтримання громадського порядку» і «для запобігання злочинності». Зокрема, він був пропорційним поставленій меті до того моменту, коли Апеляційний суд Катандзаро 4 липня 1986 року вирішив скасувати його...

... Навіть якщо припустити, що це рішення, ухвалене на закритому засіданні, не може набути юридичної сили до його реєстрації, Суд не може зрозуміти причини затримки майже на п'ять місяців під час підготовки підстав для рішення, яке було негайно виконане і стосувалося основоположного права, а саме свободи заявника приходити та йти за власним вибором; останній також не був поінформований про скасування протягом 18 днів.

40. Суд дійшов висновку, що принаймні з 2 по 20 грудня 1986 року зазначене втручання не було передбачено законом і не було необхідним. Отже, мало місце порушення статті 2 Протоколу №4...

Батьківський нагляд

► «Ніколов проти Болгарії» (Nikolov v. Bulgaria), 38884/97, 30 січня 2003 року.

78. 16 вересня 1997 року районний суд видав наказ не про безумовне звільнення заявника, але про його переведення під нагляд батьків, у значенні пункту 1 статті 378 статті 1 КПК...

Згідно з відповідним законом це означало, що один з його батьків повинен був заявити про те, що він буде контролювати заявника і забезпечувати його присутність перед компетентним органом. Органи влади інтерпретували закон у тому сенсі, що звільнення було можливим тільки після виконання цієї умови, і цей підхід не можна вважати необґрунтованим або непередбачуваним...

79. Відповідно до пункту 3 статті 5 Конвенції звільнення до суду може бути обумовлено гарантіями. У таких справах продовження позбавлення волі на певний період часу до надання особистого зобов'язання або до виконання інших законних умов, встановлених законом або судовим рішенням, безперечно є продовженням початкового тримання під вартою, «здійсненого з метою приведення [обвинуваченого] до компетентного юридичного органу... за підозрою у вчиненні злочину...» і підпадає під дію підпункту (с) пункту 1 статті 5 Конвенції...

81. Позиція уряду полягала в тому, що затримка зі звільненням заявника після рішення районного суду від 16 вересня 1997 року мала дві причини: повсякденні адміністративні формальності та труднощі з виявленням місця знаходження матері заявника, яка повинна була підписати заяву, що вона забезпечить появу сина перед компетентним органом влади...

82. Суд нагадує, що адміністративні формальності, пов'язані з звільненням, не можуть виправдати затримки, що перевищують кілька годин.

83. Крім того, Суд зауважує, що уряд не зазначав жодних подробиць щодо заявлених труднощів у зверненні до матері заявника. Безперечно, що її адреса була наявною... День, коли з нею нарешті зв'язалися, і день, коли вона підписала необхідні документи, не було вказано. У результаті уряд не встановив, що заявника було звільнено негайно після виконання умов, викладених у рішенні районного суду.

84. Таким чином, Суд вважає, що за відсутності чіткого погодинного обліку відповідних подій позиція уряду стосовно того, що весь період позбавлення заявника волі з 16 по 23 вересня 1997 року підпадає під дію підпункту (с) пункту 1 статті 5, повинна бути відхилена.

85. Звідси випливає, що мало місце порушення пункту 1 статті 5 стосовно позбавлення заявника свободи в період з 16 по 23 вересня 1997 року.

ПЕРЕВІРКА ПРАВОМІРНОСТІ

Доступність

► «Р. М. Д. проти Швейцарії» (R M D v. Switzerland), 19800/92, 26 вересня 1997 року.

52. ... було безспірним, що пан Р. М. Д. міг подавати клопотання про звільнення в кожному кантоні. Якщо б його тримали під вартою тільки в одному кантоні, то процедура, безсумнівно, відповідала б вимогам пункту 4 статті 5 Конвенції. Проблема полягала не в тому, що в кожному з кантонів бракувало засобів правового захисту, а в тому, що вони виявилися неефективними в тій конкретній ситуації, у якій опинився заявник. Оскільки його раз у раз переводили з одного кантону в інший, він не міг, з огляду на межі юрисдикції кантональних судів, отримати судове рішення щодо його тримання під вартою, право на що йому надавав пункт 4 статті 5.

53. Таке становище пояснюється федеральним устроєм Швейцарської Конфедерації, у якій кожен кантон має свій власний кримінально-процесуальний кодекс...

54. ... Суд вважає, що ці обставини не можуть виправдати позбавлення заявника його прав за пунктом 4 статті 5. Якщо, як у давній справі, позбавленого свободи постійно переводять з одного кантону до іншого, державі належить організувати свою судову систему так, щоб дати своїм судам можливість дотримуватися вимог цієї статті.

► «Кьоніг проти Словаччини» (König v. Slovakia), 39753/98, 20 січня 2004 року.

20. ... Кошицький (*Košice*) крайовий суд засудив заявника за вчинення двох правопорушень і призначив йому покарання у вигляді позбавлення волі на певний строк. Проте крайовий суд не виніс... постанови щодо клопотання про звільнення з-під варти, який заявник подав ще до ухвалення вироку. Через брак будь-якого рішення з цього клопотання заявника й далі тримали в попередньому ув'язненні – формально на підставі рішення, прийнятого з іншої нагоди ще до ухвалення вироку крайового суду.

21. ... не можна стверджувати, що судовий контроль, передбачений пунктом 4 статті 5, був виконаний у формі вироку Кошицького крайового суду з моменту його постанови 24 лютого 1997 року. Такий контроль став дійсним

тільки 2 липня 1997 року, коли Верховний суд відхилив апеляцію заявника й вирок Кошицького крайового суду став остаточним...

► **«Оджалан проти Туреччини» (Öcalan v. Turkey) [ВП], 46221/99, 12 травня 2005 року**

70. Що ж до особливих умов, у яких опинився заявник під час тримання під вартою в поліції, Суд не бачить причин не погодитися з висновком Палати про те, що обставини справи унеможлилювали йому реальне використання засобу правового захисту, про який згадував уряд. У своєму рішенні Палата мотивувала це так...:

«... По-перше умови, у яких тримали заявника, і, зокрема, те, що його тримали в цілковитій ізоляції, не давали йому змоги скористатися з цього засобу особисто. Він не здобув ніякої юридичної освіти і, доки перебував під вартою в поліції, не мав бодяй якоїсь можливості радитися з адвокатом. Однак, як Суд зазначав це вище..., згадане в пункті 4 статті 5 провадження повинне бути судовим за своїм характером. Невиправдано було б сподіватись, що заявник у таких умовах буде в змозі оспорити законність та тривалість свого тримання під вартою без допомоги з боку свого адвоката.

... По-друге, стосовно пропозиції, що адвокати за вказівкою заявника або його близьких родичів могли оспорити його тримання під вартою, не порадившись із ним, Суд зауважує, що поліція не дозволила вчинити жодних дій єдиному члену заявникової групи адвокатів з метою отримати повноваження представляти його інтереси... Інші адвокати, яких найняли члени сім'ї заявника, не мали можливості зв'язатися з ним, доки він перебував у поліції. Крім того, у зв'язку з неординарними обставинами його арешту заявник був основним джерелом безпосередньої інформації про події в Найробі, яка б мала значення – на той момент провадження – для оскарження законності його арешту.

... Нарешті, говорячи лише про час перебування заявника під вартою в поліції, Суд зважає на серйозність обвинувачень, висунутих проти нього, і на той факт, що період, проведений під вартою в поліції, не перевищував того, що дозволяло національне законодавством. Він вважає, що за тих обставин заява з цього питання, подана районному судді, мала б небагато шансів на успіх.»

► **«Асенов проти Болгарії» (Asenov v. Bulgaria), 42026/98, 15 липня 2007 року.**

75. Суд зауважує, що після двох звернень... районний суд відмовився розглянути клопотання про звільнення заявника з-під варти на тій підставі, що коли особа, про яку йдеться, і продовжувала залишатись у місці позбавлення волі, то це формально було не результатом застосування такого заходу, як попереднє ув'язнення, а зобов'язання внести заставу.

76. Суд зазначив, що першу з цих відмов зроблено на підставі чинних на той час процесуальних правил, які не передбачали на етапі попереднього розслідування можливості застосувати в судовому порядку правовий засіб для звільнення з-під варти в разі, коли таке тримання під вартою було спричинене невнесенням необхідної застави. Щодо другого клопотання, то з відповідного чинного на той час законодавства є очевидним, ... що суд, який розглядав цю справу по суті,

загалом був наділений повноваженнями ухвалити подібне рішення, однак він відмовився зробити у випадку заявника...

78. З огляду на обставини цієї справи, слід визнати, що заявник був позбавлений права на засіб правового захисту, який гарантує пункт 4 статті 5 Конвенції.

Невідкладність

► «Летельє проти Франції» (Letellier v. France), 12369/86, 26 червня 1991 року.

56. Загальна тривалість розгляду другого клопотання про звільнення, зокрема обвинувальними палатами, які мали ухвалити рішення після касаційної інстанції, викликає сумніви в Суду. Однак слід зважати на те, що заявниця мала право в будь-який момент звернутися з новим клопотанням. У період з 14 лютого 1986 року по 5 серпня 1987 року вона справді подала ще шість клопотань, кожне з яких розглядали від восьми до двадцяти днів...

57. Отже, порушення пункту 4 статті 5 не було.

► «Барановський проти Польщі» (Baranowski v. Poland), 28358/95, 28 березня 2000 року.

71. З цього приводу Суд зауважує, що провадження, яке стосувалося першого клопотання про звільнення з-під варти, тривало... майже п'ять місяців. Провадження, яке стосувалося другого клопотання, розпочалося 28 березня 1994 року і, проходячи паралельно з першим, тривало понад три місяці.

72. Суд погоджується з тим фактом, що складність медичних проблем, які фігурують у процесі розгляду клопотання про звільнення з-під варти, може бути тим фактором, який можна брати до уваги при з'ясуванні того, чи було дотримано передбачену пунктом 4 статті 5 вимогу «невідкладності». Однак це не означає, що складність амбулаторних записів – навіть виняткового характеру – звільняють національні органи влади від їхніх основних обов'язків за цим пунктом...

73. У цьому контексті Суд зауважує, що Лодзинському обласному суду знадобилося приблизно шість тижнів для того, щоб одержати висновок кардіолога, та ще місяць – щоб одержати свідчення від невролога та психіатра. Після цього суд витратив ще один місяць на отримання інших висновків (яких саме – не зазначено)... Такі досить тривалі проміжки часу між відповідними рішеннями про збирання доказів не свідчать про «особливу ретельність» при проведенні судового провадження, на яку посилається уряд у своєму поданні. Отже, Суд визнає непереконливим аргумент уряду, що потреба в отриманні медичних доказів може бути поясненням, чому провадження тривало так довго. Відповідно, Суд доходить висновку, що це провадження не було здійснене «невідкладно», як того вимагає пункт 4 статті 5.

► **«Мамедова проти Росії» (Mamedova v. Russia), 7064/05,
1 червня 2006 року.**

96. Суд зауважує, що розгляд національними судами касаційних скарг заявника на постанови про продовження строку тримання під вартою зайняв 36, 26, 36 і 29 днів... Ніщо не дає змогу припустити, ніби заявниця після подання скарг сама затягувала їхній розгляд. Суд вважає, що ці чотири періоди не можуть вважатися сумісними з вимогою пункту 4 статті 5 про «невідкладність», а надто з урахуванням того, що їхня тривалість цілком залежала від органів влади...

97. Отже, мало місце порушення пункту 4 статті 5 Конвенції.

Обсяг перевірки

► **«Ніколова проти Болгарії» (Nikolova v. Bulgaria) [ВП],
31 195/96, 25 березня 1999 року.**

61. Пловдивський обласний суд, розглядаючи апеляцію заявниці щодо її тримання під вартою, очевидно, діяв відповідно до усталеної тогочасної практики Верховного суду і, отже, обмежив свій розгляд перевіркою того, чи висунули слідчий та прокурор заявниці обвинувачення у вчиненні «серйозного умисного злочину» в розумінні Кримінального кодексу, і чи не підлягає вона звільненню за станом здоров'я...

Хоча пункт 4 статті 5 Конвенції не зобов'язує суддю, що розглядає скаргу на тримання під вартою, досліджувати кожен аргумент, що міститься в поданнях заявника, але передбачені ним гарантії втратили б свою суть, якщо б суддя, спираючись на норми вітчизняної практики і права, міг вважати неважливими чи відкидати конкретні факти, на які вказує утримувана під вартою особа і які можуть поставити під сумнів наявність неодмінних умов, за яких позбавлення волі буде «законним» у розумінні Конвенції. Доводи заявниці в скарзі від 14 листопада 1995 року містили саме такі конкретні факти і не здавалися неймовірними чи явно необґрунтованими. Знехтувавши цими доводами, обласний суд не здійснив перевірки того обсягу й характеру, яких вимагає пункт 4 статті 5 Конвенції.

► **«Граусліс проти Литви» (Grauslys v. Lithuania), 36743/97,
10 жовтня 2000 року.**

54. ... Суд зазначає, що рішення національних судів, про які згадував уряд, не містили жодної згадки про численні звернення заявника щодо неправомірності його тримання під вартою... Навіть у своєму рішенні про звільнення заявника окружний суд відмовився розглядати твердження заявника про порушення національного законодавства і Конвенції у зв'язку з заборонаю, встановленою частиною 4 статті 372 чинного на той час Кримінально-процесуального кодексу, й не вказав мотивів звільнення заявника... Постанову про звільнення можна, отже, вважати визнанням того, що правомірність тримання заявника під вартою була спірною, проте вона не є адекватною судовою відповіддю за змістом пункту 4 статті 5...

Періодичність

► «Херцегфалві проти Австрії» (Herczegfalvy v. Austria), 10533/83, 24 вересня 1992 року.

75. ... Згідно з практикою Суду щодо сфери дії пунктів 1 і 4 статті 5 Конвенції, щоб відповідати вимогам Конвенції такий контроль має здійснюватися з дотриманням як матеріально-правових, так і процесуальних норм національного законодавства, а також відповідати цілі статті 5..., а саме захисту особи від свавілля. Остання умова передбачає не лише обов'язкове ухвалення компетентними судами рішень «невідкладно»... а й наявність розумних інтервалів між цими рішеннями...

77. У розглядуваній справі на підставі пункту 3 статті 25 Кримінального кодексу прийнято три рішення з такими інтервалами: п'ятнадцять місяців, два роки та дев'ять місяців, відповідно. Перші два рішення не можна вважати такими, що прийняті з розумними інтервалами, особливо з огляду на те, що численні клопотання про звільнення, які подавав п. Херцегфалві, залишилися без відповіді...

78. Отже, пункт 4 статті 5 порушено...

► «Егмез проти Кіпру» (Egmez v. Cyprus), 30873/96, 21 грудня 2000 року.

94. Суд нагадує, що пункт 4 статті 5 Конвенції вимагає процедури судового характеру з гарантіями, що відповідають виду застосованого позбавлення волі... Цілком можливо, що система автоматичного періодичного перегляду судом питання про законність тримання під вартою може забезпечити дотримання вимог пункту 4 статті 5...

95. Суд зауважує, що після слухань у Ларнакській лікарні 8 жовтня 1995 року законність тримання заявника під вартою була предметом розгляду ще у двох випадках – автоматично 16 жовтня 1995 року, і пізніше у відповідь на клопотання про тимчасове звільнення – 20 жовтня 1995 року. В обох випадках заявник мав юридичного представника. Звідси випливає, що порушення пункту 4 статті 5 Конвенції не було.

Доступ до матеріалів справи

► «Моорен проти Німеччини» (Mooren v. Germany) [ВП], 11364/03, 9 липня 2009 року.

121. Палата встановила, що заявник не мав можливості адекватно оскаржити, як того вимагає принцип «рівності сторін», висновки національних судів, що наказували у своїх рішеннях тримати його під вартою. Його захисникам не було надано доступ до тих частин матеріалів справи, які були подані обвинуваченням і на які посилалися суди, на яких, по суті, були засновані підозри проти заявника. Недостатньо було надати адвокату заявника копії чотирьох сторінок з об'ємного матеріалу справи, що містять огляд Управління з протидії податковим шахрайствам щодо суми податків, у несплаті яких підозрюється заявник. Аналогічним чином, пропозиція органів влади надати адвокату заявника лише усний перелік

фактів і доказів у матеріалах справи не відповідала вимогам «рівності сторін». Той факт, що апеляційний суд пізніше визнав, що процесуальні права заявника були обмежені ненаданням його адвокатам доступу до матеріалів справи і тим, що національні органи дозволили його захисникові перевірити справу після його умовного звільнення, не допоміг ефективно виправити процесуальні недоліки, які мали місце на попередніх етапах провадження. Таким чином, провадження в справі про перегляд рішення про затримання заявника не відповідало пункту 4 статті 5....

124. Провадження, проведене відповідно до пункту 4 статті 5 Конвенції до розгляду судом апеляції щодо утримання під вартою, повинно бути змагальним і завжди забезпечувати дотримання принципу «рівності сторін» між сторонами, прокурором і затриманою особою....

125. Велика палата, враховуючи практику Суду, повністю підтримує аргументацію Палати і вважає, що процедура, за якою заявник прагнув оскаржити законність свого досудового ув'язнення, порушила вимоги справедливості пункту 4 статті 5 Конвенції.

► «Шер та інші проти Сполученого Королівства» (Sher and Others v. United Kingdom), 5201/11, 20 жовтня 2015 року.

148.... Ключовим питанням для суду, який переглядає законність затримання, є наявність обґрунтованої підозри. Органі влади повинні представити суду докази, що демонструють підстави для такої обґрунтованої підозри. Ці докази в принципі повинні бути надані заявникові, щоб дати йому можливість оскаржити підстави, на які посилаються.

149. Однак... злочини тероризму потрапляють до особливої категорії. Через супутній ризик втрати життя та страждань людей поліція зобов'язана діяти надзвичайно швидко, враховуючи всю інформацію, у тому числі інформацію з таємних джерел. Крім того, поліції часто доводиться заарештовувати підозрюваного терориста на підставі інформації, що є достовірною, але яку не можна розкрити підозрюваному або представити в суді, не ставлячи під загрозу джерело інформації. Підпункт (с) пункту 1 статті 5 Конвенції не повинен застосовуватися таким чином, щоб утворювати непропорційні труднощі на шляху поліцейських органів у вживанні ефективних заходів для протидії організованому тероризму під час виконання ними своїх обов'язків за Конвенцією щодо захисту права на життя і права на фізичну безпеку представників громадськості. Не можна просити Договірні держави встановити обґрунтованість підозри, що призвела до арешту підозрюваного терориста, розкриваючи конфіденційні джерела змістовної інформації або навіть факти, які могли б вказати на такі джерела або конкретних людей... Звідси випливає, що пункт 4 статті 5 не може вимагати розкриття такого матеріалу або виключає проведення закритого слухання, щоб суд міг розглянути конфіденційну інформацію. Відповідно до пункту 4 статті 5, органи влади повинні розкрити належну інформацію, щоб дати змогу заявникові дізнатися про характер звинувачень проти нього і навести докази, щоб спростувати їх. Вони також повинні забезпечити можливість для заявника і його адвокатів брати ефективну участь у судових провадженнях стосовно тривалого затримання...

150... Заявники не стверджували, що контекст їхнього арешту був недостатнім для того, щоб виправдати проведення закритого слухання та обмеження їхнього права на розголошення інформації. Суд переконаний, що загроза очікуваного терористичного нападу, виявлена в ході операції «Шлях» (Operation Pathway), дає достатнє обґрунтування для накладення деяких обмежень на змагальний характер провадження щодо постанов про подальше затримання з міркувань національної безпеки.

151. З погляду застосовного законодавства, що регулює провадження щодо постанов про подальше затримання, Додаток 8 до Закону 2000 року встановлює чіткі та детальні процесуальні правила. Затриману особу необхідно поінформувати про наявність запиту про подальше затримання та подробиці підстав, на яких вимагається подальше затримання. Ця особа має право на юридичне представництво на слуханнях і має право робити письмові або усні подання. Можливість ненадання певної інформації затриманій особі та її адвокату також передбачена в Додатку 8 і вимагає отримання дозволу від суду. У Додатку 8 також встановлено право суду вирішувати, що затримана особа та його адвоката не братимуть участь у будь-якій частині слухання. Підстави для видачі постанови про подальше затримання наведені в Додатку 8...

152. Провадження в цій справі, яке відбулося в магістратському суді міста Вестмінстер, було судовим за характером та здійснювалося згідно з процедурою, викладеною в Додатку 8. Запит на винесення постанови про подальше затримання було складено і вручено заявникам напередодні кожного з двох слухань... Більшу частину кожного запиту було відкрито, приховувалася лише інформація в розділі 9 запиту, що стосувалася подальших розслідувань... Ця інформація була надана районному судді, і заявникам були зазначені причини приховування інформації...

153. Щоправда, частина слухань 10 квітня 2009 року була закрита для того, щоб дозволити районному судді вивчити матеріал статті 9 та поставити питання щодо нього... Однак, ..., процедура, наведена в Додатку 8, що дозволяє суду вилучити заявників та їхніх адвокатів з будь-якої частини слухання, була задумана в інтересах затриманої особи, а не в інтересах поліції. Це дало змогу суду провести глибоке вивчення підстав, наведених поліцією для обґрунтування подальшого затримання, щоб переконатися, що в інтересах затриманої особи існують достатні підстави вважати, що подальше затримання є необхідним. Суд також переконаний, що районний суддя міг забезпечити, щоб жодні матеріали не було приховані від заявників безпідставно...

155. На відкритих слуханнях старший офіцер поліції, який подав запит, пояснив усно, чому запит було подано, і на другому слуханні надав інформацію про хід розслідування та вивчення матеріалу, вилученого під час обшуків... Заявники мали юридичних представників, їхній адвокат міг перехресно допитати свідка поліції і зробив це на першому слуханні 10 квітня 2009 року...

156. З огляду на вищевикладене, Суд переконаний, що в провадженні не було припущено несправедливості, яка призвела до видачі постанов про подальше затримання 10 і 15 квітня 2009 року. Зокрема, відсутність чіткого законодавчого

положення щодо призначення спеціального адвоката не зробило розгляд справи несумісним з пунктом 4 статті 5 Конвенції

157. Отже, порушення пункту 4 статті 5 Конвенції не мало місця.

Неповідомлення захисту про подання прокурора

► «Ілійков проти Болгарії» (Ilijkov v. Bulgaria), 33977/96, 26 липня 2001 року.

103. ... Суд, який розглядає скарги щодо тримання під вартою, зобов'язаний забезпечити гарантії судової процедури. Такий процес має бути змагальним і належним чином забезпечувати «процесуальну рівність сторін» – обвинувача та особи, що перебуває під вартою...

104. Цілком очевидно, що... сторони процесу у Верховному суді не перебували в рівних умовах. Згідно з чинними (ще й досі) нормами національного права та усталеною практикою, органи обвинувачення мають право наводити суддям аргументи, не доводячи їх до відома заявника. Отже, процес не мав змагального характеру.

► «Ошват проти Угорщини» (Osváth v. Hungary), 20723/02, 5 липня 2005 року.

18. Суд звертає увагу на те, що термін досудового ув'язнення заявника неодноразово продовжували, не надсилаючи йому заздалегідь копій клопотань прокуратури про це. Суд вважає, що навіть якби заявник міг бути присутнім особисто або бути представленим у суді на слуханнях з питання його тримання під вартою, то цієї можливості було б недостатньо, щоб забезпечити йому належну нагоду висловити свої зауваження щодо клопотань, заявлених обвинуваченням. Окрім того Суд зазначає, що заявник не міг ні особисто з'явитися, ні бути представленим на засіданні Верховного суду, який у закритому режимі постановив продовжити термін попереднього тримання заявника під вартою.

Враховуючи ці обставини, Суд переконаний, що заявник не мав змоги скористатися з процедури, яка була б справді змагальною...

Достатня можливість для підготовки захисту

► «Самойле і Чонка проти Румунії» (Samoilă and Cionca v. Romania), 33065/03, 4 березня 2008 року.

77. Зауважуючи затримку у врученні повісток з викликом на судові засідання та можливість для адвокатів заявників брати участь у слуханнях у Верховному суді, Європейський суд зазначає, що чотири з семи повісток були вручені заявникам напередодні або навіть того самого дня, коли відбувались слухання. За цих обставин та з врахуванням того факту, що відстань між містами Орадеа та Бухарест становить приблизно 600 кілометрів, Європейський суд вважає, що можливість для адвокатів своєчасно прибути на ці засідання практично дорівнювала нулю.

78. Окрім того Суд зауважує, що відповідно до наданої урядом інформації заявники могли скористатись однією телефонною розмовою на тиждень, а кореспонденція проходила через адміністративні в'язничні служби, що неминуче затримувало доставлення пошти. Тому коли йдеться про повістки з викликом на судові засідання 2 та 3 вересня і 3 жовтня 2003 року, на які заявників запросили відповідно за чотири, вісім та два дні, Суд вважає, що можливість повідомити про це адвокатів та шанси, що ці останні зможуть дістатись місця засідання, були також дуже обмеженими.

79. Нарешті, Суд зазначив, що навіть коли б заявники висловили своє безсумнівне бажання взяти участь у засіданні Верховного суду, прокурор І. М. заперечив проти цього на підставі того, що вони повинні бути присутніми на іншому засіданні – в апеляційному суді.

80. Відповідно, замість того, щоб запропонувати заявникам бути належно представленими на засіданнях, результати яких були визначальними для того, щоб залишити їх у в'язниці чи покласти край їхньому позбавленню волі, національні органи влади позбавили заявників можливості належним чином боротись із доводами, які висунула прокуратура на виправдання їхнього позбавлення волі.

81. Отже, мало місце порушення пункту 4 статті 5 Конвенції.

Присутність та допомога адвоката

► «Влох проти Польщі» (Włoch v. Poland), 27785/95, 19 жовтня 2000 року.

129. Спочатку Суд зауважив, що відповідно до чинного на той час кримінально-процесуального законодавства, рішення про попереднє ув'язнення ухвалював державний обвинувач, і це рішення можна було оскаржити. Закон не надавав права заявникові або його адвокату бути присутнім на засіданні суду під час провадження, порушеного на підставі такої скарги. Суд проте відзначає, що ведучи провадження в цій справі, 4 жовтня 1994 року Краківський обласний суд, очевидно, як виняток, дозволив адвокатам заявника взяти участь у судовому засіданні, хоча представники уряду не вказали на правові підстави такого рішення. Представникам заявника дозволили звернутися до суду, а після цього наказали залишити зал судового засідання. Отже, це дало змогу обвинувачеві, який залишився, наводити додаткові аргументи на підтримку рішення про тримання під вартою, тим часом як ані заявник, ані його адвокати не мали змоги заперечити або надати пояснення...

131. Виходячи з цих обставин, Суд визнав, що провадження, у якому розглядали апеляцію заявника проти ордеру про арешт, не відповідало процедурним вимогам пункту 4 статті 5. Хоча вочевидь це провадження здійснювали «невідкладно», як того вимагає це положення, та воно не забезпечувало «основних гарантій процедури, застосовуваної при розв'язанні питання щодо позбавлення волі».

► «Целеєвські проти Польщі» (Celejewski v. Poland), 17584/04, 4 травня 2006 року.

45. ... Заявник визнав, що суд видав постанову про арешт, провівши засідання в його присутності, як це передбачено чинним на той час законом...

46. Крім того, Суд зазначає, що в провадженні щодо продовження попереднього ув'язнення, суди також зобов'язані, як встановлено частиною 5 статті 249 Кримінально-процесуального кодексу, повідомляти адвоката затриманої особи про дату і час судових засідань, на яких ухвалюватимуть рішення щодо продовження строку попереднього ув'язнення, чи розглядатимуть скаргу на рішення про призначення або продовження строку попереднього ув'язнення... Адвокат має право бути присутнім у такому засіданні. У зв'язку з цим Суд відзначає, що в цій справі бракує якихось доказів того, що суди відступили від звичайної процедури і що адвокат заявника не був належним чином повідомлений повісткою для участі в судових засіданнях. Крім того, заявник не навів жодного аргументу, що його захист, і тоді, коли його забезпечував призначений судом адвокат, і на будь-якій іншій стадії, був недостатнім.

У зв'язку з вищевикладеним, Суд вважає, що судовий розгляд питання про продовження строку його тримання під вартою задовольняв вимоги пункту 4 статті 5...

► «Фодале проти Італії» (Fodale v. Italy), 70148/01, 1 червня 2006 року.

43. ... Касаційний суд призначив розгляд протесту прокуратури на 15 лютого 2000 року. Однак ніякої повістки в суд ні заявнику, ні його адвокату не надсилали. Отже, відповідач був не в змозі відповідати на представлені прокуратурою доводи, роблячи письмові заяви або викладаючи усно свої доводи під час засідання. На відміну від нього, представник прокуратури таку можливість у суді касаційної інстанції мав.

44. За таких обставин Суд не може зробити висновок про те, що вимоги змагальності та процесуальної рівності сторін були задоволені.

45. Отже, порушено пункт 4 статті 5 Конвенції.

► «Кастравет проти Молдови» (Castravet v. Moldova), 23393/05, 13 березня 2007 року.

53. Суд зазначає, що проблема недостатньої, як стверджується, конфіденційності спілкування між адвокатом і клієнтом в установі досудового ув'язнення Центру боротьби з економічною злочинністю та корупцією (CFECC) протягом тривалого часу викликала серйозну стурбованість у всій громаді адвокатів Молдови і навіть була причиною страйку, організованого Колегією адвокатів Молдови... Прохання Колегії адвокатів про перевірку наявності перехоплювальних пристроїв у скляній перегородці були відхилені адміністрацією Центру боротьби з економічною злочинністю та корупцією..., і це, здається, підсилило підозри адвокатів. Таке занепокоєння та протест Колегії адвокатів, на думку Суду, були достатніми для того, щоб викликати у свідомості об'єктивного спостерігача сумніви щодо конфіденційності.

54. Докази в справі «*Сарбан і Модарка*» (*Şarban and Modârca*)... ніяк не доводять, що в залі засідань Центру боротьби з економічною злочинністю та корупцією проводилося спостереження. Однак на тлі загального занепокоєння Асоціації адвокатів таких чуток може бути достатньо, щоб збільшити стурбованість об'єктивного спостерігача.

55. Відповідно, висновок Суду полягає в тому, що заявник і його адвокат могли обґрунтовано мати підстави вважати, що їхня розмова в приміщенні для зустріч адвокатів та клієнтів Центру боротьби з економічною злочинністю та корупцією не була конфіденційною.

56. Більше того, Суд зазначає, що, всупереч твердженням уряду про те, що заявник і його адвокат могли легко обмінюватися документами, надані урядом фотографії... показують, що це було не так через відсутність будь-якого отвору в скляній перегородці. Це, на думку Суду, ще більше ускладнило завдання адвоката.

57. ... Беручи до уваги подальшу наявну в його розпорядженні інформацію щодо реальних перешкод, які створюються скляною перегородкою для конфіденційних обговорень і обміну документами між адвокатами та їхніми клієнтами, які утримуються в Центрі боротьби з економічною злочинністю та корупцією, Суд переконаний, що існування скляної перегородки завдає шкоди правам захисту.

58. Уряд посилався на справу «*Крьюхер та Мьоллер проти Швейцарії*» (*Kröcher and Möller v. Switzerland*), у якій те, що адвокат і його клієнт були розділені скляною перегородкою, було не визнано порушенням права на конфіденційне спілкування. Суд зазначає, що заявники в тій справі були звинувачені в насильницьких діях надзвичайної тяжкості і вважалися дуже небезпечними. Однак у даній справі заявник не мав судимості... і був притягнутий до відповідальності за ненасильницький злочин. Більше того, видається, що характер затриманих в установі досудового ув'язнення Центру боротьби з економічною злочинністю та корупцією не розглядався. Скляна перегородка була загальним засобом, який стосувався всіх без винятку в слідчому ізоляторі, незалежно від особистих обставин.

59. На думку Суду, причини заходів безпеки, на які посилається уряд, не є переконливими, оскільки візуального нагляду за зустрічами адвоката та клієнта достатньо для таких цілей.

60. У світлі викладеного вище, Суд вважає, що неможливість заявника обговорити з адвокатами питання, безпосередньо пов'язані з його захистом, і оскаржити його тримання під вартою без відокремлення скляною перегородкою вплинула на його право на захист.

61. Отже, мало місце порушення пункту 4 статті 5 Конвенції.

Присутність обвинуваченого

► «*Граужініс проти Литви*» (*Graužinis v. Lithuania*), 37975/97, 10 жовтня 2000 року.

34. Суд вважає, що з урахуванням того, що стояло на кону для заявника – а йшлося про його свободу, а також проміжку часу між різними рішеннями та

переоцінки підстав для тримання під вартою, присутність заявника на слуханнях у суді 3 і 17 липня 1997 року з питання попереднього ув'язнення була необхідною для того, щоб він мав можливість давати достатню інформацію та вказівки своєму адвокату.

Окрім того, це та подальші провадження в цілому не забезпечили заявнику можливості ефективно контролювати законність тримання під вартою, якого вимагає пункт 4 статті 5 Конвенції.

За цих обставин Суд доходить висновку, що заявникові не були надані гарантії, які відповідають застосованому в цьому випадку виду позбавлення волі.

► **«Мамедова проти Росії» (Mamedova v. Russia), 7064/05, 1 червня 2006 року.**

91. ... Враховуючи значення першого слухання апеляції, посилання апеляційного суду на особу заявниці, а також її намір клопотати про звільнення з-під варти через особливі умови цього тримання під вартою, її присутність була необхідною для того, щоб давати достатню інформацію та вказівки своєму адвокату...

92. У світлі вищевикладеного Суд вважає, що відмова задовольнити прохання про присутність на засіданні апеляційного суду 10 серпня 2004 року позбавила заявницю ефективного контролю за законністю її тримання під вартою, як того вимагає пункт 4 статті 5 Конвенції.

► **«Аллен проти Сполученого Королівства» (Allen v. United Kingdom), 18837/06, 30 березня 2010 року.**

41. Суд зазначає, що заявниці спочатку було призначено звільнення під заставу під час розгляду справи заступником районного судді, який вона особисто відвідала... Він також зазначає подання адвоката заявника на початку слухання поданої прокуратурою апеляції стосовно того, що заявниця очікувала звільнення після призначення застави, і що вона не зрозуміла належним чином наслідків апеляційного оскарження прокуратури...

42. Суд вважає доречним той факт, що заступник районного судді мав можливість особисто побачити заявницю і винести свою власну оцінку, перш ніж прийняти рішення про звільнення її під заставу. На цьому факті наголошував адвокат заявника, вимагаючи, щоб суддя Глоуб діяв на власний розсуд і дозволив заявниці бути присутній на слуханні апеляційної скарги прокуратури на звільнення її під заставу.

43. В цьому контексті Суд нагадує свою попередню практику стосовно питання про те, чи необхідна присутність заявника для цілей пункту 4 статті 5 Конвенції. У цих випадках, як зазначає уряд-відповідач, Суд визначив особливі обставини, за яких особиста присутність заявника може вимагатися відповідно до пункту 4 статті 5 Конвенції, навіть якщо він або вона мають юридичного представника. Однак Суд вважає, що ці справи відрізняються, оскільки всі вони стосуються скарг заявників на утримання під вартою, а не, як у цій справі, оскарження прокуратурою рішення про звільнення під заставу, без якого заявник мав би право бути на волі. Справді, у справі Янкаускаса (Jankauskas), про яку йшлося

вище, Суд ретельно зауважив, що національні суди проводили слухання в присутності як заявника, так і його адвоката, коли вони видавали розпорядження, що дозволяють його тримання під вартою і подовжують його строк. У даній справі йшлося про те, чи має заявник право особисто бути присутнім під час подальшого оскарження наказу про його тримання під вартою.

44. Суд вважає суттєвим той факт, що відповідне національне законодавство кваліфікує оскарження прокуратурою звільнення під заставу як повторний розгляд заяви про звільнення під заставу, тим самим даючи право судді, що розглядає апеляційну скаргу, залишити обвинуваченого під вартою або дозволити звільнення під заставу за такими умовами, які він може вважати доцільними. Звідси випливає, що заявникові повинні були надаватися такі ж гарантії при оскарженні з боку обвинувачення, як і в першій інстанції. Хоча Суд пам'ятає про логістичні труднощі, пов'язані з забезпеченням особистої присутності затриманого в судовому засіданні, він не знаходить доказів будь-яких переконливих причин у цій справі, які могли б зробити присутність заявниці небажаною або неможливою. Навпаки, визнається, що представники заявниці домовилися про те, щоб вона була присутньою в будівлі суду в день слухання апеляційного подання прокуратури, і що ніяких незручностей не виникло б, якщо б їй було дозволено відвідати суд.

45. Варто також відзначити, що відповідно до чинного національного законодавства скарга прокуратури мала наслідком негайне припинення ухваленого в першій інстанції рішення про звільнення заявниці під заставу, а отже, позбавлення заявниці її свободи з моменту, коли обвинувачення заявило про свій намір оскаржити рішення заступника районного судді... Більше того, як стверджує сама заявниця, зважаючи на тяжкість обвинувачень проти неї, тривалий період тримання під вартою був ймовірним...

46. Суд не може не підкреслити важливість того, що було поставлено на карту для заявниці, а саме її право на свободу...

47. З причин, викладених вище, і з огляду на основоположне значення права на свободу, про яке йдеться, Суд не вважає надане урядом обґрунтування відмови достатнім. З погляду Суду, враховуючи особливі обставини справи заявниці, наведені вище, справедливості вимагала задоволення клопотання заявниці про присутність на апеляційному слуханні.

48. Отже, мало місце порушення пункту 4 статті 5 Конвенції.

► «Ідалов проти Росії» (Idalov v. Russia) [ВП], 5826/03, 22 травня 2012 року.

161... Хоча не завжди необхідно, щоб процедуру, передбачену в пункті 4 статті 5, супроводжували гарантії, аналогічні тим, що вимагаються пунктом 1 статті 6 Конвенції щодо кримінального або цивільного судочинства, вона повинна мати судовий характер і надавати гарантії, що відповідають такому виду позбавлення волі... У випадку особи, тримання якої під вартою підпадає під дію підпункту (с) пункту 1 статті 5, необхідно провести слухання... Можливість для затриманого

бути почутим особисто або через певну форму представництва є однією з основних гарантій процедури, що застосовується в питаннях позбавлення волі.

162... Суд зауважує, що 22 січня, 16 червня, 6 серпня та 2 жовтня 2003 року та 12 лютого 2004 року заявник був відсутній на апеляційних слуханнях. Слухання 16 червня 2003 року відбулися за відсутності представника заявника. Більше того, ніщо в матеріалах, які подаються до Суду, не дозволяє припустити, що апеляційний суд навіть розглянув питання про те, чи був заявник викликаний на слухання і чи потрібна його особиста участь для змістовного перегляду законності його тримання під вартою.

163. Суд також зазначає, що уряд визнав, що незабезпечення органами влади участі заявника в апеляційному провадженні для перевірки законності його утримання становило порушення пункту 4 статті 5 Конвенції...

164. Беручи до уваги встановлену судову практику з цього питання та обставини цієї справи, Суд не бачить жодних підстав для винесення іншого рішення. Той факт, що заявник не міг брати участь у апеляційному провадженні 22 січня, 16 червня, 6 серпня та 2 жовтня 2003 року та 12 лютого 2004 року, становив порушення пункту 4 статті 5 Конвенції.

Слухання у відкритому засіданні не вимагається

► «Райнпрехт проти Австрії» (Reinprecht v. Austria), 67175/01, 15 листопада 2005 року.

39. Крім того, треба мати на увазі, що пункти 4 і 6 статті 5, попри їхній зв'язок, мають різну мету. Пункт 4 статті 5 покликаний захищати від свавільного тримання під вартою, гарантуючи негайний перегляд законності будь-якого тримання під вартою... У випадках попереднього ув'язнення, що підпадають під сферу дії підпункту (с) пункту 1 статті 5 такий перегляд має встановити, крім іншого, наявність обґрунтованих підозр щодо затриманого. Стаття 6 має справу з «встановленням обґрунтованості кримінального обвинувачення» і покликана забезпечити гарантії того, що суть справи, тобто питання, чи є вина обвинуваченого у висунутих йому обвинуваченнях, буде досліджена в рамках «справедливого і публічного розгляду».

40. Ця відмінність у цілях пояснює, чому пункт 4 статті 5 містить гнучкіші процедурні вимоги, ніж стаття 6, при цьому будучи набагато суворішим щодо невідкладності.

Окрім того, доводи уряду, що вимога стосовно публічності розгляду може негативно відбиватися на невідкладності, не позбавлені рації. Розгляд питання про правомірність досудового ув'язнення на практиці часто проводять у слідчих ізоляторах. Для забезпечення публіці дієвої можливості бути присутньою на слуханні у в'язниці або для конвоювання затриманих до приміщення суду з метою проведення публічного розгляду і справді можуть знадобитися заходи, що йдуть всупереч вимозі щодо невідкладності. А тим більше в подібних до цього випадках, коли перегляд треба здійснювати неодноразово і часто.

41. Насамкінець Суд вважає, що пункт 4 статті 5, хоча він і вимагає проводити слухання для розгляду питання про законність досудового ув'язнення, не ставить вимоги, щоб такий розгляд зазвичай був публічним. Це цілком допускає можливість того, що за якихось обставин буде потрібно проводити публічне слухання. Однак наявність таких обставин у цій справі доведено не було.

Належна процедура слухання

► «Рамішвілі і Кохреїдзе проти Грузії» (Ramishvili and Kokhreidze v. Georgia), 1704/06, 27 січня 2009 року.

129. ... Заявників помістили на загородженій ґратами й оточеній охоронцями лаві підсудних у далекому кінці зали судових засідань, у якій панував повний безлад. Вони заледве могли спілкуватися зі своїми адвокатами, не могли добре чути прокурора і суддів та насилу могли бути почутими через галас у кімнаті. Для того, щоб брати участь у слуханні, заявники мусили ставати на стілець у клітці і, чіпляючись за металеві ґрати загорожі, кричати. Спілкуванню в залі суду постійно перешкоджали самовільні вигуки журналістів, безупинні дзвінки мобільних телефонів, люди, що несамовито сперечалися один із одним та обмінювалися вульгарними лайками тощо, а суддя чи то не бажав, чи не міг навести порядок.

130. ... адвокатів заявників, коли вони викладали заяви зі сторони захисту, засліплювали спалахи фотоапаратів і галогенних ламп знімальних приладів. Їхні заяви були ледь чутно. На відміну від цього, завдяки тому, що місце прокурора було в безпосередній близькості до судді, обмін запитаннями і відповідями між ними відбувався, не зазнаючи такого впливу і без загрози бути заглушеним...

131. Суд вважає, що усне слухання в умовах такого хаосу навряд чи сприяє тверезому судовому розглядові. Він не може погодитися з доводами уряду щодо того, ніби вищезазначений безлад у залі суду було б можна пом'якшити, передбачивши можливість обміну письмовими заявами. Він зауважує, що на усному розгляді належить створити такі умови, щоб усні відповіді та аудіо-візуальний обмін між сторонами та суддею в залі судових засідань відбувалися пристойно, динамічно і спокійно.

132. Суд повторює, що тримання заявників під замком всередині заґратованої лави підсудних, схожої на металеву клітку, та наявність «сил спеціального призначення» в суді шкодило їхній здатності зосереджуватися, тій здатності, яка необхідна для ведення ефективного захисту... Такі принизливі для гідності й невинуватості жорсткі запобіжні заходи в ході публічного судового процесу, який до того ж транслювали по всій країні, негативно відбилися на презумпції невинуватості, а повага до цього принципу має першорядне значення на всіх стадіях кримінального судочинства, включно з розглядом правомірності досудового ув'язнення...

134. ... сказати, що особиста поведінка судді, який головував на слуханні, ... була позбавлена всякої тенденційності, не можна. Отже, Суд змушений зауважити, що суддя вочевидь допомагав прокуророві в ході слухання, або безпосередньо

відповідаючи на запитання захисту, замість останнього, або ж перефразовуючи ці запитання у вигіднішу для прокурора форму...

135. Що стосується необхідної «незалежності», то вона, безперечно, набула негативного присмаку через присутність на слуханні справи 2 вересня 2005 року великої кількості агентів державних секретних служб і навіть «сил спеціального призначення». Не можна говорити про те, що суд справляв враження незалежного, коли ці агенти, як видається, більше керували ситуацією в залі суду, ніж сам суддя, що вів процес, і коли до дорадчої кімнати останнього, яка має бути приватною і недоторканою, легко заходили сторонні...

136. Наведених вище міркувань досить, щоб Суд дійшов висновку, що судовому розгляду в порядку перегляду... бракувало основоположних ознак справедливого судового розгляду. Отже, цей перегляд здійснено з порушенням прав заявника за пунктом 4 статті 5.

Право звільнити з-під варти

► «А. та інші проти Сполученого Королівства» (A and Others v. United Kingdom) [ВП], № 3455/05, 19 лютого 2009 року.

202. Пункт 4 статті 5 передбачає *lex specialis* стосовно більш загальних вимог статті 13.... Це дає право заарештованій або затриманій особі порушувати справу, що стосується процесуальних і матеріальних умов, які є суттєвими для «законності» позбавлення його або її волі... «Суд», що переглядає справу, не повинен мати лише консультативні функції, але повинен бути компетентним виносити рішення щодо «законності» утримання під вартою і щодо звільнення з-під варти, якщо затримання є незаконним.

УМОВИ ТРИМАННЯ

Якість

► «I. I. проти Болгарії» (I I v. Bulgaria), 44082/98, 9 червня 2005 року.

72. Переходячи до конкретних обставин цієї справи, Суд зауважує, що заявника три місяці тримали в камері розміром шість квадратних метрів, очевидно, разом із трьома-чотирма іншими ув'язненими.

73. Суд так само відзначає, що санітарні умови, у яких утримували заявника, були вкрай незадовільними. Камера була темною, погано вентильованою і, вочевидь, вологою... Умови, у яких утримувані під вартою були змушені задовольняти фізіологічні потреби в туалеті і дбати про особисту гігієну, були також неприйнятними.

74. Крім того, оскільки жодної можливості для діяльності надворі чи за межами камери забезпечено не було, заявник був змушений проводити в камері, у якій не було вікна і яку освітлювала одна електрична лампочка, практично весь свій

час, за винятком двох або трьох на день коротких відвідувань санітарного вузла або моментів, коли він писав запит до компетентних органів, і йому в такому разі дозволили залишатися в коридорі...

75. Крім того, не могло бути виправданим приниження затриманого через те, коли він був змушений задовольняти фізіологічні потреби у відро в присутності своїх сусідів по камері та бути присутнім при тому, як вони користуються тим самим відром, ..., за винятком особливих ситуацій, коли дозвіл на відвідування санітарного вузла був пов'язаний з появою особливої і серйозної загрози для безпеки. Проте уряд не посилався на таку загрозу як на підставу для обмеження кількості відвідувань туалету протягом дня арештованими в Шуменській (Шумен) регіональній службі розслідувань впродовж розглядуваного періоду.

76. Що стосується впливу умов тримання під вартою на стан здоров'я заявника, то суд відзначає, що його наскірне захворювання (псоріаз), яке очевидно потребує належної гігієни та дії сонячних променів, серйозно загострилося під час його ув'язнення, і що в нього, мабуть, навіть почав розвиватися псоріатичний артрит... Справді, у середині березня 1998 року йому дозволили проконсультуватися в дерматолога і потім регулярно вводили ін'єкції..., проте Суд вражений тим, що йому не дозволили – не висуваючи бодай якихось законних підстав – користуватися ліками від псоріазу так часто, як це йому було треба...

79. Насамкінець, враховуючи сукупний наслідок надміру суворого режиму, застосованого до заявника, матеріальних умов його тримання і специфічний вплив, що ці умови і режим справили на стан здоров'я заявника, Суд вважає, що умови тримання заявника під вартою сягали рівня нелюдського і принизливого для гідності поводження, що порушує статтю 3 Конвенції.

► **«Моїсеєв проти Росії» (Moiseyev v. Russia), 62936/00,
9 жовтня 2008 року.**

135. ... заявника транспортували понад сто п'ятдесят разів у стандартному тюремному автомобілі, який іноді був заповнений понад проектну місткість. Враховуючи, що йому доводилося перебувати в замкненому приміщенні по кілька годин, такі скрутні умови мали завдавати йому серйозних фізичних страждань. Його страждання ще більше підсилювалися браком належної вентиляції й освітлення та слабким опаленням. Враховуючи сукупний вплив, який ці умови справляли на заявника, Суд вважає, що умови транспортування зі слідчого ізолятора до суду і назад сягали рівня «нелюдського» поводження за змістом статті 3 Конвенції. При оцінці Суду важливе значення має також те, що заявник зазнавав такого поводження під час суду або при судовому розгляді скарг на продовження строку тримання під вартою, тобто тоді, коли він найбільше потребував зосередженості й розумової готовності...

140. Суд відзначає, що заявника протримали в конвойних камерах Московського міського суду понад сто п'ятдесят днів. Хоча його перебування в цих камерах було обмежене кількома годинами до і після засідань суду та в перервах між ними, понад десяток разів його так і не викликали на засідання, й він увесь робочий день проводив у камері.

141. ... Суд... відзначає, що конвойні камери призначені для тримання протягом дуже обмеженого часу. Відповідно, вони мають не тільки маленьку площу – у всякому разі не більш, як два квадратних метри, – а й їхній проект не передбачав зручностей, обов'язкових для тривалого тримання. У камері не було вікна або доступу до природного освітлення чи свіжого повітря. Вона була обладнана тільки лавкою, у ній не було стільця, стола або якихось інших меблів. Особливу стурбованість Суду викликає нестача в камері туалету й те, що ув'язнені могли задовольняти потребу тільки за розпорядженням наглядачів. Окрім того, ніщо не свідчить про забезпечення будь-якого харчування, щоб ув'язнені могли регулярно одержувати в достатньому обсязі здорову їжу та напої. Суд вважає неприйнятним утримувати людину в умовах, коли не забезпечено її основні потреби...

142. Заявник перебував у таких скрутних умовах кілька годин на день, а інколи й по вісім-десять годин. Хоча його тримання в конвойному відділенні не було постійним, Суд не може знехтувати тим фактом, що воно чергувалося з триманням у слідчому ізоляторі і транспортуванням в умовах, які вище він уже визнав за нелюдські і принизливі для гідності. За таких обставин сукупний вплив тримання заявника у вкрай маленьких камерах конвойного відділення Московського міського суду, без вентиляції, їжі, напоїв і вільного доступу до туалету напевне був настільки серйозним, що спричиняв фізичні страждання й моральну втому.

143. Відповідно, мало місце порушення статті 3 Конвенції, з огляду на умови тримання заявника в конвойному відділенні Московського міського суду.

Тримання окремо від засуджених

► «Пірс проти Греції» (Peers v. Greece), 28524/95, 19 квітня 2001 року.

76. Заявник скаржився, що хоча він був заарештований за слідством, до нього застосовували такий самий режим, як до засуджених. Він стверджував, що незабезпечення адміністрацією в'язниці Корідаллос особливого режиму особам у попередньому ув'язненні дорівнює порушенню принципу презумпції невинуватості...

78. Суд нагадує, що Конвенція не містить статті, яка передбачає у в'язницях окремий режим для засуджених і обвинувачених. Сказати, що пункт 2 статті 6 порушено на підставах, наведених заявником, не можна.

Посилений режим

► «Ван дер Вен проти Нідерландів» (Van der Ven v. Netherlands), 50901/99, 4 лютого 2003 року

54. ... під час ув'язнення в УПР [установі посиленого режиму. – Прим. перекл.] до заявника були застосовані дуже суворі заходи безпеки. Суд визнав, що соціальні контакти заявника були дуже обмежені, беручи до уваги, що йому не дозволялося спілкуватися більш, ніж із трьома ув'язненими одночасно, що прямі

контакти з персоналом в'язниці були обмежені, і що, крім щомісячних побачень із близькими родичами, він міг спілкуватися з відвідувачами тільки через скляну перегородку. Однак, ... Суд не може визнати, що заявника утримували в умовах сенсорної або повної соціальної ізоляції...

55. Заявник був поміщений до УПР, оскільки вважалось, що він з достатньою ймовірністю міг здійснити втечу з в'язниці менш суворого режиму і, якби це йому вдалося, міг створити неприпустиму суспільну небезпеку повторного здійснення тяжких злочинів, пов'язаних з насильством...

58. ... відповідно до внутрішніх правил УПР заявника піддавали повному особистому оглядові перед і після кожного «відкритого» відвідування, а також після відвідин клініки, стоматологічної хірургії або перукарні. На додаток до цього, впродовж трьох з половиною років він був також зобов'язаний проходити повний особистий огляд, включно з оглядом заднього проходу, під час щотижневого огляду камери... Такий щотижневий повний особистий огляд проводили в робочому порядку, без огляду на якісь конкретні потреби режиму або поведінку заявника.

За встановленими в УПР правилами повного особистого огляду заявник був зобов'язаний роздягтися в присутності персоналу в'язниці і дати можливість оглянути його задній прохід, для чого йому доводилося ставати в незручну позу...

62. Суд вважає, що в ситуації, коли заявник вже й так був об'єктом численних заходів нагляду і за відсутності переконливих міркувань безпеки, практика щотижневих повних особистих оглядів, яка поширювалася на заявника протягом приблизно трьох з половиною років, принижувала його людську гідність і, певне, викликала в нього душевні страждання й відчуття неповноцінності, здатні завдати йому образи й наруги. Сам заявник підтвердив, що це було так, під час консультації з психіатром, у ході якої він також заявив, що він, наприклад, відмовлявся йти до перукарні, аби не бути змушеним проходити повний особистий огляд...

63. З огляду на це Суд робить висновок, що поєднання регулярних повних особистих оглядів з іншими заходами посиленого режиму в УПР сягало рівня нелюдського і принизливого для гідності поводження, що порушує статтю 3 Конвенції.

Перехоплення кореспонденції

► «Лабіта проти Італії» (Labita v. Italy) [ВП], 26772/95, 6 квітня 2000 року.

175. Заявник скаржився, що адміністрація в'язниці на П'яноса піддавала цензурі його кореспонденцію з сім'єю й адвокатом...

182. Суд відзначає, що Конституційний суд Італії, посилаючись на статтю 15 Конституції, дійшов висновку, що міністр юстиції не мав повноважень вживати заходів щодо кореспонденції ув'язнених і таким чином, діяв з перевищенням італійського законодавства... Цензура кореспонденції заявника в цей період

була, отже, незаконною за нормами національного права й не була «передбачена законом» за змістом статті 8 Конвенції.

► **«Ердем проти Німеччини» (Erdem v. Germany), 38321/97,
5 липня 2001 року.**

62. Суд зазначає, що в цій справі пункт 2 статті 148 Кримінально-процесуального кодексу діє в дуже конкретній сфері, а саме у сфері запобігання тероризму, і його мета, згідно з практикою Федерального суду, полягає в запобіганні продовження діяльності ув'язнених, підозрюваних у вчиненні злочинів, передбачених статтею 129а Кримінального кодексу, у складі терористичної організації, до якої, як стверджується, вони належать та діяльності якої сприяють...

65. Тим не менш, право мати конфіденційне листування між ув'язненими та їхніми адвокатами є одним з основних прав особи, що безпосередньо впливає на права захисту. З цієї причини, як вище зазначив Суд, від цього правила можна відступати лише у виняткових випадках і за умови, що існують достатні та адекватні гарантії проти зловживання...

66. Суд над керівниками Курдської робочої партії (РПК) відбувся в особливому контексті запобігання тероризму у всіх його формах. Крім того, намагання німецьких органів влади запровадити заходи максимальної безпеки під час судового розгляду не виглядали нерозумними, оскільки в Німеччині проживає велика турецька громада і багато її членів мають курдське походження.

67. Суд також зазначає, що це положення сформульовано дуже точно, оскільки воно визначає категорію осіб, чиє листування слід контролювати, тобто ув'язнених, які підозрюються в належності до терористичної організації в значенні статті 129а Кримінального кодексу. Більше того, існують обмеження щодо застосування цього заходу, який діє як виняток із загального правила, що забезпечує конфіденційність листуванню між ув'язненими та їхніми адвокатами, ці обмеження діють як гарантії: на відміну від інших справ, які розглядалися Судом та в яких кореспонденція відкривалася тюремною адміністрацією..., у цій справі право контролювати листування було покладено на незалежного суддю, який мав бути не пов'язаний зі слідством і був зобов'язаний зберігати таку інформацію як конфіденційну. Нарешті, право контролювати листування є обмеженим, оскільки ув'язнені можуть вільно обговорювати свої справи усно зі своїми представниками. Незважаючи на те, що представникам заборонено надавати ув'язненим письмові документи або інші предмети, вони можуть надавати їм інформацію, що міститься в письмових документах.

68. Суд нагадує, що певний компроміс між вимогами щодо захисту демократичного суспільства та індивідуальних прав притаманний системі Конвенції...

69. Беручи до уваги загрозу, яку представляє тероризм у всіх його формах..., гарантії, пов'язані з моніторингом листування в цій справі, та межі свободи розсуду, надані державі, Суд вважає, що це втручання не було непропорційним з огляду на переслідувані законні цілі.

70. Отже, не було порушення статті 8 Конвенції.

Контакти зі ЗМІ

► «Сотіропулу проти Греції» (Sotiropoulou v. Greece) (ухв.), 40225/02, 18 січня 2007 року.

3. Заявниця скаржить, що пенітенціарні органи наклали на неї дисциплінарну санкцію, а саме п'ять днів перебування в одиночній камері за те, що під час свого попереднього затримання вона зробила заяви журналісту щодо своєї невинуватості та умов ув'язнення. Вона посилається на статтю 10 Конвенції...

Суд відразу має заявити, що в цій справі така санкція не означала абсолютного обмеження права заявниці на спілкування з третіми особами під час свого попереднього ув'язнення, що могло б стати проблемою в контексті статті 10... Насправді під час розслідування справи в заявниці було право спілкуватися шляхом листування або телефоном тільки з певним колом найближчих людей, яким вона могла повідомити свої погляди на ситуацію. Попередній дозвіл з боку компетентного судового органу обумовлював спілкування з іншими особами, включно з журналістами. Відповідно, ця санкція не була накладена на заявницю через саме лише спілкування з щоденним виданням та телеканалом, а через те, що сама заявниця не спитала попереднього дозволу, який вимагається в таких випадках.

Однак Суд вважає, що ця умова була виправданою через важливість та специфічність дій, у яких звинувачували заявницю і, крім того, через те, що судові провадження перебувало ще на початковому етапі. Зокрема, заявницю обвинувачували в належності до терористичного угруповання. Тому з боку уповноважених органів було доцільним накласти суворіше обмеження на право заявниці на спілкування, аби перешкодити її контактам через третіх осіб із іншими підозрюваними членами терористичного угруповання «17 листопада» або розголошенню інформації про її умови затримання. Така подія могла б зашкодити належному проведенню розслідування та поставити під загрозу безпеку заявниці або інших затриманих...

З урахуванням попередніх міркувань Суд дійшов висновку, що мотиви, перелічені національними уповноваженими органами для обґрунтування втручання, є «актуальними і достатніми», а санкція у формі п'яти днів перебування в одиночній камері, накладена на заявницю, була по суті «пропорційною переслідуваним законним цілям».

Зв'язок із членами сім'ї

► «Плоскі проти Польщі» (Płoski v. Poland), 26761/95, 12 листопада 2002 року.

37. Суд також відзначає, що, очевидно, обвинувачення, висунуті проти заявника, не стосувалися насильницьких злочинів, і що він був звільнений ще в лютому 1996 року... Отже, заявника не можна розглядати як ув'язненого без будь-яких перспектив виходу з в'язниці на свободу. Йому відомо про проблеми фінансового і матеріально-технічного характеру, які викликані виїздом

у супроводі наглядача, та про недостатню кількість поліцейських і тюремних наглядачів. Проте, беручи до уваги серйозність того, що стоїть на кону, а саме відмову особі в праві бути присутнім на похоронах своїх батьків, Суд вважає, що держава-відповідач могла б відмовити в цій присутності тільки за наявності вагомих причин і неможливості знайти альтернативне рішення – на кшталт виїзду в супроводі наглядача...

39. Суд доходить висновку, що, враховуючи конкретні обставини цієї справи і попри межі розсуду держави-відповідача, відмови у виїзді для участі в похоронах батьків заявника не були «необхідними в демократичному суспільстві», оскільки вони не відповідали якійсь із гострих соціальних потреб і не були пропорційними поставленим законним цілям. Отже, мало місце порушення статті 8 Конвенції.

► **«Ван дер Вен проти Нідерландів» (Van der Ven v. Netherlands), 50901/99, 4 лютого 2003 року.**

65. ... Він також скаржився на умови, у яких мали відбуватися відвідування членами його сім'ї, – через скляну перегородку, без усякої можливості фізичного контакту, за винятком потискання руки, один раз на місяць і тільки стосовно найближчих родичів...

71. ... У цьому випадку режимні заходи були запроваджені для запобігання втечам... в УПР основну увагу режим приділяє тим нагодам і місцям, у яких ув'язнений може отримати або сховати предмети, що їх можна використати при спробі втечі, або отримати чи обмінятися інформацією, що стосується такої спроби. З дотриманням цих обмежень заявник міг приймати відвідувачів протягом однієї години на тиждень, а також мати контакти і брати участь у колективних заходах разом з іншими в'язнями УПР, хоч і в обмеженій кількості.

72. З урахуванням обставин цієї справи Суд вважає, що обмеження права заявника на повагу до приватного і сімейного життя не виходили за рамки того, що є необхідним у демократичному суспільстві для досягнення відповідної законної цілі.

Отже, статтю 8 Конвенції не порушено.

► **«Кучера проти Словаччини» (Kučera v. Slovakia), 48666/99, 17 липня 2007 року.**

129. ... Суд зазначає, що заявникові вперше дозволили зустрітися з дружиною 29 січня 1999 року. Відмова в дозволі заявникові зустрітися з нею протягом 13 місяців його перебування під вартою, безсумнівно, є серйозним втручанням у його право на повагу до особистого та сімейного життя.

130. Очевидно, що була законна потреба запобігти заявникові в перешкоджанні розслідуванню – наприклад, через обмін інформацією з його співобвинуваченими, серед них його дружиною, зокрема, у ході розслідування стосовних до справи фактів. Однак Суд не переконаний, що оскаржуване втручання було необхідним для досягнення цієї мети. Зокрема, немає жодної ознаки того, що дозвіл заявникові зустрітися з його дружиною з дотриманням особливого порядку відвідувань, наприклад, нагляду з боку службової особи, поставив би під загрозу розслідування кримінальної справи.

131. Так само сумнівно, чи були доречні й достатні підстави для того, щоб перешкоджати заявникові зустрічатися зі своєю дружиною протягом такого тривалого періоду. Зокрема, 6 травня 1998 адвокат заявника та його дружини клопотала, щоб її клієнтам дозволили зустріч один з одним, навіть якщо б це передбачало присутність слідчого, посилаючись на страждання, викликані тривалою розлукою заявника з його дружиною, а також на те, що розслідування відповідних злочинів практично завершилося. Аналогічно, у другій половині 1998 року заявник вказував у своїх клопотаннях про звільнення, що на той час розслідування в цій справі стосувалося тільки злочинів, які не були пов'язані з ним і його дружиною.

132. Суд зауважив, що 19 січня 1998 року заявник намагався таємно відправити лист дружині з в'язниці... Він не надає особливого значення цьому інцидентові, бо той стався на ранній стадії провадження, і не стверджувалося, ніби метою цього листа було перешкоджання розслідуванню.

133. У зв'язку з вищевикладеним Суд вважає, що розглядуване втручання не можна вважати за «необхідне в демократичному суспільстві».

134. Отже, з огляду на заборону заявникові бачитися з дружиною, мало місце порушення статті 8 Конвенції.

► «Варнас проти Литви» (Varnas v. Lithuania), 42615/06, 9 липня 2013 року.

111. Попереднє ув'язнення може розглядатися як поміщення особи в окрему правову ситуацію, яка, хоча і встановлена в примусовому порядку і, як правило, на тимчасовий період, нерозривно пов'язана з особистими обставинами та існуванням особи. Отже, Суд визнав – і сторони не заперечували – що за фактом тримання під вартою заявник потрапляє під поняття «інший статус» у значенні статті 14 Конвенції...

113. Скарги заявника, що розглядаються, стосуються правових положень, які регулюють його права побачень в установі досудового ув'язнення. Таким чином, вони стосуються питань, які мають відношення до всіх осіб, утримуваних у в'язницях, оскільки вони визначають сферу обмежень їхнього приватного та сімейного життя, які притаманні позбавленню волі, незалежно від того, на якій основі вони базуються.

114. Отже, Суд вважає, що стосовно фактів, про які йдеться, заявник може стверджувати, що він перебував у відносно схожій ситуації з засудженою особою...

118. У той час тривалість побачень для осіб у досудовому ув'язненні, наприклад, для заявника, була меншою (дві години), ніж норма, дозволена законом засудженим в'язням (чотири години). Найголовніше, що особа в досудовому ув'язненні взагалі не мала права на подружні побачення. Більше того, частота побачень та тип контакту (короткострокові або подружні візити), на які мають право засуджені, відрізнялися відповідно до рівня безпеки установи позбавлення волі, у якій вони перебували, і відповідно до рівня безпеки ув'язненого... Навпаки, обмеження прав на побачення ув'язнених, що перебувають у слідчому ізоляторі, застосовувалися загальним чином, незалежно від причин їхнього затримання та відповідних міркувань безпеки.

119. Суд відзначає аргумент уряду про те, що підстави для винесення рішення про попереднє ув'язнення і тим самим обмеження контактів підозрюваного з зовнішнім світом служать для гарантування безперешкодного розслідування...

120. Що стосується розумності обґрунтування різниці в ставленні до затриманих та засуджених, Суд визнає, що заявникові в цій справі було пред'явлено обвинувачення в належності до злочинного угруповання та організованої групи, яка причетна до крадіжки декількох автомобілів. Однак він також вважає, що міркування безпеки, пов'язані з будь-якими кримінальними сімейними зв'язками, були відсутні в цій справі... А саме, дружина заявника не була ані свідком, ані обвинуваченою в кримінальних справах проти чоловіка, що усувало ризик змови чи інших форм перешкоджання процесу збирання доказів... Суд також не має жодної інформації про те, що дружина заявника брала участь у кримінальній діяльності. Відповідно, Суд не переконаний, що існує особлива причина, яка заважала б заявникові мати подружні зустрічі зі своєю дружиною... Перш за все, Суд зазначає, що, виправдовуючи заборону для заявника мати подружні зустрічі під час досудового ув'язнення, уряд, як і адміністративні суди Литви, по суті, керувався суто правовими нормами без будь-якого посилення на те, чому ці заборони були необхідні та обґрунтовані в конкретній ситуації заявника.

121. І, нарешті, хоча суд визнав певну рацію в аргументах уряду, що під час його попереднього ув'язнення заявник не втратив контакту зі своєю дружиною з огляду на кількість короткотермінових побачень, які вони мали зробила в установі досудового ув'язнення Лукішкес (Lukiškės), Суд не може не звертати увагу на той факт, що під час цих короткотермінових відвідувань вони певно мали вкрай обмежений фізичний контакт, враховуючи, що відвідувачка і ув'язнений були розділені дротяною сіткою з розрізом у 20 см, щоб відвідувачка могла передати їжу для ув'язненого. Суд також вважає, що така обмежена фізична взаємодія ще більше ускладнювалася тим фактом, що затриманий і відвідувачка перебували під постійним наглядом охоронця... Що стосується відсутності прямих контактів з відвідувачами, Суд зауважує, що в попередній справі він постановив, що для особи в досудовому ув'язненні, яка була фізично відокремлена від своїх відвідувачів протягом трьох з половиною років перебування під вартою, за відсутності будь-якої вираженої потреби, такої як міркування безпеки, такий захід був не виправданим з точки зору реального використання права на приватне і сімейне життя... Отже, Суд вважає, що особливо тривалий період тримання заявника під вартою (два роки на той момент, коли заявник вперше звернувся з проханням дозволити подружні побачення) скоротив його сімейне життя до тієї міри, яка не могла бути виправдана обмеженнями, притаманними триманню у в'язниці. У цьому контексті Суд також зазначає, що відмова адміністрації в'язниці Лукішкес (Lukiškės) дозволити подружні побачення для заявника ґрунтувалася не тільки на теоретичних міркуваннях безпеки, але й на відсутності відповідних засобів..., і ця причина не витримує критики Суду. Таким чином, Суд вважає, що, обмеживши подружні побачення заявника під час тримання під вартою, органи влади не змогли надати розумного та об'єктивного обґрунтування різниці в ставленні, і, таким чином, діяли дискримінаційно.

122. Отже, мало місце порушення статті 14 у поєднанні зі статтею 8 Конвенції.

Нагляд за особами, які перебувають у вразливому становищі

► «Танрібілір проти Туреччини» (Tanribilir v. Turkey), 21422/93, 16 листопада 2000 року.

77. Суд вважає, що не треба було критикувати жандармів через те, що вони не вдалися до спеціальних заходів, таких як встановлення постійного чергування перед камерою заявника або ж конфіскація одягу заявника.

78. Справді, відповідними положеннями, відповідно до яких жандарми перебували в підпорядкуванні національних органів, встановлено, що жандарми повинні були регулярно здійснювати нагляд за приміщенням для затриманих осіб, однак жоден із вартових не перебував безвідлучно в цьому приміщенні... Однак, як постає з безпосередніх свідчень самих жандармів, що отримали представники Комісії, вночі, коли трапився інцидент, один капрал повинен був постійно перебувати на варті в приміщенні для затриманих...

79. Водночас Суд зауважує, що жоден із наведених у матеріалах справи доказів не вказує на те, що жандарми мали б вірогідні підстави передбачати, що А. Т. вдасться до самогубства, та що вони мали б забезпечити постійне чергування вартового перед камерою А.Т.

80. На підставі викладених вище доводів Суд доходить висновку, що порушення положень статті 2 Конвенції не було.

Захист від інших ув'язнених

► «Пол і Одрі Едвардз проти Сполученого Королівства» (Paul and Audrey Edwards v. United Kingdom), 46477/99, 14 березня 2002 року.

60. Суд переконався в наявності відомостей, що вказували на Річарда Лінфорда як на чоловіка, що страждає на психічне захворювання і вчиняв насильницькі дії, доволі серйозні, щоб заслуговувати рекомендації щодо обов'язкового взяття під варту, і що в поєднанні з його аномальною і агресивною поведінкою перед арештом та після арешту це, свідчило, що він становив реальну і серйозну небезпеку для інших, зокрема в цій справі, для Крістофера Едвардза, коли того помістили в камеру останнього.

61. Що ж до заходів, яких від них можна було б безспідставно очікувати, щоб уникнути такого ризику, Суд зауважує, що відомості щодо історії хвороби Річарда Лінфорда і передбачуваної небезпеки було б слід довести до відома адміністрації в'язниці і, зокрема, осіб, відповідальних за прийняття рішення про те, чи поміщати його до медичної частини, чи до звичайного приміщення разом з іншими ув'язненими. Та так не сталося....

62. ... Само собою зрозуміло, що процес первинного огляду новоприбулих при їхньому поміщенні до в'язниці має допомагати реальному виявленню тих ув'язнених, які для свого власного добра та добра інших ув'язнених мають

перебувати під наглядом лікарів. Недоліки в інформації, наданій працівникам приймальної частини в'язниці, поєдналися в цій справі з нетривалим і побіжним характером огляду, здійснюваного відповідальним за обстеження новоприбулих медичним працівником, який, як показав розслід, був недостатньо підготовленим і працював самостійно, маючи змогу звертатися по допомогу до лікаря в разі ускладнень або сумнівів.

63. ... Засуджуючи той факт, що кнопка виклику в камері, яка мала б бути запобіжним засобом, виявилася несправною, Суд вважає, що передовсім на підставі наявної в органів влади інформації Річарда Лінфорда не слід було поміщати до камери Крістофера Едвардза.

Медичне обслуговування

► «Дзецяк проти Польщі» (Dzieciak v. Poland), 77766/01, 9 грудня 2008 року.

101. ... Якість та оперативність медичної допомоги, надаваної заявнику протягом чотирьох років його досудового ув'язнення, поставила його життя і здоров'я під загрозу. Зокрема, нестача взаємодії і координації між різними органами державної влади, незабезпечення перевезення заявника до лікарні для двох запланованих операцій, брак достатньої та своєчасної інформації в суді першої інстанції щодо стану здоров'я заявника, незабезпечення йому доступу до лікарів в останні дні його життя та неврахування стану його здоров'я при автоматичному продовженні терміну його утримання під вартою дорівнювали недостатньому лікуванню і порушували зобов'язання держави захищати життя людей, що перебувають під вартою.

Отже, мало місце порушення статті 2 Конвенції, оскільки польські органи влади не захистили життя заявника.

► «Алексанян проти Росії» (Aleksanyan v. Russia), 46468/06, 22 грудня 2008 року

156. ... із жовтня 2007 року стан здоров'я вимагав переведення заявника до лікарні, що спеціалізувалася на лікуванні СНІДу. Тюремна лікарня була непридатним закладом для цих цілей.

157. ... Суд відзначає, що він не вбачає серйозних практичних перешкод для того, щоб заявника негайно перевели до спеціалізованої медичної установи. Так, Московський центр СНІДу ... розташований у тому ж місті й був готовий прийняти його на стаціонарне лікування. Як видно, заявник мав можливість покрити більшу частину витрат, пов'язаних із лікуванням. Крім того, з урахуванням стану здоров'я заявника і його попередньої поведінки, Суд вважає, що режимна загроза, яку він представляв на ту пору, якщо така й була, була незначною в порівнянні з ризиком для його здоров'я.... У всякому разі заходи безпеки, вжиті кримінально-виконавчими органами в лікарні № 60, не видавалися занадто складними.

158. ... Суд вважає, що органи влади – принаймні до його переведення до зовнішньої гематологічної клініки 8 лютого 2008 року – не виявили достатньої турботи про здоров'я заявника з метою запобігти поводженню з ним, яке порушує статтю 3 Конвенції. Це принижувало його гідність і створювало особливо скрутні умови, завдаючи йому страждань, які виходили за межі неминуче пов'язаних із триманням під вартою та його захворюваннями, і таке поводження сягало рівня нелюдського та принизливого для гідності. Отже, статтю 3 Конвенції порушено.

► **«Каприковські проти Польщі» (Kaprykowski v. Poland), 23052/05, 3 лютого 2009 року.**

71. ... заявник мав принаймні три серйозні захворювання, що потребували регулярного медичного догляду, а саме: епілепсію, енцефалопатію і деменцію (слабоумство). Він страждав на часті епілептичні напади, що траплялися інколи навіть кілька разів на день...

72. ... Під час його ув'язнення кілька лікарів підкреслювали, що він має проходити спеціалізоване психіатричне і неврологічне лікування і перебувати під постійним наглядом лікарів... Вже 2001 року медичні експерти, призначені Білостоцьким окружним судом, висловили думку, що пенітенціарна система вже не здатна запропонувати заявникові необхідне лікування, і рекомендували йому операцію головного мозку... 9 травня 2007 року при виписці заявника з лікарні в'язниці в Чарне (*Czarne*) лікарі чітко рекомендували забезпечити йому цілодобовий лікарський нагляд... Зважаючи на вищенаведене, Суд переконаний у тому, що заявник потребував постійного медичного нагляду, через брак якого він наражався на серйозні ризики для свого здоров'я.

73. ... Слід зазначити, що заявник мав часті епілептичні напади, і коли його помістили під варту до загального сектора Познанського слідчого ізолятора (*Poznań Remand Centre*), він міг розраховувати лише на безпосередню допомогу своїх співкамерників і, можливо, на те, що лише згодом його огляне штатний лікар, який не спеціалізувався в галузі неврології. Окрім того, через розлад особистості та слабоумство заявник не міг діяти самостійно, ухвалюючи якісь рішення чи залагоджуючи складніші побутові справи. Це мало б спричинити в нього відчуття сильної тривоги і ставити його в становище підлеглого відносно інших ув'язнених.

74. Той факт, що з 24 червня до 12 липня 2005 року заявник перебував у лікарні Познанського слідчого ізолятора на цей висновок не впливає, оскільки цей заклад не спеціалізувався на лікуванні неврологічних розладів, і оскільки період госпіталізації заявника був і так дуже коротким.

Окрім того, переведення заявника на період з 9 травня по 30 листопада 2007 року до звичайної камери в загальному секторі Познанського слідчого ізолятора без забезпечення йому цілодобового нагляду лікарів явно суперечило рекомендаціям лікарів, які лікували заявника в лікарні в'язниці Чарне в попередні місяці. Той факт, що за цей час медичні працівники СІЗО вісімнадцять разів надавали заявникові допомогу, значення не має, оскільки надана йому медична допомога була загального характеру, бо ніхто з лікарів не був невропатологом.

Нарешті, Суд був вражений доводами уряду про те, ніби умови тримання заявника під вартою були відповідними, бо разом із ним у камері були інші ув'язнені, що знали, як реагувати в разі, якщо його стан здоров'я потребуватиме невідкладної допомоги. Суд хотів би підкреслити, що він не схвалює ситуації, у якій персонал слідчого ізолятора почувається вільним від своїх обов'язків дбати про безпеку й догляд за ув'язненими в уразливому становищі, зробивши співкамерників останніх відповідальними за надання їм допомоги в побуті або, за потреби, й першої медичної допомоги.

75. І нарешті, Суд також повинен пам'ятати про три важливих чинники, що лежать в основі цієї справи.

По-перше, час, упродовж якого заявник міг покладатися тільки на в'язничну систему охорони здоров'я, становив понад чотири роки... Суд висловлює занепокоєння з приводу того, що більшу частину часу заявника тримали у звичайних місцях тримання під вартою або, у кращому випадку, у внутрішній медичній палаті тюремної лікарні. До спеціалізованої неврологічної лікарні Гданського слідчого ізолятора його поміщали лише двічі.

По-друге, заявника часто перевозили на великі відстані й майже вісімнадцять разів переводили з одного місця тримання під вартою до іншого... Такі часті зміни обстановки напевне справляли на заявника непотрібний негативний вплив, а він на той час був особою зі слабким психічним здоров'ям.

По-третє, ... заявник протягом значного часу вживав певні патентовані ліки, що йому прописали фахівці-неврологи лікарні Гданського слідчого ізолятора, і... у червні 2005 року курс його лікування змінили на непатентовані ліки за рішенням лікарів, які практикують у лікарні Познанського слідчого ізолятора, що не були неврологами. Суд також зауважує, що коли в жовтні 2005 року заявника зрештою перевели до неврологічного відділення лікарні Гданського слідчого ізолятора, він відразу ж відновив прийом раніше призначених ліків.

Суд повторює, що Конвенція не гарантує право на медичну допомогу, що перевищуватиме стандартний рівень медичного обслуговування, доступного для населення в цілому... Проте він бере до уваги твердження заявника..., що перехід на непатентовані лікарські засоби призвів до збільшення числа його щоденних епілептичних нападів, зробив їхні наслідки важчими... і як такий спричинив загострення душевних і фізичних страждань заявника.

76. На думку Суду, брак відповідного лікування в Познанському слідчому ізоляторі і створення становища залежності й підлеглості заявника від його здорових співкамерників принижували його гідність і спричиняли особливо гострі незручності, що викликали відчуття тривоги і страждання значно більші за ті, що неминуче пов'язані з будь-яким позбавленням волі.

77. Насамкінець Суд вважає, що подальше тримання заявника під вартою без відповідного лікування і допомоги становило нелюдське і таке, що принижує гідність, поводження, яке сягало рівня порушення статті 3 Конвенції.

Виборчі права

► «Лабіта проти Італії» (*Labita v. Italy*) [ВП], 26772/95, 6 квітня 2000 року.

202. Суд відзначає, що осіб, щодо яких встановлено спеціальний поліцейний нагляд, автоматично викреслюють зі списків виборців і позбавляють громадянських прав, оскільки вони становлять «небезпеку для суспільства», або, як у цій справі, їх підозрюють у належності до мафії... Уряд вказував на ризик того, що особи, «які належать до мафії», можуть використовувати своє право голосу на користь інших членів мафії.

203. Суд не сумнівається в тому, що тимчасове позбавлення виборчих прав осіб, проти яких є докази причетності до мафії, має законну мету. Разом із цим Суд відзначає, що хоча спеціальні заходи поліцейного нагляду до заявника були в цій справі застосовані під час розгляду справи в суді, однак вживати їх почали аж по закінченні процесу, щойно заявника виправдали на тій підставі, що «він злочину не вчиняв». Суд не поділяє погляди уряду щодо того, ніби серйозні докази провини заявника не були спростовані під час суду. Таке твердження суперечить загальному змісту рішення районного суду Трапані... і апеляційного суду Палермо... Отже, коли ім'я заявника викреслили з виборчих списків, жодного конкретного доказу на обґрунтування «підозри» про належність заявника до мафії не було...

З огляду на такі обставини, Суд не може визнати розглянуті заходи пропорційними.

Жорстоке поводження з боку охоронців

► «Сатік і інші проти Туреччини» (*Satik and others v. Turkey*), 31866/96, 10 жовтня 2000 року.

56. ... заявники скаржаться на те, що вони зазнавали тяжких і невинуватих побиттів з боку агентів державних служб. Згідно з поданнями уряду, заявники зазнали ушкоджень внаслідок падіння, яке вони самі спровокували власними акціями протесту.

57. ... Уряд не запропонував якихось відомостей, що сприяли б спростуванню припущення, що заявників побили свідомо, коли ті долучилися до акції протесту, як вони і стверджують. Зокрема, уряд не пропонував вважати, ніби втручання жандармерії було визнане за необхідне для придушення бунту або планованого нападу на сили внутрішньої безпеки в'язниці в Бука (*Buca*)...

61. Через брак вірогідних пояснень з боку влади Судові доводиться зробити висновок, що заявників, як ті і стверджували, побили та завдали їм травм співробітники державних служб. Поводження, якого вони зазнали, становить порушення статті 3 Конвенції.

Потреба контролю

► «Мамедова проти Росії» (Mamedova v. Russia), 7064/05, 1 червня 2006 року.

82. Нарешті, Суд відзначає, що на жодному етапі судового розгляду національні органи влади не розглядали питання про те, чи не перевищило тримання заявниці під вартою «розумного строку». Після того, як заявниця провела в ув'язненні багато місяців, такий аналіз у рішеннях національних судів мав би посідати особливо помітне місце, однак критерію «розумності строку» застосовано так і не було.

Визначення строку

► «Н. проти Федеративної Республіки Німеччини» (N v. Federal Republic of Germany), 9132/80, 16 грудня 1982 року.

11. ... При визначенні періоду, який належить розглянути у світлі пункту 3 статті 5 Конвенції, слід взяти до уваги не тільки час після арешту заявника 28 липня 1977 року, а також і ту обставину, що заявник вже раніше перебував у попередньому ув'язненні у зв'язку з тією ж кримінальною справою... До моменту винесення судом першої інстанції 13 січня 1978 вироку попереднє ув'язнення заявника, отже, фактично тривало 11 місяців. Комісія вважає, що це і є той останній день, який має бути врахований для цілей статті 5 (3) Конвенції...

12. ... Після цієї дати заявника і далі вважали особою, що перебуває в попередньому ув'язненні згідно з нормами внутрішнього законодавства, але для цілей Конвенції його тримання під вартою відходить до сфери дії підпункту (а) пункту 1 статті 5, яка дозволяє законне ув'язнення особи, засудженої компетентним судом...

► «Зандбергс проти Латвії» (Zandbergs v. Latvia), 71092/01, 20 грудня 2011 року.

63. ... Суд зазначає, що жодне положення Кримінально-процесуального кодексу, яке застосовувалося в розглядуваний час, не передбачало врахування часу, проведеного за кордоном у досудовому ув'язненні або під вартою, у загальному терміні попереднього ув'язнення. Навпаки, новий пункт 3 статті 23–5 цього Кодексу, доданий 9 грудня 1999 року – тобто перед екстрадицією заявника до Латвії – прямо виключав таку можливість. Суд також вважає, що, у принципі, ані пункт 3 статті 5, ані будь-яке інше положення Конвенції не створює загального зобов'язання для держави-члена враховувати тривалість тримання під вартою в третій державі.

Такий, що не є нерозумним

► «В. проти Швейцарії» (W v. Switzerland), 14379/88, 26 січня 1993 року.

42. ... Федеральний суд... ніколи не розглядав період, проведений заявником у в'язниці, як надто тривалий. Він вважав, що заявник насамперед сам відповідальний за повільний хід розслідування: відновити картину фінансового становища його компаній через стан їхніх рахунків було надзвичайно складно. Він констатував, що ситуація ще більше ускладнилася, коли заявник вирішив відмовитися від надання будь-яких свідчень, затримавши тим самим хід розслідування справи...

... Він відзначає, ... що право утримуваного під вартою обвинувачуваного на те, щоб його справа була розслідувана в дуже терміновому порядку, не може перешкоджати прагненню судів виконувати свої завдання з належною ретельністю... він не вбачає, щоб слідчі хоч протягом якогось із розглянутих періодів здійснювали розслідування без необхідної швидкості, так само не було й якихось затримок через можливу нестачу персоналу або технічного забезпечення. Отже, як видається, оспорювана тривалість тримання під вартою може, по суті, бути віднесена на рахунок виняткової складності справи й поведінки заявника. Звісно, йти на співпрацю з органами влади він не був зобов'язаний, проте він має зважати на наслідки того впливу, який його поведінка могла справляти на хід розслідування.

► «Контрада проти Італії» (Contrada v. Italy), 27143/95, 24 серпня 1998 року.

67. ... У цій справі, за винятком аналізу даних стосовно мобільних телефонів пана Контрада, який можна і слід було провести раніше, та надмірного обсягу роботи, про що зазначив суд першої інстанції 31 березня 1995 року..., Суд не вбачає якоїсь особливої причини критикувати провадження в справі відповідними національними органами, особливо з огляду на те, що коли максимальні строки досудового ув'язнення були перевищені, суд першої інстанції запропонував збільшити частоту проведення слухань, проте захист від цього відмовився...

Крім того, хоча такі слідчі заходи, як допит свідків і очні ставки в кримінальних справах є цілком звичними, не слід забувати, що судові процеси над підозрюваними в належності до мафії або, як у цій справі, у підтримці її зсередини державних установ, є особливо делікатними і складними. Мафія, з її жорсткою ієрархічною структурою, дуже суворими правилами і великими можливостями для залякування, в основі яких лежить закон мовчання і труднощі в ототожненні її прибічників, представляє свого роду кримінальну опозиційну силу, здатну впливати на суспільне життя прямо або опосередковано і проникати в державні структури. Повне розслідування потрібне саме з цієї причини – щоб дати змогу послабити «організацію» завдяки відомостям, які надали її колишні «члени».

68. Зважаючи на вищенаведене, Суд вважає, що органи влади, які займалися цією справою, мали рацію, посилаючись для обґрунтування розглядуваного

ув'язнення на наявність відповідних і достатніх підстав, і що вони здійснювали провадження без зволікання. Отже, пункт 2 статті 5 не порушено.

► **«Храїді проти Німеччини» (Chraidi v. Germany), 65655/01, 26 жовтня 2006 року.**

45. ... Суд вважає, що компетентний судовий орган виявив потрібну особливу ретельність, здійснюючи провадження в справі заявника.

46. У попередніх справах Суд визнавав, що попереднє ув'язнення терміном понад п'ять років становило порушення пункту 3 статті 5 Конвенції...

47. Ця справа була пов'язана з особливо складним розслідуванням і судовим розглядом актів міжнародного тероризму, кваліфікованих як тяжкі злочини, що спричинили смерть трьох та важкі страждання понад сотні потерпілих. Після екстрадиції заявника з Лівану 1996 року єдина причина його перебування в Німеччині полягала в його передання під суд у зв'язку із цими злочинами.

49. За цих виняткових обставин велику тривалість тримання заявника під вартою [5 років і майже 6 місяців] усе ж можна вважати обґрунтованою. Відповідно, пункт 3 статті 5 Конвенції не порушено.

Нерозумний

► **«Мюллер проти Франції» (Muller v. France), 21802/93, 17 березня 1997 року.**

48. ... Хоча об'єднання різних проваджень було, безперечно, необхідне для належного здійснення правосуддя, наступні заміни суддів – першого через рік після початку розслідування, а інших двох після того, як воно вже тривало два роки, – сприяли сповільненню розслідування; ба більше, цей факт визнали національні суди... Судові органи діяли не так швидко, як належало, хоча заявник однозначно визнав злочини, як тільки почалося розслідування... і надалі не подавав жодних клопотань, які могли б сповільнити його хід. Строк, впродовж якого пан Мюллер перебував у досудовому ув'язненні, перевищив «розумний строк», передбачений пунктом 3 статті 5 ...

► **«Лабіта проти Італії» (Labita v. Italy) [ВП], 26772/95, 6 квітня 2000 року.**

163. Суд відзначає, що підстави для відповідних рішень були обґрунтованими, принаймні на початку, хоча так само мали загальний характер. Органи судової влади посилалися на ув'язнених у цілому і згадували про характер злочину не більш як абстрактно. Вони не вказали на якісь чинники, що доводили б наявність ризиків, на які вони посилаються, і не встановили того, що заявник, якого раніше не притягали до кримінальної відповідальності й чия роль в організації мафіозного типу була, як казали, незначною (прокурор у цій справі просив трирічного строку покарання), являв собою небезпеку. Був знехтуваний і той факт, що обвинувачення проти заявника спиралися на докази, які з часом ставали все менш переконливими.

164. Суд, відповідно, вважає, що підстави, наведені в оспорюваних рішеннях, не були достатніми для обґрунтування попереднього ув'язнення заявника протягом 2 років і 7 місяців.

165. Отже, розглядуване попереднє ув'язнення порушувало пункт 3 статті 5 Конвенції.

► **«Пунцельт проти Чехії» (Punzelt v. Czech Republic), 31315/96, 25 квітня 2000 року.**

78. Що ж до того, як національні органи влади розглядали справу, то Суд, зокрема, зазначає, що з моменту обвинувального висновку і слухання в міському суді 28 червня 1994 року минуло понад вісім місяців. Сам собою такий період не видається надмірним, оскільки впродовж цього часу міському судові довелося розглянути кілька клопотань про прийняття додаткових доказів, які заявник подав, попри те, що в кінці слідства він прямо заявив, що не має ніяких інших запитів.

79. Однак згодом міський суд відклав три інші слухання, аби дати можливість прийняти додаткові докази. У результаті, своє перше рішення він ухвалив ще через півроку.

80. Згодом касаційний суд скасував рішення від 10 січня 1995 року на тій підставі, що міський суд не встановив або не розглянув всі значущі обставини справи, що він помилково застосував норму закону і що його рішення було нечітким. Попри втручання Верховного суду з метою прискорити судовий розгляд, міський суд виніс своє друге рішення аж 16 січня 1996 року, тобто через десять місяців після того, як скасовано його перший вирок.

81. За цих обставин Суд робить висновок, що судове провадження в справі не виявляло ознак «особливої ретельності».

82. Отже, пункт 3 статті 5 Конвенції порушено внаслідок тривалого попереднього ув'язнення заявника.

Вирахування часу зі строку покарання

► **«П. Л. проти Франції» (P L v. France), 21503/93, 2 квітня 1997 року.**

27. Суд... відзначає, що помилування указом від 27 січня 1997 забезпечило заявникові те, чого він домагався від французької влади. Його строк позбавлення волі буде на один рік і вісімнадцять днів коротшим – так, якби зі строку покарання вирахували термін його першого попереднього ув'язнення... У такому разі описані вище обставини можна розглядати як «домовленість або інший реальний спосіб розв'язання проблеми» за змістом пункту 2 Правил 49. Окрім того, немає якихось мотивів публічної політики, з яких справу не слід вилучати з реєстру (пункти 2 і 4 статті 49). Отже, справу з реєстру слід вилучити.

► **«Лабіта проти Італії» (Labita v. Italy) [ВП], 26772/95,
6 квітня 2000 року.**

143. У цій справі, попри те, що апеляційний суд Палермо у своєму рішенні від 20 січня 1998 року, зареєстрованому в канцелярії 23 січня 1998 року, визнав вимоги заявника про компенсацію за неправомірне тримання під вартою, але обґрунтував своє рішення за частиною 1 ст. 314 Кримінально-процесуального кодексу, який передбачає право на компенсацію «будь-кому, хто виправданий за остаточним вироком суду»... Тримання під вартою визнано «неправомірним» унаслідок виправдувального вироку, і компенсація на підставі частини 1 статті 314 не означає визнання того, що ув'язнення суперечило вимогам статті 5 Конвенції. Хоча, і справді, тривалість тримання заявника під вартою за судом була взята до уваги при обчисленні суми компенсації, однак те, що вона була надмірною, у рішенні суду не визнано ні прямо, ні побічно.

144. Насамкінець Суд доходить висновку, що попри виплату певної суми як компенсації за час перебування під вартою за судом, заявника все ж можна вважати «потерпілим» за змістом статті 34 Конвенції в результаті порушення пункту 3 статті 5...

► **«Храїді проти Німеччини» (Chraidi v. Germany), 65655/01,
26 жовтня 2006 року.**

25. ... Хоча Конвенція є складовою частиною законодавства Федеративної Республіки Німеччини... і, отже, ніщо не заважало регіональному судові за потреби ухвалити, що строк попереднього ув'язнення заявника був порушенням Конвенції чи прямо, чи вже по суті, та цей суд лише визнав, що оспорюване тримання під вартою тривало «незвично довгий» час... Окрім того, Суд не переконаний у тому, що заявникові надали достатнє відшкодування за стверджуване порушення, бо регіональний суд не вказав, на скільки саме скорочено строк покарання заявника з урахуванням тривалості його попереднього ув'язнення....

26. Через це Суд вважає, що констатація регіонального суду щодо незвичної тривалості тримання заявника під вартою не позбавляє його статусу потерпілого за змістом статті 34 Конвенції...

► **«Гальяно Джорджі проти Італії» Gagliano Giorgi v. Italy,
23563/07, 6 березня 2012 року.**

57. ... Суд зазначає, що через тривалість провадження в справі 11 червня 1998 року апеляційний суд оголосив, що обвинувачення в хабарництві погашене за строком давності. Це, очевидно, призвело до скорочення строку покарання заявника, оскільки з двох злочинів, у яких він був обвинувачений, саме цей тягне за собою більш тяжке покарання, навіть якщо представлені в Суді матеріали не вказують на точний ступінь цього скорочення або не уточнюють, чи існує в кінцевому підсумку будь-який зв'язок між скороченням і порушенням вимоги «розумного строку». Суд також зауважує, що заявник вирішив не відмовлятися від погашення обвинувачення за строком давності, що він мав право зробити згідно з італійським законодавством... За цих обставин Суд вважає, що скорочення

строку покарання принаймні компенсувало або значно зменшило збитки, які зазвичай спричиняються надмірною тривалістю кримінального провадження.

Звільнення після закінченні строку

► «Джулія Мандзоні проти Італії» (Giulia Manzoni v Italy), 19218/91, 1 липня 1997 року.

23. Пані Мандзоні стверджувала, що її незаконно тримали під вартою протягом семи годин між закінченням судового процесу в окружному суді Рима (11:45) і її звільненням з в'язниці (18:45).

24. Уряд, вказуючи на те, що заявницю більше не вважали ув'язненою після 11:45, доводив, що спірний період був цілком нормальним, якщо врахувати, що її доставили до в'язниці (їхати приблизно годину від суду) приблизно о 13:30, і що там персонал закладу вручив їй протокол слухання (о 15:10), повідомив поліцію, що її незабаром буде випущено, і чекав підтвердження того, що немає ніяких заперечень, повернув їй особисті речі, розібрався з рахунками і о 18:30 зробив запис про її адресу для повідомлень. На всі ці дії обов'язково пішов деякий час.

25. ... Суд... лише зауважує, що пані Мандзоні доставили у в'язницю Ребіб'я (Rebibbia) за понад півтори години після закінчення суду над нею, і що протокол слухання їй вручили незабаром після прибуття туди, до того ж цю процедуру належить розглядати як перший етап виконання рішення Римського районного суду. За загальним визнанням, вказані урядом адміністративні формальності можна було б виконати швидше, але це не дає підстав для висновку про порушення Конвенції; певні затримки у виконанні рішень про звільнення осіб з-під варти часто неминучі, хоча їх належить зводити до мінімуму.

У підсумку, порушення підпункту (с) пункту 1 статті 5 не було...

► «Дегерлі та інші проти Туреччини» (Değerli and Others v Turkey), 18242/02, 5 лютого 2008 р.

22. У цій справі Суд зазначає, що наказ про звільнення заявників, виданий 3 липня 2001 р., був переданий того самого дня о 17:50 до установи, де знаходилися ці особи. Однак їх було звільнено лише наступного дня, з затримкою на 18 год. 50 хв. о 23:35. Суд вважає, що за відсутності суворого погодинного обмеження дій та формальностей, що мають виконувати керівники в'язниці, не можна погодитись з твердженням уряду, що звільнення заявників відбулося без жодних затримок...

25. Суд також вважає, що кількість затриманих, яких потрібно було звільнити, не може бути виправданям наявних затримок. Держави-підписанти Конвенції, аби забезпечити дотримання права на свободу громадян, які знаходяться у їхній юрисдикції, повинні вживати необхідних заходів, щоб дозволити працівникам пенітенціарних установ без затримок виконувати накази про звільнення, включно з випадками, коли йдеться про велику кількість затриманих.

26. У світлі вищесказаного Суд дійшов висновку, що продовження попереднього затримання заявників протягом годин після наказу про звільнення суперечить

вимогам ст. 5 Конвенції, оскільки не відповідає одній із дозволених цілей, вказаних у першому пункті.

► **«Ладент проти Польщі» (Ladent v. Poland), 11036/03,
18 березня 2008 року.**

82... Суд центрального району Кракова (Kraków–Śródmieście) видав наказ звільнити заявника 10 січня 2003 року. Однак Центр ув'язнення в Мендзижеці (Międzyrzecz) відмовився виконувати цей наказ на основі факсимільної копії наказу, надісланого судом, вимагаючи надати оригінальні документи. 10 січня 2003 року районний суд наказав відправити відповідні документи кур'єрською службою. Уряд не уточнив, коли документи були отримані в установі попереднього ув'язнення. Заявника було звільнено 13 січня 2003 року, тобто через три дні після того, як районний суд видав наказ про його звільнення.

83. Суд повинен розглядати скарги на затримки звільнення ув'язнених з особливою пильністю... На його думку, адміністративні формальності, пов'язані зі звільненням заявника, могли і повинні були виконуватися швидше. У зв'язку з цим він зазначає, що першорядне значення права на свободу накладає на органи влади обов'язок усунути організаційні недоліки, пов'язані з державними функціями, що можуть призвести до необґрунтованого позбавлення волі... Суд вважає, що адміністративні формальності, пов'язані зі звільненням заявника, не були зведені до мінімуму, як того вимагає відповідна практика.

84. Отже, було порушено пункт 1 статті 5 Конвенції в цьому відношенні.

Розділ 6

Збір доказів

ВПІЗНАННЯ ПІДОЗРЮВАНОВОГО

► «Ласка і Ліка проти Албанії» (Laska and Lika v. Albania), 12315/04, 20 квітня 2010 року.

64. Суд зауважує, що визнання заявників винними спиралося, головню, на свідчення очевидців, отриманих під час процедури впізнання. Він зазначає, що свідчення очевидців на впізнанні були основним доказом сторони обвинувачення в справі проти заявників...

66. По-перше, заявників і Б. Л. змусили одягнути на пред'явленні для впізнання біло-блакитні маски, аналогічні тим, які були на учасниках злочину. На двох інших учасниках впізнання були чорні маски, які різко контрастували з біло-блакитними масками на заявниках і Б. Л, яких звинувачували у вчиненні злочину. Зміна місцями учасників на впізнанні ніяк не вплинула на результат для заявників, оскільки на них залишалися маски того ж кольору (біло-блакитного)... На думку Суду, свідків на впізнанні відверто спонукали до того, щоб вони вказали на обох заявників як на осіб, винних у злочині.

67. Крім того, впізнання відбувалося за відсутності адвокатів заявників. У матеріалах справи не розкривається, чи заявники явно надали добровільну відмову від права на юридичну допомогу на час впізнання, чи на це була їхня мовчазна згода...

68. Суд у цьому зв'язку зазначає, що навіть якщо окружний суд прийняв факт порушень на етапі слідства, у винесенні обвинувального вироку він покладався на те, що очевидці впевнено показали на заявників під час впізнання. Однак ані надана згодом допомога адвоката, ані змагальність наступного провадження не виправили помилок, допущених у ході слідства...

69. Не існувало ані незалежного контролю щодо справедливості процедури, ані можливості оскарження кричущих порушень. Суд вважає, що явне нехтування правами захисту на цій стадії не виправно підірвало справедливість судового розгляду кримінальної справи.

70. І насамкінець, Суд зазначає, що не отримав пояснення причини відмови в задоволенні клопотання заявників про те, щоб маски, які використовувалися під час впізнання, були пред'явлені в суді...

71. Суд вважає, що обставини справи заявників справедливо вимагали пред'явлення масок, які їх змусили одягти під час процедури упізнання, і які стали

вирішальним доказом у визнанні їх винними, адже ці маски кардинально відрізнялися від тих, що були на грабіжниках. Однак суд відмовив їм у можливості відновити свої права у зв'язку з порушеннями, що мали місце під час в'язання. У цьому зв'язку уряд не порушував питання про важливість суспільного інтересу у зв'язку із замовчуванням таких доказів, і подібні міркування також вочевидь не фігурували в розгляді справи національними судами.

72. У підсумку, зважаючи на наведені вище встановлені факти, Суд постановляє, що дане провадження не відповідало вимогам справедливого судового розгляду. Відповідно, мало місце порушення пункту 1 статті 6...

ОБШУК І ВИЛУЧЕННЯ

Обшук

► «Функе проти Франції» (Funke v. France), 10828/84, 25 лютого 1993 року.

56. ... Суд... визнає, що органи влади можуть вважати за необхідне вдаватися до таких заходів, як, наприклад, обшук житла й вилучення речових доказів скоєння правопорушень у сфері валютного контролю та, за потреби, кримінальне переслідування винуватих. Однак відповідне законодавство та практика повинні передбачати достатні та ефективні гарантії протидії зловживанням...

57. Проте в цій справі було не так. На той час, коли відбувалися зазначені події... митна адміністрація була наділена значними повноваженнями; зокрема вона користувалася прерогативою при визначенні доцільності, кількості, тривалості та обсягу перевірок. І, головне, без відповідного судового мандата передбачені в законодавстві обмеження й вимоги, на які посилається уряд..., виявилися занадто невизначеними і повними лазівок, щоб визнати втручання в права заявника чітко пропорційним поставленій законній меті.

► «Л. М. проти Італії» (L M v. Italy), 60033/00, 8 лютого 2005 року.

32. Суд... відзначає, що якщо в національному праві окремо передбачене затвердження протоколу обшуку, тим самим встановлюється контроль з боку прокуратури за законністю дій поліції. Цілковита та невиправдана відсутність такого затвердження вказує, що уповноважені на те органи не стежили за тим, щоб оскаржуваний обшук узгоджувався з передбаченими в законодавстві процедурами.

33. З цього випливає, що після завершення обшуку законної процедури не було дотримано, а отже, мало місце порушення статті 8 Конвенції.

► **«Рьомен і Шміт проти Люксембургу» (Roemen and Schmit v. Luxembourg), 51772/99, 25 лютого 2003 року.**

47. ... Ці заходи мали на меті встановити особи службовців Управління в справах реєстрації й державного майна, що працювали над справою про накладення грошового штрафу на міністра... іншими словами, журналістського джерела...

56. ... Розшуковуючи виконавців правопорушень, зазначених у поданнях прокурора, слідчий суддя міг скористатись й іншими заходами, аніж проведення обшуків у помешканні та на робочому місці заявника (таких, наприклад, як допит службовців Управління в справах реєстрації й державного майна). Однак уряд не зміг довести, що без здійснення обшуків у помешканні й на робочому місці заявника національні органи влади не змогли б встановити, чи було порушено професійну таємницю, а отже, було використано отриману в такий спосіб інформацію...

60. Тому, Суд доходить висновку, що оскаржувані заходи слід вважати несумірними і такими, що порушували право першого заявника на свободу вираження поглядів, яке гарантує стаття 10 Конвенції...

► **«Бук проти Німеччини» (Buck v. Germany), 41604/98, 28 квітня 2005 року.**

47. ... Суд, враховуючи відповідні критерії своєї практики, зауважує, що правопорушення, у зв'язку з яким надано дозвіл на виконання цих слідчих дій, полягало у звичайному порушенні ПДР. Порушення цих правил є адміністративним правопорушенням невеликої тяжкості, відтак було декриміналізоване в законодавстві Німеччини. Крім того, ... йшлося лише про притягнення до адміністративної відповідальності особи, котру раніше не притягали до відповідальності за порушення ПДР.

48. Суд також зазначає, що хоча відповідне правопорушення було вчинене під час керування автомобілем компанії, що є власністю заявника, провадження, у ході якого були проведені обшук та виїмка, було порушене не щодо самого заявника, а стосовно його сина, тобто третьої особи.

51. Насамкінець... Суд зауважує, що публічність обшуку житла та офісних приміщень заявника і виїмки з них у місті чисельністю приблизно 10 тис. мешканців цілком імовірно могла негативно вплинути на репутацію заявника та його компанії. У зв'язку з цим необхідно нагадати, що сам заявник не був підозрюваним у вчиненні будь-якого правопорушення чи злочину.

52. ... з огляду на серйозність втручання в право на повагу до житла особи, якої стосуються ці слідчі дії, необхідно чітко встановити, чи був дотриманий принцип пропорційності. Аналізуючи обставини справи, зокрема той факт, що дозвіл на відповідні обшук та виїмку надано у зв'язку з незначним правопорушенням, яке вчинила третя особа, але він поширювався на приватне житло заявника, Суд вважає, що втручання не було відповідним меті, яку воно переслідувало.

► **«Кіган проти Сполученого Королівства» (Keegan v. United Kingdom), 28867/03, 18 липня 2006 року.**

32. ... працівники поліції отримали ордер від мирового судді після того, як під присягою повідомили про підстави вважати, що нагробована злочинцями здобич знаходилася за адресою, яку називав один із підозрюваних у пограбуванні. Правдивість сказаного працівниками поліції, які отримували ордер або виконували наказ, не була піддана жодному сумніву ані в ході провадження в національних судах, ані на розгляді в цьому Суді. Якщо ці відомості були вірними, Суд не сумнівається в тому, що проникнення в помешкання було б обґрунтованим.

33. Однак заявники проживали за цією адресою протягом близько шести місяців і не мали жодного стосунку до будь-кого з підозрюваних або до злочину. Як зазначив суддя окружного суду, важко уявити, що поліція не здійснювала перевірку з метою встановлення особи тих, хто проживав за вказаною адресою, яку, як відомо, називав підозрюваний у пограбуванні, а якби подібна перевірка здійснювалася належним чином (через орган місцевої влади або комунальні підприємства), то вона не виявила б того, що в помешканні проживали інші особи. Втрата поліцейських записів позбавляє можливості з'ясувати, що призвело до такої помилки: чи то перевірка не була проведена належним чином, чи отриману інформацію не було передано або оформлено у встановленому порядку. У будь-якому разі національні суди встановили, що хоча працівники поліції діяли без злого умислу і мали найкращі наміри, вибивання ними дверей рано вранці, коли заявники були ще в ліжку, було необґрунтованим. Якщо це викласти в термінах Конвенції, вагомі підстави могли існувати, але оскільки за даних обставин вони виходили з непорозуміння, якого можна і слід було уникнути, якби були застосовані належні запобіжні заходи, їх не можна вважати достатніми...

34. Той факт, що в діях поліції не було злого умислу, не є вирішальним згідно з Конвенцією, яка прагне захистити від зловживання владою, незалежно від того, чим воно мотивоване або зумовлене... Суд не може погодитися з тим, що обмеження позовів про відшкодування збитків справами про злий умисел є необхідним для захисту працівників поліції при виконанні ними службового обов'язку розслідувати злочин. Здійснення повноважень при вторгненні в помешкання і приватне життя повинне обмежуватися розумними рамками, щоб зводити до мінімуму наслідки подібних заходів для особистої сфери особи, гарантованої статтею 8, якою передбачається безпека та добробут... У справі, де основні кроки, спрямовані на перевірку зв'язку адреси зі злочинцем, який розслідувався, не були здійснені належним чином, наступні дії працівників поліції, які вселили в заявників чималий страх і тривогу, не можуть вважатися пропорційними.

35. Як стверджували заявники, цей висновок не означає, що кожен обшук, який виявляється безрезультатним, не пройде перевірку на пропорційність, а лише те, що не вчинення обґрунтованих і доступних заходів може до цього призводити.

36. Суд, відповідно, постановляє, що баланс не був дотриманий належним чином... і що мало місце порушення статті 8 Конвенції.

► **«Імакаєва проти Росії» (Imakayeva v. Russia), 7615/02,
9 листопада 2006 року.**

187. Суд відзначає, що під час обшуку заявниці не пред'явили ордеру на обшук та не надали інформацію про те, що саме шукали. Окрім цього, вочевидь такого ордеру взагалі не видано ні до, ні після обшуку – можливо, через те, що сили безпеки діяли в ситуації, яка вимагала негайного розв'язання. Уряд не повідомив подробиць щодо причин обшуку, не запропонував посилення на законність його підстав і не вказав на процесуальну роль відповідних дій. Уряд не представив інформації про те, які речі були вилучені в будинку Імакаєвих, оскільки стверджувалось, що речі були знищені. Отже, очевидно, що протоколу або описання вилучених речей не було зроблено. Розписка, складена військовим офіцером, який не вказав ані свого справжнього імені чи звання, ані навіть державного органу, який він представляв, і в якій згадано про «сумку з документами і коробкою дискет»..., є єдиним документом про проведений обшук.

188. Посилання уряду на Закон «Про боротьбу з тероризмом» не може замінити окремого ордеру на проведення обшуку, у якому вказують об'єкт і межі обшуку і який складають на підставі відповідних нормативно-правових актів або до обшуку, або після нього. Положення зазначеного Закону не слід тлумачити так, щоб створювати для сил безпеки виняткову можливість обмежувати особисті права на невизначений період і без чітких обмежень щодо власних дій. Застосовність таких норм у цій справі викликає ще більші сумніви, якщо зважити на те, що уряд не пояснив ні заявниці, ні цьому Суду, яка контртерористична операція здійснювалася 2 червня 2002 року в селищі Новіє Атагі, який орган її проводив, з якою метою тощо. Окрім того, Суд зауважує, що понад два роки після розглянутих подій різні органи влади взагалі заперечували проведення такої операції. Суд вражений такою відсутністю підзвітності чи небажанням з боку посадових осіб, причетних до подій цієї справи, взяти на себе пряму відповідальність.

189. Отже, Суд вважає, що обшук і вилучення... були проведені без санкції або належних гарантій. За таких обставин Суд доходить висновку про те, що розглянуте втручання не було «передбачене законом» і тому порушило статтю 8 Конвенції.

► **«Смірнов проти Росії» (Smirnov v. Russia), 71362/01,
7 червня 2007 року.**

46. ... самому заявникові не висунули обвинувачень, і його не підозрювали у вчиненні правопорушення або протиправних діяч. З іншого боку, заявник надав документи, у яких йшлося про те, що в різний час він представляв інтереси чотирьох осіб у кримінальній справі № 7806, у зв'язку з якою й було ухвалене рішення про проведення обшуку. За цих обставин Суд особливо непокоїть той факт, що в момент ухвалення постанови про проведення обшуку у квартирі заявника ніяких спроб захистити матеріали, які мають стосунок до адвокатської таємниці, не зробили.

47. Ордер на обшук містив досить широкі формулювання й загальне посилання на «будь-які предмети або документи, що можуть становити інтерес для розслідування кримінальної справи № [по. 7806]», без будь-яких обмежень. Постанова

про проведення обшуку не містила інформації щодо розслідування кримінальної справи, причин обшуку й того, чому він може сприяти одержанню предметів і документів, що «становлять інтерес» для розслідування кримінальної справи. Тільки після того, як міліція увійшла у квартиру заявника, останньому запропонували «добровільно видати документи, що стосуються акціонерного товариства Т. та федеральної промислової групи Р.». Однак ані ордер, ані усні заяви міліції не містили пояснень, чому документи, що стосуються ділових питань двох цих компаній, у яких заявник не обіймав ніякої посади, мали б бути виявлені в його квартирі. Наступний (ex post factum) судовий розгляд не заповнив прогалини в обґрунтованості ухвалення постанови про проведення обшуку. Октябрський суд обмежився у своїй ухвалі щодо обґрунтованості постанови про обшук посиленням на чотири зазначені документи та низку інших неназваних матеріалів, не наводячи опису їхнього змісту... суд не дав якихось вказівок щодо важливості матеріалів, на які він посилається, ба більше, два з цих чотирьох документів з'явилися вже після проведення обшуку. Тому Суд доходить висновку, що національні органи влади знехтували своїм зобов'язанням навести «важливі й достатні» мотиви для надання ордеру на обшук.

48. Щодо способу проведення обшуку Суд, крім іншого, відзначає, що надто широко сформульована постанова про проведення обшуку давала міліції необмежену свободу дій у визначенні того, які документи «становлять інтерес» для розслідування в кримінальній справі. Це призвело до проведення великого обшуку: вилучені документи і предмети не обмежувалися лише тими, які мали стосунок до справ двох приватних компаній. Окрім цього, були вилучені записник, системний блок комп'ютера й інші матеріали, зокрема довіреність клієнта на захист його інтересів в одному цивільному провадженні, не пов'язаному з кримінальною справою, та проект службової записки, пов'язаної ще з однією справою. Як зазначено вище, при цьому не забезпечено гарантій адвокатської таємниці – таких, наприклад, як заборона на вилучення предметів і документів, що стосуються діяльності адвоката в справах його клієнтів, або спостереження за проведенням обшуку з боку незалежного спостерігача, який міг би незалежно від слідчої групи визначити, чи поширюється на документи статус адвокатської таємниці... Враховуючи те, які матеріали були оглянуті й вилучені, Суд робить висновок, що проведений обшук був зазіханням на професійну таємницю такою мірою, яка не відповідала жодній законній меті, яку він міг переслідувати...

49. ... Отже, порушено статтю 8 Конвенції.

► «Пев проти Болгарії» (Peev v. Bulgaria), 64209/01, 26 липня 2007 року.

37. ... У минулому він визнавав, що обшуки, які проводять у робочих приміщеннях і кабінетах осіб вільних професій, що мають приватну практику, становлять втручання в їхнє право на повагу як до приватного життя, так і житла... Питанням у цьому випадку є те, чи обшук у службовому кабінеті заявника, що був розташований у приміщенні органу державної влади, так само сягав рівня такого втручання.

39. ... ситуацію, що склалася в цій справі, слід... оцінювати відповідно до критерію «обґрунтованого сподівання на приватність». На думку Суду, заявник мав такі сподівання, як не щодо свого кабінету в цілому, то принаймні щодо письмового столу і кабінетних шаф для зберігання документів. Про це свідчить велика кількість особистих речей, які він там тримав... Окрім того, така домовленість звичайно випливає зі службових стосунків, а в конкретних обставинах справи не виявлено нічого такого, як, наприклад, правил чи офіційної інструкції роботодавця заявника, які не схвалюють зберігання найманими працівниками особистих документів і речей у своїх столах або шафах, що наводило б на думку, ніби сподівання заявника були неправомірними чи необґрунтованими. Той факт, що він працював на державний орган влади, і що його кабінет був розташований на території державної установи сам собою не впливає на цей висновок, особливо якщо врахувати, що заявник був не прокурором, а експертом-криміналістом у штаті прокуратури... Тому обшук, якому піддано письмовий стіл заявника і його шафи для зберігання документів, слід розглядати як втручання в його особисте життя...

44. ... Уряд не намагався доводити, що на відповідний момент часу в загальному національному законодавстві або в документах, що регулювали діяльність прокуратури, були якісь положення, що регламентували обставини, за яких ця служба могла б як роботодавець або на інших підставах здійснювати обшуки в кабінетах своїх співробітників інакше, ніж у зв'язку з кримінальним розслідуванням. Отже, це втручання було здійснене не «згідно з законом», як того вимагає пункт 2 статті 8.

► **«Андре та інший проти Франції» (André and Other v. France), 18603/03, 24 липня 2008 року.**

42. Відповідно, якщо законодавство країни може передбачати можливість обшуків в адвокатському помешканні, такі обшуки повинні обов'язково супроводжуватись особливими гарантіями. Конвенція також не забороняє накладати на адвокатів певну кількість зобов'язань, які можуть стосуватись взаємин з їхніми клієнтами. Йдеться, зокрема, про випадки, коли встановлено існування ознак, що дозволяють припускати залучення адвоката до скоєння правопорушення, чи в контексті боротьби з певною практикою... У кожному разі такі заходи мають бути чітко обмеженими, оскільки адвокати посідають центральне місце в здійсненні правосуддя, і їхній статус посередників між підсудними та судами дозволяє розглядати їх як помічників правосуддя.

43. У цій справі Суд зазначив, що обшук в офісі супроводжувався спеціальною процедурною гарантією, оскільки його здійснювали в присутності керівника адвокатської колегії, до якої належали заявники...

44. Однак за відсутності судді, який надав дозвіл на проведення обшуку, присутність керівника адвокатської колегії та висловлені ним протести за своїм характером не могли перешкодити ефективному доступу до всіх документів у кабінеті адвоката та їхньому вилученню. Коли йдеться, зокрема, про вилучення рукописних записів першого заявника, Суд нагадує про те, що ніхто не піддавав

сумніву, що йшлося про особисті документи адвоката, які становили адвокатську таємницю, на чому наголошував керівник адвокатської колегії.

45. Окрім того, Суд зазначає, що хоч дозвіл на здійснення обшуків у помешканнях був сформульований досить широко, рішення про обшуки було обмежене розпорядженням здійснити обшуки та вилучення, які були необхідними для пошуку доказів у вчиненні махінацій, у певних місцях, де могли бути знайдені окремі документи та відповідна доказова інформація щодо підозрюваного шахрайства, зокрема в офісі заявників. Отже, службовці та посадові особи поліції почувались наділеними ширшими повноваженнями.

46. Нарешті, і це є суттєвим, Суд визнає, що зазначений обшук у приміщенні мав на меті знайти в заявників, котрих розглядали тільки як професійних адвокатів фірми, яку підозрювали в шахрайстві, документи, що могли б підтвердити підозри в шахрайстві цієї фірми, та використати їх як обвинувачення проти неї. Жодної хвилини заявники не були обвинуваченими чи підозрюваними у вчиненні правопорушення або ж в участі в шахрайстві, яке здійснив їхній клієнт.

47. Суд підкреслив, що в цій справі в рамках податкової перевірки фірми, яка була клієнтом заявників, ці останні потрапили під приціл адміністрації через єдиний мотив – оскільки в адміністрації виникли труднощі, з одного боку, у здійсненні зазначеної податкової перевірки, та з іншого – щоб знайти «платіжні, юридичні та соціальні документи», які б могли підтвердити підозри у вчиненні шахрайства, що були висунуті проти фірми-клієнта.

48. Враховуючи викладене вище, Суд визнає, що обшук у приміщенні та вилучення матеріалів в офісі заявників були, за обставин цієї справи, непропорційними щодо мети, якої прагнули досягнути.

49. Відповідно, було порушення статті 8 Конвенції.

► «Шер та інші проти Сполученого Королівства» (Sher and Others v. United Kingdom), 5201/11, 20 жовтня 2015 року.

173. У цій справі ордер був виданий окружним суддею магістратського суду... Працівник поліції, який звернувся із запитом, підтвердив, що мав вагомий підстави вважати, що матеріал, виявлений у помешканнях за даними адресами, міг, ймовірно, мати велике значення для розслідування справи про тероризм, і суддя з цим погодився... Заявники не висловили припущення, що для видачі ордера не існувало вагомих підстав.

174. Ордер на обшук дійсно містив відносно широке формулювання. Хоча проведення обшуків і вилучення обмежувалося окремими адресами, він дозволяв у цілому та необмежено шукати і вилучати кореспонденцію, книги, електронне обладнання, фінансові документи і низку інших речей. Водночас кожна справа має свою специфіку щодо переліку предметів, які можуть вилучатися працівниками правоохоронного органу в ході обшуку залежно від стверджуваних обвинувачень. Подібні до цієї справи випадки, які стосуються стверджуваного планування терористичного акту великого масштабу, виявляються особливо складними, оскільки попри існування достатніх доказів для обґрунтованої підозри в підготовці теракту, відсутність конкретики щодо того, якого характеру

може бути напад, або на кого і де саме, позбавляє можливості точно визначитися з тим, що саме потрібно знайти під час обшуку. Крім того, складність справ подібного роду може виправдовувати проведення обшуку на більш загально викладених умовах, ніж це дозволялося б в інших випадках. Значна кількість підозрюваних і використання кодових слів, як у даній справі, додає проблем для поліції, яка намагається до обшуку визначитися з характером речей і документів для пошуку. Зрештою, не можна відкидати і той факт, що ситуація була терміновою. Пред'явлення вимоги детального викладу в ордері на обшук точної характеристики предметів для пошуку та вилучення, передбаченої статтею 8, може дуже негативно позначитися на ефективності розслідування, коли небезпека може загрожувати життю багатьох людей. У справах подібного роду поліції повинна дозволятися деяка гнучкість з тим, щоб уже в ході обшуку вирішувати, які предмети можуть бути пов'язаними з терористичною діяльністю, і вилучати їх для подальшого дослідження. І хоча обшук електронних приладів порушує особливо чутливі питання й вимагає, можливо, окремих гарантій захисту від надмірного втручання в персональні дані, обшуки подібного роду не були предметом скарг заявників або провадження цієї справи в національних судах, внаслідок чого сторони не надали доказів присутності або відсутності таких гарантій в англійському праві.

175. І насамкінець, у цій справі також має значення те, що заявники мали засоби правового захисту у зв'язку з вилученими предметами у формі позовної заяви про судовий перегляд рішення *ex post facto* або про відшкодування збитків... Слід зазначити, що вони не намагалися оскаржити вилучення будь-якого окремого предмету і не заявляли, що такий-то предмет був вилучений, або що його шукали необґрунтовано з огляду на характер розслідування.

176. На цих підставах Суд робить висновок, що дані ордери на обшук... не можуть вважатися сформульованими надміру широко. Таким чином, національні органи влади мали право вважати наступне «втручання» в право заявників на повагу до приватного життя і помешкання «необхідним у демократичному суспільстві» в значенні пункту 2 статті 8 Конвенції.

► «Сакіт Західов проти Азербайджану» (Sakit Zahidov v. Azerbaijan), 51164/07, 12 листопада 2015 року.

52. ... Суд розгляне спершу питання якості речового доказу, включно з тим, чи викликають обставини, за яких він був отриманий, сумніви в його надійності або достовірності...

53. Стосовно першого питання Суд насамперед зауважує, що сторонами не заперечується, що обшук заявника здійснювався не одразу після його арешту о 19:00 23 червня 2006 року. Його обшукали о 19:20 23 червня 2006 року в приміщенні ГУБН МВС, розташованого аж ніяк не поблизу місця його арешту. У цьому зв'язку Суд зазначає, що в одній справі проти Азербайджану він уже постановляв, що проведення обшуку не одразу після арешту без вагомої підстави викликає законні занепокоєння щодо того, що доказ могли «підкинути»... Суд вважає, що ці висновки також стосуються даної справи. Насправді розрив у часі між арештом і обшуком приблизно у двадцять хвилин уже викликає законне занепокоєння

щодо того, що доказ могли «підкинути», оскільки протягом вказаного часу заявник знаходився цілковито під контролем поліції. Крім того, не було жодних підстав припускати, що обшук було неможливо провести одразу після арешту через будь-які особливі обставини. Далі Суд зауважує, що національні суди не розглянули копію відеозапису обшуку попри те, що заявник безпосередньо про це клопотався... Крім того, уряд також не надав копії і Суду попри конкретне звернення про її надання.

54. Суд також не може оминати той факт, що арешт заявника не був одразу документально оформлений у поліції. Зокрема, хоча сторони не заперечують те, що його заарештували о 19:00 23 червня 2006 року, протокол його арешту не був складений до 22:55 23 червня 2006 року... Крім того, заявник вочевидь не мав допомоги адвоката під час арешту і проведення обшуку в приміщенні ГУБН МВС.

55. Беручи до уваги наведене вище, Суд вважає якість речового доказу, покладеного в основу обвинувального вироку, винесеного національними судами, сумнівною через те, що спосіб його отримання викликає сумнів у його достовірності.

Вилучення

► «Пантелєєнко проти України» (Panteleyenko v. Ukraine), 11901/02, 29 червня 2006 року.

51. ... замість відбору доказів, суттєвих для розслідування, вони вилучили всі документи з офісу та певні особисті речі, що належать заявнику, які не мали жодного стосунку до справи...

53. За таких обставин Суд постановив, що розглядуване втручання не здійснено «відповідно до закону» і, отже, мало місце порушення статті 8.

► «М Н та інші проти Сан Марино» (M N and Others v. San Marino), 28005/12, 7 липня 2015 року.

77. Суд насамперед звертає увагу на широку сферу застосування виданого Комісаром розпорядження про екзекватуру, що також позначилося на заявникові, який не був об'єктом розслідування, у рамках якого надавалися судові доручення, і не був повідомлений про підозру щодо нього... Суд зазначає, що хоча таким було рішення судового органу, уряд визнав, що Комісар мав обмежені повноваження щодо видачі подібного розпорядження. Насправді Комісар не міг або в будь-якому разі не провів оцінку ані необхідності видавати розпорядження такої широкої сфери охоплення, ані його впливу на численних третіх осіб включно з заявником, який не був учасником кримінального провадження.

78. Далі Суд повинен оцінити, чи був доступний для заявника «ефективний контроль», щоб оскаржити застосований до нього захід... а отже, чи мав заявник можливість скористатися будь-якими засобами перегляду цього розпорядження щодо себе після його виконання...

79. Суд зазначає, що заявник, як і інші особи в його становищі, офіційно дізнався про рішення про екзекватуру та його виконання лише після повідомлення, яке було направлено 26 квітня 2010 року... а йому вручене 24 січня 2011 року – тобто

більше, ніж через рік після розпорядження про призначення заходу. Згодом заявник оскаржив рішення про екзекватуру в суді. Національні суди вважали, що заявник не мав процесуальної правоздатності для оскарження даного заходу, оскільки він не був «зацікавленою особою», а тому ця справа не розглядалася по суті.

80. Суд зауважує, що немає безпосередньої підстави тлумачити термін «зацікавлені особи» в статті 30.3 Закону № 104/2009 таким чином, що він стосується виключно осіб, на яких поширюється розпорядження – наприклад, осіб, яким пред'явлено обвинувачення, власників банківських і фідучіарних установ (організацій), але не заявника, на якого також поширювався даний захід. Однак Суд нагадав, що він не має підняти собою національні органи правосуддя... Суд зазначає, що уряд підтримав тлумачення національних судів. З цього випливає, що ніхто не заперечує, що процедура, до якої намагався звернутися заявник, насправді не була йому доступною. Також зазначається, що позовні скарги заявника стосовно конституційної законності такого висновку також були відхилені через брак процесуальної правоздатності. Суд повторює, що саме лише відкриття провадження не задовольняє всі вимоги стосовно доступу до суду, передбачені в пункті 1 статті 6... З цього випливає, що всупереч твердженням у поданні уряду сам факт звернення заявника до судів з позовними заявами, які потому були відхилені через процесуальну неправоздатність, не задовольняє вимогу щодо ефективного контролю, передбачену в статті 8...

82. Суд далі зауважує, що жодна інша процедура не виявилася доступною для заявника...

83. На завершення Суд підкреслює, що за обставин у даній справі заявник, який не був обвинуваченим у першому кримінальному провадженні, опинився з погляду захисту його прав у дуже не вигідному становищі порівняно з обвинуваченою особою або власником банківської чи фідучіарної установи, на яких поширювалося рішення про екзекватуру (і які мали право на його оскарження), внаслідок чого заявник не отримав ефективного захисту, передбаченого національним законодавством. Таким чином, Суд робить висновок, що попри широкий обсяг заходу, який охопив усі банківські та фідучіарні установи в Сан-Марино, заявник не отримав захисту в порядку «ефективного контролю», на який громадяни мають право згідно з вимогами верховенства права, та який міг би обмежити відповідне втручання до «необхідного в демократичному суспільстві»...

85. Відповідно, мало місце порушення статті 8 Конвенції, а тому заперечення уряду стосовно не вичерпання національних засобів правового захисту відхиляється.

Застосування сили

► «Яллог проти Німеччини» (Jalloh v. Germany) [ВП], 54810/00, 11 липня 2006 року.

77. ... ще перед тим, як ухвалили й застосували оскаржуваний захід, було зрозуміло, що вуличний торговець, до якого він мав бути застосований, тримав ті наркотики в роті, а отже, не міг їх пропонувати на продаж у великій кількості...

Суд погоджується з тим, що надзвичайно важливим для слідчих було мати можливість визначити точну кількість і якість наркотиків, пропонує до продажу. Однак він не переконаний, що примусове введення блювотного засобу було в цій справі необхідним, аби одержати докази. Органи переслідування могли просто дочекатися, доки наркотики вийдуть з організму заявника природним шляхом. У цьому зв'язку має значення те, що багато інших держав – членів Ради Європи застосовують саме такий метод при розслідуванні злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків...

82. Беручи до уваги всі обставини справи, Суд доходить висновку, що оскаржуваний захід сягнув мінімального рівня жорстокості, достатнього для того, щоб потрапити під дію статті 3 Конвенції. Органи влади зробили заявника об'єктом серйозного втручання в його право на фізичну і психічну недоторканність проти його волі. Вони примусили його до блювоти не з лікувальною метою, а задля здобуття доказів, які вони могли б так само дістати із застосуванням менш інвазивного методу. Спосіб, у який оскаржуваний захід застосовано, мав викликати в заявника почуття страху, тривоги й неповноцінності, що могло його образити і принизити його гідність. Окрім того, ця процедура була поєднана з ризиком для здоров'я заявника, зокрема й через те, що попередньо не було відповідного анамнезу. Хоч і не навмисно, цей захід застосували в спосіб, який заподіяв заявникові і фізичного болю, і душевних страждань. Отже, він зазнав нелюдського та принизливого для гідності поводження, що призвело до порушення статті 3 Конвенції.

Знищення майна

► «Сельчук і Аскер проти Туреччини» (Selçuk and Asker v. Turkey), 23184/94, 24 квітня 1998 року.

77. ... Він нагадує, що пані Сельчук і пан Аскер, яким на той час було, відповідно, 54 і 60 років, прожили в селі Ісламкой усе своє життя... Їхні будинки і велику частку майна знищили співробітники сил безпеки, що позбавило заявників засобів для існування і змусило їх покинути своє село. Як видається, ця операція була наперед запланована і здійснена з презирством і зневагою до почуттів заявників. Їх заскочили зненацька, вони були змушені стояти і дивитися, як спалювали їхні домівки, заради особистої безпеки пані Сельчук і пана Аскера були вжиті недостатні застережні заходи, протести пані Сельчук були знехтувані, і ніякої допомоги їм потім не надано.

78. Якщо зважити, зокрема, на те, як саме зруйнували будинки заявників... і на їхні особисті обставини, то зрозуміло, що це мусило заподіяти їм страждань, досить гострих, щоб класифікувати дії сил безпеки як нелюдське поводження за змістом статті 3...

86. ... Не може бути жодного сумніву, що ці дії, окрім того, що вони спричинили порушення статті 3, були особливо серйозним і невинуватим втручанням у право заявників на повагу до їхнього приватного та сімейного життя і житла, а також на мирне користування своїм майном.

87. Отже, Суд встановлює факт порушення статті 8 Конвенції та статті 1 Протоколу № 1.

МЕДИЧНИЙ ОГЛЯД ТІЛА, ВКЛЮЧНО З СУДОВО-МЕДИЧНИМ РОЗТИНОМ

► «Х. проти Нідерландів» (X v. Netherlands) (ухв.), 8239/78, 4 грудня 1978 року.

Комісія вважає виправданим, щоб органи влади, виконуючи своє завдання, мали змогу застосовувати певні заходи до осіб, яких вони підозрюють у вчиненні злочину. Вона зазначає, що підпункт с) пункту 1 статті 5 Конвенції допускає в таких випадках навіть попереднє ув'язнення. Тож тим легше їй приймати такі незначні втручання, як аналіз крові...

Комісія відзначає, що проти довільного або неналежного використання аналізу крові передбачено декілька гарантій... Аналіз крові можна проводити тільки за розпорядженням прокурора, його заступника або іншої уповноваженої на це посадової особи поліції. Указ про введення в дію цього закону також передбачає, що аналіз крові може робити лише акредитований лікар, котрий може... відмовитися від виконання аналізу з огляду на виняткові причини медичного характеру...

Отже, Комісія вважає, що законодавство Нідерландів з цього питання має на меті гарантувати захист суспільства і зокрема безпеку дорожнього руху та здоров'я інших людей. Тому, хоча примусовий аналіз крові можна вважати порушенням права на особисте життя за змістом пункту 1 статті 8, його можна так само вважати необхідним для захисту прав інших осіб за змістом пункту 2 тієї ж статті.

► «Акпінар і Алтун проти Туреччини» (Akpinar and Altun v. Turkey), 56760/00, 27 лютого 2007 року.

76. ... безперечно, вуха Сеїта Кюлекджі (*Seyit Külekçi*) і Доана Алтюна (*Doğan Altun*) було повністю чи частково відрізані до того, як їхні тіла повернули заявникам.

78. ... тіла були скалічені тоді, коли вони перебували в руках сил державної безпеки.

81. ... Суд підводять до висновку, що вуха Сеїта Кюлекджі і Доана Алтюна відрізали після їхньої смерті.

82. Однак Суд ніколи не застосовував статтю 3 Конвенції у зв'язку з неповагою до трупа людини. Цей склад Палати погоджується з таким підходом, вважаючи, що людські якості після смерті зникають, й отже, заборона жорсткого поводження вже не застосовна до трупів, як у випадку мертвих тіл Сеїта Кюлекджі та Доана Алтюна, попри всю жорстокість відповідних актів.

83. З цього випливає, що статтю 3 на цей рахунок не порушено.

84. Що стосується другої частини скарги заявника, Суд раніше постановив... що... батько, якому повернули понівечене тіло сина, міг заявити себе потерпілим... через порушення статті 3... Суд дійшов висновку, що біль, заподіяний заявникові за подібних обставин, відповідає визначенню такого, що принижує людську гідність, поводження, яке суперечить вимогам статті 3.

85. Суд у даній справі зауважує, що заявникам дійсно передали понівечені тіла Сеїта Кюлекджи і Доана Алтюна.

86. ... Суд підтверджує, що заявники (сестра і батько загиблих) можуть заявляти себе потерпілими в значенні статті 34 Конвенції. Крім того, у Суду не викликає сумнівів те, що завдані їм через понівечення страждання відповідають визначенню такого, що принижує людську гідність, поведження, яке суперечить вимогам статті 3 Конвенції.

87. Із цього випливає, що має місце порушення статті 3 Конвенції стосовно заявників.

ПСИХІАТРИЧНА ЕКСПЕРТИЗА

► «Ботка і Пая проти Австрії» (*Botka and Paya v. Austria*) (ухв.), 15882/89, 29 березня 1993 року.

3. ... Комісія зауважує, що експерт С. підготував висновок про психічне здоров'я першого заявника в ході кримінального провадження проти пана Р., підозрюваного в шахрайських діях стосовно першого заявника та його брата. Обвинувачення проти пана Р., зокрема, порушувало питання про психічне здоров'я першого заявника.

Комісія відзначає, що для підготовки висновку, що розглядається, не вимагалось проведення якогось ґрунтовного обстеження першого заявника лікарем С. Зокрема, коли після призначення лікаря С. експертом у жовтні 1988 року перший заявник відмовився від медичного огляду, жодних додаткових кроків, таких як примусові заходи, не було зроблено... Крім того, лікар С. супроводжував слідчого суддю під час допиту першого заявника як свідка 1 лютого 1989 року, і тоді перший заявник не заперечував, а з власної волі відповідав також і на питання, які ставив експерт. Окрім того, експерт у своєму висновку від квітня 1989 року не встановив якихось негараздів, що стосувались би правоздатності першого заявника укладати угоди правового характеру.

За цих конкретних обставин Комісія вважає, що призначення експерта С. для підготовки

експертизи з питань психічного здоров'я першого заявника не було виявом зневаги до права першого заявника на повагу до його особистого життя, відповідно до пункту 1 статті 8 ... Конвенції.

► «Ворва проти Польщі» (*Worwa v. Poland*), 26624/95, 27 листопада 2003 року.

82. Суд наголошує, що призначення психіатричної експертизи з метою визначення психічного стану особи, обвинуваченої у вчиненні правопорушення, залишається необхідним заходом для захисту осіб, здатних учиняти правопорушення в стані часткової втрати своїх розумових здібностей. Проте органи державної влади зобов'язані переконатися, що такий захід не порушуватиме справедливого балансу, який належить підтримувати між правами особи, зокрема правом на

повагу до приватного життя, і турботою про забезпечення належного відправлення правосуддя.

83. ... Суд визнав, що балансу не дотримано. Судові органи в межах територіальної юрисдикції одного суду викликали заявницю повістками для проходження психіатричної експертизи неодноразово і через короткі проміжки часу. Окрім цього, кілька разів після того, як вона приїздила до призначеного місця, її відправляли додому, кажучи, що на вказаний у повістці день ніхто про обстеження не домовлявся...

84. ... Суд, попри те, що заявниця була учасницею великої кількості спорів, вважає, що судові органи не діяли з належною обачністю. Тож втручання в користування заявницею своїм правом на повагу до її особистого життя було невиправданим.

ОБСТЕЖЕННЯ МІСЦЯ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ ЗА БЕЗПОСЕРЕДНЬОЇ ДОПОМОГИ ПІДОЗРЮВАНОГО

► «Демірай проти Туреччини» (Demiray v. Turkey), 27308/95, 21 листопада 2000 року.

46. ... Суд зауважує, що органи влади, безумовно, були в змозі оцінити ризики, пов'язані з відвідуванням місця, де, як стверджувалося, був відповідний таємний склад зброї, хоча б тільки з огляду на делікатність ситуації на південному сході Туреччини. Згідно з картою-схемою, представленою урядом, Ахмет Демірай у момент вибуху перебував на відстані 1 м від складу зброї, тоді як двоє з жандармів, які його супроводжували, – за 30 м, а третій – за 50 м, утворюючи рівнобедрений трикутник, у центрі якого був склад зброї... Оскільки уряд не пояснив причин такої організації дій, що неодмінно породжує серйозні сумніви, а також не вказав на інші заходи, вжиті для захисту Ахмета Демірая, Суд може зробити лише той висновок, що відповідні органи не вжили заходів, які, за обґрунтованою оцінкою, могли б ймовірно, захистити від ризику, на який наразився чоловік заявниці.

47. Отже, Суд вважає, що відповідальність за загибель лежить на державі. Відповідно, мало місце порушення статті 2 Конвенції.

ПЕРЕХОПЛЕННЯ ПОВІДОМЛЕНЬ ТА ПРОСЛУХОВУВАННЯ РОЗМОВ

► «Люді проти Швейцарії» (Lüdi v. Switzerland), 12433/86, 15 червня 1992 року.

39. Немає сумніву в тому, що телефонне прослуховування було втручанням у приватне життя та кореспонденцію п. Люді.

Таке втручання не є порушенням Конвенції, якщо воно відповідає вимогам пункту 2 статті 8 ... Підставою для цього заходу були статті 171b та 171c Бернського кримінально-процесуального кодексу, які застосовуються... навіть на попередньому етапі розслідування, коли є вагома підстава вважати, що готується вчинення кримінальних правопорушень. Крім того, воно було призначене

«запобігти злочинам», і Суд взагалі не має сумніву щодо його необхідності в демократичному суспільстві.

► **«Копп проти Швейцарії» (Kopp v. Switzerland), 23224/94, 25 березня 1998 року.**

73. Водночас Суд вбачає суперечність між чітким текстом законодавства, яке захищає право збереження адвокатської таємниці, коли адвокат перебуває під спостереженням як третя сторона, і практикою, якої дотримувалися в цій справі. Хоча в практиці Суду існує усталений принцип, відповідно до якого право збереження адвокатської таємниці поширюється лише на відносини між адвокатом і його клієнтами, закон чітко не встановлює, як, за яких умов і хто визначатиме різницю між питаннями, безпосередньо пов'язаними з роботою юриста за дорученням сторони в судовому процесі, і тими, які стосуються діяльності поза межами його професійного адвокатського мандату.

74. Передовсім викликає, м'яко кажучи, здивування те, що на практиці це завдання має виконувати посадова особа поштової служби, яка є представником виконавчої влади, без контролю з боку незалежного судді, а надто в такій особливо делікатній сфері, як довірчі відносини між адвокатом і його клієнтами, що безпосередньо стосуються права на захист.

75. Коротко кажучи, швейцарське право, писане чи неписане, не містить достатньо чітких вказівок щодо меж і способу здійснення дискреційних повноважень влади в цьому питанні. Відтак пан Копп, як юрист, не користувався мінімальним ступенем захисту, якого вимагають принципи верховенства права в демократичному суспільстві. Тому мало місце порушення статті 8.

► **«Роман Захаров проти Росії» [ВП] (Roman Zakharov v. Russia [ВП], 47143/06, 4 грудня 2015 року.**

302. Суд дійшов висновку, що положення законодавства Російської Федерації, якими регламентується прослуховування засобів зв'язку, не забезпечують достатніх та ефективних гарантій від свавілля та ризику перевищення повноважень, властивого будь-якій системі негласного спостереження, і особливо високого в такій системі, де таємні служби і правоохоронні органи мають безпосередній доступ до прослуховування мобільних телефонів за допомогою технічних засобів. Зокрема обставини, за яких органи державної влади уповноважені вдаватися до заходів негласного спостереження, не визначені достатньо чітко. Положення про припинення заходів негласного спостереження не забезпечують достатніх гарантій від свавільного втручання. Національне законодавство дозволяє автоматично зберігати неактуальні дані і недостатньо виразно визначає обставини, за яких матеріал прослуховування зберігається і знищується після завершення судового розгляду. Дозвільні процедури не здатні забезпечити призначення заходів негласного спостереження лише в разі «необхідності в демократичному суспільстві». Нагляд над прослуховуванням, як він організований на сьогодні, не відповідає вимогам незалежності, повноважень і компетенції, достатнім для здійснення ефективного і постійного контролю, громадського нагляду та ефективності на практиці. Ефективність засобів юридичного захисту зменшується

через відсутність повідомлення в будь-який момент про прослуховування або належного доступу до документів, пов'язаних із прослуховуванням.

303. Показово, що наведені вище упущення в правовій базі імовірно впливають на саме функціонування системи негласного спостереження, яка існує в Росії. Суд не переконали доводи влади стосовно того, що всі прослуховування в Росії здійснюються законно з відповідного дозволу суду. Приклади, наведені заявником у ході провадження в національних судах... і під час розгляду в цьому Суді... свідчать про існування свавільної та надмірної практики внаслідок недостатніх гарантій, передбачених законодавством...

304. З огляду на названі вище упущення, Суд вважає, що російське законодавство не відповідає вимозі про «якість закону» і не здатне утримувати «втручання» в межах «необхідного в демократичному суспільстві».

305. Відповідно, мало місце порушення статті 8 Конвенції.

СТЕЖЕННЯ З ВИКОРИСТАННЯМ АУДІОВІЗУАЛЬНИХ ЗАСОБІВ

► «П. Г. і Дж. Х. проти Сполученого Королівства» (P G and J H v. United Kingdom), 44787/98, 25 вересня 2001 року.

34. Заявники поскаржилися, що засоби негласного прослуховування використовувалися поліцією для відстежування та запису їхніх розмов у квартирі... і що засоби негласного прослуховування використовувалися під час їхнього перебування у відділку поліції для отримання зразка їхніх голосів.

38. Оскільки на відповідний момент часу жодних норм внутрішнього законодавства, які б регулювали використання приладів для прихованого прослуховування, не було..., то втручання в цьому випадку не було здійснене «за законом», як того вимагає пункт 2 статті 8 Конвенції, тому мало місце порушення статті 8...

59. У своїй практиці Суд неодноразово визнавав, що негласне записування телефонних розмов належить до сфери дії статті 8 у обох аспектах гарантованого права, а саме права на повагу до приватного життя і кореспонденції. Хоча розмови записуються загалом для використання цих записів певним чином, Суд не переконаний у тому, що ці записи, які велися для отримання зразка голосу, можна вважати такими, що не входять до сфери дії захисту, передбаченого в статті 8. Голос даної особи записували постійно, а запис аналізували безпосередньо для встановлення особи цієї людини в контексті інших персональних даних. Хоча, коли заявникам висунули обвинувачення, вони дійсно відповідали на офіційні запитання в тому місці, де їх слухали працівники поліції, тим не менше цей епізод запису та аналізу їхніх голосів потрібно вважати таким, що стосується обробки персональних даних заявників.

60. Суд, таким чином, дійшов висновку, що запис голосів заявників на момент висунення обвинувачення, коли вони знаходилися в камері в поліції, вказує на втручання у їхнє право на повагу до приватного життя в значенні пункту 1 статті 8 Конвенції.

62. ... Він вважає, що якщо записувальний пристрій працює в приміщенні поліцейської дільниці без відома або згоди відповідної особи, жодної істотної різниці не виникає. І в цій ситуації рівною мірою застосовується основний принцип, відповідно до якого норми внутрішнього права мають забезпечувати захист від свавілля і зловживань при використанні прихованих методів спостереження.

► **«Перрі проти Сполученого Королівства» (Perry v. United Kingdom), 63737/00, 17 липня 2003 року.**

47. ... Суддя встановив недоліки в дотриманні поліцією пунктів D.2.11, D.2.15 і D.2.16 Процесуального кодексу [в частині фіксації та використання відеоматеріалів для ідентифікації], які головно виявилися в тому, що вони не запитали заявника про його згоду на відеозапис, не повідомили йому ні про створення і використання останнього під час процедури впізнання, ні про його власні права при цьому (можливість перегляду відео, заперечення щодо його змісту, присутність адвоката під час перегляду відеозапису свідками). У світлі цих висновків національних судів, Суд не може не зробити висновок, що захід, у тому вигляді, в якому він був здійснений щодо заявника, не відповідав вимогам національного законодавства.

► **«Ван Вондель проти Нідерландів» (Van Vondel v. Netherlands), 38258/03, 25 жовтня 2007 року.**

41. ... Заявник скаржився на порушення його права на недоторканність приватного життя, бо низка його (телефонних) розмов із паном Р. була записана останнім за допомогою пристроїв, які Департамент внутрішніх розслідувань Національної поліції надав панові Р., також давши вказівки щодо суті розмови, яку слід вести із заявником...

53. Хоча Суд і розуміє практичні труднощі, на які наражається особа, котрій органи слідства не довіряють, або котра побоюється, що вони їй не довіряють, при підтвердженні інформації, яку вона повідомляє таким органам, а також, що з цієї причини такій особі може знадобитися технічна допомога з боку цих органів, проте він не може погодитися з тим, що надання такої допомоги з боку органів влади не регулюються нормами, спрямованими на забезпечення правових гарантій проти свавільних дій. Через це Суд вважає, що втім, що стосується оскаржуваного втручання, заявник був позбавлений мінімального ступеня захисту, на який він мав право відповідно до принципу верховенства права в демократичному суспільстві.

54. Зважаючи на вищенаведене, Суд доходить висновку, що дане втручання не було здійснене «згідно з законом». Цього висновку Судові досить, щоб визнати порушення статті 8 Конвенції.

► **«Биков проти Росії» (Bykov v. Russia) [ВП], 4378/02, 10 березня 2009 року.**

78. Суд неодноразово заявляв, що коли йдеться про перехоплення повідомлень з метою поліцейського розслідування, «закон має бути достатньо чітким у своїх формулюваннях, щоб давати громадянам належне розуміння того, за яких

обставин та на яких умовах органи держави уповноважені вдаватися до таких таємних і потенційно небезпечних способів посягання на їхнє право на повагу до особистого життя і кореспонденції»...

79. На думку Суду, ці принципи так само застосовні до використання і радіо-передавачів, які за своєю природою та рівнем втручання практично тотожні телефонам, які прослуховують.

80. ... заявник у рамках процедури винесення й виконання постанови про прослуховування його розмови з В. не мав майже ніяких гарантій. Зокрема, дискреційне повноваження судових органів щодо винесення постанови про прослуховування не було обмежене жодною умовою, а обсяг і способи її виконання не були визначені; жодна інша конкретна гарантія передбачена не була. З огляду на відсутність конкретних норм, що передбачають такі гарантії, Суд не переконаний, що згадані вище вимоги, як стверджує уряд, задовольняли можливість для заявника ініціювати судове провадження з метою визнати «оперативний експеримент» протизаконними і клопотатися про вилучення його результатів як незаконно отриманих доказів.

81. Звідси випливає, що за відсутності конкретних і детальних правил, застосування цього способу спостереження в рамках «оперативного експерименту» не супроводжувалося достатніми заходами захисту від різних можливих зловживань. Отож, його застосування уможливлювало свавілля і не відповідало вимогам законності.

82. Суд доходить висновку, що втручання в право заявника на повагу до особистого життя не було здійснене «згідно з законом», як того вимагає пункт 2 статті 8 Конвенції.

СПОСТЕРЕЖЕННЯ З ВИКОРИСТАННЯМ СИСТЕМИ ГЛОБАЛЬНОГО ПОЗИЦІОНУВАННЯ

► «Узун проти Німеччини» (Uzun v. Germany), 35623/05, 2 вересня 2010 року.

77. Спостереження за заявником з використанням системи глобального позиціонування (GPS), санкціоноване Федеральним генеральним прокурором для розслідування декількох епізодів замаху на вбивство, за які взяв на себе відповідальність терористичний рух, і для запобігання подальших терористичних актів із застосуванням вибухівки, здійснювалося в інтересах національної безпеки і громадського порядку, запобігання злочинам і захисту прав потерпілих.

78. ... Розглядаючи справу в цілому і оцінюючи пропорційність даного заходу переслідуваній законній цілі, Суд зазначає, що спостереження за заявником за допомогою системи глобального позиціонування не було санкціоноване від початку. Слідчі органи, вдаючись до заходів, які менше втручалися в право на повагу до його приватного життя, спершу намагалися з'ясувати, чи брав заявник участь у терористичних актах із застосуванням вибухівки. Вони, зокрема, намагалися з'ясувати місцезнаходження заявника шляхом встановлення в автомобілі С. датчиків, використання яких (не так як у системі глобального позиціонування)

вимагало знання того, де приблизно знаходиться особа, місцезнаходження якої потрібно встановити. Однак заявник і його спілник виявили та знищили датчики, а також неодноразово успішно вислизали з-під стеження за ними працівників таємних служб. Таким чином, стає зрозумілим, що інші менш нав'язливі, ніж спостереження за заявником з використанням системи глобального позиціонування, методи розслідування виявилися менш ефективними.

79. Суд далі зауважує, що... спостереження за заявником з використанням системи глобального позиціонування було додатковим до багатьох інших санкціонованих раніше заходів стеження, які частково перекривали один одного. До них належало візуальне стеження за заявником... Далі додалося відеоспостереження за входом до його помешкання, прослуховування працівниками обох названих структур телефонних розмов у цьому будинку й у телефонній будці поблизу. Крім того, Департамент Північної Рейн-Вестфалії з питань захисту Конституції перехоплював його поштові відправлення в означений час.

80. Суд вважає, що за таких обставин спостереження за заявником з допомогою системи глобального позиціонування призвело до доволі масштабного спостереження за ним двома різними державними структурами. Зокрема той факт, що до заявника застосували однакові заходи спостереження різні структури, зумовив більш серйозне втручання в його приватне життя, позаяк збільшилося число осіб, яким стала відома інформація про його життя. У такій ситуації втручання у вигляді додаткового спостереження з допомогою системи глобального позиціонування вимагало більш вагомих підстав, щоб бути обґрунтованим. Однак GPS-спостереження проводилося протягом відносно недовгого періоду часу (близько трьох місяців), так само і візуальне спостереження за ним державними суб'єктами здійснювалося головню у вихідні дні та коли він пересувався в автомобілі С. Таким чином, не можна стверджувати, що він був об'єктом тотального і повсякчасного стеження. Крім того, розслідування, задля якого було організоване спостереження, стосувалося декількох замахів на вбивство політиків і державних службовців із застосуванням вибухівки. Наведене вище демонструє, що розслідування цих злочинів, і, зокрема, запобігання в подальшому аналогічним терористичним актам менш нав'язливими методами спостереження виявлялося раніше безрезультатним. Таким чином, Суд вважає, що спостереження за заявником з допомогою системи глобального позиціонування, яке здійснювалося в обставинах даної справи, було пропорційним законним цілям, які переслідувалися, а тому «необхідним у демократичному суспільстві» в значенні п. 2 статті 8.

ТАЄМНІ АГЕНТИ

► «Люді проти Швейцарії» (Lüdi v. Switzerland), 12433/86, 15 червня 1992 року.

40. ... у цій справі використання таємного агента ані саме собою, ані в поєднанні з прослуховуванням телефонних розмов не зачепило приватне життя в контексті статті 8 ... Тоні брав участь в операції, пов'язаній з продажем 5 кілограмів кокаїну. Органи влади кантону, поінформовані німецькою поліцією, призначили

співробітника поліції, який мав проникнути до широкої, як вони вважали, мережі наркоділків, що мали намір реалізувати наркотики у Швейцарії. Мета операції полягала в тому, щоб заарештувати торговців після передання їм наркотиків. Відтак Тоні встановив контакт із заявником, який сказав, що він готовий продати йому 2 кілограми кокаїну вартістю 200 000 швейцарських франків... Від того моменту п. Люді повинен був знати, що він вчиняє кримінальне правопорушення, яке карають за статтею 19 Закону про наркотичні засоби, і, отже, ризикував нарадитися на таємного співробітника поліції, завдання якого фактично полягало в його викритті.

► **«Раманаускас проти Литви» (Ramanauskas v. Lithuania)
[ВП], 74420/01, 5 лютого 2008 року.**

63. ... Суд не може погодитися з такими аргументами. Національні органи влади не можуть зняти з себе відповідальності за дії співробітників поліції, просто заявивши, що, виконуючи поліцейні функції, ті «діяли в статусі приватних осіб». Особливо важливо, щоб органи влади взяли на себе таку відповідальність з огляду на те, що початковий етап операції... проводився поза правовими рамками або без судової санкції. Окрім того, санкціонувавши використання моделі і звільнивши А. З. від кримінальної відповідальності, органи влади заднім числом узаконили попередній етап і скористалися його результатами.

64. Більше того, не надано жодних задовільних пояснень того, які причини або особисті мотиви змусили А. З. звернутися до заявника з власної ініціативи, без доведення власних намірів до відома свого керівництва, або чому його не переслідували за його дії на цьому попередньому етапі...

65. З цього випливає, що йдеться про відповідальність литовських органів влади в рамках Конвенції за дії А. З. і В. С. ще до санкціонування моделювання...

67. Щоб переконатися, чи обмежилися А. З. і В. С. «переважно пасивним розслідуванням злочинної діяльності», Суд має взяти до уваги такі міркування. По-перше, немає жодного доказу того, що заявник раніше скоював які-небудь злочини, зокрема пов'язані з корупцією. По-друге, як видно із записів телефонних дзвінків, всі зустрічі між заявником і А. З. відбувалися з ініціативи останнього, ... за посередництва контакту, встановленого на пропозицію А. З. і В. С., ... заявник явно зазнав грубого тиску з їхнього боку, який підштовхував його до злочинної діяльності, попри відсутність якихось об'єктивних доказів – окрім чуток – того, що він мав намір взяти участь у такій діяльності.

68. Ці міркування є достатніми, щоб Суд дійшов висновку, що дії відповідних осіб у цій справі вийшли за межі пасивного розслідування наявної злочинної діяльності.

► **«Мілінієне проти Литви» (Milinienė v. Lithuania), 74355/01,
24 червня 2008 року.**

37. ... Не було жодного доказу вчинення заявницею раніше будь-яких правопорушень, зокрема корупційних. Однак з ініціативою в цій справі виступив SŠ, приватна особа, який, коли зрозумів, що заявниці потрібно буде дати хабара

для досягнення сприятливих результатів у його справі, поскаржився до поліції. Після цього поліція звернулася до заступника Генерального прокурора, який санкціонував і здійснював відтак нагляд над подальшим розслідуванням, правою основою якого була імітація моделі кримінальної поведінки, що пропонувала СЇ імунітет від кримінального переслідування в обмін на забезпечення доказів проти особи, підозрюваної в учиненні правопорушення.

38. Зважаючи на те, що коли СЇ, розраховуючи на підтримку поліції, пропонував заявниці значні фінансові суми і отримав технічне обладнання для запису розмов між ними, то цілком зрозуміло, що поліція впливала на хід подій. Однак Суд не вважає, що роль поліції була неправомірною з огляду на її обов'язок здійснювати перевірку обвинувачень у вчиненні кримінальних злочинів і важливість протидії руйнівному впливові корупції в судових органах на правовладдя в демократичному суспільстві. Він так само не вважає, що роль поліції була визначальним чинником. Визначальним фактором була поведінка СЇ і заявниці. Суд у цьому сенсі погоджується, що в підсумку можна вважати, що співробітники поліції «долучилися» до кримінальної діяльності, а не ініціювали її. Їхні дії, отже, залишалися в межах роботи агентів під прикриттям, а не *агентів-провокаторів*, де було можливим порушення пункту 1 статті 6 Конвенції...

► «Веселов та інші проти Росії» (Veselov and Others v. Russia), 23200/10, 2 жовтня 2012 року.

126. Суд вище встановив, що обвинувальні вироки заявникам за злочини, пов'язані з незаконним обігом наркотиків, спиралися, головню, на результати організованих поліцією контрольних закупівель. У жодній із цих справ поліція не розглядала можливості здійснення інших слідчих дій, спрямованих на перевірку підозри заявників у наркодилерстві. З такою потужною увагою до результатів негласних операцій та їхнім значенням для вирішення кримінальної справи національні органи влади повинні були забезпечити такі способи призначення і проведення контрольних закупівель, які виключали б можливість зловживання повноваженнями і провокацію злочину зокрема. Водночас, Суд встановив, що з'ясувати відповідальність працівників поліції та інформаторів неможливо, головню, через системний збій – а саме, через відсутність чіткої і передбачуваної процедури отримання дозволу на контрольні закупівлі. Він нагадав про свою практику, якою передбачається, що санкціонування контрольної закупівлі простим адміністративним рішенням того самого органу, який здійснює цю операцію, без будь-якого незалежного контролю і за відсутності необхідності обґрунтувати операцію, а також по суті без відповідних наступних формальностей є в принципі невідповідним... Суд порівняв цей порядок із практикою, прийнятою в інших державах-членах, і встановив, що в більшості інших країн контрольна закупівля та аналогічні негласні операції супроводжуються низкою процесуальних обмежень... У Росії навпаки – органи оперативного-розшукової діяльності мають повноваження на застосування слідчих методів втручання, які ймовірно не супроводжуються структурними запобіжниками проти зловживань.

127. У обставинах даних справ саме недосконала процедура отримання дозволу на контрольну закупівлю наразила заявників на свавільні дії міліції та негативно позначилася на справедливості кримінального провадження у їхніх справах.

Національні суди, у свою чергу, не розглянули належним чином доводи заявників про провокацію злочину, і зокрема не перевірили підстави для контрольних закупівель і спосіб дій працівників міліції та їхніх інформаторів відносно заявників.

128. У світлі наведеного вище Суд вважає, що кримінальне провадження проти всіх трьох заявників було несумісним із поняттям справедливого суду. Відповідно, мало місце порушення статті 6 Конвенції.

► **«Волков і Адамській проти Росії» (Volkov and Adamskiy v. Russia), 7614/09, 26 березня 2015 року.**

40. ... Суд зауважує, що так само, як і заявниця в справі Кузьміцької, Волков і Адамській здійснювали законну підприємницьку діяльність. Вони відкрито рекламували свої послуги з ремонту комп'ютерів і повідомляли номери своїх телефонів. Так вони шукали клієнтів, яким потрібен був ремонт комп'ютера, і пропонували свої технічні знання громадянам.

41. Тим часом міліція отримала щодо заявників викривальну інформацію і була зобов'язана перевірити скаргу про кримінальний злочин. Працівники міліції зателефонували заявникам на відповідні номери і звернулися до них із проханням встановити деякі комп'ютерні програми. У національних судах заявники не заявляли, що працівники міліції конкретно просили встановити неліцензійне програмне забезпечення, або що вони чинили будь-який тиск на заявників під час розмови чи намагалися примусити їх до вчинення незаконних дій. Більше того, із запису розмови між заявниками та працівниками міліції під час ремонту комп'ютера стає зрозумілим, що заявники принесли неліцензійне програмне забезпечення з власної ініціативи і без незаконного підбурювання з боку агентів під прикриттям...

42. Суд, відповідно, вважає, що прохання працівників міліції виглядало звичайним замовленням, із яким зазвичай звертаються клієнти у відповідь на оголошення про послуги, розміщені в Інтернеті або в газеті. Дії працівників міліції не виходили за межі звичайної поведінки, яка зазвичай очікується від клієнтів у ході законної підприємницької діяльності. А заявники мали відповісти на такі прохання в законному порядку та встановити ліцензійне програмне забезпечення.

43. Однак Волков визнав у суді, що після отримання замовлення він купив для встановлення компактні диски з контрафактним програмним забезпеченням. Адамській зізнався, що одразу після дзвінка він завантажив контрафактні копії необхідних програм з Інтернету. Обидва заявники швидко знайшли неліцензійне програмне забезпечення і встановили його на комп'ютерах В. і М. наступного дня. Жоден із заявників не зазначав у національному суді, що В. та М. конкретно просили їх встановити неліцензійне програмне забезпечення. Адамській також визнав, що діяв незаконно, бо на той час йому потрібні були гроші. Разом із тим з матеріалів справи не випливає, що міліції була відома фінансова ситуація Адамського, і що працівники міліції цим скористалися в цілях підбурення його до злочину. Крім того, у ході ремонту комп'ютерів обидва заявники відкрито повідомили працівникам міліції, що програмне забезпечення було контрафактним, і що встановлення ліцензійного програмного забезпечення коштувало б набагато більше...

44. Відповідно, ця справа відрізняється від інших російських справ про провокацію злочину, оскільки вирішальним чинником у вчиненні злочинів була власна свідома поведінка заявників, а не дії працівників міліції. Волков і Адамській явно продемонстрували попередній злочинний умисел і вчинили злочини без активного втручання з боку міліції.

45. Таким чином, за цих обставин Суд не бачить підстав для відступу від висновку в справі Кузьміцької за скаргою про агента-провокатора... Спосіб дій працівників міліції в цій справі не виявляється ані незаконним, ані свавільним з огляду на їхній обов'язок перевіряти заяви про злочини, беручи до уваги, що заявники вирішили діяти незаконно з власної волі.

ЗОБОВ'ЯЗАННЯ НАДАВАТИ ВІДОМОСТІ

► «Функе проти Франції» (Funke v. France), 10828/84, 25 лютого 1993 року.

44. Суд вважає, що митна служба домоглася засудження пана Функе, щоб одержати деякі документи, наявність яких вона припускала, але повної впевненості щодо них не мала. Не маючи змоги чи бажання отримати їх якимось іншим шляхом, вони спробували примусити заявника самого надати докази нібито скоєних ним правопорушень. Особливості митного права... не можуть виправдати порушення права будь-кого, кому «висунуто кримінальні обвинувачення» (відповідно до самостійного значення цього вислову в статті 6), ... зберігати мовчанку або не давати свідчень проти себе.

► «З. проти Фінляндії» (Z v. Finland), 22009/93, 25 лютого 1997 року.

102. ... Мета полягала винятково в тому, щоб з'ясувати у її медичних консультантів, коли Х. довідався або дістав підстави підозрювати, що він ВІЛ-інфікований. Їхні свідчення могли б у той час виявитися вирішальними при визначенні того, чи Х винний лише в злочинах на сексуальному ґрунті, чи в ще серйознішому злочині – спробі вбивства – у зв'язку з двома іншими правопорушеннями, вчиненими до 19 березня 1992 року, коли стали відомі позитивні результати аналізу на ВІЛ-інфекцію...

103. ... за нормами фінського права вимагати від лікарів-консультантів заявниці свідчень щодо неї без її усвідомленої згоди можна лише в дуже обмежених випадках, а саме: у зв'язку зі слідством і обвинуваченням у серйозних кримінальних злочинах, коли призначається покарання не менше шести років позбавлення волі... Оскільки лікарі-консультанти свідчити в поліції відмовилися, то була отримана санкція від судового органу – міського суду – на заслуховування їх як свідків у суді... Допит відбувався за закритими дверима в міському суді, який заздалегідь розпорядився, щоб усі документи, зокрема протоколи свідчень, залишалися таємними... Усіх, хто брав участь у процесі, зобов'язали дотримувати конфіденційного характеру цих матеріалів, а порушення цього зобов'язання могло б, відповідно до фінського права, бути підставою для притягнення до цивільної та (або) кримінальної відповідальності...

Втручання в особисте й сімейне життя заявниці внаслідок оскаржуваних постанов було таким чином значно обмежене й супроводжувалося ефективними й відповідними гарантіями проти зловживань...

105. ... Суд робить висновок, що залучення лікарів-консультантів заявника як свідків було достатньо вмотивоване обставинами справи й відповідало вимогам, продиктованим правомірною метою. Суд також переконався в тому, що між цими заходами й цілями було розумне співвідношення. Відповідно, порушення статті 8 не було...

► **«Сервес проти Франції» (Serves v. France), 20225/92, 20 жовтня 1997 року.**

47. ... Зрозуміло, заявник міг побоюватись, щоб деякі із свідчень, які від нього, можливо, вимагали б дати слідчому судді, не стали самообвинуваченням. Тож було б припустимо, щоб він відмовився відповідати на якісь запитання, котрі б його, ймовірно, скеровували в такому напрямку.

Проте, як видно з підписаних заявником протоколів допитів, він на самому початку відмовився скласти присягу. А присяга є урочистою дією, якою відповідна особа зобов'язується перед слідчим суддею говорити, якщо скористатися формулюванням статті 103 Кримінально-процесуального кодексу, «всю правду і нічого, крім правди». Хоча обов'язок свідка скласти присягу й покарання, передбачені на випадок відмови від цього, містять елемент примусу, однак його призначення – забезпечити правдивість будь-яких наданих судді свідчень, а не змушувати свідків до них.

Інакше кажучи, штрафи, накладені на пана Сервеса, не були тим засобом, що примушував його свідчити проти себе, оскільки їх було накладено ще до того, як такий ризик взагалі виник.

► **«Тірадо Ортіс і Лосано Мартін проти Іспанії» (Tirado Ortiz and Lozano Martin v. Spain) (ухв.), 43486/98, 22 червня 1999 року.**

2. ... Однак Суд вважає, що положення іспанських законів у цій царині були продиктовані турботою й потребою захистити суспільство та, конкретніше кажучи, гарантувати безпеку дорожнього руху і захист здоров'я інших осіб. Отже, хоч обов'язкові аналізи на концентрацію алкоголю і можна вважати втручанням в особисте життя заявників відповідно до пункту 1 статті 8 Конвенції, їх так само можна вважати необхідними для запобігання злочинам та захисту прав і свобод інших осіб. Звідси випливає, що цей пункт заяви має бути відхилений як вочевидь необґрунтований...

► **«П. Г. і Дж. Х. проти Сполученого Королівства» (P G and J H v. United Kingdom), 44787/98, 25 вересня 2001 року.**

42. Не є предметом спору те, що отримання поліцією інформації, пов'язаної з номерами, на які надходили виклики з телефону у квартирі Б., було втручанням у приватне життя або кореспонденцію (у значенні телефонних дзвінків) заявників,

які користувалися телефоном у квартирі, або на номери яких надходили виклики з цієї квартири. Суд водночас зазначає, що облік викликів і тривалості з'єднання, який по суті не порушує статтю 8 за умови, що він здійснюється телефонною компанією, потрібно за своїм характером відрізнати від прослуховування розмов, яке може бути небажаним і незаконним у демократичному суспільстві, крім тих випадків, коли воно є обґрунтованим...

45. Обидві сторони погодилися, що отримання інформації з автоматизованої системи розрахунків дозволялося законодавством – зокрема, положеннями розділу 45 Закону про телекомунікації від 1984 року та розділу 28(3) Закону про захист даних від 1984 року. Отже, з першою вимогою проблем не виникає. Заявники стверджували, що друга вимога не була виконана у їхній справі, оскільки мали місце недостатні гарантії щодо використання, зберігання та знищення записів.

46. Суд зауважує, що якість правових критеріїв у цьому контексті стосується, головню, міркувань передбачуваності та відсутності свавілля... Що саме вимагається від гарантії, залежатиме, принаймні деякою мірою, від характеру і масштабу втручання в даному випадку. У цій справі отримана інформація стосувалася номерів телефонів, на які надходили виклики з квартири Б. між двома конкретними датами. Вона не містила будь-яких деталей стосовно змісту розмов або стосовно того, хто чи кому телефонував. Отже, отримані дані і те, як ними можна було скористатися, були жорстко обмеженими.

47. Попри очевидну відсутність окремих законодавчих норм (крім внутрішніх інструкцій), якими регламентується зберігання та знищення подібної інформації, Суд не переконався в тому, що відсутність подібного ґрунтового нормативного акту породжує будь-який ризик свавілля або зловживання. Також не є очевидною відсутність передбачуваності. Надання відомостей поліції згідно з відповідним законодавством дозволялося там, де це було необхідним для виявлення і запобігання злочину, і під час розгляду в суді кримінальної справи заявників цей матеріал використовувався на підтвердження інших доказів, пов'язаних із часом телефонних викликів. Не є очевидним і те, що заявники не мали адекватного уявлення про обставини чи умови, за яких органи державної влади мали право вдатися до подібного заходу.

48. Суд дійшов висновку, що даний захід був здійснений «згідно з законом»...

50. Інформація була отримана і використовувалася в контексті розслідування і розгляду в суді справи про підозру в змові з метою вчинення збройних пограбувань. Жодних проблем щодо пропорційності виявлено не було. Захід був відповідним чином виправданим як «необхідний у демократичному суспільстві» згідно з пунктом 2 статті 8 заради цілей, наведених вище.

► «**Ве проти Австрії**» (**Weh v. Austria**), 38544/97, 8 квітня 2004 року.

54. Немає ніяких ознак того, що це так «суттєво позначилося» на заявникові, щоб вважати його тим, кому висунули «обвинувачення» – у його автономному значенні за змістом пункту 1 статті 6 – у злочинному перевищенні дозволеної швидкості руху... Від нього вимагали надати інформацію як від зареєстрованого власника

автомобіля. Більше того, він мав повідомити простий факт – а саме, хто був за кермом його автомобіля, і така інформація не мала характеру обвинувачення.

55. Окрім того, хоча насправді це не є вирішальним, Суд зауважує, що заявник не відмовлявся надати інформацію, але доводив свою невинуватість, заявляючи органам, що за кермом автомобіля на той час перебувала третя особа. Його покарали відповідно до частини 2 статті 103 Закону про автотранспортні засоби лише на підставі того, що він повідомив неточну інформацію, не зазначивши повну адресу особи. Він ніколи не стверджував ані в ході провадження в національних органах, ані в Суді, що він керував автомобілем на момент вчинення правопорушення.

56. Суд... вважає, що в цій справі зв'язок між обов'язком заявника, згідно з пунктом 2 статті 130 Закону про автотранспортні засоби, повідомити персональні дані водія, який керував його автомобілем, і можливим його кримінальним переслідуванням за перевищення дозволеної швидкості залишається віддаленим і гіпотетичним. Однак без достатньо конкретного зв'язку з цим кримінальним переслідуванням застосування примусових повноважень (тобто накладення штрафу) задля отримання інформації не призводить до проблем щодо права заявника зберігати мовчанку та привілею проти самообвинувачення.

**► «О'Галлоран і Френсіс проти Сполученого Королівства»
(O'Halloran and Francis v. United Kingdom) [ВП], 15809/02,
29 червня 2007 року.**

57. ... Примус застосовано у зв'язку зі статтею 172 Закону про дорожній рух, яка покладає окремий обов'язок на зареєстрованого власника транспортного засобу за певних обставин надавати інформацію щодо водія цього засобу... Можна вважати, що ті, хто вирішує тримати легковий автомобіль і керувати ним, беруть на себе певні обов'язки і зобов'язання в рамках режиму регулювання використання автотранспортних засобів, і в правовій системі Сполученого Королівства ці обов'язки охоплюють і зобов'язання надавати уповноваженим органам відомості про особу водія, який керував на той час автомобілем, у разі наявності підозр у вчиненні порушення правил дорожнього руху.

58. Ще одним елементом примусу, застосованого в цій справі, є обмежений характер розслідування, яке була вповноважена проводити поліція. Частина (2)(а) статті 172 застосовують лише в тих випадках, коли водій транспортного засобу, як вважають, вчинив відповідне правопорушення, а також дозволяє поліції вимагати відомостей тільки «щодо особи водія»... Крім того,... стаття 172 не дає санкції на тривалий допит щодо обставин, що, як стверджується, спричинили кримінальний злочин, а покарання, передбачене за відмову відповідати, є «помірним і не пов'язаним із позбавленням волі».

59. ... Щодо випадків застосування примусових заходів відповідно до статті 172 Закону 1988 року, Суд зазначає, що, згідно з частиною 4 статті 172, не є правопорушенням дії, передбачені в частині (2)(а) статті 172, якщо власник транспортному засобу доведе, що він не знав і не міг, виявляючи розумну обачність, знати, хто був водієм транспортного засобу. Отже, це правопорушення не

передбачає абсолютної відповідальності, а ризик дістати неправдиві зізнання є незначним.

60. Що ж до того, як були використані отримані свідчення, то заява пана О'Галлорана про те, що водієм його машини був він, була прийнята як доказ цього факту на підставі частини 1 статті 12 Закону про порушників правил дорожнього руху 1988 року..., і він був законно засуджений за перевищення дозволеної швидкості... Органам обвинувачення треба було ще довести, не маючи обґрунтованого сумніву, факт учинення правопорушення у звичайному порядку, у тому числі з дотриманням гарантій проти використання ненадійних доказів і свідчень, отриманих під тиском або внаслідок інших неправомірних заходів (проте не враховуючи опротестування прийнятності свідчень відповідно до статті 172), до того ж обвинувачуваний міг би, якщо побажає, свідчити і викликати свідків. Знову ж таки... особа водія є лише однією ознакою складу такого правопорушення як перевищення дозволеної швидкості, і в основному провадженні немає й мови про засудження винятково на підставі інформації, отриманої згідно з частиною (2)(a) статті 172.

61. Оскільки пан Френсіс відмовився свідчити, свідчення не можна було використати в основному провадженні, власне, основне провадження навіть і не розпочинали. Питання про використання свідчень у кримінальному процесі не виникало, бо його відмову свідчити не використовували як доказ: сама вона є правопорушенням...

62. Зважаючи на всі обставини справи, разом з особливим характером спірного режиму регулювання та обмеженим характером інформації, надання якої вимагали в попередженні за статтею 172 Закону про дорожній рух 1988 року, Суд вважає, що основа права заявників зберігати мовчанку і їхнього привілею проти самообвинувачення не була позбавлена юридичної сили.

► **«Воскейл проти Нідерландів» (Voskuil v. Netherlands), 64752/01, 22 листопада 2007 року.**

66. ... Заявник був зобов'язаний назвати своє джерело з двох причин:... по-друге, щоб забезпечити обвинуваченим справедливість судового розгляду.

67. Суд не бачить необхідності розглядати у зв'язку з цим питання про те, чи може за якихось умов обов'язок договірної сторони забезпечити справедливий судовий розгляд виправдати примушування журналіста розкрити своє джерело. Хоч би якою потенційно важливою для кримінального провадження була інформація, яку апеляційний суд прагнув одержати від заявника, ніщо йому не заважало розглянути по суті обвинувачення, висунуті трьома підсудним. Він, як видається, мав можливість використати свідчення інших свідків замість інформації, яку він прагнув отримати від заявника... Отже, ця підстава, висунута для обґрунтування оскарженого втручання, не була значущою для справи.

► «Саномма Уїтгеверс Б. В. проти Нідерландів» (Sanoma Uitgevers B.V. v. the Netherlands) [ВП], № 38224/03, 14 вересня 2010 року.

88. Зважаючи на величезне значення для свободи преси принципу захисту журналістських джерел та інформації, яка може призвести до встановлення особи джерела, будь-яке втручання в право на захист таких джерел повинне супроводжуватися процесуальними захисними механізмами, співрозмірними з важливою роллю цього принципу...

90. Першим і головним серед цих захисних механізмів є гарантія розгляду суддею або іншим незалежним і безстороннім відповідальним органом...

91. Суд добре усвідомлює, що вказування органами прокуратури справжніх підстав для термінових розпоряджень або запитів є не завжди доцільним з практичної точки зору. У подібних ситуаціях незалежний розгляд цього питання, проведений принаймні перед отриманням доступу та використанням отриманих матеріалів, має бути достатнім для з'ясування того, чи виникають будь-яке питання щодо конфіденційності, і якщо так, то чи перевищує з огляду на конкретні обставини даної справи загальний державний інтерес, яким опікуються органи прокуратури або слідчі органи, загальний суспільний інтерес щодо захисту джерел. На думку Суду, зрозуміло, що здійснення будь-якого незалежного розгляду після передачі матеріалу, здатного розкрити джерело, підриває саму суть права на конфіденційність.

92. З огляду на превентивний характер подібного розгляду, суддя або інший незалежний і безсторонній орган повинен мати повноваження оцінювати потенційні ризики і відповідні інтереси перед будь-яким оголошенням інформації і з посиланням на матеріал, який буде розголошуватися, для того, щоб оцінити належним чином аргументи органів, які вимагають такого розголошення. Прийняття рішень подібного роду повинне керуватися чіткими критеріями включно з пошуком менш інтрузивного заходу, достатнього для задоволення виявленого суспільного інтересу, що має переважне значення. Суддя або інша інстанція повинні мати право відмовити в наданні розпорядження про розголошення відомостей або видати розпорядження щодо обмеженого повідомлення чи розпорядження з певними застереженнями з метою захисту від розкриття джерел незалежно від того, називаються вони чи ні в прихованих матеріалах, на підставі того, що розкриття подібних матеріалів приводить до серйозної небезпеки компрометування журналістських джерел... Для невідкладних ситуацій перед наданням інформації органам, які будуть нею розпоряджатися, має існувати порядок визначення і відокремлення інформації, яка може призводити до розкриття джерел, від інформації, яка не криє в собі такої загрози...

93. У Нідерландах після набуття чинності статті 96а Кримінально-процесуального кодексу це питання уповноважений вирішувати прокурор, а не незалежний суддя. Хоча прокурор, як і будь-яка посадова особа, зобов'язаний виконувати вимогу щодо загальної добросовісності, у значенні процедури він чи вона належать до сторони, яка захищає інтереси, що є потенційно несумісними з інтересами захисту журналістських джерел, і навряд чи може розглядатися як об'єктивна і безстороння інстанція для незалежної оцінки різних протиставних інтересів.

► **«Бруско проти Франції» (Brusco v. France), 1466/07,
14 жовтня 2010 року.**

46. У цій справі Суд заявляє, що після того як заявник повинен був дати присягу «говорити всю правду і нічого крім правди», як цього вимагає ст. 153 Кримінально-процесуального кодексу, його помістили під варту, перш ніж він почав давати свідчення офіцеру судової поліції...

47... Однак Суд зазначає, що вимога виконати певну дію та поміщення під варту заявника вписувалися в рамки попереднього слідства, відкритого слідчим суддею проти Е.Л. та Дж.П.Г., де обидвох підозрювали в нападі на Б.М... Аргумент, згідно з яким заявника заслухали тільки як свідка, є недійсним і чисто формальним, оскільки судові та поліцейські органи мали підстави підозрювати, що ця особа брала участь у правопорушенні...

49. Нарешті, на думку Суду, вимога виконати певну дію та поміщення під варту заявника могли мати важливі наслідки для його ситуації... Більше того, саме після поміщення під варту, рішення про яке було прийнято в результаті розслідування, що вказало на заявника як на підозрюваного, його допитали і помістили до слідчого ізолятора.

50. У цих обставинах Суд вважає, що після того як заявника помістили під варту і він повинен був присягнути «говорити правду і нічого крім правди», він став об'єктом «обвинувачення в кримінальній справі» і мав право не свідчити проти себе і зберігати мовчання, що гарантується пунктом 1 статті 6 і статтею 3 Конвенції...

54. Суд так само стверджує, що ні з матеріалів справи, ні з протоколів допитів не впливає, що заявника поінформували на початку допиту про право зберігати мовчання, не відповідати на поставлені питання або ж відповідати тільки на ті питання, на які він забажає. Суд також повідомляє, що адвокат прийшов на допомогу до заявника тільки через 20 годин після взяття його під варту (ця затримка передбачена ст. 63–4 Кримінально-процесуального кодексу)... Таким чином, адвокат не міг поінформувати заявника про право зберігати мовчання і не свідчити проти себе перед першим допитом, а також не міг допомагати під час цього і наступних допитів, як цього вимагає стаття 6 Конвенції.

55. Відповідно... у цій справі відбулося порушення права заявника не свідчити проти себе і зберігати мовчання, що гарантується пунктом 1 статті 6 і статтею 3 Конвенції.

ЗОБОВ'ЯЗАННЯ НЕРОЗГЛОШЕННЯ ЗІБРАНИХ ДОКАЗІВ З МЕТОЮ ЗАХИСТУ ПРИВАТНОГО ЖИТТЯ

► **«3. проти Фінляндії» (Z v. Finland), 22009/93, 25 лютого
1997 року.**

112. Суд не переконаний, що призначаючи період часу в десять років, національний суд надав достатнього значення інтересам заявниці. Слід пам'ятати, що внаслідок оприлюднення відповідної інформації на судовому процесі без її згоди, право заявниці на повагу до особистого та сімейного життя вже зазнало

серйозного втручання. Подальше втручання, якого б вона зазнала, якби медичні відомості про неї були оприлюднені через десять років, не обґрунтовується підставами, які можна було визнати за достатні, щоб зневажити її прагнення зберегти конфіденційність медичних даних протягом тривалішого часу. Якщо рішення дозволити такий доступ до цих матеріалів, починаючи з 2002 року, буде виконане, то це дорівнюватиме непропорційному втручанням в право заявниці на повагу до її особистого та сімейного життя, порушуючи статтю 8...

► **«Пантелеєнко проти України» (Panteleyenko v. Ukraine), 11901/02, 29 червня 2006 року.**

57. ... національний суд надіслав запит і отримав з психіатричної лікарні конфіденційну інформацію про психічний стан і відповідне медичне лікування заявника. Цю інформацію в подальшому оприлюднив суддя для сторін та інших осіб, присутніх у судовій залі на публічних слуханнях.

58. Суд вважає, що подібні подробиці, безперечно, є інформацією, що стосується «особистого життя» заявника, і що такий підхід призвів до розширення кола осіб, ознайомлених з цими подробицями. Отже, заходи, вжиті судом, є порушенням права заявника, гарантованого йому статтею 8 Конвенції...

61. Апеляційний суд, переглянувши справу, дійшов висновку, що поведження судді суду першої інстанції з особистими даними заявника не відповідало спеціальному режимові щодо збирання, зберігання, використання та поширення інформації про психічний стан... Більше того, Суд відзначає, що деталі справи не могли вплинути на результат судового процесу (тобто встановлення того, чи стверджуване висловлювання було, і оцінку того, чи було воно наклепницьким; див. для порівняння «3 проти Фінляндії», ...), запит Новозаводським судом щодо цієї інформації був непотрібний, оскільки інформація не була «важливою для розслідування, досудового слідства чи судового слухання», і, отже, був незаконним згідно зі статтею 6 Закону «Про психіатричну допомогу» 2000 року.

62. Суд вважає, що з причин, викладених вище, мало місце порушення статті 8 Конвенції.

ЗБЕРІГАННЯ ДОКАЗІВ ПІСЛЯ ЗАКІНЧЕННЯ СЛІДСТВА/СУДУ

► **«С. і Марпер проти Сполученого Королівства» (S and Marper v. United Kingdom) [ВП], 30562/04, 4 грудня 2008 року.**

113. ... у рамках кримінальних справ, порушених щодо першого заявника за підозрою в замаху на грабіж та другого заявника – у переслідуванні своєї партнерки, у заявників взяли відбитки пальців і зразки клітин ДНК та створили профілі їхніх ДНК. Ці дані зберігалися на підставі законодавства, що дозволяє їхнє безстрокове збереження, попри виправдувальний вирок першого заявника і припинення кримінального провадження щодо другого...

118. ... Матеріал може зберігатися незалежно від характеру та тяжкості злочину, у вчиненні якого особу спочатку підозрювали, або віку підозрюваного; відбитки пальців та зразки можна брати (і зберігати) в особи будь-якого віку,

заарештованої у зв'язку із злочином, що підлягає обов'язковій реєстрації, враховуючи малозначні правопорушення та такі, покарання за які не передбачає позбавлення волі. Термін зберігання не є обмеженим, матеріал зберігається протягом невизначеного строку, незалежно від характеру і тяжкості злочину, у якому особу підозрюють. Окрім того, у виправданій особі дуже обмежені можливості домогтися вилучення даних із загальнодержавної бази даних або знищення матеріалу...; зокрема, немає положення, що передбачало б незалежну перевірку підстав для їхнього збереження відповідно до чітко визначених критеріїв, зокрема таких, як тяжкість вчиненого злочину, попередні арешти, вагомість підозр щодо особи і які-небудь інші особливі обставини...

121 ... Суд... знову повторює, що навіть просте утримання та зберігання персональних даних органами державної влади, незалежно від способу їхнього отримання, слід розглядати як таке, що прямо впливає на пов'язані з приватним життям інтереси особи, незалежно від того, чи будуть ці дані використані надалі, чи ні...

122. ... Справді, збереження особистих даних заявників не можна прирівнювати до висловлення підозр. Утім їхнє відчуття, ніби до них не ставляться як до невинуватих, загострюється через те, що їхні дані зберігаються так само без обмеження строку, як і дані засуджених, тоді як дані тих, кого ніколи не підозрювали в учиненні правопорушення, підлягають знищенню...

124. ... збереження даних незасуджених осіб може бути особливо шкідливим у випадку неповнолітніх – таких як перший заявник, – з огляду на їхнє особливе становище та важливість їхнього розвитку й інтеграції в суспільство... Суд вважає, що належить приділити особливу увагу захистові неповнолітніх від будь-якої шкоди, якої їм може бути завдано внаслідок збереження органами влади даних особистого характеру щодо них після їхнього виправдання в кримінальних справах... Суд поділяє думку Наффілдської Ради з приводу впливу, який справляє на молодих людей безстрокове збереження матеріалу їхніх ДНК, та відзначає стурбованість Ради стосовно того, що застосовувані правила призвели до того, що дані про молодих людей і представників етнічних меншин, які не були засуджені ні за які злочини, у базі даних мають непропорційно високу частку...

125. Насамкінець Суд вважає, що неконкретний характер повноважень щодо збереження відбитків пальців, зразків клітинного матеріалу і профілів ДНК осіб, підозрюваних у вчиненні злочинів, але не засуджених за них – таких, як були застосовані у випадку цих заявників, не забезпечує справедливого балансу між конкурентними суспільними і приватними інтересами, і що держава-відповідач переступила всякі припустимі межі розсуду у зв'язку з цим. Отже, оскаржуване збереження матеріалів є непропорційним втручанням у право заявників на повагу до приватного життя і не може бути визнаним за необхідне в демократичному суспільстві.

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВТРАТУ ЧИ ПОШКОДЖЕННЯ ВИЛУЧЕНИХ ПРЕДМЕТІВ

► Тендам проти Іспанії (Tendam v. Spain), 25720/05, 13 липня 2010 року.

51. Це правда, що стаття 1 Протоколу 1 не закріплює право особи, яка отримала виправдувальний вирок, на отримання компенсації за будь-яку шкоду в результаті конфіскації її майна в рамках розслідування в кримінальному провадженні... У будь-якому випадку, коли уповноважені особи з суду або прокуратури конфіскують майно, вони повинні вжити доцільних і необхідних заходів для його збереження, а саме створивши інвентарний список майна і його стану на момент конфіскації, а також після його повернення власнику, який отримав виправдувальний вирок. Більше того, національне законодавство повинно передбачити можливість розпочати провадження проти держави для отримання компенсації за шкоду в результаті незбереження майна у відносно належному стані... До того ж, ця процедура повинна бути ефективною, щоб виправданий власник міг вирішити своє питання.

52. У цьому випадку Суд зазначає, що заявник розпочав провадження проти держави за пошкодження майна, конфіскованого і поверненого після виправдувального вироку, а також за зникнення частини конфіскованого і не поверненого майна, згідно зі ст. 292 Закону про орієнтацію та програмування правосуддя стосовно аномального функціонування судочинства... До того ж, держави-підписанти Конвенції повинні визначити свої умови щодо права на компенсацію у випадках порушень у результаті конфіскації...

54. В обставинах цієї справи Суд вважає, що тягар доведення в ситуації зниклого чи пошкодженого конфіскованого майна лежить на судовій адміністрації, яка відповідає за збереження майна під час усього періоду конфіскації, а не на заявнику, якого було виправдано більше ніж через сім років після конфіскації майна. Оскільки після виправдувального вироку заявника судова адміністрація не надала жодного пояснення щодо зникнення та пошкодження конфіскованого майна, порушення в результаті конфіскації є її виною.

55. Суд констатує, що національні судові органи, які вивчили скаргу заявника, не усвідомлювали відповідальності судової адміністрації за факти порушення, а також не дозволили заявнику отримати компенсацію за порушення в результаті незбереження конфіскованого майна.

56. На думку Суду, національні уповноважені органи відмовили в компенсації заявнику, що її вимагав, і в результаті непропорційно і надмірно його обтяжили.

57. Відповідно, мало місце порушення статті 1 Протоколу № 1.

Розділ 7

Допит

ПРАВО НА ДОПОМОГУ ЗАХИСНИКА

► «Джон Мюррей проти Сполученого Королівства» (John Murray v. United Kingdom), 18731/91, 8 лютого 1996 року.

66. ... згідно з наказом, на початку допитів у поліції перед обвинуваченим постає основна дилема стосовно його захисту. Якщо він вирішить мовчати, щодо нього можуть бути зроблені негативні висновки відповідно до положень цього наказу. З іншого боку, якщо обвинувачений віддасть перевагу тому, щоб порушити мовчання під час допитів, він наражається на ризик зашкодити своєму захистові, при цьому не обов'язково позбуваючись того, що стосовно нього можуть бути зроблені негативні висновки.

За таких умов поняття справедливості, закріплене в статті 6, вимагає, щоб обвинувачений мав можливість скористатися допомогою захисника вже на початкових етапах допитів у поліції. Відмова в доступі до адвоката упродовж перших 48 годин поліційних допитів у ситуації, коли правам захисту може бути завдано невинуваченої шкоди – хоч би яким було виправдання для такої відмови, – є несумісною з правами обвинуваченого, які надає йому стаття 6...

68. І справді, як це підкреслив уряд, коли заявник зміг проконсультуватися зі своїм адвокатом, йому порадили продовжувати мовчати, і впродовж судового розгляду заявник вирішив не давати свідчень і не викликати свідків від свого імені. Однак Суд не зобов'язаний робити припущення, якою була б реакція заявника чи якою була б порада захисника, якби в доступі до нього не відмовили на цьому початковому етапі. За таких обставин на заявникові, безперечно, позначилася відмова в доступі до захисника та втручання в права захисту, що впливало з цієї відмови. Думка Суду щодо зроблених висновків не змінює цього...

70. Отже, було порушення пункту 1 у поєднанні з пунктом 3 (с) статті 6 Конвенції стосовно відмови заявникові в доступі до захисника упродовж перших 48 годин тримання в поліції.

► «Салдуз проти Туреччини» (Salduz v. Turkey) [ВП], 36391/02, 27 листопада 2008 року.

54. ... Суд підкреслює важливість стадії розслідування для підготування процесу кримінального розгляду справи, оскільки докази, здобуті на цьому етапі, визначають межі, у яких інкриміноване правопорушення розглядатимуть у

суді... Водночас на цій стадії провадження обвинувачений часто опиняється в особливо вразливому становищі, яке посилюється ще й через те, що кримінально-процесуальне законодавство має тенденцію до постійного ускладнення, особливо в частині норм, що регулюють збір та використання доказів. У більшості випадків компенсувати належним чином цю вразливість можна лише допомогою з боку юриста, чиє завдання полягає, між іншим, і в тому, щоб сприяти дотриманню права обвинуваченого не свідчити проти самого себе. Це право дійсно передбачає, що обвинувачення в межах кримінальної справи намагатиметься довести свою версію щодо обвинуваченого, не вдаючись до доказів, здобутих за допомогою методів примусу чи утиску, що нехтують волею обвинуваченого... Доступ до адвоката на ранній стадії є частиною процесуальних гарантій, на які Суд звертатиме особливу увагу, досліджуючи питання про те, чи не позбавила процедура самої суті привілей проти самообвинувачення... У зв'язку з цим Суд також бере до уваги рекомендації КЗК..., у яких Комітет неодноразово заявляв, що право затриманого на доступ до правової допомоги є однією з основних гарантій проти жорстокого поводження. Будь-який виняток з реалізації цього права має бути чітко визначений, а його застосування обмежене в часі. Ці принципи є особливо необхідними у випадках серйозних обвинувачень, бо в демократичних суспільствах саме тоді, коли йдеться про можливість призначення найсуворіших покарань, дотримання права на справедливий судовий розгляд має забезпечуватися в максимально можливій мірі.

55. Виходячи з цього, Суд вважає, що для того, щоб право на справедливий судовий розгляд залишалося досить «практичним і ефективним»... пункт 1 статті 6 вимагає, щоб доступ до адвоката зазвичай був забезпечений, починаючи з першого допиту підозрюваного поліцією, якщо тільки не доведено, що з врахуванням конкретних обставин справи є неспростовні підстави для обмеження цього права. Навіть тоді, коли якісь неспростовні підстави дозволяють, як виняток, виправдати відмову в доступі до адвоката, таке обмеження – хоч би чим виправдане – не може надмірно перешкоджати обвинуваченому в його правах за статтею 6... Загалом праву на захист буде завдано невинуватої шкоди в тому разі, якщо обвинувальні свідчення, дані під час допитів у поліції без доступу до адвоката, будуть використані з метою засудження.

► **«Пановітс проти Кіпру» (Panovits v. Cyprus), 4268/04, 11 грудня 2008 року.**

73. Відповідно, Суд вважає, що ненадання достатньої інформації щодо права заявника порадитися з адвокатом до допиту в поліції, а надто з огляду на те, що він на той час був неповнолітнім та під час допиту не отримав допомоги з боку свого опікуна, є порушенням прав заявника на захист. Окрім того, Суд робить висновок, що ані заявник, ані його батько, котрий діяв від імені заявника, від права заявника мати юридичного представника до його допиту в чіткій і недвозначній формі не відмовлялися.

► **«Яременко проти України» (Yaremenko v. Ukraine),
32092/02, 12 червня 2008 року.**

86. Суд зауважує, що... рішення про визнання заявника винним у вчиненні злочину 1998 року ґрунтувалося переважно на його зізнанні, яке слідчі здобули за відсутності захисника, і від якого заявник відмовився вже наступного дня і відмовлявся згодом, починаючи з березня 2001 року.

87. Суд також висловлює занепокоєння щодо обставин, за яких відбувався перший допит заявника стосовно злочину 1998 року... Однією з підстав для забезпечення юридичного представництва в обов'язковому порядку є серйозність злочину, у вчиненні якого підозрюють відповідну особу, і, отже, ймовірність призначення їй покарання у вигляді довічного позбавлення волі. У цій справі правоохоронні органи, здійснюючи розслідування за фактом насильницької смерті, порушили кримінальну справу за фактом заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, які спричинили смерть, а не за фактом вбивства. Перша кваліфікація стосувалась менш тяжкого злочину і тому не вимагала обов'язкового забезпечення юридичного представництва підозрюваного. Негайно після здобуття зізнання у вчиненні злочину кваліфікацію змінили на вбивство, у вчиненні якого звинуватили заявника.

88. Суд вражений тим фактом, що внаслідок заходів, до яких вдалися органи влади, заявник не зміг скористатися вимогою обов'язкового представництва і опинився в ситуації, у якій, як він стверджував, його примусили відмовитися від свого права на захисника та свідчити проти себе. При цьому слід нагадати, що заявник мав захисника в іншому кримінальному провадженні, яке на той час тривало проти нього, та все ж відмовився від свого права мати представника під час допиту стосовно іншого злочину. Ці обставини дають вагомі підстави припускати наявність певної прихованої мети в попередній кваліфікації злочину. Той факт, що зізнання у вчиненні злочину здобуте від заявника за відсутності захисника, і те, що заявник одразу відмовився від свого зізнання, коли захисник вже був присутній, свідчать про вразливість його становища та реальну потребу у відповідній юридичній допомозі, якої його фактично позбавили 1 лютого 2001 року через те, як слідчий райвідділу міліції застосував свої дискреційні повноваження стосовно кваліфікації розслідуваного злочину.

89. Що стосується усунення захисника О. Х. від справи 2 лютого 2001 року, то аргумент уряду про те, що це було зроблено тільки у відповідь на клопотання заявника, навряд чи видається таким, що заслуговує на довіру, оскільки про це в самій постанові про усунення його від участі в справі не згадується, а у відповідних листах прокурорів клопотання заявника згадується лише як додаткова підстава.

90. Суд зауважує: той факт, що кожен із двох інших захисників, які представляли заявника, бачив його лише один раз і тільки під час допиту, і що до допиту ніхто з них із заявником не бачився, найімовірніше свідчить про символічний характер їхніх послуг. Суд вважає, що спосіб, у який захисника усунули від участі в справі, та підстави, якими пояснили це рішення, а також у зв'язку зі стверджуваним браком юридичних підстав для такого заходу, викликають серйозні сумніви щодо справедливості всього провадження в цій справі. Суд бере до уваги й той факт,

що захисникові дозволили повернутися до участі в справі в червні 2001 року без будь-якого натяку на те, що стверджуваних підстав для його усунення вже немає.

91. Отже, порушено пункт 3(с) статті 6 Конвенції.

► **«Тарасов проти України» (Tarasov v. Ukraine), 17416/03,
31 жовтня 2013 року.**

94. ... заявник відмовився від права на захист на початкових стадіях розслідування. Проте такі відмови були надані заявником за обставин, що викликають серйозні сумніви щодо доброї волі заявника у відмові. Окрім твердження заявника про те, що його примусили підписати ті відмови..., Суд також бере до уваги твердження заявника про жорстоке поводження та ненадання державними органами правдоподібних пояснень щодо тілесних ушкоджень заявника, отриманих ним під час тримання під вартою, які Суд визнав достатніми для встановлення відповідальності уряду за статтею 3 Конвенції. Тому Суд дійшов висновку, що відмови заявника від права на юридичне представництво на початкових стадіях слідства не були встановлені в однозначний спосіб, як цього вимагає пункт 3(с) статті 6 Конвенції.

95. Більше того, Суд зазначає, що після допиту міліцією без юридичної допомоги заявник зізнався у вчиненні низки злочинів, а на початку розслідування він не мав адвоката протягом майже трьох місяців, хоча в цей період здійснювалися важливі слідчі дії. Проте, як Суд неодноразово підкреслював раніше, справедливість провадження вимагає отримання обвинуваченим повного спектру послуг, безпосередньо пов'язаних з юридичною допомогою. У зв'язку з цим захисник повинен без обмежень забезпечувати засадничі аспекти такого захисту особи: обговорення справи, організацію захисту, збір доказів на користь обвинуваченого, підготовку до допиту, підтримку обвинуваченого в складні для нього часи та перевірку умов тримання. Тому право заявника на захист було порушено на самому початку провадження, а національні суди не відреагували належним чином на цю процесуальну помилку.

Із цього випливає, що мало місце порушення пунктів 1 і 3 (с) статті 6 Конвенції щодо права заявника на захист.

► **«Турбилєв проти Росії» (Turbylev v. Russia), 4722/09,
6 жовтня 2015 року.**

94. Суд зауважує, що незалежно від того, зізнався заявник до чи після офіційного оформлення його арешту..., за фактами в його справі, які не оспоруються урядом, і зокрема, зі свідчень представників міліції випливає, що на час його зізнання заявника тримали під вартою в поліції лише тому, що його підозрювали в причетності до пограбування, і ця підозра ґрунтувалася на інформації, повідомленій поліції громадянкою Р... Отже, працівники поліції були зобов'язані забезпечити йому права підозрюваного, одним із яких було право на доступ до адвоката... Це також відповідало вимозі національного кримінально-процесуального законодавства про виникнення права на доступ до адвоката з моменту фактичного затримання..., що відповідає тлумаченню Конституційним судом права на юридичну допомогу, яке виникає на момент фактичного обмеження

конституційних прав особи – зокрема, права на свободу і безпеку, а не з моменту формального надання статусу підозрюваного або затримання...

95. Відсутність у національному законодавстві вимоги про право на доступ до адвоката при поданні заяви про явку з повинною та зізнання відкривала можливість, і нею скористалися, обійти права заявника на юридичну допомогу як фактичного підозрюваного і прийняти його явку з повинною та зізнання, отримане без юридичної допомоги, за доказ його вини. Це невиправно зашкодило правам захисту. Ні допомога, надана адвокатом згодом, ні змагальний характер наступного провадження і можливість оскарження прийнятності цього доказу в суді і на розгляді апеляційної скарги не могли усунути недоліки, допущені під час тримання під вартою в поліції.

96. Навіть якщо припустити, що заявникові повідомили про конституційне право не свідчити проти себе до зізнання, як це було встановлено національними судами, його відмову від привілею проти самообвинувачення не можна вважати чинною з огляду на висновок Суду про те, що він зізнався в результаті нелюдського і такого, що принижує гідність, поводження з ним поліції. У будь-якому разі, не можна покладатися лише на той факт, що заявникові нагадали про його право зберігати мовчання, і він підписав відповідний протокол..., особливо тому, що в протоколі наводилася стаття 51 Конституції без роз'яснення її значення. Крім того, оскільки відсутність доступу до адвоката в цій справі впливала з системного застосування правових норм у тлумаченні національних судів, а заявникові не повідомили про його право на юридичну допомогу до підписання явки з повинною і зізнання, питання відмови від права на юридичну допомогу тут несуттєве.

97. Суд доходить висновку, що використання національними судами в якості доказів явки з повинною і зізнань заявника, отриманих у результаті жорстокого з ним поводження в порушення статті 3 та за відсутності доступу до адвоката, робить суд над заявником несправедливим.

98. Отже, мало місце порушення пунктів 1 і 3 (с) статті 6...

► «Ібрагім та інші проти Сполученого Королівства» (Ibrahim and Others v. United Kingdom) [ВП], 50541/08, 13 вересня 2016 року.

276. Уряд стверджував, що вкрай вагомими підстави для відстрочення надання юридичної допомоги зумовлювалися потенційно можливою загибеллю великої кількості людей, нагальною необхідністю отримати інформацію про напади, що планувалися, і жорсткими практичними обмеженнями в діяльності поліції. Суд... не має жодних сумнівів у тому, що така необхідність заради безпеки на час допиту перших трьох заявників існувала... Коли 21 липня перші троє заявники і Осман знову привели в дію вибухові пристрої в трьох потягах метро і в автобусі, поліція не могла не дійти висновку, що на Сполучене Королівство націлена хвиля терористичних актів... Те, що бомби не вибухнули, означало, що терористи були досі на свободі та могли безперешкодно привести в дію інші вибухові пристрої, і цього разу успішно. Поліція діяла під страшним тиском і обґрунтовано прагнула насамперед негайно отримати інформацію про планування будь-яких

інших нападів і встановити особи потенційних учасників змови. Суд вважає, що у випадку перших трьох заявників уряд переконливо показав наявність нагальної необхідності не допустити серйозних тяжких наслідків для життя та фізичної недоторканності громадян.

277. Однак... існування виняткових обставин, які задовольняють матеріально-правову вимогу щодо наявності неспростовних доказів, не є автоматично достатнім виправданням обмеження доступу підозрюваного до юридичної допомоги. Необхідно взяти до уваги також інші чинники – зокрема, чи мало таке обмеження підставу, передбачену в національному законодавстві, чи ґрунтувалося дане обмеження на індивідуальній оцінці конкретних обставин у справі, а також чи мало це обмеження тимчасовий характер. У випадку перших трьох заявників законодавство передбачило чіткі норми, якими регламентуються обставини, за яких доступ підозрюваних до юридичної допомоги можна було обмежити, і забезпечуються ґрунтовні інструкції щодо прийняття рішень у робочому порядку... Законодавство передбачало, що обмеження, пов'язані з юридичною допомогою, повинні закінчуватися після припинення існування обставин, якими вони виправдовувалися... Крім того, на обмеження поширювався максимальний граничний термін: сорок вісім годин... Індивідуальне рішення про обмеження права кожного заявника на юридичну допомогу приймалося посадовою особою поліції, виходячи з конкретних обставин у їхніх справах, а мотиви рішення протоколювалися. З наведених міркувань чітко випливає, що дозвіл надавався відповідно до правових норм і з урахуванням процесуальних прав заявників... Згодом обґрунтованість рішення про обмеження доступу до юридичної допомоги перевірялася суддею першої інстанції та апеляційного суду...

279. У підсумку Суд задовольнило, що уряд переконливо довів наявність неспростовних підстав для тимчасового обмеження права перших трьох заявників на юридичну допомогу...

298. Як і у випадку трьох перших заявників, уряд зважав на виняткові обставини, що склалися на липень 2005 року, як на неспростовні підстави, що виправдовували обмеження доступу четвертого заявника до адвоката... Питання полягає в тому, чи були ці виняткові обставини достатніми для того, щоб становити вкрай вагомими підстави в справі четвертого заявника для продовження його допиту без його попередження або інформування про його право на юридичну допомогу.

299. ... Можливість відмови від надання підозрюваному процесуальних прав, гарантованих кодексом, шляхом залишення його офіційного статусу без змін у ситуації, коли змінення стало доцільним, не була передбачена в національному законодавстві. Таким чином, не існувало правових норм, які обумовлювали прийняття рішень у робочому порядку, і які роз'яснювали б, як мало здійснюватися будь-яке дискреційне право, або вимагали брати до уваги права особи, передбачені в статті 6. Чинні правові норми передбачали можливість відстрочення доступу до юридичної допомоги підозрюваним, яким було надано офіційне попередження... Ці правові норми були застосовані до трьох перших заявників, і їх так само можна було застосувати в справі четвертого заявника, якби посадова особа поліції вважала невідкладний допит поліцією без попереднього

надання юридичної допомоги необхідним. Подібне рішення було б оформлене в письмовій формі. А тут навпаки – рішення не затримувати четвертого заявника, а продовжувати допитувати його як свідка не було внесене до протоколу, а це означає, що конкретні підстави для цього, включно з доказом того, що його процесуальні права дійсно взяли до уваги, не могли бути перевірені національними судами або цим Судом «заднім числом».

300. З огляду на наведене вище, Суд робить висновок, що уряд не довів переконливо, виходячи з наявних на той час доказів, існування в справі четвертого заявника вкрай вагомих підстав, беручи до уваги цілковиту відсутність будь-яких правових норм, які уповноважували поліцію діяти так, як вона діяла, відсутність окремого документально зафіксованого рішення про обмеження його доступу до юридичної допомоги, яке мало ґрунтуватися на відповідних положеннях національного законодавства, і що важливо – свідомого рішення працівників поліції не повідомляти четвертому заявникові про його право зберігати мовчання.

► **«Дворські проти Хорватії» (Dvorski v. Croatia) [ВП], 25703/11, 20 жовтня 2015 року.**

93. ... хоча заявник офіційно обрав адвоката М.Р. для представництва своїх інтересів під час допиту в поліції, цей вибір не був усвідомленим, оскільки заявник не знав, що інший адвокат, якого призначили його батьки, прийшов до відділку поліції, щоб із ним побачитися, імовірно з метою представництва його інтересів...

94. Суд зазначає, що єдиною наведеною урядом підставою для ненадання дозволу на допуск Г.М. до заявника, був той факт, що на думку уряду, Г.М. не мав належної довіреності на представництво його інтересів. Водночас уряд не оспорував, що заявникові не повідомили у відповідний час про те, що Г.М. намагався побачитися з ним у відділку поліції.

95. Суд водночас зазначає, що Г.М. стверджував перед національними органами, що він насправді мав письмову довіреність від батьків заявника 14 березня 2007 року. Ці твердження вочевидь не були переконливо спростовані в ході національного провадження. Крім того, письмова довіреність була долучена до матеріалів справи, складених слідчим суддею 15 березня 2007 року, коли поліція дотримувалася заявника до нього.

96. Відповідне національне законодавство чітко встановлює, що захисника може призначити сам підозрюваний або його родичі включно з його батьками... відповідно до пункту 6 статті 62, підозрюваний може усно призначити адвоката для представництва своїх інтересів. Цілі пункту 4 статті 62 Кримінально-процесуального кодексу, яким передбачається, що адвоката можуть призначити близькі родичі обвинуваченого, але обвинувачений може однозначно відмовитися від обраного адвоката, не можуть бути досягнуті, поки обвинуваченому не повідомлять про те, що його або її близькі родичі призначили йому чи їй адвоката. Це в будь-якому разі зобов'язувало поліцію щонайменше повідомити заявникові про те, що Г.М. з'явився у відділку, і що він був уповноважений його батьками на його представництво. Однак поліція не повідомила про це заявникові, а також відмовила Г.М. у доступі до нього.

97. Подібну бездіяльність і відмову навряд чи можна пояснити тим фактом, що заявник підписав згодом довіреність, якою уповноважував М.Р. на присутність під час його допиту в поліції. Як уже зазначалося, він це зробив, оскільки протягом усього часу не знав про спроби адвоката Г.М. надати йому допомогу після отримання інструкцій від його батьків.

98. Також і документи в кримінальній справі не розкривають будь-якого виправдання бездіяльності та дій поліції, внаслідок яких заявник був позбавлений можливості обрати Г.М. для надання йому допомоги під час допиту. Крім того, згідно з протоколом усних показань заявника, наданих ним слідчому судді наступного дня після арешту 15 березня 2007 року, заявник стверджував, що обраним ним адвокатом був Г.М., а працівники поліції відмовили йому в доступі до Г.М. Він також сказав, що не призначав М.Р. своїм адвокатом...

99. За цих обставин Суд не переконаний у тому, що оспорюване обмеження внаслідок дій працівників поліції можливості для заявника призначити Г.М. на представництво його інтересів від початку допитів у поліції, обґрунтовувалося відповідними і достатніми підставами...

102. Як Суд уже зауважував, заявник не знав про те, що призначений його батьками Г.М. приходив до відділку поліції, щоб із ним побачитися. Суд також зазначає, що заявник оскаржив те, що він назвав «нав'язуванням» йому адвоката М.Р. під час допиту в поліції – під час першого допиту в слідчого судді, а згодом і в ході всього провадження. За цих обставин не можна погодитися, що підписанням довіреності і заявами в поліції заявник однозначно мовчазною згодою або відкрито відмовився від будь-якого права, що йому належало згідно зі статтею 6 Конвенції, на своє представництво обраним ним усвідомлено адвокатом.

НАЯВНІСТЬ ПЕРЕКЛАДАЧА

► «Бейтар проти Туреччини» (Baytar v. Turkey), 45440/04, 14 жовтня 2014 року.

49. Суд далі повторює, що пункт 3 (е) статті 6 гарантує право на безоплатну допомогу перекладача. Це право поширюється не лише на усні заяви на слуханні в суді, але також на документальні матеріали і на досудове провадження...

50. Крім того, так само як і допомога адвоката, допомога перекладача має надаватися, починаючи з етапу розслідування, якщо не буде доведено існування переконливих підстав для обмеження цього права...

51. ... те, що рівень володіння заявницею турецькою мовою вимагав допомоги перекладача, не ставить під сумнів. Як районний суд, так і суд першої інстанції вирішили, що їй потрібна допомога перекладача...

52. Суд далі зазначає, що хоча заявниця користувалася допомогою перекладача, коли її заслуховував суддя, який вирішував питання щодо її подальшого тримання під вартою, цього не сталося під час її допиту жандармами, коли вона заявила, що знайшла оспорюваний документ у тюремній кімнаті очікування і таким чином визнала, що цей документ був дійсно знайдений у неї.

53. Суд уже мав нагоду підкреслити значення стадії розслідування для підготовки кримінального провадження, оскільки отримані на цій стадії докази можуть стати вирішальними для наступного провадження... Слід відзначити, що особі, яку тримають під вартою в поліції, мають надаватися певні права: наприклад, право зберігати мовчання або право на допомогу адвоката. Рішення про згоду або відмову від цих прав може прийматися лише за умови, що відповідна особа чітко розуміє, у чому обвинувачується, для того, щоб вона могла обміркувати, що їй загрожує в судовому провадженні та оцінити доцільність такої відмови.

54. Суд схиляється до думки, що оскільки заявниця не змогла отримати поставлені їй запитання в перекладі, і обвинувачення проти неї не були доведені до її відома максимально точно, вона знаходилася не в такому стані, щоб бути в змозі в повному обсязі оцінити наслідки своєї стверджуваної відмови від права зберігати мовчання або свого права на допомогу адвоката і таким чином скористатися низкою комплексних послуг, які надаються захисником. Відповідним чином, постає питання стосовно того, чи був цілковито усвідомленим той вибір, що заявниця зробила без допомоги адвоката.

55. Суд доходить висновку, що це перше упущення позначилося на інших правах, які хоча й були відособленими від порушеного права, але тісно з ним пов'язаними, та негативно позначилося на справедливості провадження загалом.

56. Хоча заявниця дійсно скористалася допомогою перекладача, коли її доправили до судді з-під варти в поліції, даний факт, на думку Суду, не усуває цієї помилки, яка позбавила провадження юридичної чинності ще на початковій стадії.

ДОСТУП ДО МАТЕРІАЛІВ СПРАВИ

► А Т проти Люксембургу» (A T v. Luxembourg), 30460/13, 9 квітня 2015 року.

79. ... Суд повторює, що обмеження права на доступ до матеріалів справи на етапах порушення кримінального провадження, дізнання та слідства може обґрунтуватися серед іншого необхідністю зберегти таємність даних, якими володіють державні органи, та захистити права інших осіб... з огляду на обґрунтування, передбачені в національній судовій практиці, Суд вважає достатнім те, що національні органи влади обґрунтовують ненадання доступу до матеріалів справи міркуваннями захисту інтересів правосуддя. Крім того, до пред'явлення обвинувачення особа, яку допитують, може вільно організувати свій захист (включно з правом зберігати мовчання, вивчати матеріали своєї справи після першого допиту слідчим суддею та обирати стратегію свого захисту в подальшому провадженні). Отже, належний баланс забезпечується гарантією доступу до матеріалів справи від закінчення першого допиту, протягом слідства й у ході провадження по суті...

81. Суд вважає, що стаття 6 Конвенції не може тлумачитися так, що нею гарантується необмежений доступ до матеріалів кримінальної справи до першого допиту слідчим суддею в тих випадках, коли національні органи у зв'язку із захистом інтересів правосуддя мають достатні підстави для того, щоб не перешкоджати ефективності слідства...

83. З огляду на наведені вище зауваження, Суд вважає, що допомога адвоката під час допиту 18 грудня 2009 року не була неефективною через відсутність доступу до матеріалів справи до самого допиту.

84. Отже, статтю 6 Конвенції на цій підставі порушено не було.

ПРАВО ЗБЕРІГАТИ МОВЧАННЯ

► «Гіні і МакГіннесс проти Ірландії» (Heaney and McGuinness v. Ireland), 34720/97, 21 грудня 2000 року.

53. ... коли в ході згаданих опитувань поставили вимоги на підставі статті 52, то потім їм фактично повідомили, якщо вони не пояснять своїх дій у зазначені відрізки часу, їм загрожуватиме шестимісячне тюремне ув'язнення...

55. Отже, Суд робить висновок, що «міра примусу», застосована до заявників у силу статті 52 Закону 1939 року з метою змусити їх надати пояснення у зв'язку з обвинуваченнями, висунутими проти них на підставі чинного тоді Закону, позбавила самої суті їхній привілей проти самообвинувачення та їхнє право зберігати мовчанку.

58. ... Суд вважає, що міркування безпеки і підтримання громадського порядку, на які посилається уряд, не можуть виправдати норму, що позбавляє сили саму суть права заявника зберігати мовчання і не свідчити проти самого себе, що їм гарантує пункт 1 статті 6 Конвенції.

59. Тому він робить висновок про порушення права заявника не відповідати на запитання і права не свідчити проти самого себе, гарантовані пунктом 1 статті 6 Конвенції.

А ще, з огляду на тісний зв'язок, який у цьому контексті є між цими правами, гарантованими пунктом 1 статті 6 Конвенції, та презумпцією невинуватості, гарантованою пунктом 2 статті 6 ..., Суд також вважає, що мало місце порушення і останнього положення.

► «Ван Вондел проти Нідерландів» (Van Vondel v. Netherlands) (ухв.), 38258/03, 23 березня 2006 року.

1. ... Право не свідчити проти самого себе насамперед стосується поваги до виявленої волі обвинуваченого не відповідати на запитання, пов'язані з кримінальним провадженням стосовно нього і використання в кримінальному переслідуванні відомостей, здобутих під примусом. Однак не кожен захід, застосований, щоб заохотити особу надати інформацію органам влади, належить розглядати як неправомірний примус. Саме собою воно не забороняє застосовувати примусові повноваження, вимагаючи від осіб надання відомостей, скажімо, про їхні фінансові активи, хоча їхнє ненадання й може тягти за собою покарання, ... або ж, як у контексті цієї справи, примусові повноваження вимагати від осіб надання відомостей парламентській слідчій комісії, оскільки було б важко уявити, як така комісія ефективно функціонувала б без таких повноважень.

... Заявника було звинувачено й засуджено за неправдиве свідчення ПСК. Іншими словами, він збрехав або порушив присягу, надавши неправдиві відомості ПСК. І це не було прикладом вимушеного самообвинувачення в ПСК у зв'язку з правопорушенням, яке він учинив раніше, а правопорушенням самим собою. Цілком можливо, що заявник надав неправдиві свідчення, аби запобігти виявленню поведінки, що, як він собі уявляв, могла бути кримінальною і спричинити судове переслідування. Проте право не відповідати на запитання і не давати свідчень проти самого себе не можна тлумачити як таке, що надає загальний імунітет щодо дій, мотивом яких є бажання уникнути розслідування. Отже, цей випадок – не один із тих, що стосуються використання примусово здобутої інформації в ході подальшого кримінального провадження. Отож, Суд не вважає, що обставини цієї справи свідчать про порушення права не відповідати на запитання чи привілею від самообвинувачення або про те, що в кримінальному провадженні, відкритому щодо заявника, були ознаки несправедливості всупереч пунктові 1 статті 6 Конвенції.

**► «Яременко проти України» (Yaremenko v. Ukraine),
32092/02, 12 червня 2008 року.**

78. Хоч уряд і стверджував, що право заявника зберігати мовчання гарантував національний закон, Суд бере до уваги той факт, що слідчий відсторонив захисника заявника від справи після того, як захисник порадив своєму клієнтові мовчати і не свідчити проти себе. Ця підстава чітко зазначена в постанові слідчого. Її також двічі згадують прокурори у своїх листах у відповідь на скарги захисника О. Х. В одному з цих листів... також вказано на те, що захисник, порадивши клієнтові заявити про свою невинуватість і відмовитися від частини своїх попередніх зізнань, порушив норми професійної етики.

79. Ба більше, Суд вважає дивовижним той факт, що через два роки після подій заявник і С. дали досить докладні свідчення, які, на думку слідчого, не містили ніяких розбіжностей або суперечливих моментів. Такий ступінь узгодженості між свідченнями заявника і співовинуваченого в його справі дають підстави для підозри, що їхні пояснення ретельно скоординували. Проте національні суди вважали такі детальні свідчення незаперечним доказом їхньої достовірності й використали їх як підставу для визнання заявника винуватим у вчиненні злочину 1998 року, попри те, що він давав свої свідчення за відсутності захисника і відмовився від них одразу після того, як з'явився захисник, вибраний на його власний розсуд, а також на те, що ці свідчення не підтверджувалися жодним іншим матеріалом. За таких обставин, є серйозні підстави припускати, що ці підписані заявником свідчення були здобуті всупереч його волі.

80. Зважаючи на наведене вище, а також на той факт, що адекватного розслідування тверджень заявника про здобуття його свідчень незаконними методами не проведено..., Суд доходить висновку, що використання таких свідчень на судовому розгляді порушило право заявника на мовчання та право не свідчити проти себе.

81. Отже, у зв'язку з цим порушено пункт 1 статті 6 Конвенції.

► Шмід-Лаффер проти Швейцарії (Schmid-Laffer v. Switzerland), 41269/08, 16 червня 2015 року.

39... Суд вважає, що допит від 1 серпня 2001 р. був сам собою здатним зашкодити справедливості подальшого кримінального провадження проти заявниці... Звідси Суд робить висновок, що в обставинах цієї справи поліція повинна була інформувати заявницю про її право не свідчити проти себе і зберігати мовчання під час допиту... Однак Суд цілком розділяє думку національних уповноважених органів, згідно з якою цей допит був лише одним з елементів доказів незначної важливості... Він вважає, що Федеральний суд детально та переконливо обґрунтував, що засудження заявниці базувалося зокрема на свідченнях M.S., які судові органи вважали вартими довіри. Вищезгадані свідчення були підтверджені свідченнями і декількох інших осіб... Іншими словами, обвинувальний вирок не був винесений тільки на основі інформації, отриманої під час допиту від 1 серпня 2001 р.... Однак заявниця, представлена адвокатом під час внутрішніх проваджень та в суді, не уточнює, які саме заяви, зроблені під час допиту 1 серпня 2001 р., були в результаті використані уповноваженими органами Швейцарії для обґрунтування обвинувального вироку. Також слід зауважити, після прочитання протоколу цього допиту..., що заявницю в той час не було обвинувачено, а після завершення допиту її залишили на свободі.

40. Враховуючи все вищезазначене, Суд дійшов висновку, що процес у цілому не був несправедливим. Відповідно, порушення пункту 1 статті 6 Конвенції не відбулося.

Див. також справи в розділі «Право на допомогу адвоката» вище

НЕЗАКОННІ МЕТОДИ ДОПИТУ

Катування

► «Селмуні проти Франції» (Selmouni v. France) [ВП], 25803/94, 28 липня 1999 року.

102. Суд погоджується, що п. Селмуні завдано великої кількості ударів. Хоч яким би був стан його здоров'я, можна передбачити, що така сила ударів, спричинить значний біль. Крім того, удар не обов'язково залишає видимий слід на тілі. Однак з медичного висновку лікаря Гарньє від 7 грудня 1991 року... можна судити, що сліди насильства, якого зазнав пан Селмуні, вкривали майже все його тіло.

103. Суд також бере до уваги, що заявника тягали за волосся; що його змушували бігти коридором, а поліцейські стояли з обох боків і робили підніжки; що його змусили стати на коліна перед молодою жінкою, якій хтось сказав: «Зараз почуєш, як хтось заспіває»; що один поліцейський показав йому пеніс, кажучи: «Ну ж, смокчи!», а тоді помочився на нього, і що йому погрожували паяльною лампою, а потім шприцом... Крім того, Суд, зауважуючи насильницький характер згаданих дій, не може не відзначити, що такі дії були огидними й образливими для будь-кого, незалежно від умов.

104. На завершення Суд наголошує, що згадані вище події не були обмежені лише одним із періодів тримання під вартою у відділку поліції, коли підвищена напруженість чи емоції могли спричинити – хоча й не можуть виправдати – такі надмірності. Чітко встановлено, що пан Селмуні зазнав неодноразових і тривалих нападів із погрозою застосування насильства впродовж багатьох днів допиту...

105. Зважаючи на ці обставини, Суд переконаний, що, розглянувши в цілому фізичне і психологічне насильство, вчинене щодо особи заявника, завдало йому «сильного» болю і страждань та було особливо тяжким і жорстоким. Таке поводження слід розцінювати як катування за змістом статті 3 Конвенції.

► **«Елджі та інші проти Туреччини» (Elçi and Others v. Turkey), 23145/93, 13 листопада 2003 року.**

640. Суд зауважує, що немає розбіжностей у твердженнях заявників про те, що Тахіра Елджі, Ніязі Джема, Мерала Даніша Бешташа і Хюснї Олмеза ображали, били, роздягали догола й обливали зі шланга крижаною водою...

646. У світлі обставин цієї справи в цілому, Суд вважає за встановлене, що заявники... у період їхнього тримання під вартою з листопада по грудень 1993 року зазнали фізичного і психічного насильства з боку жандармерії. Таке жорстоке поводження завдало їм сильного болю і страждань та було особливо серйозним і немилосердним на порушення статті 3 Конвенції. Тому його слід розглядати як катування за змістом цієї статті.

► **«Менешева проти Росії» (Menesheva v. Russia), 59261/00, 9 березня 2006 року.**

48. Заявниця зазначала, що 13 лютого 1999 року її заарештували в спосіб, що суперечить статті 3 Конвенції. Крім того, вона стверджувала, що коли її привезли до відділення, її побили співробітники поліції, які її допитували, а пізніше того ж дня – співробітники поліції, коли вона відмовилася пустити їх у свою квартиру. Вона заявила, що дістала численні забої й подряпини, а також почувала себе через таке поводження заляканою. Вона також заявила, що їй потім не надали жодної медичної допомоги...

59. Оскаржувані дії мали за мету збудити в заявниці таке почуття страху, болю й неповноцінності, що могло її принизити та, ймовірно, придушити її здатність до фізичного і психічного опору. Так чи інакше, Суд повторює, що застосування до позбавленої волі особи фізичної сили, що не викликано її власними діями, принижує людську гідність і загалом є порушенням її права, закріпленого статтею 3 Конвенції...

60. ... Послідовність подій також вказує на те, що цей біль і страждання були їй заподіяні навмисне, зокрема, з метою змусити її дати відомості щодо Л. ...

61. Щоб оцінити серйозність «болю і страждань», завданих заявниці, Суд має оцінити всі обставини справи, такі як тривалість жорстокого поводження, його фізичні і психологічні наслідки, а, у певних випадках, також і стать, вік і стан здоров'я потерпілого... Суд відзначає, що на той час заявниці було лише 19 років, і як дівчина, проти якої діяло кілька чоловіків-співробітників міліції, вона перебувала

в особливо беззахисному становищі. Крім того, жорстоке поводження тривало кілька годин, протягом яких її двічі побили й піддали іншим формам сильного фізичного й морального впливу.

62. За цих обставин Суд, враховуючи сам факт жорстокого поводження, а також його цілі й серйозність, доходить висновку, що таке поводження можна прирівняти до катування за змістом статті 3 Конвенції.

► **«Мамедов (Джалалоглу) проти Азербайджану» (Mammadov (Jalaloglu) v. Azerbaijan), 34445/04, 11 січня 2007 року.**

69. З огляду на характер жорстокого поводження (шмагання заявника в підшви ніг), Суд вважає, що воно могло бути скоєне лише умисно, оскільки його здійснення вимагало певної міри підготовки і зусиль. Таке поводження вочевидь було спрямоване на отримання від заявника зізнань або інформації... Суд вважає, що це поводження мало настільки тяжкий і жорстокий характер, що його можна назвати катуванням.

70. У висновку Суд постановляє, що в цьому відношенні мало місце порушення статті 3 Конвенції.

Нелюдське і таке, що принижує гідність поводження

► **«Рибіч проти Австрії» (Ribitsch v. Austria), 18896/91, 4 грудня 1995 року.**

29. Заявник стверджував, що ушкодження, які він мав після звільнення з-під варти, зокрема забої на внутрішньому і зовнішньому боці правої руки... мали єдину причину, а саме: жорстоке поводження з боку співробітників поліції, які його допитували і які, спочатку грубо його ображаючи, неодноразово накидалися з погрозами, аби схилити до зізнання...

38. Суд... повторює: потреби розслідування та незаперечні труднощі, з якими пов'язана боротьба зі злочинністю, не можуть виправдовувати запровадження обмежень на гарантії захисту, що мають бути надані щодо фізичної недоторканності осіб...

39. ... ушкодження, які дістав пан Рибіч, свідчать про те, що він зазнав жорстокого поводження, яке сягало рівня одночасно і нелюдського, і принизливого для його гідності.

► **«Ягер проти Нідерландів» (Jager v. Netherlands) (ухв.), 39195/98, 14 березня 2000 року.**

3. ... Суд відзначає..., що 14 і 15 січня 1995 року заявника піддано «Zaanse verhoormethode». Зважаючи на характерні особливості цієї методики допиту і спосіб, у який її було застосовано в справі заявника, Суд вважає, що з психологічного боку цей метод є занадто витонченим і, отже, небажаним у зв'язку з кримінальним розслідуванням, оскільки він є очевидно спрямованим на досягнення – через формування шляхом психічної стимуляції атмосфери близькості

між підозрюваним і слідчими – оптимального рівня комунікації, і внаслідок цього спонукає допитувану особу, виходячи з її суб'єктивної оцінки взаємин як довірчих, довіритися слідчим, аби звільнитися від психічно обтяжливих спогадів.

Суд не вважає встановленим той факт, що застосування цього методу заподіяло заявникові такої міри психічного болю й страждань, які дорівнювали б нелюдському поведженню за змістом статті 3 Конвенції. Тому Суд не може визнати, що ця методика допиту як така або спосіб, у який її застосовано в цьому випадку, сягає того мінімального рівня жорстокості, за якого можливим було застосування статті 3 Конвенції.

► **«Гєфген проти Німеччини» (Gäfgen v. Germany) [ВП], 22978/05, 1 червня 2010 року.**

94. ... сторонами не оспорується те, що під час допиту того ранку детектив Е. за вказівкою заступника керівника поліції Франкфурта-на Майні Д. погрожував заявникові, ... нестерпним болем, якщо той не повідомить, де знаходиться Дж. Цю погрозу мав втілити в життя і не залишити будь-яких слідів спеціально навчений працівник поліції, який уже летів до відділку поліції на гелікоптері. Все мало відбуватися під наглядом медичного працівника... Крім того, із запису Д. для поліцейського досьє... і з висновку регіонального суду в кримінальному провадженні стосовно Д. зрозуміло... що Д. мав намір за необхідності втілити в життя цю погрозу за допомоги «сироватки правди», і що заявника попередили про те, що цю погрозу неодмінно виконають...

102. Щодо тривалості оспорованої дії, Суд зазначає, що допит під загрозою жорстокого поведження тривав протягом приблизно десяти хвилин.

103. Що стосується його фізичних і психічних наслідків, Суд зазначає, що заявник, який раніше відмовлявся назвати місцезнаходження Дж., під погрозами зізнався, де заховав тіло. Після цього він продовжив розповідати деталі смерті Дж. упродовж слідства. Таким чином, Суд вважає, що реальні і безпосередні погрози на адресу заявника щодо продуманого і неминучого жорстокого поведження під час допиту повинні вважатися такими, що викликали в нього чималий страх, душевний біль і моральне страждання. Однак заявник не надав медичних довідок для встановлення будь-яких довгострокових серйозних психологічних наслідків, від яких він у результаті постраждав або які пережив.

104. Суд далі зауважує, що погроза була не спонтанною, а зваженою та свідомо продуманою і прорахованою заздалегідь.

105. Що стосується цілі погроз, Суд переконаний, що із заявником поводилися таким чином свідомо з метою витягування з нього інформації про місцезнаходження Дж.

106. Суд далі зазначає, що погрози щодо продуманого заздалегідь і неминучого жорстокого поведження були зроблені в контексті тримання заявника під вартою в правоохоронних органах, вочевидь із кайданками на руках, а тому у вразливому стані. Зрозуміло, що Д. і Е. виконували свої обов'язки представників держави і мали намір за необхідності втілити погрозу в життя під наглядом медичного працівника і за допомоги спеціально навченого співробітника. Крім

того, розпорядження Д. щодо погрози заявникові не було спонтанним рішенням, оскільки він і раніше неодноразово давав подібні накази, і його дедалі більше дратувало невиконання підлеглими його вказівок. Погроза пролунала в атмосфері посиленої напруги та розпалу емоцій у ситуації сильного тиску на працівників поліції, які вважали, що життя Дж. загрозувала серйозна небезпека.

107. У цьому зв'язку Суд приймає мотивацію працівників поліції і те, що своїми діями вони намагалися врятувати життя дитини. Однак необхідно підкреслити, що з огляду на положення статті 3 та усталеної практики..., заборона жорстокого поводження з особою застосовується незалежно від поведінки потерпілого або мотивації органів влади...

108. Зважаючи на відповідні чинники, що характеризують поводження, якому був підданий заявник, Суд зазначає, що реальні та безпосередні погрози на адресу заявника з метою витягування з нього інформації набули мінімального рівня тяжкості, щоб оспорювана поведінка потрапила до сфери дії статті 3. Він повторює, що згідно з його власною практикою... загроза катування може становити катування, оскільки характер катування охоплює як фізичний біль, так і моральне страждання. Зокрема, сам страх фізичного катування може спричинити моральне страждання. Однак багато хто погоджується, і Суд так само вважає, що визначення того, чи загроза фізичного катування була тотожною психологічному катуванню або нелюдському, чи такому, що принижує людську гідність, поводженню, залежить від усіх обставин даної справи, включно насамперед з силою застосованого тиску і заподіяного морального страждання. Порівнюючи справу заявника з тими справами, де в його практиці був зроблений висновок про наявність катування, Суд вважає, що той метод допиту, який був застосований в обставинах даної справи, був достатньо серйозним, щоб становити нелюдське поводження, заборонене статтею 3, але він не досягає рівня жорстокості, що межує з катуванням...

131. Суд посилається на свій наведений вище висновок... що під час допиту в поліції 1 жовтня 2002 року заявникові погрожували катуванням, щоб змусити його повідомити місцезнаходження Дж., і що цей метод допиту становив нелюдське поводження, заборонене статтею 3.

► **«Буїд проти Бельгії» (Bouyid v. Belgium) [ВП], 23380/09, 28 вересня 2015 року.**

102. ... З матеріалів справи випливає, що кожен ляпас був імпульсивною дією у відповідь на поведінку, що сприймалася як непоштива, а цього, безперечно, недостатньо для виявлення такої необхідності. Внаслідок цього Суд доходить висновку, що гідність заявників була принижена, а тому мало місце порушення статті 3 Конвенції.

103. У будь-якому разі Суд підкреслює, що ляпас від працівника правоохоронного органу особі, яка знаходиться цілковито під його контролем, становить серйозне зазіхання на гідність людини...

105. Суд ще раз повторює, що приниження потерпілого у власних очах може бути цілком достатнім для того, щоб визнати поводження таким, що принижує

людську гідність, у значенні статті 3 Конвенції... Фактично він не має сумнівів у тому, що навіть один ненавмисний ляпас, який не завдав якихось серйозних чи довготривалих наслідків для особи, може сприйматися цією особою як приниження.

106. Це особливо вірно в тих випадках, коли ляпаса працівники правоохоронних органів дають особам, які знаходяться під їхнім контролем, бо цим підкреслюється вищість і нижчість, притаманні за визначенням відносинам між першими та останніми в подібних обставинах. Той факт, що потерпілі знають, що така дія є неправомірною, становить порушення даними працівниками моралі та професійної етики, а також є неприпустимою, як справедливо підкреслила Палата у своєму рішенні, бо може посилювати в них відчуття свавільного поведіння, несправедливості та безпорадності...

107. Більше того, особи, які утримуються під вартою в поліції або були просто доправлені чи викликані до відділку поліції для перевірки особи або для допиту, як у випадку із заявниками в цій справі, а в більш широкому сенсі всі особи, які перебувають під контролем поліції чи аналогічного органу, знаходяться в уразливому становищі. Отже, на органи влади покладається обов'язок їх захищати... Приниження ляпасом, отриманим від одного з працівників, є нехтування цим обов'язком.

108. Той факт, що працівник, розгніваний непоштивою чи зухвалою поведінкою потерпілого, дав ляпаса необдуманно, є в даному випадку безвідносним... Як Суд перед цим зазначав, навіть за найскладніших обставин Конвенція в абсолютній формі забороняє катування і нелюдське або таке, що принижує гідність, поведіння чи покарання незалежно від поведінки відповідної особи...

109. І насамкінець, Суд наводить додаткове міркування стосовно того, що перший заявник народився 22 серпня 1986 року, а отже, йому було 17 років станом на 8 грудня 2003 року. Це означає, що він був неповнолітнім на той час. Жорстоке поведіння має більш серйозні наслідки для неповнолітніх осіб, особливо в психологічному сенсі... Потребу брати до уваги вразливість неповнолітніх також було чітко підтверджено на міжнародному рівні...

110. Суд підкреслює, що працівникам правоохоронних органів, які при виконанні своїх обов'язків працюють із неповнолітніми, вкрай важливо належним чином враховувати вразливість, притаманну їх юному вікові (Європейський кодекс поліцейської етики, пункт 44;...). Дії працівників поліції щодо неповнолітніх можуть бути несумісними з вимогами статті 3 Конвенції просто тому, що вони неповнолітні, тоді як ті самі дії у випадку з повнолітніми особами можуть вважатися прийнятними. Тому працівники правоохоронних органів зобов'язані виявляти більше пильності та самоконтролю, коли мають справу з неповнолітніми.

111. У підсумку ляпаса, завдані поліцейськими кожному із заявників, коли ті перебували під їхнім контролем у відділку поліції м. Сен-Жосс-тен-Ноде, не належали до випадку жорсткої необхідності застосування фізичної сили, зумовленої їхньою поведінкою, а тому принизили їхню гідність.

112. Беручи до уваги, що заявники посилалися лише на незначні тілесні ушкодження і не довели, що зазнали серйозних фізичних чи психологічних страждань,

оспорюване поведження не може вважатися нелюдським або тим паче катуванням. Тому Суд вважає, що в цій справі мало місце поведження, що принижувало гідність.

113. Відповідним чином, мало місце порушення матеріально-правового аспекту статті 3 щодо кожного із заявників.

Розділ 8

Висунення обвинувачення, угода про визнання винуватості і зупинення провадження

ВИСУНЕННЯ ОБВИНУВАЧЕННЯ

Повідомлення

► **«Падін Жестозо проти Іспанії» (Padin Gestoso v. Spain) (ухв.), 39519/98, 8 грудня 1998 року.**

1. ... виникає питання, чи можна вважати, що заявника поінформували швидко і докладно про характер і підстави обвинувачення проти нього згідно з вимогами п. 3 (а) статті 6 Конвенції... Суд встановив, що обвинувачення означає не лише офіційне оголошення про підозру у вчиненні заявником кримінального злочину, але також і будь-який захід, що істотно впливає на ситуацію підозрюваного...

... Суд зазначає, що рішенням від 27 листопада 1989 року головний слідчий суддя №5 оголосив подану прокуратурою скаргу прийнятною і призначив низку слідчих заходів. Однак всупереч статті 118 Кримінально-процесуального кодексу слідчий суддя не поінформував заявника про те, що скаргу стосовно нього було визнано прийнятною. Виходячи з подання заявника, першою інформацією, яку він отримав стосовно кримінального провадження проти себе, стало вручення йому ухвали від 11 червня 1990 року, згідно з якою слідчий суддя розпорядився затримати на час досудового слідства осіб, яким висунули обвинувачення, і заявника в тому числі, а також вирішив, що провадження буде триматися в таємниці протягом одного місяця і призначив обвинувачуваним адвоката в порядку безоплатної правової допомоги на період їхнього тримання в одиночному ув'язненні, і така ситуація тривала до 6 серпня 1990 року, коли одиночне ув'язнення було скасоване.

... Суд зазначає, що до рішення від 11 червня 1990 року про пред'явлення заявникові обвинувачення і взяття його під варту на період досудового слідства

на його ситуацію слідство, яке здійснювалося слідчим суддею, безпосередньо не впливало. Таким чином, саме починаючи з моменту цього рішення, заявник повинен вважатися особою, якій було висунуте обвинувачення. Проте заявник ніколи не стверджував, що не отримав у належний час повідомлення про обвинувачення, що висуваються проти нього рішенням від 11 червня 1990 року. Зважаючи на це, Суд вважає, що ця частина заяви повинна бути відхилена на підставі явної необґрунтованості згідно з п. 3 статті 35 Конвенції.

► **«Брозічек проти Італії» (Brozicek v. Italy), 10964/84, 19 грудня 1989 року.**

41. На думку Суду, виходити необхідно з наступних фактів. Заявник не був італійцем за походженням і не проживав в Італії. Він недвозначно поінформував відповідні органи судової влади Італії про те, що йому важко розуміти зміст їхніх повідомлень через незнання італійської мови. Він звернувся до них із проханням надсилати їх йому або його рідною мовою, або однією з офіційних мов Організації Об'єднаних Націй.

Після отримання цього клопотання судовим органам Італії слід було вжити заходи для його виконання, щоб забезпечити дотримання вимог п. 3 (а) статті 6..., крім того випадку, коли б їм вдалося з'ясувати, що насправді заявник володів італійською мовою достатньою мірою, щоб розуміти зміст листа, де йому повідомляли про обвинувачення, що висувалися проти нього.

Жодного доказу цього не вбачається в документах, які містяться в матеріалах справи, або в показаннях свідків, заслуханих 23 квітня 1989 року... Отже, у цьому питанні мало місце порушення пункту 3 (а) статті 6...

42. З іншого боку, Суд вважає безпідставним твердження, що в судовому повідомленні від 23 лютого 1976 року не були викладені «в деталях... характер і причина обвинувачення». Це повідомлення мало поінформувати Брозічека про порушення провадження щодо нього; у документі містився достатній перелік правопорушень, у вчиненні яких його звинувачували, зазначалося, де і коли вони були вчинені з посиланням на відповідні статті Кримінального кодексу, вказувалося ім'я потерпілої особи.

Див. також Захист (Повідомлення про обвинувачення) нижче

Правомірність

► **«Мюмюн проти Болгарії» (Muyumun v. Bulgaria), 67258/13, 3 листопада 2015 року.**

75. Суд не має необхідності розглядати, чи характеризувалася дія поліцейських належним чином у Кримінальному кодексі Болгарії як легкі тілесні ушкодження, передбачені у п. 1 (2) статті 131 у поєднанні з п. 2 статті 130... Однак у компетенції Суду можливість перевірити, чи призвів спосіб, у який законодавство Болгарії було застосоване в цій справі, до результатів, що суперечать вимогам статті 3 Конвенції. У даному випадку поліцейським призначили штрафи в розмірі двох із половиною місячних окладів у справі Н.К. і трохи менше трьох із половиною

місячних окладів у справах І.К. і Т.А... у світлі своїх рішень в аналогічних справах..., Суд доходить висновку, що ці штрафи були явно непропорційними щодо тяжкості дії поліцейських. Вони не віддзеркалювали належним чином тяжкості акту катування і не могли вважатися такими, що застерігали представників держави від почуття безкарності при зловживанні правами тих, хто знаходиться під їхнім контролем.

76. На думку заявника, цього можна було уникнути, якби органи прокуратури висунули обвинувачення проти даних поліцейських згідно з п. 1 статтей 282 або 287 Кримінального кодексу Болгарії. Суд, зі свого боку, не переконався в тому, що такий напрямок дій був справді можливий для цих органів... Суд дійсно в одній із останніх справ критикував органи прокуратури Болгарії за те, що вони не розглянули питання висунення обвинувачень згідно зі статтею 287 у випадку явно жорстокого поведіння на допиті з підозрюваним, якого тримали під вартою, а отримані в результаті цього зізнання відомості були використані в суді над ним...

77. Для Суду першопрчина проблеми полягала скоріше в тому факті, що жоден із кримінальних злочинів, названих у цій справі – тілесні ушкодження, перевищення посадових повноважень, примус до зізнання або заяви... – вочевидь не може безпосередньо вирішити повний обсяг питань, порушених актом катування, жертвою якого став заявник...

78. У будь-якому разі правова система Болгарії не відреагувала адекватно на акт катування, жертвою якого став заявник. Таким чином, мало місце порушення статті 3 Конвенції.

УГОДА ПРО ВИЗНАННЯ ВИНУВАТОСТІ

► «Нацвлішвілі і Тогонідзе проти Грузії» (Natsvlshvili and Togonidze v. Georgia), 9043/05, 29 квітня 2014 року.

90. ... Не може бути нічого неналежного в самому процесі укладання угод щодо обвинувачень або міри покарання... У цьому зв'язку Суд дотримується думки про те, що угоди про визнання провини не лише надають такі вагомні переваги, як прискорений розгляд кримінальних справ і зменшення навантаження на суди, прокурорів і адвокатів, можуть також за умови їх правильного застосування стати успішним інструментом у боротьбі з корупцією та організованою злочинністю і сприяти скороченню кількості призначених покарань, а внаслідок цього і кількості ув'язнених.

91. Суд вважає, що якщо наслідком угоди про визнання провини є вирішення кримінальної справи проти підсудного в порядку скороченого провадження, це становить по суті відмову від низки процесуальних прав. Це саме собою не є проблемою, оскільки ані буква, ані дух статті 6 не заважають особі з власної волі відмовитися від цих гарантій... Суд у цьому зв'язку зауважує, що ще в 1987 році Комітет міністрів Ради Європи закликав держави-члени вжити заходи, спрямовані на спрощення звичайних судових процесів шляхом впровадження, зокрема, скорочених і сумарних проваджень. Разом із тим, основоположним принципом

є й те, що будь-яка відмова від процесуальних прав, щоб бути ефективною для цілей Конвенції, повинна завжди встановлюватися в недвозначний спосіб і супроводжуватися мінімальними гарантіями, співмірними з її важливістю. Крім того, вона не повинна йти врозрід з будь-яким важливим суспільним інтересом...

92. Таким чином, Суд зауважує, що шляхом укладення з органом прокуратури угоди щодо міри покарання і визнання вини за пунктами обвинувачень перший заявник відмовився від права на розгляд своєї кримінальної справи в суді по суті. Однак за аналогією із зазначеними вище принципами, щодо обґрунтованості таких відмов, Суд вважає, що рішення першого заявника погодитися з угодою про визнання провини мало супроводжуватися наступними умовами: (а) угода мала бути прийнята першим заявником при цілковитому усвідомленні фактів справи та правових наслідків і дійсно на добровільних засадах; і (б) зміст угоди і справедливість того, у який спосіб її було досягнуто між сторонами, мав у достатньому обсязі перевірити суд.

93. У цьому зв'язку Суд насамперед зазначає, що саме перший заявник звернувся до сторони обвинувачення з проханням укласти угоду про визнання вини. Іншими словами, ініціатива йшла від нього особисто, і, як свідчать матеріали справи, не можна було казати, що вона була нав'язана прокурором. Перший заявник однозначно висловив свою готовність відшкодувати завданий державі збиток... Ще 1 серпня 2004 року йому було надано доступ до матеріалів кримінальної справи. Суд також зауважує, що перший заявник був належним чином представлений двома кваліфікованими адвокатами за його вибором. Один із них мав зустрічі з першим заявником на самому початку провадження в кримінальній справі і представляв заявника на першому допиті 17 березня 2004 року... Обидва адвокати забезпечили першому заявникові допомогу в ході переговорів зі стороною обвинувачення щодо угоди про визнання вини, і один із них також представляв першого заявника під час судового розгляду угоди. Також суттєвим є той факт, що суддя міського суду Кутаїсі, який мав розглянути питання законності угоди про визнання вини в засіданні від 10 вересня 2004 року, запитав першого заявника та його адвоката про те, чи чинили на нього неправомірний тиск будь-якого роду на переговорах з прокурором. Суд зазначає, що перший заявник чітко і неодноразово підтверджував як перед прокурором, так і перед суддею, що він зрозумів у повному обсязі зміст угоди, що йому роз'яснили його процесуальні права та правові наслідки угоди, і що його рішення її прийняти не було результатом будь-якого примусу чи неправдивих обіцянок...

94. Суд також зазначає, що був складений письмовий протокол угоди між прокурором і першим заявником. Цей документ був потому підписаний прокурором і першим заявником та його адвокатом і поданий до міського суду Кутаїсі на розгляд. Суд вважає цей чинник важливим, оскільки він уможливив надання на судовий розгляд точних умов угоди, а також попередніх переговорів у чіткій та неспростовній формі...

95. Додатковою гарантією адекватності судової перевірки справедливості угоди про визнання вини є те, як підкреслює Суд, що міський суд Кутаїсі відповідно до чинного в країні законодавства не був дотичний до угоди, якої досягли перший заявник і прокурор. Навпаки, міський суд мав право відхилити цю угоду залежно

від власної оцінки справедливості умов, які в ній містилися, і процесу її укладення. Суд мав право не лише оцінити відповідність міри покарання, рекомендованої прокурором у зв'язку зі злочинами, у вчиненні яких були висунуті обвинувачення, він також мав право її зменшити... Суд також не може не відзначити той факт, що міський суд Кутаїсі з метою ефективної судової перевірки ролі прокуратури в процесі укладення угоди про визнання вини встановлював, чи були обґрунтованими обвинувачення проти першого заявника та чи підтримувалися вони достатніми доказами... На думку Суду, той факт, що міський суд розглянув і затвердив угоду про визнання вини в ході відкритого засідання відповідно до вимоги, що міститься в п. 1 статті 679–3 КПК, став додатковим чинником загальної якості судового перегляду даного питання.

ЗУПИНЕННЯ ПРОВАДЖЕННЯ

Див. також «КОМПЕНСАЦІЯ» (Виправдання/зупинення провадження), «РІШЕННЯ» (зупинення провадження), «ПРАВА ПОТЕРПІЛИХ» (зупинення провадження і виправдання як визначення цивільного права громадянина) нижче

Гарантія відмови від судового переслідування

► «Мустафа (Абу Хамза) проти Сполученого Королівства» (Mustafa (Abu Hamza) v. United Kingdom) (ухв.), 31411/07, 18 січня 2011 року.

34. Для Суду не є звичним визначати відповідність рішення про судове переслідування... Однак там, де діями державних органів створюється законне очікування, а відповідач діє собі на шкоду, виходячи з цього законного очікування, може виникати питання згідно зі статтею 6... Відповідно, Суд не виключав би можливості того, що якби органи прокуратури запевнили відповідача в тому, що його не переслідуватимуть у судовому порядку за певні злочини, а згодом відступилися від цієї гарантії, наступне кримінальне провадження було б несправедливим.

35. Однак у справі заявника склалася не така ситуація. Протоколи зустрічей заявника з представниками Служби безпеки викликають запитання стосовно того, чому посадові особи Служби вважали доречним робити попередження заявникові щодо його дій і чому вважали за можливе давати йому поради щодо того, чи становили такі дії підбурювання. Однак заявник мав розуміти, що посадові особи Служби безпеки не мали права надавати подібні поради. Також мало бути зрозумілим, що вони не могли за своїм службовим становищем надавати гарантії стосовно його судового переслідування: рішення про судове переслідування приймає не Служба безпеки... Суду незрозуміло, і так само було незрозуміло апеляційному суду, чому в 1999 році поліція не надала значення касетам та енциклопедії, як вона це зробила у 2004 р. Однак, як зауважив апеляційний суд, це не можна було приймати як гарантію, а тим паче покладатися на неї заявникові. Так само й у рішеннях Державного секретаря щодо позбавлення заявника громадянства і задоволення клопотання про його екстрадицію не могли вбачатися гарантії відмови від судового переслідування. Згідно з висновком судді першої інстанції, не було жодної підстави, за якої не можна було скасувати громадянство

і притягнути до кримінальної відповідальності одночасно, і так само не було нічого неправомірного в притягненні до кримінальної відповідальності особи, щодо якої було подане клопотання про екстрадицію.

Суд, таким чином, погоджується із суддею першої інстанції і апеляційного суду в тому, що ні до чого зі зробленого органами державної влади не можна ставитися як до гарантії того, що заявник не буде притягуватися до кримінальної відповідальності. Крім того, якби суддя першої інстанції дійшов іншого висновку стосовно того, чи була надана подібна гарантія, судово практика, передбачена в пунктах 26 і 27 вище, дає зрозуміти, що він міг прийняти рішення про зупинення провадження. Ця практика цілковито сумісна зі статтею 6. Жодного питання згідно зі статтею 6 стосовно цієї підстави не виникає.

Незадовільний стан здоров'я не є підставою

► «Краколініг проти Австрії» (Krakolinig v. Austria) (ухв.), 33992/07, 10 травня 2012 року.

26. ... Суд вважає, що органи влади Австрії не можуть нести всю відповідальність за тривалість провадження. Не існує жодної ознаки того, що національні органи влади сприяли тривалості провадження. Регіональний суд Айзенштадту, зокрема, неодноразово намагався провести судове засідання і навіть більше – з регулярною періодичністю призначав медичну експертизу для перевірки дієздатності заявника.

27. Стосовно поведінки заявника Суд вважає, що навіть якщо заявника не можна вважати відповідальним за неодноразове відстрочення судового розгляду, а відтак і зупинення провадження, оскільки стан його здоров'я знаходився поза межами його контролю, це стало без сумніву об'єктивною причиною тривалості провадження. З цієї причини відстрочення не можуть приписуватися національним судам, а порушення вимоги щодо розумного строку згідно зі статтею 6 може бути встановленим лише тоді, коли подібні відстрочення зумовлені національними судами. Суд далі зауважує, що стаття 6 не дає права припиняти кримінальне провадження через стан здоров'я обвинуваченого. Цей принцип тим паче діє, коли існує, як у цій справі, ознака того, що дана особа за станом здоров'я не могла брати участь у судовому провадженні.

Відсутність права на суд

► «Р. проти Сполученого Королівства» (R. v. United Kingdom) (ухв.), 33506/05, 4 січня 2007 року.

Що стосується припинення кримінального провадження в справі, то стаття 6 Конвенції не гарантує права на якийсь певний результат або ж на формальний акт засудження чи виправдання після висунення кримінального обвинувачення...

► «Карт проти Туреччини» (Kart v. Turkey) [ВП], 8917/05,
3 грудня 2009 року.

59. Заявник стверджував, що звинувачення проти нього могли завдати шкоду його репутації та кар'єрі адвоката і члена парламенту. Аналогічно і зупинення провадження проти нього та зумовлена цим невизначеність могли дискредитувати його в очах громадян. Преса регулярно оприлюднювала списки членів парламенту, щодо яких були надані запити на позбавлення депутатської недоторканності, і його прізвище було в цих списках поруч із прізвищами тих, кого він називав корупціонерами.

60. Заявник згодом звернувся з поданням про те, що його право на доступ до суду було порушене групою більшості в Національній Асамблеї. Він заявив, що право на справедливий суд передбачало реальну можливість того, що справа слухатиметься в суді. Однак у цій справі, якби ця можливість існувала, то була суто гіпотетичною і не була доступною для нього на практиці. Від часу його обрання розгляд справи в суді був відкладений, і остаточне рішення не приймалося, що позбавило його права на судовий розгляд протягом розумного строку. Той факт, що провадження відкладалося від часу його обрання і знаходилося на цій стадії на час припинення його повноважень члена парламенту, позначився негативно на його репутації та політичній кар'єрі...

92. ... Після встановлення законності парламентської недоторканності Суд не може дійти будь-якого висновку стосовно її сумісності з Конвенцією без розгляду обставин справи. Він має спершу оцінити пропорційність цього заходу відносно прав заявника згідно зі статтею 6 Конвенції...

98. ... Наданий у такий спосіб обсяг захисту не може вважатися надмірним сам собою. Парламентська недоторканність у Туреччині є відносною; вона не лише обмежена в часі терміном каденції члена парламенту, але підлягає дії винятків – тобто, її можуть зняти. Вона також поширюється лише на сферу кримінальних правовідносин, а це означає, що члени парламенту Туреччини не захищені від цивільних позовів. Вона також не поширюється на певні випадки із затриманням на місці злочину або окремі злочини проти режиму чи держави... Крім того, хоча обсяг парламентської недоторканності в Туреччині визначений більш широко, він вочевидь не йде врозріз із підходами, прийнятими в більшості європейських парламентських систем...

104. ... Суд не може відкидати той факт, що кримінальна справа заявника була відкритою більше шести років, і ця ситуація могла тривати до припинення його повноважень у парламенті. Отже, не можна заперечувати, що невизначеність, притаманна будь-якому кримінальному провадженню, у цій справі ускладнилася оспорюваною парламентською процедурою, оскільки спричинені нею відстрочення призвели до рівнозначного відкладання кримінального провадження.

105. Однак, хоча Палата дійшла висновку, що таке відкладання заподіяло шкоду заявникові, ..., Велика палата не може відкидати особливий характер статусу заявника та специфіку оспорюваної процедури. Велика палата вважає, що зв'язок між парламентською недоторканністю та його статусом виступає головним фактором у даному питанні.

106. Тут слід зазначити, що кримінальне провадження за скаргою заявника було порушене до його обрання до парламенту. Як адвокат, він не міг не усвідомлювати, які наслідки матиме його обрання для даного провадження. Коли він висунув свою кандидатуру на першу, а потім на другу каденцію, він усвідомлював, що його особливий статус відстрочить результат кримінального провадження проти нього. Він також знав, що через свій статус він не зможе відмовитися від своєї недоторканності або її скасування просто за його клопотанням...

108. ... Суд вважає важливим для оцінки будь-якого збитку, завданого заявникові, пам'ятати про те, що оскаржуване відкладання – це час, витрачений на розгляд клопотань про зняття недоторканності в парламентській процедурі, а не на завершення кримінального провадження як такого. У цій справі немає підстав вважати, що заявник не матиме справедливого суду після припинення його повноважень члена парламенту. Парламентська процедура вочевидь не суттєво вплине на цю можливість так або інакше, зокрема тому, що не впливає на презумпцію невинуватості, на яку мають право всі обвинувачені особи. Тут слід тримати в полі зору той факт, що рішення, прийняті парламентськими органами в цьому зв'язку, служать не карній або репресивній цілі, а спрямовані в принципі – оскільки в скасуванні імунітету загалом відмовляють – на захист членів парламенту, а не на завдання їм шкоди.

109. ... перешкоджання кримінальному провадженню внаслідок парламентської недоторканності є не лише тимчасовим, але і в принципі парламент не втручається взагалі в питання відправлення правосуддя як такого. У цій справі в розгляді клопотання заявника про зняття з нього імунітету парламент вочевидь обмірковував, чи одразу слід зняти з нього недоторканність як тимчасову перешкоду на шляху до рішення суду, чи краще дочекатися закінчення каденції заявника в парламенті. Отже, суть полягала в тому, щоб просто призупинити відправлення правосуддя, а не вплинути або взяти в ньому участь.

110. Що стосується тверджень заявника про те, що провадження проти нього кинуло тінь на його репутацію, Суд зазначає, що в самій природі цієї форми упередження закладено, що його ознаки починають з'являтися одразу після офіційного пред'явлення обвинувачення. Однак у цій справі в Суду немає жодного сумніву в тому, що честь і репутація заявника були захищені дотриманням принципу презумпції невинуватості.

111. У світлі зазначеного вище Суд вважає, що хоча і притаманне парламентській процедурі відстрочення дійсно вплинуло на право заявника на слухання його справи в суді, відкладання провадження в цій справі не викривило саму суть цього права. Зважаючи на його обмеженість у часі і той факт, що на нього поширюються, серед іншого, спеціальні норми стосовно призупинення відліку часу з точки зору строку давності, оспорюваний імунітет просто виступає тимчасовою процесуальною перешкодою на шляху кримінального провадження і жодним чином не позбавляє заявника можливості розгляду його справи в суді по суті.

112. Однак що стосується вимог щодо верховенства права, той вид імунітету, що пов'язаний зі статусом заявника, який був членом парламенту, діє лише в силу законності переслідуваних цілей – тобто, для збереження цілісності парламенту і захисту опозиції. Суд визнає, що неспроможність заявника в цій справі

відмовитися від недоторканності потрапляє під сферу дії законних цілей, визначених відповідним чином... У цьому розумінні він приймає те, що індивідуальна відмова заявника жодним чином не підмінє рішення Національної Асамблеї.

113. І останнє – оскільки право на отримання рішення за кримінальними обвинуваченнями не є абсолютним – особливо за відсутності істотного невинного згубного наслідку для сторін, Суд вважає, що за даних обставин у цій справі незняття із заявника парламентського імунітету не послабило його права на суд такою мірою, щоб стати непропорційним відносно законної переслідуваної мети.

114. Відповідно, ... порушення пункту 1 статті 6 Конвенції не було.

Підстави для зупинення провадження, що припускають вину

► «Вірабян проти Вірменії» (Virabyan v. Armenia), 40094/05, 2 жовтня 2012 року.

188. Суд зазначає, що кримінальне провадження проти заявника було припинене на досудовому етапі рішенням прокурора від 30 серпня 2004 року на підставі, передбаченій у п. 2(2) колишньої статті 37 КПК, якою дозволялося припинення провадження, якщо на думку прокурора обвинувачений спокутував вчинене власним стражданням та іншими скрутами, від яких він потерпав у зв'язку з тим, що вчинив. Рішення прокурора було підтримано національними судами.

189. Беручи до уваги рішення прокурора від 30 серпня 2004 року, Суд зазначає, що це рішення було сформульоване таким чином, що не залишало жодного сумніву в тому, що, на думку прокурора, заявник вчинив злочин. Зокрема, прокурор спершу нагадав обставини справи, зазначені в обвинуваченні заявника, таким чином, ніби вже встановлено, що офіцер поліції Х.М. діяв у цілях самооборони, а заявник навмисне заподіяв йому тілесні ушкодження. Прокурор далі дійшов висновку, що притягувати заявника до кримінальної відповідальності було недоцільним, оскільки він також страждав від учиненого. При цьому прокурор спеціально використовував фрази «в ході вчинення злочину [заявник] також зазнав ушкоджень» і «потерпаючи від скрути [заявник уже] спокутував свою провину»...

190. Як апеляційний, так і касаційний суди залишили це рішення в силі і не заперечували проти нього по суті. Більше того, обидва суди дійшли висновку, що скарга заявника про те, що він діяв у цілях самооборони, була необґрунтованою. Слід зазначити, що провадження в цих судах вирішували не питання кримінальної відповідальності заявника, а питання того, чи необхідно закрити справу відповідно до наведених прокурором підстав. Таким чином не можна сказати, що результатом цих проваджень було або мало бути для заявника те, що його «винуватість доведена відповідно до законодавства».

191. І нарешті Суд зауважує, що підстава для припинення кримінального провадження, передбачена п. 2(2) колишньої статті 37 КПК сама собою припускала, що вчинення інкримінованого діяння було беззаперечним фактом.

192. З огляду на наведене вище, Суд вважає, що мотиви для закриття кримінальної справи щодо заявника, наведені прокурором і залишені в силі судами з посиланням на п. 2(2) статті 37 КПК, порушували презумпцію невинуватості.

► **«Міколайова проти Словаччини» (Mikolajová v. Slovakia), 4479/03, 18 січня 2011 року.**

6. 30 червня 2000 року чоловік заявниці звернувся до поліції з заявою, стверджуючи, що 25 червня 2000 року заявниця побила і поранила його.

7. 3 липня 2000 року управління поліції в м. Кошице прийняло рішення про закриття справи на тій підставі, що чоловік заявниці не погодився на порушення кримінального провадження щодо неї. У цьому рішенні заявлялося, що хоча «слідством», яке здійснювалося поліцією, було встановлено, що заявниця вчинила кримінальний злочин, кримінальну справу не відкрили, оскільки потерпілий – чоловік заявниці – не надав на це своєї згоди, яка вимагається згідно зі статтею 163 Кримінально-процесуального кодексу. Заявниці не повідомили про це рішення, і в матеріалах справи не було жодних свідчень того, що її допитували або іншим чином дали знати про заяву її чоловіка.

8. 28 січня 2002 року страхова компанія направила заявниці листа з проханням відшкодувати витрати на лікування її чоловіка. Згідно з листом, чоловік заявниці 25 червня 2000 року отримав лікування від травм у лікарні, що їх було заподіяно заявницею. Серед іншого вони послалися на рішення управління поліції в м. Кошице від 3 липня 2000 року.

9. У листі від 3 липня 2002 року страхова компанія у відповідь на звернення заявниці роз'яснила їй ситуацію. Копія рішення поліції від 3 липня 2000 року додавалася до листа, доставленого адвокату заявниці 15 липня 2002 року. Відповідна частина рішення поліції від 3 липня 2000 року була такою:

«Слідство показало, що діяння [заявниці] містило елементи складу злочину проти здоров'я людини згідно зі статтею 221(1) Кримінального Кодексу, що полягали в умисному заподіянні нею легких тілесних ушкоджень іншій особі.»...

59. У цілях цієї справи Суд готовий прийняти, що розкриття змісту рішення поліції від 3 липня 2000 року страховій компанії мало під собою законні підстави, а отже, відповідало законодавству, що і підтвердив керівник управління поліції у відповідь на скаргу заявниці... З іншого боку, Суд вважає, що від нього не вимагається вирішувати, чи переслідувало повідомлення змісту рішення поліції законну мету. На його думку, це питання тісно пов'язане з виконанням перевірки на предмет «необхідності». Відповідно до цієї перевірки, порушення статті 8 буде встановлено, якщо в конкретних обставинах справи оспорюваний захід не забезпечує справедливого балансу між протиставними суспільними і приватними інтересами в даному випадку. Вимога щодо пропорційності вимагає від держави-відповідача продемонструвати відповідні та достатні підстави для втручання. Хоча саме національні органи мають провести попередню оцінку у всіх цих відношеннях, і в цій оцінці компетентним національним органам мають надаватися межі розсуду, остаточне оцінювання того, чи було втручання необхідним, буде здійснюватися Судом, який перевірять відповідність вимогам Конвенції...

60. У цьому зв'язку Суд вважає, що рішення поліції було сформульоване таким чином, що вказувало на констатацію факту, а не просто підозру, і явно давало зрозуміти, що управління поліції вважало заявницю винною. Це, він вважає, видно із фраз, які вживаються в оспорюваному рішенні..., а саме, що:

«Слідство показало, що діяння [заявниці] мало ознаки злочину, який полягає в завданні шкоди здоров'ю, передбаченого статтею 221(1) Кримінального Кодексу, у тому, що вона умисно заподіяла легкі тілесні ушкодження іншій особі.»

61. Особливо тривожним для Суду є той факт, що заявниці не висунули обвинувачення в кримінальному злочині, але тим не менш взяли на облік як кримінального злочинця. Суд уже мав нагоду вказувати на ризик стигматизації осіб, який кориниться в подібній практиці, і загрозу, яку це становить для принципу презумпції невинуватості... З погляду Суду також не можна ігнорувати шкоду, що може бути завдана репутації даної особи повідомленням недостовірної інформації або дезінформації. Суд також зауважує із занепокоєнням, що державні органи не зазначили, чи залишається рішення поліції в силі протягом невизначеного часу, у якому випадку кожне повідомлення третій особі, якщо воно переслідує законні цілі, становитиме постійну загрозу для права заявниці на репутацію.

62. При розгляді питання виконання національними органами влади згаданої вище вимоги справедливого балансу Суд повинен брати до уваги наявні гарантії недопущення свавілля в прийнятті рішень і забезпечення прав особи щодо недопущення зловживань. У цій справі Суд не може не відзначити відсутність будь-якого доступного механізму юридичного захисту, з допомогою якого заявниця могла отримати наступне спростування або уточнення тексту рішення поліції...

63. Зважаючи на наведені вище міркування, Суд доходить висновку, що національні органи не встановили справедливого балансу між правами заявниці згідно зі статтею 8 та будь-якими інтересами, наведеними урядом в обґрунтуванні тексту рішення поліції та його повідомлення третій стороні. Відповідно, має місце порушення статті 8 Конвенції.

Наслідки

► «Антуан проти Сполученого Королівства» (Antoine v. United Kingdom) (ухв.), 62960/00, 13 травня 2003 року.

Однак із мотивувальної частини Суду випливає, що 18 березня 1997 року кримінальне провадження щодо заявника було припинене з практичною ціллю, коли його визнали нездатним брати участь у суді. Хоча теоретично залишається можливість того, що колись Державний секретар вирішить, що заявник уже може відповісти на обвинувачення, проте не можна вважати, що можливість висунення обвинувачення залишатиметься. Можливо, що Державний секретар насправді ніколи не відновить провадження стосовно заявника. Якщо він це зробить, питання розумного строку розгляду справи заявника залежатиме від оцінки проміжку часу від першого конкретного кроку у відкритті іншого провадження, яке можна вважати таким, що серйозно позначиться на становищі заявника, і до завершення цього провадження. Відповідно, жодної проблеми з відкладанням висунення кримінального обвинувачення за чинних обставин немає.

► «Уізі проти Сполученого Королівства» (Withey v. United Kingdom) (ухв.), 59493/00, 26 серпня 2003 року.

Стосовно того, чи можна вважати, що чинне провадження завершилося постановою суду про залишення обвинувачень у документах справи, Суд нагадує, що Комісія дійшла висновку, що такою постановою кримінальне провадження закривається в цілях пункту 1 статті 6, коли або сторона обвинувачення вирішує не висувати обвинувачень, або органи прокуратури приймають таке рішення згідно з усталеною практикою... Однак у першій справі сторона обвинувачення вирішила не висувати обвинувачень у майбутньому, а дві останні справи стосувалися більш загальної ситуації, коли обвинуваченому винесли обвинувальний вирок за один злочин, а решту пунктів обвинувачень пред'являти наміру не мали, і вони мали залишитися в документах справи, якщо обвинувальний вирок не буде скасований в апеляційному провадженні. Дана справа не належить до жодної з таких ситуацій.

Отже, звертаючись до постанови Коронного суду від 19 січня 1993 року, у результаті якої обвинувачення було залишене в документах справи, Суд зазначає, з одного боку, що теоретично залишалася можливість того, що сторона обвинувачення пред'явить обвинувачення заявникові в майбутньому. Крім того, у світлі коментарів судді першої інстанції від 19 січня 1993 року, можливість для сторони обвинувачення порушити справу за цими обвинуваченнями в майбутньому можна розглядати як підставу для винесення ним такої постанови. Відповідно, на той момент не було жодних гарантій, що сторона обвинувачення не порушить справу.

З іншого боку, згідно з національним законодавством і практикою, органи прокуратури мали б звернутися до Коронного суду із проханням про поновлення провадження, після чого проводиться слухання, у ході якого цей суд був би зобов'язаний розглянути заяву за певними критеріями включно з критерієм справедливості повторного відкриття справи і не перевищення строку, який минув від часу закриття попереднього провадження. Заявник мав би право на представництво на будь-якому подібному слуханні і міг би звертатися з поданнями стосовно того, чому не слід висувати обвинувачення. Потому Коронний суд мав би вирішити, дозволяти чи ні стороні обвинувачення знову висувати обвинувачення проти заявника. Важливо те, що лише у виняткових випадках обвинуваченням, які було вирішено залишити в документах справи, дають хід пізніше, а заявник насправді не послався на жоден із таких випадків у своїй заяві.

Суддя першої інстанції дійсно вирішив 19 січня 1993 року не виносити вердикт «не винен» відповідно до розділу 17 Закону від 1967 року, а радше залишити обвинувачення в документах справи, і супроводив це виразним попередженням про те, що обвинуваченню дадуть хід, якщо станеться будь-яке «повторення стверджуваних подій, виклад яких міститься в обвинувальному акті». Однак із погляду національного законодавства будь-які означення думки судді суду першої інстанції в постанові від 19 січня 1993 року стосовно можливого в майбутньому поновлення кримінального переслідування за відповідними обвинуваченнями не були вирішальними в цьому питанні: це колись у майбутньому мав вирішувати Коронний суд за окремою заявою, згідно з поданнями кожної із сторін і вимогами

щодо справедливості. Відповідно, в оцінці того, чи мало на заявника «істотний вплив» провадження після 19 січня 1993 року, Суд не вважає, що заявник може покладатися на обраний підхід або коментарі судді першої інстанції.

В усіх наведених вище обставинах Суд дотримується думки, що можна вважати, що постанова, якою обвинувачення були залишені в документах справи, поклала край кримінальному провадженню стосовно заявника в цілях статті 6, навіть якщо сторона обвинувачення не гарантувала 19 січня 1993 року, що обвинувачення не будуть висуватися пізніше, а тому теоретично залишилася можливість, що вони колись знову з'являться. Заява заявника про те, що він однак постраждав від психологічного стресу після 19 січня 1993 року, не може означати, що можна було обґрунтовано або об'єктивно вважати, що на нього мали «істотний вплив» ці обвинувачення, коли не було жодної ознак того, що відповідні державні органи поновлять справу і висунуть обвинувачення проти нього. Будь-яке окреме питання згідно зі статтею 6 стосовно того, що місцевий орган (соціальні служби) вжив заходи (обмежив його контакти з дітьми) у світлі обвинувачень у документах справи в розпусних діях стосовно дітей, є в будь-якому разі необґрунтованим: він не надав жодного доказу того, що будь-який захід з боку органу місцевого самоврядування відносно його дітей відштовхувався від того факту, що в матеріалах його справи містилися відповідні кримінальні обвинувачення.

Відповідно, Суд вважає, що в цілях статті 6 Конвенції постановою від 19 січня 1993 року кримінальне провадження було закрито.

► «Стоянова і Неделчу проти Румунії» (Stoianova and Nedelcu v. Romania), 77517/01, 4 серпня 2005 року.

18. Заявники стверджували, що тривалість провадження, порушеного щодо них 14 квітня 1993 року, порушила вимогу «розумного строку»...

19. Уряд не оспорював це подання і залишив питання на розсуд Суду. Однак із посиланням на практику Суду він стверджував, що термін, який має враховуватися, розпочався 12 травня 1999 року, коли кримінальне провадження щодо заявників було поновлено, і воно тривало, таким чином, приблизно шість років.

20. Суд зазначає, що кримінальне провадження щодо заявників складалося з двох окремих етапів. Перший розпочався 14 квітня 1993 року, коли їх заарештували і взяли під варту, а закінчився 11 листопада 1997 року, коли прокурор Н.О. видав постанову про зупинення провадження. Другий етап розпочався 12 травня 1999 року, коли сторона обвинувачення наказала повторно відкрити провадження, і завершився 21 квітня 2005 року, коли сторона обвинувачення наказала закрити провадження.

21. Суд не може прийняти заперечення уряду стосовно того, що перший етап не слід брати до уваги в цілях пункту 1 статті 6. Він вважає, що постанова про зупинення провадження, видана прокурором Н.О. 11 листопада 1997 року, не може вважатися такою, що припинила провадження щодо заявників, оскільки вона не була остаточною ухвалою... У цьому зв'язку згідно зі статтею 270 Кримінально-процесуального кодексу, сторона обвинувачення мала повноваження відхилити

постанову, якою зупинялося провадження, і поновити кримінальне розслідування без будь-яких обмежень у часі.

Не існувало навіть теоретичної можливості, що обвинувач пред'явить обвинувачення (на відміну від справи «Уізі проти Сполученого Королівства» (*Withey v. the United Kingdom* (ухв.)...): сторона обвинувачення могла відкрито знову висунути обвинувачення і навіть не мала звертатися за дозволом до будь-якого національного суду, який був би зобов'язаний розглянути заяву за певними критеріями включно зі справедливістю повторного відкриття справи, а також на предмет не перевищення строку з моменту прийняття ухвали про зупинення слідства (на відміну від справи «Уізі», наведеної вище). У цьому зв'язку Суд не може відкинути той факт, що прокурори в Румунії, які діють як працівники Генеральної прокуратури, не відповідають вимозі щодо незалежності від виконавчої влади...

Крім того, кримінальне провадження розпорядилися відкрити знову на тій підставі, що попереднє слідство було неповним... Заявники не відповідали за ці недоліки органів влади і не мають опинитися в невідгідному становищі внаслідок цього.

І насамкінець, уряд жодним чином не показав, що повторне висунання обвинувачень, які були зняті постановою прокурора, було винятковим кроком...

► «Р. проти Сполученого Королівства» (*R. v. United Kingdom*) (ухв.), 33506/05, 4 січня 2007 року.

... Суд зауважує, що поліція вирішила не здійснювати кримінальне переслідування, про що повідомили заявникові, а натомість йому винесли попередження стосовно правопорушень, у вчиненні яких він зізнався. У цій справі виникає запитання щодо того, чи з нього зняли кримінальне обвинувачення, чи його фактично висунули.

Суд у цьому контексті візьме до уваги три головні критерії щодо висунання кримінальних обвинувачень: класифікація справи в національному законодавстві, характер обвинувачення та передбачена міра покарання... Щодо першого з них він зазначає, що відповідно до національного законодавства, попередження не є кримінальним вироком. Щодо другого, то попередження має загалом запобіжну мету і не переслідує цілей покарання та стримування. І останнє – не передбачається штраф або обмеження волі. Від заявника в цій справі вимагалось поставити підпис у журналі обліку, і його передали до комісії в справах профілактики правопорушень серед молоді – ці заходи Суд вважає запобіжними за своїм характером (див. також «Антуан проти Сполученого Королівства» (*Antoine v. United Kingdom*) вище, а відсутність обвинувального вироку або будь-якої карної санкції належать до найбільш вирішальних елементів у провадженні, після висновку про процесуальну недієздатність). Суд, таким чином, вважає, що застосоване до заявника попередження не було пов'язане з висунанням кримінальних обвинувачень у значенні пункту 1 статті 6 Конвенції. Воно так само не було пов'язане з будь-яким публічним проголошенням його винним у кримінальному правопорушенні, що могло порушувати пункт 2 статті 6.

Звертаючись насамкінець до цивільної частини, Суд зазначає, що з поданих документів не є очевидним, що заявник піднімав це питання або звертався із цим аспектом своєї скарги до різних інстанцій у національному провадженні. У будь-якому разі, навіть якщо припустити вичерпання національних засобів юридичного захисту, він не знаходить жодної ознаки того, що застосоване до заявника попередження визначало будь-які з його цивільних прав або зобов'язань у значенні п. 1 статті 6 Конвенції.

Поновлення провадження

► «Техедор Гарсія проти Іспанії» (Tejedor García v. Spain), 25420/94, 16 грудня 1997 року.

29. Заявник скаржився, що провадження проти нього було несправедливим, оскільки національні суди задовольнили клопотання прокурора про ухвалення постанови, якою було скасоване рішення щодо відмови від подальших дій майже через два місяці після закінчення триденного строку, передбаченого частиною 5 статті 789 під номером 4...

32. ... хоча клопотання прокуратури про скасування рішення було датоване 13 вересня 1990 року, національні суди не вважали цю обставину пов'язаною з питанням дати отримання матеріалів справи і постановили, що точно встановити цю дату було неможливо, зважаючи на те, що не було нічого, що вказувало на те, коли це рішення було направлено прокуророві, або коли він його фактично отримав...

Як зрозуміло з викладеного вище, судам, таким чином, належало витлумачити положення пункту 5 (4) статті 789, ... за обставин, коли неможливо було встановити з певністю дату отримання.

33. На думку Суду, за таких обставин тлумачення пункту 5 (4) статті 789 є справою національних судів. Задоволення клопотання прокуратури майже за два місяці після ухвалення рішення про відмову від кримінального переслідування означало, що за нормами іспанського права рішення з цього питання не набуло характеру остаточного. Зважаючи на ці обставини, тлумачення національних судів не можна називати ані свавільним або необґрунтованим, ані таким, що кидає тінь на справедливість судового розгляду. Так само не можна сказати, що виникає будь-яке питання щодо рівності процесуальних можливостей сторін у цій справі.

34. Отже, жодного порушення пункту 1 статті 6 Конвенції не було.

► «Смірнова та Смірнова проти Росії» (Smirnova and Smirnova v. Russia) (ухв.), 46133/99, 3 жовтня 2002 року.

3. Друга заявниця скаржилася згідно з пунктом 2 статті 6 Конвенції та статтею 4 Протоколу № 7 на те, що повторне відкриття провадження після його зупинення порушувало її право вважатися невинуватою, не бути судимою і покараною двічі...

Уряд заявляє, що прокурор діяв відповідно до кримінально-процесуального законодавства, коли 20 березня 2000 року поновив кримінальне провадження

стосовно другої заявниці. Оскільки провадження, порушене Тверським районним судом 21 березня 1997 року, було припинене, це було зроблено на підставі рішення Конституційного суду.

Друга заявниця відповідає, що поновлення кримінального провадження не може вважатися законним, оскільки ті самі обвинувачення вже висувалися їй раніше.

Суд вважає, по-перше, що презумпція невинуватості, гарантована пунктом 2 статті 6 Конвенції, вимагає серед іншого, що члени суду при виконанні своїх обов'язків не повинні розпочинати із заздалегідь сформованої думки, що обвинувачена вчинила злочин, який їй інкримінується; тягар доведення покладається на сторону обвинувачення, а будь-який сумнів повинен трактуватися на користь обвинуваченої...

Однак Суд не знаходить жодної ознаки того, що суд першої інстанції відштовхувався від презумпції, що друга заявниця вчинила злочини, які їй інкримінувалися. Таким чином, ознак порушення пункту 2 статті 6 Конвенції немає.

Що стосується статті 4 Протоколу № 7, Суд нагадує, що мета цього положення Конвенції полягає в забороні повторного кримінального провадження, яке вже було закрито остаточною ухвалою...

Остаточна ухвала в справі заявниці була винесена 9 квітня 2002 року, коли Московський міський суд звільнив заявницю від необхідності відбувати покарання, посиляючись на закінчення строку давності. Жодні подальші провадження щодо цього не здійснювалися. Припинення кримінального провадження прокурором не становило ані обвинувального, ні виправдувального вироку, а тому стаття 4 Протоколу № 7 також не поширюється на ситуацію заявниці.

Захист від тривалого провадження

► «Шпротте проти Німеччини» (Sprotte v. Germany) (ухв.), 72438/01, 17 листопада 2005 року.

Уряд визнав, що загальна тривалість провадження порушила право заявника на слухання протягом розумного строку...

... Суд повторює, що скорочення міри покарання на підставі надмірної тривалості провадження не позбавляє в принципі відповідну особу статусу потерпілого в значенні статті 34 Конвенції. Однак це загальне правило має виняток, коли національні органи визнають у достатньо чіткий спосіб недотримання вимоги щодо розумного строку і надають захист шляхом виразного та зваженого скорочення міри покарання або припинення судового переслідування...

Суд насамперед зазначає, що Федеральний Конституційний суд, ... чітко встановив, що тривалість кримінального провадження щодо заявника була необґрунтованою, а визнання його винним порушило його право на справедливий кримінальний процес, гарантоване Основним законом. Він постановив, що провадження мало бути припинене без винесення обвинувального вироку в кримінальному провадженні. У прийнятті такого рішення Федеральний Конституційний суд ретельно вивчив скаргу заявника і в однозначній формі визнав негативні

наслідки кримінального провадження для здоров'я заявника та інші проблеми, яких зазнав заявник – наприклад, у нього відібрали водійські права на термін понад сімнадцять місяців, а також порушили стосовно нього дисциплінарне провадження. З цього випливає, що національні суди визнали в повному обсязі недотримання вимоги щодо розумного строку.

По-друге, необхідно дослідити, чи був наданий заявникові достатній юридичний захист для усунення наслідків порушення. У цьому відношенні Суд зазначає, що Потсдамський районний суд... зупинив провадження. Він далі постановив, що судові витрати мало нести Казначейство, а заявникові належало відшкодувати половину всіх необхідних витрат на провадження. Хоча районний суд не надав інших мотивів своєї ухвали, з контексту стає зрозумілим, що він дотримався розпоряджень Федерального Конституційного суду. З цього випливає, що провадження було зупинене у зв'язку з перевищенням строку тривалості. За цих обставин Суд зазначає, що заявникові була надана достатня сатисфакція за загальну тривалість провадження включно з періодом часу від ухвали Федерального Конституційного суду... до ухвали Потсдамського районного суду...

Таким чином, заявник не може скаржитися, що став жертвою порушення свого права на проведення слухання протягом розумного строку, гарантованого згідно з пунктом 1 статті 6.

Розділ 9

Суд першої інстанції

ТЕРМІНОЛОГІЯ

► «Дідьє проти Франції» (Didier v. France) (ухв.), 58188/00, 27 серпня 2002 року.

27 січня 1999 року Комісія з фінансових ринків [КФР], здійснюючи свої дисциплінарні повноваження, ухвалила зупинити дію ліцензії заявника на торгівлю на шість місяців і оштрафувала його на 5,00 млн французьких франків.

30 квітня 1999 року заявник звернувся зі скаргою до Державної ради, вимагаючи скасування спірного рішення та зупинки його виконання.

3 грудня 1999 року Державна рада скаргу заявника відхилила.

3. ... Суд вважає, що, враховуючи принципи, закріплені в його практиці, і його автономне тлумачення терміну «суд», вжитого в пункті 1 статті 6 Конвенції, КФР слід для цілей цієї норми розглядати як «суд», незалежно від класифікації Комісії в національному законодавстві... Крім того, він зауважує, що «суд» за змістом статті 6 – це й суд за змістом статті 2 Протоколу № 7... Насамкінець Суд відзначає, що при перегляді рішень КФР Державна рада уповноважена розглядати всі аспекти справи, тож щодо цього вона також є «судовим органом, який має повну юрисдикцію», а отже, «судом»... Виходячи з цього, Суд вважає, що заявникові було забезпечене право на оскарження в кримінальній справі, відповідно до першого пункту статті 2 Протоколу № 7.

ВСТАНОВЛЕНИЙ ЗАКОНОМ

► «Ілашку та інші проти Молдови та Росії» (Ilaşcu and Others v. Moldova and Russia) [ВП], 48787/99, 8 липня 2004 року.

460. Як уже утвердилося в практиці Суду, слово «tribunal», вжите у французькому тексті статті 5 (суд) та інших статей Конвенції – зокрема, статті 6 (tribunal), означає насамперед «утворений за законом» орган, який відповідає низці умов включно з незалежністю (зокрема, від виконавчої влади), безсторонністю, строком повноважень його членів, гарантії судочинства...

За певних обставин суд, який належить до системи судоустрою будь-якого суб'єкта, що не визнається в рамках міжнародного права, можна вважати судом, «встановленим законом» за умови, що він становить частину системи

судоустрою, що діє на «конституційних і законних засадах», які віддзеркалюють судову традицію, сумісну з Конвенцією, що дозволяє особам користуватися передбаченими Конвенцією гарантіями...

► **«Посохов проти Росії» (Posokhov v. Russia), 63486/00, 4 березня 2003 року.**

43. Проте, крім явного порушення положень Федерального закону «Про народних засідателів...» у частині, що стосується відбору народних засідателів шляхом жеребкування і їхнього залучення до виконання своїх обов'язків на двотижневий термін, не частіше одного разу на рік, Європейський суд особливо вразило те, що збори депутатів Неклиновського району – органу, повноважного формувати загальні списки народних засідателів, – поінформували заявника про те, що списку народних засідателів, який діяв до 4 лютого 2000 р, немає. Отже, компетентні органи влади не змогли підтвердити наявність правових підстав участі пані Стреблянської і пані Хов'якової у відправленні правосуддя в день розгляду справи заявника, якщо зважити на те, що списки народних засідателів були сформовані 4 лютого 2000 року, а затвердили їх Законодавчі збори Ростовської області 15 червня 2000 року.

Сукупність викладених обставин не дозволяє Суду зробити висновок про те, що Неклиновський районний суд, який 22 травня 2000 року ухвалив вирок щодо заявника, був «судом, встановленим законом».

► **«Аккарді та інші проти Італії» (Accardi and Others v. Italy) (ухв.), 30598/02, 20 січня 2005 року.**

2. ... Як правильно зауважив касаційний суд у своїй постанові від 22 лютого 2002 року, допит Х і Y проводив слідчий суддя. Той факт, що, користуючись своїм правом здійснювати нагляд за виконанням слідчих дій, він, щоб поставити дітям певні запитання, вирішив вдатися до посередництва психолога, цього висновку ніяк не змінює. Стосовно ж того факту, що слідчий суддя залишив кімнату під час допиту Y, то протокол слухань від 16 жовтня 1998 року засвідчує, що це було зроблено, аби заспокоїти дитину, і що суддя в усякому разі й далі стежив за перебігом допиту через двостороннє дзеркало.

Зважаючи на вищевикладені обставини, Суд не може зробити висновок, ніби флорентійський слідчий суддя не був «судом, встановленим законом» за змістом пункту 1 статті 6 Конвенції.

► **«Коем і інші проти Бельгії» (Coëme and Others v. Belgium), 32492/96, 22 червня 2000 року.**

107. Суд повторює, що організацію судоустрою та підсудність у кримінальних справах не можна залишати на розсуд судової влади, і відзначає, що саме стаття 103 Конституції до реформи 1998 року..., вимагала, щоб державних міністрів судив винятково Касаційний суд. Однак при цьому не було норми, яка б поширювала юрисдикцію Касаційного суду на інших осіб, окрім міністрів, обвинувачених у вчиненні правопорушень, пов'язаних із тими, за які судили міністрів...

Загально визнано, як доводив уряд, що застосування правил щодо зв'язку, встановлених у Бельгії статтями 226 і 227 Кримінально-процесуального кодексу, можна було передбачити, зважаючи на постулати теорії права та судову практику, і зокрема рішення Касаційного суду від 12 липня 1865 року, хоча в останньому йшлося про дуель і зазначалося, що «дуель є неподільним складним правопорушенням» і що «неодмінним наслідком неподільності правопорушення є неподільність процедури»... У цій справі такі ознаки не можуть давати підстави для висновку, що норма про зв'язок була «встановлена законом», а особливо, якщо взяти до уваги те, що Касаційний суд – найвища судова інстанція Бельгії – сам постановив, не передаючи питання на розгляд суду в справах адміністративної юрисдикції і процедур, що залучення осіб, які ніколи не обіймали міністерських посад, до здійснюваного ним провадження, є наслідком застосування статті 103 Конституції, а не норм Кодексу кримінального розслідування та Судового кодексу...

108. Оскільки правило про зв'язок не було встановлене законом, то Суд вважає, що Касаційний суд не був «судом, установленим законом» за змістом статті 6, який міг судити цих інших чотирьох заявників.

НЕЗАЛЕЖНІСТЬ

► «Зюттер проти Швейцарії» (Sutter v. Switzerland) [ухв.], 8209/78, 1 березня 1979 року.

2. ... Цих суддів призначає Рада Федерації, тобто уряд, на термін 3 роки. Така процедура призначення сама по собі не може впливати на незалежність суду. Насправді незалежність судді не обов'язково означає, що він має бути призначений безстроково... або що закон має передбачати неможливість його усунення..., тобто, що йому не можна доручити виконання інших обов'язків без його згоди. Проте вкрай важливо, щоб йому була забезпечена певна стабільність, нехай хоч на певний період, і щоб він при виконанні своїх суддівських обов'язків не був у підпорядкуванні ніякої влади. Якихось вказівок на те, що судді, призначені в згаданий спосіб, можуть бути звільнені з посади, немає. Крім того, навіть коли як військовослужбовці вони є підлеглими своїх командирів у відповідних підрозділах, коли вони засідають як судді, ці офіцери і солдати не підзвітні нікому в тому, як вони чинять правосуддя. Їхню незалежність у загальному вигляді гарантує стаття 183–3 Закону від 12 квітня 1907 року «Про військову організацію Конфедерації», а також таємниця дорадчої кімнати.

► «Салов проти України» (Salov v. Ukraine), 65518/01, 6 вересня 2005 року.

80. Суд повторює: для того, щоб встановити, чи можна суд вважати «незалежним» відповідно до пункту 1 статті 6, необхідно, зокрема, звернути увагу на спосіб призначення його членів та строки їхніх повноважень, наявність гарантій проти зовнішнього тиску та наявність зовнішніх ознак незалежності...

82. У цій справі важко розмежувати поняття неупередженості та незалежності, оскільки докази заявника щодо оскарження як незалежності, так і

неупередженості суду базуються на одних і тих самих фактичних обставинах. Відповідно, Суд розглядатиме обидва питання разом...

86. Беручи до уваги вищезазначене зауваження щодо недостатніх юридичних та фінансових гарантій проти зовнішнього тиску на суддю, що розглядає справу, та, зокрема, з огляду на недостатні гарантії щодо можливого тиску з боку голови обласного суду, обов'язковий характер вказівок президії обласного суду та мову викладення відповідних процесуальних рішень, винесених під час судового розгляду, Суд вважає, що сумніви заявника щодо неупередженості судді Куйбишевського районного суду м. Донецька можна вважати об'єктивно виправданими.

► **«Вітфілд і інші проти Сполученого Королівства» (Whitfield and Others v. United Kingdom), 46387/99, 12 квітня 2005 року.**

45. Суд зауважує, що готували, висунули, розслідували й підтримали обвинувачення проти заявників у суді та розв'язували питання про винуватість чи невинуватість заявників з призначенням їм покарання особи, підзвітні Міністерству внутрішніх справ (наглядачі, начальники або контролери в установах виконання покарань, де перебували заявники). Тому не можна говорити, що між тими, хто виконував функції обвинувачення, і тими, хто здійснював судові функції, існували стосунки структурної незалежності, і уряд не доводив, ніби вона була.

46. Отже, Суд вважає очевидним, що побоювання панів Вітфілда, П'ютера та Гаскіна щодо незалежності й неупередженості винесених щодо них судових рішень були об'єктивно виправдані, і, як наслідок, що ці рішення були несправедливими...

► **«Фруні проти Словаччини» (Fruni v. Slovakia), 8014/07, 21 червня 2011 року.**

143. ... законодавча основа існування Спеціалізованого суду не викликає сумнівів у цій справі. Крім того, Суд вважає, що головне в цій справі – не особиста незалежність суддів Спеціалізованого суду, які розглядали справу заявника, а незалежність їхнього статусу – зокрема, у зв'язку з вимогою допуску за результатом перевірки благонадійності, який видавався і міг відкликатися НАБ.

144. Суд зауважує, що судді Спеціалізованого суду та Спеціальної колегії Верховного суду були професійними суддями з необмеженим строком повноважень, а отже мали такий самий статус, як будь-який інший суддя в Словаччині.

145. Тим не менш, суддів Спеціалізованого суду могли відкликати, якщо вони більше не відповідали критеріям благонадійності. У цьому контексті Суд повторює, що загалом неможливість усунення судді органом виконавчої влади упродовж строку його повноважень повинна вважатися додатковим чинником їхньої незалежності, а отже вона належить до гарантій пункту 1 статті 6 Конвенції...

146. Однак в оцінці цього питання Суд вважає правильним зважати не лише на законодавчі положення щодо складу суду, але також і на те, як ці положення тлумачаться, і як вони насправді діють на практиці. У цьому Суд повинен дивитися на реалії даної ситуації...

147. Суд зауважує, що немає ознак існування випадків, коли б у судді Спеціалізованого суду відкликали довідку про благонадійність. Якби такий прецедент був, то даний суддя оскаржив би подібне відкликання в Спеціальній парламентській комісії, а зрештою і у Верховному суді та Конституційному суді.

148. Що стосується судової діяльності, Суд зауважує, що Спеціалізований суд підлягав нагляду Спеціалізованої колегії Верховного суду стосовно розгляду апеляційних скарг, і обидва вони підлягали нагляду з боку Конституційного суду в разі розгляду конституційної скарги, як в інших кримінальних справах. Всі ці механізми юридичного захисту і процедура в цілому підлягали дії стандартних процесуальних правил без жодних спеціальних положень або обмежень.

149. На такому процесуальному підґрунті Суд не знайшов жодних підстав для законних побоювань заявника стосовно «незалежності» Спеціалізованого суду, який розглядав його справу, та Спеціальної колегії Верховного суду, яка приймала рішення за апеляційною скаргою.

Ці органи були, відповідно, сумісними з вимогою «незалежності» в значенні п. 1 статті 6 Конвенції.

► **«Генрик Урбан і Ришард Урбан проти Польщі»
(Henryk Urban and Ryszard Urban v. Poland), 23614/08,
30 листопада 2010 року.**

47. Асесори призначалися міністром юстиції за умови, що вони відповідали низці вимог, передбачених Законом від 2001 року... Міністр міг наділяти асесорів суддівськими повноваженнями для виконання функцій судді в районному суді на період до чотирьох років, але це мала затвердити колегія суддів регіонального суду... Згідно з пунктом 5 розділу 134 Закону від 2001 року, міністр міг усунути з посади асесора, а також асесорів, наділених суддівськими повноваженнями. Однак міністр не мав необмежених дискреційних повноважень на усунення з посади, оскільки він повинен був погоджувати це з колегією суддів регіонального суду.

48. Конституційний суд розглянув статус асесорів у своєму остаточному рішенні від 24 жовтня 2007 року. Він постановив, що п. 5 розділу 134 Закону від 2001 року, яким передбачалося, що міністр міг наділяти асесорів суддівськими повноваженнями, не відповідав конституційним вимогам, оскільки асесори не забезпечували необхідних гарантій незалежності – зокрема, від міністра. Суд зазначає, що в аналізі питання незалежності асесорів Конституційний суд послався на практику Страсбурзького суду, і зауважив, що стаття 45 Конституції формувалася за зразком пункту 1 статті 6 Конвенції.

49. Суд повторює, що призначення суддів органом виконавчої влади дозволяється за умови, що кандидати є вільними від впливу або тиску при виконанні ними обов'язків судді... Він зазначає, що головний мотив у висновку Конституційного суду був пов'язаний із правом міністра на звільнення асесора, який виконував суддівські повноваження, а також з відсутністю достатніх матеріально-правових і процесуальних гарантій від свавільного використання цього права... У Законі від 2001 року не уточнювалося, які саме фактологічні причини могли бути підставою

для звільнення асесора, і передбачалося, що рішення про звільнення приймає міністр, а не суд. Відсутність необхідних гарантій спонукала Конституційний суд відзначити, що звільнення асесора, виходячи зі змісту його постанов, не виключалося.

50. Крім того, Конституційний суд дійшов висновку, всупереч тому, що стверджувалося урядом, що вимога щодо погодження з колегією суддів була недостатньою гарантією. На думку Суду, статистичні дані уряду, згідно з якими міністр юстиції ніколи не користався своїм правом звільнення асесорів, не усуває причин встановлення неконституційності. Крім того, Конституційний суд критично поставився до того факту, що Закон від 2001 року не містив достатніх гарантій стосовно строку повноважень асесора. У положенні не уточнювався мінімальний термін, на який призначався асесор, і на який він наділявся суддівськими повноваженнями...

52. Суд підкреслює, що Конституційний суд не розглядав нормативно-правову базу, якою керувався інститут асесорів, викладену в Законі від 2001 року. Він далі підкреслює, що Конституційний суд не виключив можливості того, що асесори або інші посадові особи могли виконувати суддівські повноваження за умови, що вони забезпечували необхідні гарантії незалежності... Конституційний суд із посиланням на міжнародні стандарти відзначив низку можливих варіантів, які дозволяють особам, які не є суддями, брати участь у судочинстві. У цьому зв'язку Суд зазначає, що його завдання в цій справі полягає не в тому, щоб вирішити загалом питання сумісності з Конвенцією інституту асесорів або інших аналогічних посадових осіб, який існує в окремих державах-членах Ради Європи, а в тому, щоб перевірити спосіб, у який Польща врегулювала статус асесорів.

53. З огляду на наведене вище, Суд вважає, що асесор Б. Р.-Г. не мала незалежності, яка вимагається згідно з п. 1 статті 6 Конвенції, з тієї причини, що її в будь-який час впродовж строку її повноважень міг звільнити міністр юстиції, і не існувало жодних достатніх гарантій, які б її захистили від свавільного використання міністром цього права... Немає необхідності розглядати інші аспекти статусу асесорів, оскільки можливість їхнього звільнення представником виконавчої влади є достатньою для спростування незалежності районного суду міста Лешко, у якому засідала як асесор Б. Р.-Г.

► **«Мактуф і Дам'янович проти Боснії і Герцеговини»
(Maktouf and Damjanović v. Bosnia and Herzegovina) [ВП],
2312/08, 18 липня 2013 року.**

44. Перший заявник Мактуф поскаржився, що йому не забезпечили справедливого розгляду справи в незалежному суді..., зокрема тому, що двоє його членів були призначені Управлінням Вищого представника на два роки з правом подовження цього строку...

48. Суд одразу зазначає, що утворення при державному суді палат у справах воєнних злочинів у складі іноземних і вітчизняних суддів було ініціативою міжнародних інституцій...

50. ... Суд зазначає, що незалежність вітчизняного члена суду не оскаржувалася. Що ж стосується іноземних членів суду, немає жодної причини сумніватися в їхній незалежності від політичних органів Боснії та Герцеговини та сторін справи. Їхнє призначення було насправді зумовлене насамперед бажанням посилити, серед іншого, ознаки незалежності палат Державного суду в справах воєнних злочинів (з огляду на залишки етнічного упередження та ворожості серед населення загалом у післявоєнний період) та відновити довіру громадян до вітчизняної судової системи.

51. Хоча вони були призначені Вищим представником, Суд не знаходить жодної підстави для сумнівів у тому, що іноземні члени Державного суду були незалежними від цієї установи. Їх призначили за рекомендацією представників судової влади Боснії та Герцеговини найвищого рівня... Так само, як і вітчизняні члени, чия незалежність була беззаперечною, ці судді після призначення мали складати присягу перед Вищою радою суддів і прокурорів Боснії та Герцеговини, і від них вимагалось виконувати суддівські обов'язки згідно з національним законодавством і поважати правила професійної поведінки, встановлені Державним судом. Усі вимоги судової служби, передбачені в Законі про державний суд від 2000 року, поширювалися на них за аналогією... Той факт, що ці судді були відряджені з лав професійних суддів своїх країн, був додатковою гарантією від зовнішнього тиску. Безумовно, строк їхніх повноважень був відносно недовгим, але це зрозуміло, з огляду на тимчасовий характер міжнародної присутності в Державному суді і механізми міжнародного відрядження.

52. У цьому зв'язку Суд не бачить жодної причини піддавати сумніву висновок Конституційного суду Боснії та Герцеговини в цій справі стосовно того, що Державний суд був незалежним у значенні п. 1 статті 6 Конвенції...

БЕЗСТОРОННІСТЬ

Див. також «АПЕЛЯЦІЯ» (Безсторонність) нижче

Участь на попередніх етапах

► «Норт'є проти Нідерландів» (Nortier v. Netherlands), 13924/88, 24 серпня 1993 року.

33. Суд нагадує, що вирішальне значення мають не суб'єктивні побоювання підозрюваного, хоч би які вони були зрозумілі, а те, чи його побоювання, з урахуванням конкретних обставин справи, можна вважати об'єктивно виправданими...

Сам лише той факт, що суддя в справах неповнолітніх Мьоленбрук ухвалював рішення на досудовій стадії, зокрема рішення щодо попереднього ув'язнення, не можна вважати підставою для сумнівів у його неупередженості; значення має обсяг і характер цих рішень.

34. Окрім рішень, пов'язаних із попереднім ув'язненням заявника, суддя в справах неповнолітніх Мьоленбрук ніяких інших рішень на досудовій стадії не ухвалював, за винятком рішення задовольнити подання прокуратури про психіатричну

експертизу заявника, яке останній не оспориював. Своїх повноважень слідчого судді з іншою метою він не застосовував.

35. Що ж до його рішень стосовно попереднього ув'язнення заявника, то вони могли б слугувати виправданням побоювань щодо неупередженості судді тільки в особливих обставинах... У цій справі жодної обставини такого роду не було... Запитання, на які суддя в справах неповнолітніх Мьоленбрук мав відповісти при ухваленні цих рішень, відрізнялись від тих, що мали вирішальне значення для його остаточного судового рішення. Виносячи ухвалу про наявність «серйозних ознак» щодо заявника, його завданням було лише встановити загалом факт наявності в прокуратури достатніх підстав, якщо їх не буде спростовано, для висунення обвинувачень проти заявника... До того ж заявник вже визнав обґрунтованість цього обвинувачення, та й воно на цій стадії вже було підкріплене додатковими доказами...

37. За таких обставин побоювання заявника щодо браку безсторонності в судді в справах неповнолітніх Мьоленбрука не можна розглядати як об'єктивно виправдані.

► «Тірс та інші проти Сан-Маріно» *Tierce and Others v. San Marino, 24954/94, 25 липня 2000 року.*

79... Суд зазначає, що протягом понад двох років Комісар (*Commissario della Legge*) здійснював дуже ретельне слідство щодо першого заявника; вжиті заходи включали неодноразовий допит обвинуваченого, позивача та окремих свідків, призначення експерта для надання висновку, заслуховування експерта, дві ухвали про тимчасовий арешт майна першого заявника. Комісар, таким чином, дуже широко скористався своїми повноваженнями слідчого судді.

Він згодом віддав першого заявника під суд, а після спостереження за учасниками провадження в ході одного слухання справи в суді, яке тривало приблизно три місяці, виніс йому обвинувальний вирок.

80. Відповідним чином, Суд вважає, що побоювання заявника щодо безсторонності Комісара можна вважати обґрунтованими з об'єктивної точки зору. Крім того, Суд не бачить, яким чином участь державного захисника, незалежно від того, чи був він призначений законно, або аспекти слухання справи в суді, на які послався уряд, можуть бути достатніми для того, щоб розвіяти будь-яку підозру в упередженості Комісара.

81. Суд також відзначає

..., що ця справа відрізняється від справи «Падовані» (*Padovani*), процитованої урядом, тим, що провадження, порушене щодо Тірса, не стосувалося злочину, який було виявлено під час його вчинення, і не ґрунтувалося на заявах, зроблених самим обвинуваченим; його обвинувальний вирок, винесений після того, як проти нього було подано дві скарги про кримінальні злочини, ґрунтувався на висновках за результатами слідства, проведеного Комісаром, який відмовився прийняти доводи захисту першого заявника.

► «Екеберг та інші проти Норвегії» (Ekeberg and Others v. Norway), 11106/04, 31 липня 2007 року.

34. Перше питання полягає в тому, чи можна ставити під сумнів неупередженість Високого суду з огляду на те, що суддя Г., яка брала участь у розгляді в складі колегії трьох професійних суддів, була перед тим причетна до ухвалення рішення... про відхилення поданої четвертим заявником апеляції на рішення міського суду від 10 червня 2002 року про продовження його терміну тримання під вартою...

38. ... на підставі статті 172 Кримінально-процесуального кодексу, яка ставить умову про наявність підкріпленої особливими доказами підозри, що це саме він вчинив злочин, у якому його обвинувачено. Згідно з відповідним національною судовою практикою, засудження в першій інстанції зазвичай дає достатні підстави вважати, що цю умову виконано, проте рішення з цього питання усе ж належало ухвалити самому Високому судові. Отже, слід припускати, що Високий суд самостійно оцінив те, чи була щодо четвертого заявника саме така підозра...

40. Зважаючи на вищенаведене, Суд доходить висновку, що четвертий заявник мав законні підстави підозрювати, що суддя Г. могла мати упереджену думку щодо його винуватості чи невинуватості ще перед початком судового процесу у Високому суді...

41. Щодо подальшої участі судді Г. в судовому розгляді, Суд відзначає, що... цю справу розглянув Вищий суд за участі присяжних. І не суддя Г., а суддя Високого суду, що головував, після закінчення усного слухання давав настанови присяжним перед тим, як вони пішли радитися і винесли свій вирок щодо винуватості. Професійні судді пішли до нарадчої кімнати лише після оголошення вироку присяжних. Немає жодних ознак того, що суддя Г. могла якимось чином вплинути на голосування присяжних з поставлених їм запитань, що стосувалися провини четвертого заявника.

42. Однак, якщо, як це тут сталося, присяжні ухвалюють вердикт, визнаючи обвинуваченого винуватим, а професійні судді вирішують, що для визнання провини бракує достатніх доказів, то може бути вирішено, що справу має розглядати новий склад суддів... Щодо цього професійні судді, зокрема суддя Г., відігравали свою роль в ухваленні обвинувального вироку четвертому заявникові. Без їхнього підтвердження вироку присяжних він у відповідному провадженні, здійсненому Високим судом, засуджений не був би. Хоч на практиці професійні судді використовують свої повноваження для того, щоб не погодитися з вирокком присяжних лише у виняткових випадках, їхньою роллю в ухваленні рішення про засудження нехтувати не можна. Суд вважає, що різниця між питанням, яке мала розв'язувати суддя Г. із застосуванням статті 172 Кримінально-процесуального кодексу, і питанням, яке вона мала оцінити, підтримуючи вирок присяжних, була ледве помітною.

43. Окрім того, разом із двома іншими професійними суддями та чотирма присяжними засідателями, суддя Г. брала участь у винесенні вироку.

44. Виходячи з цього, Суд робить висновок, що четвертий заявник мав правомірні підстави побоюватися, що через участь судді Г. у судовому процесі проти нього Високому судові бракувало в ставленні до нього необхідної безсторонності.

Той факт, що ні четвертий заявник, ні його адвокат жодного разу не заперечували проти участі судді Г. у розгляді справи у Високому суді, не має, з огляду на обставини справи, звужувати гарантії, що випливають із вимоги об'єктивної безсторонності суддів...

45. Що стосується другого питання, пов'язаного з участю В. як присяжного засідателя в розгляді в апеляційному порядку, Суд відзначає, що процес відкрився 24 лютого 2003 року і що присяжні провели нараду та ухвалили вирок 21 березня 2003 року. Після перших чотирьох днів розгляду... Високий суд отримав інформацію про її свідчення в поліції від 10 липня 1997 року. Після того, як це було зачитано в суді, а захисник виступив зі своїми зауваженнями, голова Високого суду розпорядився, щоб вона відмовилася від подальшої участі в справі. Отже, її присутність на лаві присяжних була обмежена відносно раннім етапом судового розгляду, а після нього завершилася.

46. Більше того, прокуратура не розглядала її свідчення від 10 липня 1997 року як такі, що мають якесь значення для справи, і ні та, ні інші сторона її як свідка в справі не викликала... Верховний суд визнав, що пояснення голови Високого суду і В., надані поліції в рамках його власної перевірки питання про неупередженість, не дають ніяких підстав припускати, ніби В., перш ніж її було усунуто 28 лютого 2003 року, повідомила іншим присяжним про те, що їй було раніше відомо про справу, або ж якимось інакше вплинула на них. На думку старшини присяжних, ситуація, що склалася після відсторонення В., була предметом обговорення серед членів колегії присяжних, і вони погодилися, що її участь у перші кілька днів не мала ніякого впливу на вирок суду присяжних.

47. Отже, сказати, що присяжний засідатель В. була прямо чи опосередковано причетна до розв'язання питання про кримінальні обвинувачення, висунуті проти заявників, тоді, коли три тижні по тому присяжні радилися і ухвалювали свій вирок, не можна...

48. Слід також зазначити, що неупередженість присяжних була забезпечена цілим рядом гарантій... Норми Закону «Про судочинство», що регулюють питання неупередженості суддів, так само застосовні до присяжних... Окрім того, що суддя, що головував на відкритті судового процесу, вів мову з колегією присяжних про вимоги щодо неупередженості, застосовні до присяжних, увага присяжних була також привернута до важливості цієї вимоги, коли Високий суд постановив, щоб присяжна засідателька В. усунулася від участі в розгляді справи з огляду на обставини, що позбавляли її на це права. Хоча жодна зі сторін у ході судового розгляду не посилалася на свідчення, дані В. в поліції 10 липня 1997 року, суддя, що головував, раз у раз нагадував присяжним, щоб вони посилалися лише на свідчення, дані в судовому засіданні, і не обговорювали справи з третіми особами...

49. Зважаючи на вищенаведене, Суд доходить висновку, що характер, час і незначна тривалість участі присяжної засідательки В. у відповідному провадженні не могли призвести до появи в заявників законних сумнівів у безсторонності присяжних. Отож, Високий суд не був зобов'язаний розпустити колегію присяжних і призначити нове слухання в іншому складі присяжних для задоволення вимоги про безсторонній суд, закріпленої в пункті 1 статті 6 Конвенції...

► **«Рудніченко проти України» (Rudnichenko v. Ukraine), 2775/07, 11 липня 2013 року.**

116... Суд зазначає, що суддя Р., яка розглядала справу заявника одноосібно та визнала його винним, раніше розглядала справу співучасника заявника Б. по суті, де висловила думку про співучасть у злочині заявника Б., і постановила, зокрема, що ці дві особи діяли за попередньою змовою, а також, що ініціатива викрадення техніки з автомобілів разом із Б. належала заявникові... Обидві наведені вище справи стосувалися тієї самої події та передбачали дослідження тих самих доказів.

117. Крім того, як зазначив заявник, суддя Р. сама назвала це як підставу для заяви про самовідвід, яка, однак, була відхилена з формалістичним поясненням, що відкликання цієї судді не мало під собою підстав згідно з положеннями чинного законодавства...

118. Суд, таким чином, приймає те, що ця ситуація могла викликати в заявника об'єктивно обґрунтовані сумніви в безсторонності даної судді... Насправді, факт того, що справу заявника розглядала суддя, яка сама висловила сумнів у своїй безсторонності в цій справі, зашкодив сприйняттю принципу справедливого суду.

119. Суд вважає це достатнім для висновку, що суд, який визнав заявника винним, не може вважатися безстороннім.

► **«Маргуш проти Хорватії» (Marguš v. Croatia) [ВП], 4455/10, 27 травня 2014 року.**

85. Сам факт того, що суддя суду першої інстанції виносив попередні ухвали стосовно того самого злочину, не може вважатися таким, що самим своїм існуванням виправдовує побоювання стосовно його неупередженості...

86. Жодної підстави для законної підозри щодо відсутності безсторонності не можна розгледіти в тому факті, що той самий суддя бере участь у винесенні рішення в першій інстанції, а згодом і в новому провадженні, де це рішення скасовується, а справа повертається тому самому судді на повторний розгляд. Не можна стверджувати, що із зобов'язання бути безстороннім випливає загальне правило стосовно того, що суд вищої інстанції після скасування судової ухвали має обов'язково повертати справу на розгляд іншому складу колеґії суддів...

87. У цій справі перше рішення не скасували, і справу не передавали на повторний розгляд у порядку звичайного апеляційного оскарження; натомість, заявникові знову висунули обвинувачення за деякими з тих самих пунктів. Однак Суд вважає, що принципи, передбачені в пункті 85, так само чинні в ситуації, що склалася в справі заявника. Просто той факт, що суддя М.К. брав участь у кримінальному провадженні в обласному суді м. Осієк у справі за номером К-4/97 та в кримінальному провадженні в справі проти заявника під номером К-33/06, не може вбачатися несумісним з вимогою про безсторонність згідно зі статтею 6 Конвенції. До того ж, у цій справі суддя М.К. не виносив у першій частині провадження рішення стосовно вини або невинуватості заявника, і жодні докази, дотичні до визначення цих питань, ніколи не оцінювалися... Суддя М.К.

лише мав стосунок до з'ясування того, чи склалися в справі заявника умови, які передбачали поширення на нього Закону про загальну амністію.

88. Суд вважає, що за цих обставин немає встановлених фактів, які могли б викликати будь-який обґрунтований сумнів у безсторонності судді М. К, і заявник не мав будь-яких законних підстав для подібного побоювання.

Особиста упередженість

► «Деміколі проти Мальти» (Demicoli v. Malta), 13057/87, 27 серпня 1991 року.

40. За обставин цієї справи Палата представників при встановленні винуватості заявника, безсумнівно, здійснювала судові функції...

41. Двоє членів Палати, чію поведінку в парламенті піддали критиці в оскаржуваній статті, і які ставили питання про порушення прав у Палаті, брали участь в усіх стадіях провадження в справі проти обвинувачуваних, зокрема стадії визнання винуватості та (за винятком одного з них, який на той час помер) призначення покарання.

Вже на цій лише підставі безсторонність судового органу в цьому процесі, як видається, викликає сумніви, і побоювання заявника в цьому зв'язку є виправданими...

► «Кипріану проти Кіпру» (Kyprianou v. Cyprus) [ВП] 73797/01, 15 грудня 2005 року.

130. ... Відповідно, Суд досліджуватиме деякі аспекти поведінки суддів, які дають привід для розв'язання спірного питання щодо критерію суб'єктивності.

По-перше, судді у своєму рішенні про призначення покарання заявникові, визнали, що вони були «глибоко ображені» заявником «як особи»... [і] на думку Суду, ця заява сама собою свідчить про те, що слова і поведінка заявника заподіяли суддям особисту образу, та вказує на те, що йшлося про їхні особисті почуття...

По-друге, рішучі формулювання, які судді весь час використовували у своєму рішенні, передають почуття обурення і шоку, що суперечить безсторонній позиції, якої очікують від судових рішень...

По-третє, відтак вони перейшли до призначення покарання у вигляді п'яти днів ув'язнення з негайним виконанням присуду, вважаючи це «єдиною адекватною відповіддю». На думку суддів, «неадекватна реакція з боку законного і цивілізованого правопорядку, втіленням якого його є суди, означала б згоду на пониження авторитету судів»...

По-четверте, ще на ранньому етапі дебатів із заявником судді висловили думку, що вони вважають його винним у кримінальному злочині – неповазі до суду... [потім] вони поставили заявника перед вибором: наполягати на своїх словах і обґрунтувати, чому йому не має бути призначене покарання, або відмовитися від своїх слів. Отже, фактично йому запропонували пом'якшити «шкоду, яку він завдав своєю поведінкою», а не захищати себе...

131. Хоча Суд не сумнівається в тому, що судді дбали про гарантії здійснення правосуддя і добросовісність суддівського корпусу, і що вони саме для цього визнали за належне негайно відкрити пришвиджене провадження, та, з урахуванням наведених вище міркувань, він робить висновок про те, що їм не вдалося віддалитися від цієї ситуації достатньою мірою.

132. Підкріплює цей висновок і та швидкість, з якою проведено судовий розгляд, і небагатослівність спілкування між судьями і паном Кипріану.

► **«Лендон, Очаковські-Лоран і Жулі проти Франції»
(Lindon, Otchakovsky-Laurens and July v. France) [ВП],
21279/02, 22 жовтня 2007 року.**

76. ... презумпція особистої неупередженості судді чинна, доки немає доказів протилежного... Третій заявник у цьому зв'язку стверджував, що мотиви, наведені в рішенні Паризького апеляційного суду від 21 березня 2001 року, а саме: «автори [петиції] не мали жодної іншої мети, ніж засвідчити свою підтримку Матьє Лендону, повторюючи та одночасно задержувато схвалюючи всі ті уривки, які за рішенням суду визнано наклепницькими, й навіть не намагаючись поставити під сумнів наклепницький характер зауважень», показують, що відповідні двоє суддів вважали, що образлива стаття відверто й особисто їх зачіпала.

Суд не поділяє цього погляду. На його думку, це було просто одним із чинників, який апеляційний суд врахував при оцінці сумлінності дій заявника, фактично не роблячи при цьому жодних висновків. Власне, третій заявник був засуджений не через те, що він опублікував текст, який ставив під сумнів засудження перших двох заявників за дифамацію, або через те, що він тим самим виявив підтримку «відвертій зневазі» з боку осіб, які подали петицію, або через те, що він піддав критиці відповідних суддів, а через те, що він, не провівши належного попереднього розслідування, розповсюдив текст, що містив «особливо серйозні звинувачення» й образливі зауваження. Крім того, суд не вбачає в підставах рішення від 21 березня 2001 року навіть найменших ознак того, що ці судді могли б почувати себе особисто зачепленими образливою статтею.

Отже, жодного доказу того, що, ухвалюючи рішення, ці двоє суддів перебували під впливом своїх особистих упреждень, немає.

Відсутність прокурора

► **«Кривошапкін проти Росії» (Krivoshapkin v. Russia),
42224/02, 27 січня 2011 року.**

43. У справі Озерова Суд встановив порушення пункту 1 статті 6 внаслідок відсутності прокурора протягом усього судового процесу. Він зауважив, що суд першої інстанції змінив структуру доказової бази, яка згодом була покладена в основу обвинувального вироку заявникові. Зокрема, суд першої інстанції з власної ініціативи долучив до справи нові докази, які підтверджували вину заявника, а окремі докази, надані прокуратурою, вилучив із справи. Суд дійшов висновку, що подібним розглядом справи і засудженням заявника суд першої

інстанції змішав ролі прокурора та судді і відповідно, дав підстави для законних сумнівів у його безсторонності...

44. У цій справі прокурор також не з'являвся на засідання протягом усього провадження в суді першої інстанції. Заявник заперечував проти відкриття і закриття судового засідання за відсутності прокурора, але безрезультатно. Суд зачитав обвинувальний висновок і розпочав розгляд доказів, наданих стороною обвинувачення. Він допитав обвинувачених і свідків, присутніх на слуханні. Крім того, він відмовив заявникові в клопотанні про виклик до суду і заслуховування свідків, що свідчили на його користь – зокрема, тих, хто був присутній на процедурі його упізнання на фотографії потерпілими. Хоча заявник своєї вини не визнав, суд першої інстанції встановив його вину, виходячи з доказів, які були досліджені в такий спосіб. За цих обставин Суд не може не визнати, що суд першої інстанції не забезпечив гарантій змагального характеру кримінального провадження... і змішав функції прокурора та судді: він прийняв кримінальну справу до розгляду, розглянув питання, визначив вину заявника і призначив покарання. Відповідно, Суд вирішує, що сумніви заявника стосовно безсторонності суду першої інстанції можуть вважатися об'єктивно обґрунтованими.

Вияв упередженості

► «Пуллар проти Сполученого Королівства» (Pullar v. United Kingdom), 22399/93, 10 червня 1996 року.

37. Слід нагадати, що побоювання пана Пуллара щодо неупередженості суду спиралися на той факт, що один із членів колегії присяжних, пан Форсайт, працював у фірмі, партнером якої був свідок з боку обвинувачення – пан Макларен. Зрозуміло, такий зв'язок міг викликати певне занепокоєння з боку обвинуваченого...

39. ... Пан Форсайт, що обіймав невисоку посаду у фірмі пана Макларена, не працював над проектом, на підставі якого було висунуте обвинувачення проти пана Пуллара, а за три дні до початку судового розгляду, отримав повідомлення про звільнення... Зважаючи на ці обставини, зовсім не очевидно, що неупереджений спостерігач міг би зробити висновок, ніби пан Форсайт був би схильний вірити панові Макларену більше, ніж свідкам захисту.

40. Крім того, слід взяти до уваги те, що суд надав декілька важливих гарантій. Важливо, що пан Форсайт був лише одним із п'ятнадцяти присяжних, а всіх їх обирали навмання серед місцевих мешканців. Слід також нагадати, що шериф наголосив присяжним на їхньому обов'язку неупереджено оцінювати достовірність свідчень усіх свідків, які перед ними постануть, ... і що всі присяжні склали відповідну присягу.

41. Зважаючи на це, сумніви пана Пуллара щодо неупередженості складу суду, який розглядав його справу, вважати об'єктивно виправданими не можна.

► **«Кипріану проти Кіпру» (Kyprianou v Cyprus) [ВП],
73797/01, 15 грудня 2005 року.**

127. У цій справі йшлося про неповагу до суду, спрямовану на суддів особисто. Заявник критикував їх безпосередньо за те, як вони здійснювали судове провадження. Потім ті ж судді ухвалили рішення про переслідування в судовому порядку, розглядали як предмет спору питання щодо поведінки заявника, розв'язували питання про його винуватість і застосували правову санкцію, у цьому випадку тюремне ув'язнення. У такій ситуації змішування функцій заявника, свідків, обвинувача і судді очевидно могло породити об'єктивно виправдані побоювання щодо того, чи провадження відповідає освяченому віками принципу, згідно з яким ніхто не має бути суддею у своїй власній справі, а отже, щодо неупередженості суддівської колегії...

128. Тому Суд вважає, що, з огляду на обставини справи і з врахуванням того функціонального недоліку, який він визначив, неупередженість виїзної сесії суду могла видаватися такою, що викликає сумніви. Побоювання заявника щодо цього можна розглядати як об'єктивно виправдані...

► **«Пітер Армстронг проти Сполученого Королівства»
(Peter Armstrong v. United Kingdom, 65282/09,
9 грудня 2014 року.**

39. ... припускається, що член колегії присяжних має особисту безсторонність, поки не доведено протилежне. Суд зауважує, що немає доказів дійсної небезсторонності працівника поліції у відставці або чинного працівника поліції під час розгляду справи в суді, який відповідним чином вивчає, чи були забезпечені достатні гарантії для виключення будь-яких об'єктивно обґрунтованих сумнівів стосовно їхньої безсторонності.

40. Що стосується Ханіфа і Хана..., у справі заявника існувала низка гарантій. По-перше, працівників поліції було лише двоє з дванадцяти присяжних, обраних серед місцевого населення шляхом випадкової вибірки. Твердження заявника про маніпуляції зі складом присяжних у його справі є цілком неабґрунтованим і повинне бути відхилене. По-друге, перед виконанням своїх обов'язків присяжні мали скласти присягу або урочисто оголосити, що вони чесно розсудять справу і винесуть правосудний вердикт, виходячи з доказів. По-третє, їм повідомляють у встановленому порядку про те, що вони повинні доводити до відома судді, який розглядає справу, будь-які питання, що викликають занепокоєння, і не обговорювати справу за відсутності будь-якого члена колегії присяжних. По-четверте, відповідно до усталеної практики, вони отримують від судді, який розглядає справу, вказівки щодо того, як підходити до справи і пред'явлених доказів.

41. Обидва згадані присяжні на ранній стадії судового розгляду привернули увагу судді, який розглядав справу, до того факту, що вони служать або служили в поліції. Чинний працівник поліції із числа присяжних також зазначив, що він упізнав працівника поліції, який знаходився в залі засідання суду. Суддя, який розглядав справу, оперативно запросив захисника та відповідних слідчих зробити подання. Чинному працівникові поліції з числа присяжних запропонували низку запитань для того, щоб встановити характер і ступінь його знайомства з

працівником поліції в залі суду, а також із працівниками поліції з числа свідків у даній справі. Заявник був цілковито долучений до цих процесуальних дій і поінформований щодо пропонуванних запитань перед тим, як їх поставили...

42. Деяке значення має позиція захисника в ході провадження. Що стосується присяжного, який був працівником поліції у відставці, захисник дав чітко зрозуміти, що він пояснить заявникові, що присутність присяжного із числа працівників поліції, навіть якщо він служить у поліції зараз, не має хвилювати за умови, що даний присяжний не знає нічого про справу, учасників або працівника поліції, який у ній фігурує... Йому надали можливість вивчити зв'язки присяжного, який був працівником поліції у відставці, зі справою, після чого він не заперечував проти подальшої присутності цього присяжного... Що стосується присяжного, який служив у поліції на той час, захисник звернувся до судді, і йому надали можливість роз'яснити, які саме відомості йому потрібні щодо стосунку цього присяжного до справи і до працівника поліції в залі суду... Йому повідомили про складений список запитань, і він не намагався внести зміни або додати інші запитання... Після опитування присяжного захисник підтвердив, що «його цілком влаштовує, що присяжний може продовжити виконувати свої обов'язки». З такого прозорого опитування двох присяжних із числа працівників поліції стає цілком зрозумілим, що захисник мав усі можливості для заперечення проти подальшої присутності цих чоловіків у складі присяжних, але вирішив цього не робити.

43. Також має значення характер зв'язку між присяжними та іншими учасниками на судовому розгляді. На будь-якій стадії жодного разу не припускалося, що працівник поліції у відставці був знайомий із будь-якою іншою особою, яка брала участь у судовому провадженні або знаходилася в залі суду... Чинний працівник поліції упізнав чоловіка, який знаходився в залі суду, але не знав, навіщо той був присутнім, і не мав навіть гадки про те, якою була його участь як працівника поліції в цій справі... Йому показали список свідків із числа працівників поліції, і він підтвердив, що не знав жодного з них... Це не той випадок, коли працівник поліції був особисто знайомий із працівником поліції, який був свідком і давав відповідні показання, і був членом колегії присяжних (порівняйте та співставте зі справою Ханіфа і Хана (Hanif and Khan...)).

44. І насамкінець, захист заявника не залежав жодною мірою – якщо взагалі залежав – від спростування свідчень у цій справі працівників поліції... Насправді це підтвердив його ж захисник... Він визнав, що убив потерпілого, і для присяжних єдиним питанням було, чи він діяв у цілях самооборони... За цих обставин і попри твердження заявником протилежного..., не можна сказати, що мав місце суттєвий конфлікт або явна суперечка стосовно доказів поліції в цій справі (порівняйте та співставте зі справою Ханіфа і Хана...).

45. З огляду на вищенаведені міркування, гарантії, що існували в судовому розгляді справи заявника, були достатніми, щоб забезпечити безсторонність присяжних, які розглядали справу заявника в суді.

► **«Крістіансен проти Норвегії» (Kristiansen v. Norway),
1176/10, 17 грудня 2015 року.**

6. ... Міський суд Сарпсборга (tingrett) визнав заявника винним, серед іншого, у спробі зґвалтування А. у ніч на 9 березня 2008 року в автомобілі, припаркованому поблизу АЗС...

52. ... Суд зауважує, що Дж. знала А. і сказала, що вона «сформувала образ [bilde] жертви іще багато років тому, і на той час djuf справляла враження людини тихої та спокійної»... Меншість членів Верховного суду погодилася з думкою більшості про те, що колишні контакти між потерпілою і Дж. не могли самі собою дискваліфікувати останню... Це були випадкові зустрічі, а не особисте знайомство, і до того ж вони відбувалися декілька років тому...

53. Більш проблемним є той факт, що Дж. характеризувала А. «людиною тихою та спокійною». З її власних слів випливає, що це було не просто поверхневим враженням, а «образ», який вона «сформувала» зі свого «враження» від А. «на той час»... Висловлювання Дж. не пропонувалося розуміти так, ніби воно означає, що «образ» змінився на щось негативне після заслуховування усних свідчень заявника та А. Навпаки сторони погоджуються, що Дж. у своїй характеристиці А. не мала на увазі нічого негативного, хоча погляди розбіглися стосовно її змісту та значення для оцінки питання безсторонності...

56. Суд не вважає за необхідне визначитися з точним значенням висловлювання Дж., яке було дещо розпливчастим і неточним, але погоджується з меншістю в тому, що питання часу слід узяти до уваги.

57. Особливе значення має те (на відміну від справи «Пуллар» (Pullar...)), що вона поділилася оціночним судженням... яке віддзеркалювало уже складену думку про характер особистості А. Хоча зміст її висловлювання та його значення в аналізі питання безсторонності були відкритими для різних оцінок, воно явно не було... У ньому можна було обґрунтовано розпізнати свого роду позитивні конотації стосовно А., які могли позначитися на оцінюванні Дж. та (або) вплинути на оцінку інших членів колегії присяжних не на користь підсудного. Цю можливість підсилював той факт, що Дж. висловила своє оціночне судження в такий момент, коли воно могло бути сприйняте як коментар або реакція на усні показання, які надала А. з одного боку і заявник – з іншого. Важливо також, що питання винуватості вирішить те, що прийме Вищий суд – його чи її версію оспорюваної події.

58. За таких обставин Суд вважає, що заявник мав законну підставу побоюватися, що Дж. мала уже наперед складену думку, що могло позначитися на тому, виправдають його чи визнають винним.

59. Також має значення те, що не лише захисник просив дискваліфікувати Дж. на підставі небезсторонності, але також і помічник адвоката А. підтримував це клопотання, а прокурор висловив розуміння, хоча і не підтримував клопотання... На думку Суду, хоча жодне з цих заперечень і зауважень не було вирішальним саме собою, усі разом вони дійсно стали переконливим свідченням вагомості ознак у цій справі.

60. Однак попри зміст і час висловлювання Дж., а також її попереднє знайомство з А., заперечення або інші зауваження законних представників усіх сторін щодо участі Дж., Вищий суд вирішив її не відсторонювати від виконання обов'язків присяжної (порівняти зі справою «Екеберг та інші.» (Ekeberg and Others), ... У результаті вона продовжила засідати в цій справі спершу як член колегії присяжних, і до цього питання більше не поверталися. Немає інформації і не наводилися аргументи стосовно того, що голова суду намагався переорієнтувати присяжних – наприклад, переконати присяжних розглядати лише пред'явлені в суді докази, і в тому, що вони повинні не дозволити будь-якому іншому чинникові вплинути на їхнє рішення (порівняти зі справою «Екеберг та інші.»... Згодом після того, як присяжні дали ствердну відповідь на обвинувачення в зґвалтуванні (та інші пункти обвинувачення), Дж. взяла участь у формуванні колегії в складі професійних суддів і присяжних (шляхом жеребкування) для визначення міри покарання.

61 Зважаючи на сукупну дію всіх згаданих вище чинників – зміст заяви, момент часу, рішення про невідсторонення Дж. або переорієнтування присяжних – обґрунтовані підстави сумніватися в безсторонності Вищого суду існували, і це упущення не могла залагодити жодна із загальних гарантій, означених урядом.

► **«Мітров проти Колишньої Югославської Республіки Македонія» (Mitrov v. «the former Yugoslav Republic of Macedonia»), 45959/09, 2 червня 2016.**

49. ... побоювання щодо невідсторонення суддів суду першої інстанції, який розглядав справу заявника, стосувалося того факту, що суддею в суді першої інстанції і головою секції кримінальних справ була мати вісімнадцятирічної дівчини, яка загинула в автокатастрофі (суддя М.А.). Крім того, Суд зазначає, що суддя М.А. мала статус потерпілої... у даному кримінальному провадженні, і суд першої інстанції також дозволив їй звернутися з позовною заявою про відшкодування збитків страховою компанією заявника.

50. Згідно з суб'єктивним критерієм, Суд повторює, що особиста безсторонність судді повинна вважатися наявною, поки не доведено протилежне... жодного доказу не було пред'явлено стосовно особистої упередженості суддів суду першої інстанції, які розглядали справу заявника.

51. Отже, цю справу потрібно розглянути з точки зору об'єктивних критеріїв безсторонності...

53. Суд зауважує, що у відповідний час у секції кримінальних справ суду першої інстанції було лише четверо суддів включно з суддею М.А.... Всі вони працювали в штаті... На всіх були покладені однакові функції, хоча суддя М.А. мала окремі обов'язки на посаді голови секції кримінальних справ... Отже, не можна виключити, що між суддями секції кримінальних справ могли виникнути особисті зв'язки.

54. На думку Суду, природа цих особистих зв'язків має значення для з'ясування того, чи були побоювання заявника об'єктивно обґрунтованими... У цьому зв'язку Суд спершу оцінить природу особистого зв'язку між суддею М.А. і суддею С.К., який головував у колегії, що розглядала справу. Суд у цьому зв'язку зауважує, що

суддя М.А. і суддя С.К. працювали разом не менше двох із половиною років... Ніщо не свідчило про те, що зв'язок між ними був особливо тісним, або що їхні взаємини виходили за рамки службових стосунків між колегами... Однак у цьому відношенні Суд вважає дотичним той факт, що суддя С.К. працював судовим секретарем при судді М.А.

55. Що є найбільш важливим, Суд відзначає особливі обставини в цій справі і наділяє чималою вагою те, чим вони загрожували судді М.А. у даному провадженні: а саме, йшлося про сімейну трагедію, у якій вона втратила вісімнадцятирічну доньку. Як уже зазначалося..., суддя М.А. разом із іншими членами сім'ї мала статус потерпілої в цьому провадженні і подала позовну заяву про відшкодування збитків страховою компанією заявника, яка була згодом розглянута по суті колегією суддів у тому ж складі, який визнав винним заявника... За цих обставин Суд вважає, що той факт, що суддя С.К., який був колегою судді М.А., головував у колегії суддів, яка визнала заявника винним у загибелі доньки судді М.А. у тій трагічній дорожньо-транспортній пригоді, вселяв об'єктивно обґрунтовані сумніви щодо її безсторонності. Суд зазначає в цьому відношенні, що аналогічні міркування поширюються на всіх суддів суду першої інстанції. У цьому зв'язку він зауважує, що національне законодавство передбачило можливість направлення справи до іншого компетентного суду..., практика, яка за словами заявника застосовувалася в аналогічних обставинах, і уряд це не спростовував... На думку Суду, цього достатньо, щоб дійти висновку, що... побоювання заявника стосовно безсторонності суду першої інстанції могли вважатися об'єктивно обґрунтованими.

56. Суд, таким чином доходить висновку про порушення пункту 1 статті 6 Конвенції...

Поведінка в суді

► «С. Г. проти Сполученого Королівства» (C. G. v. United Kingdom), 43373/98, 19 грудня 2001 року.

41. Суд передовсім зазначає, що, хоч свідчення і С., і самої заявниці, під час яких відбувалися втручання [з боку судді], були, безсумнівно, найважливішими усними свідченнями, оголошеними в судовому процесі, та все ж вони були лише частиною судового розгляду справи по суті, яке тривало три дні. Крім того, хоч апеляційний суд визнав необґрунтованими деякі з тих виступів судді першої інстанції, інші були визнані обґрунтованими. Хоча Суд погоджується з оцінкою апеляційного суду стосовно того, що адвокат заявника через ці втручання відчував незручності та збентеження, ... адвокату заявника жодного разу не завадили обстоювати версію захисту, яку він намагався розвинути чи то в ході перехресного допиту, чи з допомогою своїх свідків. Окрім того, Суд надає великого значення тому факту, що адвокат заявника мав змогу звернутися до присяжних у своїй кінцевій промові, яка тривала 45 хвилин без усякої перерви, якщо не враховувати короткої репліки, яка була визнана обґрунтованою, і що суть аргументів захисту була ще раз наголошена, хоч і в дуже скороченому вигляді, у кінцевій промові судді в справі.

42. За таких обставин, Суд не вважає, що втручання судді в цій справі, хоч вони були надмірні й небажані, перетворили судовий розгляд у цілому на несправедливий.

► **«Софрі та інші проти Італії» (Sofri and Others v. Italy) (ухв.), 37235/97, 27 травня 2003 року.**

Заявники стверджували, що поведінка пана Делла Торре, голови апеляційного суду присяжних Мілану, у нарадчій кімнаті була такою, що ставила під сумнів його безсторонність. У цьому зв'язку вони посилалися на висловлювання присяжних X, Y і Z після оголошення резолютивної частини...

Уряд зауважив, що відповідні органи влади вирішили не давати подальшого ходу скаргам Софрі, оскільки вважали, що він не надав жодних доказів, які свідчили б про те, що Делла Торре перевищив свої повноваження або намагався заподіяти шкоду обвинуваченому. Крім того, під час конфіденційного обговорення кожен член суду присяжних мав право і обов'язок викласти підстави, які лягли в основу його особистого переконання, і дистанціюватися від поглядів, які висловлювалися іншими суддями та присяжними. Це не заважало суддям голосувати, як вони бажали.

Суд зазначає, що слідчий суддя Бреша мало довіряв доказам X. та Y. та вважав, що їхня спонтанність давала підстави для сумніву. Доходячи цього висновку, він посилався на логічні та точні аргументи – наприклад, на розбіжності в розповідях двох свідків, той факт, що їхні свідчення суперечили твердженням інших присяжних і пана Де Руджеро, те, що вони не заявили про свою незгоду з вердиктом, а також їхнє рішення звернутися насамперед до преси. Немає жодного доказу для припущення свавільності оцінки.

У результаті Суд доходить висновку, що не було встановлено, що пан Делла Торре чинив незаконний тиск на присяжних або поводив себе в такий спосіб, що це могло викликати об'єктивно обґрунтовані сумніви в його безсторонності.

Заяви поза судом

► **«Лавентс проти Латвії» (Lavents v. Latvia), 58442/00, 8 листопада 2002 року.**

119. ... Суд зазначає, що у своїх заявах, опублікованих 4 та 5 листопада 1999 року у виданнях *«Lauku avīze»* та *«Respublika»*..., пані Штейнерте піддавала критиці поведінку адвокатів у цій справі. Вона також висловила зауваження щодо результату розгляду справи. Дійсно, наголошуючи на тому, що вона ще не знала, «чи буде ухвалене рішення з обвинувальним вироком чи з частковим виправданням», вона не допускала можливість повного виправдання. Більше того, у своїх заявах, опублікованих 7 грудня 1999 року в *«Kommersant Baltic»*, вона висловила здивування тим фактом, що заявник вперто наголошував на своїй невинуватості щодо всіх висунутих проти нього обвинувачень та пропонувала йому довести свою невинуватість. В очах Європейського суду подібні заяви є не простою «негативною оцінкою справи» заявника, а справжнім викладом позиції щодо суті справи з явним схилянням до визнання вини обвинуваченого.

Європейський суд вважає, що незалежно від того, які причини спонукали пані Штейнерте висловитись саме таким чином, її заяви в жодному разі не можуть вважатись сумісними з вимогами пункту 1 статті 6 Конвенції. Тому, заявник мав дуже вагомi підстави побоюватись небезсторонності з боку цієї судді...

127. ... Європейський суд вважає, що подібні твердження дорівнюють самі собою визнанню вини заявника. Крім того, Суд може лише висловити своє здивування з приводу того, що під час свого останнього інтерв'ю пані Штейнерте пропонувала обвинуваченим довести суду свою невинуватість. За своєю суттю подібна вказівка суперечить презумпції невинуватості, одному з основних принципів демократичної держави.

Вплив висвітлення у ЗМІ

► «Папон проти Франції» (Papou v. France) (ухв.), 54210/00, 15 листопада 2001 року.

6. ... Суд зауважує, що судовий процес над заявником сягає своїм корінням подій (оцінки поведінки французької влади за часів режиму Віші), які довгий час були предметом запеклих суперечок, і що не можна було очікувати, ніби самий судовий розгляд відбуватиметься в атмосфері безпристрасності. Однак, на думку Суду, заявник не довів, що кампанія в ЗМІ, яка проти нього велася, була настільки злісною, щоб вплинути або мати можливість вплинути на висновок присяжних та результати нарад членів колегії виїзної судової сесії.

Навпаки, і сама тривалість цих нарад – дев'ятнадцять годин, і вирок, ухвалений виїзною судовою сесією, схиляють до думки, що присяжні голосували, спираючись на своє внутрішнє переконання і совість, та відповідно до вимоги бути переконаним поза розумним сумнівом, виконати яку вони присягалися. Суд також вважає, що він повинен зважити й на те, що заявника виправдали за найсерйознішим з висунутих проти нього обвинувачень, а саме в пособництві і підбурюванні до вбивства...

Суд, окрім того, зауважує, що заявник також і сам давав інтерв'ю телебаченню – наприклад, у грудні 1996 року, після ухвалення рішення про те, що його судитиме суд присяжних..., і що 1993 року його адвокат опублікував матеріали судово-історичної експертизи, відхиленої 1987 року Касаційним судом.

► «Краксі проти Італії» (Craxi v. Italy), 34896/97, 5 грудня 2002 року.

103. Суд вважає, що в демократичному суспільстві ніяк не можна уникнути того, що засоби масової інформації висловлюватимуть коментарі – іноді різкі – з приводу резонансних справ, як це зробив заявник, виступаючи з викриттям) моральних якостей високих посадовців та зв'язків між світом політики та бізнесу.

104. Окрім того, судові інстанції, яким доручили розгляд справи, склалися лише з професійних суддів. На відміну від суду присяжних, професійні судді мали досвід та були професійно підготовлені, що дозволяло їм не піддаватись впливу якихось зовнішніх факторів, коли йшлося про розгляд судової справи.

Водночас вирок заявникові ухвалено в результаті змагальної процедури, у ході якої заявник мав можливість надавати уповноваженим судовим органам аргументи, які він вважав необхідними для свого захисту... Ніщо в матеріалах справи не припускає думки про те, що судді, які ухвалювали рішення по суті справи, при тлумаченні національного законодавства або при оцінці аргументів сторін та елементів обвинувачення перебували під впливом висловлених у пресі тверджень...

Вплив інших осіб

► «Папон проти Франції» (Papon v. France) (ухв.), 54210/00, 15 листопада 2001 року.

6. ... Він знову повторює, що ані поведінка сторін у цивільному провадженні, ані тактика або стратегія, яку вони застосували, аби спробувати вплинути на майбутнє рішення, не давали б підстав вбачати відповідальність держави, якщо тільки не встановлено, що остання не вжила необхідних заходів для виправлення становища, яке б, вірогідно, могло послабити авторитет і безсторонність суддів. Суд зазначає, що... прокурор порушив дисциплінарне провадження стосовно адвоката, який розголосив таємницю. Той факт, що він не вважав за потрібне висувати обвинувачення за статтею 434–16 Кримінального кодексу, не видається Судові вирішальним, оскільки заявник і сам міг ініціювати переслідування, і, власне, згодом так зробив, подавши 5 березня 1998 року позов разом із заявою.

► «Фархі проти Франції» (Farhi v. France), 17070/05, 16 січня 2007 року.

27. Суд зазначає, що... заявник подав клопотання про вчинення офіційного акту для встановлення, за його твердженнями, неправомірного обміну інформацією між обвинувачем і деякими членами колегії присяжних...

28. ... Голова та інші судді заслухали адвоката заявника і цивільної сторони, генерального адвоката, а потім і обвинуваченого. Однак уряд не зазначив, як саме це слухання могло б допомогти визначити зміст цього обміну інформацією або виявити відповідних присяжних засідателів. А національний суд був зобов'язаний використати всі наявні в нього засоби, аби розвіяти будь-які сумніви щодо факту та характеру стверджуваних подій.

29. Суд, зокрема, вважає, що пролити світло на характер цього обміну інформацією і вплив, який він міг справити (якщо взагалі справив) на думку присяжних, могло б, певно, тільки заслуховування присяжних.

РІВНОПРАВНІСТЬ СТОРІН

► «Коркафф проти Франції» (Corcuff v. France), 16290/04, 4 жовтня 2007 року.

30. Заявник вважає, що присутність під час інформаційного засідання присяжних помічника Генерального прокурора, відповідального за судові провадження

проти нього, поставила заявника в несприятливу ситуацію, що суперечить принципу рівності сторін...

32. Суд вважає, що в цій справі присяжні не отримали жодних інструкцій від присутніх суддів під час інформаційного засідання... Нейтральність засідання ефективно забезпечувалася головою суду присяжних, який вів засідання. Він також мав завдання контролювати, якою саме інформацією обмінюються присяжні, та зокрема слідкувати за тим, щоб не виголошувалося жодних коментарів щодо справи, особи обвинуваченого, його винуватості чи невинуватості. Зустрічі такого плану є в основному технічними і, крім того, призначені лише інформувати присяжних про хід провадження в суді. Суд наполягає, що така інформація є корисною для присяжних, які не є професіоналами в галузі права, а натомість звичайними громадянами, які часто не звикли до таємниць судового світу. Тому цілком логічно, що такі засідання проводяться в присутності представника міністерства внутрішніх справ. Отже, Суд вважає, що присутність під час цих засідань представника прокуратури та представника адвокатури є до певної міри корисною, оскільки вони можуть відповідати на питання присяжних згідно зі своїми повноваженнями. Крім того, участь у цих інформаційних засіданнях всіх присяжних, запрошених на сесію суду присяжних, ускладнює цільове призначення певного представника прокуратури, який би був у курсі різних питань, що обговорюються під час цього засідання. Так само і присутність усіх адвокатів, які були запрошені виступити з боку захисту в кожному з цих проваджень, тільки ускладнює практику, яка має лише представити механізм процедури та відповісти на загальні питання й у жодному випадку не обговорювати конкретні обставини різних справ чи особи обвинувачуваних. Таким чином, компроміс, досягнутий судом присяжних – а саме запросити єдиного представника адвокатів захисту – здається задовільним. Суд також зазначає, що присутність під час цих інформаційних засідань одночасно представника міністерства внутрішніх справ і представника адвокатури забезпечує справедливу рівновагу в наданні інформації присяжним. Що ж стосується скарги щодо привілеїв, якими користувався представник міністерства, а саме реалізації права на відведення, ніщо в справі не говорить про те, що засідання, яке мало надати інформацію про провадження, забезпечило йому можливість сформувати якусь думку про особи присяжних, особливо тому, що під час засідання представник міністерства внутрішніх справ не знав, які з присутніх присяжних будуть у результаті обрані для провадження, а також у яких справах вони братимуть участь. Також не виглядає, ніби представник міністерства внутрішніх справ скористався реальною перевагою щодо заявника в контексті використання права на відведення.

33. Сукупності цих факторів достатньо, аби Суд зробив висновок, що порушення принципу рівності сторін не відбулося...

Судовий розгляд справ цивільних осіб

► «Ергін проти Туреччини» (Ergin v. Turkey), 47533/99, 4 травня 2006 року.

47. Повноваження військового кримінального правосуддя не мають поширюватися на цивільних осіб, якщо немає вагомих причин для виправдання такої ситуації і якщо тільки воно не здійснюється на чіткій і передбачуваній правовій основі. Наявність таких причин належить обґрунтувати в кожному конкретному випадку. Отже, не достатньо, щоб національне законодавство передбачало передачу певних категорій правопорушень військовим судам *in abstracto*.

54. ... Суд вважає цілком зрозумілим, що заявник, як цивільна особа, що перебуває під судом, який складається лише з військових офіцерів, за звинуваченням у вчиненні правопорушень, пов'язаних з веденням пропаганди проти військової служби, міг мати побоювання щодо суддів, оскільки ті належали до армії, яку можна було ототожити зі стороною процесу. Відповідно, заявник міг обґрунтовано побоюватися, що Суд Генерального штабу потрапить під неналежний вплив упереджених думок. Саме тому сумніви заявника щодо незалежності та безсторонності цього суду можна розглядати як об'єктивно виправдані...

Судовий процес над військовослужбовцями

► «Фіндлі проти Сполученого Королівства» (Findlay v. United Kingdom), 22107/93, 25 лютого 1997 року.

75. ... Слід зазначити, що всі члени військового трибуналу, призначені офіцером, відповідальним за скликання, були нижчого за нього звання. Багато хто з них, зокрема й голова, були його безпосередніми підлеглими або перебували під його началом... Більше того, повноваження офіцера, відповідального за скликання, передбачали, хоч і в наперед встановлених обставинах, можливість розпустити військовий трибунал або до суду, або в ході процесу...

76. Для підтримання віри в незалежність і неупередженість суду важливо дбати про їхні зовнішні ознаки. Оскільки всі члени військового трибуналу, який розглядав справу пана Фіндлі, були нижчого звання від офіцера, відповідального за скликання, та перебували під його началом, сумніви пана Фіндлі з приводу незалежності та неупередженості суду можна було об'єктивно виправдати...

77. Окрім того, Суд вважає істотною обставину, що відповідальний за скликання офіцер діяв і як «відповідальний за затвердження». Вирок військового трибуналу набуває чинності лише після такого затвердження, до того ж офіцер має право змінювати покарання так, як вважає за доцільне. Це суперечить усталеному принципу, згідно з яким право ухвалювати обов'язкові рішення, що не можуть бути змінені несудовими органами, є невіддільним правом самого «суду» і одним із складників тієї «незалежності», якої вимагає пункт 1 статті 6 ...

► «Купер проти Сполученого Королівства» (Cooper v. United Kingdom) [ВП], 48843/99, 16 грудня 2003 року.

117. Суддя-адвокат є цивільною особою, що відповідає вимогам закону, яку в штат генерального судді-адвоката (також цивільної особи) призначає лорд-канцлер, а звідти генеральний суддя-адвокат – у кожний військовий трибунал...

Суддя-адвокат відповідає за справедливість і законність провадження у військовому суді, і його постанови щодо свідчень і з усіх питань права є обов'язковими і повинні бути розглянуті у відкритому судовому засіданні. Суддя-адвокат не голосує при ухваленні вироку і, отже, не виходить разом з іншими членами колегії військового суду для обговорення вироку. Проте перед тим він коротко підбиває підсумки судового слідства і дає подальші вказівки іншим членам колегії військового суду та може відмовитися погодитись із вироком, якщо вважає, що він «суперечить закону», даючи в такому випадку голові і рядовим членам колегії додаткові вказівки на відкритому судовому засіданні, після чого ці члени знову йдуть до нарадчої кімнати для розгляду питання про вирок. Суддя-адвокат виходить разом із іншими членами колегії, аби надавати їм консультативну допомогу, радитися про покарання і голосувати щодо нього...

З огляду на ці обставини, Суд вважає, що присутність у військовому суді цивільної особи, що має таку кваліфікацію і відіграє таку центральну роль у провадженні, є не лише важливим механізмом захисту, але однією з найістотніших гарантій незалежного характеру провадження у військовому суді...

СУДИ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ ТА НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ

► «Арап Ялгін та інші проти Туреччини» (Arap Yalgin and Others v. Turkey), 33370/96, 25 вересня 2001 року.

46. Суд у зв'язку з цим вважає, що в тому разі, коли – як і в цій справі – до складу колегії суду входять особи, що з точки зору виконання своїх службових обов'язків і організації роботи є підлеглими однієї зі сторін процесу, обвинувачені особи можуть мати правомірні сумніви в їхній незалежності. Така ситуація серйозно впливає на довіру, яку суди повинні мати в демократичному суспільстві... Крім того, Суд надає великого значення тому факту, що цивільній особі доводиться постати перед судом, що складається, хай навіть частково, із військовослужбовців...

47. З огляду на вищенаведене, Суд вважає, що заявники, справу яких за обвинуваченнями в спробі підірвати конституційний лад держави розглядає військовий трибунал, можуть мати правомірні підстави для побоювань з приводу того, що їхню справу розглядав суд, до складу якого входило двоє військових суддів і армійський офіцер, підпорядкований командувачеві в умовах воєнного стану. При цьому той факт, що в складі суду було двоє цивільних суддів, чия незалежність і безсторонність не викликає сумнівів, не відіграє тут ніякої ролі...

48. Отже, побоювання заявника з приводу недостатньої незалежності та безсторонності військового суду можна розглядати як об'єктивно виправдані.

► **«Барбера, Мессеге і Хабардо проти Іспанії»
(Barberà, Messegué and Jabardo v. Spain), 10590/83,
6 грудня 1988 року.**

71. У той самий день, коли відбувалося слухання, пан де ла Конча – суддя, що головував у першій секції Палати в кримінальних справах Високого суду Іспанії, був змушений поїхати через те, що захворів його зять, а один із інших суддів, згаданих у наказі від 27 жовтня 1981 року, ... пан Інфанте, також не міг взяти участь у розгляді, оскільки вже не був у складі відповідної секції суду. Їх замінив пан Переса Лемаур, голова суду третьої секції, і пан Бермудес де ла Фуенте, суддя першої секції...

72. Ні заявникам, ні їхнім адвокатам повідомлення про ці зміни, зокрема про зміну судді-голови, не надсилали... Пан Перес Лемаур, разом із паном Барнуево та Бермудесом де ла Фуенте, за загальним визнанням, 18 грудня 1981 року ухвалили суто процесуальне рішення..., проте адвокати не могли зробити з цього висновок про те, що він також засідатиме в складі суду першої інстанції, зважаючи зокрема на підготовчу нараду, яку вони мали напередодні з паном де ла Конча... Тому вони були захоплені зненацька. І могли мати обґрунтовані побоювання, що новий суддя-голова не буде ознайомлений із безсумнівно складною справою, матеріали слідства в якій, – а вони мали вирішальне значення для кінцевого результату, – нараховували 1600 сторінок. Це так і є, попри те, що пан Барнуево, суддя-доповідач..., залишався в складі протягом всього розгляду: пан Перес Лемаур не брав участі в підготовчій нараді, що відбулася 11 січня 1982 року; фактичну сторону справи встановлювали без повної перевірки доказів; нарада мала відбутися відразу після слухання справи або, щонайпізніше, наступного дня..., а Високий суд мав ухвалити своє рішення, – і справді його ухвалили – упродовж трьох днів

► **«Моїсеєв проти Росії» (Moiseyev v. Russia), 62936/00,
9 жовтня 2008 року.**

176. Суд нагадує, що організація судового розгляду для належного відправлення правосуддя – це завдання національних судів. Передача справи певному судді або судові перебуває в межах розсуду національних органів влади, що опікуються цією сферою. Є широкий спектр факторів – таких, наприклад, як наявність ресурсів, кваліфікація суддів, конфлікт інтересів, доступність місця засідань для сторін та ін., які органи влади мають брати до уваги, призначаючи слухання. Хоча завданням Суду не є оцінка того, чи були достатніми правові підстави в національних органів влади для того, щоб передати справу конкретному судді або суду, Суд має переконатися, що така передача відповідає пунктові 1 статті 6, особливо її вимогам щодо об'єктивної незалежності й безсторонності...

179. ... Під час судового розгляду справи заявника одинадцять разів замінювали суддів у складі суду. Справу один за іншим вели чотири судді-голови. Кожна заміна судді-голови супроводжувалася заміною обох народних засідателів. Крім того, в одному випадку до процесу розгляду справи ввели запасного засідателя,

а в іншому – призначили нового засідателя на заміну того, який вийшов зі справи. Щоразу при появі нового члена суду, судовий розгляд необхідно було розпочинати знову.

180. Представники уряду не пояснили, як ця непомірна кількість замін у складі суду ... може узгоджуватися з принципом незмінності складу суду, провідне значення якого вони ж самі підкреслювали. Надзвичайну стурбованість Суду викликають не тільки надто часті заміни складу в справі заявника, але й те, що причини таких замін були оприлюднені лише у двох випадках...

182. Суд до того ж відзначає, що, як і при розподілі справ серед суддів, зазвичай повноваженнями щодо передання справи іншому судді-голові користується голова суду... закон не встановлює бодай якихось чітких обставин, за яких може відбутися таке передання. Брак передбачуваності в застосуванні статті 241 виявилася в тому, що голова Московського міського суду мав необмежений розсуд у питанні заміни судді й переданні справи під час розгляду кримінальної справи заявника. У цьому зв'язку Суд зауважує відсутність процесуальної гарантії проти довільного використання цього розсуду. Так, нема вимоги щодо інформування сторін про причини передання справи або надання їм можливості зробити свої зауваження... Більше того, заміну члена суду не оформлюють ніяким процесуальним рішенням, яке можна було б оскаржити у вищому суді. Суд вважає, що брак яких-небудь процесуальних гарантій у тексті закону робить членів суду вразливими щодо зовнішнього тиску.

184. Враховуючи вищевикладені міркування, Суд вважає, що в справі заявника російське кримінальне законодавство не забезпечило достатніх гарантій, аби не мати жодного об'єктивного сумніву в тому, що не було недоречного тиску на суддів при здійсненні ними судових обов'язків... З огляду на згадані обставини, можна сказати, що сумніви заявника щодо незалежності та безсторонності суду першої інстанції були об'єктивно виправданими у зв'язку з багаторазовою й частою заміною членів суду в його кримінальній справі, які проводили за нез'ясованих причин і не були охоплені будь-якими процесуальними гарантіями.

ЗАЛА СУДОВИХ ЗАСІДАНЬ

► «Стенфорд проти Сполученого Королівства» (Stanford v. United Kingdom), 16757/90, 23 лютого 1994 року.

29. Заявник далі стверджував, що уряд відповідальний за погану акустику в залі суду. Хоч це, безумовно, те, що може давати підстави для розгляду питання відповідно до статті 6 ... Конвенції, висновки експертиз, проведених і до, і після скарги заявника, вказували на те, що, за винятком мінімального послаблення звуку через наявність скляної перегородки, акустичні рівні в залі суду були задовільними...

30. І нарешті, слід нагадати, що заявника представляли юрисконсульт і адвокат, які без жодних перешкод слідували за ходом розгляду і мали б усі можливості обговорити із заявником будь-які питання, що впливали з аргументів, які ще не були наведені в показаннях свідків. Окрім того, ознайомлення із стенограмою

судового процесу показує, що адвокат здійснював його захист уміло, і що суддя, який брав участь у розгляді, у своєму напутньому слові до присяжних зробив справедливий і всебічний підсумок представлених судові доказів.

31. До того ж від апеляційного суду, який займався розглядом справи, ... з урахуванням таких обставин, було безпідставно очікувати виправлення, як стверджувалося, недоліків провадження в першій інстанції, до яких не була привернута увага судді першої інстанції...

32. З огляду на зазначене вище, Суд доходить висновку, що Сполучене Королівство забезпечило справедливий судовий розгляд справи заявника.

► «Ярослав Белоусов проти Росії» (Yaroslav Belousov v. Russia), 2653/13, 4 жовтня 2016 року.

122. У контексті охорони порядку в залі суду Суд підкреслював, що засоби, обрані для підтримання порядку та безпеки в залі суду, не повинні передбачати обмежувальних заходів, які через свою суворість або свою природу можуть віднести їх до сфери дії статті 3 Конвенції, оскільки не може існувати виправдання катуванню чи нелюдському або такому, що принижує людську гідність, поводженню чи покаранню... Він постановив, зокрема, що тримання в металевій клітці суперечило статті 3 Конвенції, зважаючи на її об'єктивно принизливий характер...

124. Суд вважає, що скляні кабінки мають менш суворий вигляд, ніж металеві клітки, саме перебування в яких у всіх на очах може негативно позначитися на сприйнятті підсудних і вселити в них відчуття приниженості, безпорадності, страху, болю та меншовартості. Він також зазначає, що скляні споруди використовуються в інших державах-членах..., хоча вони можуть варіюватися за конструкцією від скляних кабинок до скляних перегородок, і в більшості держав вони використовуються лише на слуханнях, що вимагають найвищого режиму безпеки.

125. Суд погоджується з урядом у тому, що загалом розміщення підсудних за скляною перегородкою або в скляній кабінці не несе в собі елементу приниження, достатнього для досягнення мінімального рівня тяжкості, як у випадку з металевією кліткою. Однак цього рівня можна досягти, якщо сукупні обставини їхнього там перебування викликають у них почуття страждання і важкого випробування такої інтенсивності, що перевищує неминучий рівень страждання, притаманний триманню під вартою... Суд, таким чином, прискіпливо перевірить загальні обставини знаходження заявників всередині скляних кабинок, щоб визначитися з тим, чи досягли умови тримання в них у цілому рівня тяжкості, необхідного для наявності ознак такого поводження, що принижує людську гідність, у значенні статті 3 Конвенції.

126. Стосовно зали засідань № 338 Суд зауважує, що десятьох підсудних тримали в скляній кабінці площею 5,4 квадратних метри, що буквально не залишало між ними вільного місця. Їм доводилося терпіти ці умови протягом декількох годин на слуханнях, які проводилися тричі на тиждень протягом близько двох місяців. Крім того, суд над заявниками отримав величезний резонанс у суспільстві, і за його перебігом уважно стежили національні та міжнародні ЗМІ, тож до заявників у переповненій кабінці була постійно прикута увага широкого загалу. Цих елементів

для Суду достатньо для висновку, що умови в залі засідань № 338 Московського міського суду складали таке, що принижує людську гідність, поведження, що є порушенням статті 3 Конвенції.

127. Що стосується їхнього наступного тримання під вартою в залі засідань № 635, Суд зауважує, що дві kabіни забезпечували заявникові щонайменше 1,2 кв.м. особистого простору і не створювали незручностей і приниження через переповненість. Суд має недостатньо відомостей стосовно невідповідності вентиляції, опалення чи охолодження повітря в скляних kabінах, встановлених у залі засідань № 635. Що стосується стверджуваного перешкоджання участі заявників у провадженні та спілкуванні з адвокатом, їх можна вважати такими елементами, що посилюють у підсудних стан тривожності та зневіри, але самі по собі вони не є достатніми, щоб перевищити граничний рівень, передбачений у статті 3 Конвенції. Отже, Суд доходить висновку про те, що умови в залі засідань № 635 Московського міського суду не набули мінімального рівня тяжкості, забороненого згідно зі статтею 3 Конвенції...

147. Суд уже наводив вище висновки стосовно того, що в залі засідань № 635 Московського міського суду заявника тримали в переповненій скляній kabіні, і встановив порушення статті 3 Конвенції на цей рахунок... Суду важко примирити принизливе для людської гідності поведження з підсудним під час судових засідань із поняттям справедливого розгляду справи з урахуванням рівності сторін, презумпції невинуватості та довіри в демократичному суспільстві, яку суди мають вселяти в громадян і найперше – обвинувачених... З цього випливає, що протягом перших двох місяців слухання справи заявника в суді здійснювалося з порушенням статті 6 Конвенції.

148. Утім у залі засідань № 635 проблему переповненості вирішили, але невирішеним залишилось перешкоджання участі підсудних у провадженні та отриманню ними юридичної допомоги...

151. У цій справі заявника і решту підсудних відділяло від зали суду скло, і цей фізичний бар'єр певною мірою не давав їм брати безпосередню участь у слуханні. Крім того, ця конструкція унеможлиблювала для заявника конфіденційне спілкування зі своїм захисником, з яким він міг розмовляти лише в мікрофон і в безпосередній близькості до працівників поліції, які забезпечували охорону. Також важливим моментом є те, що в kabіні не була передбачена можливість працювати з документами або робити нотатки.

152. Суд вважає, що національні суди самостійно обирають спосіб охорони порядку в кожній окремій справі, беручи до уваги інтереси відправлення правосуддя, забезпечення справедливого провадження і дотримання презумпції невинуватості; водночас вони зобов'язані забезпечувати права обвинувачених на ефективну участь у провадженні та отримання практичної і дієвої юридичної допомоги. У цій справі використання захисної конструкції зумовлювалося не будь-якими конкретними загрозами або питаннями охорони порядку в залі засідань, а просто так було заведено. Із подань від сторін випливає, що суд першої інстанції не міг на свій розсуд розпорядитися розмістити підсудних не в kabіні, хоча міг замінити цю залу засідань на іншу, де було більше kabін. Вочевидь суд першої інстанції не усвідомлював впливу подібного розміщення в залі суду на

права заявника на захист і не вдався до жодного заходу, щоб урівноважити ці обмеження. Такі обставини зберігалися в ході всього слухання справи в суді першої інстанції, яке тривало понад вісім місяців разом із розглядом у залі засідань № 635 протягом семи місяців, і вони неминуче серйозно вплинули на справедливість провадження загалом.

153. З цього випливає, що в ході розгляду справи судом першої інстанції право заявника на ефективну участь у провадженні та отримання практичної та дієвої юридичної допомоги було обмежено, і ці обмеження не були ні необхідними, ні пропорційними. Суд доходить висновку, що кримінальне провадження в справі заявника здійснювалося з порушенням пунктів 1, 3 (b) і (c) статті 6 Конвенції.

Розділ 10

Відкрите судове засідання

ЗМІСТ

► «Ріпан проти Австрії» (*Riepan v. Austria*), 35115/97, 14 листопада 2000 року.

29. ... На думку Суду, судовий процес задовольняє вимогу щодо публічності лише в тому разі, якщо громадськість може отримати інформацію про день і місце його проведення, і якщо публіка може цього місця легко дістатися. У багатьох випадках цим умовам задовольнятиме той простий факт, що слухання проводяться у звичайній залі судових засідань, до того ж достатньо великій для розміщення публіки. Водночас Суд зауважує, що проведення судового процесу за межами звичайної зали суду, а надто десь у такому місці, як в'язниця, куди широкий загал взагалі не має доступу, серйозно перешкоджатиме його публічності. У такому випадку держава зобов'язана вживати компенсаційних заходів з тією метою, щоб громадськість та засоби масової інформації були належно поінформовані про місце проведення слухань і мали ефективний доступ.

30. ... Суд відзначає, що слухання справи внесли до тижневого розкладу слухання справ Штайрського (*Steyr*) окружного суду, у якому, очевидно, зазначили, що слухання проходитиме в Гарштенській (*Garsten*) в'язниці... Цей розклад розіслали засобам масової інформації і зробили доступним для широкого загалу в канцелярії і довідковому бюро окружного суду. Однак, окрім оголошення у звичайному порядку, якихось особливих заходів – наприклад, таких як окреме оголошення на дошці окружного суду із зазначенням, у разі потреби, того, як дістатися до Гарштенської в'язниці, з чіткою вказівкою щодо умов доступу, – не вжили.

Більше того, інші обставини, за яких проводили слухання, навряд чи мали на увазі заохотити участь громадськості: слухання провели рано-вранці, у приміщенні, яке хоч і не було настільки мале, щоб не вмістити присутніх, але, як видається, не було обладнане як звичайна зала судових засідань.

31. Отже, Суд доходить висновку, що Штайрський окружний суд не вжив достатніх компенсаційних заходів, щоб урівноважити негативні наслідки, які проведення судового розгляду в справі заявника в закритій зоні Гарштенської в'язниці мало

для його публічного характеру. Тому слухання від 29 січня 1996 року не відповідало вимозі публічності, викладеній у пункті 1 статті 6 Конвенції...

► **«Гумматов проти Азербайджану» (Hummatov v. Azerbaijan), 9852/03, 29 листопада 2007 року**

149. У підсумку Суд доходить висновку про те, що апеляційний суд не вжив компенсаторних заходів для врівноваження згубного наслідку для публічного характеру справи її розгляду на закритій території в'язниці в Гобустані. Відповідно, судовий розгляд не виконав вимогу п. 1 статті 6 Конвенції щодо публічного розгляду.

150. Крім того, такий брак публічності не був обґрунтований будь-якою підставою, передбаченою в другому реченні п. 1 статті 6. Суд зазначає, що у своїх попередніх ухвалах від 23 квітня і 13 травня 2002 року апеляційний суд не навів жодних причин проведення судового розгляду поза межами звичної зали засідань апеляційного суду. Сам факт того, що на час розгляду його апеляційної скарги заявник уже відбував довічне ув'язнення, не означає необхідності автоматичного перенесення апеляційного провадження зі звичайної зали засідань у приміщенні суду на місце ув'язнення заявника. Суд повторює, що проблеми безпеки є характерними для багатьох кримінальних проваджень, але водночас випадки, коли проблеми безпеки не допускають до судового розгляду громадськість, трапляються рідко (див. справу «Ріпан» (Riepan⁹, ...)). У цій справі не було продемонстровано існування подібних питань безпеки. Крім того, навіть якби вони виникали, апеляційний суд вочевидь не вважав їх достатньо серйозними, щоб або зазначити їх у своїх попередніх ухвалах від 23 квітня і 13 травня 2002 року, або винести офіційне рішення згідно зі статтею 392.1.6 Кримінально-процесуального кодексу про недопущення громадськості. За таких обставин Суд не знаходить жодного виправдання незабезпечення апеляційним судом публічного розгляду справи.

ОБМЕЖЕННЯ ВКЛЮЧНО З ВІДМОВОЮ ВІД ПРАВА

► **«Ернст та інші проти Бельгії» (Ernst and Others v. Belgium), 33400/96, 15 липня 2003 року.**

67. ... У Бельгії насправді слідство є таємним. Таємниця слідства виправдовується забезпеченням двох основних інтересів: з одного боку, повагою до моральної цілісності та приватного життя кожної особи, яку вважають невинуватою, та з іншого – ефективністю в проведенні розслідування. Звідси випливає, що коли судовий орган ухвалює рішення як судова слідча інстанція, то судові засідання зазвичай відбуваються за зачиненими дверима, а рішення не виголошують публічно... Не схоже, що заявники вимагали публічності або заперечували проти слухання справи за зачиненими дверима.

68. Суд вважає, що таємний характер слідчої процедури може бути виправданий мотивами, які пов'язані із захистом приватного життя сторін – учасників процесу, а також інтересами правосуддя за змістом другого речення пункту 1 статті 6. Суд

⁹ Попередня справа.

також зазначає, що якби справа заявників після повного завершення слідства стала предметом оскарження в суді апеляційної інстанції, який мав би ухвалити рішення, обвинувачені та заявники, що виступали б сторонами в цивільному процесі, мали б право на повну відкритість процедури. Він нагадує у зв'язку із цим, що якщо стаття б може відігравати роль до моменту звернення до суду з метою прийняття справи до розгляду, то в цьому разі специфіка її застосування під час проведення слідства залежить від особливостей процедури та обставин справи...

У цілому Суд вважає, що розгляд питання про прийнятність цивільного позову заявників у закритому режимі не суперечив вимогам пункту 1 статті 6 стосовно публічності розгляду.

► **«Краксі проти Італії (№ 2)» (Craxi v. Italy), 25337/94,
17 липня 2003 року.**

57. ... Зачитування і повідомлення пресі інформації про зміст перехоплених телефонних розмов у ході засідання 29 вересня 1995 року становило втручання в реалізацію права, гарантованого заявникові пунктом 1 статті 8 Конвенції...

60. Суд відзначає, що заявник, зокрема, критикував той факт, що після слухання 29 вересня 1995 року преса оприлюднила зміст деяких розмов, перехоплених з його телефонної лінії в Гаммаметі.

66. Суд зауважує, що в цій справі деякі з розмов, оприлюднені в пресі, мали абсолютно приватний характер. Вони стосувалися відносин заявника та його дружини із адвокатом, колишнім колегою, політичним прихильником і дружиною пана Берлусконі. Їхній зміст був мало або взагалі ніяк не пов'язаний з пунктами кримінальних обвинувачень, висунутих заявникові...

67. На думку Суду, їхнє оприлюднення в пресі не відповідало нагальній суспільній потребі. Отже, втручання в право заявника за пунктом 1 статті 8 Конвенції не було пропорційним законним цілям, які могли переслідуватися, а отже, не було «необхідним у демократичному суспільстві» за змістом другого пункту цього положення...

► **«Ермі проти Італії» (Hermi v. Italy) [ВП], 18114/02,
18 жовтня 2006 року.**

78. Суд, однак, зауважує, що проведення слухання не у відкритому режимі було наслідком прийняття сумарного провадження – спрощеної процедури, про яку заявник клопотав сам з власної волі. Сумарне провадження дає обвинуваченому безперечні переваги: у разі визнання його винуватим, він дістає значно коротший термін покарання, а орган обвинувачення не може оскаржити рішення про засудження, у якому не змінено правової кваліфікації злочину... З іншого боку, сумарне провадження пов'язане зі скороченням процесуальних гарантій, передбачених національним правом, зокрема щодо публічного характеру розгляду, а також можливості подавати клопотання про прийняття доказів, які не містяться в матеріалах справи, підготовлених прокуратурою.

79. Суд вважає, що заявник, якому надавали допомогу два адвокати за його вибором, був, безперечно, у змозі розуміти наслідки свого клопотання про

спрощене провадження. Окрім того, спір, як видається, не порушував якихось суспільно важливих питань, які б перешкождали відмові від вищезазначених процесуальних гарантій...

80. У зв'язку з цим Суд повторює, що він погоджується з тим, що при з'ясуванні потреби в публічності розгляду на стадіях, які йдуть за розглядом у суді першої інстанції, треба зважати й на інші міркування, зокрема й такі, як право на судовий розгляд упродовж розумного часу і пов'язану з цим потребу оперативного опрацювання справ, переданих до суду... Запровадження можливості сумарного провадження в італійському законодавстві, як видається, було безпосередньо спрямоване на спрощення та, відповідно, зменшення строків провадження в кримінальних справах...

81. У світлі вищевикладених міркувань, той факт, що розгляд у першій і другій інстанціях проведено за зачиненими дверима і, отже, без присутності публіки, не можна розглядати як порушення Конвенції.

**► «М. проти Франції» (M. v. France) (ухв.), 10147/82,
4 жовтня 1984 року.**

Заявник зокрема скаржиться на те, що суддя-голова в суді присяжних, здійснюючи свої дискреційні повноваження, дозволив показати документи зі справи у внутрішній телевізійній системі в залі суду. Він скаржиться, що це не тільки суперечило принципів усного провадження, але й порушувало право на розгляд його справи в тому порядку, який передбачає пункт 1 статті 6 Конвенції... Рішення касаційного суду від 21 квітня 1982 року чітко показує, що суд присяжних скористався з цієї процедури, аби продемонструвати карти і фотографії з місця злочину одночасно присяжним, професійним суддям, генеральному адвокату, сторонам, що заявили позови про відшкодування збитків, та їхнім адвокатам, а також обвинуваченим і їхнім адвокатам.

Хоча заявник заперечує проти застосування процедури, що надала гласності матеріалам справи й у такий спосіб, можливо, вплинула на публіку в залі й присяжних, Комісія не може зрозуміти, виходячи з наявної в неї інформації, як ця процедура могла завдати шкоди організованому за законом і, тим самим, справедливому судового розгляду, зокрема, якщо ці документи містилися в матеріалах справи, і захист повинен був про них знати.

**► «Пічугін проти Росії» (Pichugin v. Russia), 38623/03,
23 жовтня 2012 року.**

187. Суд зауважує, що в кримінальній справі заявника Московський міський суд постановив розглядати справу в закритому режимі з посиланням на той факт, що в суді будуть розглядатися матеріали, що містять державну таємницю... Суд у цьому зв'язку повторює, що сама лише наявність засекреченої інформації в матеріалах справи не означає автоматично необхідності розглядати справу в закритому режимі без збалансування відкритості з питаннями національної безпеки. Можливо, зберігати свої таємниці для держави – це важливо, але незрівнянно важливіше оточити правосуддя необхідними гарантіями, серед яких однією з найбільш необхідних є гласність. Перш ніж не допускати громадськість

до кримінального провадження, суди повинні окремо встановлювати, що таке недопущення потрібне для захисту беззаперечного державного інтересу, а секретність обмежити необхідною для збереження цього інтересу мірою...

188. Немає доказів для припущення того, що в даній справі ці умови було задоволено. Московський міський суд не виклав конкретних підстав для розгляду справи в закритому режимі. Він не зазначив, які саме документи в матеріалах справи вважалися такими, що містили державну таємницю, або який стосунок вони мали до суті та характеру обвинувачень проти заявника. Московський міський суд також не відреагував на клопотання заявника про те, щоб судовий процес відбувався відкрито, а під час зачитування засекречених документів можна було сторонніх виводити і організувати одне чи декілька, якщо необхідно, окремих засідань... Насправді з подань заявника випливає, і це не заперечувалося урядом, що з-понад семи тисяч документів у матеріалах справи лише близько шістдесяти мали гриф «таємно». Суд може лише дійти висновку, що в такій ситуації рішення Московського міського суду про недопущення громадськості до всього судового процесу було необґрунтованим. І насамкінець, рішення про розгляд справи судом у закритому режимі особливо вражає у світлі того, що насправді жоден із засекречених документів не розглядався судом...

189. Суд далі розглядає інші аргументи уряду стосовно необхідності недопущення громадськості в цілях безпеки учасників провадження і забезпечення безсторонності судочинства. Втім, він зазначає, що в прийнятті рішення про закритий судовий процес і в розгляді скарг від заявника в цьому зв'язку національні суди в обґрунтуванні недопущення громадськості не згадали про будь-які ризики для безпеки учасників судового процесу або для безсторонності судового провадження. Отже, Суд не переконався в тому, що рішення про недопущення громадськості до судового процесу ґрунтувалося на питаннях безпеки або будь-яких законних міркуваннях безсторонності.

190. Зважаючи на викладене вище, Суд доходить висновку, що за обставинами даної справи відмова від відкритого слухання справи була необґрунтованою.

ПРОГОЛОШЕННЯ РІШЕННЯ

► «Зюттер проти Швейцарії» (Sutter v. Switzerland), 8209/78, 22 лютого 1984 року.

31. Відповідно до статті 197 Закону від 1889 року, копію вироку, ухваленого 21 жовтня 1977 року Військовим касаційним судом, сторонам вручили, але на відкритому судовому засіданні його не проголошували...

34. ... той, хто обґрунтує свою зацікавленість, може ознайомитися з рішеннями Військового касаційного суду чи отримати копії їхніх повних текстів; окрім того, найважливіші його рішення, наприклад, постанову в справі «Зюттер», згодом публікують в офіційному збірнику. Тож його практика є до певної міри відкритою для громадськості.

Враховуючи питання, розглянуті Військовим касаційним судом у цій справі, і ухвалене в ній рішення, що надало остаточної сили вирокові дивізійного суду,

ніяк не змінивши наслідків останнього для пана Зюттера, буквально тлумачення положень пункту 1 статті 6... щодо проголошення судового рішення, видається надто жорстким і не є необхідним для досягнення цілей статті 6...

Отже, Суд погоджується з думкою уряду і більшості членів Комісії, роблячи висновок про те, що Конвенція не вимагає, щоб рішення, винесене на кінцевій стадії судового розгляду, було зачитане вголос.

► **«Кемпбелл і Фелл проти Сполученого Королівства»
(Campbell and Fell v. United Kingdom), 7819/77,
28 червня 1984 року.**

89. ... заявник скаржився на те, що Рада відвідувачів не оголосила публічно рішення в його справі...

91. У низці інших справ Суд заявляв, що він не вважає себе зв'язаним необхідністю давати дослівне тлумачення фрази «оголошують публічно». У кожній конкретній справі форма публічного оголошення «судового рішення», відповідно до норм внутрішнього права держави-відповідача, може змінюватися з огляду на особливості провадження і цілі пункту 1 статті 6 у відповідному контексті, тобто задля необхідності забезпечити контроль суспільства над судовою владою для збереження й гарантії права на справедливий судовий розгляд...

92. Проте в цій справі заходів для публічного оголошення рішення, ухваленого Радою відвідувачів, як видається, не вжили. Отже, тут мало місце порушення 1 статті 6 Конвенції.

► **«Ламанна проти Австрії» (Lamanna v. Austria), 28923/95,
10 липня 2001 року.**

33. ... рішення Земельного суду Зальцбурґа від 10 жовтня 1994 року – хоча й ухвалене після відкритого розгляду позову заявника про відшкодування – проголошене публічно не було, бо це залежало від набрання остаточної сили виправдувального вироку. Натомість 4 листопада 1994 року це рішення вручили заявникові в письмовій формі. Рішення апеляційного суду Лінца від 1 лютого 1995 року, у якому містився короткий виклад рішення Земельного суду і яке підтверджувало правомірність застосування ним підпункту (b) пункту 1 статті 2 Закону 1969 року та визнавало його рішення остаточною, спочатку було також винесене в письмовій формі й ніяк інакше не оприлюднене. Однак 9 лютого 2001 року, після того, як 9 листопада 2000 року Верховний суд Австрії прийняв свою постанову, його проголосили публічно.

34. Зважаючи на провадження за позовами про відшкодування збитків у цілому, а також його особливості, Суд постановляє, що ціль пункту 1 статті 6 Конвенції, а саме оприлюднення рішень суду, що, таким чином, дозволяє громадськості з'ясувати, як суди загалом підходять до позовів про компенсацію за попереднє ув'язнення, у цій справі була досягнута завдяки публічному проголошенню постанови апеляційного суду.

Отже, жодного порушення пункту 1 статті 6 Конвенції не було.

Див. також «УХВАЛА» (Обвинувальний вирок) далі

ОБМЕЖЕННЯ ЩОДО ВИСВІТЛЕННЯ

► «З. проти Фінляндії» (Z. v. Finland), 22009/93, 25 лютого 1997 року.

113. І нарешті, Суд має з'ясувати, чи були достатніми підстави, які виправдовували розкриття відомостей про особу заявника та ВІЛ-інфекцію в тому тексті рішення апеляційного суду, який надали пресі...

Відповідно до фінського законодавства, апеляційний суд мав повноваження на те, щоб, по-перше, (не згадувати в судовому рішенні прізвиська, що давало б можливість встановити особу заявниці, і, по-друге, обмежити на певний період доступ до рішення, опублікувавши його в скороченому вигляді з наведенням резолютивної частини та посиланням на застосоване судом право...

Незалежно від того, наскільки чітко заявниця сформулювала прохання до апеляційного суду вилучити згадку про її повне ім'я та стан здоров'я, суд через адвоката Х був ознайомлений з її бажанням збільшити строк збереження інформації в таємниці на період понад десять років... із цього явно випливає, що вона була проти розголошення цієї інформації.

За цих обставин... Суд не може зробити висновок, що оскаржуване оприлюднення було обґрунтоване переконливими підставами. Отже, опублікування відповідної інформації призвело до порушення права заявниці на повагу до її особистого та сімейного життя, гарантоване статтею 8...

► «Ворм проти Австрії» (Worm v. Austria), 22714/93, 29 серпня 1997 року.

52. Рішення апеляційного суду було спрямоване не на обмеження права заявника на об'єктивне інформування громадськості про перебіг судового розгляду справи пана Андроша. Його критика стосувалася переважно негативної оцінки, яку зробив заявник стосовно відповідей колишнього міністра в суді, які є частиною доказів для цілей статті 23 Закону про засоби масової інформації...

54. З огляду на межі розсуду держави, загалом до повноважень апеляційного суду належала оцінка вірогідності того, що принаймні засідателі прочитали статтю, оскільки це було необхідно для встановлення кримінального наміру заявника в її опублікуванні... той факт, що внутрішнє законодавство, як його тлумачить Віденський апеляційний суд, не вимагає доводити фактичні наслідки впливу на конкретний розгляд справи... не применшує виправданості втручання, обґрунтованого потребою захистити авторитет суду...

57. Беручи до уваги суму штрафу та той факт, що видавництво повинно нести солідарну відповідальність за його сплату..., застосовану санкцію не можна розглядати як непропорційну поставленій законній меті.

58. Суд, відповідно, встановлює, що національні суди мали право вважати, що засудження та покарання заявника були «необхідними в демократичному суспільстві» для підтримання як авторитету, так і неупередженості суду за змістом пункту 2 статті 10 Конвенції.

► **«Ньюз Ферлагз ГмБХ і Ко КГ проти Австрії» (News Verlags GmbH and Co KG v. Austria), 31457/96, 11 січня 2000 року.**

59. Справді, ... судові заборони жодним чином не обмежували права компанії-заявниці публікувати коментарі щодо кримінального провадження в справі Б. Однак вони обмежували компанію-заявницю у виборі форми її репортажів, тимчасом як інші засоби масової інформації, безперечно, могли й далі вільно публікувати фото Б. упродовж всього процесу проти нього. Зважаючи на ці обставини і на висновок національних судів про те, що втручанням у права Б. були не самі зображення, які використовувала компанія-заявниця, а їхнє поєднання з текстом, Суд доходить висновку, що абсолютна заборона на публікацію зображення Б. вийшла за межі того, що було необхідним для захисту Б. проти дифамації чи проти порушення принципу презумпції невинуватості. Отже, між судовими заборонами в тому вигляді, як їх сформулював Віденський апеляційний суд, і переслідуваними законними цілями не було обґрунтованої пропорційності.

60. З цих міркувань випливає, що втручання в право компанії-заявниці на свободу висловлення поглядів не було «необхідним у демократичному суспільстві».

► **«Дамбровські проти Польщі» (Dąbrowski v. Poland), 18235/02, 19 грудня 2006 року.**

33. ... Заявник у трьох статтях писав про кримінальний процес над місцевим політиком та ухвалене в результаті рішення Острудського районного суду. Суд вважає, що і зміст, і тон статті в цілому були досить виваженими...

34. Суд також погоджується з тим, що деякі з тверджень заявника були оціночними судженнями з питання, що становило суспільний інтерес, і, не можна вважати, що вони були позбавлені фактичних підстав. Більше того, твердження заявника не були провокаційними нападками на політичного діяча. Так само не можна вважати, що мета оспорюваних тверджень полягала в тому, щоб образити або принизити піддану критиці особу.

35. ... суди держави... знехтували тим фактом, що заявник був як журналіст зобов'язаний передавати інформацію та ідеї щодо політичних та інших питань, що становлять суспільний інтерес, і, роблячи це, вдаватися до певних перебільшень. Також Суд відзначає, що ані суди першої інстанції, ані апеляційної не звернули уваги на той факт, що пан Любачевські (*Lubaczewski*) мав би, будучи політиком, проявити більше терпимості до критики. Отже, Суд робить висновок, що причини, наведені судами держави, не можна вважати ані такими, що мають значення для справи, ані достатніми для виправдання оспорюваного втручання.

36. ... Хоч штраф, накладений на заявника, був відносно невеликим..., а провадження проти нього було умовно припинене, національні суди, втім, вирішили, що заявник вчинив кримінальний злочин – дифамацію. Внаслідок цього відомості про заявника були внесені до реєстру судимостей. Окрім того, будь-коли протягом випробувального терміну суд міг відновити провадження на підставі настання тієї чи іншої обставини, визначеної законом...

37. Окрім того, хоча стягнення і не заважало заявникові виражати свої погляди, його засудження діяло як своєрідна цензура, що навряд чи заохочувало його

до подібної критики в майбутньому. Такий обвинувальний вирок здатен стримувати журналістів від участі в публічному обговоренні питань, що зачіпають життя суспільства. А ще він, імовірно, заважатиме пресі виконувати її завдання постачальника інформації і громадського контролера...

З огляду на викладені вище міркування, засудження заявника було непропорційним поставленій меті, зокрема, якщо зважати на зацікавленість демократичного суспільства в забезпеченні й збереженні свободи преси.

► Пінто Коельо проти Португалії (№ 2) (Pinto Coelho v. Portugal (No. 2)), 48718/11, 22 березня 2016 року.

25. Заявниця стверджує, що її засудження в кримінальному провадженні через недозволене використання запису судового засідання порушило її право на свободу самовираження...

49. Однак Суд підкреслює, що в момент публікації репортажу з зали суду рішення по внутрішній справі вже було винесене... Крім того, Суд дійшов висновку... що уряд не повідомив, чому саме в обставинах цієї справи оприлюднення звукових фрагментів могло мати негативний вплив на належне відправлення правосуддя.

50. Після вивчення необхідності втручання з метою «захисту репутації чи прав іншого» в демократичному суспільстві Суд міг перевірити, чи національні уповноважені органи забезпечили справедливу рівновагу в захисті двох цінностей, гарантованих Конвенцією, що можуть конфліктувати в певних справах: з одного боку, свободи самовираження, яку захищає ст. 10 Конвенції, а з іншого – права на повагу до приватного життя, яке гарантується положеннями статті 8... Щодо цього Суд зазначає, що судові засідання, яке відбувалося в рамках провадження, було відкритим, і жодна з зацікавлених сторін не поскаржилася на порушення їхнього права висловлюватися. Оскільки уряд заявив, що недозволене оприлюднення звукових фрагментів може являти собою порушення права інших на свободу самовираження, Суд зазначає, що ці особи могли скористатися інструментами португальського права для оскарження цієї спроби, але при цьому не скористалися ними. Та саме їхнім обов'язком у першу чергу було дотримання цього права. Крім того, Суд стверджує, що голоси учасників судового засідання в записі були змінені, що унеможливило їхню ідентифікацію. До того ж, він вважає, що пункт 2 статті 10 Конвенції не передбачає обмежень свободи самовираження, які базуються на праві висловлюватися, а це право не має такого захисту, як право на недоторканність репутації. Таким чином, друга законна ціль, згадана урядом, втрачає силу в обставинах цієї справи. Крім того, Суду не зрозуміло, чому право на висловлювання повинно заважати оприлюдненню звукових фрагментів судового засідання, якщо в цьому випадку воно було відкритим. Суд дійшов висновку, що уряд недостатньо обґрунтував санкцію, накладену на заявницю за оприлюднення записів судового засідання, а наявна юрисдикція не виправдовує обмеження права заявниці на свободу самовираження в контексті пункту 2 статті 10 Конвенції.

Таємниця нарадчої кімнати

► «Секерсон і Таймс Ньюспейперс Лімітед проти Сполученого Королівства» (Seckerson and Times Newspapers Limited v. United Kingdom) (ухв.), 32844/10, 24 січня 2012 року.

43. Для Суду правила, якими встановлюються вимоги щодо конфіденційності обговорення в нарадчій кімнаті та ухвалення рішення в суді, відіграють важливу роль у підтриманні авторитетності та безсторонності суддів шляхом сприяння вільному та відкритому обговоренню питань, які виникають, тими, хто має їх вирішувати. Для суддів такі правила також посилюють гарантії їхньої незалежності, головної вимоги в правових системах Договірних держав, і забезпечують цілковиту певність у нерозголошенні голосу кожного члена складу суду, який розглядає справу, за винятком окремої думки, яка може дозволятися відповідною правовою системою.

44. Що стосується присяжних засідателів, які нерідко зобов'язані згідно з законом виконувати функції присяжних у рамках своїх громадянських обов'язків, вони повинні неодмінно мати можливість вільно висловлювати свої погляди та думку з усіх аспектів справи та пред'явлених доказів і не піддавати їх власній цензурі з побоювання, що їхні загальні погляди або окрема думка будуть відомими і наразяться на критику преси. У цьому зв'язку Суд нагадує, що у своїх рішеннях у справі «Грегори проти Сполученого Королівства» (Gregory v. the United Kingdom)..., він визнав, що правила щодо таємниці обговорення присяжними в нарадчій кімнаті є ключовою та законною рисою судового процесу в системі англійського права, що посилює роль присяжного, який виголошує остаточне судження стосовно фактологічної частини справи, і гарантує відкрите та відверте обговорення присяжними наявних доказів. Він вважає, що характер цього імперативу передбачає, що абсолютна норма не може розглядатися як необґрунтована або непропорційна, зважаючи на те, що будь-яка кваліфікація або виняток неодмінно приведуть до появи сумніву, який може підірвати саме завдання, яке прагне забезпечити законодавство.

Розділ 11

Доведення і докази

ТЯГАР ДОВЕДЕННЯ

Тлумачення сумнівів на користь підозрюваного

► **«Капо проти Бельгії» (Capeau v. Belgium), 42914/98, 13 січня 2005 року.**

25. ... Суд у зв'язку з цим хотів би відзначити, що в кримінальних справах питання прийняття доказів належить досліджувати загалом у світлі пункту 2 статті 6, і вимагає воно, окрім іншого, щоб тягар доведення був на боці обвинувачення... Отже, доводи Комісії з розгляду скарг на необґрунтоване попереднє ув'язнення не були сумісними з принципом презумпції невинуватості.

► **«Караман проти Німеччини» (Karaman v. Germany), 17103/10, 27 лютого 2014 року.**

66... Земельний суд м. Франкфурта-на-Майні мав визначити, серед іншого, наскільки самостійно Г., як стверджував він сам, приймав рішення щодо використання благодійних пожертв, не радячись з контактними особами в Туреччині, або, як стверджували свідки й інші обвинувачені, наскільки тісно Г. був пов'язаний зі злочинним угрупованням, чії куратори знаходилися в Туреччині. Для відповіді на це питання суд мав встановити хто саме розробляв плани щодо нецільового використання пожертв і, виходячи з цього, з'ясувати, які вказівки давалися, ким і кому. Суд визнає, що з огляду на це суд мав однозначно встановити конкретну роль усіх тіньових кураторів з Туреччини, у тому числі і заявника, і навіть їхні наміри...

69. Щоправда, у примірнику вироку, надісланому обвинуваченому, суд зазначив повне ім'я заявника, у той час як у тексті вироку, опублікованому в мережі Інтернет 25 листопада 2008 року, містяться його ініціали. Суд, однак, не вважає, що використання ініціалів в офіційній версії тексту вироку було необхідним для уникнення помилкових висновків. На думку Суду важливішим є те, що, зазначивши у вироку, що матеріали розслідування щодо заявника виділені в «окреме провадження», суд підкреслив, що від нього не вимагається встановлення винуватості заявника, і що згідно з нормами кримінального процесуального законодавства Німеччини він повинен був лише розв'язати питання про кримінальну відповідальність обвинувачених у справі, яку він розглядав. Правова оцінка, наведена в частині III вироку, містить відсилання до «тіньових кураторів»,

але в ній відсутні будь-які твердження, які можна було б розглядати як оцінку доказів винуватості заявника.

70. Зрештою Суд зауважує, що у вступних зауваженнях до вироку, опублікованому в мережі Інтернет, а також в ухвалі Федерального конституційного суду Німеччини від 3 вересня 2009 року про відхилення конституційної скарги, внесеної заявником, підкреслювалося, що визнання заявника винним порушить принцип презумпції невинуватості, і його ймовірна причетність до скоєння злочину повинна встановлюватися під час здійснення основного провадження в кримінальній справі щодо нього. Отже, Суд доходить висновку про те, що, наскільки це було можливо в контексті вироку щодо кількох підозрюваних у скоєнні одного і того ж злочину, не всі з яких були присутні в судовому засіданні, національним судам вдалося уникнути враження, що вони наперед вирішили питання про винуватість заявника. Жодне твердження у вироку Земельного суду м. Франкфурта-на-Майні не позбавляє заявника можливості розраховувати на справедливий судовий розгляд у тих справах, у яких він бере участь.

71. З огляду на вищезазначене Суд доходить висновку, що спірні твердження, викладені в мотивувальній частині вироку Земельного суду м. Франкфурта-на-Майні від 17 вересня 2008 року, не порушують принцип презумпції невинуватості.

► «Навальний і Офіцеров проти Росії» (Navalnyy and Ofitserov v. Russia), 46632/13, 23 лютого 2016 року.

103.... обвинувачення проти заявників ґрунтувалися на тих самих фактах, що й проти Х., і всі троє були звинувачені в змові з метою здійснення крадіжки одного й того ж майна. Тому не підлягає сумніву обставина, що будь-які факти, встановлені під час здійснення кримінального провадження проти Х., так само як і будь-які правові висновки, зроблені за його результатами, мають безпосередній зв'язок зі справою заявників. За таких обставин під час здійснення процесуальних дій та винесення процесуальних рішень у справі проти Х. важливо було забезпечити дотримання гарантій, які б свідчили про справедливість судового розгляду в подальших провадженнях проти заявників. Це питання набуває особливого значення за умов, коли заявники позбавлені процесуальної можливості оскаржити рішення та висновки в справі проти Х., матеріали розслідування щодо якого виділені в окреме провадження, оскільки в такому провадженні їм не було надано жодного правового статусу.

104. Суд вже наголошував на необхідності забезпечення першої і найбільш очевидної гарантії у випадках, коли справи щодо співучасників злочину розглядаються окремо, а саме обов'язку суду утримуватися від будь-яких тверджень, які можуть привести до преюдиційних наслідків у поточному судовому розгляді, навіть якщо вони не мають обов'язкового характеру (див. згадуване вище рішення в справі Караман¹⁰...). Якщо характер висунутих звинувачень робить неминучим встановлення в межах одного провадження факту причетності третьої особи, а висновки в такій справі матимуть наслідки для оцінки відповідальності третьої особи, справа щодо якої розглядається в окремому провадженні, це повинно

¹⁰ Див. згадувану вище справу.

вважатися серйозною перешкодою для виокремлення справи в окреме провадження. Будь-яке рішення про розгляд у порядку окремого провадження справ з такими тісними фактичними зв'язками має ґрунтуватися на ретельній оцінці конфлікту інтересів усіх зацікавлених осіб; крім того, співучасникам слід надати можливість заперечити проти виокремлення справ в окреме провадження.

105. Ще однією умовою судового розгляду справ окремого провадження є те, що фактам, встановленим у справі, у якій особа не брала участі, не притаманні властивості принципу *res judicata*. Докази, визнані прийнятними в одній справі, мають залишатися суто диспозитивними, і їхній вплив суворо обмежується межами конкретного судового процесу. Іншими словами, факти, встановлені під час розгляду справи щодо Х., не можуть бути прийняті без доведення та перевірки в справі проти заявників. До того ж, справу щодо Х. було розглянуто за спрощеною процедурою, і факти були встановлені внаслідок укладення угоди про визнання винуватості, а не дослідження в суді. Отже, обставини, встановлені в цій справі, є правовим припущенням, а не доказами. Як такі, ці докази не можуть бути прийняті в іншій кримінальній справі без перевірки і підтвердження їхньої прийнятності та достовірності в межах цієї іншої справи, у змагальному процесі, разом з усіма іншими доказами.

106. Ці дві основні умови не були дотримані в даній справі. Суд приймає доводи заявників про те, що Ленінський районний суд м. Кірова сформулював свій вирок від 24 грудня 2012 року щодо Х. у такий спосіб, що не могло залишитися жодних сумнівів ані щодо особистості заявників, ані щодо їхньої причетності до злочину, у вчиненні якого Х. було визнано винним. Хоча Ленінський районний суд м. Кірова, як правильно зазначила держава-відповідач, не міг визнати заявників винними в цьому процесі, він навів свої висновки щодо фактів і висловив свою думку про участь заявників такими словами, які можна визначити лише як преюдиційні.

107. Повертаючись до питання про *res judicata*, Суд бере до уваги доводи держави-відповідача про те, що вирок у справі щодо Х. не мав преюдиційного значення для судів, які розглядали кримінальну справу щодо заявників. Однак Суд зазначає, що стаття 90 КПК РФ у редакції, чинній на момент розгляду справи, прямо наділяла силою *res judicata* вирок, винесені навіть за скороченою процедурою... До того ж, заявляючи, що «Обставини, встановлені у вирокі... приймаються судом... без додаткової перевірки», Кодекс закріпив правило, згідно з яким не тільки визнання вини підсудного, а й встановлення обставин справи формально набувають преюдиційного значення. Навіть якщо відповідно до статті 90 КПК РФ вирок не може визначити наперед провину осіб, які не брали участі в справі, що розглядається, той факт, що обставини, встановлені вирокі у справі проти Х., мають силу *res judicata*, за своєю суттю суперечить такій забороні.

108. Держава-відповідач стверджувала, що в справі щодо заявників суд першої інстанції був зобов'язаний дослідити всі докази, допитати всіх свідків і обґрунтувати свої висновки виключно матеріалами і свідченнями, отриманими в судовому засіданні. Суд вважає, що навіть за таких обставин суди, що поряд з основною справою розглядають справи, матеріали яких виділено в окреме провадження, явно умотивовані узгоджувати свої міркування, оскільки будь-які висновки, що суперечать один одному, зроблені в пов'язаних між собою справах, можуть мати

негативний вплив під час вирішення питання про законність вироків, постановлених одним і тим же судом. Суд вважає, що в цій справі ризик ухвалення вироків, що суперечать один одному, був тим чинником, який перешкодив суддям встановити істину в справі і послаблював їхню здатність здійснювати правосуддя, завдаючи невинуватості незалежності та неупередженості суду і, якщо говорити більш загальними словами, його здатності забезпечити справедливий судовий розгляд. Зважаючи на це Суд доходить висновку про те, що вирок від 24 грудня 2012 року мав преюдиційне значення для кримінальної справи, порушеної проти заявників, і посилення на нього у вирок в справі щодо заявників, навіть без безпосереднього використання його як обґрунтування, лише підсилило цей ефект.

109... Так само Суд вважає, що виділення матеріалів в окреме провадження, особливо засудження Х. на підставі угоди про визнання винуватості і розгляд справи за спрощеною процедурою, робить його показання в якості свідка в справі щодо заявників сумнівними. Як зазначалося вище, обвинувальний вирок щодо нього ґрунтується на версії подій, сформульованій прокурором і обвинуваченим у ході процедури укладення угоди про визнання вини; водночас не вимагалось, щоб ця версія подій була перевірена або підтверджена іншими доказами. Виступаючи пізніше в якості свідка, пан Х. був змушений повторити свої показання, дані ним у якості обвинуваченого в ході укладення угоди про визнання вини. Дійсно, якби під час судового розгляду в справі щодо заявників попередні свідчення Х. були б визнані помилковими, вирок, що ґрунтується на угоді про визнання вини, міг би бути скасований, позбавивши в такий спосіб Х. узгодженого ним у ході переговорів з прокурором пом'якшення покарання. До того ж, дозволивши оголосити в судовому засіданні первісні свідчення Х. до моменту, коли сторона захисту могла б скористатися можливістю перехресного допиту Х., суд міг створити в незалежного спостерігача враження, що він спонукав свідка дотримуватися певної версії подій. Все вищевикладене підтверджує доводи заявників про те, що процедура, у ході якої від Х. були отримані показання та використані під час судового розгляду в справі власне щодо заявників, передбачала наявність маніпуляцій, несумісних з поняттям справедливого судового розгляду.

Презумпції і перекладення тягаря

► «Фам Гванг проти Франції» (Pham Hoang v. France), 13191/87, 25 вересня 1992 року.

34. ... пан Фам Гванг... міг би намагатися довести, що він «діяв через необхідність або внаслідок невідвратної помилки»... Презумпція його відповідальності неспростовною не була...

35. Більше того, у мотивувальній частині свого вирок... апеляційний суд, виносячи постанову про винуватість обвинуваченого, не посилався на якусь із оспорюваних норм Митного кодексу, хоча по суті поклав статті 399 та 409 в основу свого висновку про те, що той був «зацікавлений в ухиленні від сплати

митних платежів» і винуватий у спробі здійснити митне порушення... Суд чітко виклав обставини арешту заявника і взяв до уваги факти в їхній сукупності...

36. Схоже, що апеляційний суд належно зважив представлені йому докази, ретельно їх оцінив і спирався на них при встановленні винуватості. Він не став автоматично покладатися на презумпції, створені відповідними положеннями Митного кодексу, і не застосовував їх у спосіб, що суперечив би положенням пунктів 1 і 2 статті 6 ... Конвенції...

► **«Джон Мюррей проти Сполученого Королівства» (John Murray v. United Kingdom), 18731/91, 8 лютого 1996 року.**

54. На думку Суду, з урахуванням вагомості наявних проти заявника доказів, ... те, що було зроблено висновки з його відмови під час арешту, допиту в поліції та в суді пояснити свою присутність у будинку, було питанням здорового глузду і вважати це несправедливим чи необґрунтованим за таких обставин не можна... у багатьох країнах, де докази оцінюють вільно, суди під час своєї оцінки доказів у справі можуть зважати на всі значущі обставини, зокрема й на те, як обвинувачений поведився або як він здійснював свій захист. Комісія вважає, що коли висновки виводяться на підставі наказу, відмінність полягає в тому, що крім наявності конкретних зазначених вище гарантій, є, як це описувала Комісія, «формалізована система, що дозволяє відкрито керуватися здоровим глуздом в оцінюванні доказів».

На цьому тлі неможливо сказати, що обґрунтовані висновки щодо поведінки заявника мали наслідком перекладення тягаря доведення з обвинувачення на захист, а отже, і порушення принципу презумпції невинуватості.

56. ... Одразу після арешту заявника попередили, відповідно до положень наказу, але він вирішив мовчати. Суд... зауважує, що немає ознак, які свідчили б про те, що заявник не усвідомив важливості застереження, зробленого поліцією до того, як він зустрівся із адвокатом. За таких обставин, той факт, що впродовж перших 48 годин тримання під вартою заявникові відмовили в доступі до адвоката, не змінює думку про те, що зроблені висновки не були несправедливими або необґрунтованими...

Утім питання щодо відмови доступу до адвоката має наслідки для прав захисту, які вимагають окремого розгляду...¹¹

► **«Телфнер проти Австрії» (Telfner v. Austria), 33501/96, 20 березня 2001 року.**

18... як районний, так і окружний суди спиралися, по суті, на звіт місцевого відділку поліції, у якому було зазначено, що в основному саме заявник користувався автомобілем, а також що його не було вдома в ніч дорожньо-транспортної пригоди. Проте Суд не вважає, що ці обставини, які до того ж не були підтверджені доказами, одержаними в судовому засіданні в змагальному процесі, можна взяти за основу обвинувачення проти заявника, тож вони вимагають

¹¹ Див. також цю справу у розділі «Допит» вище («Право на правову допомогу»).

додаткових пояснень з боку останнього. У цьому сенсі Суд, зокрема, зазначає, що потерпілий у дорожньо-транспортній аварії не зміг ані впізнати водія, ані навіть сказати, чи був водій чоловіком чи жінкою, і що окружний суд, після вивчення додаткових матеріалів у справі, встановив, що сестра заявника також користувалася автомобілем, про який йдеться. Суди переклали обов'язок доведення з обвинувачення на захист, вимагаючи від заявника надати пояснення в умовах, коли вони не мали достатньо переконливих *prima facie* доказів проти нього.

19. До того ж Суд звернув увагу на те, що і районний, і окружний суди припускали, що заявник міг перебувати в стані алкогольного сп'яніння, що, як вони пізніше визнали, не було підкріплено жодними доказами. Хоча таке припущення і не було покладене в основу обвинувачення, воно свідчить на користь того, що в судів склалося упереджене ставлення до заявника.

20. Зрештою Суд вважає, що мало місце порушення пункту 2 статті 6 Конвенції.

► **«Фалк проти Нідерландів» (Falk v. Netherlands) (ухв.)
66273/01, 19 жовтня 2004 року.**

Оцінюючи те, чи... дотримано принципу пропорційності, Суд усвідомлює, що оскаржене правило встановлення відповідальності [щодо зареєстрованого власника автомобіля] було запроваджене з метою утвердження ефективної безпеки дорожнього руху, забезпечуючи, щоб порушення правил дорожнього руху, виявлені за допомогою технічних або інших засобів і вчинені водієм, чия особу на той час встановити не було можливості, не залишалися безкарними, з одночасним належним урахуванням потреби домогтися того, щоб судові переслідування і покарання за такі правопорушення не призводили до неприйняттого обтяження органів судової влади держави. Він також зазначає, що... відповідна особа не залишається при цьому без засобів захисту, бо може висувати доводи на підставі статті 8 цього Закону та (або) стверджувати, що у відповідний час поліція мала реальну можливість зупинити машину і встановити особу водія.

... Суд не може визнати, що стаття 5 Закону, яка зобов'язує зареєстрованого власника автомобіля брати на себе відповідальність за своє рішення дозволити іншій особі користуватися його автомобілем, суперечить пунктові 2 статті 6 Конвенції. Відтак Суд робить висновок, що національні органи влади, накладаючи на заявника оспорюване стягнення, презумпції невинуватості не порушили.

► **«Радіо Франс проти Франції» (Radio France v. France),
53984/00, 30 березня 2004 року.**

24. ... Отож, як доводив уряд, відповідальний редактор може послатися на обставину, що звільняє від відповідальності, якщо буде в змозі встановити сумлінність особи, яка допустила образливі висловлювання, або довести, що їхній зміст не було відредаговано до того, як матеріал був переданий в ефір; окрім того, заявники посилались на ці аргументи в національних судах.

У такому разі й з огляду на важливість того, про що йшлося, а саме про дієве запобігання поширенню в засобах масової інформації наклепницьких або образливих тверджень і звинувачень через встановлення вимоги до відповідальних

редакторів здійснювати попередній контроль, Суд вважає, що презумпція відповідальності, запроваджена в статті 93–3 Закону 1982 року не виходить за обов'язкові «розумні межі».

Зауважуючи на додаток, що національні суди надзвичайно уважно дослідили ті доводи заявників, які стосувалися сумлінності третього заявника, та аргументи у свій захист про те, що зміст образливих висловлювань заздалегідь не редагувався, Суд робить висновок, що в цій справі вони не застосували статті 93–3 Закону 1982 року в спосіб, який був би зазіханням на презумпцію невинуватості.

► **«О'Доннелл проти Сполученого Королівства» (O'Donnell v. United Kingdom), 16667/10, 7 квітня 2015 року.**

52. Суд має встановити, чи вказують висновки, зроблені не на користь заявника на підставі статті 4 Постанови про порядок збирання доказів у кримінальному провадженні (Північна Ірландія) 1988 року, на несправедливий розгляд його справи в розумінні пункту 1 статті 6 Конвенції...

54... Суд не може не погодитися з державою-відповідачем у тому, що непрямі докази проти заявника є переконливими. Свідки чули, що в ту ніч заявник підбурював іншого співучасника словами «просто вбий» на адресу померлого; а пізніше вони вимагали, щоб той піднявся і бився з ними... Померлого востаннє бачили живим разом із заявником та іншим співучасником, коли ті йшли в напрямку паркової зони вздовж берега річки Блекуотер, де і було знайдено тіло наступного ранку. На тілі знайдено сліди побиття і ножових поранень... Під час обшуку в будинку заявника було знайдено ніж зі слідами крові, загорнутий у поліетиленовий пакет, та одяг, сильно заплямований кров'ю. Один предмет закривавленого одягу був іменним – на ньому було позначено ім'я заявника... Суд вважає, що ця ситуація однозначно вимагала пояснень заявника, і логічно, що його засудження не могло ґрунтуватися виключно або головню на його відмові свідчити.

55. Як зазначив суд апеляційної інстанції, вирішуючи питання про те, чи дійсно заявник внаслідок розумових особливостей не міг прийняти адекватну участь у допиті, суддя в справі дослідив обидва висновки медичних експертиз з цього приводу, на які й послався у своєму вирокі... Суддя надав перевагу висновку лікаря Кеннеді, чия позиція полягала в тому, що заявник міг дати показання за певних умов, які сам суддя в справі міг забезпечити... Навіть більше, суддя в справі дозволив лікарю Девісу дати пояснення присяжним щодо рівня інтелектуального розвитку заявника, і як це впливає на його здатність давати показання від свого імені... Суд погоджується з висновками апеляційного суду, який встановив, що суддя в справі належним чином обґрунтував, чому він надав перевагу одному експертному висновку над іншим...

56... Суд також зауважує, що суддя в справі надавав чіткі інструкції присяжним... Суддя в справі повторив зміст експертних висновків, досліджених у судовому засіданні, щодо рівня інтелектуального розвитку заявника, його обмежену здатність розуміти англійську мову, а також його обмежену здатність розуміти значення своїх дій. Суддя також пояснив, що, незалежно від рішення

підсудного – давати показання чи ні, тягар доведення, поза всяким сумнівом, покладено на сторону обвинувачення. Суддя застеріг присяжних від негативної оцінки мовчання заявника за винятком, якщо вони вважають, що докази, на які посилається заявник, щоб виправдати своє мовчання, не дають розумного пояснення його відмові давати показання...

57. Отже, ... Суд вважає, що напутнє слово судді в справі містило ретельний аналіз експертних висновків, а також застереження від засудження заявника виключно з мотивів мовчання останнього... Після цього присяжним лише залишилося самостійно вирішити, робити чи ні негативний висновок з мовчання заявника.

58. Зважаючи на всі обставини справи та враховуючи, окрім іншого, вагу непрямих доказів (відмова останнього від давання показань), що свідчать не на користь заявника, два висновки медичних експертиз, що суперечать один одному, чітке напутнє слово судді присяжним, що містило зрозумілі інструкції з питань оцінки доказів, Суд вважає, що в цій справі не було допущено порушення пункту 1 статті 6 стосовно негативної оцінки відмови заявника від давання показань.

Заборона самообвинувачення

► «Сондерс проти Сполученого Королівства» (Saunders v. United Kingdom), 19187/91, 17 грудня 1996 р.

74. ... Публічний інтерес не може слугувати виправданням використання відповідей, здобутих під тиском впродовж несудового розслідування з метою викриття обвинуваченого в судовому провадженні. У зв'язку з цим варто уваги те, що, за чинним законодавством, свідчення, здобуті Управлінням боротьби з шахрайством в особливо великих розмірах із застосуванням його примусових повноважень, не можна зазвичай пізніше наводити як докази під час суду над особою, яка дала ці свідчення. Більше того, той факт, що заявник дав свідчення до висунення йому обвинувачень, не заважає визнати їхнє використання під час подальшого кримінального провадження таким, що це право порушує.

75. ... різноманітні процесуальні гарантії, на які посилався уряд-відповідач... не можуть забезпечити захист у цій справі, оскільки вони не завадили використанню таких свідчень у подальшому розгляді кримінальної справи.

76. Отже, допущено порушення... права особи не свідчити проти себе.

► «Шеннон проти Сполученого Королівства» (Shannon v. United Kingdom), 6563/03, 4 жовтня 2005 року.

34. Суд нагадує, що в попередніх справах він чітко вказав на відсутність вимоги про те, що імовірно обвинувальні докази, отримані під примусом, фактично можуть бути використані в кримінальному провадженні до того, як особа скористається своїм правом не давати показання та пояснення щодо себе...

35. Отже, заявник має право посилатися на втручання в його право не давати показання та пояснення щодо себе, навіть якщо самовикривальні показання (або відмова надати інформацію) не були використані в іншому кримінальному провадженні.

36... Суд нагадує, що не всі заходи примусу дають підстави для висновку про необґрунтоване втручання в право особи не давати показання та пояснення щодо себе. Наприклад, у справі Сондерса Суд перерахував види матеріалів, які можуть бути отримані під примусом і незалежно від волі підозрюваного та на які не поширюється право не давати показання та пояснення щодо себе (серед них документи, отримані на підставі ордера, результати тесту на стан сп'яніння, зразки крові, сечі та ДНК...). В інших випадках, за відсутності будь-якого іншого провадження (крім «примусового»), Суд не виявив порушення права не давати показання та пояснення щодо себе...

37. Держава-відповідач обґрунтовує порушення справи проти заявника за відмову з'явитися на допит 26 червня 1998 року необхідністю відстеження доходів, одержаних злочинним шляхом, з посиланням на наказ від 1996 року; держава-відповідач також вказала на наявні засоби процесуального захисту, зокрема на обмеження використання будь-яких отриманих доказів.

38. Суд нагадує, що в справі Хіні та Макґіннесс... він встановив, що питання безпеки, порушені в цій справі... не можуть виправдати «знищення самої суті... права на мовчання і... права не давати показання та пояснення [щодо себе]». Якщо особа, яку викликають для допиту, не є підозрюваною у вчиненні злочину, і не було наміру порушувати справу проти неї, застосування заходів примусу згідно з наказом від 1996 року цілком може виявитися прийнятним у контексті права особи не давати показання та пояснення щодо себе, так само як є прийнятною законна вимога про надання інформації з міркувань охорони здоров'я населення... Проте заявник не просто ризикував бути переслідуваним за злочини, які розслідували слідчі: він вже був звинувачений у скоєнні злочину, виявленого в ході того ж рейду. За цих обставин участь у допиті призвела б, швидше за все, до того, що від нього б вимагали надати інформацію з питань, які згодом стали б предметом дослідження при розгляді кримінальної справи, за якою він був притягнутий до кримінальної відповідальності. Питання безпеки – окрема проблема розслідування злочинів у Північній Ірландії – не можуть виправдовувати застосування наказу від 1996 року в цій справі більшою мірою, ніж цього вимагали обставини в справі Хіні та Макґіннесс.

39. Що стосується засобів процесуального захисту, якими міг би скористатися заявник, якщо б він прибув на допит і відповідно висловив бажання, щоб надана ним інформація не була використана під час розгляду кримінальної справи, Суд, по-перше, зазначає, що слідчі на власний розсуд вирішували б питання про передачу такої інформації в поліцію. Навіть не зважаючи на те, що, як стверджує держава-відповідач, ці два розслідування проводяться окремо, як тільки ця інформація потрапила б до поліції, що розслідувала кримінальну справу щодо заявника, вона була б долучена до цієї справи, принаймні в частині, що стосується заявника.

40. По-друге, Суд зазначає, що інформація, отримана від заявника під час допиту, могла б бути використана в судовому засіданні при розгляді відповідної кримінальної справи, якби він спирався на докази, які суперечать результатам допиту, що позбавило б заявника можливості визначати, які показання він хотів би надати в судовому засіданні, та що могло бути розцінене як «спроба використання

доказів, отриманих під примусом або тиском всупереч волі обвинуваченого»... Щоправда, ... заявник міг і не постати перед судом, і навіть якщо б він постав перед судом, суддя міг би вилучити показання, отримані під час допиту. Проте обидві ці умови залежать від інших доказів, прийнятих судом під час розгляду відповідних справ, у той час як з наведеної вище практики Суду випливає, що немає навіть необхідності порушувати кримінальну справу, щоб скористатися правом не давати показання та пояснення щодо себе.

41. Суд дійшов висновку, що виклик заявника на допит до слідчих з розслідування економічних злочинів, під час якого він був би змушений відповідати на питання щодо подій, у зв'язку з якими йому вже було висунуто обвинувачення, порушує його право не давати показання та пояснення щодо себе. Отже, мало місце порушення пункту 1 статті 6 Конвенції.

► **«Яллох проти Німеччини» (Jalloh v. Germany) [ВП]
54810/00, 11 липня 2006 року.**

113. На думку Суду докази, що розглядаються в цій справі, а саме наркотичні речовини, вилучені зі шлунку заявника шляхом примусового застосування до нього блювотних засобів, відносяться до категорії матеріалів, які можуть бути отримані незалежно від волі підозрюваного, та використання яких у кримінальному судочинстві, за загальним правилом, не забороняється. Однак слід звернути увагу на кілька моментів, які відрізняють дану справу від прикладів, наведених у справі «Сондерс проти Сполученого Королівства». По-перше, ... блювотні засоби були застосовані з метою отримання речових доказів всупереч волі заявника. Навпаки, біологічні зразки людини, перелічені в справі Сондерса, стосувалися зразків, відібраних шляхом примусу для проведення судової експертизи з метою виявлення, наприклад, наявності алкоголю або наркотичних речовин в організмі заявника.

114. По-друге, ступінь застосованої в цій справі фізичної сили значно відрізняється від ступеня примусу, зазвичай необхідного для відібрання зразків, перелічених у справі «Сондерс проти Сполученого Королівства». Щоб отримати ці зразки, підсудного просять пасивно перетерпіти незначне втручання в його право на фізичну недоторканість (наприклад, коли відбирають зразки крові, волосся або шкірного покриву). Навіть якщо потрібна активна участь підсудного, то, як вбачається зі справи «Сондерс проти Сполученого Королівства», це стосується продуктів життєдіяльності людини (наприклад, зразків дихання, сечі або голосу). На відміну від цього, примус заявника в цій справі до блювоти з метою вилучення доказів вчинення злочину супроводжувався насильницьким введенням йому трубки через ніс та наступним введенням речовини, щоб спровокувати патологічну реакцію в його організмі. Як вже було зазначено вище, ця процедура супроводжувалася певним ризиком для здоров'я заявника.

115. По-третє, докази в цій справі було отримано за допомогою процедури, що порушує статтю 3 Конвенції. Процедура, застосована в справі заявника, суттєво відрізняється від процедур відбирання, наприклад, зразків дихання або аналізів крові, які не досягають, крім як за виняткових обставин, мінімального рівня жорстокості, необхідного для того, щоб таке втручання склало порушення статті

3 Конвенції. До того ж, хоча такі процедури й є втручанням у право заявника на повагу до його приватного життя, вони, за загальним правилом, виправдані відповідно до пункту 2 статті 8 Конвенції, як необхідні для запобігання вчиненню злочинів...

116. Відповідно, у цій справі застосований принцип свободи від самовикриття.

117. Щоб встановити, чи було порушено право заявника не давати показання та пояснення щодо себе, Суд візьме до уваги наступні чинники: характер і ступінь примусу, застосованого для отримання доказів; ступінь суспільного інтересу в розслідуванні злочину і призначенні покарання; наявність відповідних гарантій у застосованій процедурі; і використання отриманих у такий спосіб доказів.

118. Що стосується характеру і ступеня примусу, застосованого для отримання доказів у цій справі, Суд нагадує, що примус заявника до блювоти з метою вилучення наркотиків є істотним втручанням у його право на фізичну і психічну недоторканність. Заявника знерухомили четверо співробітників поліції, ввели через ніс трубку, за допомогою якої ввели йому хімічні речовини з тим, щоб викликати патологічну реакцію в організмі та вивільнити докази. Таке поводження розцінюється як нелюдське та таке, що принижує гідність особи що, відповідно, становить порушення статті 3 Конвенції.

119. Що стосується ступеню суспільного інтересу у використанні доказів для засудження заявника, Суд вважає, що, як зазначено вище, оскаржувана процедура була застосована до дрібного вуличного торговця наркотиками, який у підсумку був засуджений до шести місяців позбавлення волі умовно. Виходячи з обставин цієї справи суспільний інтерес до забезпечення засудження заявника не може виправдати настільки серйозне порушення його права на фізичну і психічну недоторканність.

120. Що стосується наявності відповідних гарантій у застосованій процедурі, Суд зазначає, що стаття 81а Кримінального процесуального кодексу Німеччини встановлює, що втручання в організм людини повинні здійснюватися *lege artis* лікарем у лікарні та виключно за відсутності ризику для здоров'я підсудного. Хоча національне законодавство дійсно передбачає гарантії від свавільного або неналежного застосування заходів примусу, заявник, використовуючи своє право зберігати мовчання, відмовився від попереднього медичного огляду. Він міг спілкуватися тільки ламаною англійською, що означало, що до нього застосували процедуру без повного обстеження його фізичної здатності пройти таку процедуру.

121. Що стосується використання відібраних у такий спосіб доказів, Суд нагадує, що наркотики, отримані внаслідок застосування блювотних засобів, мали вирішальне значення для визнання заявника винним у вчиненні злочину, пов'язаного з незаконним обігом наркотичних засобів. Дійсно, заявнику було надано можливість, якою він і скористався, оскаржити використання цього доказу під час судового розгляду. Однак, як зазначено вище, не може йти мови про виключення національними судами такого доказу, оскільки вони вважали, що застосування блювотних засобів дозволено національним законодавством.

122. З огляду на вищезазначене Суд був готовий визнати, що використання в справі заявника доказів, отриманих за допомогою примусового застосування до нього блювотних засобів, порушує його право не давати показання та пояснення щодо себе і, у підсумку, свідчить про несправедливість судового розгляду його справи загалом.

СВІДКИ

Визначення термінів

► **«Рудніченко проти України» (Rudnichenko v. Ukraine), 2775/07, 11 липня 2013 року.**

102. Термін «свідок»... має «самостійне» значення в розумінні Конвенції. Отже, якщо письмові показання значною мірою покладено в основу обвинувачення, то незалежно від того, чи це показання свідка в прямому розумінні цього слова чи показання співобвинуваченого, ці показання є доказами для обвинувачення, на які поширюються гарантії, передбачені пунктом 1 та підпунктом (d) пункту 3 статті 6 Конвенції...

Анонімність

► **«Доорсон проти Нідерландів» (Doorson v. Netherlands), 20524/92, 26 березня 1996 року.**

71. ... Хоча, за словами заявника, ніхто ніколи не стверджував, що він колись погрожував Y.15 і Y.16, рішення зберегти їхню анонімність не можна вважати необґрунтованим. Слід звернути увагу на факт, встановлений національним законодавством, і якого не заперечив пан Доорсон, що торговці наркотиками часто вдаються до погроз і до прямого насильства стосовно осіб, які свідчать проти них... Крім того, із заяв свідків судді-слідчому можна припустити, що один із них у минулому зазнав насильства з боку торговця наркотиками, проти якого він свідчив...

Загалом, для збереження анонімності Y.15 і Y.16 були достатні причини...

► **«Краснікі проти Чехії» (Krasniki v. Czech Republic), 51277/99, 28 лютого 2006 року.**

81. Суд зазначає, що слідчий, мабуть, зважив на характер середовища наркоторговців, які, за словами уряду, часто вдаються до погроз або фактичного насильства щодо наркоманів та інших осіб, які проти них свідчать. І ті, отже, могли побоюватися помсти з боку наркоторговців і травмувань. Однак з протоколів, складених під час опитування свідків 11 липня 1997 року, або з протоколів суду не можна встановити... як слідчий і суддя, що вів справу, оцінювали обґрунтованість страху, який свідки мали щодо заявника, чи то під час їхнього допиту в поліції, чи вже під час допиту «Яна Новотного» в суді.

82. Крайовий суд також не досліджував серйозності та обґрунтованості причин для надання свідкам статусу анонімних, коли затверджував рішення окружного суду, який ухвалив використати свідчення анонімних свідків як доказ проти заявника... У цьому сенсі, пригадуючи підстави обвинувачень у порушенні закону, висунутих міністром юстиції в інтересах заявника, Суд... не переконали суперечливі доводи уряду.

83. У світлі цих обставин, Суд не переконався, що зацікавленість свідків у тому, щоб і надалі залишатися анонімними, могла виправдати таке обмеження прав заявника...

Перехресний допит

► «Падін Хестосо проти Іспанії» (Padin Gestoso v. Spain) (ухв.), 39519/98, 8 грудня 1998 року.

3. Заявник також скаржився на те, що його адвокати подали чимало безуспішних клопотань з вимогою про виклик П., співобвинуваченого, що став інформатором, але їм довелося чекати передачі справи до суду чотири роки після порушення кримінального провадження, щоб допитати його під час перехресного допиту. Він посилався на підпункт (d) пункту 3 статті 6 Конвенції...

Суд нагадує, що саме національні суди мають вирішувати, чи доцільно викликати свідка... До того ж, за загальним правилом усі докази повинні бути досліджені в присутності обвинуваченого у відкритому судовому засіданні в змагальному процесі. Інакше кажучи, положення підпункту (d) пункту 3 статті 6 встановлюють загальне правило, за яким обвинуваченому надається можливість поставити питання свідкові обвинувачення та поставити під сумнів його показання... Суд зазначає, що в цій справі заявник отримав можливість поставити питання П. у відкритому засіданні під час розгляду справи Національним судом і оскаржити його письмові показання. З огляду на обставини справи Суд вважає, що той факт, що заявник не міг поставити питання П. на більш ранній стадії провадження, не порушує його права на захист та не позбавляє його права на справедливий суд.

► «Пічугін проти Росії» (Pichugin v. Russia), 38623/03, 23 жовтня 2012 року.

201. Суд зауважує, що пан К. був викликаний до суду як свідок у справі щодо заявника. У судовому засіданні він надав показання і був допитаний під час перехресного допиту. Втім, він не був попереджений про кримінальну відповідальність за відмову від надання показань при тому, що таке попередження вимагається згідно з національним законодавством... Він відмовився відповідати на низку питань, поставлених стороною захисту, щодо обставин вчинення інкримінованих заявнику злочинів...

202. Суд вважає, що внаслідок відмови свідка обвинувачення відповідати на запитання підсудного, зміст права підсудного допитати свідка і поставити під сумнів його показання, ймовірно, було дискредитовано...

203. Існує низка обставин, за яких свідок може відмовитися відповідати на поставлені йому підсудним питання, як, наприклад, побоювання за власну безпеку... біль, що відчуває потерпілий при переказі подробиць сексуального насильства... або право не свідчити проти самого себе... Відповідно до законодавства РФ, єдиною достатньою підставою, яка звільняє свідка від обов'язку давати показання, є посилення такого свідка на своє право не давати показання та пояснення щодо себе... однак пан К. не навіть обґрунтування своєї відмови відповідати на запитання. Зокрема, він не вказав на своє право не давати показання та пояснення щодо себе, зазначивши лише, що на запитання відповідати не бажає.

204. Суд знаходить дивною реакцію судді, яка головувала на засіданні, на таку невмотивовану відмову свідка відповідати на запитання. Національне законодавство вимагає від судді, як основного гаранта справедливого судочинства, вжити всі необхідні заходи для забезпечення дотримання принципів змагальності та рівності сторін... Однак коли адвокат заявника заявив клопотання перед суддею про те, щоб вона нагадала пану К. про його процесуальний обов'язок відповідати на запитання і про можливу кримінальну відповідальність за відмову відповідати на запитання, суддя в справі відповіла, що пан К. має право не відповідати на запитання... Суддя жодним чином не пояснила, чому пан К. може бути звільнений від свого обов'язку відповідати на запитання, як передбачено ст. 56 КПК РФ..., і не вказала на будь-яке положення закону, що дозволяє звільнення від цього обов'язку.

205. За таких обставин Суд не може не дійти висновку про те, що внаслідок наданого суддею в справі безпідставного дозволу пану К. не відповідати на окремі запитання захисту, що стосуються обставин вчинення інкримінованих заявнику злочинів, гарантоване пунктом 1 статті 6 та підпункту (d) пункту 3 статті 6 Конвенції право допитувати свідка або вимагати його допиту було істотно обмежене.

206. Становище заявника надалі погіршувалося через те, що йому не було дозволено ставити пану К. запитання про певні обставини, здатні поставити під сумнів достовірність його показань...

209. Суд вважає, що, з огляду на важливість показань пана К., необхідно було надати можливість перевірити їх достовірність за допомогою перехресного допиту.

210. Суд зауважує, що суддя, яка головувала на засіданні, відхилила всі питання стосовно судимості пана К., мотивів відмови від надання показань проти заявника під час першого допиту в 1999 році, мотивів, які спонукали його почати давати такі свідчення у 2003 році, а також ймовірного тиску на нього з боку органів прокуратури... Суд вказує, що завданням присяжних було визначити, яке значення, якщо таке є, надавати показанням пана К. проти заявника. Для виконання цього завдання вони повинні були знати про всі відповідні обставини, що стосуються даного питання і впливають на точність і достовірність показань, у тому числі знати мотиви пана К., які могли підштовхнути його до спотворення фактів. Отже, для сторони захисту було вкрай важливо обговорити ці запитання в присутності присяжних з метою перевірки надійності і об'єктивності показань пана К. Суд стурбований заявою судді, яка головувала на засіданні, про те, що

адвокат заявника «не має права ставити під сумнів показання свідків»... і що присяжним «[немає] необхідності знати про мотиви, що спонукали пана К. дати показання [проти заявника]»...

211. Зважаючи на той факт, що заявнику не було дозволено ставити пану К. запитання стосовно обставин, які могли б поставити під сумнів достовірність його показань, і що ці показання стали вирішальними в справі щодо заявника, Суд доходить висновку, що право заявника на захист було істотно обмежене.

212. Суд доходить висновку, що внаслідок відмови пана К. та за підтримки судді, яка головувала на засіданні, відповідати на окремі запитання щодо обставин скоєння інкримінованих заявнику злочинів, а також внаслідок накладеної суддею заборони ставити запитання пану К. стосовно обставин, які могли б поставити під сумнів достовірність його показань, право заявника на захист було обмежене в обсязі, несумісному з наданими пунктом 1 статті 6 та підпунктом (d) пункту 3 статті 6 Конвенції гарантіями. За таких обставин неможливо стверджувати, що стосовно заявника було проведено справедливий судовий розгляд.

► «Шачашвілі проти Німеччини» (Schatschaschwili v. Germany) [ВП], 9154/10, 15 грудня 2015 року.

(a) Загальні принципи

100. Суд нагадує, що гарантії, передбачені підпунктом (d) пункту 3 статті 6 Конвенції, являють собою окремі аспекти права на справедливий розгляд, передбаченого пунктом 1 статті 6... відповідно, скарга заявника підлягає розгляду у світлі обох положень Конвенції та в їхньому взаємозв'язку...

101. Основним завданням Суду в контексті пункту 1 статті 6 Конвенції є оцінка справедливості провадження в кримінальній справі в цілому... Здійснюючи таку оцінку, Суд розглядає провадження в справі в цілому, у тому числі порядок збирання доказів, приймає до уваги право на захист, але враховує також інтерес суспільства і потерпілих у належному розслідуванні злочину та, у разі необхідності, права свідків...

102. Принципи, що підлягають застосуванню у випадку неявки свідка обвинувачення в судові засідання, у той час як показання, дані ним раніше, прийняті судом як доказ, було узагальнено й уточнено в згадуваному вище рішенні... у справі Аль-Хаваджа і Тагері (Al-Khawaja and Tahery)...

103. Суд у даному рішенні підкреслив, що підпункт (d) пункту 3 статті 6 Конвенції закріплює принцип, згідно з яким перш ніж обвинувачений може бути засуджений, усі докази, що вказують на його винуватість, повинні, як правило, бути перевірені в його присутності у відкритому судовому засіданні з метою забезпечення змагальності судового процесу...

104.... Попри те, що першочерговим завданням статті 6 Конвенції з питань, які стосуються кримінального судочинства, є забезпечення справедливого розгляду «судом», компетентним розглядати «кримінальні справи», з цього не випливає, що дана стаття не може застосовуватися і на стадії досудового розслідування. Отже, стаття 6 Конвенції, а особливо пункт 3 цієї статті, підлягає застосуванню

навіть тоді, коли справу ще не направлено до суду, якщо і коли існує загроза того, що справедливість судового розгляду може серйозно постраждати через недотримання положень зазначеної статті на початкових стадіях провадження...

105. Однак використання як доказів показань, отриманих на стадіях досудового розслідування і судового розгляду, саме собою не суперечить пункту 1 та підпункту (d) пункту 3 статті 6 Конвенції за умови, що права сторони захисту були дотримані. Зазвичай ці права передбачають надання підсудному достатньої й належної можливості поставити запитання свідку обвинувачення і поставити під сумнів його показання або в момент давання цим свідком показань, або на більш пізній стадії провадження...

106. У згадуваному вище рішенні в справі Аль-Хаваджа і Тагері Суд дійшов висновку про те, що прийняття як доказу показань свідка, який не з'явився в судове засідання, свідчення якого, отримані на стадії досудового розслідування, були єдиною або вирішальною підставою для визнання підсудного винним, не приводить автоматично до порушення пункту 1 статті 6 Конвенції. Суд мотивував свій висновок тим, що негнучке застосування так званого «єдиного або вирішального правила» (відповідно до якого судовий розгляд визнається несправедливим, якщо обвинувальний вирок ґрунтується виключно або здебільшого на показаннях свідка, якому обвинувачений не мав можливості поставити запитання на жодній стадії провадження в справі)... суперечило б традиційному підходу Суду до розгляду скарг щодо порушення права на справедливий судовий розгляд, гарантованого пунктом 1 статті 6 Конвенції, що полягає у встановленні того, чи було справедливим провадження загалом. Однак прийняття таких доказів з огляду на неминучі ризики для справедливості судового розгляду являє собою важливий чинник, який слід брати до уваги під час розв'язання питання про збалансування інтересів...

107. Відповідно до принципів, розроблених у згадуваній вище справі Аль-Хаваджа і Тагері, слід застосувати критерії триступеневого тесту для встановлення відповідності кримінального провадження пункту 1 та підпункту (d) пункту 3 статті 6 Конвенції, у якому як докази були використані показання свідка, що не з'явився в судове засідання і не був допитаний на стадії судового розгляду... Суд повинен встановити:

- (i) чи існували поважні причини для неявки свідка в судове засідання і, відповідно, для прийняття як доказу неперевірених показань свідка, що не з'явився...;
- (ii) чи були показання відсутнього свідка єдиною або вирішальною підставою для визнання підсудного винним;
- (iii) чи існували достатні зрівноважувальні чинники, у тому числі важливі процесуальні гарантії, здатні компенсувати невідгідне становище сторони захисту внаслідок прийняття як доказу неперевірених показань, і чи забезпечили вони справедливість судового розгляду в цілому...

108. Що стосується застосування вищенаведених принципів..., Суд нагадує, що, хоча він і зважає на суттєві відмінності, наявні між правовими системами та процедурами, у тому числі різні підходи до визнання прийнятними доказів під час здійснення провадження в кримінальній справі, у кінцевому підсумку

Суд повинен застосовувати єдиний стандарт оцінки під час розгляду скарг на порушення пункту 1 та підпункту (d) пункту 3 статті 6 Конвенції незалежно від правової системи, у якій розглядається справа...

109.... Під час розгляду справ Суд, зрозуміло, усвідомлює відмінності між правовими системами країн, що приєдналися до Конвенції, коли мова йде про такі питання, як прийняття як доказу показань відсутнього свідка і надання відповідних гарантій, що забезпечують справедливість розгляду. У цій справі Суд належним чином враховує подібні відмінності при встановленні, зокрема, того, чи існували достатні зрівноважувальні чинники, здатні компенсувати невідгідне становище сторони захисту внаслідок прийняття як доказу неперевірених показань...

(b) Взаємозв'язок між трьома критеріями тесту справи Аль-Хаваджа

110.... Очевидно, що кожен з трьох критеріїв тесту підлягає дослідженню, якщо, як і в рішенні в справі Аль-Хаваджа і Тагері, на питання першого (чи існували поважні причини для неявки свідка) і другого (чи були показання відсутнього свідка єдиною або вирішальною підставою для визнання підсудного винним) критеріїв надано ствердну відповідь... Але Суду належить з'ясувати, чи повинні всі три критерії тесту бути досліджені у випадках, коли відповідь на питання першого або другого критерію негативна, а також з'ясувати, у якому порядку має здійснюватися проходження всіх критеріїв тесту.

(i) Чи тягне автоматично відсутність поважних причин для неявки свідка в судове засідання порушення пункту 1 та підпункту (d) пункту 3 статті 6 Конвенції

...

112. Суд зауважує, що вимога щодо надання обґрунтування в разі, якщо свідок не був викликаний, отримала розвиток у його практиці стосовно розв'язання питання про те, чи ґрунтується засудження підсудного виключно або вирішальним чином на показаннях відсутнього свідка... Суд нагадує, що причиною винесення рішення в справі Аль-Хаваджа і Тагірі, у якому він відступив від так званого «єдиного або вирішального правила», було прагнення відійти від практики його автоматичного застосування і повернутися до традиційного розгляду питання про справедливість провадження в цілому... Втім, формуванню нового невідбіркового підходу сприяло б визнання судового розгляду несправедливим виключно на підставі відсутності поважної причини для неявки свідка, навіть якщо неперевірені показання не були ані єдиним, ані вирішальним доказом і, можливо, навіть не мали значення для вирішення справи.

113.... Велика палата... вважає, що відсутність поважних причин для неявки свідка сама собою не може свідчити про несправедливість судового розгляду. Однак відсутність поважних причин для неявки свідка обвинувачення є важливим чинником, який слід враховувати під час оцінки справедливості судового розгляду в цілому і який може схилити шальки терезів на користь висновку про порушення пункту 1 та підпункту (d) пункту 3 статті 6 Конвенції.

(ii) чи потрібно встановлювати існування достатніх зрівноважувальних чинників, якщо неперевірені показання свідків не є ані єдиним, ані вирішальним доказом

...

115. Що стосується питання про необхідність встановлення існування достатніх зрівноважувальних чинників навіть у випадках, коли показання відсутнього свідка не є єдиним або вирішальним доказом, на якому ґрунтується обвинувальний вирок щодо заявника, Суд нагадує, що, як правило, він вважає за необхідне перевіряти справедливість розгляду загалом. Традиційно така перевірка включає аналіз важливості неперевірених доказів для доведення винуватості обвинуваченого і вивчення зрівноважувальних заходів, застосованих судами для компенсації невігідного становища, у якому опинилася сторона захисту...

116. З огляду на те, що Суд прагне визначити, чи був розгляд у цілому справедливим, він має встановити наявність достатніх зрівноважувальних чинників не тільки у випадках, коли показання відсутнього свідка є єдиним або вирішальним доказом, на якому ґрунтується обвинувальний вирок щодо заявника, але також і у випадках, коли, після здійснення оцінки національними судами доказів (детальніше див. пункт 124 цього рішення), Суд не знайде відповіді на питання, чи відповідний доказ є єдиною або вирішальною підставою для визнання особи винною, але все ж дотримується думки, що даний доказ має значну вагу і його прийняття може створити складнощі для сторони захисту. Обсяг зрівноважувальних чинників, необхідний для того, щоб судовий розгляд вважався справедливим, залежатиме від вагомості показань відсутнього свідка. Чим важливіші ці показання, тим більшу вагомість повинні мати зрівноважувальні чинники для того, щоб розгляд у цілому можна було визнати справедливим.

(iii) Порядок застосування трьох критеріїв тесту справи Аль-Хаваджа

117. Суд зауважує, що в справі Аль-Хаваджа і Тагері вимога про наявність поважних причин для неявки свідка (перший критерій) і для подальшого прийняття як доказу показань відсутнього свідка було визнано питанням попереднього характеру, яке має бути вирішено до розгляду питання про те, чи був це доказ єдиним або вирішальним (другий критерій...). У даному контексті словосполучення «попередній характер» слід тлумачити через призму послідовності, що означає, що суд повинен спочатку вирішити, чи існують поважні причини для неявки свідка і, відповідно, чи можуть бути визнані прийнятними показання відсутнього свідка. І лише прийнявши показання як доказ, суд на завершальній стадії судового розгляду і з урахуванням усіх отриманих доказів може дати оцінку вагомості показань відсутнього свідка, а також вирішити питання про те, чи є, зокрема, показання відсутнього свідка єдиним або вирішальним доказом для засудження особи. Від вагомості показань відсутнього свідка буде залежати, яку роль повинні відігравати зрівноважувальні фактори (третій критерій) для забезпечення справедливості судового розгляду загалом.

118. З огляду на вищевикладене було б доречно розглянути питання по кожному з трьох критеріїв тесту справи Аль-Хаваджа в порядку, у якому вони наводяться в згадуваному вище рішенні (див. пункт 107 вище). Однак всі три критеріїв тесту

взаємопов'язані та в сукупності допомагають встановити, чи був у цілому справедливим розгляд у кримінальній справі. Відповідно, в окремих випадках може виникати необхідність у дослідженні критеріїв тесту в іншому порядку, наприклад, якщо один з критеріїв дозволяє зробити обґрунтований висновок про справедливість або несправедливість розгляду (... тобто питання про те, чи були показання відсутнього свідка єдиним або вирішальним доказом, було досліджено до початку розгляду питань першого критерію, тобто до дослідження питання про те, чи існували поважні причини для неявки свідка).

(с) Принципи, що стосуються кожного з трьох критеріїв тесту, застосованого в справі Аль-Хаваджа

(i) Чи існувала поважна причина для неявки свідка в судове засідання

119. Суд першої інстанції повинен з'ясувати поважність причин для неявки свідка, тобто суд повинен мати вагомі фактичні або правові підстави для незабезпечення явки свідка в судове засідання. Якщо існувала поважна причина для неявки свідка в цьому сенсі, це означає, що існувала поважна причина або правова підстава для прийняття судом першої інстанції неперевіраних показань відсутнього свідка як доказу. Є низка причин, коли свідок не може з'явитися в судове засідання, такі як: неявка у зв'язку зі смертю або через страх..., неявка за станом здоров'я... або внаслідок недосяжності свідка.

120. У справах щодо відсутності свідка у зв'язку з його недосяжністю Суд вимагає від суду першої інстанції докладання всіх розумних зусиль для забезпечення явки свідка... Суд визнав, що той факт, що національні суди не спромоглися встановити місце перебування відповідного свідка або свідок виїхав з країни, де здійснювалося провадження, сам собою не є достатнім, щоб можна було стверджувати про виконання вимог підпункту (d) пункту 3 статті 6, яка вимагає від держав-учасниць вживати позитивних заходів для забезпечення права обвинуваченого допитати свідків обвинувачення або вимагати їхнього допиту... Держави-учасниці мають здійснювати такі заходи для забезпечення ефективної реалізації прав, гарантованих статтею 6... Якщо цих заходів не вжито, вина за неявку свідка покладається на національні органи влади...

121. До завдань Суду не входить складання переліку конкретних заходів, які національні суди повинні вжити, щоб докласти всіх розумних зусиль для забезпечення явки свідка, якого вони зрештою визнають недосяжним... Однак, зрозуміло, що вони повинні здійснювати активні заходи з розшуку свідка за допомогою національних органів влади, включно з поліцією... і повинні, як правило, просити про надання міжнародної правової допомоги в разі проживання свідка за кордоном та за умови існування таких механізмів...

122. Необхідність докладання всіх розумних зусиль з боку національних органів влади для забезпечення явки свідка в судове засідання також передбачає ретельне вивчення національними судами причин неможливості явки свідка в судове засідання з урахуванням конкретної ситуації стосовно кожного свідка...

(ii) Чи були показання відсутнього свідка єдиною або вирішальною підставою для визнання підсудного винним

123. Що ж стосується питання про те, чи були показання відсутнього свідка, прийняті як доказ, єдиною або вирішальною підставою для визнання підсудного винним (другий критерій тесту, застосованого в справі Аль-Хаваджа), Суд ще раз підкреслює, що під «єдиним» доказом слід розуміти один наявний доказ проти обвинуваченого... Під «вирішальним» доказом у вузькому сенсі слід розуміти доказ, значущість або важливість якого є такими що можуть вплинути на результат розгляду справи. У випадках, коли неперевірені показання свідка підтверджуються іншими доказами, оцінка того, чи є вони вирішальними, залежатиме від вагомості таких інших доказів; чим вагомішими вони є, тим меншою є вірогідність того, що показання відсутнього свідка вважатимуться вирішальними...

124. Оскільки Суд не виконує функції суду четвертої інстанції..., точкою відліку під час розв'язання питання про те, чи ґрунтується обвинувальний вирок щодо заявника виключно або вирішальним чином на письмових показаннях відсутнього свідка, є рішення національних судів... Суд повинен перевірити оцінку доказів, здійснену національними судами з урахуванням визначень, які він дав висловам «єдиний» і «вирішальний» доказ, і самостійно з'ясувати, чи є така оцінка вагомості доказів неприйнятною чи необґрунтованою... Крім того, Суд повинен дати свою власну оцінку вагомості показань відсутнього свідка, якщо національні суди не зазначили свою позицію з цього питання, або якщо їхня позиція не є чіткою...

(iii) Чи існували достатні зрівноважувальні чинники, здатні компенсувати невігідне становище сторони захисту під час судового розгляду

125. Що стосується питання, чи існували достатні зрівноважувальні чинники, здатні компенсувати невігідне становище сторони захисту у зв'язку з прийняттям неперевірених показань свідків як доказу (третій критерій тесту, застосованого в справі Аль-Хаваджа), Суд ще раз підкреслює, що такі зрівноважувальні чинники повинні дозволити здійснити справедливу і належну оцінку достовірності таких показань...

126. Суд визнає важливою гарантією обачність національних судів під час розв'язання питання про прийняття неперевірених показань відсутнього свідка... Суди повинні продемонструвати, що вони усвідомлюють, що показання відсутнього свідка мають меншу вагу... У цьому сенсі Суд враховував, чи надавали національні суди детальне обґрунтування того, чому вони вважають такі показання надійними, водночас враховуючи й інші наявні докази... Він так само враховує будь-які вказівки, які суддя в справі надавав присяжним щодо того, як слід оцінювати показання відсутніх свідків...

127. Додатковою гарантією за таких обставин може бути відтворення під час слухання справи відеозапису допиту відсутнього свідка, проведеного на етапі досудового розслідування, що дозволило б суду, сторонам обвинувачення і захисту спостерігати за поведінкою свідка під час допиту і сформуванню власну думку щодо надійності його показань...

128. Ще однією істотною гарантією є наявність у суду доказів, що підтверджують неперевірені показання свідка... Такі докази можуть включати, зокрема, отримані в судовому засіданні показання осіб, яким відсутній свідок розповів про події відразу після їхнього настання..., речові докази, у тому числі матеріали судових експертиз..., або експертні висновки щодо травм, завданих потерпілому, або їхньої достовірності... Суд також вважає, що важливим чинником на підтвердження показань відсутнього свідка є факт наявності багатьох спільних рис в описі інкримінованого злочину, наданого відсутнім свідком, скоєного проти нього чи неї, і описі схожого злочину, скоєного тим самим обвинувачуваним, що був наданий іншим свідком за умови, що доказів змови свідків не було виявлено. Ці збіги набувають ще більшого значення, якщо останній свідок давав показання під час судового розгляду і надійність його показань була перевірена під час перехресного допиту...

129. Крім того, у випадку неявки свідка в судове засідання і неможливості його допиту, важливою гарантією є надання стороні захисту можливості поставити свої запитання свідку опосередковано, наприклад, у письмовій формі під час судового розгляду...

130. Іншою важливою гарантією для компенсації невігідного становища сторони захисту у зв'язку з прийняттям неперевірених показань свідка під час судового розгляду є надання заявнику або адвокату захисту можливості допитати свідка на стадії досудового розслідування... У цьому сенсі Суд дійшов висновку, що якщо слідчі органи вже на етапі розслідування з'ясували, що свідок не буде заслуханий у судовому засіданні, вони повинні надати стороні захисту можливість поставити потерпілому запитання на стадії досудового розслідування... Такі досудові слухання проводяться, зазвичай, з метою попередження можливого ризику неявки ключового свідка в судове засідання для надання показань...

131. Підсудному слід також надати можливість розповісти свою версію подій і поставити під сумнів надійність показань відсутнього свідка, вказавши на будь-яку неузгодженість або невідповідність із показаннями інших свідків... У випадках, коли особа свідка є відомою стороні захисту, остання може встановити та розслідувати будь-які мотиви свідка щодо надання неправдивих показань, і, відповідно, може ефективно заперечувати надійність свідка, хоча й меншою мірою, ніж безпосередньо під час допиту...

2. Застосування вищевикладених принципів у цій справі

(а) Чи існували поважні причини для неявки свідків О. і П. у судове засідання

...

137. Земельний суд, здійснивши критичний аналіз причин відмови свідків від надання показань на стадії судового розгляду, що проводився в Німеччині, зазначених у медичних довідках, наданих ними, і визнавши ці причини, як видно вище, недостатніми для обґрунтування їхньої неявки, звернувся до кожної зі свідків окремо, запропонувавши їм різні варіанти надання показань у ході судового розгляду, які були ними відхилені.

138. Земельний суд вдався до заходів міжнародної правової допомоги та надіслав запит про виклик свідків до суду Латвії з тим, щоб суддя земельного суду, який головував на засіданні, міг допитати їх з використанням відеозв'язку, а сторона захисту могла поставити їм свої запитання в ході перехресного допиту. Однак судове засідання було скасовано судом Латвії, який прийняв відмову свідків від надання показань на підставі наданих ними медичних довідок. Земельний суд знову здійснив критичний аналіз наведених свідками причин, через які вони не могли з'явитися в судове засідання, та запропонував суду Латвії організувати обстеження свідків лікарем з-серед працівників державної системи охорони праці, або, як варіант, застосувати примусове приведення їх до суду, але дана пропозиція залишилася без відповіді...

139. Зважаючи на вищевикладене, Велика палата погоджується з висновком палати Суду з даного питання і визнає, що земельний суд доклав усіх розумних зусиль у рамках чинного законодавства... для забезпечення явки свідків О. і П. В межах своїх повноважень на території Німеччини Земельний суд вичерпав усі розумні засоби для забезпечення явки в судове засідання О. і П., громадян Латвії, які проживають на території цієї країни. Суд вважає, зокрема, що ніщо не вказувало на те, що суд, який розглядав справу, міг домогтися допиту свідків у розумний термін після проведення двосторонніх переговорів з владою Латвійської Республіки, що пропонував зробити заявник. Відповідно до принципу *impossibilium nulla est obligatio* на національні суди не може бути покладено відповідальності за неявку свідків.

140. Відповідно, з погляду суду, що розглядав справу, мала місце поважна причина для неявки свідків О. і П. у судове засідання і, як наслідок, для прийняття як доказу показань, які свідки дали співробітникам поліції і слідчому судді на стадії досудового розслідування.

(b) Чи були показання відсутніх свідків єдиною або вирішальною підставою для визнання підсудного винним

...

143. Самостійно оцінюючи вагомість показань свідків у світлі висновків національних судів, Суд має враховувати значущість інших наявних доказів винуватості... Суд зауважує, що в земельного суду були, зокрема, наступні докази, що стосуються вчиненого злочину: показання з чужих слів, які дали в судовому засіданні сусідка свідків Е. і їхня подруга Л., які переказали версію подій, що сталися 3 квітня 2007 року, про яку їм розповіли свідки О. і П.; зізнання заявника, зроблене в судовому засіданні, у тому, що у відповідний час він перебував у квартирі О. і П. і стрибнув з балкона, переслідуючи П.; дані геолокації та записи двох телефонних розмов, що відбулися між одним з обвинувачених і заявником під час вчинення злочину, які вказують на те, що заявник перебував у квартирі, де було скоєно злочин, і також стрибнув з балкона, намагаючись наздогнати одну з мешканок цієї квартири, яка втікала; дані GPS, які вказують на те, що автомобіль одного з обвинувачених у відповідний час був припаркований поруч з квартирою свідків; і, зрештою, докази, що стосуються злочину, скоєного в м. Касселі 14 жовтня 2006 року заявником і ще однією особою.

144. Суд, вивчивши зазначені докази, може лише констатувати, що О. і П. були єдиними очевидцями вчинення злочину. Решта доказів, що були в розпорядженні судів, виглядали або як показання з чужих слів, або як звичайні непрямі докази технічного характеру та інші докази, які не дозволяють зробити висновок про вчинення розбою і вимагання як такі. З огляду на вищевикладене Суд вважає, що показання свідків є «вирішальними», тобто мають визначальне значення під час вирішення питання про винуватість заявника.

(с) Чи існували достатні зрівноважувальні чинники, здатні компенсувати невігідне становище сторони захисту внаслідок прийняття як доказу неперевіраних показань

145. Суд також має здійснити третій крок та з'ясувати, чи існували достатні зрівноважувальні фактори, здатні компенсувати невігідне становище сторони захисту внаслідок визнання судами як прийнятного доказу показань відсутніх свідків, що мали вирішальне значення. Як зазначено вище (див. пункти 125–131), у даному сенсі набувають значення наступні чинники: підхід національного суду до розгляду неперевіраних доказів, наявність та значущість інших обвинувальних доказів, а також процесуальні заходи, вжиті для компенсації відсутності можливості безпосередньо поставити свідкові запитання під час перехресного допиту в суді.

(i) Підхід національного суду до прийняття як доказу неперевіраних показань

146. З приводу підходів національних судів до показань відсутніх свідків О. і П. Суд зазначає, що земельний суд з обережністю підійшов до оцінки цього доказу. Земельний суд прямо зазначив у своєму вирокі, що він був зобов'язаний з особливою обачністю підійти до оцінки надійності свідків, оскільки ані суд, ані сторона захисту не мали можливості допитати їх і спостерігати за поведінкою свідків у суді.

147. Суд зазначає в даному сенсі, що земельний суд на стадії судового розгляду не мав можливості переглянути відеозапис допиту свідків слідчим суддею, бо фіксування допиту за допомогою відеозапису не здійснювалося. Суд звертає увагу на те, що в країнах, що належать до різних правових систем, суди використовують таку можливість (див. для порівняння приклади, наведені в пункті 127 вище), що дозволяє цим судам, стороні захисту і стороні обвинувачення спостерігати за поведінкою свідка під час допиту і скласти чіткіше уявлення про надійність свідка.

148. Земельний суд у своєму достатньо вмотивованому рішенні чітко зазначив, що він усвідомлює невелику доказову цінність неперевіраних показань свідків. Земельний суд порівняв показання свідків О. і П., що були надані ними в ході декількох допитів на стадії досудового розслідування, і встановив, що свідки детально й однаково описали обставини скоєння злочину. Суд, який розглядав справу, визнав, що незначні суперечності в показаннях свідків можуть бути пояснені їх прагненням не розкривати державним органам відомості про характер їхньої професійної діяльності. Крім того, як зазначив земельний суд, той факт,

що свідки не впізнали заявника, показує, що вони не мали на меті звинуватити заявника у вчиненні злочину.

149. Суд також зауважив, що земельний суд, оцінюючи надійність показань свідків, також розглянув деякі аспекти їх поведінки. Земельний суд взяв до уваги той факт, що свідки не відразу повідомили в поліцію про злочин і що вони не з'явилися в судові засідання без поважних причин. Земельний суд вважає, що така поведінка має пояснення (свідки боялися, що в них будуть проблеми з поліцією або що злочинці захочуть їм помститися, а також їм було неприємно згадувати і відповідати на питання про злочин) і не впливає на надійність їхніх показань.

150. З огляду на вищевикладене Суд вважає, що земельний суд ретельно дослідив питання про надійність і достовірність показань відсутніх свідків. Суд зазначає у зв'язку з цим, що виконанню його завдання з аналізу підходу суду, що розглядав справу, до прийняття як доказу неперевірених показань свідків сприяло те, що земельний суд вказав мотиви, якими він керувався під час оцінки досліджуваних ним доказів, що взагалі властиво континентальній системі права.

(ii) Наявність і значущість інших обвинувальних доказів

151. Суд нагадує, що земельний суд, як зазначено вище..., мав у своєму розпорядженні також інші непрямі обвинувальні докази, а також показання з чужих слів, які підтверджували показання свідків О. і П.

(iii) Процесуальні заходи, спрямовані на компенсацію відсутності можливості безпосередньо поставити свідкові запитання в ході перехресного допиту в суді

152. Суд зауважує, що заявнику була надана можливість викласти власну версію подій, що сталися 3 квітня 2007 року, і поставити під сумнів надійність показань свідків, яких він знав, у тому числі поставити запитання іншим свідкам, які давали показання з чужих слів у ході перехресного допиту в судовому засіданні.

153. Однак Суд звертає увагу на те, що заявник був позбавлений можливості поставити запитання свідкам О. і П. опосередковано, наприклад, у письмовій формі. Крім того, на стадії досудового розслідування ані заявнику, ані його захиснику не було надано можливості допитати свідків.

154. При цьому Суд вказує на розбіжність позицій сторін з питання про те, чи відповідає національному законодавству відмова призначити заявнику захисника і дозволити захиснику бути присутнім під час допиту свідків слідчим суддею. Суд вважає, що для цілей розгляду цієї справи немає потреби у формулюванні Судом остаточної позиції з даного питання. Суд нагадує, що під час розв'язання питання про порушення статті 6 Конвенції його завдання полягає не в перевірці відповідності дій національних судів національному законодавству..., а в оцінці справедливості судового розгляду в цілому, але з урахуванням конкретних обставин справи, у тому числі способу отримання доказів (див. для порівняння пункт 101 вище).

155. Суд вважає, що... слід звернути увагу на те, що відповідно до положень законодавства Німеччини органи обвинувачення можуть призначити заявнику захисника... Захисник був би наділений правом бути присутнім під час допиту

свідків слідчим суддею і, отримав би повідомлення про проведення допиту... Ці процесуальні гарантії, закріплені в КПК Німеччини, отримали розвиток у рішеннях Федерального верховного суду Німеччини..., проте їх не було застосовано в справі заявника.

156. Суд хотів би підкреслити, що хоча підпункт (d) пункту 3 статті 6 Конвенції регулює питання проведення перехресного допиту свідків обвинувачення безпосередньо під час судового розгляду, особливості допиту свідків обвинувачення на стадії досудового розслідування мають істотне значення при розв'язанні питання про справедливість самого судового розгляду і навіть можуть поставити під сумнів справедливість судового розгляду, якщо ключові свідки не можуть бути допитані судом і якщо внаслідок цього їхні показання, отримані на стадії досудового розслідування, представлені безпосередньо в судовому засіданні (див. для порівняння пункт 104 вище).

157. За таких обставин для розв'язання питання про справедливість судового розгляду в цілому конче необхідно перевірити, чи могли слідчі органи припустити на момент проведення допиту на стадії досудового розслідування, що свідок не буде допитаний на стадії судового розгляду. Якщо слідчі органи в ході досудового розслідування дійшли обґрунтованого висновку про неможливість допиту окремого свідка в судовому засіданні, важливою гарантією для сторони захисту було б надання їй можливості поставити запитання цьому свідкові на стадії досудового розслідування...

158. У зв'язку з цим Суд зазначає, що заявник поставив під сумнів висновок земельного суду про те, що неявка свідків у судові засідання неможливо було передбачити. Суд погоджується із заявником у тому, що свідки були допитані слідчим суддею, оскільки на думку органів обвинувачення існувала небезпека втрати доказів через наміри свідків повернутися до Латвії. Ці доводи викладені в мотивувальній частині спрямованого слідчому судді клопотання прокуратури про невідкладний допит О. і П. з метою отримання достовірних показань, які надалі могли бути використані в суді... З огляду на це Суд зауважує, що згідно з пунктом 1 статті 251 КПК протокол попереднього допиту свідка, проведеного слідчим суддею, може бути зачитаний у судовому засіданні, за менш суворих умов, аніж протоколи допитів свідків поліцією...

159. Суд зазначає, що... правоохоронні органи усвідомлювали, що свідки О. і П. не одразу звернулися до поліції із заявою про злочин, побоюючись проблем з поліцією і помсти з боку правопорушників. До того ж вони перебували в Німеччині лише тимчасово, у той час як їхні сім'ї залишалися в Латвії. Свідки О. і П. пояснили, що вони хотіли повернутися на батьківщину якомога швидше. За даних обставин позиція органів обвинувачення щодо того, що цих свідків, ймовірно, згодом неможливо буде допитати під час розгляду справи в суді, порушеній стосовно заявника в Німеччині, вбачається дійсно переконливою.

160. Попри це органи обвинувачення не надали захиснику, призначеному для представництва інтересів заявника, можливості (яку мали надати заявникові відповідно до положень національного законодавства) допитати свідків О. і П. на стадії досудового розслідування. Отже, правоохоронні органи взяли на

себе передбачуваний ризик, який згодом справдився, що ані в обвинуваченого, ані в його захисника не буде можливості допитати О. і П. на жодній стадії провадження...

(iv) Оцінка справедливості судового розгляду в цілому

161. Оцінюючи справедливість судового розгляду в цілому, Суд враховує наявні зрівноважувальні чинники в їхній сукупності у світлі висновків Суду про те, що показання О. і П. мали «вирішальне» значення під час розв'язання питання визнання заявника винним...

162. Суд зазначає, що в розпорядженні суду, що розглядав справу, були додаткові обвинувальні докази щодо скоєного заявником злочину. Однак Суд зауважує, що не було вжито майже жодних заходів для компенсації відсутності можливості безпосередньо поставити запитання свідкові в ході перехресного допиту на стадії судового розгляду. На думку Суду, надання захиснику підсудного можливості допитати ключового свідка обвинувачення принаймні на стадії досудового розслідування є найважливішою процесуальною гарантією, що забезпечує право обвинуваченого на захист, і відсутність такої гарантії є істотним чинником під час здійснення оцінки справедливості розгляду в цілому відповідно до пункту 1 і підпункту (d) пункту 3 статті 6 Конвенції.

163. Дійсно, суд першої інстанції з належною ретельністю підійшов до оцінки надійності відсутніх свідків і достовірності їхніх показань, намагаючись у такий спосіб компенсувати неможливість перехресного допиту свідків, а також взяв до уваги той факт, що заявник мав можливість надати власну версію подій у м. Геттінгені. Однак, з огляду на важливість показань єдиних очевидців злочину, за вчинення якого його було засуджено, вжиті зрівноважувальні заходи були недостатніми для забезпечення справедливої та належної оцінки достовірності неперевірених показань.

164. Суд доходить висновку про те, що за даних обставин відсутність у заявника можливості допитати або вимагати допиту свідків О. і П. на будь-якій стадії провадження в справі є підставою для визнання несправедливим судового розгляду загалом.

165. Відповідно, мало місце порушення пункту 1 та підпункту (d) пункту 3 статті 6 Конвенції.

Див. також «Тягар доведення» («Тлумачення сумнівів на користь підозрюваного») вище

Відмова від перехресного допиту

► «Аль-Хаваджа і Тагері проти Сполученого Королівства» (Al-Khawaja and Tahery v. United Kingdom) [ВП], 26766/05, 15 грудня 2011 року.

123. Якщо підсудний або особи, які діють від його імені, викликають у свідка страх, є сенс зачитати показання цього свідка в судовому засіданні без необхідності давати показання особисто чи бути допитаним підсудним або його представниками, навіть якщо його показання є єдиним або вирішальним доказом

проти підсудного. Дозволити підсудному використати страх, який він викликає у свідків, означало б зневагу до прав потерпілих і свідків. Жоден суд не погодиться поставити під сумнів неупереджений характер судового розгляду в такий спосіб. Отже, підсудний, який діє в такий спосіб, бере на себе ризик відмови від свого права допитати таких свідків згідно з підпунктом (d) пункту 3 статті 6. Те саме стосується і випадків, коли погрози або дії, які призводять до виникнення у свідка страху давати показання, походять від тих, хто діє від імені підсудного або з його відома і схвалення.

... Суд сповна оцінює труднощі, що можуть виникнути при встановленні того, чи відповідає підсудний або його співучасники в конкретному випадку за погрози або безпосереднє залякування свідка. Проте справа Тагері показує, що такі труднощі не є нездоланими, і що вони не заважатимуть ефективному розслідуванню.

► **«А С проти Фінляндії» (A S v. Finland), 40156/07, 28 вересня 2010 року.**

70. Ані буква, ані дух статті 6 Конвенції не забороняють особі з власної волі в словесній або в мовчазній формі відмовитися від права на справедливий суд. Проте, щоб мати силу згідно з Конвенцією, така відмова повинна бути однозначною; вона також має бути забезпечена мінімальними гарантіями, що відповідають ступеню її важливості. До того ж вона не повинна суперечити важливим суспільним інтересам...

71. Суд нагадує, що перш ніж стверджувати, що обвинувачений через свою поведінку відмовився від важливого права, встановленого статтею 6, необхідно довести, що він міг обґрунтовано передбачити, якими будуть наслідки його поведінки...

72. Як зазначив Суд вище, суди, що розглядали справу, з готовністю визнали, що провадження в справі здійснювалося з порушеннями, оскільки заявникові не було надано можливості поставити запитання А. Суд також зауважує, що заявник безпосередньо не заявляв клопотання про виключення відеозапису з доказів. Під час розгляду справи районним судом заявник, заслухавши доводи сторін, зрештою погодився на перегляд відеозапису. Хоча він пізніше пояснив в апеляційному суді, що йому не залишили іншого вибору, як зробити це, оскільки суд першої інстанції дозволив використати показання доктора наук С. щодо А.; отже, заявник остаточно залишив питання прийнятності доказів, у цілому, на розсуд апеляційного суду...

73. Суд не знаходить підстав вважати, що заявник, правову допомогу якому протягом усього судового провадження надавав адвокат, не розумів, що, погодившись на перегляд відеозапису показань А., він надав дозвіл судам, що розглядали справу, зробити повну оцінку цих показань у контексті наявних у суду доказів загалом. Отже, заявник прийняв зважене рішення на користь вільної оцінки судами доказів, хоча і не в його силах було обмежити суди у висновках, сприятливих виключно для його захисту. Як виявилось, суди, які розглядали справу, дійшли різних висновків, оцінюючи ті самі докази.

74. Проте Суд вважає, що лише через згоду на перегляд відеозапису зазначеним вище способом заявник не може вважатися таким, що з власної волі в словесній або в мовчазній формі відмовився від свого права ставити запитання А. Навпаки, заявник послідовно стверджував, що провадження здійснювалося з порушеннями, оскільки йому не було надано такої можливості, і він просив суди взяти до уваги цю обставину під час оцінки прийнятності доказів. Оскільки було зрозуміло, що А. не зможе знову дати показання, заявник вирішив послатися на відеозапис у ситуації, коли інші докази, подані до суду, мали непрямий характер. Суд не може зробити висновок про те, що за цих обставин заявник недвозначно відмовився від свого права на справедливий судовий розгляд.

Достовірність свідчень

► «Корнеліс проти Нідерландів» (Cornelis v. Netherlands) (ухв.), 994/03, 25 травня 2004 року.

... прокуратура уклала угоду з паном З., і його свідчення були використані як доказ проти заявника. Суд зазначає, що заявнику та національним судам про цю угоду було відомо від самого початку, і вони всебічно допитували пана З., щоб перевірити його надійність та достовірність. Окрім того, національні суди показали, що вони добре усвідомлюють всі ризики, труднощі та помилки, що супроводжують угоди зі свідками в кримінальних справах. У вирокках, ухвалених у справі заявника, всі сторони угоди були детально і ретельно проаналізовані, при цьому приділено належну увагу численним запереченням, заявленим з боку захисту.

Отже, Суд доходить висновку, що не можна вважати, ніби заявника було засуджено на підставі доказів, щодо яких він не мав ніякої можливості або достатньої можливості скористатися своїми правами на захист відповідно до пункту 1 статті 6 Конвенції.

► «Гаусхільдт проти Данії» (ухв.) (Hauschildt v. Denmark), 10486/83, 9 жовтня 1986 року.

3. ... d.... У зв'язку з цією скаргою Комісія пригадує, що під час заслуховування свідка в апеляційному суді спочатку оголосили його свідчення в міському суді, а потім його запитали, чи він не відмовляється від своїх свідчень. Потім відбулося ще одне заслуховування свідка, у ході якого адвокат захисту, прокурор і судді могли ставити додаткові запитання, аби прояснити ситуацію. Комісія загалом вважає, що коли свідкові спершу нагадують про те, що він заявляв під час свідчення в суді нижчої інстанції, то доказова сила його свідчень може зменшуватися. Однак вона бере до відома, що сторонам надали змогу поставити свідкам додаткові запитання, щоб отримати додаткову інформацію або поставити під сумнів точність їхніх свідчень. За цих обставин, Комісія вважає, що застосований підхід не міг за своїм характером зробити слухання несправедливим і, отже, не становив порушення Конвенції.

**► «Еркапіч проти Хорватії» (Erkapić v. Croatia), 51198/08,
25 квітня 2013 року.**

79. Що стосується способу та обставин отримання доказів, Суд зазначає, що сторони не мають розбіжностей відносно того, що І. Г. Х., В. Ш. і Н. С. мали героїнову залежність у той час, коли вони давали свої показання в поліції. Більше того, в І. Г. Х. був розлад особистості, який також не заперечувався сторонами... Всі вони стверджували, що під час допиту в поліції вони страждали від абстиненції, а І. Г. Х. і Н. С. також вказували, що їм було відмовлено в наданні медичної допомоги під час тримання під вартою... Суд, однак, зауважує, що суд першої інстанції не вжив жодних заходів для з'ясування обставин, викладених у цих скаргах.

80. Крім того, Суд зазначає, що І. Г. Х. та В. Ш. подали скаргу до суду першої інстанції про те, що правова допомога, яку вони отримали під час допиту в поліції, не відповідає вимогам ефективного захисту, оскільки їм не надали права вибору адвоката на власний розсуд... Про те ж саме Н. С. скаржився слідчому судді, який вказував, що під час допиту в поліції правову допомогу йому надавав призначений адвокат... Вони також стверджували, що призначені їм поліцією адвокати насправді не були присутніми під час допиту, а лише прийшли підписати готові протоколи.

81. З іншого боку, протокол допиту І. Г. Х., складений поліцією, вказує на те, що його допит було розпочато о 23:15 і завершено 28 квітня 2001 року о 1 годині ночі; при цьому на допиті був присутній адвокат, з яким він мав п'ять хвилин на консультацію...

82. Суд також зазначає, що інтереси І. Г. Х., В. Ш. і Н. С. під час допиту поліцією та перед слідчим суддею представляли різні захисники... З огляду на їхні скарги, це свідчить не на користь того факту, що І. Г. Х., В. Ш. і Н. С. усі свідчили проти заявника. Проте, коли І. Г. Х. та В. Ш. були доставлені до слідчого судді, вони мовчали... а Н. С. скаржився на те, що він давав показання в поліції під тиском... у той час як правову допомогу йому надавав призначений адвокат.

83. Однак національні суди обмежилися лише висновком про те, що протоколи допиту жодним чином не вказували на незаконність допиту, без будь-якої подальшої оцінки обставин, за яких поліція проводила такий допит. Така ситуація уявляється особливо незадовільною з огляду на узгоджені заперечення іншого співобвинуваченого заявника, що знаходять своє підтвердження в показаннях інших свідків; зокрема, М. С. також скаржився на тиск з боку поліції... Отже, Суд вважає, що національні суди не надали належної оцінки скаргам заявника та іншого співобвинуваченого, що вказує на їхню упередженість при відправленні правосуддя.

84. Отже, за відсутності розумних доводів з боку національних органів влади Суд має серйозні сумніви щодо достовірності та точності показань, наданих І. Г. Х., В. Ш. і Н. С. поліції, а також щодо якості таких доказів.

Неправдиве свідчення

► «Х і Y проти Федеративної Республіки Німеччини» (X and Y v. Federal Republic of Germany) (ухв.), 8744/79, 2 березня 1983 року.

Свідки, що постають перед судом або перед слідчим суддею, мають офіційне і суворе зобов'язання говорити правду. У цій справі зрозуміло, що свідок Д., даючи свідчення 26 квітня, правди не говорив. Внаслідок цього його пізніше засудили за неправдиві свідчення, що не оспорюється. Оскільки цей свідок слідчому судді говорив інше, то його свідчення 26 квітня відразу породили серйозні підозри. За таких обставин органи обвинувачення були зобов'язані, відповідно до німецького законодавства, провести розслідування цієї справи. Коли вони вирішили заарештувати свідка Д. на місці, то, мабуть, зробили це, сподіваючись показати, що неправдиве свідчення в суді не залишатиметься безкарним. Однак, оскільки існувала дуже явна підозра, яка згодом виявилася правильною, Комісія не вбачає в цих діях втручання в справедливий судовий розгляд справи заявників. Ця ситуація була б іншою, якби обвинувачення необґрунтовано вдалося до такого заходу з метою чинити тиск на свідків. Проте, якщо можливий тиск є просто наслідком, до якого призвели явно неправдиві свідчення, його слід визнати частиною системи загальних гарантій кримінального процесу як такого. Комісія в цьому зв'язку повинна брати до уваги те, що передумовою системи кримінального правосуддя, яка захищає суспільство в цілому, є пильний контроль за виконанням обов'язку свідків говорити правду.

ПОКАЗАННЯ ЕКСПЕРТІВ

Об'єктивність

► «Бьоніш проти Австрії» (Bönisch v. Austria), 8658/79, 6 травня 1985 року.

32. Неважко зрозуміти, що об'єктивність експерта може викликати сумніви, особливо з боку обвинуваченого, якщо саме його висновок фактично спричинив порушення кримінального переслідування. Зовнішні ознаки в цій справі схиляють до думки, що директор був скоріше свідком з боку обвинувачення. Загалом Конвенція не забороняла допитувати його в суді, проте принцип рівності можливостей сторін, невід'ємний від поняття справедливого судового розгляду... вимагає однакового ставлення при заслуховуванні як директора, так і інших осіб, що були або могли бути викликані в різних якостях стороною захисту.

33. Суд вважає, ... що у двох оспорюваних провадженнях у справі такого одного ставлення не забезпечено.

Передовсім регіональний суд призначив директора Інституту «експертом» відповідно до австрійського законодавства; у силу цієї норми права на нього офіційно поклали функції нейтрального і безстороннього помічника суду. З цієї причини його свідчення, напевне, мали більшу вагу, ніж свідчення «свідка-експерта»,

викликаного, як то було в першому провадженні в справі, обвинуваченим..., а тим часом його нейтральність і безсторонність у конкретних обставинах могли здатися небезсумнівними...

► **«Брандштеттер проти Австрії» (Brandstetter v. Austria), 11170/84, 28 серпня 1991 року.**

44. ... той факт, що якийсь фахівець працює в тому ж інституті чи лабораторії як експерт, звіт якого покладено в основу обвинувального висновку, саме собою не виправдовує побоювання того, що він не зможе діяти з належною об'єктивністю. Якщо стверджувати протилежне, то в багатьох випадках будуть встановлені неприйнятні обмеження щодо можливостей судів отримувати експертні висновки. До того ж Суд зауважує, що з матеріалів справи не видно, щоб захист висловлював якісь заперечення під час першого слухання 4 жовтня 1983 року, коли районний суд призначав пана Бандіона, або під час другого слухання 22 листопада 1983 року, коли пан Бандіон дав усні свідчення, і йому запропонували підготувати письмову експертизу, і лише 14 лютого 1984 року, після того, як пан Бандіон подав письмову експертизу, висновки якої були несприятливими для пана Брандштеттера, адвокат останнього закинув експертові його тісні зв'язки із сільськогосподарським інститутом...

45. Той факт, що пан Бандіон належав до штату працівників сільськогосподарського інституту, не є підставою для того, щоб його розглядати... як свідка з боку обвинувачення. У матеріалах справи так само немає інших підстав для того, щоб вважати його саме таким свідком. Безперечно, пан Бандіон певною мірою вийшов за межі своїх функціональних обов'язків, зачепивши у своїй експертизі питання, пов'язані з оцінкою доказів, але це теж не дозволяє зробити висновок, що позиція, яку він обстоював у провадженні, що було предметом розгляду, була позицією свідка обвинувачення.

Отже, відмову районного суду задовольнити клопотання захисту про призначення інших експертів... не можна вважати порушенням принципу рівності можливостей сторін.

Процесуальна рівність / Альтернативна експертиза

► **«Бьоніш проти Австрії» (Bönisch v. Austria), 8658/79, 6 травня 1985 року.**

33. ... Є кілька різних обставин, що свідчать про провідну роль, яку відіграв директор.

Як «експерт» він міг бути присутнім на всіх слуханнях, з дозволу суду ставити запитання обвинуваченим і свідкам і у відповідний момент коментувати їхні свідчення...

Брак однакового ставлення був особливо помітним під час першого провадження через різницю між відповідним становищем судового експерта і «свідка-експерта» з боку захисту. Панові Прендлю як простому свідкові дозволили виступити в регіональному суді лише після того, як його викликали дати свідчення, під час якого

запитання йому ставив як суддя, так і експерт, а після цього він мав можливість сісти серед публіки... Директор же інституту користувався повноваженнями, наданими йому відповідно до норм австрійського права. Навіть більше, він безпосередньо допитував пана Прендля та обвинуваченого.

34. Крім того, як пересвідчився заявник у своїй справі, можливість у захисту домогтися призначення альтернативного експерта, була дуже незначною...

Якщо суд належної юрисдикції потребує роз'яснення щодо висновку Інституту, він мусить спочатку заслухати співробітника Інституту...; Суд не може звертатися до іншого експерта, за винятком непередбачених обставин, згаданих у статтях 125 і 126 Кримінально-процесуального кодексу..., жодної з яких у цій справі не було.

35. Отже, мало місце порушення пункту 1 статті 6.

► **«Ж. Б. проти Франції» (G. B. v. France), 44069/98,
2 жовтня 2001 року.**

68. Суд хотів би відзначити, що той лише факт, що експерт, виступаючи в суді присяжних, висловив думку, відмінну від зафіксованої ним у письмовій експертизі, сам собою не є порушенням принципу справедливого судового розгляду... Аналогічно, право на справедливий судовий розгляд не вимагає, щоб національний суд призначав за клопотанням захисту ще одного експерта, навіть тоді, коли висновок експерта, призначеного захистом, підтримує версію обвинувачення... Отже, відмову від призначення ще однієї експертизи саму собою не можна вважати несправедливою.

69. Однак Суд наголошує, що в цьому випадку експерт, виступаючи в суді, не тільки висловив іншу думку, ніж ту, яку він виклав у своїй письмовій експертизі, а повністю її змінив у перебігу одного й того ж засідання... Він також зауважує, що клопотання про призначення альтернативної експертизи заявник подав після того, як експерт здійснив цей «крутий поворот», швидко ознайомившись із новими доказами й ставши на дуже невігідну стосовно заявника позицію. Тоді як важко встановити, як саме висновок експерта міг вплинути на оцінку присяжних, Суд вважає за дуже вірогідне, що такий різкий поворот неминуче додав висновкові експерта особливої ваги.

70. З огляду на такі особливі обставини, а саме на різкий поворот у позиції експерта в поєднанні з відхиленням клопотання про альтернативну експертизу, Суд вважає, що вимоги щодо справедливого судового розгляду були порушені, і права на захист дотримані не були. Відповідно, мало місце порушення пунктів 1 в поєднанні з підпунктом b) пункту 3 статті 6 Конвенції.

► **«Аккарді та інші проти Італії» (Accardi and Others v. Italy)
(ухв.), 30598/02, 20 січня 2005 року.**

Що ж до рішення не призначати психологічну експертизу чи заслуховувати експерта-свідка захисту в судовому засіданні, Суд відзначає, що національні суди, спираючись на логічні та доречні доводи, зробили висновок, що такі слідчі дії не мали жодного значення для провадження. Флорентійський апеляційний суд

підкреслив, що Х та У вже довгий час перебували під наглядом психолога-працівника відділу соціальних служб, і що ніяких підстав сумніватися в здатності дітей докладно викласти, що з ними сталося, не було. Крім того, дітей допитували за сприяння пані Б. – спеціаліста в галузі дитячої психології.

Відповідно, Суд не може зробити висновок, що права захисту були обмежені до такої міри, що це порушувало засади справедливого судового розгляду, встановлені статтею 6 Конвенції.

► **«Ходорковській і Лебедєв проти Росії» (Khodorkovskiy and Lebedev v. Russia), 11082/06, 25 липня 2013 року.**

720. Підстави відхилення районним судом «експертних досліджень», наданих стороною захисту, були не завжди зрозумілі... Деякі... стосувалися належності, корисності та достовірності «експертних досліджень», а інші – формальних підстав їхньої неприйнятності...

721. Що стосується першої групи, то Суд нагадує, що вимога щодо забезпечення справедливості судового розгляду не покладає на суд першої інстанції обов'язку запитувати експертну думку або здійснювати інші процесуальні дії виключно через те, що учасник кримінального провадження заявляє клопотання про це. У цій справі районний суд зазначив, що висновки кількох «експертів» стосуються правових питань, а саме тлумачення законодавства Російської Федерації, і тому є неприйнятними для суду...

722... Суд готовий визнати, що правові питання, зазвичай, належать до компетенції та сфери знань судді (*iura novit curia*), і саме суддя має вирішувати, чи потребує він допомоги в окремій галузі права. На думку Суду національний суд має право на власний розсуд розв'язувати питання про відхилення «експертних досліджень», поданих стороною захисту.

723. Деякі інші висновки та дослідження, надані стороною захисту, стосувалися, принаймні певною мірою, інших галузей знань, таких як економічний аналіз або бухгалтерський облік... Суд відхилив ці висновки разом, незалежно від того, які питання були в них порушені. У той час як невибірковий підхід приховує в собі небезпеку, Суд готовий визнати, що першопричиною неприйняття цих висновків є їхня недоречність або непридатність, оскільки вони стосуються питань, що належать до зони відповідальності суду першої інстанції...

724. Наразі Суд має намір звернути увагу на «експертні дослідження», відхилені районним судом на підставах, що стосуються не їхнього змісту, а форми та походження.

725. Суд враховує, що захист надав суду аудиторські висновки компаній «Ернст енд Янг» та «Прайсуотерхаус Куперс»...

726. Суд враховує, що на відміну від «експертних досліджень», проаналізованих вище, висновки компаній «Ернст енд Янг» та «Прайсуотерхаус Куперс» мали, у цілому, неправовий характер. Перший включав оцінку акцій «Апатиту» в різні періоди, а другий містив аналіз цін апатитового концентрату. Суд також підкреслює, що ці два висновки стосуються, загалом, тих самих питань, що і висновки,

надані прокуратурою..., які були прийняті районним судом як доказ. За таких обставин намагання заявників звернутися за допомогою до спеціалістів у галузі бухгалтерського обліку, оцінки активів і ринкових цін були виправданими. Отже, «неналежність» цих висновків не могла і не повинна була відіграти істотну роль під час прийняття рішення про їхнє відхилення.

727. Як впливає з процесуальних документів Міщанського районного суду ці висновки були відхилені, у тому числі, у зв'язку з деякими недоліками їхньої форми... Водночас не виникало сумнівів у тому, що згадані висновки були зроблені цими аудиторськими фірмами... Якщо суд потребував додаткової інформації щодо імен або кваліфікації експертів, які брали участь у підготовці висновків, її було легко отримати. Суд вважає, що недоліки форми не були вирішальним аргументом для їхнього відхилення...

728. Районний суд вирішив, що ці аудиторські висновки не є засобом доведення згідно з національним законодавством. Для цілей справи Суд готовий прийняти тлумачення КПК, запропоноване Міщанським районним судом... Водночас Суд підкреслює, що правила допустимості доказів можуть іноді суперечити принципам рівності сторін і змагальності процесу або впливати на справедливість розгляду іншим чином... Хоча «стаття 6 Конвенції не тлумачиться настільки широко, щоб надавати стороні захисту ті ж права, що і стороні обвинувачення в отриманні доказів»..., обвинувачений повинен мати право отримувати та подавати докази «на таких самих умовах», що й обвинувачення... Очевидно, що ці «умови» не можуть бути ідентичними; наприклад, сторона захисту не може мати ті ж можливості пошуку і вилучення доказів, що і сторона обвинувачення. Однак, як впливає з підпункту (d) пункту 3 статті 6 Конвенції, сторона захисту повинна отримати можливість активно захищатися, наприклад, шляхом виклику свідків захисту або подання інших доказів.

729. Сторона обвинувачення... намагалася домогтися встановлення конкретного факту шляхом отримання експертних висновків та подання їх до суду. Висновки були отримані на стадії досудового провадження, тобто під час незмагальної процедури та без будь-якої участі сторони захисту. Отже, сторона захисту була позбавлена можливості сформулювати питання експертам, заявити їм відвід або запропонувати власних експертів для включення в групу тощо. Суд першої інстанції прийняв ці висновки як доказ, оскільки відповідно до КПК сторона обвинувачення мала право їх збирати.

730. Сторона захисту, з іншого боку, не мала такого права. Згідно з КПК у його вузькому тлумаченні лише сторона обвинувачення або суд мають право отримувати «експертні дослідження»... Дійсно, теоретично сторона захисту може оскаржити експертний висновок, поданий стороною обвинувачення, і просити суд про призначення нового експертного дослідження. Водночас для призначення нового експертного дослідження сторона захисту має переконати суд, що висновок, поданий прокуратурою, є неповним або має недоліки. Суд враховує, що сторона захисту не мала можливості викликати експертів, які підготували висновки на вимогу прокуратури, і поставити під сумнів їхню надійність. Це дає окремі підстави зробити висновок про порушення підпункту (d) пункту 3

статті 6 Конвенції... і це, безсумнівно, ускладнило завдання сторони захисту із доведення корисності зустрічних висновків.

731. До того ж Суд підкреслює, що поставити під сумнів висновок спеціаліста без допомоги іншого фахівця у відповідній галузі може бути складним завданням. Отже, одне лише право сторони захисту клопотати перед судом про призначення іншої експертизи є недостатнім. Для ефективної реалізації цього права сторона захисту повинна мати ту ж можливість подання власних «експертних досліджень».

732. Зазначене право не є абсолютним, а форма його реалізації може бути різною. У цій справі захист намагався подати суду власні «експертні дослідження» – два висновки, отримані від третіх осіб. Ці висновки мали значення для кримінального провадження, але суд відмовився їх приймати. На думку районного суду дані висновки не можуть бути прийняті як «висновки спеціалістів» або «інші документи»...

733. Держава-відповідач не пояснила, які інші варіанти були доступні для сторони захисту, що дозволили б їм подати свої експертні висновки. Положення КПК у тлумаченні районного суду не дозволяє стороні захисту збирати письмові висновки «експертів» або «спеціалістів». Захисники дійсно могли звертатися за консультацією до осіб, що володіють спеціальними знаннями, поза судовим розглядом, але цього недостатньо для забезпечення рівного становища обвинувачення і захисту. До того ж, у змагальному процесі докази зазвичай подаються безпосередньо в судовому засіданні.

734. У крайньому разі захист міг звернутися з клопотанням про виклик «спеціалістів» у судове засідання для отримання пояснень... Однак зрозуміло, що статус «спеціаліста» в законодавстві Російської Федерації відрізняється від статусу «експерта». Хоча спеціаліст і може «надавати роз'яснення сторонам і суду з питань, які належать до його професійної компетенції», його основна роль полягає в сприянні суду і сторонам у проведенні слідчих дій, які вимагають спеціальних знань і навичок... У будь-якому разі сторона захисту мала б лише можливість посилатися на усні пояснення «спеціалістів», отримані в судовому засіданні, у той час як сторона обвинувачення мала можливість подати письмові висновки, заздалегідь підготовлені «експертами». Зрештою, як впливає з мотивувальної частини вироку Міщанського районного суду, «спеціалісти», запрошені стороною захисту, на відміну від «експертів» обвинувачення, не мали прямого доступу до оригіналів документів справи, і суд не був схильний приймати їхні висновки, зроблені за результатами аналізу копій документів справи, наданих стороною захисту...

735. За таких обставин Суд робить висновок про те, що норми КПК у тлумаченні Міщанського районного суду створюють дисбаланс між захистом і обвинуваченням у питанні збору та подання «експертних досліджень», що порушує принцип рівності сторін. Отже, мало місце порушення пункту 1 та підпункту (d) пункту 3 статті 6 Конвенції.

Перехресний допит

► «Коттен проти Бельгії» (Cottin v. Belgium), 48386/99, 2 червня 2005 року.

32. Заявникові не дали можливості взяти участь у сеансі експертизи, який відбувся 4 квітня 1997 року, тоді як Д. Г., якого супроводжував його старший брат П. Г. і який також був стороною в цій кримінальній справі, запропонували пройти особисту медичну консультацію. Водночас не було жодних технічних складнощів, які б перешкоджали заявнику бути присутнім у процесі здійснення цієї експертизи, яка складалась із співбесіди та огляду позивача в цивільній справі пана Д. Г. та аналізу окремих речей. Внаслідок цього заявник не мав можливості поставити зустрічні запитання особисто чи за посередництва свого адвоката або медичного консультанта тим особам, яких вислухав експерт, висловити останньому власні зауваження щодо оглянутих об'єктів (речей) та отриманої інформації, а також попросити його провести додаткові дослідження. За таких обставин заявник не мав змоги бути почутим до часу передавання звіту про результати експертизи в цій справі. Непряму можливість обговорити експертний звіт в окремих зауваженнях або під час засідань апеляційної інстанції не можна в цій справі вважати еквівалентною праву брати участь у сеансі експертизи. Отже, заявник не мав можливості прокоментувати вагомий елемент доказу, і запит щодо проведення додаткової експертизи нічого не змінив. Справді, з огляду на чинну на той час ситуацію в бельгійському законодавстві нова експертиза могла бути лише односторонньою.

► «Балсіте-Лідейкенє проти Литви» (Balsyte-Lideikiene v. Lithuania), 72596/01, 4 листопада 2008 року.

64. ... висновки експертизи, підготовлені на досудовій стадії, мали важливе значення для провадження в справі заявника. Тому необхідно визначити, чи висловила заявниця бажання провести допит експертів у відкритому судовому засіданні, і якщо так, то чи була їй така можливість забезпечена.

65. Спираючись на документи, які є в його розпорядженні, Суд звертає увагу на письмове клопотання заявниці від 12 березня 2001 року, отримане Другим окружним судом міста Вільнюса наступного дня, у якому заявниця просила суд відкласти слухання, оскільки експерти вже втретє поспіль не з'явилися на засідання... Заявниця також просила суд встановити причини відсутності експертів та покарати їх. Крім того, у своїй апеляційній скарзі заявниця посилялася на своє клопотання про забезпечення присутності експертів на слуханнях у першій інстанції і на те, що цей суд відмовився їх викликати. Однак Вищий адміністративний суд клопотання заявниці відхилив, зазначивши, що, з огляду на обставини справи, неможливість для неї ставити запитання експертам не порушує жодної з процесуально-правових норм.

66. Проаналізувавши всі надані йому матеріали, Суд вважає, що заявниці ні на досудовій стадії, ні під час розгляду справи в суді не надали можливості допитати експертів, думки яких містили деякі розбіжності, з метою перевірки їхньої надійності або висловлення хоч якихось сумнівів у їхніх висновках. Спираючись на

свою практику з цього питання, Суд доходить висновку, що ... відмова в розгляді клопотання заявниці про допит експертів на відкритому судовому засіданні не відповідала вимогам пункту 1 статті 6 Конвенції.

ПРИЙНЯТНІСТЬ ДОКАЗІВ

Обов'язковість вивчення питання

► «Гюлки Гюнеш проти Туреччини» (Hulki Gunes v. Turkey), 28490/95, 19 червня 2003 року.

91. ... Суд зазначає, що він постановив вважати умови, у яких заявника тримали під вартою в поліції, порушенням статті 3 Конвенції. У зв'язку з цим він зауважує, що турецьке законодавство не пов'язує із здобутими під час допитів зізнаннями, від яких у суді відмовилися, будь-які наслідки, що мають вирішальне значення для перспектив захисту... Хоча в завдання Суду не входить досліджувати абстрактно питання про прийнятність доказів у кримінальному праві, та Суд шкодує, що ... суд національної безпеки не вирішив це питання, перш ніж переходити до розгляду справи по суті. Таке попереднє судове розслідування, безсумнівно, дало б національним судам можливість засудити будь-які незаконні методи, використані для здобуття доказів у кримінальному обвинуваченні.

Застосування катувань, нелюдського і такого, що принижує гідність поводження

Див. також «Допит» («Незаконні методи допиту»).

Катування

► «Арутюнян проти Вірменії» (Aruntyunyan v. Armenia), 36549/03, 28 червня 2007 року.

64. ... Суд зауважує, що заявника примусили до зізнання, а свідків Т. та О. – до свідчень, що підтверджують вину заявника... Суд схвалює висновки Аванського і Нор-Норкського районних судів Єревана..., що засуджують дії поліції та кваліфікують їх як такі, що мали ознаки катування.

65. У цьому зв'язку Суд зазначає, що національні суди обґрунтовували використання зізнань тим, що заявник зізнався слідчому, а не працівникам поліції, які з ним жорстоко поводитися, тим, що свідок Т. підтвердив своє попереднє зізнання на оңній ставці 11 серпня 1999 року, і тим, що обидва свідки, Т. та О., дали аналогічні свідчення під час слухань 26 жовтня 1999 року в Сюнікському окружному суді. Суд, однак, такі підстави не переконують. Насамперед, на думку Суду, у разі наявності переконливих доказів того, що особу піддали жорстокому поводженню, зокрема фізичному насильству і погрозам, той факт, що ця особа зізналася або підтвердила вимушене зізнання в подальших свідченнях іншому органу влади, ніж тому, що несе відповідальність за це жорстоке поводження, не має автоматично приводити до висновку, що таке зізнання чи пізніші свідчення

не були зроблені внаслідок жорстокого поводження та страху, який особа може відчувати і згодом. По-друге, таке виправдання явно суперечило висновкові, зробленому в обвинувальному вирокі офіцерам поліції, згідно з яким «погрожуючи продовженням жорстокого поводження, співробітники поліції змусили заявника зізнатися»... І нарешті, у національних судів було достатньо доказів того, що впродовж 1999 і на початку 2000 року свідкам Т. та О. постійно погрожували новими катуваннями і помстою... Крім того, факт їхнього подальшого перебування на військовій службі, безсумнівно, посилював побоювання й впливав на їхні свідчення, що підтверджує те, що характер останніх суттєво змінився після демобілізації. Отож достовірність свідчень, даних ними в той період, мала б викликати серйозні сумніви, і безумовно, не слід було покладатися на них для обґрунтування достовірності свідчень, даних під катуваннями..

66. У світлі викладених вище міркувань Суд робить висновок, що використання таких доказів, хоч би який вплив ці свідчення, здобуті під тортурами, мали на результати кримінального провадження в справі заявника, перетворило розгляд його справи на несправедливий у цілому...

► **«Ель Хаскі проти Бельгії» (El Haski v. Belgium), 649/08, 25 вересня 2012 року.**

85... використання в кримінальному провадженні показань, отриманих внаслідок порушення статті 3 – незалежно від того, чи мало місце катування, нелюдське або таке, що принижує гідність поводження – автоматично вказує на несправедливість розгляду справи в цілому, що є порушенням статті 6... Це також стосується і використання речових доказів, отриманих із застосуванням катувань...; прийняття доказів, отриманих внаслідок нелюдського або такого, що принижує гідність поводження в порушення статті 3, що не є тортурами в повному значенні цього слова, матиме наслідком порушення лише статті 6, але якщо буде з'ясовано, що порушення статті 3 вплинуло на результати розгляду справи щодо підсудного, тобто вплинуло на його чи її засудження або призначення покарання...

Суд вважає, що ці принципи підлягають застосуванню не лише тоді, коли потерпілою від такого поводження особою, що порушує статтю 3, є підсудний, а й у випадку, коли таке поводження застосовувалося до третіх осіб...

86. Суд дослідив питання прийнятності доказів, порушені в зазначеній вище справі Отман... він вважає, що було б несправедливим покладати на заявника тягар доведення поза існуванням «реального ризику», що ці докази були отримані в такий спосіб...

87. Що стосується критеріїв доведення в питанні застосування правила про вилучення доказів, отриманих внаслідок такого поводження з порушенням статті 3, таких ситуацій може виникнути декілька. По-перше, відповідальність за таке поводження може бути покладено на органи влади держави-відповідача або третьої держави, і потерпілим може бути підсудний або третя особа. Крім того, в окремих випадках сам Суд..., суди держави-відповідача... або суди третьої держави підтвердили достовірність і характер стверджуваного жорстокого поводження; в інших випадках таке судове рішення було відсутнє.

88. Суд не має наміру переглядати кожну з цих ситуацій. У даній справі достатньо зазначити, що, принаймні у випадку, коли підсудний просить національний суд виключити показання, отримані в третій державі внаслідок, як він стверджує, поведження, що суперечить статті 3, щодо іншої особи, доцільно дотримуватися підходу, застосованого в рішенні у справі Отман (Othman), згаданому вище. Отже, у будь-якому разі, коли судова система відповідної третьої держави не надає суттєвих гарантій незалежного, неупередженого та належного розгляду заяв про катування або нелюдське і таке, що принижує гідність поведження, необхідним і достатнім для скаржника буде застосування правила про виключення показань на підставі пункту 1 статті 6 Конвенції, щоб продемонструвати, що існує «реальний ризик» того, що сумнівні показання були отримані в такий спосіб. Було б несправедливо покладати на нього більший тягар доведення.

89. Національний суд не може в такому випадку визнати допустимими заперечувані докази без попереднього заслуховування доводів підсудного стосовно цих доказів і не переконавшись, що, попри ці доводи, такий ризик відсутній. Це пов'язано з обов'язком суду забезпечити справедливий судовий розгляд для осіб, які беруть участь у провадженні, та, зокрема, переконатися, що справедливості судового розгляду не зруйнована способом отримання доказів, на які спирається суд...

Нелюдське і таке, що принижує гідність поведження

► «Ялох проти Німеччини» (Jalloh v. Germany) [ВП], 54810/00, 11 липня 2006 року.

106. Хоча поведження, яке застосували до заявника, не мало особливих ознак, характерних для катувань, але з огляду на обставини справи таке поведження сягало мінімального рівня жорстокості, на який поширюється дія статті 3 Конвенції. Цілком можливо й те, що в обставинах конкретної справи використання доказів, здобутих за допомогою навмисно жорстокого поведження, хоч воно і не становило катування, може перетворити судовий розгляд у справі потерпілого на несправедливий, незалежно від серйозності вчиненого, як стверджується, правопорушення, вагомості доказів та можливостей, які потерпілий мав, щоб заперечити прийнятність і використання таких доказів на судовому процесі проти нього.

107. У цій справі можна залишити відкритим загальне питання про те, чи судовий розгляд стає автоматично несправедливим внаслідок використання доказів, здобутих у результаті дій, кваліфікованих як нелюдське і таке, що принижує гідність поведження. Суд зауважує, що навіть коли органи влади й не мали наміру заподіяти заявникові болю й страждань, докази, втім, були отримані із застосуванням заходів, що порушили одне із головних прав, гарантованих Конвенцією. До того ж обидві сторони погодилися, що наркотики, отримані за допомогою оскаржуваного заходу, стали вирішальним чинником у засудженні заявника. Сторони погодилися з тим, що заявник отримав можливість, якою він і скористався, заперечити використання як доказу наркотиків, вилучених за допомогою оскаржуваного заходу. Проте національні суди не скористалися своїм правом розсуду щодо вилучення такого доказу, оскільки вони вважали,

що застосування блювотних засобів було дозволене національним законодавством. Не можна до того ж вважати, що суспільний інтерес у цій справі важив так багато, щоб виправдовувати використання такого доказу в судовому процесі. Як зазначено вище, цей захід був спрямований на вуличного торговця, який продавав наркотики у відносно невеликих масштабах і якому зрештою призначили покарання у вигляді шести місяців ув'язнення з відстрочкою виконання і випробувальним терміном.

108. За цих обставин Суд вважає, що використання як доказу наркотиків, отриманих шляхом примусового введення заявникові блювотних засобів, вказує на несправедливість судового розгляду загалом.

► **«Гєфген проти Німеччини» (Gäfgen v. Germany) [ВП], 22978/05, 1 червня 2010 року.**

171.... З метою проведення оцінки згідно зі статтею 6 він вважає вирішальним існування причинно-наслідкового зв'язку між допитом заявника, що був проведений із порушенням статті 3, і отриманням правоохоронними органами речових доказів завдяки зізнанням заявника, серед яких: тіло Дж., висновок судмедексперта за результатами проведеного розтину, сліди протектора шин автомобіля заявника біля водойми, наплічник Дж., а також одяг і друкарська машинка заявника. Інакше кажучи, заперечувані речові докази були отримані безпосередньо внаслідок допиту заявника поліцією, що був проведений із порушенням статті 3.

172. Ба більше, питання про застосування статті 6 виникає, лише якщо докази, отримані із застосуванням методів, заборонених статтею 3, не були виключені судом під час розгляду кримінальної справи щодо заявника...

173. Тому Суд має встановити, які наслідки для розв'язання питання про справедливість судового розгляду матиме прийняття речових доказів, отриманих внаслідок дій, що порушують статтю 3 і кваліфікуються як нелюдське поведіння, але не є катуванням...

177.... Суд погоджується з тим, що в цій справі співробітники правоохоронних органів держави-відповідача перебували в складній і стресовій ситуації і намагалися врятувати життя. Це, однак, не скасовує того факту, що вони отримали речові докази внаслідок порушення статті 3. До того ж саме під загрозою застосування найсуворішого покарання в демократичному суспільстві забезпечується дотримання права на справедливий суд...

178.... прийняття, з огляду на статтю 6, доказів, отриманих із застосуванням методів, абсолютно заборонених статтею 3, стимулюватиме співробітників правоохоронних органів застосовувати такі методи, попри повну заборону їхнього застосування. Тому припинення подібних дій та ефективний захист осіб від застосування методів розслідування, які порушують статтю 3, можуть, зокрема, мати наслідком неприйняття судом речових доказів, отриманих внаслідок порушення статті 3, навіть якщо ці докази отримано внаслідок досить умовного, а не фактичного порушення цієї статті. Інакше судовий розгляд вважається несправедливим загалом. Проте Суд вважає, що справедливість розгляду кримінальної

справи і ефективний захист абсолютної заборони, передбаченої статтею 3, є під загрозою лише тоді, коли буде встановлено, що порушення статті 3 вплинуло на результати розгляду справи щодо підсудного, тобто вплинуло на його чи її засудження або призначення покарання.

179. Суд зазначає, що в цій справі земельний суд спирався виключно на нове повне зізнання заявника, зроблене останнім у судовому засіданні, яке лягло в основу висновків суду про обставини вчиненого заявником злочину, що мали вирішальне значення для засудження заявника за вбивство та викрадення дитини з метою отримання викупу... Ба більше, земельний суд також визнав таке нове зізнання вирішальною, якщо не єдиною, підставою для висновків про обставини планування злочину, що також відіграло роль у засудженні заявника і винесенні вироку... Додаткові докази, допущені в судовому засіданні, були використані земельним судом лише для перевірки правдивості його зізнання, а не для доведення його вини. Такими доказами були висновок судмедексперта про встановлення причини смерті Дж. за результатами проведеного розтину та сліди протектора шин автомобіля заявника біля водойми, де було знайдено труп дитини. Земельний суд також спирався на обвинувальні докази, що не були пов'язані із першим зізнанням заявника, яке той зробив під впливом погроз, а були отримані внаслідок негласного спостереження за ним поліцією, починаючи з моменту отримання викупу, а також за результатами обшуку, проведеного відразу після його затримання. Такі докази, що не були «дискредитовані» порушенням статті 3, склалися з показань сестри Дж., формулювання вимоги про сплату викупу, нотаток, знайдених у квартирі заявника, що стосувалися планування злочину, а також грошей, сплачених як викуп, які були знайдені у квартирі заявника або були переказані на його рахунки...

180. У світлі вищевикладеного Суд вважає, що друге зізнання заявника, зроблене ним у судовому засіданні, яке – самостійно або в поєднанні з іншими додатковими прийнятими речовими доказами – склало основу його обвинувачення за вбивство та викрадення дитини з метою отримання викупу та призначення покарання. Заперечувані речові докази не були необхідними та не використовувалися судом для доведення його вини або призначення покарання. Отже, можна стверджувати, що відбувся розрив ланцюжка причинно-наслідкових зв'язків там, де отримання заперечуваних речових доказів за допомогою заборонених методів розслідування призвело до засудження заявника та призначення йому покарання.

181. У світлі цих висновків Суд також повинен встановити, як вплинув факт порушення статті 3, що мав місце на стадії досудового розслідування, на зізнання заявника, зроблене ним під час судового розгляду...

182. Насамперед Суд зауважує, що до зізнання заявника в другому судовому засіданні йому було роз'яснено його право зберігати мовчання, а також те, що його попередні заяви не можуть бути використані як докази проти нього... Отже, Суд впевнився в тому, що національне законодавство та судова практика приділили належну увагу наслідкам зізнань, отриманих за допомогою забороненого жорстокого поводження... і відновили status quo ante, тобто правове становище заявника на момент до порушення статті 3.

183. До того ж заявник, інтереси якого представляв захисник, наголошував у своїх поясненнях у другому судовому засіданні та на більш пізніх стадіях судового розгляду, що він щиро розкаюється в скоєному та бере на себе відповідальність за свій злочин, попри події 1 жовтня 2002... Він зробив це, не зважаючи на те, що йому раніше не вдалося домогтися вилучення заперечуваних речових доказів. Тому в Суду відсутні підстави вважати, що заявник не був відвертий і не зізнався б, якби земельний суд вирішив від самого початку судового розгляду виключити речові докази, і що його зізнання слід розглядати як наслідок заходів, які знищують саму суть його права на захист.

184. У будь-якому разі, з доводів земельного суду чітко випливає, що друге зізнання заявника, зроблене ним в останній день судового розгляду, мало вирішальне значення для його засудження за вбивство – злочин, за вчинення якого в іншому разі він міг би не бути визнаний винним... Зізнання заявника розкриває багато додаткових фактів, що не пов'язані з фактами, які підтверджують заперечувані речові докази... його зізнання, зокрема, підтверджує його намір вбити Дж., а також вказує на його мотиви. З огляду на ці факти Суд не впевнений у тому, що внаслідок невиключення судом заперечуваних доказів на початку судового розгляду, заявнику не залишилося іншого виходу, як порушити мовчання та зізнатися. Отже, Суд не вважає, що порушення статті 3 під час досудового розслідування вплинуло на зізнання заявника в суді.

185. Що стосується права на захист, Суд також зауважує, що заявникові було надано можливість, якою той і скористався, заперечити проти прийняття цих речових доказів судом, та що земельний суд має право на власний розсуд розв'язати питання про виключення цих доказів. Отже, з цього погляду право заявника на захист не було порушене...

187. Суд дійшов висновку про те, що за таких особливих обставин справи прийняття судом заперечуваних речових доказів, отриманих внаслідок зізнання, що стало результатом нелюдського поводження, не вплинуло на засудження заявника і призначення йому покарання. Оскільки було забезпечено право на захист заявника та його право не давати показання та пояснення проти себе, судовий розгляд його справи слід вважати справедливим загалом.

► «Турбілев проти Росії» (Turbylev v. Russia), 4722/09, 6 жовтня 2015 року.

96. Навіть якщо припустити, що заявникові повідомили про конституційне право не свідчити проти себе до зізнання, як це було встановлено національними судами, його відмову від привілею проти самообвинувачення не можна вважати чинною з огляду на висновок Суду про те, що він зізнався в результаті нелюдського і такого, що принижує гідність, поводження з ним поліції. У будь-якому разі, не можна покладатися лише на той факт, що заявникові нагадали про його право зберігати мовчання, і він підписав відповідний протокол..., особливо тому, що в протоколі наводилася стаття 51 Конституції без роз'яснення її значення. Крім того, оскільки відсутність доступу до адвоката в цій справі впливала із системного застосування правових норм у тлумаченні національних судів, а заявникові не повідомили про його право на юридичну допомогу до підписання

явки з повинною і зізнання, питання відмови від права на юридичну допомогу тут несуттєве.

97. Суд доходить висновку, що використання національними судами в якості доказів явки з повинною і зізнання заявника, отримані в результаті жорстокого з ним поводження з порушенням статті 3 та за відсутності доступу до адвоката, робить суд над заявником несправедливим.

Порушення заборони на самообвинувачення

► «Аллан проти Сполученого Королівства» (Allan v. United Kingdom), 48539/99, 5 листопада 2002 року.

52. ... Суд відзначає, що під час допитів у поліції після арешту заявник за порадою свого адвоката незмінно користувався своїм правом на мовчання. Х., що був давнім інформатором поліції, був вміщений у камеру заявника в поліційному управлінні Стретфорда, а потім до тієї самої в'язниці з конкретною метою витягти в заявника відомості, що свідчили б про його причетність до скоєння злочинів, у яких його підозрювали. Докази, представлені в ході судового розгляду справи заявника, вказували на те, що поліцейські навчали Х. й казали «вичавити з нього все, що зможеш». На відміну від становища в справі «Хан», зізнання, які заявник нібито зробив Х., що стали головними або вирішальними доказами проти нього в ході судового розгляду, не були самочинними і спонтанними заявами, добровільно зробленими заявником, але були викликані наполегливими розпитуваннями з боку Х., який, на вимогу поліції, скеровував їхні розмови до обговорення теми вбивства, до того ж за обставин, які можна розглядати як функціональний відповідник допиту, але без жодної гарантії, які передбачає офіційний допит у поліції, зокрема присутність адвоката та звичайні попередження про відповідальність. При тому, що, справді, між заявником і Х. не було ніяких особливих відносин і не виявлено жодного чинника прямого примусу, Суд вважає, що заявник зазнавав психологічного тиску, який справив потужний вплив на те, як «добровільно» він нібито розкрив відомості Х.: заявник був підозрюваним у справі про вбивство, перебував під вартою і відчував прямий тиск з боку поліції під час допитів, пов'язаних з убивством, та міг би піддатися вмовлянню довіритися Х., з яким він кілька тижнів ділив одну камеру. За цих обставин інформацію, здобуту в такий спосіб за допомогою Х., можна вважати здобутою всупереч волі заявника, і її використання в ході судового розгляду зачіпало права заявника на мовчання і його право не свідчити проти себе.

► «П Г і Дж Х проти Сполученого Королівства» (P G and J H v. United Kingdom), 44787/98, 25 вересня 2001 року.

80. Щодо скарг заявників на те, що зразки їхніх голосів для порівняння були взяті потайки і що це обмежило їхнє право не свідчити проти себе, то Суд вважає, що зразки голосів, що не містили жодних зізнань, можна розглядати як щось подібне до проб крові, волосся або інших фізичних чи об'єктивних проб, що їх використовують у криміналістичному аналізі, і щодо яких не застосовується право не свідчити проти себе...

81. За цих обставин Суд вважає, що використання цього таємно записаного матеріалу в межах судового розгляду справи заявників не суперечило умовам забезпечення справедливості, гарантії якої містить пункт 1 статті 6 Конвенції.

► **«Яллох проти Німеччини» (Jalloh v. Germany) [ВП],
54810/00, 11 липня 2006 року.**

Див. цю справу вище в розділах «Збір доказів» («Обшук і вилучення», «Застосування сили») та «Докази та доведення» («Тягар доведення», «Заборона самовикриття» та «Прийнятність доказів», «Застосування катувань, нелюдського і такого, що принижує гідність поводження»).

► **«Биков проти Росії» (Bykov v. Russia) [ВП], 4378/02,
10 березня 2009 року.**

99. ... Заявник стверджував, що поліція перевищила межі допустимої поведінки, таємно записуючи його розмови з В., який діяв за їхніми вказівками. Він стверджував, що його засудження було результатом обману й хитрощів, несумісних з поняттям справедливого... судового розгляду.

102. Суд зазначає, що... заявник не зазнав жодного тиску, коли приймав В. у своєму «гостьовому домі», говорив із ним або робив якісь конкретні зауваги з приводу питання, порушеного В.... заявник не був у попередньому ув'язненні, а перебував на волі, на своїй власній території, і користувався послугами охорони та іншого персоналу. Характер його стосунків із В. – підпорядкованість останнього заявникові – не нав'язував йому ту чи ту форму поведінки. Іншими словами, заявник міг вільно бачитися з В., говорити з ним або відмовитися це робити. Виглядає так, що він охоче продовжив розмову, розпочату В., бо її предмет особисто його цікавив. Отже, Суд не переконаний, що здобуття доказів мало ознаки примусу чи утисків...

103. Суд також вважає важливим той факт, що при здійсненні своєї оцінки національні суди не спиралися безпосередньо на запис розмови заявника з В. чи на його розшифровку, і не намагалися інтерпретувати конкретні висловлювання заявника під час розмови. Натомість для оцінки його відносин із В. та того, як він брав участь у діалозі, вони дослідили висновки експертизи розмови. Більше того, на суді цей запис не розглядали як відверте зізнання або визнання поінформованості, що могло бути підставою для висновку про винуватість, він відіграв обмежену роль у всій сукупності доказів, що їх оцінював суд.

104. Дослідивши гарантії, які супроводжували оцінку допустимості та надійності відповідних доказів, характер і ступінь стверджуваного примусу, а також спосіб використання матеріалу, здобутого внаслідок здійснення таємної операції, Суд доходить висновку, що провадження в справі заявника, якщо розглядати його в цілому, не суперечило вимогам справедливого судового розгляду.

► **«Александр Зайченко проти Росії» (Aleksandr Zaichenko v. Russia), 39660/02, 18 лютого 2010 року.**

55. Суд вважає, що заявник, який знаходився в досить стресовій ситуації та в умовах, коли події швидко змінювалися, навряд чи міг без належного попередження розуміти наслідки наданих ним під час допиту відповідей, які згодом були покладені в основу його обвинувачення в скоєнні крадіжки. Отже, Суд не отримав переконливих доказів того, що заявник належним чином відмовився від права не давати показання та пояснення щодо себе до або під час складання протоколу огляду. До того ж, з огляду на увагу, як суд, що розглядав справу, приділив зізнанню заявника, Суду не потрібно визначати дійсність подальшої відмови заявника від права не давати показання та пояснення щодо себе в «Поясненнях», яка впливає зі зробленого ним раніше зізнання...

56. Як наслідок, докази, якими оперував Суд, підтверджують твердження про те, що зізнання заявника, зроблене ним на стадії досудового розслідування, незалежно від того, чи є воно безпосередньо самовикривальним чи ні, було використано в судовому процесі проти нього. На думку Суду до показань, наданих в умовах незабезпечення процесуальних гарантій, варто підходити з обережністю...

57. Отже, залишається визначити, чи може розгляд кримінальної справи щодо заявника вважатися справедливим, враховуючи прийняття судом зізнання заявника, зроблене ним на стадії досудового розслідування. Слід звернути увагу на те, чи було забезпечено право на захист і чи була надана заявнику можливість оскаржити достовірність доказів і заперечувати проти їхнього використання. Окремої уваги заслуговує питання якості доказів, а саме – чи не ставлять обставини, за яких докази були отримані, під сумнів їхню достовірність і надійність.

59... Отже, Суд доходить висновку, що суд першої інстанції визнав заявника винним, виходячи із зізнання останнього, зробленого ним співробітникам поліції в той час, як він не був поінформований про своє право не давати показання та пояснення щодо себе.

60. У світлі вищевикладених міркувань, враховуючи конкретні обставини даної справи і розглядаючи провадження в справі в цілому, Суд доходить висновку про порушення пункту 1 статті 6 Конвенції.

► **«Х. і Дж. проти Нідерландів» H. and J. v. Netherlands (ухв.), 978/09, 13 листопада 2014 року.**

64. Обидва заявники скаржилися на використання в кримінальному провадженні, порушеному щодо них, пояснень, наданих ними під час процедури надання притулку. Вони стверджували, що ці пояснення витягнули з них під примусом, хоча з обіцянкою не розкривати цю інформацію як конфіденційну. Заявники також скаржилися на те, що їхні пояснення були долучені до матеріалів кримінальної справи...

75. Суд зазначає, що заявники з власної волі прибули до Нідерландів, де просили про надання захисту. Для забезпечення права заявників на захист – у формі надання притулку на території Нідерландів... – було необхідно переконати органи влади Нідерландів, що заявлений ними страх переслідування є

обґрунтованим. Оскільки заявники несуть тягар доведення з цього питання, Суд не вважає безпідставною вимогу органів влади до заявників говорити правду. Отже, твердження про те, що заявники надавали пояснення імміграційним органам під примусом, є безпідставними.

76. По-друге, заявники стверджували, що під час розгляду звернення про надання притулку їх зобов'язали говорити лише правду, але не попередили, що будь-які зроблені ними заяви, можуть бути передані прокуророві з метою порушення кримінальної справи та переслідування.

77. Служба імміграції та натуралізації – орган виконавчої влади, відповідальний за обробку звернень про надання притулку – запевнила заявників, що їхні заяви будуть розглядатися як конфіденційні. Суд вважає це природним. Справді, важко уявити, що система надання притулку функціонує належним чином, якщо прохачам притулку не надають гарантій у тому, що зміст їхніх заяв не буде розкрито суб'єктам або особам, від яких вони потребують захисту.

78. І навпаки, Суд вважає, що вимога забезпечення конфіденційності під час розгляду звернень про надання притулку не повинна розглядатися як спосіб захисту винної особи від покарання. Отже, Суд не може погодитися з тим, що щойно ці звернення опиняються в розпорядженні держави-відповідача, заступник міністра юстиції позбавляється згідно зі статтею 6 Конвенції права передати їх прокуратурі, іншому виконавчому органу, який використовуватиме їх відповідно до своїх повноважень.

79. Зрештою, заявники скаржилися на те, що їхні пояснення, які вони надавали Службі імміграції та натуралізації, були долучені до матеріалів кримінальної справи...

80. Той факт, що, як з'ясували заявники, їхні пояснення, які вони надавали під час розгляду звернень про надання притулку, були долучені до матеріалів кримінальної справи, не впливає на справедливість кримінального провадження. Суд звертає увагу на те, що заявники були попереджені про відповідальність за завідомо неправдиві показання, а також що вони могли скористатися своїм правом зберігати мовчання... До того ж, жоден із заявників не зазнавав катування і не був потерпілим від будь-якого іншого злочину, як під час розгляду заяв про надання притулку, так і під час кримінального провадження; отже, питання тут не в тому, що заявників спонукали до зізнання, яке згодом було використане для обґрунтування їхнього засудження...

81. З вищевикладеного випливає, що заява в цій частині є явно необґрунтованою...

Див. також «Збір доказів» («Обов'язок надавати інформацію»), «Допит» («Право зберігати мовчання») та «Докази та доведення» («Заборона самовикриття») вище.

Провокація та підбурювання

Див. також «Захист» («Пред'явлення доказів», «Відмова в наданні доказів з посиланням на суспільні інтереси») нижче.

► **«Раманаускас проти Литви» (Ramanauskas v. Lithuania)
[ВП], 74420/01, 5 лютого 2008 року.**

69. Статті 6 Конвенції було б дотримано лише в тому разі, якби заявник міг, подавши заперечення чи іншим шляхом, фактично домогтися розв'язання в ході судового розгляду спірного питання про підбурювання. Для цього ж... не досить забезпечити дотримання таких загальних гарантій, як рівність можливостей сторін та право на захист.

70. За умови, що твердження обвинуваченого не є цілком неправдоподібними, сторона обвинувачення повинна довести, що такого підбурювання не було. Через брак таких доказів органи судової влади мають дослідити обставини справи й вжити необхідні заходи для встановлення істини, щоб визначити, чи йшлося про підбурювання. Якщо ж буде визначено, що підбурювання таки було, вони повинні зробити висновки відповідно до Конвенції...

71. Суд зауважує, що заявник упродовж усього розгляду стверджував, що його підбурювали до вчинення цього правопорушення. Отже, національним органам і судам було б треба принаймні провести ретельне розслідування... і з'ясувати, чи не перевищили органи прокуратури повноваження, передбачені для моделювання злочинної поведінки..., інакше кажучи, чи не заохочували вони вчинення кримінального правопорушення. Для цього було треба, зокрема, встановити причини проведення операції, ступінь втягнутості поліції в злочин і характер будь-якого спонукання або тиску, якого зазнав заявник. Це особливо важливо з урахуванням того, що В. С., який познайомив А. З. із заявником, і який, як виглядає, відігравав важливу роль у подіях, внаслідок яких був даний хабар, так і не був викликаний як свідок у цій справі, оскільки його не вдалося знайти. А заявникові було б слід забезпечити можливість викласти свої аргументи з кожного з цих пунктів.

72. Проте національні органи заперечували факт підбурювання з боку поліції, і не здійснили ніяких заходів на судовому рівні для серйозного аналізу тверджень заявника з цього приводу. Конкретніше кажучи, вони не зробили жодних спроб для з'ясування ролі, яку відіграли фігуранти цієї справи, у тому числі причин, через які А. З. виявив особисту ініціативу на попередньому етапі, попри те, що в основу засудження заявника покладено докази, здобуті внаслідок оскарженого ним підбурювання з боку поліції.

Більше того, Верховний суд дійшов висновку, що потреби вилучати ці докази немає, бо вони підтверджують провину заявника, яку він сам визнав. А після того, як його провину встановили, питання про наявність будь-якого зовнішнього впливу на його намір вчинити злочин стало неактуальним. Проте зізнання в правопорушенні, вчиненому внаслідок підбурювання, не може перекреслити ані факт підбурювання, ані його наслідки.

73. І насамкінець, ... Суд вважає, ... що своїми діями А. З. і В. С. спонукали заявника до вчинення правопорушення, за яке його засудили, і що немає жодної ознаки того, що це правопорушення було б учинене без їхнього втручання. З огляду на це втручання і його використання в оспорюваному кримінальному

провадженні, заявника позбавили того справедливого судового розгляду, якого вимагає стаття 6 Конвенції.

► **«Міліненс проти Литви» (Miliniene v. Lithuania), 74355/01, 24 червня 2008 року.**

39. Суд бере до відома те, що заявниця мала змогу надати в національних судах чіткі аргументи щодо провокації на вчинення правопорушення, ... дістала мотивовану відповідь на них, зокрема від Верховного суду в його постанові про відхилення її касаційної скарги... Як Суд уже зазначав, що після того як С. Ш. зв'язався з поліцією, з'явилися безумовно вагомі підстави для початку розслідування. Встановлено, що С. Ш. не мав ніяких особливих стосунків із заявницею, з чого можна вивести, що він не мав ніяких прихованих мотивів, щоб доносити на заявницю... операція моделювання була розроблена і розпочата правомірно. Крім того, прокуратура здійснювала за нею належний нагляд, хоча у випадку такої утаємниченої системи розслідування більш належним був би судовий контроль.

41. Зважаючи на вищенаведене, суд доходить висновку, що мало місце порушення пункту 1 статті 6 Конвенції.

► **«Лагутін та інші проти Росії» (Lagutin and Others v. Russia), 6228/09, 24 квітня 2014 року.**

121. У всіх тих кримінальних справах, в яких Федеральна служба з контролю за обігом наркотиків посилалася на інформацію з обмеженим доступом з нерозкритих джерел, що викривали заявників у збуті наркотиків, національні суди повинні були перевірити існування такої інформації до першого контакту між таємним агентом і підозрюваним, оцінити зміст цієї інформації та вирішити, чи повинна вона бути розкрита захисту. За обставин цієї справи доводи про підбурювання не могли бути розглянуті без витребування всіх матеріалів справи стосовно ймовірного існування «оперативної інформації», що викриває заявників, до початку проведення негласних дій і допиту таємних агентів з приводу ранніх етапів їхнього проникнення. Однак суди не намагалися перевірити твердження Федеральної служби з контролю за обігом наркотиків і прийняли неперевірені доводи про те, що були достатні підстави підозрювати заявників. Суди відхилили доводи про підбурювання, порушивши тим їхні процесуальні обов'язки, що впливають з практики Суду... Такі дії судів набувають особливого значення з урахуванням важливості судового контролю над операціями з провокування здійснення правопорушення, що є єдиною гарантією проти провокації в російській правовій системі.

122. У таких справах, як ця, розгляд доводів про підбурювання є невіддільним від питання вини підсудного, і ухилення від їхнього розгляду непоправно компрометує результати судового розгляду в справах заявників, що також не відповідає основним гарантіям справедливого судового розгляду, зокрема, принципам змагальності та рівності сторін. Суди не забезпечили виконання стороною обвинувачення обов'язку доведення стосовно відсутності підбурювання і, у такий спосіб, неправомірно поклали тягар надання доказів щодо підбурювання

на заявників. Оскільки «оперативна інформація» не була розкрита, заявники не могли оскаржити її зміст і належність, і це завдання було неможливо виконати. Отже, заявники опинилися в несприятливому становищі в порівнянні зі стороною обвинувачення та в умовах відсутності зрівноважувальних чинників, здатних відновити рівність сторін і забезпечити загальну справедливість кримінального провадження.

123. З огляду на вищезазначені чинники Суд вважає, що у всіх п'яти справах суди першої інстанції не виконали свого обов'язку з ефективного розгляду скарг на підбурювання...

125. Відповідно, було порушення статті 6 Конвенції щодо всіх п'ятьох заявників.

Див. також «Збір доказів» («Таємні агенти») вище.

Порушення недоторканності приватного життя

Див. також «Збір доказів» («Обшук і вилучення», «Перехоплення повідомлень та прослуховування розмов», «Стеження за допомогою аудіовізуальних засобів») вище.

Незаконні обшуки та вилучення

► «М'єле проти Франції (№ 2)» (Mialhe v. France), 18978/91, 26 вересня 1996 року.

38. ... По суті, заявник заявляв, що він постраждав від наслідків первинного порушення статті 8 Конвенції... встановленого в рішенні Суду в справі «М'єле (№ 1)»; що з вини органів обвинувачення його засудження було несправедливим, оскільки воно майже повністю спиралося на документи, вилучені митниками за обставин, які визнано такими, що суперечать Конвенції...

44. Суд вказує на те, що... у цій справі суди ординарної юрисдикції в межах своєї компетенції розглянули заперечення щодо недійсності, висунуті паном М'єле, і відхилили їх.

Крім того, з їхніх рішень чітко випливає, що вони спирались у своїх ухвалах – серед іншого, і з питання встановлення місця проживання для цілей оподаткування – тільки на долучені до справи документи, з приводу яких сторони на слуханнях представили свої аргументи, забезпечивши тим самим справедливий розгляд справи заявника...

46. Отже, оспорюване провадження, було в цілому справедливим. Тому жодного порушення пункту 1 статті 6 не було...

► «Лісіца проти Хорватії» (Lisica v. Croatia), 20100/06, 25 лютого 2010 року.

58. Суд підкреслює, що за певних обставин, наприклад, коли злочин вчинено невстановленою особою, або коли будь-яка затримка в отриманні доказів може призвести до їхнього знищення чи втрати, поліція або інші уповноважені органи мають здійснювати дії, спрямовані на забезпечення доказів; такі невідкладні процесуальні дії проводяться за відсутності підсудних. Однак у цій справі підсудні

розглядалися як потенційні злочинці. Їх затримали вже 24 травня 2000 року о 8:55 ранку, тобто до початку обшуку автомобіля BMW. Ніщо в матеріалах справи не вказувало на те, що був ризик знищення чи втрати таких доказів. Отже, були відсутні підстави для проведення обшуків за відсутності і без повідомлення заявників або їхніх захисників, та за відсутності хоча б кількох понять...

60... важливі докази були вилучені під час обшуку автомобіля VW Golf, проведеного поліцією 24 травня 2000 року, а також за наслідками проникнення поліції до транспортного засобу першого заявника 26 травня 2000 року, в умовах відсутності як заявників, так і їхнього захисника, та навіть без їхнього повідомлення про ці дії та без ордеру на обшук BMW 26 травня 2000 року. Суд підкреслює, що це єдині докази, що вказують на існування прямого зв'язку між транспортним засобом першого заявника та автомобілем Golf II, яким керували грабіжники, у той час як усі інші докази є непрямими. Проте обставини, за яких вони були отримані, ставлять під сумнів їхню надійність та впливають на їхню якість.

61. З огляду на всі вищезазначені принципи, викладені вище міркування є достатніми для висновку Суду про те, що спосіб отримання цих доказів у справі щодо заявника вплинув на провадження в цілому і є таким, що не відповідає вимогам справедливого судового розгляду.

Використання підслуховувальних пристроїв

► «Хан проти Сполученого Королівства» (Khan v. United Kingdom), 35394/97, 12 травня 2000 року.

36. Суд одразу ж зауважує, що... встановлення підслуховувального пристрою та запис розмови заявника не були протизаконними в тому сенсі, що вони не суперечили національному кримінальному праву... Більше того,... не було жодного припущення, що, встановлюючи пристрій, поліція вчинила інакше, ніж передбачено в директивах міністерства внутрішніх справ. На додаток Палата лордів ухвалила рішення, що зізнання заявника під час розмови з В. було добровільним, не було ніякої пастки, і заявника не примушували до подібних зізнань. «Незаконність», на яку вказано, стосується тільки того факту, що не було передбаченого законом дозволу на втручання в право заявника на повагу до приватного життя, а отже, таке втручання не здійснили «згідно із законом» у тому розумінні, як ці слова тлумачено в пункті 2 статті 8 Конвенції.

37. Далі Суд зауважує, що... оспорюваний матеріал, по суті, був єдиним доказом проти заявника і що заявник визнав себе винним лише на підставі рішення судді про те, що цей доказ має бути допущений. Проте доречність існування іншого доказу, крім оспорюваного, залежить від обставин справи. За даних обставин, коли магнітофонний запис визнано цілком переконливим доказом і не було ризику його ненадійності, потреба підтвердження доказу стає, відповідно, слабкішою...

38. Головним... є питання, чи провадження загалом було справедливим. У зв'язку з визнанням прийнятності оспорюваного магнітофонного запису Суд зазначає, що... заявник мав цілком достатню можливість оспорити як автентичність, так і використання запису. Він оспорив не автентичність, а використання запису на попередньому розгляді (*voir dire*), а потім в апеляційному суді та Палаті лордів.

Суд зауважує, що на кожному рівні юрисдикції національні суди, спираючись на статтю 78 Акту свідчень у поліції в кримінальних справах 1984 року (*Police and Criminal Evidence Act 1984 – PACE*), оцінювали те, як прийняття доказу позначалося на справедливості судового розгляду, і обговорювали, серед інших питань, незаконну підставу для стеження. Той факт, що заявник на кожному етапі зазнав невдачі, не мав жодного значення...

39. Суд додає, що, безперечно, якби національні суди вважали, що визнання доказу може спричинити значну несправедливість, вони застосували б своє дискреційне повноваження і вилучили б доказ на підставі статті 78 *PACE*.

40. За цих обставин Суд визнає, що використання таємно записаного матеріалу під час розгляду справи заявника в суді не суперечить вимогам справедливості, гарантованої пунктом 1 статті 6 Конвенції.

► **«Биков проти Росії» (Bykov v. Russia) [ВП], 4378/02, 10 березня 2009 року.**

95. ... Суд повторює, що наявність справедливих процедур з розгляду питання про прийнятність доказів набуває ще більшого значення тоді, коли предметом спору є надійність доказів... У цій справі заявник мав змогу оспорити саму таємну операцію і кожен доказ, здобутий за її допомоги, у межах змагального процесу в першій інстанції і в його заяві про підстави для апеляції. Як підстави для оскарження наведено стверджену неправомірність і обманний спосіб здобуття доказів, а також нібито неправильне тлумачення розмови, записаної на плівку. Суди розглянули кожне з цих питань і відхилили їх у мотивованих ухвалях. Суд зауважує, що заявник не оскаржував процедуру, у рамках якої суди постановляли своє рішення про допустимість доказів.

98. ... Суд погоджується з тим, що докази, здобуті внаслідок таємної операції, були не єдиною підставою для засудження заявника, оскільки вони знайшли підтвердження в інших вирішальних доказах. Ніяких доводів на підтримку висновку про неналежне дотримання прав заявника на захист у зв'язку з долученими доказами або про довільну оцінку останніх національними судами, не наведено.

Використання відеоспостереження

► **«Перрі проти Сполученого Королівства» (Perry v. United Kingdom) (ухв.), 63737/00, 26 вересня 2002 року.**

2. ... Заявник стверджував, що використання матеріалу в його справі через кричуще нехтування процедури було несправедливим. Зокрема, оскільки його не попередили про відеозапис, він не мав можливості погодитися з процедурою проведення впізнання або висунути заперечення проти будь-кого з добровольців, що брали участь у цій процедурі. Суд хотів би зауважити, що заявникові вже надавали цілий ряд можливостей для участі в традиційній процедурі впізнання, і він ними не скористався. Він також нагадує, що суддя першої інстанції здійснив певну перевірку порядку здійснення відеозапису і виявив, що несправедливим використання відзнятого матеріалу для проведення впізнання не було, оскільки одинадцятьох осіб, запрошених як добровольці, цілком підходили для

порівняння, тим більше, що їх було навіть більше, аніж потрібно. Хоча адвокат заявника не був присутній під час показу фільму свідкам, завдяки спеціальному відеозапису процедури його демонстрації свідкам, і заявник, і суд мали змогу бачити, як ці свідки впізнавали або не впізнавали заявника. Суд також відзначає, що цей матеріал не був єдиним доказом проти заявника.

Однак за цих обставин важливо, щоб була справедлива процедура розгляду питання про прийнятність та перевірку надійності спірних доказів. Суд у цьому зв'язку нагадує, що адвокат заявника оскаржив прийнятність використання відеокасети як доказу під час попереднього допиту свідків (*voir dire*), який фактично довелося повторити у зв'язку зі зміною судді. Він зміг навести аргументи на користь вилучення доказів як ненадійних, несправедливих або здобутих із застосуванням жорстких методів. Проте другий суддя у своїй ретельно сформульованій ухвалі визнав докази прийнятними, а заявник мав і в подальшому право оспорити їх перед судом присяжних. Суд вважає, що не було нічого несправедливого в тому, щоб після сумлінного напутнього слова судді залишити питання про наявність вагоміших доказів на розсуд присяжних. Крім того, апеляційний суд, перевіrivши обраний суддею підхід в апеляційному порядку, встановив, що той узяв до уваги всі значимі фактори, і що в його ухвалях та кінцевих інструкціях недоліків не було. Отже, на кожній стадії провадження заявникові забезпечили можливість оспорити надійність і якість такого доказу, як ідентифікація особи на підставі відеозапису...

Зважаючи на ці обставини, Суд переконаний, що розгляд справи заявника в першій і апеляційній інстанції відповідав вимогам пункту 1 статті 6 Конвенції. Він хотів би зазначити, що використання в ході судового розгляду матеріалів, здобутих без належної правової підстави або за допомогою незаконних засобів, загалом не порушує критерію справедливості, встановленого пунктом 1 статті 6, якщо водночас забезпечено належні процесуальні гарантії, а характер і джерело походження матеріалу не мають недоліків, спричинених, наприклад, якимись утисками, примусом чи провокацією з боку правозастосовних органів, внаслідок чого його використання для встановлення обґрунтованості кримінального обвинувачення було б несправедливим... Отримання ж такої інформації є, скоріше, обставиною, що порушує питання про передбачену статтею 8 відповідальність договірної сторони за належне забезпечення права на повагу до приватного життя.

Зізнання, зроблені за відсутності адвоката

► «Бреннан проти Сполученого Королівства» (Brennan v. United Kingdom), 39846/98, 16 жовтня 2001 року.

53. Заявник стверджував, що через брак самостійних доказів у вигляді відео- або магнітофонних записів допитів у поліції та з огляду на відсутність адвоката обвинуваченого, останньому було доволі важко переконати суд у тому, що, всупереч свідченням поліцейських, утиски мали місце. Суд погоджується, що запис допитів, так само, як і присутність адвоката підозрюваного, є захистом від неправомірних дій поліції. Однак він не переконаний у тому, що це є необхідною

умовою справедливості за змістом пункту 1 статті 6. Основним питанням під час розгляду кожної заяви, що надходить до Суду, є те, чи заявникові забезпечили, з урахуванням обставин конкретної справи, її справедливий судовий розгляд. Суд вважає, що розгляд справи в першій інстанції на засадах змагальності сторін, у ході якого заслухали покази заявника, спеціалістів-психологів, декількох поліцейських, що брали участь у допитах, та медичних працівників поліції, які його обстежували під час тримання під вартою, міг виявити факт утисків з боку поліції. Зважаючи на такі обставини, несправедливий характер розгляду справи заявника через брак додаткових гарантій не є доведеним.

54. Що стосується посилань заявника на справу «Maḡi» (*Magee*)... Суд зауважує, що та справа стосувалася екстремальнішої ситуації, коли поліція тримала заявника в одиночному ув'язненні без права листування і зносин із зовнішнім світом упродовж 48 годин, і він визнав свою вину, перш ніж йому дозволили побачитися з адвокатом. У цій же справі доступ заявника до адвоката відклали на двадцять чотири години, а його визнання були зроблені протягом подальшого періоду, коли йому не забороняли отримувати юридичні консультації...

55. Суд доходить висновку, що в тому, що стосується допитів у поліції, порушення пункту 1 статті 6 Конвенції та (або) підпункту (с) пункту 3 статті 6 не було.

► **«Салдуз проти Туреччини» (*Salduz v. Turkey*) [ВП], 36391/02, 27 листопада 2008 року.**

56. ... право заявника на доступ до адвоката зазнало обмежень під час його тримання під вартою в поліції відповідно до статті 31 Закону № 3842, оскільки він був обвинувачений у скоєнні злочину, що розглядають суди з питань державної безпеки. Внаслідок цього він не мав доступу до адвоката, коли надавав свідчення, відповідно, поліції, прокуророві і слідчому судді, ... Водночас жодного іншого обґрунтування відмови заявнику в доступі до адвоката, крім того, що це передбачено в систематичному порядку відповідними нормами закону, не запропонували. Отже, це вже суперечить відповідним вимогам статті 6...

57. Суд до того ж зауважує, що заявник дістав доступ до адвоката після того, як опинився в попередньому ув'язненні. У ході подальшого кримінального процесу він міг також вимагати виклику свідків і оспорювати доводи обвинувачення. До відома береться також і те, що заявник неодноразово спростовував зміст своїх свідчень у поліції як під час розгляду в першій інстанції, так і в порядку апеляції. Втім, як видно з матеріалів справи, розслідування було в основному завершено ще до того, як заявник постав перед слідчим суддею... Більше того, Ізмірський суд державної безпеки не тільки не ухвалив рішення про прийнятність свідчень заявника, даних під час тримання під вартою в поліції, перш ніж переходити до розгляду справи по суті, але й використав ці свідчення як головний доказ для його засудження, попри те, що заявник їхню точність заперечував... Однак у зв'язку з цим Суд не може не звернути уваги на те, що висновки експертизи, згадані в рішенні суду першої інстанції, свідчили на користь заявника, констатуючи неможливість встановити, чи виконано напис на прапорі рукою заявника... Так само важливим є те, що всі співобвинувачені, які свідчили проти заявника

у своїх показаннях у поліції і прокуратурі, у суді від своїх свідчень відмовились і заперечували свою участь у демонстрації.

58. Отже, на заявника в цій справі безперечно негативно вплинуло те, що був обмежений його доступ до адвоката, бо свідчення, які він дав у поліції, були використані для його засудження. виправити ті дефекти, що виникли під час тримання під вартою в поліції, не могла ані допомога, надана згодом адвокатом, ані змагальний характер подальшого провадження...

59. ... аж ніяк не можна покладатися на те, що в примітці до розписки про ознайомлення заявника з його правами, зазначено, що йому нагадали про право зберігати мовчання...

60. Насамкінець Суд зазначає, що однією з особливостей цієї справи є вік заявника. Зважаючи на значну кількість міжнародно-правових документів, що стосуються надання правової допомоги неповнолітнім, які перебувають під вартою в поліції..., Суд підкреслює, що забезпечення доступу до адвоката, якщо особа під вартою є неповнолітньою, має суттєве значення.

61. Попри це, ..., як зазначено вище, обмеження права на доступ до адвоката мали системний характер і їх застосовували до будь-кого, незалежно від віку, хто перебував під вартою в поліції у зв'язку зі злочином, що належав до підсудності судів державної безпеки.

62. Отже, хоча заявник і мав можливість оспорити наявні проти нього свідчення в суді першої інстанції, а відтак і в порядку апеляції, але те, що в нього не було адвоката в період тримання під вартою в поліції, завдало невиправної шкоди його праву на захист...

► «Дворські проти Хорватії» *Dvorski v. Croatia* [ВП], 25703/11, 20 жовтня 2015 року.

103. Повертаючись до питання про те, чи вплинуло негативно обмеження права заявника на здійснення поінформованого вибору адвоката на справедливість розгляду в цілому, Суд зазначає, насамперед, що показання заявника, які той надавав поліції, були використані проти нього, хоча і не були покладені в основу обвинувачення... Суд, насправді, розглянув його показання з урахуванням інших доказів у сукупності... Зокрема, при винесенні вироку заявникові суд посилався на показання інших свідків, отриманих у судовому засіданні під час перехресного допиту, безліч експертних висновків та протоколів огляду місця події, обшуку і виїмки, а також на відповідні фотографії та інші речові докази. На додаток, суд мав у своєму розпорядженні зізнання, зроблені співобвинуваченими заявника в судовому засіданні, у той час як ані заявник, ані інші співобвинувачені не заявляли, що їхні права були порушені, коли вони давали ці показання.

104. До того ж заявник не скаржився під час кримінального провадження, що адвокат М. Р. не надала йому належної юридичної допомоги. У своїй захисній промові адвокат заявника просила, у разі відхилення заяви її клієнта про невинуватість, взяти до уваги під час винесення вироку щодо заявника його зізнання, зроблене ним у поліцейському відділку, та його щире каяття...

105.Що стосується способу, у який М. Р. була призначена представницею заявника, Суд посилається на частину 5 статті 177 Кримінального процесуального кодексу, яка встановлює, що обвинуваченому слід, насамперед, запропонувати найняти адвоката за його або її власним вибором... І лише коли адвокат, обраний підозрюваним, не може бути присутнім під час допиту в поліції протягом певного часу, він має бути замінений адвокатом з переліку чергових адвокатів, що складаються районними відділками колегії адвокатів Хорватії та направляються до відома компетентних органів поліції. Однак у наданих Суду документах відсутні переконливі докази того, що ці процедури були виконані в справі заявника. Суд висловлює жаль з приводу того, що застосовані процедури та прийняті рішення не були належним чином підтверджені документально, що дозволило б уникнути будь-яких сумнівів з приводу надмірного тиску в питанні вибору адвоката...

106. Суд зазначає, що протокол допиту заявника свідчить про те, що М. Р. прибула до відділку поліції 14 квітня 2007 року приблизно о 19:45, і що допит заявника розпочався о 20:10... Проте протокол не містить інформації про точний час, коли М. Р. насправді почала консультувати заявника, а також будь-яких пояснень, чому ця інформація не була внесена до протоколу допиту. Суд також зазначає, що показання Д. Х., рієкського районного прокурора свідчать про те, що М. Р. розмовляла наодинці із заявником приблизно 10 хвилин... Вирок Рієкського районного суду містить інформацію про те, що М. Р. прибула до відділку поліції о 19:45, і що допит почався о 20:10... Це було підтверджено й постановою Верховного суду Республіки Хорватія... З погляду Суду, якщо відкинути припущення щодо ефективності правової допомоги М. Р., цей період здається відносно коротким, з урахуванням масштабу і тяжкості висунутих обвинувачень, що включають три епізоди вбивства за обтяжливих обставин і наступні епізоди розбою та підпалу. У цьому сенсі слід враховувати вимоги, закріплені в підпункті (b) пункту 3 статті 6 Конвенції, про те, що обвинуваченому має бути наданий достатній час і створені належні умови для підготовки до його або її захисту.

107. Г. М. мав супроводжувати заявника ще вранці, задовго до початку допиту; до того ж він був адвокатом, якого заявник знав ще з минулої справи. Якби заявник був поінформований співробітниками поліції щодо присутності Г. М., і він би дійсно обрав Г. М. як свого захисника, заявник мав би значно більше часу, щоб підготуватися до допиту.

108. У зв'язку з цим Суд знову наголошує на важливості стадії досудового розслідування для кримінального провадження, оскільки докази, отримані на цій стадії, визначають подальший розгляд кримінальної справи... і підкреслює, що на цій стадії обвинуваченому повинна бути надана можливість користуватися правовою допомогою за власним вибором... Принцип справедливості судового розгляду вимагає, щоб обвинувачений міг отримати повний спектр послуг, особливо що стосується правової допомоги. З цього погляду адвокат повинен без обмежень забезпечити захист особи в будь-якому базовому аспекті: забезпечити представництво інтересів особи під час дебатів у справі, організувати захист, зібрати докази на користь обвинуваченого, підготувати до допиту, підтримати обвинуваченого, коли той перебуває в тяжкому становищі, та перевірити умови тримання його під вартою...

109. Коли, як у цій справі, стверджується, що призначення або вибір підозрюваним адвоката для представництва його інтересів вплинув на або призвів до самообвинувачення підозрюваного ще на початковій стадії кримінального провадження, органи влади, особливо національні суди, мають провести ретельну перевірку цих фактів. Однак доводи національних судів у цій справі щодо скарги заявника на спосіб, у який поліція отримала його зізнання, далекі від обґрунтованих. Ані суд, ані слідчий суддя, ані будь-які інші національні органи не вжили заходів, щоб отримати пояснення Г. М. або співробітників поліції з метою встановлення обставин, пов'язаних з перебуванням Г. М. у відділку поліції м. Рієка 14 березня 2007 року у зв'язку з допитом заявника. Зокрема, національні суди навіть не спробували навести мотиви, якими вони пояснюють або виправдовують своє рішення з точки зору цінностей справедливого судового розгляду, як цього вимагає стаття 6 Конвенції.

110. За таких обставин, виходячи з мети Конвенції захищати практичні й ефективні права..., Суд не впевнений, що заявник мав ефективну можливість заперечити проти порядку призначення адвоката для представництва його інтересів під час допиту в поліції.

111. Відповідаючи на питання про те, чи отримав заявник переваги від «справедливого розгляду» в тому значенні, яке надане йому пунктом 1 статті 6 Конвенції, Суд, оцінюючи розгляд справи в цілому, повинен надати оцінку діям поліції з ефективного перешкодження заявнику на початковому етапі розслідування в доступі до адвоката, обраного його сім'єю, й у власному вільному виборі адвоката, а також наслідки дій поліції для подальшого розгляду. Якщо зробити припущення, що правову допомогу підозрюваному надає призначений йому кваліфікований адвокат, який обмежений правилами професійної етики, а не інший адвокат, якого він або вона хотіли б обрати, при цьому відсутні докази очевидної некомпетентності або ухиляння призначеного адвоката, лише цього недостатньо, щоб стверджувати, що розгляд справи в цілому був несправедливим... У цій справі можна зробити припущення, що внаслідок дій поліції під час першого допиту замість того, щоб скористатися своїм правом зберігати мовчання, заявник зробив зізнання, яке згодом було використано як доказ проти нього. Важливо також і те, що в процесі розслідування та подальшого судового розгляду заявник зайняв послідовну позицію та не посилався на своє зізнання, окрім коли просив суд пом'якшити вирок, проте скористався першою ж нагодою оскаржити перед слідчим суддею спосіб, у який поліція отримала від нього зізнання... Хоча були зібрані й інші докази проти заявника, Суд не може ігнорувати той ймовірно значний вплив, який мало його перше зізнання на подальший розгляд кримінальної справи. У підсумку, на думку Суду, об'єктивні наслідки дій поліції, яка перешкождала доступу до заявника адвоката, обраного його сім'єю, були такими, що дискредитували справедливість подальшого кримінального провадження, оскільки первинні самовикривальні показання заявника були прийняті як доказ.

Показання з чужих слів

► «Х. проти Федеративної Республіки Німеччини» (X. v. Federal Republic of Germany), (ухв.), 8414/78, 4 липня 1979 року.

Пункт 1 статті Конвенції... допускає, що з метою повного встановлення істини суд першої інстанції може спиратися на непрямі докази («свідчення з чужих слів»), за умови, що їхнє використання в конкретних обставинах не є несправедливим. У цій справі якихось ознак несправедливості у використанні непрямих доказів, на які спиралися німецькі суди, немає. Комісія відзначає, що обвинувальний вирок заявникові тут винесено, спираючись не тільки на ті докази, пов'язані з свідченнями панів А. і В. в поліції, але й на свідчення пані Г., яка на суді заявила, що дістала героїн від заявника, та на свідчення двох поліцейських, панів Г. і П., які заявили на судовому засіданні, що вони знайшли в заявника сліди зберігання і споживання наркотичних засобів. Насамкінець Комісія відзначає, що, зважаючи на розбіжності між свідченнями п. А. і В. в поліції та їхніми подальшими свідченнями в ході розглядів, як районному, так і земельному судах, довелося розглянути питання про достовірність їхніх свідчень. Комісія вважає, що суди ретельно його дослідили і їхнє рішення підтверджує достовірності свідчень спірних питань у світлі пункту 1 статті 6 Конвенції.

► «Гаас проти Німеччини» (Haas v. Germany) (ухв.), 73047/01, 17 листопада 2005 року.

Розглядаючи провадження в цілому й враховуючи стверджувані недоліки вкупі, як і передбачають п. 1 та 3 (d) статті 6 ..., Суд зауважує, що в процесі проти заявниці було об'єднання непрямих доказів. Різні свідки під час головного слухання посилалися на показання свідків, яким заявниця з різних причин не могла поставити запитання сама або через посередників. Утім національні суди доклали значних зусиль для того, щоб здобути усні свідчення, зокрема від Саїда С., і дуже ретельно оцінили письмові свідчення, які він дав під присягою, а також ті, що було відібрано в анонімних інформаторів і Б. Враховуючи, що заявницю засуджено і на підставі низки інших окремих доказів, Суд вважає, що ступінь обмеження прав захисту не суперечив гарантіям пунктів 1 та 3 (d) статті 6.

► «Донохоу проти Ірландії» (Donohoe v. Ireland), 19165/08, 12 грудня 2013 року.

14. Справа заявника, якому було пред'явлено обвинувачення в участі... у незаконному угрупованні – ІРА..., слухалася Спеціальним кримінальним судом (далі також – СКС).

16. 18 листопада 2004 року СКС виніс обвинувальний вирок щодо заявника та іншого обвинуваченого. Водночас суд згрупував докази, подані обвинуваченням, за чотирима категоріями: (i) показання головного суперінтенданта ПК, які той надав під присягою, що незалежно від подій, які відбувалися в абатстві Корк або будь-яких питань, що впливають з цих подій, він переконаний, що заявник був членом ІРА; (ii) докази, які свідчать, що кожен обвинувачений здійснював

діяльність в абатстві Корк, яка, як стверджувало обвинувачення, зазвичай асоціюється з ІРА, та які також підтверджували показання ПК; (iii) докази того, що за результатами обшуку їхніх будинків було знайдено документацію, яку, як вважається, можна знайти в розпорядженні активного члена організації на кшталт ІРА; та (iv) висновки, яких, як він стверджував, можна дійти у зв'язку з відмовою заявника відповідати на запитання, що стосуються розслідування зазначеного злочину.

17. Суд першої інстанції вивчив першу групу доказів, які склалися з показань головного суперінтенданта, який вказав, що він переконаний, що станом на 10 жовтня 2002 року заявник був членом ІРА. Він посилався на конфіденційну інформацію, отриману з поліцейських та цивільних джерел в усній та письмовій формах. Ця інформація не пов'язана з фактом затримання п'ятьох осіб за незаконну діяльність в абатстві Корк, а також з будь-якими іншими обставинами, що відбулися після цих подій. Коли йому запропонували розкрити свої джерела, він відмовився це робити, посилаючись на те, що таке розкриття може загрожувати життю людей та державній безпеці...

78. Суд зазначає, що до цієї справи не застосовуються правила перевірки показань відсутнього або анонімного свідка. На відміну від справи Аль-Хаваджа і Тагері (*Al-Khawaja and Tahery*), нерозкрита інформація в цій справі не є, сама собою, доводами сторони обвинувачення. Цю інформацію надав свідок, особу якого було встановлено, та який був присутній у судовому засіданні (головний суперінтендант ПК). Надані ним показання заперечуються стороною захисту. Щоправда, показання головного суперінтенданта ґрунтувалися на джерелах, які не були розкриті заявникові, але ці джерела самі собою не містили докази, на які прокуратура прагнула покластися. Проте, Суд вважає, що з огляду на ймовірну несправедливість, заподіяну стороні захисту національними судами, які задовольнили вимогу головного суперінтенданта ПК про збереження таємниці про джерела інформації, вони повинні керуватися загальними принципами, викладеними Судом у справі Аль-Хаваджа і Тагері під час розгляду скарг заявника.

79. Відповідно, Суд має розглянути три питання: (i) чи слід було задовольняти вимогу головного суперінтенданта ПК про збереження таємниці щодо джерел інформації; (ii) якщо так, то чи є показання головного суперінтенданта ПК єдиною або вирішальною підставою для засудження заявника; і (iii) якщо так, чи існували достатні зрівноважувальні чинники, зокрема сильні процесуальні гарантії, які б забезпечували справедливість судового розгляду в цілому в сенсі статті 6 Конвенції...

81. Заявник не заперечував ані перед національними судами, ані перед цим Судом проти доводів ПК про те, що розкриття його джерел може загрожувати життю людей та державній безпеці... Суд вважає, що мотиви збереження таємниці – ефективний захист інформаторів і державної безпеки, а також ефективне переслідування тяжких і організованих злочинів – переконливі й обґрунтовані.

82. Що стосується питання про те, чи є показання головного суперінтенданта ПК єдиною або вирішальною підставою для засудження заявника, Суд зауважує, що СКС чітко зазначив, що він прийняв рішення про визнання заявника винним зокрема на підставі інших доказів проти заявника, а не виключно на підставі

показань головного суперінтенданта. На додаток до показань головного суперінтенданта суд першої інстанції заслухав понад 50 свідків обвинувачення. Він також дослідив інші «важливі» на його погляд речові докази, і виокремив серед них три додаткові групи обвинувальних доказів...

85. У висновку СКС обережно вказав, що жодна з чотирьох груп доказів, якщо розглядати кожну з них окремо, була достатньою для обґрунтування засудження заявника. Проте його оцінка ґрунтувалася на показаннях головного суперінтенданта ПК, інформації про те, що заявник мав стосунок до подій, що відбувалися в абатстві Корк, документах, знайдених під час обшуку його будинку, негативному висновку, якого можна дійти у зв'язку з відмовою заявника відповідати на запитання, що стосуються розслідування злочину, та підтверджувала обвинувачення щодо членства заявника в ІРА.

86. АКС, переглядаючи справу в порядку апеляційного провадження, здійснив ретельний аналіз доказової бази, на яку посилався СКС... Він встановив, що з огляду на чітку заяву СКС про те, що заявник був засуджений не лише на підставі показань ПК, та ще менше на підставі документів, які складали судді під час здійснення ними моніторингових процедур, ці показання не можуть розглядатися як такі, що мають «вирішальне» значення. АКС погодився з висновком СКС про те, що, якщо розглянути всі чотири групи доказів разом, заявник, поза сумнівом, буде визнаний винним.

87. З огляду на вищевикладене Суд вважає, що показання головного суперінтенданта ПК не є єдиною або вирішальною підставою для засудження заявника. Однак Суд зауважує, що його показання явно мали певну вагу у встановленні вини заявника. Відповідно, він вважає за необхідне ретельно вивчити, чи існували розумні зрівноважувальні чинники та гарантії... для компенсації невігідного становища заявника внаслідок задоволення судом вимоги ПК про збереження таємниці про джерела інформації та забезпечення дотримання права заявника на захист в обсязі, передбаченому статтею 6 Конвенції.

88. Суд зауважує, що суд першої інстанції з обережністю підійшов до прийняття показань головного суперінтенданта з огляду на вимогу про збереження таємниці щодо джерел інформації та розумів необхідність компенсації невігідного становища сторони захисту внаслідок задоволення ним такої вимоги. Він вжив низку заходів з метою забезпечення реалізації стороною захисту своїх прав.

По-перше, суд розглянув документальні матеріали, які були джерелом показань ПК, щоб здійснити оцінку надійності та достовірності його переконань. Попри те, що Суд не вважає таку перевірку достатньою для забезпечення прав сторони захисту..., він все ж вважає, що здійснення судового контролю над питанням розкриття інформації в цій справі є важливою гарантією, оскільки це дозволило суддям контролювати протягом усього судового процесу забезпечення принципу справедливості та збереження таємниці про джерела інформації...

По-друге, суд першої інстанції під час розгляду вимоги про збереження таємниці джерел інформації вказав на важливість розв'язання питання виключення «невинуватості» у випадку надання будь-яких привілеїв. Він підтвердив, що матеріали, які він розглянув, не могли допомогти заявникові в реалізації його

права на захист; а якби могли, то його відповідь була б іншою. Суд першої інстанції ретельно вивчив питання про те, є важливими або можуть бути важливими для сторони захисту нерозкриті матеріали, й уважно поставився до вимог про забезпечення справедливого судового розгляду, коли намагався знайти баланс між суспільними інтересами, з одного боку, та правом обвинуваченого на захист, з іншого... Суд вважає, що якщо заявник мав будь-які підстави сумніватися в оцінці доказів, здійснених суддями в цій справі, він міг просити апеляційний суд переглянути матеріали та перевірити висновки суду першої інстанції. Однак він вирішив не робити цього.

По-третє, суд першої інстанції, зокрема, зазначив і наголосив, що під час своєї оцінки свідчень головного суперінтенданта у світлі всього провадження в цілому він повністю не брав до уваги інформацію, отриману під час перевірки документальних матеріалів. Він також підтвердив, що не прийняв би рішення про визнання заявника винним на підставі виключно доказів ПК, вимагаючи, щоб ці свідчення були доповнені і підтримані іншими доказами.

Суд також зазначає, що, перш ніж здійснити заплановані процесуальні дії, суд першої інстанції повідомив заявника та його співобвинуваченого про свої процесуальні наміри та надав їм можливість подати детальні пропозиції, що вони й зробили...

89. Суд вважає, що окрім вищезазначених заходів, які суд першої інстанції вживав для забезпечення прав сторони захисту, законодавство містило норми, що регулюють питання показань, що ґрунтуються на переконаності, які слід розглядати як сильний зрівноважувальний фактор.

90. У першу чергу, як зазначалося вище, надання показань на основі переконаності передбачає комплексний збір інформації та аналітичну діяльність. Отже, частина 2 статті 3 вимагає, щоб ті, хто це робить, займали високі посади в поліції та, окрім іншого, мали значний досвід роботи з такими організаціями, а також у зборі та аналізі відповідної оперативної інформації...

91. До того ж, показання головного суперінтенданта були прийняті не як встановлений факт, а як переконання або думка експерта. Отже, ці показання не мають особливого статусу чи переваги над іншими допущеними в справі доказами і мали розглядатися судом першої інстанції з урахуванням усіх інших доказів...

92. Суд також зазначає, що хоча можливості перехресного допиту були обмеженими згідно з рішенням суду першої інстанції, можливість перехресного допиту свідка з приводу його показань повністю не виключалася. Можливість перевірити різними шляхами показання головного суперінтенданта все ще залишалася. Відповідно, ці показання могли бути перевірені стороною захисту, навіть за умови збереження таємниці джерел інформації..., отже, показання головного суперінтенданта можуть бути оскаржені в усіх аспектах, пов'язаних із змістом закритої інформації. Він міг бути допитаний у порядку перехресного допиту щодо особливостей його джерел (документальні, цивільні, поліцейські та їхній обсяг); про його аналітичні підходи та порядок обробки інформації; про те, чи він знав чи особисто мав справу з будь-яким із інформаторів; про його досвід у зборі відповідних оперативних даних, у роботі з інформаторами, а також в оцінці та

аналізі інформаторів та отриманої інформації. Його відповіді дозволили б суду першої інстанції оцінити його поведінку та надійність як свідка і, у свою чергу, достовірність його показань. Така можливість перевірити свідка відрізняє цю справу від тих, де були прийняті свідчення відсутніх або анонімних свідків... і де перехресний допит цих свідків був ускладнений або взагалі неможливий. Проте немає жодних доказів того, що заявник намагався перевірити показання головного суперінтенданта в будь-який інший спосіб, окрім прохання розкрити свої джерела. З цього погляду залишається актуальним також зауваження О'Доннел Дж. у справі «ДПП проти Доннеллі та інших» (DPP v. Donnelly and Others) про те, що обвинувачений може вирішити не проводити перехресний допит головного суперінтенданта не через обмеження, накладені судом внаслідок задоволення вимоги про збереження таємниці щодо джерел інформації, але з інших причин, у тому числі, щоб уникнути ризику мимовільного посилення доводів обвинувачення проти нього.

93. За таких обставин, а також пам'ятаючи, що завдання цього Суду полягає у визначенні справедливості судового розгляду в цілому, Суд вважає, що вага доказів, відмінних від доказів на основі переконань, у поєднанні зі зрівноважувальними гарантіями та чинниками, є достатньою для висновку про те, що збереження таємниці щодо джерел інформації не призвело до порушення права заявника на справедливий розгляд.

Див. також «Докази та доведення» («Свідки», «Перехресний допит») вище

Надані раніше показання та очні ставки

► «3. проти Федеративної Республіки Німеччини» (S. v. Federal Republic of Germany), 8945/80, 13 грудня 1983 року, DR 39, 43.

9. ... Комісія... відзначає, що в основу обвинувального вироку заявникові покладено не тільки протоколи його свідчень, наданих у Нідерландах, але також і переважно його власні свідчення в німецьких судах: виносячи заявникові обвинувальний вирок, Франкфуртський земельний суд насамперед посилався на свідчення, які він давав у суді у зв'язку з визнаною ним раніше (під час слухань у районному суді Франкфурта) спробою придбання героїну в Амстердамі. Справді, на судовому засіданні заявник відмовився давати докладні свідчення. Він не повторив у відкритому вигляді зізнання, зроблені раніше в районному суді, проте й не заперечував, що зробив їх, хоча і не спростовував. Навпаки, він доводив, що за скоєний злочин його вже достатньо покарано в Нідерландах, а у своєму кінцевому слові попросив ухвалити йому м'який вирок, зауваживши, що так він виступає проти прохання адвоката про його виправдання. Комісія, з огляду на ці обставини, не вважає, що Франкфуртський земельний суд діяв несправедливо, коли ухвалив заявникові обвинувальний вирок на підставі зізнання, яке той зробив раніше на слуханні в районному суді у зв'язку з його ж заявами в ході судового розгляду, а також – стосовно інших деталей, тобто точного місцеперебування в Амстердамі, часу та кількості героїну – на підставі непрямих доказів, отриманих із Нідерландів.

► **«Нінн-Гансен проти Данії» (Ninn-Hansen v. Denmark) (ухв.), 28972/95, 18 травня 1999 року.**

Суд нагадує, що суд з питань імпідменту засудив заявника не на основі показань, раніше зроблених свідками, котрих суд імпідменту також не заслуховував.

Суд вважає, що визнання судом імпідменту допустимості протоколів засідань комісії з розслідування з єдиною метою пред'явити свідкам їхні попередні свідчення не можна вважати порушенням статті 6 Конвенції. Тому немає ніяких ознак порушення статті 6 в рішенні суду імпідменту визнати допустимими протоколи засідань суду з розслідування.

Імунітети свідків

► **«Х. проти Сполученого Королівства» (X. v. United Kingdom), (ухв.), 7306/75, 6 жовтня 1976 року.**

У зв'язку з цим Комісія зазначає, що використання в суді доказів, здобутих від співника шляхом надання йому імунітету від кримінального переслідування може поставити під сумнів справедливість судового розгляду, гарантовану обвинуваченому, і через це створити проблему у світлі пункту 1 статті 6 Конвенції. Проте в цій справі спосіб здобуття свідчень від С. відкрито обговорювали із захисником та присяжними. Крім того, апеляційний суд ретельно дослідив те, чи ці обставини були належно враховані при оцінці доказів, і чи були при цьому інші підтвердження. Отож Комісія доходить висновку, що оцінка судового розгляду в цілому не виявив будь-яких ознак порушення пункту 1 статті 6 Конвенції.

Порушення національного законодавства

► **«Парріс проти Кіпру» (Parris v. Cyprus) (ухв.), 56354/00, 4 липня 2002 року.**

... Суд у цій справі бере до відома той факт, що перший огляд трупа провели два патологоанатоми за вказівкою коронера. Оскільки висновки експертизи, на думку членів сім'ї потерпілої, не були переконливими, вони звернулися до коронера з клопотанням про дозвіл на повторну експертизу. Коронер, який на той же час уже розпорядився поховати тіло, у наданні дозволу відмовив. Проте генеральний прокурор дозвіл дав, і труп дослідив повторно інший патологоанатом [доктор Мацакіс], який зробив висновок, що смерть потерпілої настала внаслідок іншої причини.

... Верховний суд підкреслив, що, крім висновків доктора Мацакіса були й свідчення батька потерпілої, чия розповідь підтверджувала висновки доктора Мацакіса і серйозно суперечила версії, висунутій захистом заявника, згідно з якою потерпіла сама вистрибнула з вікна. До того ж Суд зауважує, що заявник мав змогу оспорити правильність другої експертизи, і що захист, як видається, піддав її автора вичерпному перехресному допиту...

Більше того, Суд не може не зважати на характер і сферу застосування порушеної норми внутрішнього законодавства. Він зазначає, що частина 2 статті 15 Закону про коронерське розслідування становить частину положень щодо огляду тіл і як така насамперед покликана, як підкреслював і уряд, забезпечити повагу до тіла померлого, а не дотримання процесуальних права обвинуваченого.

І нарешті, Суд зазначає, що заявник не забув привернути увагу судів до можливого порушення статті 6 Конвенції, і що Верховний суд оцінив наслідки визнання доказів допустимими для забезпечення справедливості судового розгляду.

З огляду на ці обставини, Суд вважає, що судовий розгляд у цілому був справедливим.

Розділ 12

Захист

ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ВИСУНУТІ ОБВИНУВАЧЕННЯ

Також дивіться ПРЕД'ЯВЛЕННЯ ОБВИНУВАЧЕННЯ, УГОДА ПРО ВИЗНАННЯ ВИНИ, ЗУПИНЕННЯ ПРОВАДЖЕННЯ (Пред'явлення обвинувачення, повідомлення) вище

► «Жеа Каталан проти Іспанії» (Gea Catalán v. Spain), 19160/91, 10 лютого 1995 року.

25. Пан Жеа Каталан заявив про порушення підпункту (а) пункту 3 статті 6... Це порушення сталося внаслідок того, що його засудили на підставі пункту 7 статті 529 Кримінального кодексу, а не на підставі пункту 1 цієї статті, на яку посилалися орган обвинувачення та сторона, що заявила цивільний позов.

28. ... Суд вважає, що оскаржувана розбіжність, безсумнівно, стала результатом простої технічної помилки, яка виникла під час друкування матеріалів, представлених у суді прокуратурою, і відтак багато разів відтворена органом переслідування й стороною, що заявила цивільний позов...

29. Зважаючи на чіткість правової кваліфікації встановлених у справі фактів, яку слідчий суддя навів у своїй постанові про взяття під варту від 1 липня 1986 року..., Суд не бачить причин, за яких пан Жеа Каталан міг скаржитися на те, немовби йому не повідомили про всі складові частини обвинувачення, оскільки матеріали, представлені прокуратурою, спиралися на ті ж факти... Крім того, у цій справі, як справедливо зазначив і Верховний суд, ... було б абсурдно застосовувати пункт 1 статті 529 Кримінального кодексу, якщо, вдавшись до елементарної логіки, можна було б зразу зробити умовивід – нехай і не автоматичний висновок – про застосування пункту 7.

30. Отже, Суд вважає, що скарга заявника є необґрунтованою, а тому порушення підпункту (а) пункту 3 статті 6 не було...

► «Де Сальвадор Торрес проти Іспанії» (De Salvador Torres v. Spain), 21525/93, 24 жовтня 1996 року.

27. Пан де Сальвадор Торрес стверджує, що його засудження за скоєння правопорушення з обтяжувальною обставиною, у якій його ніколи прямо не обвинувачували, становило порушення підпункту (а) пункту 3 статті 6...

33. ... публічний характер посади заявника був невід'ємним елементом обвинувачення в розтраті державних коштів, яке йому спочатку висунули, і, отже,

відомим заявникові від самого початку провадження. Отож, слід вважати, він усвідомлював можливість того, що суди... при визначенні покарання дійдуть висновку, що цей основний фактичний елемент у зв'язку з таким менш серйозним злочином, як розкрадання, є обтяжливою обставиною.

Отже, Суд не вбачає порушення права заявника, передбаченого підпунктом (а) пункту 3 статті 6, ... на отримання інформації про характер і підстави висунутого йому обвинувачення.

► **«Маточча проти Італії» (Mattocchia v. Italy), 23969/94,
25 липня 2000 року.**

71. ... Суд усвідомлює, що суди, які розглядають справи про зґвалтування, порушують дуже делікатні та важливі питання, які викликають велике занепокоєння в суспільстві, і що справи, пов'язані з молоддю або психічно хворими, часто дуже ускладнюють завдання обвинувачення та суддів у здобутті доказів під час проваджень. Проте Суд вважає, що в цій справі перед захистом постали надзвичайні труднощі. Оскільки інформація, яка містилася в обвинуваченні, була нечіткою стосовно важливих деталей щодо часу та місця, її постійно заперечували і виправляли під час суду, та з огляду на тривалий період між переданням справи до суду і самим судовим розглядом (понад три з половиною роки) порівняно з оперативністю, з якою проведено суд (менше місяця), справедливість вимагала, щоб заявникові надали більше можливостей і засобів для практичного та ефективного захисту, наприклад, виклику свідків для встановлення алібі.

72. Виходячи з цього, Суд визнає, що право заявника на отримання докладної інформації щодо суті та причини обвинувачення, висунутого проти нього, та його право мати достатньо часу і можливостей для підготування свого захисту були порушені.

► **«Водель проти Франції» (Vaudelle v. France), 35683/97,
30 січня 2001 року.**

58. ... Заявника обвинуватили в правопорушенні сексуального характеру, вчиненому щодо неповнолітніх віком до п'ятнадцяти років. Отож, правопорушення було особливо тяжким, як підкреслив і сам суд у кримінальних справах... Характер правопорушення вимагав також оцінити розумовий стан заявника, оскільки після того, як його допитали в жандармерії, прокурор ухвалив постанову про проведення психіатричної експертизи заявника. Проте заявник не з'явився ні в один із двох призначених днів і не представив жодного пояснення своєї неявки, тому Суд у кримінальних справах не міг знати причини його відсутності.

65. ... Суд вважає, що в такій справі, як ця, що стосується обвинувачення в здійсненні тяжкого злочину, національні органи влади в інтересах належного відправлення правосуддя мають вживати додаткових заходів. Вони могли б наказати заявникові йти на огляд до психіатра... і з'явитися на засідання суду, а в разі невиконання, вжити заходів, щоб він був представлений своїм піклувальником або адвокатом. Це дозволило б заявникові розуміти хід провадження й бути детально проінформованим про характер і підстави висунутого проти нього обвинувачення, за змістом підпункту (а) пункту 3 Статті 6 Конвенції; це також

дало б змогу судові в кримінальних справах постановити цілком справедливе рішення. Однак цього не відбулося.

66. Отже, з огляду на особливі обставини цієї справи, Суд вважає, що мало місце порушення статті 6 Конвенції.

► **«Садак і інші проти Туреччини» (Sadak and Others v. Turkey), 29900/96, 17 липня 2001 року.**

51. ... Суд зазначає, насамперед, що в обвинувальному акті, поданому обвинуваченням 21 червня 1994 року, заявників звинувачували виключно в злочині державної зради, як це передбачено статтею 125 Кримінального кодексу. Хоча зв'язки заявників з членами Курдської робочої партії (РКК) згадувалися прокурорами, Суд зазначає, що під час розслідування ці зв'язки були розглянуті лише з метою встановлення складових злочину, у якому заявники спочатку були звинувачені. Не заперечується, що до останнього дня слухання в Суді національної безпеки стосувалося виключно злочину проти цілісності держави, тобто державної зради.

52. У зв'язку з цим Суд повинен з'ясувати, чи було достатньо передбачуваним для заявників, що характеристика правопорушення може бути змінена зі злочину проти цілісності держави, у якій вони були спочатку обвинувачені, на належність до збройної організації, створеної з метою знищення цілісності держави.

53. Суд враховує тлумачення, зроблене Судом національної безпеки в його рішенні від 8 грудня 1994 року, згідно з яким стаття 125 Кримінального кодексу визначає злочин з точки зору переслідуваних цілей, а стаття 168 з погляду використаних засобів. Вважалося, що ці два злочини відрізнялися як за матеріальною, так і за психологічною складовою. Злочин зради, спрямований проти цілісності держави, міг бути здійснений лише через вчинення достатньо серйозних дій, які становлять справжню загрозу для існування держави. З іншого боку, матеріальна складова злочину, який карається відповідно до пункту 2 статті 168 Кримінального кодексу, полягає в належності до збройної організації, що вже вважається діяльністю, мета якої суперечить статті 125, та має власну систему дисциплінарних правил та ієрархічну структуру. У контексті цього злочину не було необхідності, щоб обвинувачені самі вчинили дії, які можуть становити справжню загрозу для існування держави. Крім того, злочин вимагав конкретної психологічної складової, а саме усвідомлення належності до незаконної організації...

54. Отже, Суд не може погодитися з аргументом, який висуває уряд, що злочини, передбачені статтею 125 і пунктом 2 статті 168 Кримінального кодексу, становлять різну ступінь одного й того самого злочину. Хоча, як виявилось, вони містяться в одному й тому ж розділі Кримінального кодексу, який називається «Злочини проти держави», існує чітке розмежування між цими двома статтями як за їхніми матеріальними, так і психологічними складовими.

55. Суд не зобов'язаний оцінювати якість захисту, на який заявники могли покладатися, якби мали достатньо часу для підготовки свого захисту проти обвинувачення в належності до незаконної збройної організації. Він лише зазначає, що було б розумно стверджувати, що захист був би іншим, ніж той,

що здійснювався для оскарження обвинувачення в злочині зради, спрямованій проти цілісності держави. Слухання цього обвинувачення зосереджувалося на питанні, чи становить ймовірно діяльність заявників як така реальну загрозу для цілісності держави. Однак у випадку обвинувачення в належності до незаконної збройної організації заявники повинні були переконати Суд національної безпеки, що вони не займали посад в ієрархічній структурі РКК і не були змушені дотримуватися її дисциплінарних норм, а також, що вони не знали про свою належність до цієї організації.

56. ... У світлі вищезазначеного Суд вважає, що належність до незаконної збройної організації не була органічним елементом складу злочину, в якому заявників обвинувачували від самого початку процесу.

57. Отже, Суд дійшов висновку, що суд державної безпеки Анкари, застосувавши безперечно належне йому право змінювати кваліфікацію підсудних йому фактів, повинен був надати заявникам можливість практично та ефективно здійснити їхнє право на захист проти цього обвинувачення, зокрема виділивши їм для цього потрібний час. Однак із матеріалів справи випливає, що Суд державної безпеки, який міг би, наприклад, після зміни кваліфікації фактів ухвалити рішення про відстрочку слухань, не дав заявникам змоги організувати свій захист проти нового обвинувачення, про яке їм сповістили лише в останній день процесу, напередодні оголошення вироку суду, коли вже, очевидно, було пізно. До того ж, у день останнього судового засідання адвокати заявників були відсутні. Незалежно від причини цієї відсутності залишається фактом те, що заявники не могли проконсультуватися зі своїми адвокатами з питання зміни кваліфікації фактів стороною обвинувачення і Судом державної безпеки.

58. Зваживши вищевикладені міркування, Суд доходить висновку, що право заявників бути детально поінформованими про характер і підстави висунутого проти них обвинувачення та їхнє право мати достатньо часу і можливостей для підготування свого захисту були порушені...

59. Отже, мало місце порушення підпунктів (а) та (б) пункту 3 статті 6 Конвенції, разом з пунктом 1 цієї статті, яка вимагає справедливого судового розгляду.

► «Міро проти Франції» (Miraux v. France), 73529/01, 26 вересня 2006 року.

33. У цій справі Суд зауважує, що оскільки зазначене питання було порушене наприкінці обговорення в суді присяжних перед тим, як присяжні вийшли до дорадчої кімнати для обговорення рішення, факт перекваліфікації був з'ясований лише у відповіді на це питання, поставлене перед обговоренням...

35. Окрім того, подання справи на розгляд суду присяжних Сен-Марітіма мало на меті лише означення термінів «спроба зґвалтування» та «сексуальні домагання із застосуванням насильства», і лише наприкінці слухань постало додаткове запитання, у результаті розгляду якого відбулася зазначена перекваліфікація. Оскільки питання про кваліфікацію злочину як «зґвалтування», розглянуте в попередньому поданні від 18 лютого 1997 року і визнане касаційним судом 21 травня 1997 року недійсним, а потім було умисно відхилене рішенням, ухваленим у результаті

звернення до суду присяжних 23 жовтня 1997 року, то заявник мав підстави вважати, що він надалі не захищатиметься від обвинувачень у «зґвалтуванні», а зосередить свій захист на врешті-решт визначеному обвинуваченні «спроба зґвалтування». Суд вважає, що з огляду на ці фактори – «необхідність вжити всі можливі заходи для повідомлення обвинуваченому про висунуте проти нього обвинувачення» та визначальну роль, яку відіграє акт обвинувачення в ході розгляду кримінальної справи... не встановлено, що заявник усвідомлював можливість засудження його за вчинення зґвалтування...

36. Суд вважає на те, що, безсумнівно, правова база «зґвалтування» та «спроби зґвалтування» є однією і тією ж, тобто, йдеться про статтю 222–23 кримінального кодексу, і що в загальнішому сенсі, відповідно до кримінального права Франції, особа, яка намагається вчинити злочин, вважається виконавцем злочину, тобто такою ж самою, як і особа, що вчинила злочин... Однак можна зауважити, що два правопорушення, які фігурують у цій справі – зґвалтування та спроба зґвалтування – суттєво різняться рівнем їхньої реалізації. Справді, на відміну від скоєного правопорушення, яке передбачає матеріальну реалізацію злочинного наміру через певний досягнутий результат, спроба характеризується початком виконання, тобто частковою реалізацією правопорушення, яке полягає в діях, що спрямовані безпосередньо на здійснення цього правопорушення і вчиняються з таким наміром, при цьому нема добровільної відмови припинити такі дії з боку того, хто їх вчиняє. Отже, «зґвалтування» вимагає досягнення специфічного результату, тобто статевого проникнення, тоді як цей елемент не був необхідним для того, щоб висунути заявникові обвинувачення в правопорушенні, яке полягало в «спробі зґвалтування». Тому, можна стверджувати, що є різниця в рівні серйозності цих двох правопорушень, яка, поза всяким сумнівом, впливає на оцінку фактів та визначення вини присяжними, тим більше, що присяжні зазвичай особливо переймаються долею жертв, зокрема, коли останні потерпають у результаті правопорушень сексуального характеру, – суб'єктивно та всупереч психологічній травмі, яку дістає постраждала в кожному випадку, спроба є менш «осудною», аніж вчинений злочин. Отже, якщо зловмисник, який вчинив спробу зґвалтування, може бути засуджений і до максимальної міри покарання, яка тотожна тій, до якої може бути засуджений злочинець, що вчинив злочин, можна припускати, що суд присяжних візьме до уваги при визначенні рівня вини різницю між спробою вчинити злочин і вчиненням самого злочину, коли порівнювати їх з огляду на «реальну» шкоду та рівень завданої шкоди. Тому можна вірогідно вважати, що зміна кваліфікації, яку здійснили в процесі розгляду справи в суді присяжних, могла призвести до тяжчої міри покарання, до якої міг бути засуджений заявник, при цьому він не мав можливості підготувати та представити свої матеріали захисту стосовно нової кваліфікації та її наслідків, у цьому разі йдеться про міру покарання, яка могла бути виголошена в конкретних термінах. Суд також наголошує на тому, що коли максимальним застосовним терміном покарання було 14 років позбавлення волі, заявника засуджено до 12 років перебування у в'язниці, тобто на термін, який був дуже близьким до максимального.

37. З огляду на всі ці елементи, Суд вважає, що було порушене право заявника бути детально поінформованим про характер і причини обвинувачення, висунутого проти нього, так само як і його право мати час та можливості, необхідні для свого захисту.

ВИКЛИК У СУДОВЕ ЗАСІДАННЯ

► «Х. проти Сполученого Королівства» (X. v. United Kingdom), 8231/78, 6 березня 1982 року.

2. ... З іншого боку, виглядає, що (заявнику повідомили про точну дату судового розгляду лише напередодні його початку. Комісія вважає бажаним інформувати обвинувачених про дату і місце проведення судового засідання за певний розумний строк заздалегідь. Однак цей окремий аспект судового розгляду справи заявника сам собою не можна вважати в цій справі визначальним для розв'язання питання про те, чи забезпечили заявникові справедливий судовий розгляд. З огляду на те, що він мав достатньо часу для підготування свого захисту, та беручи до уваги судовий процес сукупно, Комісія переконана, що умови, у яких суд розглянув справу заявника, були сумісні з поняттям справедливого судового розгляду за змістом пункту 1 статті 6 Конвенції.

► «Водель проти Франції» (Vaudelle v. France), 35683/97, 30 січня 2001 року.

Див. Повідомлення про обвинувачення вище.

ДОСТАТНІЙ ЧАС І МОЖЛИВОСТІ

► «Феррарі-Браво проти Італії» (Ferrari-Bravo v. Italy), 9627/81 (ухв.), 14 березня 1984 року.

23. У цьому зв'язку заявник також стверджує, що його адвокатам не дали часу й можливостей, які їм були необхідні для підготовки його захисту (підпункт (b) пункту 3 статті 6).

Комісія наголошує, що заявник не довів, як той факт, що його адвокати мали лише два місяці для вивчення матеріалів справи [яка нараховувала понад 56000 сторінок], перш ніж слідчий суддя віддав його до суду, порушив те право, на яке він претендує. Вона зазначає, що судовий розгляд ще триває. Отже, у матеріалах справи немає нічого, що б вказувало на порушення цього положення.

► «Падін Жестозо проти Іспанії» (Padin Gestoso v. Spain), (ухв.), 39519/98 8 грудня 1998 року.

2. Заявник скаржився, що після його арешту в червні 1990 року його адвокатам довелося чекати до серпня 1990 року, перш ніж вони змогли ознайомитися з матеріалами справи... Суд зазначає, що тоді, коли слідчий суддя 11 червня 1990 року висунув заявникові обвинувачення й наказав взяти його під варту, йому призначили адвоката в межах системи правової допомоги для захисту його інтересів на період одиночного ув'язнення, який тривав до 6 серпня 1990 року. Заявник у зв'язку з цим не заперечує того, що для підготування свого захисту він мав змогу говорити з адвокатом, призначеним у межах системи правової допомоги. Крім того, заявник визнав, що з того моменту, коли одиночне ув'язнення скасували, тобто з 6 серпня 1990 року, він мав доступ до матеріалів

справи. Суд зазначає, зокрема, що після того, як 19 лютого 1992 року матеріали на сорок сім обвинувачених, зокрема й заявника, були передані на розгляд палати в кримінальних справах Верховного суду, цей суд своїм рішенням від 29 жовтня 1992 року ухвалив, щоб кожному їхньому адвокату надали копії всіх матеріалів слідчої справи, яка перевищувала вісімдесят томів, щоб вони могли провести попередню кваліфікацію правопорушень. Суд тому відзначає, що розслідування цієї справи тривало протягом декількох років, отож, заявник після того, як 11 червня 1990 року йому вручили повідомлення про висунення обвинувачень, мав достатньо часу для підготовки свого захисту, що і є основною метою підпункту (b) пункту 3 статті 6 Конвенції. До того ж у матеріалах немає нічого, що підтверджує висновок, ніби після скасування постанови про таємний характер розслідування 6 серпня 1990 року заявник мав якісь перешкоди, що заважали б йому давати вказівки або консультуватися з його адвокатом для підготування версії захисту. Виходячи з цього, Суд вважає, що цю частину скарги належить відхилити як явно необґрунтовану...

► **«Махфі проти Франції» (Makhfi v. France), 59335/00, 19 жовтня 2004 року.**

34. Суд зазначає, що в цій справі заявник був обвинувачений у зґвалтуваннях, крадіжці, вчиненій групою осіб, у повторних злочинах, і постав перед судом присяжних.

35. Слухання в суді присяжних розпочалися 4 грудня о 9 годині 15 хвилин. Цього ж дня судові засідання відбувалися з 9.15 до 13.00, пізніше з 14.30 до 16.40, з 17.00 до 20.00 та з 21.00 до 00.30. Під час цієї останньої перерви в засіданні адвокат заявника висловив клопотання про перенесення слухань, посилаючись на право на захист.

36. Це клопотання суд відхилив, слухання відновилися о 1.00 ночі 5 грудня і тривали до 4.00.

37. Суд також зазначає, що після того, як о 4.25 ранку знову розпочалося засідання, адвокат заявника виступив із захисною промовою після виступу іншого адвоката, який захищав співобвинувачуваного, приблизно о 5 ранку, після обговорень, які тривали 15 годин 45 хвилин. Обвинувачувані, серед яких був і заявник, мали слово наприкінці.

38. Судові слухання продовжилися і цього дня вони тривали 17 годин 15 хвилин, по завершенні слухань суд вийшов для наради. Європейський суд також наголошує на тому, що суд присяжних у складі суддів та присяжних засідателів радився з 6.15 до 8.15 ранку 5 грудня. У результаті заявника засуджено до 8 років позбавлення свободи.

39. Суд нагадує, що він уже зазначав, що втома спричиняє такий стан обвинувачених, коли послаблюється моральний та фізичний опір у момент, коли «вони перебувають на дуже важливих для них слуханнях, якщо брати до уваги серйозність правопорушень, у яких їх обвинувачують, та міру покарання, яка їм загрожує. Попри підтримку їхніх адвокатів, які мали можливість викласти свої доводи, цей факт, на жаль, сам собою, безсумнівно, послабив їхню позицію в

критичний момент, коли вони потребували мобілізації всіх своїх ресурсів для власного захисту, зокрема для того, щоб від самого початку слухань сміливо виступати під час відповідей на запитання та для того, щоб ефективно радитись зі своїми адвокатами»...

40. На думку Суду, першочерговим є те, щоб не лише обвинувачувани, але також і їхні захисники могли долучатись до обговорення, відповідати на запитання та виступати з адвокатськими промовами, при цьому не перебуваючи в надто втомленому стані. Подібним чином надзвичайно важливим є те, щоб судді та присяжні мали можливість концентрувати увагу на тому, як відбувається обговорення і бути в змозі ухвалити аргументоване рішення.

41. Суд вважає, що в цій справі була подібна ситуація. На його думку, описані вище умови... не можуть відповідати вимогам безстороннього судового розгляду та, зокрема, дотриманню прав захисту та змагальності.

42. Отже, порушено пункт 3 у поєднанні з пунктом 1 статті 6 Конвенції.

► **«Галстян проти Вірменії» (Galstyan v. Armenia), 26986/03, 15 листопада 2007 року.**

85. ... Суд відзначає, що справу заявника розглянуто в рамках прискореної процедури, передбаченої Кодексом адміністративних правопорушень (КАП): відповідно до статті 277 КАП, справи про дрібне хуліганство мали бути розглянуті протягом одного дня. Суд нагадує, що наявність і використання прискореної процедури розгляду кримінальних справ саме собою не суперечить статті 6 Конвенції, за умови, що вона забезпечує необхідні механізми захисту та гарантії, які в ній містяться... Урядові не вдалося навести переконливі докази того, що заявник міг однозначно користуватися, як за законом, так і на практиці, правом на відтермінування розгляду його справи для підготування свого захисту, і що така відстрочка, можливо, була б надана, якби заявник звернувся з відповідним клопотанням...

86. Суд бере до відома, що, на переконання уряду, досудове провадження тривало загалом дві години – з 17:30 до 19:30. Уряд стверджував, що, оскільки справа заявника була нескладною, то двох годин було досить, враховуючи, що він відмовився від адвоката, не скористався своїм правом заявити клопотання і відводи та добровільно підписав протокол про адміністративне правопорушення. Суд, однак, вважає, що саме лише те, що заявник підписав документ, у якому заявив, що не бажає мати адвоката та вирішує захищати себе особисто, не означає, що йому не треба було надати достатній час і можливості для ефективного підготування до судового розгляду. Так само і те, що заявник не подавав будь-яких конкретних клопотань упродовж короткої досудової стадії не обов'язково означає, ніби йому не потрібен був додатковий час, щоб у належних умовах правильно оцінити висунуті йому обвинувачення і розглянути різні дієві варіанти свого захисту. І нарешті, Суд погоджується з тим, що заявник мав змогу відмовитися підписувати протокол про адміністративне правопорушення. Однак всупереч тому, що заявляє уряд, ні в законі, ні в матеріалах справи про адміністративне правопорушення ніщо не змушує думати, ніби заявник, підписуючи протокол,

мав на меті щось інше, ніж підтвердити те, що він з ним ознайомлений і знає про свої права та висунути проти нього обвинувачення.

87. Суд відзначає, що протокол про адміністративне правопорушення, який містив обвинувачення та був головним доказом щодо заявника, не зазначав точного часу, коли йому був пред'явлений цей документ, і скільки часу йому дали на ознайомлення з ним. Неможливо цього встановити й щодо поліцейського протоколу та інших матеріалів, підготовлених співробітниками поліції. Сторони не дійшли згоди щодо точної тривалості досудового провадження, але, очевидно, що цей період у будь-якому випадку не тривав більше кількох годин. Суд також відзначає, що протягом цього часу заявник перебував або по дорозі до суду або у відділенні поліції без будь-яких контактів із зовнішнім світом. Більше того, протягом свого короткого перебування у відділенні поліції, заявник мав взяти участь у ряді слідчих заходів, серед яких допит і обшук. Навіть якщо погодитися з тим, що справа заявника була нескладною, Суд сумнівається в тому, що обставини, у яких відбувалося провадження в справі заявника, від моменту його арешту до самого засудження, були такими, щоб забезпечити йому змогу належно ознайомитися та як слід оцінити обвинувачення і наявні проти нього докази, а також розробити потенційно виграшну лінію захисту.

88. Суд доходить висновку, що заявникові не надано досить часу і можливостей для підготовки свого захисту. Отож, мало місце порушення пункту 3 статті 6, взятого в поєднанні з пунктом 1 статті 6.

► **«Моїсєєв проти Росії» (Moiseyev v. Russia), 62936/00, 9 жовтня 2008 року.**

222. ... Суд бере до уваги свої... висновки у світлі статті 3 Конвенції про те, що заявника тримали під вартою, транспортували й утримували в камерах суду в надзвичайній тісноті, без належного доступу до природного освітлення й повітря та належного харчування. Заявник не міг читати або писати, оскільки перебував у суді на дуже малій площі разом із багатьма іншими ув'язненими. Страждання й безвихідність, які повинен був відчувати заявник у зв'язку з нелюдськими умовами транспортування й тримання, безсумнівно, погіршували його здатність до зосередження й інтенсивної розумової діяльності в години, що безпосередньо передували судовим засіданням. Справді, йому надавала допомогу група адвокатів, які могли робити заяви від його імені. Проте, беручи до уваги характер питань, поставлених під час судового розгляду, і їхній тісний зв'язок зі сферою компетенції заявника, Суд вважає, що його можливість ефективно інструктувати адвокатів і консультуватися з ними мала першочергову важливість. Сукупний вплив вищевказаних умов і недостатність наявних у нього можливостей не давали жодної змоги заявникові завчасно підготуватися до захисту, а надто зважаючи на те, що він не міг переглядати матеріали своєї справи чи свої нотатки в камері.

223. Суд, отже, постановляє, що заявникові не були надані достатні умови для підготування свого захисту, що йшло всупереч вимогам справедливого суду й рівності можливостей сторін.

► «Ходорковській і Лебєдєв проти Росії», (Khodorkovskiy and Lebedev v. Russia), 11082/06, 25 липня 2013 року.

75... Звідси випливає, що другий заявник мав вісім місяців і двадцять днів для вивчення понад 41000 сторінок, тоді як перший заявник мав п'ять місяців і вісімнадцять днів для вивчення понад 55000 сторінок... Щоб передивитися матеріали справи принаймні один раз, другий заявник повинен був читати з розрахунку понад 200 сторінок за робочий день. Першому заявникові необхідно було б читати більше 320 сторінок за робочий день для вивчення версії обвинувачення. Ці цифри можуть бути вищими, якщо виключити державні свята, дні, коли заявники були доставлені до суду, або коли вони розглядали докази захисту.

576. Суд зазначає, що матеріали справи заявників склалися переважно з фінансової та юридичної документації. Таким чином, для того, щоб підготуватися до судового розгляду, було недостатньо просто прочитати всі документи; заявникам доводилося вести записи і, швидше за все, неодноразово перечитувати деякі документи, порівнювати їх з іншими документами та обговорювати їх з адвокатами.

577. Суд також приймає до уваги умови, у яких заявники повинні були працювати з матеріалами своїх справ. На думку Суду, ці умови в кращому випадку були незручними... Наприклад, лише один примірник кожної справи був доступний до захисту. Якщо один з адвокатів вивчав певний обсяг матеріалів справи в приміщенні Генеральної прокуратури, заявники не могли вивчати цей обсяг у слідчому ізоляторі. Хоча заявникам було дозволено робити рукописні записи, вони не мали можливості робити фотокопії. Адвокатам, навпаки, дозволялося робити фотокопії, але в основному для власного використання. Якщо їм було необхідно надати копії документів заявникам, це було можливо зробити лише через адміністрацію слідчого ізолятора, і, у будь-якому випадку, заявники могли зберігати у своїх камерах лише обмежену кількість друкованих матеріалів. Другому заявникові деякий час не було дозволено використовувати збільшувальне скло і калькулятор, що, вочевидь, уповільнило його роботу. Матеріали справи були доступні для захисту лише в спеціальних приміщеннях. Заявники та їхні адвокати не могли обговорювати справу конфіденційно і одночасно працювати з матеріалами справи: якщо їм потрібно було працювати з ними, присутність слідчого була обов'язковою. У 2004 році матеріали справи були передані до слідчого ізолятора, і, як випливає зі скарг адвокатів заявників до слідчих органів, що унеможливило копіювання документів. Все це ускладнило роботу команди захисту.

578. Після об'єднання двох справ у червні 2004 року... кожному заявникові було надано двадцять два дні, щоб ознайомитися з матеріалами, які стосуються співвідповідачів; це означало, що другий заявник, наприклад, повинен був читати 2500 сторінок на день, пов'язаних із справою першого заявника, без днів відпочинку і без витрачання часу на інші завдання.

579. При цьому Суд наголошує, що «питання адекватності часу і можливостей, які надаються обвинуваченому, має оцінюватися з урахуванням обставин кожного конкретного випадку»... Насамперед, Суд зауважує, що в цій справі кожному заявнику допомагала команда високопрофесійних юристів, багато з яких були

дуже відомими. Усі вони були залучені в приватному порядку і всі вони витратили значний час на роботу зі справами заявників...

580. Суд підкреслює, що навіть якщо адвокат має доступ до матеріалів справи, це не може повністю замінити особисте вивчення матеріалів справи відповідачем... Коли в справі «Оджалан» (*Öcalan*) заявникові нарешті було надано прямий доступ до матеріалів справи обвинувачення, він мав лише двадцять днів, щоб прочитати 17000 сторінок. Час, наданий заявникам у цій справі, був набагато довшим. Нарешті, у справі «Оджалан проти Туреччини» (*Öcalan v. Turkey*)... «адвокатам заявника могли перешкоджати в наданні заявникові оцінки важливості всіх цих елементів доказів через велику кількість та обсяг документів та через обмеження, що накладаються на кількість та тривалість їхніх побачень». У цій справі на заявників не накладалось таких суворих обмежень.

581. Суд дійшов висновку, що навіть якщо заявники не змогли ознайомитися з кожним документом у справі особисто, це завдання могло бути покладене на їхніх адвокатів. Важливо, що заявники не були обмежені за кількістю і тривалістю своїх зустрічей з адвокатами. Адвокати мали у своєму розпорядженні портативні пристрої для копіювання та сканування, тому вони могли робити і зберігати копії найважливіших документів у матеріалах справи. Суд усвідомлює, що певні обмеження застосовуються до зустрічей між заявниками та їхніми командами захисту, зокрема до обміну нотатками та документами... Проте вони не були такими, що не дозволяли б заявникам отримати допомогу від своїх адвокатів у розгляді матеріалів справи та з'ясуванні позиції обвинувачення до початку судового розгляду.

582. По-друге, Суд зазначає, що заявники мали можливість зберігати рукописні нотатки та використовувати їх на судовому розгляді. Крім того, принаймні до кінця 2003 року – початку 2004 року адвокати мали можливість робити копії матеріалів. Раніше Суд вважав, що необмежене використання будь-яких нотаток та можливість отримання копій відповідних документів є важливими гарантіями справедливого судового розгляду. Відсутність такого доступу, за оцінкою Суду, була аргументом на користь висновку про порушення принципу рівності сторін... Однак заявники в цій справі, на відміну від справ «Матюек» (*Matyjek*) або «Моїсеєв» (*Moiseyev*), не були зв'язані жодними положеннями про державну таємницю; вони могли робити нотатки та зберігати свої блокноти при собі, а їхнім адвокатам дозволялося робити копії сторінок з матеріалів справи, принаймні до кінця 2003 року – початку 2004 року.

583. По-третє, Суд зазначає, що обидва заявники були керівниками однієї з найбільших нафтових компаній у Росії та мали вищу освіту. Їхня здатність сприймати та аналізувати інформацію поза сумнівом була вищою за середню; вони знали бізнес-процеси в центрі справи і, можливо, були більш компетентними в цих питаннях, ніж будь-які інші учасники процесу. Їхній професійний статус також був додатковим фактором на користь висновку Суду про те, що нездатність заявників вивчати кожен документ особисто компенсувалася участю їхніх адвокатів у розгляді матеріалів справи; для заявників було цілком природно, як для керівників вищої ланки, делегувати певні завдання своїм адвокатам.

584. По-четверте, можливо, що деякі матеріали серед документів справи безпосередньо не стосувалися предмету справи. Наприклад, контракти між ЮКОСом та його філіями були важливими лише в тій мірі, у якій вони містили інформацію про ціну нафти та про сторони, що беруть участь. Звідси випливає, що заявникам не потрібно було читати кожен сторінок таких контрактів, щоб заперечувати аргументи обвинувачення. Як випливає з рішення в справі заявників, значна частина матеріалів в обох випадках мала бути однаковою. Це означає, що насправді кількість сторінок, які заявники мали розглядати після об'єднання двох справ, була меншою, ніж загальна кількість сторінок у справі кожного підсудного.

585. По-п'яте, немає жодних ознак того, що доступ заявників та їхніх адвокатів до матеріалів справи був обмежений пізніше, під час самого судового розгляду...

586. Вищевказані п'ять елементів приводять Суд до висновку, що хоча захисту довелося працювати в складних умовах на досудовій стадії, час, виділений захисту для вивчення матеріалів справи... не вплинув на сутність права, гарантованого пунктом 1 і підпунктом (b) пункту 3 статті 6. Звідси випливає, що порушення цих положень Конвенції з цього приводу не мало місця...

587. Що стосується «часу та можливостей», які були виділені захисту під час судового розгляду, Суд зауважує, що розклад слухань на першому етапі судового розгляду, коли обвинувачення представляло свою версію, дійсно був менш жорстким і давав більше можливостей для підготовки аргументів сторонами. Однак розклад змінився, і слухання стали більш інтенсивними, як тільки суд почав розглядати докази захисту. Так, без будь-яких очевидних причин суд почав слухання набагато раніше в той же день... і припинив практику перерв по середах...

588. Попри те, що зміна розкладу слухань може ускладнити завдання захисту, Суд не вважає, що заявникам не вдалося брати участь у провадженнях. Захист мав змогу подавати запити на короткі відстрочки в разі потреби, і немає жодних доказів того, що суд не схвалював такі запити...

589. Суд усвідомлює труднощі, яких зазнав захист у залі суду, зокрема, з точки зору умов, у яких заявники спілкувалися зі своїми адвокатами. Однак Суд вважає, що ці аспекти справи слід розглядати через призму скарги заявників за підпунктом (c) пункту 3 статті 6 Конвенції. Суд дійшов висновку, що зміна розкладу слухань під час судового розгляду як така не суперечила пункту 1 і підпункту (b) пункту 3 статті 6 Конвенції.

ПРЕД'ЯВЛЕННЯ ДОКАЗІВ ОБВИНУВАЧЕННЯ

Доступ до матеріалів справи

► «М'єле проти Франції (№ 2)» (Mialhe v. France), 18978/91, 26 вересня 1996 року.

44. ... Крім того, з їхніх рішень є очевидним, що вони обґрунтовували свої ухвали, зокрема і з таких питань, як встановлення місця проживання для цілей оподаткування, тільки з посиланням на документи в матеріалах справи, щодо

яких сторони давали пояснення в судовому засіданні, забезпечуючи тим самим справедливість розгляду справи заявника. Тому ненадання певних документів під час проведення консультацій за CIF чи здійснення процесуальних дій у суді не порушувало прав пана М'єле на захист або принцип рівності процесуальних сторін...

► **«Фуше проти Франції» (Foucher v. France), 22209/93,
18 березня 1997 року.**

35. У цій справі вирішальне значення мають три міркування.

По-перше, пан Фуше вирішив сам вести свій захист, на що він мав право як відповідно до прямо встановлених положень Конвенції, так і відповідно до національного законодавства...

По-друге, оскільки справу заявника передали безпосередньо на розгляд поліційного суду без проведення попереднього розслідування, то питання про забезпечення конфіденційності розслідування не виникало.

І нарешті, засудження заявника Канським апеляційним судом спиралося тільки на складений єгерями офіційний протокол, який, відповідно до статті 537 Кримінально-процесуального кодексу..., був надійним доказом за умови недоведення протилежного.

36. Суд... тому вважає, що заявникові, для того, щоб він міг оспорити офіційний протокол щодо нього, було важливо дістати доступ до матеріалів його справи та отримати копії документів, які в ній містилися...

Оскільки такого доступу він не мав, то його позбавили змоги достатнім чином підготуватися до захисту і не забезпечили рівних процесуальних можливостей, що суперечило вимогам пункту 1 статті 6 Конвенції, взятого в поєднанні з пунктом 3 статті 6...

► **«Моїсєєв проти Росії» (Moiseyev v. Russia), 62936/00,
9 жовтня 2008 року.**

215. Уряд підтвердив, що заявнику відмовили в наданні копії обвинувального висновку на підставі того, що він містив секретні відомості. Протягом усього часу судового розгляду він зберігався або в спецвідділі слідчого ізолятора, або в спеціальній канцелярії міського суду, звідки його не можна було виносити. Уряд не заперечував твердження заявника про те, що всі інші матеріали справи й записи, зроблені як заявником, так і його представниками під час судових слухань, після засідань мали здаватися до спеціальної канцелярії.

216. Суд допускає, що міркування національної безпеки можуть за певних обставин спричинити процесуальні обмеження в справах, які зачіпають державну таємницю. Проте, ... уряд не послався на жодний закон, підзаконний акт або іншу норму внутрішнього права, яка регулює діяльність спецвідділів слідчих ізоляторів або спеціальних канцелярій судів. Не висунув він і жодних обґрунтувань масштабних обмежень на доступ заявника до матеріалів справи. Він не пояснив, чому національні органи влади не могли скласти обвинувальний

висновок таким чином, щоб секретні відомості в ньому містилися в окремому додатку, який би і був єдиною його частиною з обмеженим доступом. Так само не схоже, що російські органи влади розглядали доцільність відокремлення тих матеріалів справи, які становлять державну таємницю, від усіх інших – таких, наприклад, як процесуальні рішення суду, доступ до яких загалом має бути необмеженим. І нарешті, Суд вважає, що той факт, що заявник і його захисники не могли взяти свої нотатки, щоб показати їх експертові або використати їх якось інакше, практично не давав їм змоги користуватися інформацією, яку ті містили, бо в цій справі їм доводилося покладатися тільки на свою пам'ять...

217. Суд уже встановлював, що необмежений доступ до матеріалів справи й необмежене використання всіх записів, зокрема й можливість отримати за потреби копії відповідних документів, є важливими гарантіями справедливого судового розгляду в межах люстраційного провадження. Нездатність забезпечити такий доступ спонукало Суд зробити у своїй оцінці висновок про порушення принципу процесуальної рівності сторін... Цей висновок застосовний тим більше до обставин цієї справи, у якій заявник постав перед судом і ризикував втратити не тільки свою репутацію чи право обіймати державну посаду (як у люстраційному провадженні), але й свою свободу. Крім того, як Суд вже встановив вище, обмеження права заявника на доступ до матеріалів справи й нотаток не мали обґрунтування в національному праві та були надміру широкими за обсягом.

218. Отож, Суд доходить висновку, що факт ненадання заявникові і його захисникам належного доступу до документів та обмеження їх у користуванні власними нотатками ще більше ускладнив підготування його захисту.

► «Натунен проти Фінляндії» (Natunen v. Finland), 21022/04, 31 березня 2009 року.

46. Суд повторює, що вимоги статті 6 передбачають, що, наводячи конкретні мотиви клопотання про розкриття певних доказів, які могли дати обвинуваченому можливість виправдати себе, він повинен мати право на те, щоб обґрунтованість цих мотивів дослідив суд. Хоч заявникові в цій справі мав би бути відомий зміст знищених записів у тій мірі, в якій вони його стосувалися, і навіть якщо він мав змогу ставити в ході судового розгляду запитання щодо всіх розмов з іншими підсудними, Суд підкреслює, що національні суди не визнали твердження підсудних про купівлю незаконної зброї достовірними через брак інших доказів на підтвердження цього... Крім того, апеляційний суд не відмовлявся видати наказ про розкриття змісту записів, щодо яких був зроблений запит, через ненаведення заявником конкретних прийнятних причин такого запиту. Натомість він відмовився ухвалювати рішення з цього питання, бо записи були вже знищені і, отже, їхній зміст не міг бути розкритий захистові або пред'явлений суду...

47. І хоча поліція та прокуратура за законом були зобов'язані брати до уваги і ті факти, що свідчать на користь підозрюваного, і ті, що проти нього, та порядок, за якого слідчий орган сам, навіть співпрацюючи з прокуратурою, намагається оцінити, що може мати стосунок до справи, а що ні, не може відповідати вимогам пункту 1 статті 6. Більше того, незрозуміло, якою мірою прокуратура була фактично причетна до рішення про знищення тих записів, які не були долучені до

матеріалів справи. У цій справі знищення певних відомостей, здобутих шляхом прослуховування телефонних розмов, не дало змоги захистові перевірити свої припущення щодо їхньої важливості для справи і довести правильність останніх у судах першої інстанції.

48 ... у цій справі рішення щодо нерозкритих доказів, імовірно, було ухвалене ще в ході попереднього слідства без надання захистові можливості взяти участь у процесі його ухвалення.

49. ... Суд також відзначає, що оспорюваний захід був обумовлений дефектом законодавства, яке не забезпечувало належних гарантій захистові, а не якимись неправомірними діями органів влади, що були зобов'язані за чинним на той час законом знищити оспорювані записи...

50. З урахуванням вищевикладеного, Суд доходить висновку, що мало місце порушення пункту 1 статті 6 Конвенції в поєднанні з пунктом 3(b) статті 6.

Нерозголошення доказів з огляду на суспільні інтереси

► «Роу і Девіс проти Сполученого Королівства» (Rowe and Davis v. United Kingdom) [ВП], 28901/95, 16 лютого 2000 року.

63. Під час суду над заявниками в першій інстанції обвинувачення вирішило, не повідомляючи про це суддю, не розголошувати певні докази, що мали стосунок до справи, з міркувань захисту суспільних інтересів. Такий порядок, згідно з яким обвинувачення саме намагається оцінити значення приховуваних відомостей для захисту та співвідносить його з потребою суспільства зберігати цих відомостей у таємниці, не може задовольняти згадані вище вимоги пункту 1 статті 6...

64. Справді, на початку розгляду справи заявників у порядку апеляції, представник обвинувачення повідомив захист, що певні відомості не будуть розголошені, не розкриваючи, однак, природу цих відомостей, і у двох окремих випадках апеляційний суд розглянув нерозкриті докази, і в засіданні *ex parte*, під час якого приймали доводи державного обвинувачення, але не були присутні представники захисту, ухвалив рішення на користь нерозголошення.

65. Суд, проте, не вважає, що така процедура в апеляційному суді була достатньою для того, щоб виправити несправедливість, спричинену тим, що, розглядаючи справу в першій інстанції, суддя не здійснив перевірки нерозголошеної інформації. На відміну від цього судді, який спостерігав за наданням свідчень і повністю ознайомився з усіма доказами та питаннями в справі, судді апеляційного суду поклалися у своєму розумінні можливої значущості нерозкритих відомостей на протоколи слухань Коронного суду та на характеристику цих питань, запропоновану їм адвокатом обвинувачення. Крім того, суддя першої інстанції був би в змозі зважувати необхідність розкриття відомостей упродовж усього процесу, оцінюючи значення нерозголошуваних доказів на тій стадії виникнення нових питань, коли шляхом перехресного допиту можна було б поставити під серйозний сумнів достовірність ключових свідків і коли версія захисту ще могла мати низку різних напрямів розвитку або акцентів. На відміну від цього,

апеляційний суд був зобов'язаний здійснювати свою оцінку постфактум і міг навіть, потрапивши несвідомо під вплив вердикту присяжних про винуватість, недооцінювати значення нерозкритих доказів.

66. Отож, зрештою, те, що обвинувачення не розкрило судді відповідних доказів і не дало йому змоги ухвалити рішення щодо їхнього розкриття, позбавило заявників справедливого судового розгляду...

► **«P G і J H проти Сполученого Королівства» (P G and J H v. United Kingdom), 44787/98, 25 вересня 2001 року.**

71. Суд переконався в тому, ... що захист отримував інформацію і мав дозвіл робити подання та брати участь у вищезгаданому процесі ухвалення рішень, наскільки це було можливо, але при цьому йому не розкривали відомостей, які обвинувачення прагнуло зберегти в таємниці з міркувань захисту суспільних інтересів... Суд також відзначає, що відомості, які в цій справі не були розкриті, жодним чином не підкріплювали версію обвинувачення і ніколи не були надані присяжним. Те, що суддя весь час мав змогу оцінювати необхідність розкриття, було ще одним важливим запобіжним механізмом, бо на судді лежав обов'язок упродовж всього процесу в першій інстанції перевіряти, чи є нерозкриття доказів справедливим, чи ні. Жодної підстави думати, що судді бракувало незалежності чи безсторонності за змістом пункту 1 статті 6, не було. Він повністю ознайомився з усіма доказами й питаннями в цій справі і був у змозі контролювати те, яке значення для захисту мала приховувана інформація як до, так і в ході судового розгляду...

► **«Едвардс і Льюїс проти Сполученого Королівства» (Edwards and Lewis v. United Kingdom) [ВП], 39647/98, 27 жовтня 2004 року.**

46. У частині «Щодо права» рішення Палати... вказано наступне...:

...

Однак, у цій справі, як видається, нерозкриті докази були або могли бути пов'язані з питанням фактів у справі, яке розв'язував суддя першої інстанції. Кожен заявник, стверджуючи, що його спровокував на скоєння правопорушення той чи інший таємний агент або інформатор поліції, просив суддю першої інстанції розглянути питання про вилучення доказів обвинувачення на цій підставі. Щоб зробити висновок про те, чи справді обвинувачений став жертвою неналежного підбурювання з боку поліції, судді першої інстанції було треба дослідити низку факторів, зокрема причини проведення поліцейської операції, характер і ступінь втягнутості співробітників поліції в злочин та характер будь-якого спонукування чи тиску з боку поліції (див. пункт 30 вище). Якби захистові вдалося переконати суддю, що поліція діяла неналежним чином, то кримінальне переслідування, по суті, треба було б припинити. Отже, дані клопотання мали визначальне значення для розгляду справ заявників, а докази, захищені імунітетом суспільного інтересу, могли мати стосунок до фактів, пов'язаних із цими клопотаннями.

Попри це, заявникам відмовили в доступі до доказів. Отже, представники захисту не мали змоги повністю викласти судді свої доводи щодо провокації на вчинення правопорушення. Навіть більше, у кожній із справ суддя, який згодом відхилив посилання

захисту на провокацію, вже був ознайомлений з доказами обвинувачення, які могли бути важливими для розв'язання цього питання... За нормами англійського права, у тому разі, якщо докази, захищені імунітетом суспільного інтересу, навряд чи здатні допомогти обвинуваченому, проте фактично допомогли б обвинуваченню, суддя може встановити наявність вагоміших доводів проти розголошення...

За цих обставин, Суд не вважає, що процедура, застосована для розв'язання питань про розкриття доказів і наявність провокації з боку правозастосовних органів, відповідала умовам забезпечення змагальності та рівності процесуальних можливостей сторін та передбачала достатні гарантії захисту інтересів обвинуваченого. З цього випливає, що в цій справі порушено пункт 1 статті 6.

47. Як зазначено... вище, представники уряду, які запропонували передати цю справу на розгляд Великої палати, далі не наполягають на цьому і підтверджують, що вони будуть задоволені, якщо Велика палата просто підтвердить рішення Палати від 22 липня 2003 року. Заявники погоджуються з рішенням Палати і не заперечують проти процедури, запропонованої урядом.

48. Розглянувши встановлені в справі спірні питання у світлі рішення Палати, Велика палата не вбачає жодної причини для відступу від висновків Палати. І тому робить висновок про порушення пункту 1 статті 6 Конвенції...

► «Мірілашвілі проти Росії» (Mirilashvili v. Russia), 6293/04, 11 грудня 2008 року.

200. Насамперед Суд відзначає, що матеріали, приховані від захисту, не містять інформації про події 7–8 серпня 2000 року. Вони скоріше стосуються того, як здобуто «прямі» докази проти заявника (аудіозаписи). Проте це не применшує їхнього значення для справи. У змагальному процесі належить розглядати не лише докази, що безпосередньо стосуються фактів цієї справи, а й інші докази, які можуть стосуватися прийнятності, достовірності й повноти перших...

202. ... Організація кримінального судочинства з прагненням захистити інформацію щодо подробиць таємних операцій органів міліції, є таким підходом, що відповідає цілям статті 6. Суд готовий визнати, враховуючи обставини цієї справи, що документи, запитувані заявником, могли містити певні таємні відомості, які мали значення для захисту національної безпеки. За таких обставин національний суддя користувався широкими межами розсуду при ухваленні рішень із клопотань захисту про розкриття інформації.

203. Виникає питання, чи було рішення про відмову в розкритті врівноважене адекватними процесуальними гарантіями. Суд відзначає в цьому зв'язку, що матеріали, пов'язані із санкціонуванням прослуховування телефонних розмов, були розглянуті без участі сторін суддею-головою в ході слухання 12 вересня 2002 року. Отже, рішення про приховування деяких документів було ухвалене обвинуваченням не в односторонньому порядку..., але одним із представників судової влади.

206. Суд відзначає, що важливим моментом у висновках національного суду було те, що розглянуті матеріали минулого пов'язані з оперативно-розшуковою діяльністю (ОРД), і як такі не могли бути розкриті захистові. Видається, що суд не проаналізував, чи можуть ці матеріали бути корисні для цілей захисту, і чи зможе їхнє розкриття, хоча б потенційно, завдати шкоди якомусь конкретному

суспільному інтересу. Рішення суду спиралося на врахування типу відповідних матеріалів (матеріали, що стосується ОРД), а не на аналіз їхнього змісту.

207. Військовий суд, імовірно, не мав іншого вибору в цій ситуації, враховуючи, що Закон про оперативно-розшукову діяльність накладає абсолютну заборону на розголошення в таких ситуаціях документів, що стосуються ОРД, і не надає судді жодної можливості «знайти рівновагу». Проте фактом залишається те, що роль суду в ухваленні рішення щодо клопотання захисту про розкриття цієї інформації була досить обмеженою.

208. З урахуванням вищевикладеного, Суд доходить висновку, що процес ухвалення рішення містив у собі серйозні недоліки. Що стосується матеріально-правових підстав для ухвалення рішення, то Суд відзначає, що оспорюване рішення було розпливчастим та не уточнювало, якого роду секретна інформація може міститися в постанові суду від 11 липня 2000 року та в інших матеріалах, пов'язаних із цією операцією. Суд погодився вилучити зі змагального розгляду абсолютно всі матеріали. Крім того, Суд зауважує, що операція з прослуховування не була спрямована на заявника або інших співобвинувачених.

209. Загалом Суд доходить висновку, що рішення про відмову в розкритті відомостей, пов'язаних із операцією з прослуховування, не супроводжувалося адекватними процесуальними гарантіями і, крім того, не було достатньо обґрунтованим.

Право обвинуваченого представляти себе самостійно

► «Коррея де Матуш проти Португалії» (Correia de Matos v. Portugal) (ухв.), 48188/99, 15 листопада 2001 року.

... рішення дозволяти обвинуваченому захищати себе особисто або призначити йому адвоката знаходиться все ж у межах розсуду Договірних сторін, які перебувають у кращому, ніж Суд, становищі, щоб вибирати належні засоби, за допомогою яких їхні судові системи забезпечуватимуть права захисту.

Слід підкреслити, що причини, з яких поставлено вимогу обов'язкового користування допомогою захисника на певних стадіях судочинства, на думку Суду, були достатніми та відповідали вимогам цієї справи. Цей захід, зокрема, слугує інтересам обвинуваченого, оскільки він спрямований на забезпечення належного захисту його інтересів. Отож, національні суди мають право вважати, що інтереси правосуддя вимагають обов'язкового призначення адвоката.

Те, що обвинувачений, як і в цій справі, сам був адвокатом – нехай навіть ім'я заявника було тимчасово вилучене з реєстру Ради адвокатів – жодним чином не заперечує попередніх зауважень. Хоч загалом правильно, що юристи можуть виступати в суді особисто, відповідні суди все ж мають право вважати, що інтереси правосуддя вимагають призначення захисника, що представлятиме інтереси адвоката, якого обвинувачено в учиненні кримінального правопорушення і який саме з такої причини, можливо, не в змозі правильно оцінювати, які інтереси поставлено на кін, або, відповідно, дієво вести свій захист. На думку Суду, це питання знову ж таки належить до меж розсуду, відведених національним органам влади.

Суд вважає, що захист заявника в цій справі проведено належним чином. У цьому зв'язку він вказує на те, що заявник і не стверджував, що він не міг представити свою власну версію фактів відповідним судам, і що його інтереси на слуханнях 15 грудня 1998 року представляв офіційно призначений захисник.

Отже, немає жодного доказу на підтримку твердження про те, що відповідний судовий розгляд був несправедливим, або що права заявника на захист були порушені.

► **«Барбера, Мессеґе і Хабардо проти Іспанії»
(Barberà, Messegue and Jabardo v. Spain), 10590/83,
6 грудня 1988 року.**

69. 11 січня 1982 року, тобто за день до початку слухання справи у Верховному суді, заявники ще перебували в барселонській в'язниці. До Мадрида вони вирушили увечері 11 січня і прибули туди вранці наступного дня, подолавши понад 600 кілометрів у тюремному фургоні, хоча слухання мало розпочинатися о 10:30 ранку...

70. Отже, пани Барбера, Мессеґе і Хабардо мали стати перед судом, який для них, враховуючи серйозність висунутих обвинувачень та можливого покарання, був вкрай важливим, вочевидь у стані зниженої фізичної і психічної стійкості.

Попри допомогу з боку їхніх захисників, у яких була змога робити заяви й наводити аргументи, ця обставина, прикра сама собою, безперечно, послабила їхнє становище в той життєво важливий момент, коли їм були потрібні всі ресурси, щоб захищати себе і, зокрема, відповідати на питання на самому початку судового розгляду та проводити ефективні консультації зі своїми адвокатами.

► **«Галстян проти Вірменії» (Galstyan v. Armenia), 26986/03,
15 листопада 2007 року.**

91. Суд зазначає, що всі матеріали, які є в його розпорядженні, вказують на те, що заявник прямо відмовився від свого права користуватися юридичною допомогою захисника як до, так і під час слухання справи в суді... Із тексту статті підпункту (с) пункту 3 статті чітко видно, що обвинувачений має вибір захищати себе «особисто або використовувати юридичну допомогу». Тому зазвичай, якщо обвинувачений бажає себе захищати сам, то, за умови, що інтереси правосуддя не вимагають іншого, це не суперечить вимогам цієї статті. У цій справі немає жодного доказу того, що заявник вирішив захищати себе сам внаслідок якихось погроз або фізичного насильства. Навіть більше, немає і доказів на підтримку твердження заявника про те, що його «обманним шляхом» змусили відмовитись від адвоката. Попри те, що згадані доповіді ПАРЕ і організації Human Rights Watch... містять відповідну інформацію, проте цих матеріалів недостатньо для того, щоб Суд дійшов висновку, що дії, аналогічні описаним у цих доповідях, відбулися й у конкретній справі заявника. І нарешті, зазначаючи, що заявника обвинуватили в дрібному правопорушенні і максимально можливе покарання не перевищувало 15 днів тримання під вартою, Суд не вбачає в цій справі якихось інтересів правосуддя, які б вимагали обов'язкового юридичного представництва.

92. Дійшовши висновку, що заявник із власної волі вирішив відмовитись від адвоката, Суд вважає, що органи влади не можуть нести відповідальність за те, що він не користувався юридичною допомогою під час розгляду адміністративної справи щодо нього. Отже, порушення пункту 1 та підпункту (с) пункту 3 статті 6 Конвенції, взятих у поєднанні, не було.

► **«Ємельяновс проти Латвії» (Jemeljanovs v. Latvia),
37364/05, 6 жовтня 2016 року.**

88. Витлумачивши звільнення заявником Д. як очевидну відмову від його права на юридичну допомогу, суд першої інстанції відхилив його заяву про призначення іншого адвоката з системи безоплатної правової допомоги. Таким чином, з 1 вересня 2005 року заявник захищав себе сам у судовому процесі.

89. Суд зазначає, що інтереси правосуддя в принципі вимагають юридичного представництва як до, так і під час судового розгляду з усіх питань провини чи невинуватості, а також коли розглядається питання позбавлення волі... Проте інтереси правосуддя повинні оцінюватися з урахуванням фактів справи в цілому, враховуючи, зокрема, серйозність злочину, тяжкість можливого вироку, складність справи та особисту ситуацію заявника...

90. У цій справі заявнику загрожувало позбавлення волі строком на двадцять років. Тим не менш, правові питання не були особливо складними – заявник послідовно викладав факти, які, по суті, не відхилялися від тих, які вказували свідки... Ніякі інші питання права, які могли б бути вирішені лише професіоналом-юристом, не розглядалися...

91. Суд далі зауважив, що суд першої інстанції забезпечив достатні гарантії, які дозволяли заявникові самостійно захищатися. Заявникові неодноразово надавалася можливість викликати і допитувати свідків протилежної сторони, а також викликати свідків на свій захист... Навіть попри те, що заявник не скористався деякими своїми правами захисту, особливо щодо опитування свідків, з матеріалів справи випливає, що він прямо відмовився від цих прав...

92. Навіть більше, суд Даугавпілса відкладав судові засідання під час розгляду справи, надаючи час заявникові подавати заяви, робити заяви в суді... і готуватися до суперечки в суді... Що стосується мотивів заявника, то обвинувачення, про яке йдеться, було йому роз'яснено...

93. У світлі викладеного вище, Суд вважає, що заявникові було надано ефективне право особисто захищатися в суді першої інстанції.

ЮРИДИЧНЕ ПРЕДСТАВНИЦТВО

Визначення часу

Див. також ДОПИТ (Право на допомогу адвоката) вище

Відмова

► «Галстян проти Вірменії» (Galstyan v. Armenia), 26986/03, 15 листопада 2007 року.

Див. ЗАХИСТ (Право обвинуваченого представляти себе самостійно) вище

► «Александр Зайченко проти Росії» (Aleksandr Zaichenko v. Russia), 39660/02, 18 лютого 2010 року.

46. Від початку Суд зазначає, що заявник скаржився лише на те, що йому не було надано достатньо часу для звернення до адвоката в сусідньому місті. Суд не може не відзначити, що, як підтвердив представник заявника у своєму листі до Європейського суду... заявник «вирішив не використовувати своє право на юридичне представництво з надією, що суд здійснюватиме справедливий розгляд навіть без адвоката».

47. Крім того Суд зауважує, що ця справа відрізняється від попередніх справ, що стосуються права на правову допомогу в досудовому провадженні... тому що заявник не був офіційно заарештований або допитаний під час перебування в поліції. Його зупинили для дорожньої перевірки. Ця перевірка та самообвинувачувальні вислови заявника були здійснені публічно в присутності двох свідків. Щоправда, протокол судового засідання містить заяву заявника про те, що запис огляду та / або його подальшої заяви були розпочаті на місці, але були завершені в селі Бірофельд. Проте на підставі матеріалів справи Суд дійшов висновку, що відповідні події, а саме складання оглядового звіту та отримання пояснень заявника, відбувалися в прямій послідовності.

48. Незважаючи на те, що заявник... не міг вільно їхати, Суд вважає, що обставини справи, представлені сторонами і встановлені Судом, не розкривають суттєвого обмеження свободи дій заявника, які могли б бути достатніми для вимагання юридичної допомоги вже на цій стадії провадження.

49. Суд зазначає, що роль поліції в такій ситуації полягала в складанні протоколу огляду і отриманні пояснень заявника щодо походження банок у його машині... Зробивши це, поліція передала документи слідчому, який, у свою чергу, склав звіт своєму керівнику, у якому зазначалося, що є підстави для пред'явлення позову проти заявника за підозрою в крадіжці... Цей звіт спонукав керівника слідчого відкрити кримінальну справу проти заявника...

50. На цьому етапі, а саме 2 березня 2001 року, заявник був ознайомлений зі своїм правом на юридичну допомогу. Перед відвіданням засідання 2 березня 2001 року він міг проконсультуватися з адвокатом. На цьому засіданні заявникові було представлено версію подій на основі його заяв, зроблених 21 лютого 2001 року. Заявник добровільно і однозначно погодився підписати акт обвинувачення і відмовився від свого права на юридичну допомогу, вказавши, що він захищатиме себе на суді самостійно.

51. Вищевказані міркування є достатніми для того, щоб Суд міг зробити висновок, що відсутність юридичного представництва 21 лютого та 2 березня 2001

року не порушує права заявника на правову допомогу відповідно до підпункту (с) пункту 3 статті 6 Конвенції.

► **«Сахновскій проти Росії» (Sakhnovskiy v. Russia) [ВП],
21272/03, 2 листопада 2010 року.**

89. Уряд вирішив, що заявник відмовився від свого права відповідно до підпункту (с) пункту 3 статті 6 Конвенції. Передбачається, що пані А. необхідно було розглядати як представницю заявника з моменту її призначення Верховним судом. Уряд стверджував, що, як представниця заявника, пані А. повинна була вимагати заміни адвоката або приватної зустрічі із заявником, чого вона не зробила. Уряд розцінив це як неявну відмову.

90. Суд підкреслює, що ані буква, ані дух статті 6 Конвенції не перешкоджають особі вільно відмовлятися, прямо чи непрямо, від права на гарантії справедливого судового розгляду... Однак така відмова має бути встановлена однозначно і не повинна суперечити жодному важливому суспільному інтересу...

91. Суд зазначає, що заявник є світською особою і не має юридичної освіти... Він не знав про призначення пані А. і в кінцевому підсумку відмовився від її послуг з тієї самої причини, що він сприйняв її участь у провадженні як просту формальність. Він висловив свою позицію перед Верховним Судом, як міг. Не можна вимагати, щоб заявник страждав від наслідків пасивного ставлення пані А., коли одним з ключових елементів його скарги є саме її пасивність. Відповідно, бездіяльність пані А. не може розглядатися як відмова.

92. Уряд наголосив, що заявник відмовився отримувати послуги пані А., але не просив призначити когось іншого адвокатом. Він також не просив додаткового часу для зустрічі з адвокатом, призначеним судом або щоб знайти адвоката, якого він сам вибрав. Суд знову зазначає, що в цьому контексті від заявника не слід було очікувати, що він повинен був вжити процедурні заходи, які зазвичай вимагають певних юридичних знань і навичок. Заявник зробив те, що зробить звичайна людина в подібній ситуації: він висловив своє незадоволення тим, як правова допомога була організована Верховним судом. За таких обставин неспроможність заявника сформулювати більш конкретні позови також не може вважатися відмовою.

93. Суд, як і Палата..., вважає, що поведінка заявника, а також бездіяльність пані А. не звільняють органи влади від зобов'язання вживати подальші кроки, щоб гарантувати ефективність його захисту.

► **«Ємельяновс проти Латвії» (Jemeljanovs v. Latvia),
37364/05, 6 жовтня 2016 року.**

83. Заявник далі стверджував, що, звільнивши Д., свого другого адвоката, наданого системою правової допомоги, він не мав наміру відмовлятися від свого права на адвоката.

84. У зв'язку з цим Суд нагадує, що відмова повинна бути встановлена однозначно і не повинна суперечити жодному важливому суспільному інтересу (див. «Сахновскій проти Росії» (Sakhnovskiy v. Russia)... Перш ніж можливо буде

стверджувати, що обвинувачений через свою поведінку беззастережно відмовився від важливого права за статтею 6 Конвенції, необхідно показати, що він міг обґрунтовано передбачити наслідки своєї поведінки в цьому відношенні (див справу «Ідалов проти Росії» (*Idalov v. Russia*)¹²...).

85. Суд зауважує, що, перш ніж заявник звернувся до суду першої інстанції з проханням звільнити Д., національні органи повідомили йому, що відповідне законодавство не передбачає права обвинуваченого на вільний вибір адвоката з системи правової допомоги. Влада також заявила, що в разі необґрунтованої відмови від надання послуг адвоката з системи правової допомоги заявник мав право найняти адвоката за власним вибором і за свій рахунок або захищатися без адвоката... За таких обставин Суд вважає, що заявник повинен був передбачити високу ймовірність того, що Даугавпілський суд може згодом відхилити його прохання про заміну адвоката з системи правової допомоги.

86. Суд також зазначає, що, як видно з матеріалів справи, відмова заявника від адвоката з системи правової допомоги ґрунтувалася на правовому положенні, що було недвозначною підставою для відмови від права на правову допомогу... Крім того, на дату початку розгляду його кримінальної справи національне законодавство чітко визначало вичерпний перелік обставин, за яких юридичне представництво було обов'язковим... Ніщо в матеріалах справи не дозволяє припустити, що заявник потрапив у будь-яку з категорій, які вимагають юридичного представництва, що він не знав про вищезазначене правове положення, або що йому не вистачало достатніх засобів для оплати юридичної допомоги... За таких обставин Суд вважає, що не було б необґрунтованим очікувати, що заявник передбачав, що повторна заява про звільнення адвоката з системи безоплатної правової допомоги, яку суд вважає необґрунтованою, може призвести до того, що він повинен буде найняти адвоката на власний вибір і за свій рахунок або захищати себе самостійно.

87. З огляду на викладене вище, зокрема, на те, що заявник був поінформований про застосовне правове положення, Суд вважає, що, зробивши другу необґрунтовану заяву про відсторонення адвоката з системи правової допомоги від своїх обов'язків, заявник фактично відмовився від свого права на захист у своїй справі з використанням правової допомоги.

Інтереси правосуддя потребують забезпечення з боку держави

Обставини, що мають значення для справи

► «Кваранта проти Швейцарії» (*Quaranta v. Switzerland*), 12744/87, 24 травня 1991 року.

32. Щоб визначити, чи «інтереси правосуддя» потребували надання заявникові безоплатної правової допомоги, Суд враховує різні критерії...

¹² Див. ЗАХИСТ (Здатність обвинуваченого бути вислуханим та надавати докази, присутність) нижче.

33. По-перше, слід взяти до уваги серйозність правопорушення, у якому обвинувачено пана Кваранту і суворість покарання за вироком суду, яке йому загрожувало... Відповідно до пункту 1 статті 19 федерального Закону про зловживання наркотиками, застосованого в поєднанні зі статтею 36 Кримінального кодексу Швейцарії, максимальне покарання становило три роки позбавлення волі... У цій справі безоплатна правова допомога мала б бути забезпечена вже з огляду на те, яке покарання йому загрожувало.

34. Додатковим фактором є складність справи... яка, щоправда, не викликала особливих труднощів з боку встановлення фактів... Але результат судового процесу мав велике значення для заявника, оскільки інкриміновані злочини були вчинені протягом призначеного йому 1982 року випробувального періоду... Через це кримінальний суд мав як ухвалити постанову про можливість приведення у виконання відстроченого вироку, так і винести рішення про призначення нового покарання. Участь адвоката в судовому розгляді створила б кращі умови для захисту обвинуваченого, зокрема у зв'язку з тим, що в розпорядженні суду був широкий вибір можливих заходів.

35. Такі питання, які самі собою є складними, виявилися тим паче складними для пана Кваранти з огляду на його особисті обставини: він, молода повнолітня особа іноземного походження із соціально незахищених верств, без справжньої професійної підготовки, мав чималий список судимостей. Він почав вживати наркотики з 1975 року і, починаючи з 1983 року, робив це майже щодня, а у відповідний період жив разом із своєю родиною на виплати соціального забезпечення.

36. Отже, за обставин, що склалися в справі, коли він постав перед слідчим суддею, а згодом перед кримінальним судом, він не міг без допомоги захисника викласти свої доводи належним чином...

► «Бенгем проти Сполученого Королівства» (*Benham v. United Kingdom*), 19380/92, 10 червня 1996 року.

61. ... коли йдеться про позбавлення волі, інтереси правосуддя загалом потребують забезпечення юридичного представництва... У цій справі максимальний термін позбавлення волі, який загрожував панові Бенгему, становив 3 місяці.

62. Крім того, закон, який мусили застосувати судді, не був цілком чітким. Зокрема, складно було з'ясувати та застосувати критерій злочинної недбалості (*culpable negligence*)...

64. З огляду на суворість покарання, що загрожувало панові Бенгему, та складність застосовного законодавства, Суд вважає, що інтереси правосуддя потребували, щоб для забезпечення справедливого судового розгляду панові Бенгему під час провадження в магістратському суді надали безоплатну правову допомогу.

► «Талат Тунч проти Туреччини» (*Talat Tunç v. Turkey*), 32432/96, 27 березня 2007 року.

57. У цій справі заявника засуджено до смертної кари за вбивство матері. На додаток до цього заявник, який у процесі судового розгляду виступив із

заявою про свою невинуватість, зіткнувся з труднощами в узгодженні власних зізнань, зроблених ним на стадії досудового слідства.

58. З цього випливає, що друга умова, передбачена пунктом 3 статті 6, була виконана...

60. У цій справі Суд встановив, що заявник 26 грудня 1994 року в прокуратурі Алашегіра заявив, що через висловлену жандармами загрозу піддати його жорстокому поводженню він був позбавлений можливості діяти за власною волею під час допиту в прокуратурі та слідчим суддею. Не можна вважати, що заявник, який не мав професійного вишколу та походив із бідного середовища, міг би достовірно оцінити наслідки своїх дій, що полягали у відмові користуватися допомогою адвоката в ході судового розгляду кримінальної справи, де йому загрожувала смертна кара.

62. ... Отже, з огляду на сувору міру покарання, до якої засуджено заявника, Суд вважає, що інтереси здійснення правосуддя потребували, щоб для забезпечення рівності сторін у процесі заявник мав можливість користуватися безоплатною правовою допомогою впродовж процедури судового розгляду порушеної проти нього кримінальної справи.

► «Здравко Станєв проти Болгарії» (Zdravko Stanev v. Bulgaria), 32238/04, 6 листопада 2012 року

39... Районний суд міста Нова Загора не наклав покарання у вигляді ув'язнення, але натомість призначив штраф у 500 болгарських левів, та, у відповідь на цивільні позови про відшкодування збитків, наказав йому сплатити моральні збитки в сумі 16900 левів. Оскільки обвинувачення не прагнуло оскаржити це рішення, Слівенський обласний суд не міг накладати на заявника більш суворе покарання. Отже, позбавлення волі не було поставлено під сумнів у провадженні в Слівенському обласному суді. Проте штраф, накладений на заявника, складав приблизно 250 євро (EUR), а збитки, які він повинен був сплатити, становили понад 8000 євро, що було значною сумою з огляду на його матеріальне становище.

40. Більше того, хоча й не заперечується, що заявник мав вищу освіту, немає припущення, що він мав будь-яку юридичну освіту, і хоча провадження не було найвищого рівня складності, відповідні питання включали правила щодо припустимості доказів, процесуальних правил та значення намірів. Суд також зазначає, що заявникові було пред'явлено звинувачення у вчиненні кримінального правопорушення, який включав заперечення дій одного з керівників судової влади і ставив під сумнів добросовісність судового процесу в Болгарії. Крім того, національні суди, очевидно, розглядали цивільні позови про відшкодування збитків у ході кримінального провадження. Кваліфікований юрист, безсумнівно, був би в змозі більш чітко представити справу і більш ефективно протистояти аргументам, висунутим обвинуваченням... Той факт, що заявник, як освічена людина, міг зрозуміти провадження, не змінює того, що без послуг професійного юриста він був майже безумовно не в змозі ефективно захистити себе...

41. Таким чином, Суд визнає, що... інтереси правосуддя вимагали, щоб з метою справедливого судового розгляду заявник мав скористатися безоплатним

юридичним представництвом під час розгляду справи в Слівенському районному суді...

► **«Міхайлова проти Росії» (Mikhaylova v. Russia), 46998/08, 19 листопада 2015 року.**

(i) Обвинувачення за статтею 19.3 Кодексу про адміністративні правопорушення:

90. Зазначається, що заявниця ризикувала отримати покарання у вигляді перебування під вартою строком до п'ятнадцяти днів. У цьому контексті Суд не забуває про вимогу російського законодавства, згідно з якою адміністративне затримання має застосовуватися лише у «виняткових обставинах»... Проте це питання вирішується індивідуально суддею національного суду в кожному конкретному випадку, і, таким чином, не може як таке враховуватися в аналізі питання, чи повинна була правова допомога надаватися безоплатно, щоб відповідати вимогам статті 6. Схоже, що заявниця не входила до складу виключених категорій осіб, яким не може бути призначене адміністративне затримання у якості визначеного законом покарання. Таким чином, Суд вважає, що заявниця багато чим ризикувала...

91. Щодо інших факторів (таких як тяжкість злочину, серйозність конкретного обвинувачення та складність позову проти заявниці), Суд зауважує, що її обвинувачення стосувалося одного епізоду, пов'язаного з її опором поліції. Можливо, належне визначення цього обвинувачення могло б вимагати, серед іншого, встановлення законності наказу офіцера (з урахуванням інших законів, таких як Закон про громадські зібрання та Закон про поліцію), або юридичних висновків, які мають бути зроблені на підставі реалізації обвинуваченою свого права на свободу зібрань або свободу вираження поглядів... Хоча Суд визнає, що подання заявниці до національних судів не були безпідставними, цього не можна було б чітко передбачити заздалегідь щодо питання про правову допомогу. У будь-якому випадку, оскільки будь-яка можливість правової допомоги була виключена за законом, питання про можливе (не)достатнє знання прав заявницею не було і не є актуальним міркуванням. Стосовно особистої ситуації заявниці, Суд звертає увагу на той факт, що заявниця була пенсіонеркою без юридичної або іншої відповідної освіти.

92. В будь-якому разі, серйозність покарання є достатньою для Суду, щоб зробити висновок, що заявниці слід було надати безоплатну правову допомогу, оскільки цього вимагають «інтереси правосуддя»...

94. Зі свого боку Суд нагадує, що пункт 3 (с) статті 6 залишає Договірним сторонам можливість вибору засобів забезпечення права на безоплатну правову допомогу в їхніх судових системах, а завдання Суду полягає лише в тому, щоб переконатися, чи відповідає метод, який вони обрали, вимогам справедливого судового розгляду... Проте заявниця не могла скористатися правовою допомогою під час судового розгляду, а також не отримала іншої допомоги, наприклад, юридичної консультації або допомоги/представництва в судовому засіданні або в складанні апеляційної скарги або для всього вказаного вище разом...

95. Вищезазначені міркування є достатніми для того, щоб Суд міг зробити висновок про порушення пунктів 1 і 3 (с) статті 6 Конвенції...

(ii) Обвинувачення за статтею 20.2 Кодексу про адміністративні правопорушення

96. Що стосується тяжкості встановлених законом стягнень, Суд зауважує, що на той час єдиний законний штраф – це штраф у розмірі до 1000 рублів (або 28 євро), який був відносно низьким, навіть за національними стандартами.

97. Суд також зазначає, що справа стосувалася однієї події, відповідні правові елементи якої, включаючи склад злочину, були відносно простими. Водночас Суд зазначає, що для встановлення обвинувачення необхідно, щоб відповідні правила та дії, що караються відповідно до статті 20.2 КпАП, були визначені та оцінені з урахуванням та на підставі іншого законодавства, такого як Закон про зібрання громадян..., і, зрештою, з посиланням на юридичні міркування з огляду на здійснення обвинуваченою свого права на свободу зборів та/або свободи висловлювань... Можливо, це завдання могло виявитися доволі складним, оскільки заявниця не мала необхідної юридичної підготовки або знань.

98. Зокрема, було важливо визначити, чи громадське зібрання відповідало або не відповідало вимогам про повідомлення, передбаченим Законом про збори громадян..., і що заявниця брала участь у демонстрації. Також зазначається, що КАП не вимагав за таких обставин участі прокурора, який представляв би в суді позов проти відповідачки... За складання протоколу про адміністративне правопорушення перед передачею до суду відповідала поліція, і схоже, що звинувачення проти відповідачки було подане і розглянуте суддею, який вів цю справу...

99. У цій справі Суд наголошує на важливості того, що провадження проти заявниці безпосередньо пов'язане з реалізацією її основних свобод, захищених статтями 10 і 11 Конвенції. Таким чином, не можна припустити, що ризики заявниці були незначними.

100. Також зазначається, що заявниця не могла скористатися правовою допомогою під час судового розгляду, і не отримала іншої допомоги, наприклад, юридичної консультації або допомоги / представництва в судовому засіданні або з метою складання апеляційної скарги або поєднання вищевказаного.

101. Нарешті, Суд вважає, що з метою дотримання статті 6 Конвенції буде краще, якщо відповідні фактичні та юридичні елементи (такі як перевірка майнового стану та питання «інтересів правосуддя») будуть вперше оцінюватися на національному рівні при вирішенні питання про надання правової допомоги, особливо коли, як у цій справі, під час розгляду національного провадження йдеться про основоположне право або свободу, захищену Конвенцією. Однак, з огляду на стан національного законодавства, така оцінка не була зроблена на національному рівні (див. також висновки Суду в пункті 94 вище).

102. Таким чином, розглянувши всі відповідні елементи і незважаючи на незначний розмір встановленого законом штрафу, Суд дійшов висновку, що в даних обставинах справи «інтереси правосуддя» вимагали надання безоплатної

правової допомоги. Отже, мало місце порушення пункту 1 і підпункту (с) пункту 3 статті 6 Конвенції.

Обов'язок відшкодування

► «Круассан проти Німеччини» (Croissant v. Germany), 13611/88, 25 вересня 1992 року.

33. На відміну від прав, закріплених в інших положеннях пункту 3 статті 6, ... право на безоплатну правову допомогу, яке надає підпункт (с), ... не є абсолютним; таку допомогу надають тільки в тому разі, якщо обвинуваченому «бракує достатніх коштів для оплати».

35. ... згідно з нормами німецького права, якщо обвинуваченого виправдано, то він, незалежно від своїх коштів, не зобов'язаний оплачувати ані судові витрати, ані гонорари призначених судом адвокатів, а всі ці статті витрат оплачує держава. З іншого боку, засуджений у принципі завжди зобов'язаний сплатити гонорар і витрати своїх адвокатів, призначених судом, оскільки це вважається нормальним наслідком обвинувального вироку.

Фінансове становище засудженого береться до уваги лише коли йдеться про процедуру примусового виконання, що розпочинається після ухвалення остаточного рішення; при цьому не важливо, чи мав він досить коштів під час судового розгляду: значення має тільки його становище після засудження.

36. Така система була б несумісною зі статтею 6 ... Конвенції в тому разі, якби вона негативно позначалася на справедливості судового розгляду. Однак не може сказати, що ця система в цілому дає такі результати, або дала їх у цьому випадку. Як уже зазначено вище, призначення трьох захисників не суперечило вимогам статті 6... Отже, не суперечить цьому положенню і те, що заявник зобов'язаний оплатити їхні гонорари. Національні суди мали право вважати за потрібне їх призначити, а суми, що підлягають стягненню на їхню користь, не є надмірними.

... немає жодних підстав сумніватися в тому, що якби заявник довів, що не може сплатити всю суму, то норми відповідного законодавства й практики були б застосовані... У зв'язку з цим Суд вважає припустимим, відповідно до Конвенції, щоб тягар доведення браку достатніх коштів був покладений на особу, яка про це заявляє.

38. Суд робить висновок, що наказ про відшкодування не є несумісним із положеннями підпункту (с) пункту 3 статті 6...

► «Огнян Асенов проти Болгарії» (Ognyan Asenov v. Bulgaria), 38157/04, 17 лютого 2011 року.

44... всупереч тому, що, як здається, пропонує заявник, питання про витрати не вплинуло на справедливість кримінального провадження проти нього... Немає жодних ознак того, що можливість понесення витрат на власний захист за наказом суду у випадку обвинувального вироку заважала заявникові просити суд призначити адвоката для нього. Навпаки, він заявив на початку судового розгляду, що він не може дозволити собі адвоката і що він неписьменний, тоді суд

призначив йому захисника... Це правда, що адвокат був призначений не через бідність заявника, а через те, що він не володів болгарською мовою... Навіть у такому випадку, як правильно зазначив уряд, заявник скористався належним захистом, незалежно від того, чи мав він достатні кошти під час провадження...

45. Проте залишається питання, чи відповідає підпункту (с) пункту 3 статті 6, якщо держава вимагає відшкодування зборів, що сплачуються адвокату, призначеному для заявника після закінчення провадження.

46. ... У цій справі немає жодних ознак того, що органи влади вжили будь-яких заходів для виконання судового наказу, який вимагає від заявника сплатити витрати на кримінальне провадження, ініційоване проти нього, включаючи гонорар призначеного йому адвоката... Також не існує жодних ознак того, що заявник здійснив будь-які платежі за цією справою (порівняйте зі справою Круассана (*Croissant*), наведеною вище...). Просте видання виконавчого листа не можна прирівнювати до фактичного виконання наказу. Якщо органи влади намагатимуться забезпечити його виконання, вони будуть зв'язані положеннями... які захищають певні активи та типи доходів від арешту... Вплив цих положень подібний до практики, розкритої в справі Круассана, де надавалося принаймні часткове звільнення від витрат, коли відповідна особа змогла довести, що він чи вона не може дозволити собі сплатити всю суму (див. вищезгадану справу Круассана...).

47. Більше того, хоча заявник, який, як видається, не був офіційно працевлаштований протягом більшої частини періоду 1994–2007 років, має п'ять дітей та був засуджений до п'яти років позбавлення волі..., він не надав доказів, які дають повну картину його загального фінансового становища (активи, зобов'язання та доходи), у той час, коли розпорядження щодо сплати їм витрат стало остаточним, або після цього. Таким чином, Суд не має достатньої підстави для висновку, що протягом усього часу заявник був не в змозі відшкодувати відносно скромний гонорар адвоката... Як уже зазначалося, Конвенція не суперечить тому, що тягар доведення відсутності достатніх коштів повинна нести особа, яка це стверджує.

Вибір

► «Енслін, Баадер і Распе проти Федеративної Республіки Німеччини» (*Ensslin, Baader and Raspe v. Federal Republic of Germany*) (ухв.), 7572/76, 8 липня 1978 року.

19. ... Встановлюючи, що обвинувачений має право на допомогу захисника, вибраного на свій розсуд, підпункт (с) пункту 3 статті 6 не гарантує права на їх необмежену кількість... Мета цього положення полягає в забезпеченні реальної можливості обом сторонам у справі представити свої доводи через надання обвинуваченим, у разі потреби, допомоги незалежного професійного юриста. Отож, обмежуючи трьома кількістю захисників, яких обвинувачений може вибрати на власний розсуд, до того ж це – що є своєрідною рисою, притаманною німецькій процесуальній системі – не перешкоджає суду призначити *ex officio* свого адвоката захисту, органи влади Федеративної Республіки Німеччини не порушили права, гарантованого цим положенням...

20. Відмова погодитись із призначеним захисником або його відвід є складнішим питанням як загалом, так і з огляду на наслідки. Такий захід може залякати інших потенційних захисників або породити недовіру до захисту в цілому; а ще зміна адвокатів може негативно позначитися на викладенні версії захисту і зробити менш визначеною роль адвоката, як того, хто «стежить за дотриманням процесуальних норм». Утім... право доводити свою версію за допомогою вибраного на власний розсуд захисника... не є абсолютним: воно обмежене через право держави встановлювати певні правила участі адвоката в судочинстві... і обов'язок захисника не порушувати певні принципи професійної етики. У цій справі деякі адвокати були відсторонені від захисту через серйозні підозри в тому, що вони підтримують злочинну спільноту обвинувачених. Цей захід суд вжив не просто в інтересах забезпечення процедури, адже цих юристів нині переслідує суд у кримінальному порядку. Їхній відвід не припинив ефективного захисту заявників, оскільки їх представляло в середньому десять захисників, і деяких з них... вони вибрали на власний розсуд.

► **«Х. проти Сполученого Королівства» (X. v. United Kingdom) (ухв.), 8295/78, 9 жовтня 1978 року.**

1. ... Розглядаючи захист заявника в цілому, Комісія відзначає, що йому надали достатні можливості представити свою версію. Обмеження щодо вибору заявником юридичних представників стосувалося лише відводу його сина на обґрунтованих підставах, пов'язаних з професійною етикою. Заявник міг вибрати будь-якого іншого адвоката для свого захисту, проте, очевидно, не зробив для цього жодної спроби. Аналіз протоколів судового розгляду не свідчить про те, що в цьому захист був поставлений у невідгідне становище або про іншу несправедливість. Тому Комісія вважає, що відсторонення сина заявника від надання заявникові юридичної допомоги в суді не містить жодної ознаки порушення підпункту (с) пункту 3 статті 6 Конвенції.

► **«Круассан проти Німеччини» (Croissant v. Germany), 13611/88, 25 вересня 1992 року.**

27. ... Вимогу, щоб підсудному була забезпечена допомога захисника на всіх стадіях процесу в земельному суді... – яка має паралелі в законодавстві інших Договірних сторін – не можна, на думку Суду, вважати несумісною з положеннями Конвенції.

Суд повторює, що призначення більш ніж одного захисника саме собою не суперечить положенням Конвенції й у певних випадках навіть може бути необхідним для забезпечення інтересів правосуддя. Однак перш ніж призначити більш ніж одного адвоката, суд має прислухатися до думки обвинувачуваного щодо того, скільки їх треба, особливо тоді, коли той, як у Німеччині, загалом нестиме відповідні витрати в разі його засудження. Призначення, що йде врозріз з такими побажаннями, буде несумісним із поняттям справедливого судового розгляду за змістом пункту 1 статті 6 ... не маючи відповідного і достатнього обґрунтування.

28. ... По-перше, уникнення перерв або відкладань слухань відповідає інтересам правосуддя, що має значення в цьому контексті і цілком може виправдати

призначення всупереч побажанням обвинуваченого. Крім того, призначення пана Гаузера мало й додаткову мету. Воно обґрунтоване, відповідно до рішення районного суду від 1 березня 1978 року, ... необхідністю забезпечити панові Круассану достатнє юридичне представництво впродовж всього судового розгляду, з урахуванням його ймовірної тривалості, обсягу та складності справи; земельний суд підкреслив, що обираючи пана Гаузера, він спирався на те, що той, на його думку, мав саме той рівень кваліфікації, якого вимагали ці особливі обставини...

29. ... При призначенні адвокатів захисту національні суди, безумовно, мають враховувати побажання підсудного... Однак вони можуть не брати до уваги ці побажання при наявності доречних і достатніх підстав для висновку, що це є необхідним в інтересах правосуддя.

30. У своєму рішенні від 1 березня 1978 року земельний суд підкреслив, що він вибрав пана Гаузера, оскільки вважав, що, з огляду на предмет судового розгляду, складність питань фактів і права, які виникатимуть, та риси особи підсудного, той пропонував найкращі гарантії належного захисту. Крім того, суд встановив, що причина, як пояснював заявник, через яку він не довіряв панові Гаузеру, не була вагомою, і у зв'язку з цим також послався на той факт, що заявник сам вибрав інших двох призначених судом адвокатів... Штутгартський апеляційний суд, який залишив у силі рішення районного суду, додав, що пан Гаузер був призначений тому, що, на відміну від двох згаданих адвокатів, його бюро знаходилось у межах юрисдикції районного суду..., а це, зважаючи на можливу тривалість судового розгляду, мало б свої переваги в тому випадку, якби вони не змогли бути присутні...

І нарешті, на думку земельного суду, були інші вагомі причини – а саме можливий конфлікт інтересів між паном Круассаном і одним із його колишніх співробітників – для того, щоб відмовити в призначенні пана Кюнцеля...

Підстави, якими національні суди обґрунтували призначення пана Гаузера і відхилення причин, які заявник наводив на користь його відкликання, на думку Суду, є доречними і достатніми.

31. До того ж... пан Гаузер брав активну участь у захисті і в плануванні стратегії захисту, що мала бути прийнятною, разом із двома іншими адвокатами. Отже, не можна сказати, що його призначення негативно позначилося на захисті заявника.

**► «Майзіт проти Росії» (Mayzit v. Russia), 63378/00,
20 січня 2005 року.**

68. Суд відзначив, що стаття 47 Кримінально-процесуального кодексу встановлює як загальне правило вимогу, згідно якої захист мають здійснювати професійні адвокати-члени колегій адвокатів. Відповідно до положень цієї ж статті, Московський районний суд міг, якби визнав за доречне, дозволити матері й сестрі заявника бути його захисниками. Однак суд вирішив, що вони, не будучи професіоналами, не зможуть забезпечити ефективний захист заявника відповідно до процесуальних вимог. Більше того, суд дійшов висновку, що через стан здоров'я або професійну зайнятість вони не змогли б достатньою мірою брати

участь у судових засіданнях. На думку Суду, такі міркування були законними й переважували побажання заявника...

69. Розглядаючи захист заявника в цілому, Суд відзначив, що в того були всі можливості для здійснення свого захисту. Обмеження, встановлене на вибір заявником свого представника, зводилося до відмови в участі в процесі його матері й сестри на зазначених вище підставах. Заявник міг вибрати будь-якого адвоката для представлення своїх інтересів, але, очевидно, нічого для цього не зробив. Обставини справи не свідчать про те, що захист заявника тут було поставлено в невігідне становище, або про якісь інші ознаки несправедливості судового розгляду.

► **«Прен проти Німеччини» (Prehn v. Germany) (ухв.),
40451/06, 24 серпня 2010 року.**

Розглядаючи, чи існували... відповідні та достатні підстави для того, щоб національні суди вважали необхідним в інтересах правосуддя призначати заявникові іншого захисника (К.), ніж обраного їм адвоката (Б.), Суд зауважує, що головною причиною, як підтвердив апеляційний суд, призначення регіональним судом адвоката К. замість адвоката Б. було те, що, на відміну від К., Б. не практикує в судовому окрузі цього суду. Суд погоджується з тим, як підкреслили національні суди, що близькість місцезнаходження адвоката до свого клієнта під час тримання під вартою та суду не лише дозволило уникнути додаткових витрат, пов'язаних із призначенням зовнішнього адвоката, але особливо сприяли належному захисту та спілкуванню адвоката як з клієнтом, так і з судом. У межах свого розсуду національні суди можуть вирішувати, чи перешкоджав здійсненню належного захисту в цій справі той факт, що адвокат проживав на відстані більше 100 кілометрів від суду та в'язниці, у якій утримувався заявник, і той факт, що сучасні засоби комунікації були доступні для обміну інформацією з затриманим лише у в обмеженому обсязі, якщо були доступні взагалі. Зазначені підстави відповідають інтересам правосуддя, які є актуальними в даному контексті, зокрема, оскільки рішення про розміщення заявника в установі попереднього ув'язнення мало бути прийняте до 12 березня 2006 року, а також оскільки заявник бажав отримати це рішення швидко.

Суд зазначає, що національні суди визнали, що зовнішній адвокат повинен бути призначений для затриманого у виняткових обставинах, а саме, якщо між затриманим і цим адвокатом існують відносини міцної довіри. Однак, згідно з висновками національних судів, таких відносин не існувало між заявником і адвокатом Б, який раніше не захищав заявника і ніколи не зустрічався з ним особисто.

Більше того, національним судам не було представлено доказів, що адвокат К., який спеціалізувався на кримінальному праві, не міг надати заявнику ефективну юридичну допомогу. Ці суди вирішили, що адвокат К має не менше досвіду в провадженнях, що стосуються виконання вироків, ніж адвокат Б. Нарешті, ніщо не свідчить про те, що з будь-якої конкретної причини заявник не міг довіряти адвокату К.

Беручи до уваги вищевикладене, Суд переконаний, що існують відповідні та достатні підстави для того, щоб національні суди вважали, що в інтересах правосуддя необхідно призначити заявникові іншого захисника, ніж обраний ним адвокат.

Компетентність і ретельність

► «В. проти Швейцарії» (W v. Switzerland) (ухв.), 9022/80, 13 липня 1983 року, DR 33, 21.

4. ... Саме призначення не забезпечує ефективної юридичної допомоги, оскільки адвокат, призначений з метою надання безоплатної правової допомоги, може померти, серйозно захворіти, бути позбавленим змоги діяти протягом тривалого періоду або ухилятися від виконання своїх обов'язків. Якщо органи влади отримують повідомлення про це, то повинні замінити його або змусити його виконувати своє завдання. Лише в такий спосіб можна досягти тієї мети Конвенції, яка полягає в гарантуванні не теоретичних чи ілюзорних прав, а практично здійснених та ефективних.

6. ... І справді, здається, що впродовж всього провадження органам влади не було відомо про розбіжності між заявником і його адвокатами щодо способу, у який слід вести захист, і про те, що заявник, можливо, був введений в оману щодо бажаних активніших дій з боку його адвокатів. І тільки під час проголошення вироку цей стан справ був доведений до відома судової влади разом із пропозицією надати додаткові докази. З цього моменту заявник дістав можливість користуватися ефективним захистом і підстав для втручання з боку влади не виникало. З огляду на це, Комісія вважає, що компетентні органи жодного разу не ухилилися від виконання своїх зобов'язань за підпунктом (с) пункту 3 статті 6 Конвенції.

► «Дауд проти Португалії» (Daud v. Portugal), 22600/93, 21 квітня 1998 року.

39. ... Суд відзначає, що перший з призначених державою адвокатів, перш ніж занедужати, не вчинив жодної дії як адвокат пана Дауда, котрий безуспішно намагався самостійно себе захищати. Що стосується другого адвоката, про призначення якого заявник дізнався тільки за три дні до початку судового розгляду в кримінальному суді, то Суд вважає, що в неї не було часу, необхідного для ознайомлення зі справою, відвідання, за потреби, свого клієнта у в'язниці та підготовки його захисту. Час між повідомленням про заміну адвоката... і слуханням... [3 дні] був замалим для серйозної, складної справи, у якій не провели судового слідства і яка завершилася ухваленням суворого вироку. Верховний суд ситуацію не виправив, оскільки у своєму рішенні від 30 червня 1993 року оголосив скаргу неприйнятною з огляду на недостатню обґрунтованість...

Отже, пан Дауд не користувався справжнім і ефективним захистом, як того вимагає підпункт (с) пункту 3 статті 6 ...

40. Тому Судові належить переконатися, чи повинні були відповідні органи, дотримуючись основоположного принципу незалежності адвокатури, діяти так, щоб забезпечити заявникові змогу реально скористатися своїм правом, яке й вони визнали.

41. Насамперед Суд зазначає, що клопотання про проведення судового розслідування, зроблене заявником 15 жовтня 1992 року, було відхилене слідчим суддею, головню, на тій підставі, що воно було написане іспанською...

42. У своєму листі від 15 грудня 1992 року, після того, як минуло понад вісім місяців, заявник також звернувся до суду щодо консультації з адвокатом, який до того часу з ним ще не зв'язувався... Оскільки лист був написаний іноземною мовою, суддя клопотання не розглядав. Втім, це клопотання мало б привернути увагу відповідних органів влади до явних недоліків у роботі першого з призначених офіційно адвокатів, особливо зважаючи на те, що останній після свого призначення в березні 1992 року сам ніяких заходів не зробив. З цієї причини і з врахуванням відхилення двох заяв, які під час того ж періоду зробив сам обвинувачений, судові було б треба поцікавитися, як саме адвокат виконує свій обов'язок і, можливо, замінити раніше, не чекаючи його заяви про неспроможність діяти в інтересах пана Дауда. Крім того, після призначення заміни, Лісабонський кримінальний суд, якому, певне, було відомо, що заявник доти не мав належної правової допомоги, міг би відкласти судовий розгляд з власної ініціативи. Той факт, що другий офіційно призначений адвокат не зробив такої заяви, жодного значення не має. Обставини справи вимагали, щоб суд не залишався байдужим.

**► «Санніно проти Італії» (Sannino v. Italy), 30961/03,
27 квітня 2006 року.**

50. ... 18 січня 1999 року пан Г., адвокат, обраний заявником, вийшов із справи... Пан Б., адвокат, призначений судом для забезпечення юридичного представництва заявника, отримав повідомлення про дату проведення наступного слухання, але не про своє призначення... Це упущення з боку органів влади частково пояснює відсутність пана Б., через що й виникла ситуація, яку оскаржує заявник, а саме те, що на кожному слуханні його представляв інший підмінний адвокат... Ніяких підстав вважати, що підмінні адвокати були ознайомлені зі справою, немає. Однак вони не зверталися з клопотанням про відкладення засідання для ознайомлення зі справою свого клієнта. Вони так само не просили допитати свідків захисту, дозвіл на виклик яких районний суд дав першим двом адвокатам заявника...

51. За загальним визнанням, заявник, який до 2 листопада 1999 року був присутнім на багатьох слуханнях, ніколи не звертав увагу органів влади на труднощі, які він мав, готуючи свій захист... Заявник також не зв'язувався з призначеними судом адвокатами, щоб дістати роз'яснення щодо ходу судового процесу та стратегії захисту. Він також не звертався до канцелярії суду, щоб дізнатися про результати судового розгляду його справи. Однак Суд вважає, що поведінка заявника сама собою не звільняє органи влади від їхнього зобов'язання вживати заходи для забезпечення ефективності захисту обвинуваченого. Вищезазначені недоліки в роботі призначених судом адвокатів були такими очевидними, що

органи влади були зобов'язані втрутитися. Однак ніщо не свідчить про те, що вони вжили заходи для забезпечення обвинуваченому ефективного захисту та юридичного представництва.

52. Відповідно, мало місце порушення статті 6 Конвенції.

► **«Богуміл проти Португалії» (Bogumil v. Portugal), 35228/03, 7 жовтня 2008 року.**

47. Суд визнає, що під час початкової стадії судової процедури заявникові надавав допомогу адвокат-практикант, який долучався декілька разів до процесу. 15 січня 2003 року, після того, як прокурор визнав, що цей адвокат-практикант не може представляти інтереси заявника з огляду на тяжкість покарання, яке загрожувало заявникові в цій справі, було призначено нового адвоката, якого вважали досвідченішим. Однак цей адвокат взяв участь у процесі лише одного разу з проханням звільнити його від виконання адвокатських обов'язків 15 вересня 2003 року, за три дні до завершення судового процесу. Нову адвокатку призначили в день засідання – вона могла ознайомитися з матеріалами справи між 10 годиною та 15.15.

48. Відповідно, слід констатувати, що з огляду на підготовку та ведення справи адвокатами за призначенням не було досягнуто результату, який забезпечується пунктом 3 статті 6. Говорячи, зокрема, про адвокатку, яку призначили в день судового засідання, то проміжок часу приблизно в п'ять годин, який був у її розпорядженні для підготування захисту, з усією очевидністю видається занадто коротким для важкої справи, яка потенційно могла завершитись ухваленням вироку із серйозним покаранням...

49. Наразившись на такий «відверто недієздатний» захист, заявник звернув на це увагу судових органів. Однак 9-та палата кримінального суду в Лісабоні не відреагувала належним чином на ці запити і не забезпечила, заявникові реальну «допомогу» адвоката за призначенням. Так, призначивши адвоката на заміну, кримінальний суд Лісабона, який мав би знати, що заявник до цього моменту не мав можливості користуватися справжньою адвокатською допомогою, міг би з власної ініціативи перенести розгляд справи в суді. Те, що адвокат за призначенням, про якого йдеться, не висловив такого клопотання, не має великого значення. Обставини цієї справи вимагали від судових органів не залишатися пасивними та забезпечити конкретне і ефективно дотримання прав заявника на захист...

50. Сукупність всіх цих оцінок спонукає Суд визнати недотримання пункту 1 в поєднанні з підпунктом с) пункту 3 статті 6. Отже, ці положення було порушено.

► **«Гювеч проти Туреччини» (Güveç v. Turkey), 70337/01, 20 січня 2009 року**

129. Адвокатка, яка заявила під час третього слухання, яке відбулося 18 квітня 1996 року, що вона відтепер буде представляти заявника, не взяла участі в 17 з 25 слухань. Насправді, під час повторного судового розгляду ця адвокатка брала участь лише в одному зі слухань, що відбулися 18 березня 1999 року. Під час

вирішальних завершальних етапів повторного судового розгляду з 18 березня 1999 року, до 10 жовтня 2002 року, коли його представляла пані Авджі... заявник залишався повністю без будь-якої правової допомоги.

130. На цьому етапі Суд повторює свою усталену практику, згідно з якою держава не може зазвичай відповідати за дії або рішення адвоката обвинуваченого... тому що поведінка захисту є по суті справою обвинуваченого та його адвоката, незалежно від того, чи призначається він за схемою безоплатної правової допомоги або фінансується приватно... Проте, у разі явної неспроможності адвоката, призначеного відповідно до схеми правової допомоги, забезпечити ефективне представництво, підпункт (с) пункту 3 статті 6 Конвенції вимагає від національних органів влади втрутитися...

131. У цій справі адвокат, який представляв заявника, не був призначений за схемою безоплатної правової допомоги. Проте Суд вважає, що молодий вік заявника, серйозність правопорушень, у яких він був обвинувачений, очевидно суперечливі твердження, висунуті проти нього поліцією і свідком обвинувачення..., чітка відмова його адвоката належним чином представляти його, і, нарешті, численні випадки його відсутності на слуханнях, має призвести до розгляду судом питання про те, що заявник терміново вимагає відповідного юридичного представництва. Дійсно, обвинувачений має право скористатися послугами адвоката, призначеного судом на його вибір, «коли інтереси правосуддя того вимагають»...

132. Суд розглянув кримінальне провадження проти заявника в усій його повноті. Він вважає, що зазначені вище недоліки, зокрема, фактична відсутність юридичної допомоги в більшості проваджень, посилили наслідки нездатності заявника ефективно брати участь у судовому розгляді його справи та порушували його право на належний судовий розгляд.

133. Отже, мало місце порушення пункту 1 статті 6 Конвенції разом з пунктом 3 (с) статті 6 Конвенції.

**► «Ганжевацкі проти Хорватії» (Hanzevacki v. Croatia),
17182/07, 16 квітня 2009 року.**

22. Суд зазначає, що заявник у цій справі постійно був представлений у кримінальному провадженні адвокатом, якого він сам вибрав, за винятком заключного слухання, у суді першої інстанції... на заключному слуханні в суді першої інстанції заявник звернувся з проханням про відкладення слухання через відсутність його адвоката, який раптово захворів. Однак цей запит було відхилено. Потім заявник подав свої подальші докази і представив заключні аргументи.

23. ... вимога ефективності ведення кримінального провадження... не може суперечити гарантіям права на захист у тій мірі, яка несумісна з гарантіями справедливого судового розгляду відповідно до статті 6 Конвенції. У зв'язку з цим Суд зазначає, що насправді адвокат заявника просив відкласти слухання, призначене на 29 грудня 2003 року з огляду на заплановану раніше подорож. Проте з огляду на те, що дата цього слухання була настільки близькою до державного свята, а також на той факт, що адвокат повідомив суд першої інстанції

про неможливість бути присутнім заздалегідь, Суд вважає, що ці обставини не свідчать про те, що заявник чи адвокат діяли недобросовісно або намагалися невинувато затримати провадження.

24. Щодо обставин, які стосуються прохання про перенесення остаточного слухання, Суд зазначає, що у своїй скарзі адвокат заявника докладно пояснив, що він раптово захворів за день до слухання, а вранці в день слухання зв'язався із судом першої інстанції по телефону. Він зазначив ім'я пристава, який отримав дзвінок, і який пішов повідомити судді про неможливість адвоката бути присутнім. Він також додав медичну довідку про те, що перебував на лікарняному з 8 березня 2004 року. Апеляційний суд не надав жодних зауважень щодо цих обставин і натомість дійшов висновку, що присутність адвоката не є необхідною з огляду на докази, які на той час були представлені суду першої інстанції, та особливості злочину, у якому було обвинувачено заявника.

25. ... Суд зазначає, що одним з найважливіших аспектів завершального слухання в кримінальних справах є можливість для захисту, а також для обвинувачення, представити свої заключні аргументи, і це єдина можливість для обох сторін усно представити свою позицію щодо всієї справи та всі докази, представлені на судовому засіданні, і дати свою оцінку результатам судового розгляду. Суд вважає, що рішення прокурора бути відсутніми на завершальному слуханні в справі проти заявника не може вплинути на право обвинуваченого бути представленим адвокатом за власним вибором.

26. На думку Суду, відсутність адвоката заявника було підставою для перенесення слухання 9 березня 2004 року, зважаючи на важливість завершального слухання в кримінальному провадженні проти заявника...

29. За цих обставин Суд вважає, що заявник не зміг захистити себе шляхом використання правової допомоги за власним вибором у межах, передбачених Конвенцією. Отже, мало місце порушення пункту 1 статті 6 разом із підпунктом (с) пункту 3 статті 6 Конвенції.

**► «Ємельяновс проти Латвії» (Jemeljanovs v. Latvia),
37364/05, 6 жовтня 2016 року.**

79. Суд зауважує, що заявника вперше представляв С., а потім Д. перед судом першої інстанції. Обидва представники були адвокатами, що надають безоплатну правову допомогу. На прохання заявника суд міста Даугавпілса, що виступав у якості суду першої інстанції, звільнив обох адвокатів від їхніх обов'язків, оскільки заявник мав іншу думку щодо ведення свого захисту... На думку заявника, причиною відмови від їхніх послуг була низька якість їхньої правової допомоги, і національні суди не змогли з цим впоратися...

80. Що стосується якості правової допомоги, Суд вкотре підкреслює, що саме Договірні сторони обирають засоби забезпечення гарантій підпункту (с) пункту 3 статті 6 в їхніх судових системах, а завдання Суду полягає лише в тому, щоб переконатися, що обраний ними метод відповідає вимогам справедливого судового розгляду. Відповідно до підпункту (с) пункту 3 статті 6 компетентні національні органи зобов'язані втручатися лише у випадку, якщо адвокат з системи правової

допомоги очевидно нездатний забезпечити ефективне представництво, або цей факт доводиться до їхньої уваги іншим способом...

81. Суд зауважує, що, перш ніж він відхилив як необґрунтовані твердження заявника про якість послуг Д., суд першої інстанції належним чином розглянув скаргу заявника... Ці звинувачення також були розглянуті апеляційним судом... і Суд не знайшов причин не погоджуватися з оцінкою національних судів.

82. Відзначаючи поведінку Д. у провадженні..., характер його заяв і той факт, що розгляд справи був на ранній стадії, не можна зробити висновок, що його діяльність може бути охарактеризована як пасивність або явна недбалість у такій мірі, щоб знівелювати право заявника на захист за допомогою системи правової допомоги (у порівнянні зі справою Габрієляна, про яку йшлося вище, у якій дещо пасивна поведінка захисту не зводилася до явної відмови в наданні правової допомоги, і була протиставлена справі «Санніно проти Італії» (*Sannino v. Italy*)... у якій Суд визнав порушення на тій підставі, що адвокати, призначені на заміну, нічого не знали про цю справу).

Незалежність

► «Морріс проти Сполученого Королівства» (Morris v. United Kingdom), 38784/97, 26 лютого 2002 року.

90. ... якби заявник пристав на пропозицію про надання безоплатної правової допомоги, яку Адміністрація в справах правової допомоги виклала у своєму листі від 21 квітня 1997 року, то під час розгляду його справи військовим судом міг би користуватися послугами незалежного законного представника. Натомість заявник відхилив цю пропозицію ще до того, як Адміністрація в справах правової допомоги встигла відповісти на прохання його адвоката про перегляд умов цієї пропозиції. Крім того, 2 травня 1997 року заявник офіційно підтвердив, що хоче, щоб юридичну допомогу йому надавав лише його захисник, і що він цей вибір зробив з власної волі...

91. Внаслідок цього Суд не бачить підстав для скарг заявника щодо незалежності його захисника чи шляхів здійснення його захисту. У будь-якому разі, на підставі наданих доказів він робить висновок, що захисник не нехтував своїм обов'язком забезпечувати достатні консультації або юридичне представництво заявника, за винятком ризиків, пов'язаних із його рішенням оскаржити вердикт військового суду. Але навіть і тут заявник домагався відкриття апеляційного провадження за допомогою юридичного представника, тож ця помилка, як виявилось, не мала наслідків для заявника.

Спілкування

Зустрічі

► «Бонці проти Швейцарії» (*Bonzi v. Switzerland*) (ухв.), 7854/77, 12 липня 1978 року, DR 12, 185.

2. ... Через відсутність будь-яких прямо сформульованих норм, не можна стверджувати, що право, неявно гарантоване пунктом 3 статті 6, на проведення консультацій зі своїм адвокатом та обмін із ним конфіденційними вказівками чи інформацією не підлягає жодному обмеженню. У цій справі слід зазначити, що хоч побачення з адвокатом були заборонені після ухвалення рішення про тримання обвинуваченого в одиночному ув'язненні, заявник міг вільно, під наглядом суду, письмово інформувати свого адвоката про хід слідства. Крім того, він міг би звернутися з клопотанням про послаблення режиму ізоляції в тому, що стосується відвідин його адвокатом. У такому разі не можна говорити про те, ніби відносно і тимчасове обмеження контактів між заявником та його адвокатом, якщо його розглядати в контексті кримінального судочинства в цілому, становило відмову з боку судової влади в наданні заявникові необхідних можливостей для підготування його захисту...

► «Оджалан проти Туреччини» (*Öcalan v. Turkey*) [ВП], 46221/99, 12 травня 2005 року.

132. За відсутності будь-яких конкретних зауваг, заявлених сторонами з цього питання в ході провадження Великої палати, остання підтримує висновки Палати:

«... Перша зустріч заявника з його адвокатами відбувалася під контролем і в полі зору й слуху співробітників спеціальних служб і судді, які перебували в тій самій кімнаті, що й заявник та його адвокати. Спеціальні служби обмежили відвідини двадцятьма хвилинами. Стенограму зустрічі надіслано до Суду національної безпеки.

... Що ж до подальших відвідувань, ... то Суд погоджується, що після першого візиту наступні зустрічі заявника з його адвокатами відбувалися в межах чутності співробітників спеціальних служб, хоча відповідні співробітники не перебували в кімнаті, де ці зустрічі проходили.»

133. Велика палата згідна з оцінкою Палати щодо наслідків неспроможності заявника проводити консультації зі своїми адвокатами поза межами чутності третіх осіб:

«... право обвинуваченого на спілкування зі своїм законним представником поза межами чутності третіх осіб є частиною основних вимог справедливого судового розгляду в демократичному суспільстві і впливає з підпункту (с) пункту 3 статті 6 Конвенції. Якщо адвокат не в змозі радитися зі своїм клієнтом і отримувати від нього конфіденційні вказівки без такого спостереження, то його допомога багато в чому втрачає свою ефективність, хоча Конвенція покликана гарантувати права, які є практично здійсненними і ефективними. Значення, яке для прав на захист має забезпечення конфіденційності нарад між обвинуваченим і його адвокатами, було підтвержене в різних міжнародних документах, зокрема європейських правових документах. Проте, як зазначено вище..., доступ обвинуваченого до його адвоката може підлягати обмеженням за наявності вагомих підстав. Суттєвим питанням у

цьому зв'язку є те, чи таке обмеження, якщо розглядати його у світлі провадження в цілому, позбавляло обвинуваченого справедливого судового розгляду.

... У цій справі Суд погоджується..., що заявник та його адвокати на жодній стадії не мали можливості проводити консультації поза межами чутності представників влади. Він вважає, що неминучим наслідком такого обмеження, як під час попереднього слідства, так і розгляду справи в суді, стало те, що заявник був позбавлений змоги відкрито розмовляти зі своїми адвокатами і ставити їм запитання, що могли б виявитися важливими для підготування його захисту. Отже, права на захист зазнали значного негативного впливу.

... Суд у цьому зв'язку зауважує, що заявник на той час, коли він мав зустрічі зі своїми адвокатами, вже дав свідчення, і що після консультацій з ними він дав додаткові свідчення на засіданні Суду національної безпеки. Заявникові для ефективного здійснення захисту від висунутих проти нього серйозних обвинувачень, було важливо, щоб ці свідчення не були суперечливими. Тому Суд вважає, що заявникові було необхідно мати можливість вести розмову зі своїми адвокатами так, аби їх не чули треті особи.

... З приводу тверджень уряду, що нагляд за зустрічами заявника з його адвокатами був необхідний для забезпечення його ж безпеки, Суд зауважує, що тих адвокатів наймав сам заявник, і ніяких підстав підозрювати, що вони могли загрожувати життю свого клієнта, не було. Дозвіл на побачення із заявником їм давали після того, як вони пройдуть цілу низку обшуків. Для забезпечення заявника досить було б простого візуального спостереження з боку персоналу в'язниці в поєднанні з іншими заходами.»

Отже, Суд вважає, що той факт, що заявник не мав змоги радитися з адвокатами поза межами чутності співробітників спеціальних служб, порушив його право на захист.

► «Моїсеєв проти Росії» (Moiseyev v. Russia), 62936/00, 9 жовтня 2008 року.

204. ... адвокати заявника повинні були просити спеціальні дозволи для того, щоб відвідати його для консультацій. Дозволи були дійсні лише на одне відвідування, і спроби адвокатів збільшити строк їхньої дії виявилися марними. Дозволи видавав орган, що відповідав за цю справу... Звідси випливає, що протягом усього часу розгляду кримінальної справи заявника його відвідування адвокатами були обумовлені дозволами влади.

205. Кримінальне переслідування заявника ініціювала Федеральна служба безпеки, і вона ж виступала стороною обвинувачення. Слідчий ізолятор «Лефортово», де тримали заявника, також був підвідомчий Федеральній службі безпеки. У цих умовах орган обвинувачення мав необмежений доступ до заявника для своїх власних цілей, і здійснював повний та ефективний контроль над його контактами з адвокатами, які повинні були звертатися за дозволом до слідчого, що був офіцером Федеральної служби безпеки, щораз, коли вони хотіли відвідати його в слідчому ізоляторі. Суд відзначає заяву уряду про те, що безпричинних відмов у дозволі на відвідування адвокатом ні на одному етапі розгляду не зафіксовано. Проте в нього немає сумніву, що необхідність звертатися за окремим дозволом на кожне відвідування створювала значні практичні труднощі в здійсненні права на захист, оскільки забирало час і сили від реалізації основної мети захисту.

Але ще більше занепокоєння в Суду викликає те, що ця система ставила захист у залежність від розсуду обвинувачення й у підпорядкування йому, і в такий спосіб ліквідувала зовнішні ознаки процесуальної рівності сторін. Кілька разів Федеральна служба безпеки зловживала своїм панівним становищем у цьому питанні, відмовившись прийняти клопотання пані Москаленко про дозвіл на необмежену кількість візитів або пригрозивши їй порушенням кримінальної справи, хоча не було яких-небудь доказів підробки дозволу...

206. ... У тексті статті 18 Закону «Про тримання під вартою» ніщо не свідчить про те, що повноважень юридичної консультації й посвідчення особи було недостатньо для дозволу на відвідування заявника професійними адвокатами, якими й були всі юридичні представники заявника. Хоча стаття 18 чітко вимагає наявності дозволу компетентного органу на побачення з членами сім'ї, у ній не згадано про те, що від таких дозволів можуть залежати відвідування адвокатів. Звідси випливає, що вимога до адвокатів заявника отримувати дозвіл на зустріч із ним була не тільки обтяжливою для захисту, але й позбавленою правових підстав і, отже, свавільною.

207. У світлі вищевикладеного, Суд вважає, що контроль, який здійснювала сторона обвинувачення щодо доступу адвокатів до заявника, послаблював зовнішні ознаки справедливого судового розгляду й принцип процесуальної рівності сторін.

**► «Рибацкі проти Польщі» (Rybacki v. Poland), 52479/99,
13 січня 2009 року.**

58. ... 17 травня 1996 року прокурор залишив за собою право бути присутнім на зустрічах заявника із захисником... не було надано пояснень щодо підстав, на яких ухвалено таке рішення...

59. Зокрема, Суд зауважує брак доказів чи доводів... на користь того, що, запроваджуючи такі заходи, правоохоронні органи вважали, що є ознаки того, що контакти адвоката із заявником могли призвести до виникнення небезпеки змови. Ані професійна етика адвоката, ані правомірність його поведінки жодного разу не викликали сумнівів... Суд може лише зробити висновок, що наявність достатніх підстав для запровадження оскаржуваних заходів не доведено.

60. Крім того, Суд зазначає, що через постанову від 17 травня 1996 року контакти заявника з його адвокатом від того дня й до 7 листопада 1996 року відбувалися під наглядом працівників поліції, які були присутні на всіх їхніх зустрічах. Вони не тільки перебували в тому ж приміщенні, але й слухали розмови між заявником і адвокатом. Суд бере до відома твердження заявника, що під час цих зустрічей під наглядом, щойно йшлося про справу, поліцейський переривав їхню розмову і попереджав, що, якщо вони продовжуватимуть, то зустріч буде припинена... Уряд цього твердження не спростував. Тому сказати, що контакти заявника з його адвокатом за таких умов сприяли йому в ефективному здійсненні прав на захист, не можна.

61. І нарешті, Суд бере до відома, що не було заяв про порушення принципу справедливого провадження внаслідок того, що обвинувачення посилалися

б, наприклад, на інкримінаційні свідчення заявників, дані в період з травня по листопад, тобто тоді, коли заявник не мав змоги користуватися консультаціями адвоката без стороннього нагляду. Однак Суд не може не зауважити, що відповідні обмеження на стадії розслідування, яке загалом тривало сім місяців і два тижні, зберігалися понад шість місяців... Суд відзначає до того ж, що протягом цього періоду органи обвинувачення зібрали великий обсяг доказів... Зважаючи на те, що органи влади активно готували обвинувальний висновок щодо заявника, і разом із тим на те, що цей період мав значну тривалість, не можна не утвердитися у висновку, що брак безперешкодних контактів заявника з адвокатом протягом усього цього періоду негативно позначився на ефективності здійснення його прав на захист.

62. Отож, зважаючи на обставини справи в цілому, Суд доходить висновку, що мало місце порушення підпункту (с) пункту 3 статті 6 в поєднанні з пунктом 1 тієї ж статті 6 Конвенції.

Кореспонденція і телефонні розмови

► «Моїсеєв проти Росії» (Moiseyev v Russia), 62936/00, 9 жовтня 2008 року.

208. Крім необхідності домагатися дозволу на відвідування, адвокати заявника й сам заявник повинні були діставати спеціальний дозвіл від адміністрації слідчого ізолятора, щоб передати один одному будь-які документи. До обміну документами з ними знайомилася адміністрація...

210. Суд відзначає, що стаття 20 Закону «Про тримання під вартою», що вочевидь слугувала правовою підставою для вивчення документів, якими обмінювалися заявник і його адвокати, передбачає цензуру всієї кореспонденції осіб, що перебувають під вартою в цілому, не роблячи винятку для кореспонденції, що захищається таємницею спілкування з адвокатом. Суд повторює в цьому зв'язку, що листування з адвокатами, незалежно від мети, завжди є захищеним, і що читання листів ув'язненого, які він направляє адвокатіві або які надходять від останнього, дозволено у виняткових випадках, коли в органів влади є розумні підстави вважати, що цим привілеєм зловживають у тому розумінні, що отримання листа загрожує режимові пенітенціарної установи, безпеці інших або має який-небудь інший кримінальний характер.

211. Як відзначено вище, слідчий ізолятор «Лефортово» перебував у віданні того ж органа, який вів справу заявника. Отже, практика ознайомлення з усіма документами, якими обмінювалися заявник і його захист, мала як наслідок те, що обвинувачення знало заздалегідь стратегію захисту, і це ставило заявника в невідгідне становище порівняно з його опонентом. Це кричуще порушення конфіденційності відносин між клієнтом і адвокатом не могло не завдати шкоди праву заявника на захист і великою мірою позбавляло правову допомогу її значення. Ніхто не стверджував, що огульне застосування такого заходу протягом усього розгляду кримінальної справи було обґрунтоване винятковими обставинами або попередніми зловживаннями цим привілеєм. Суд вважає,

що перлюстрація документів, якими обмінювалися заявник і його адвокати, є надмірним і свавільним зазіханням на права захисту.

212. Отже, Суд вважає, що практика ознайомлення обвинувачення з матеріалами захисту порушувала принцип рівності сторін і значною мірою послаблювала права захисту.

► **«Ходорковській і Лебєдев проти Росії» (Khodorkovskiy and Lebedev v. Russia), 11082/06, 25 липня 2013 року.**

635.... заявники скаржилися на втручання органів влади в кореспонденцію між затриманими заявниками та їхніми адвокатами. Зокрема, вони посилалися на декілька ідентичних епізодів з адвокатами заявників... всі з яких стосувалися вилучення адміністрацією в'язниці робочих документів...

637. Суд зауважує, що не тільки листи заявників до їхніх родичів або друзів підлягали перлюстрації; також примітки та чернетки, підготовлені адвокатами заявників і принесені на зустрічі зі своїми клієнтами, розглядалися адміністрацією в'язниці як «заборонені об'єкти»... і вилучалися. Такі обмеження, однак, не мали недвозначної основи у внутрішньому законодавстві... У цьому зв'язку Суд нагадує, що будь-які обмеження, які накладаються на затриманого щодо його контактів з адвокатами, повинні мати законну підставу, а закон повинен бути достатньо точним...

638. Крім того, навіть припускаючи, що російський закон на той час перешкоджав захисту зберігати і обмінюватися нотатками під час зустрічей, Суд не впевнений, що такий захід був необхідний у справі заявників. Таємниця кореспонденції є не менш важливою, ніж таємниця усного спілкування, особливо там, де справа є фактично і юридично складною... Суд нагадує, що в справі Кемпбелл (Campbell), наведеній вище, він підкреслив, що листування ув'язненого з адвокатом не повинно «підлягати рутинній перевірці». Таку кореспонденцію можна відкривати тільки тоді, коли адміністрація в'язниці має «обґрунтовані підстави вважати, що вона містить незаконний вміст». Проте лист слід лише відкрити, але не читати... Читання листування в'язня з адвокатом може бути дозволене «лише у виняткових випадках, коли органи влади мають достатні підстави вважати, що конфіденційністю зловживають, оскільки вміст листа загрожує безпеці в'язниці або безпеці інших осіб чи носить кримінальний характер»...

639. У цій справі представники влади взяли за відправну точку протилежне припущення, а саме, що всі письмові повідомлення між затриманою особою та його адвокатом були підозрілими. Це зайшло настільки далеко, що «кореспонденцією» вважалися нотатки, зроблені адвокатами під час підготовки до зустрічей з клієнтом або під час їхнього проведення. Єдиним шляхом подолання цього припущення для захисту було надавати робочі документи адміністрації в'язниці для перевірки, тобто розкривати свої аргументи перед органом, який важко вважати незалежним, і який згідно із законом мав повідомляти про будь-яке підозріле листування органам слідства...

640. Знову ж таки, принцип конфіденційності контактів адвоката з клієнтом не є абсолютним. Проте той факт, що підсудний у кримінальному провадженні

є затриманим, не достатній для того, щоб все його листування з адвокатами переглядалося, особливо протягом невизначеного періоду часу і без будь-якого обґрунтування конкретного випадку. Суд неодноразово засуджував практику «невибіркової рутинної перевірки всієї кореспонденції заявника» з його адвокатом... Тим більше це справедливо щодо документів, привезених адвокатом на зустріч зі своїм клієнтом або підготовлених під час зустрічі. Щоб мати обґрунтовану причину для порушення конфіденційності листування між адвокатом і клієнтом, органи влади повинні мати щось більше, ніж загальне припущення, що адвокати завжди змовляються зі своїми клієнтами, нехтуючи правилами професійної етики і не зважаючи на серйозні санкції, які можуть бути наслідком таких дій.

641... Ніщо в поведінці заявників та їхніх адвокатів під час таких зустрічей не викликало будь-яких обґрунтованих підозр у зловживанні конфіденційністю; вони не були «надзвичайно небезпечними [злочинцями], методи яких мали спільні риси з методами терористів»... Заявники були обвинувачені в ненасильницьких економічних злочинах і не мали попередніх судимостей... Не було встановлених фактів, які свідчать, що адвокати заявників можуть зловживати своїм професійним привілеєм. Суд підкреслює, що оскаржувані заходи не обмежувалися першими днями або тижнями після арешту заявників, коли ризик підробки доказів, змови або повторного правопорушення був, можливо, вищим, але тривав понад два роки. За цих обставин Суд доходить висновку, що правило, згідно з яким робочі документи захисту, чернетки, нотатки тощо підлягають перевірці і можуть бути конфісковані, якщо попередньо не перевірялися адміністрацією в'язниці, були невиправданими...

В суді

► «Сахновській проти Росії» (Sakhnovskiy v. Russia) [ВП], 21272/03, 2 листопада 2010 року.

103... заявник був у змозі спілкуватися з новопризначеною адвокаткою протягом п'ятнадцяти хвилин, безпосередньо перед початком розгляду. Суд вважає, що, враховуючи складність та серйозність справи, час, який було надано, є явно недостатнім для того, щоб заявник міг обговорити справу та переконатися, що знання пані А. у справі та правовій позиції є належними.

104. Більше того, сумнівно, що спілкування через відеозв'язок передбачало достатню приватність. Суд зазначає, що в справі «Марчелло Віола» (*Marcello Viola*)... заявник міг розмовляти зі своїм адвокатом по телефонній лінії, яка була захищена від будь-якої спроби перехоплення. У даній справі заявник повинен був використовувати систему відеоконференцій, яка була встановлена та обслуговувалася державою. Суд вважає, що заявник мав законні підстави відчувати себе незручно, коли обговорював свою справу з пані А.

105. На додаток, у справі «Марчелло Віола» (наведеній вище) адвокат підсудного також міг відправити іншого адвоката до зали відеоконференції на заміну собі, або, навпаки, особисто відвідувати свого клієнта і доручити адвокату, який замінив його, захист клієнта в суді. Аналогічний висновок було зроблено в справі

Голубєва (Golubev), наведеній вище, де Суд не знайшов порушення статті 6 у зв'язку із слуханням через відеозв'язок, оскільки, зокрема, «два адвокати заявника були присутні на апеляційному слуханні [в кімнаті для слухань] і могли б підтримати або розширити аргументи захисту... Перед слуханням заявник міг приватно проконсультуватися зі своїм адвокатом. Більше того, оскільки заявник мав двох адвокатів, він міг вибрати одного з них для надання підтримки в установі досудового утримання під час слухання, й проконсультуватися з ним особисто.» Жоден з описаних вище варіантів не був доступний заявнику в даній справі. Натомість від заявника очікувалося або прийняти адвоката, якого йому було щойно представлено, або продовжити без адвоката.

106. Суд... визнає, що транспортування заявника з Новосибірська до Москви на зустріч з адвокатом було б тривалим і дорогим заходом... Підкреслюючи провідну роль ефективної правової допомоги, Суд має з'ясувати, чи вжив уряд держави-відповідача заходи, які достатньо компенсували обмеження прав заявника, зважаючи на цю географічну перешкоду. Суд зазначає, що ніщо не заважало представникам влади організувати принаймні телефонну розмову між заявником і пані А. ще до слухання. Ніщо не заважало їм призначити адвоката з Новосибірська, який міг би відвідати заявника в установі досудового утримання та перебував би там з ним під час слухання. Більше того, незрозуміло, чому Верховний суд не доручив представництво заявника адвокату, який вже захищав його в суді першої інстанції і підготував апеляційну скаргу. Нарешті, Верховний суд міг відкласти слухання за власною ініціативою, щоб дати заявникові достатньо часу для обговорення справи з пані А.

107. Суд дійшов висновку, що організаційні заходи, ухвалені Верховним судом, були недостатніми і не забезпечили заявникові ефективну юридичну допомогу під час другого процесу апеляційного провадження.

► «Ходорковській і Лебєдєв проти Росії» (Khodorkovskiy and Lebedev v. Russia), 11082/06, 25 липня 2013 року.

642. Після початку судового розгляду спілкування між заявниками та їхніми адвокатами здебільшого відбувалося в залі суду, особливо під час другого етапу судового розгляду, коли суд відмовився від практики робити перерви щосереді...

643. Суд зауважує, що правило, згідно з яким всі письмові матеріали повинні бути перевірені перед передачею заявникам або перед отриманням від них, продовжувало застосовуватися протягом усього провадження. Проте цього разу не співробітник в'язниці, а суддя читала документи, якими обмінювалися заявники та їхні адвокати.

644. Суд бере до уваги аргумент уряду про те, що захист погодився на такі заходи безпеки... Проте Суд не може розглядати це як дійсну відмову від права на захист відповідно до підпункту (с) пункту 3 статті 6... проконсультувавшись з прокуратурою та службою супроводу, суддя запропонувала альтернативне рішення, а саме, що всі документи захисту будуть передаватися через неї. Видається, що захист не мав іншого вибору, окрім як прийняти це нове правило. Таким чином, зауваження пана Падви про те, що він буде дотримуватися нового правила, не можна тлумачити як однозначне і добровільне його прийняття.

645. Суд визнає, що суддя надає кращі гарантії незалежності та неупередженості, ніж офіцер супроводу. Проте і за цих обставин нове правило все ще не відповідає вимогам підпункту (с) пункту 3 статті 6. Суд повторює в цьому відношенні, що, по-перше, справа заявників не була такою, щоб давати підстави для жорстких обмежень щодо конфіденційного спілкування, і що органи влади не посилалися на конкретні факти, які б виправдали відхід від загального правила конфіденційності спілкування адвоката та клієнта, включаючи письмові повідомлення. По-друге, Суд зауважує, що суддя Колеснікова, яка звернулася до адвокатів з проханням показувати їй усі письмові повідомлення, також була суддею, що розглядає фактичні та юридичні питання в судовому процесі. Перевіряючи чернетки і записи, підготовлені адвокатами або заявниками, суддя могла б знайти інформацію або аргументи, які захист не хотів би розкрити... Отже, її роль у перевірці документів захисту могла вплинути на її думку щодо фактичних та юридичних питань, пов'язаних із справою... На думку Суду, якщо б на рішення судді вплинули аргументи та інформація, яких сторони не надавали, і які не обговорювалися у відкритому судовому розгляді, це суперечило б принципу змагального судочинства.

646. Суд також відзначає скаргу заявників на те, що конфіденційність їхнього усного спілкування з адвокатами не поважалася... Суд зазначає, що адвокатам не було дозволено наближатися на відстань ближче ніж 50 см до своїх клієнтів, коли вони хотіли розмовляти з ними, і що офіцери супроводу завжди стояли в безпосередній близькості. Суд дійшов висновку, що їхні усні розмови могли прослуховуватися офіцерами супроводу, принаймні час від часу.

647. Суд нагадує, що не кожен захід, що перешкоджає спілкуванню між обвинуваченим та його адвокатом, повинен обов'язково призвести до порушення підпункту (с) пункту 3 статті 6... у цій справі заявники не мали «можливості для приватного спілкування» зі своїми адвокатами через постійну присутність офіцерів супроводу біля металеві клітки і мінімальну відстань, якої адвокати повинні були дотримуватися. Той факт, що захист мав змогу вимагати відстрочок під час слухань, не має значення: здається, що навіть під час цих відстрочок адвокати не могли обговорювати справу зі своїми клієнтами в будь-якому місці, крім приміщення для слухання, тобто в безпосередній близькості до охорони в'язниці. Суд дійшов висновку, що, незважаючи на те, що заявники скористалися правовою допомогою декількох адвокатів, таємність їхнього спілкування, як усного, так і письмового, була серйозно обмежена під час слухань.

Див. також СУД (зала суду) вище

ДОКУМЕНТИ

► «Ходорковській і Лебєдєв проти Росії» (Khodorkovskiy and Lebedev v. Russia), 11082/06, 25 липня 2013 року.

633... Суд зазначає, що пан Дрел був не тільки адвокатом і членом колегії адвокатів, але й законним представником обох заявників у тій самій кримінальній справі, у якій було видано наказ про обшук..., і слідчі не могли не знати про цей факт. З протоколу обшуку очевидно, що слідчі усвідомлювали, що вони

входили до офісу юридичної фірми та вилучали робочі файли адвоката, який представляв заявників... Таким чином, проводячи обшук у кабінеті пана Дрела і вилучивши його робочі документи, органи влади свідомо втрутилися в таємницю спілкування адвоката та клієнта, захищену відповідно до підпункту (с) пункту 3 статті 6 Конвенції...

634. Суд не бачить вагомих причин для такого втручання. Уряд не пояснив, яку інформацію міг би мати пан Дрел, наскільки важливою вона була для розслідування, і чи можливо було її отримати в інший спосіб. На той час пан Дрел не був під підозрою. Найважливіше, що обшук у кабінеті пана Дрела не супроводжувався належними процедурними гарантіями, наприклад, судовим ордером, як того вимагає Закон про адвокатуру і як то підтверджено Конституційним судом... Не було наведено жодних конкретних міркувань, які могли б обґрунтувати відступ від загального правила, яке вимагає надання судового ордеру, і цей відступ підкріплює висновок Суду, що обшук і вилучення були свавільними і, таким чином, суперечили вимогам пункту 3 (с) статті 6 Конвенції...

Див. також справи в розділі ЗБІР ДОКАЗІВ (Обшук і вилучення) вище

Відповідальність юридичного представника за заяви

► «Нікула проти Фінляндії» (Nikula v. Finland), 31611/96, 21 березня 2002 року.

51. Справді, заявниця обвинуватила прокурора Т. у протиправній поведінці, однак критика її була спрямована на стратегію обвинувачення, яку, на її думку, обрав Т., оскільки два конкретні рішення, ухвалені ним ще до судового розгляду, становили, на її думку, «маніпулювання ролями... і порушення ним своїх посадових обов'язків». Хоча деякі з висловлювань заявниці були недоречними, її критика суворо обмежувалася діями Т. як обвинувача в справі проти її клієнта, що слід відрізнити від критики загальних професійних та інших якостей Т. У цьому процесуальному контексті Т. повинен був терпимо поставитися до суворої критики з боку заявниці в її ролі адвоката захисту.

52. Більше того, Суд відзначає, що виступи заявниці обмежувалися залом суду, що слід відрізнити від критики на адресу судді або прокурора, озвученої, наприклад, у засобах масової інформації... Не згідний Суд і з тим, щоб прирівнювати критику дій прокурора з боку заявниці, яка мала процесуальний характер, до особистої образи...

53. Суд ще раз підкреслює, що хоча заявниця й не була членкинею колегії адвокатів і, отже, не могла бути піддана дисциплінарному стягненню, вона, проте, була зобов'язана підкорятися суду і його розпорядженням. Немає ніяких свідчень того, що прокурор Т. просив суддю-голову відреагувати на критичні зауваження заявниці якимось інакше, ніж через ухвалення рішення з приводу процесуального заперечення захисту щодо допиту відповідного свідка обвинувачення... У цьому зв'язку Суд хотів би підкреслити обов'язок судів і судді-голови керувати провадженням так, щоб забезпечити належну поведінку сторін і, найголовніше,

справедливість судового розгляду, аніж потім на наступному процесі розглядати питання про правомірність заяв однієї зі сторін у залі судових засідань.

54. Справді, після висунення прокурором Т. приватного обвинувачення, заявниця була визнана винною лише в дифамації внаслідок недбалості. Так само важливо й те, що Верховний суд звільнив її від цього покарання з огляду на малозначущість правопорушення. Нехай навіть накладене на неї стягнення було таким чином зняте, але залишалося в силі накладене на неї зобов'язання сплатити грошове відшкодування й судові витрати. Попри все це, загроза судового розгляду критичних зауваг адвоката на адресу іншої сторони в кримінальній справі – якою, поза всяким сумнівом, слід визнати прокурора – після події важко узгодити з обов'язком адвоката наполегливо відстоювати інтереси свого клієнта. Звідси випливає, що оцінювати доречність і корисність аргументів захисту при належному нагляді з боку суддів мають головно самі адвокати, не зазнаючи потенційного «ефекту холодного душу» навіть у вигляді порівняно незначного кримінального покарання або зобов'язання компенсувати заподіяний збиток або завдані витрати...

56. З огляду на такі обставини, Суд доходить висновку, що мало місце порушення статті 10, оскільки рішення Верховного суду про затвердження вироку щодо заявниці й залишення в силі судового наказу про сплату грошового відшкодування й судових витрат не було пропорційним щодо поставленої правомірної мети.

► **«Кипріану проти Кіпру» (Kyprianou v. Cyprus) [ВП],
73797/01, 15 грудня 2005 року.**

178. Лімасоський суд присяжних засудив заявника до позбавлення волі строком на п'ять днів. Цей вирок не можна не вважати суворим, особливо, якщо врахувати, що його було виконано негайно. Згодом його підтвердив Верховний суд.

179. Поведінку заявника можна вважати такою, що виявляла ознаки певної неповаги до суддів Суду присяжних. Усе ж його коментарі, хоч і неввічливі, стосувалися лише способу, у який судді розглядали справу, зокрема у зв'язку з тим перехресним допитом свідка, який він проводив у межах захисту свого клієнта, обвинувачуваного в убивстві.

180. З урахуванням вищевикладеного, Суд не погоджується з доводами уряду про те, що тюремне ув'язнення, призначене заявникові, було пропорційним тяжкості вчиненого правопорушення, зокрема і з огляду на те, що заявник був адвокатом та на наявні альтернативи...

181. Отже, за оцінкою Суду, призначене заявникові покарання було непропорційно суворим та могло справити «ефект охолодження» на виконання адвокатами своїх обов'язків як захисників... Висновок Суду щодо наявності процесуальних порушень у сумарному провадженні в справі про образу суду... ще більше підкреслює цю непропорційність... Тому Суд вважає, що судові присяжних не вдалося знайти правильного балансу між потребою захищати авторитет судової влади та необхідністю захищати право заявника на свободу вираження поглядів. І те, що заявник відбув тільки частину строку ув'язнення... цього висновку не змінює.

183. Отже, Суд вважає, що статтю 10 Конвенції порушено через непропорційність призначеного заявникові покарання.

► **«Кутан проти Франції» (Coutant v. France)(ухв.), 17155/03, 24 січня 2008 року.**

... Суд погоджується з тим, що судовий розгляд у справі «Шалабі» (Chalabi) був незвичайним з погляду його масштабу та матеріальних умов, у яких він проходив. Він зазначає, що близько п'ятдесяти адвокатів відмовилися від участі в слуханнях, і звертає увагу на критику, висловлену, зокрема, правозахисними організаціями та членами судової системи, наприклад, президентом Асоціації адвокатів Парижа, який засудив «масовий судовий розгляд».

Проте Суд також зазначає, що заявниця вирішила через тиждень після початку судового розгляду висловити свою думку через прес-реліз, частина якого потім була висвітлена у звіті АРР. Вона зробила це, за її словами, щоб засудити сумнівні умови арешту її клієнта і той факт, що їй не вдалося захистити його належним чином у такому процесі. Далі, у справі, що подається до Суду, нічого не вказує на те, що за цих обставин це було єдиним засобом вираження, доступним заявниці, щоб скористатися аргументами, які вона хотіла висунути під час захисту свого клієнта. Навпаки, Суд насамперед зазначає, що заявниця не вказала підстав для визнання нечинності під час розслідування, а по-друге, що в оскаржуваному прес-релізі вона вийшла за межі кримінального захисту свого клієнта, щоб висловити загальний осуд методів поліцейських та судових служб, залучених до боротьби з тероризмом.

Таким чином, Суд не бачить протиріччя з його практикою у висновках національних судів про те, що оскаржувані заяви, оприлюднені поза приміщеннями суду, не є «захистом» у суді в процесуальному сенсі, і що заявник може не очікувати, що користуватиметься імунітетом, передбаченим у розділі 41 Закону 1881 року... ці міркування узгоджуються з власною практикою Суду, у тому числі, від протилежного, його рішення в справі «Нікула проти Фінляндії» (Nikula v. Finland)..., у якому він встановив порушення права заявника на свободу вираження поглядів, оскільки критичні зауваження, які вона (адвокатка) зробила проти прокурора, «були обмежені залом суду» і «строго обмежувалися критикою [його] діяльності як прокурора в справі проти клієнта заявника».

Суд також зазначає, що національні суди, зокрема, апеляційний суд, визнали, що певні пасажі в прес-релізі ображають честь і репутацію поліції, особливо ті, що засуджують використання «терористичних методів», «поліцейські рейди з використанням методів, гідних гестапо та міліції», або «жорстокість та катування під час чотирьох днів тримання в поліції під наглядом суддів зі спеціального підрозділу». Суд зазначає, що апеляційний суд після ретельного аналізу кожного з цих пасажів вирішив, що заявниця не змогла обґрунтувати свою справу, що до неї не може бути застосовано принцип добросовісності, і що вона дозволяла собі мстиві та упереджені висловлювання без найменшої обережності або поміркованості.

Загалом, ... певні вирази, використані заявницею, перевищили межі, необхідні для належного обговорення ідей.

На думку Суду, надмірність оскаржуваних заяв і відсутність фактичного обґрунтування погіршувалися тим фактом, що вони були зроблені адвокатом.... Суд

вважає, що заявниця не продемонструвала поміркованості та гідності, що очікуються від представників її професії...

Зауваження заявниці були спрямовані саме проти державних структур, відповідальних за боротьбу з тероризмом. Суд нагадує, що влада в демократичній системі повинна терпіти критику, навіть якщо вона може вважатися провокаційною або образливою..., і що межі прийнятної критики можуть у деяких випадках бути ширшими для державних службовців, які здійснюють свої повноваження, ніж для приватних осіб... Однак компетентні державні органи, виконуючи функції гарантів громадського порядку, можуть вільно запроваджувати заходи, навіть кримінально-правового характеру, з метою належного та не надмірного реагування на наклепницькі звинувачення, позбавлені підстав або сформульовані недобросовісно...

... беручи до уваги образливий характер заяв заявниці щодо національної поліції і той факт, що вони були опубліковані в пресі, Суд вважає, що накладення кримінальних санкцій на заявницю було законним, особливо тому, що штраф, хоча і не незначний, не може вважатися надмірним. На думку Суду, це помірне покарання, яке, крім іншого, не вплинуло на її професійну діяльність і не є непропорційною відповіддю на заяви заявниці.

► «Моріс проти Франції» (Morice v. France) [ВП], 29369/10, 23 квітня 2015 року.

145. Суд зазначає, що при винесенні вироку заявнику апеляційний суд прийняв точку зору, згідно з якою твердження, що слідчий суддя продемонстрував «поведінку, яка [була] повністю протилежною принципам неупередженості та справедливості», саме було наклепницьким обвинуваченням... Цей суд додав, що зауваження заявника щодо затримки в передачі відеокасети та його посилання на рукописну картку від прокурора Джибуті до судді М., щодо якої заявник використовував термін «потурання», лише підтвердили наклепницький характер обвинувачення..., оскільки «правдивість» тверджень не була встановлена... і добросовісність захисту заявника була заперечена...

174. Суд вважає, що оскаржувані зауваження заявника по суті не є необґрунтованими і кривдницькими нападами на дії судів, але являють собою критичні зауваження, висунуті суддям М. і Л. Л. при обговоренні питання, яке становить суспільний інтерес з питань функціонування системи правосуддя, а також у контексті справи, яка від самого початку широко висвітлювалась у ЗМІ. Хоча ці зауваження можна вважати суворими, проте, вони являють собою оціночні судження з достатньою «фактичною основою»...

175. Що стосується винесених вироків, Суд нагадує, що при оцінці пропорційності втручання характер і тяжкість накладених санкцій є також чинниками, які необхідно враховувати... У цій справі апеляційний суд засудив заявника до сплати штрафу в розмірі 4000 євро. Ця сума є саме такою, яку присудив суд першої інстанції, де судді спеціально взяли до уваги статус заявника як адвоката, щоб виправдати жорсткість покарання і накласти на нього «штраф у досить великому розмірі»... На додачу до наказу про публікацію повідомлення в газеті «Le Monde» суд зобов'язав його сплатити спільно з журналістом і директором

газети 7500 євро відшкодування збитків кожному з двох суддів разом з 4000 євро витрат судді Л. Л. Більше того, Суд зазначає, що сам лише заявник отримав наказ виплатити судді М. суму судових витрат у розмірі 1000 євро.

176... у цій справі покарання заявника не обмежувалося кримінальним обвинуваченням: санкція, накладена на нього, не була «найлегшою з можливих», але, навпаки, була значущою, і його статус адвоката наводився як підстава для більшої суворості.

177. З огляду на вищевикладене, Суд вважає, що судові рішення щодо співучасті заявника в наклепі може розглядатися як непропорційне втручання в його право на свободу вираження поглядів і, таким чином, не є «необхідним у демократичному суспільстві» в розумінні статті 9. 10 Конвенції.

Також. див. СТАДІЯ РОЗСЛІДУВАННЯ (Критика посадових осіб) вище

Присутність на слуханнях

► «Балліу проти Албанії» (Balliu v. Albania), 74727/01, 16 червня 2005 року.

35. Суд зазначає, що якщо заявник не бажав захищати себе особисто, а обраний ним адвокат не виконував свого обов'язку, албанські органи влади могли діяти по-різному. Вони могли або спонукати пана Лелі – адвоката, якого обрав заявник, – виконати свій обов'язок, або ж могли замінити його офіційно призначеним адвокатом. Однак, зважаючи на незалежність адвокатури, примусити адвоката заявника діяти виявилось неможливим. Крім того, заявник відмовився від того, щоб його захищав офіційно призначений адвокат. Отож, внутрішній суд обрав третій варіант, а саме оголосив про перерву в слуханнях і відтак проводив його за відсутності адвоката заявника, хоча і в присутності самого заявника.

36. Суд далі зазначає, що заявник жодного разу не повідомляв районний суд Дурреса про якісь недоліки в роботі свого юридичного представника або офіційно призначеного адвоката і не висував клопотань про призначення іншого.

37. У цій ситуації Суд вважає, що органи влади достатнім чином виконали свої зобов'язання забезпечити правову допомогу і тоді, коли зупинили слухання для того, щоб дати можливість адвокату заявника виконати свій обов'язок, і тоді, коли призначили адвоката в рамках системи надання безоплатної правової допомоги.

38. Беручи також до уваги обов'язок влади за пунктом 1 статті 6 Конвенції провести розгляд «впродовж розумного строку», обставини надання заявникові юридичної допомоги в ході судового розгляду не свідчать про незабезпечення юридичної допомоги відповідно до вимог підпункту (с) пункту 3 статті 6 Конвенції, або про відмову в справедливому судовому розгляді за змістом пункту 1 цього положення...

► **«Константін Стефанов проти Болгарії» (Konstantin Stefanov v. Bulgaria), 35399/05, 27 жовтня 2015 року.**

62. ... У цій справі особливо важливо, що штраф був накладений на професійного адвоката судом першої інстанції, перед яким він виступав у своїй професійній якості. За цих обставин заявник повинен був повністю усвідомлювати остаточну відповідальність судді, що головує в судовому провадженні, за його належну поведінку. Заявникові було повідомлено в цілком чітких термінах національним судом, що він був призначений захисником, перш ніж він був оштрафований за рішення залишити судові засідання. Національний суд оштрафував заявника, посилаючись конкретно на правове положення, яке є частиною Кримінально-процесуального кодексу, надаючи судові повноваження для належного управління провадженням. Враховуючи, що заявник був адвокатом, цей основний принцип, а також зміст і значення окремого положення КПК повинні були йому бути достатньо зрозумілими, а наслідки його застосування – передбачуваними. Не можна було очікувати, що будь-яка суперечка щодо винагороди заявника як адвоката *ex officio* матиме перевагу над належним проведенням судового розгляду, й не можна було очікувати, що цей судовий розгляд буде тим самим місцем, де таку суперечку буде вирішено.

63. З огляду на вищевикладене Суд готовий визнати, що заявник, як представник сторони в кримінальному провадженні був оштрафований внаслідок його відсутності на слуханні. Оскільки не можна стверджувати, що закон був застосований до ситуації заявника свавільно, Суд вважає, що він був оштрафований на законних підставах, тобто на підставі доступного, чіткого і передбачуваного правового положення.

64. Крім того, закон переслідував законну мету забезпечення безперервної роботи системи правосуддя... Суд визнає, що, безперечно, в інтересах суспільства мати таку систему правосуддя, яка діє ефективно, і це включає судовий розгляд без перешкод через невиправдані затримки...

65. ... У цій справі відкладання слухання без поважної причини, як це встановлено національними судами, є перешкодою для безперервної роботи системи правосуддя, яку суди покликані забезпечити. Питання про те, чи повинна поведінка, що спричиняє таку перешкоду, бути покараною фінансовою санкцією з попереджувальним ефектом, як, наприклад, штраф у цій справі, знаходиться в межах вільного розсуду держави. Ці межі є широкими...

66. Важливо відзначити, що заявник мав у своєму розпорядженні процесуальну гарантію оскарження штрафу, зокрема, можливість ініціювати судову перевірку щодо штрафу. Він скористався цим засобом... і немає ознак, що процес прийняття рішень, який призвів до накладання штрафу, на який він скаржився, був несправедливим або свавільним.

67. Нарешті, незважаючи на те, що штраф, накладений на заявника, становив максимально можливу суму згідно з відповідними правовими положеннями, він не є надмірним або репресивним, або іншим чином непропорційним...

69. Відповідно до обставин цієї справи і з огляду на все вищесказане, Суд вважає, що органи влади досягли справедливого балансу між, з одного боку, загальними

інтересами, а з іншого – дотриманням права заявника на власність. Таким чином, втручання не становило надмірного навантаження для заявника.

70. Звідси випливає, що порушення статті 1 або Протоколу № 1 до Конвенції не мало місця.

Сплата гонорару

► «Морріс проти Сполученого Королівства» (Morris v. United Kingdom), 38784/97, 26 лютого 2002 року.

88. Суд нагадує, що в справі «Круассан проти Німеччини»..., він не встановив порушення підпункту (с) пункту 3 статті 6 у випадку, коли від особи вимагалось сплатити її частку для компенсації витрат за надання юридичної допомоги, і вона мала достатньо коштів для оплати.

89. Суд зазначає, що заявникові запропонували юридичну допомогу за умови оплати внеску в сумі 240 фунтів стерлінгів. Він не вважає умови цієї пропозиції безпідставними чи необґрунтованими, зважаючи на розмір заробітної плати заявника на той час, незалежно від того, чи була заявникові надана можливість сплати частками, чи ні.

Фінансові санкції за неналежну поведінку

► «Х. і Y. проти Австрії» (X. and Y. v. Austria) (ухв), 7909/74, 12 жовтня 1978 року.

4. ... покладення витрат, пов'язаних із зупиненням провадження в суді першої інстанції... було здійснено відповідно до статті 274 Кримінально-процесуального кодексу, яка передбачає, що в деяких випадках такі витрати має покривати адвокат, який їх спричинив. Це положення... що відповідає аналогічним нормам права інших Високих Договірних сторін, небезпідставно можна вважати «необхідним» за змістом пункту (2) статті 1 Протоколу, тож єдине питання, що залишається розв'язати, полягає в тому, чи можна обґрунтувати його застосування так само й у цій справі...

Вихід із процесу

► «Пановітц проти Кіпру» (Panovits v. Cyprus), 4268/04, 11 грудня 2008 року.

96. Суд зазначає, що між адвокатом заявника і суддями суду присяжних виникло багато різних розбіжностей з приводу ходу судового розгляду в справі заявника, і що адвокат заявника визнав за необхідне просити дозволу про вихід з процесу у зв'язку з втручанням суду в те, як він здійснює захист заявника. Його прохання було відхилене, і він представляв заявника й у подальшому.

97. Суд, окрім того, зазначає, що при відновленні основного процесу після провадження з питання про неповагу пан Кіпріану висловив думку про те, що

вкрай необхідно, щоб заявника представляв інший захисник і щоб той запропонував судові усунути його від подальшого розгляду справи. клопотання було відхилене, оскільки суд присяжних вважав, що ніяка розумна людина не може дійти висновку, ніби провадження з питання про неповагу могло спричинити якусь упередженість щодо заявника.

98. ... Хоча неповага до суду була предметом окремого провадження, не пов'язаного з основним процесом у справі заявника, той факт, що судді були ображені адвокатом заявника, коли той поскаржився на те, як склад суду поставився до ведення ним перехресного допиту, негативно позначився на здійсненні захисту заявника.

99. ... Хоча поведінку адвоката заявника можна розглядати як неповагу до суддів суду присяжних, його зауваження стосувалися лише порядку, у якому судді вели розгляд справи, та, зокрема, їхньої нібито недостатньої уваги до перехресного допиту свідка, здійснюваного в межах захисту заявника. У зв'язку з цим таке втручання у свободу висловлення поглядів адвоката заявника при здійсненні захисту заявника порушило статтю 10 Конвенції... Крім того, Суд ухвалив, що вирок, винесений адвокатів заявника, міг мати «ефект стримування» щодо виконання обов'язків, покладених на адвокатів, коли вони виступають як захисники.

100. Суд вважає, що відмова в задоволенні клопотання пана Кіпріану про надання йому дозволу на вихід з процесу, з огляду на те, що він не може далі здійснювати ефективний захист заявника, вийшла, зважаючи на ці обставини, за межі пропорційної реакції, якщо взяти до уваги відповідний вплив на права заявника на захист.

101. За цих обставин Суд робить висновок про те, що спосіб, у який суд присяжних розв'язав суперечку з адвокатом заявника, перетворив судовий розгляд на несправедливий. З цього випливає, що тут було порушення пункту 1 статті 6.

НАЯВНІСТЬ ДОКАЗІВ

► «Софрі і інші проти Італії» (*Sofri and Others v Italy*) (ухв.), 37235/97, 27 травня 2003 року.

1. ... Дуже прикро, що окремі докази в судовій справі про вбивство були знищені невдовзі після того, як підозрюваним були висунуті обвинувачення. Відповідальність за знищення доказів, яка, ймовірно, пояснюється адміністративною плутаниною в суді Мілана, лежить на італійських органах влади.

Однак Судові недостатньо встановити факт порушення статті 6 Конвенції. Доводиться також зауважити, що внаслідок цих неправильних дій заявники були поставлені в невідгідне становище порівняно з обвинуваченням...

У зв'язку з цим Суд зазначає, що заявники не вказали, яким чином одяг старшого інспектора Калабрезі міг підтвердити версію захисту. З іншого боку, результати судової експертизи автомобіля і куль могли б пролити світло на динаміку дорожньо-транспортної пригоди, що сталася після вбивства, і на послідовність,

у якій здійснено постріли. Якщо результати цих досліджень суперечили б усім або частині свідчень пана Марино, це поставило б під сумнів його надійність.

Однак Суд зазначає, що прокуратура опинилася в становищі, аналогічному становищу заявників, оскільки неможливість виконання судової експертизи також не дозволила їй спиратися на ті докази, які були втрачені чи знищені. Отже, зважаючи на такі обставини, сторони процесу перебували в рівних умовах.

Більше того, як автомобіль, так і кулі до їхнього знищення були описані, оглянуті й сфотографовані, тож заявники могли здійснювати щодо цих доказів свої права на захист. Зокрема, їм вдалося отримати висновки експерта і комп'ютерну презентацію фотографій, і ці докази допомогли їм домогтися ухвали про прийнятність їхнього клопотання про перегляд. І нарешті, на різних етапах змагального судового процесу вони мали нагоду спростувати багато інших аспектів версії подій, запропонованої обвинувачем.

За цих обставин Суд не може зробити висновок, що знищення або втрата згаданих вище окремих доказів негативно позначилася на справедливості судового розгляду...

З цього випливає, що скарга є явно необґрунтованою і повинна бути відхилена.

Див. також ЗАХИСТ (Розкриття доказів обвинувачення, Доступ до матеріалів справи)» вище.

МОЖЛИВІСТЬ ПІДЗАХИСНОГО СВІДЧИТИ І ПОДАВАТИ ДОКАЗИ

Присутність

► «Енслін, Баадер і Распе проти Федеративної Республіки Німеччини» (Ensslin, Baader and Raspe v. Federal Republic of Germany), 7572/76, 8 липня 1978 року.

22. ... Спірне рішення було винесене на 40-й день процесу, що тривав 191 день. Відтак, заявники знову, принаймні аж до 8 травня 1976 року, тобто дня смерті У. Майнхоф, не завжди з'являлися на засідання суду; хоча б якою була їхня причина відмовитися від такої традиційної форми діалогу з судом, вони все ж мали змогу довести свої мотиви і погляди та піддати критиці законність системи, створеної для суду над ними, що й було основною лінією їхнього захисту. Саме ж рішення було обґрунтоване їхньою, засвідченою медиками, неспроможністю брати участь у слуханнях понад три години на день протягом не менше як шести місяців. У ньому є й посилання на заяви обвинувачених, що свідчать про їхнє бажання унеможливити відкриття судового розгляду, зокрема вдаючись до голодування. За цих обставин, суддя зумів на законних підставах скористатися з єдиного засобу, що був у його розпорядженні для того, щоб запобігти цілковитій зупинці процесу, який при цьому не ставив захист у невігідне становище, оскільки його адвокати були присутні і мали практично необмежені можливості для контактів зі своїми клієнтами. З урахуванням усіх факторів, ще раз перерахованих вище, продовження процесу за відсутності обвинувачених не можна вважати таким,

що порушувало права і свободи, гарантовані Конвенцією, і зокрема згадані вище її положення.

► **«Зана проти Туреччини» (Zana v Turkey), 18954/91,
25 листопада 1997 року.**

69. У цій справі Суд відзначає, що від пана Зана не вимагали присутності на слуханнях у Діярбакирському суді національної безпеки, який засудив його до дванадцяти місяців позбавлення волі... Відповідно до частини 4 статті 226 Кримінально-процесуального кодексу, прийняти в нього докази на свій захист запропонували Айдинському судові присяжних у рамках повноважень, делегованих йому судом національної безпеки...

71. З урахуванням того, чим ризикував пан Зана, якого вже засудили до тюремного ув'язнення на термін дванадцять місяців, суд національної безпеки не міг, дотримуючись умови про справедливий судовий розгляд, ухвалювати рішення, не оцінивши прямо доказів, наданих заявником особисто... Якщо б заявник був присутнім на слуханні, то мав би нагоду, зокрема, пояснити, які в нього були наміри, коли він зробив свою заяву, і за яких обставин відбувалося інтерв'ю, міг викликати журналістів як свідків або вимагати пред'явлення запису.

72. Ні «непряме» слухання в Айдинському суді присяжних, ні присутність адвокатів заявника на слуханнях у Діярбакирському суді національної безпеки компенсувати відсутності обвинуваченого не може.

73. Отже, Суд вважає, ... що таке втручання в здійснення права на захист не може бути виправданим...

► **«Нінн-Хансен проти Данії» (Ninn-Hansen v. Denmark) (ухв.),
28972/95, 18 травня 1999 року**

Заявник стверджує, що продовження та завершення судового розгляду проти нього незалежно від його стану здоров'я є порушенням підпункту (d) пункту 3 статті 6 Конвенції. Той факт, що він переніс інсульт, зробив його нездатним брати кваліфіковану участь у решті засідань, у підготовці захисту, зокрема, допитуючи свідків і роблячи заяви. Хоча кількісно більша частина судового розгляду була завершена на той час, коли заявник захворів, все ще залишалася якісно важлива частина судового розгляду, а саме повторне слухання заявника і п'яти ключових свідків...

Суд зазначає, що рішення Суду імпічменту від 6 квітня 1995 року про продовження судового розгляду було зроблено на основі значної кількості медичних доказів... На підставі отриманих медичних доказів суд встановив, що фізичне здоров'я заявника не заважало йому бути присутнім під час тривалого провадження. Також заяви лікарів не давали жодних підстав вважати, що його подальша присутність збільшить ризик погіршення його здоров'я. Що стосується психічного стану заявника, то є свідчення того, що його інтелектуальні ресурси значно погіршилися. Проте медично-правова комісія утрималася від оцінки, чи він буде в змозі брати участь у судовому процесі на кваліфікованому рівні, оскільки відповідь залежала від правової оцінки медичної інформації.

... Беручи до уваги, зокрема, той факт, що більшість доказів було зібрано, що заявник був присутній під час усіх судових засідань до його хвороби, і що решта судового розгляду могла бути проведена так, щоб приділяти увагу стану його здоров'я, Суд імпичменту визнав, що стан здоров'я заявника не повинен перешкоджати завершенню судового розгляду та накладенню на нього нормального покарання.

При винесенні оцінки, чи належним чином заявник був захищений під час решти судового розгляду, Суд врахував, зокрема, той факт, що його представляв адвокат, і що більша частина судового розгляду була завершена, коли він захворів, залишилася лише частина провадження, яку було оголошено як повторне слухання заявника і п'яти свідків, а також заключних заяв сторін. Отже, решта судового розгляду стосувалися лише заключних заяв сторін. Суд також нагадує, що в результаті рішення Суду імпичменту не відкладати розгляд справи захист заявника відкликав запит на повторне слухання заявника й п'яти свідків. Отже, решта частини судового розгляду стосувалися лише заключних заяв сторін.

Беручи до уваги вищевикладене, Суд не знаходить жодних ознак порушення пункту 1 статті 6 або підпунктів (с) та (d) пункту 3 Конвенції стосовно рішення Суду імпичменту завершити судовий розгляд, незважаючи на хворобу заявника і за його відсутності.

► «Ідалов проти Росії» (Idalov v. Russia) [ВП], 5826/03, 22 травня 2012 року.

175.... Суд зазначає, що під час судового розгляду заявник був видалений із зали судового засідання за порушення дисципліни. Суддя доручила повернути заявника до зали судового засідання наприкінці судового розгляду, щоб він міг виступити з прикінцевими заявами. У результаті всі докази, включаючи показання свідків, але не обмежуючись ними, були розглянуті за його відсутності...

176. Перш за все, Суд вважає, що для належного здійснення правосуддя важливими ознаками судового розгляду є дотримання гідності, порядку та пристойності в судовій залі. Відверте ігнорування підсудним елементарних стандартів належної поведінки також не може і не повинно бути припустимим...

177.... поведінка заявника могла б мати такий характер, який міг би виправдати його відсторонення та продовження суду за його відсутності. Однак суддя, що головувала, була зобов'язана встановити, чи заявник міг би обґрунтовано передбачити, які наслідки його подальшої поведінки передуватимуть її рішення розпорядитися про його видалення із зали судового засідання...

178. Суд нічого не вбачає матеріалів у його розпорядженні, щоб припустити, що суддя або зробила попередження, або розглянула можливість короткої перерви з тим, щоб заявник дізнався про потенційні наслідки своєї поточної поведінки, щоб дозволити йому заспокоїтися. За таких обставин Суд не може зробити висновок, що, незважаючи на порушення дисципліни, заявник однозначно відмовився від свого права бути присутнім на розгляді своєї справи. Його видалення з залу судового засідання означало, що він не в змозі реалізувати це право. Суддя приступила до розгляду доказів у його відсутність, і не схоже,

що вона намагалася з'ясувати, чи заявник погодиться дотримуватися порядку, щоб його можливо було повернути до суду...

180... Як заявник, так і його адвокат були присутні на слуханні апеляційної скарги і змогли подати справу до апеляційного суду. Крім того, апеляційний суд мав можливість переглянути докази, які були подані в суді першої інстанції. Проте заявник або його захисник не мали права переглядати ці докази або, наприклад, перехресно опитувати тих свідків, які свідчили проти нього, поки він не був присутній у судовому процесі. За таких обставин апеляційний суд не виправив недоліки судового розгляду. На думку Суду, єдиним можливим засобом усунення недоліків судового провадження було скасування апеляційним судом вердикту в повному обсязі і передання справи на новий розгляд. Оскільки апеляційний суд не зробив цього, йому не вдалося виправити ситуацію з порушенням права заявника на справедливий суд...

182. Відповідно, мало місце порушення пункту 1 і підпунктів (с) і (d) пункту 3 статті 6 Конвенції.

Потреба бути заслуханим

► «Константінеску проти Румунії» (Constantinescu v Romania), 28871/95, 27 червня 2000 року.

58. У цьому випадку Суд відзначає, що Бухарестський окружний суд, попередньо скасувавши виправний вирок, постановлений у першій інстанції, встановив обґрунтованість кримінального обвинувачення, висунутого проти заявника, засудивши його за злочинний пасквіль, не заслуховуючи його свідчення. Суд не задовольнили аргументи уряду, згідно з якими те, що обвинувачений виступав у суді останнім, було достатнім у цій справі. По-перше, він зазначає, що уряд і заявник не дійшли згоди щодо того, чи справді заявник звертався до суду останнім. По-друге, він підкреслює, що, хоча право обвинуваченого звертатися до суду останнім, безумовно, має важливе значення, проте не може бути прирівняним до його права бути вислуханим у ході судового процесу.

59. Отже, Суд вважає, що Бухарестський окружний суд встановив обґрунтованість висунутого проти заявника кримінального обвинувачення і визнав його винним у наклепі, не надавши йому можливість свідчити і захищатися. Він вважає, що Бухарестський окружний суд мав би вислухати докази, надавані заявником, зокрема з огляду на те, що цей суд був першим судом, що ухвалив йому обвинувальний вирок у справі, порушеній для встановлення висунутого проти нього кримінального обвинувачення.

Можливість подавати докази

► «Георгіос Папагеоргіу проти Греції» (Georgios Papageorgiou v Greece), 59506/00, 9 травня 2003 року.

37. ... у цій справі йдеться не про приховування доказів, а про відмову видати постанову про подання оригіналів документів, використовуваних як докази

обвинувачення. Суди, що розглядали справу, на жодній стадії провадження не були в змозі дослідити витяги з файлу реєстрації банківського комп'ютера чи оригінали чеків або перевірити, чи надані їм копії відповідали оригіналам. Крім того, суд першої інстанції наказав знищити чеки, що, як вважали, були підроблені, – найважливіший доказ у справі заявника. Більше того, основою для засудження заявника за шахрайство були головно фотокопії відповідних чеків. З рішення апеляційного суду також можна побачити, що засобами, які використовували для вчинення шахрайства, були чеки і комп'ютер, який був потрібний для зміни даних у центральному комп'ютері банку. За цих обставин Суд вважає, що подання оригіналів чеків мало вкрай важливе значення для захисту заявника, оскільки дозволило б йому, як він сам вказував, довести, що розпорядження про спірну оплату видавали інші працівники банку, а не він, і це спонукало б суддів дійти висновку, що звинувачення в шахрайстві були необґрунтованими...

39. Беручи до уваги той факт, що попри неодноразові клопотання заявника основні докази не були належно надані і обговорені на судовому засіданні в присутності заявника, Суд робить висновок, що оспорюване провадження, взяте в цілому, не відповідає критеріям справедливого судового розгляду.

40. Отже, мало місце порушення пункту 1 і підпункту (d) пункту 3 статті 6 Конвенції.

► **Краксі проти Італії (Craxi v. Italy), 34896/97, 5 грудня 2002 р.**

83... До того ж, оскільки заявник стверджує, що пан Пачіні Баталья був свідком захисту, Суд вважає, що пан Краксі не вказав точно обставини, у яких той повинен був свідчити. Отже, він не продемонстрував, що виклик цього свідка був необхідним для пошуку істини, а відмова допитувати його стала порушенням прав сторони захисту...

► **«Попов проти Росії» (Popov v. Russia), 26853/04, 13 липня 2006 року.**

184. Суд зазначає, що заявник наполягав на виклику до суду декількох свідків, які, на його думку, могли підтвердити його алібі... Проте суд відхилив заяви свідків на тій підставі, що вони були родичами заявника і намагалися йому допомогти...

185. Суд також зазначає, що, відмовившись від допиту пані Р. та пана Х. [які не були родичами], суд першої інстанції не зважував, чи їхні заяви могли бути важливими для розгляду справи. Проте виходячи з того факту, що попередні запити захисту щодо їхнього розгляду були офіційно підтримані декілька разів як під час попереднього розслідування, так і під час судового розгляду, впливає, що національні органи погодилися, що їхні заяви могли бути важливими.

188... Враховуючи, що засудження заявника було засноване на суперечливих доказах проти нього, Суд вважає, що відмова національних судів вислухати свідків захисту без будь-якого врахування важливості їх заяв призвела до обмеження права захисту, несумісного з гарантіями справедливого судового розгляду, закріплених у статті 6...

► **«Перна проти Італії» (Perna v. Italy) [ВП], 48898/99,
6 травня 2003 року.**

31. ... Суд погоджується з італійськими судами, що навіть якщо припустити, що долучення до справи двох газетних статей і протоколу допиту пана Казеллі могло б пролити світло на політичні симпатії останнього і його взаємини з третіми особами, то ці заходи не змогли б встановити, що він порушив принципи неупередженості, незалежності й об'єктивності, властиві його обов'язкам. Через цю вагому причину заявник ніколи і не намагався довести, що в реальності його поведінка нібито суперечила цим принципам. Навпаки, його захист ґрунтувався на тому, що це були важливі судження, які не потребували доведення.

32. З огляду на вищевказані міркування, Суд вважає, що рішення національних органів про відхилення клопотань заявника не викликають сумнівів у контексті статті 6 Конвенції, оскільки він не довів, що його клопотання про надання документальних доказів та відбирання свідчень у позивача й свідків допоможуть довести, що поведінка, яку ставили в провину пану Казеллі, дійсно мала місце. Виходячи з цього, не можна вважати, ніби провадження в справі про дифамацію, ініційоване паном Казеллі щодо заявника, було несправедливим через спосіб прийняття доказів... Отже, порушення пункту 1 і підпункту (d) пункту 3 статті 6 Конвенції не мало місця.

► **«Каспаров та інші проти Росії» (Kasparov and Others v. Russia), 21613/07, 3 жовтня 2013 року.**

60. ... Суд зауважує, що пана Каспарова привели до мирового судді після затримання на Тверській вулиці за, як стверджувалося, участь у несанкціонованій демонстрації. Далі він зазначає, що сторони сперечалися щодо обставин його арешту, таких як мета його перебування там, час тієї, як стверджувалося, демонстрації та навіть час і точне місце арешту...

62. Під час розгляду справи мировим суддею пан Каспаров стверджував, що він йшов з невеликою групою людей до пам'ятника Грибоєдова, місця проведення мітингу, який був належним чином погоджений з органами влади Москви. З іншого боку, поліція стверджувала, що пан Каспаров не просто йшов, а брав участь у несанкціонованій демонстрації, і наполягала, що він це робив у той час, коли подія біля пам'ятника Грибоєдова вже закінчилася. Ще одна суперечка між сторонами стосується місця арешту. За повідомленнями поліції, заявники, включаючи першого заявника, були заарештовані, коли виникла загроза перетікання демонстрації на Червону площу, особливу зону підвищеної безпеки. Перший заявник між тим стверджував, що його заарештували на Тверській вулиці, коли він і його товариші підійшли до кордону безпеки, встановленому спецназом на значній відстані від Червоної площі.

63. Раніше Суд постановлював, що в обставинах, коли засудження заявника ґрунтувалося головно на припущенні щодо його перебування в певному місці в певний час, принцип рівності сторін і загалом право на справедливий судовий розгляд вимагають, щоб заявникові була надана належна можливість ефективно оскаржити припущення...

64. Однак у справі першого заявника суд відхилив спроби заявника надати пояснення про час і місце його арешту, хоча ці факти були ключовими для вирішення питання щодо адміністративної відповідальності. Мирова суддя, якій було представлено два суперечливі твердження, вирішила винести рішення, спираючись виключно на версію, висунуту поліцією, тому що вони були «незацікавленою стороною». Проте Суд вважає, що, враховуючи важливість оспорюваних фактів для результату розгляду справи та важливість ролі поліцейського, який заарештував заявника і склав рапорт, необхідно, щоб мирова суддя вичерпала всі розумні можливості з'ясувати обставини, коли і де був арештований перший заявник.

65. Суд зазначає, що очевидців, які могли б пролити світло на ці події, викликати було дуже просто. Їхні імена та адреси були відомі; чотирьох з них було заарештовано в той самий час, що й заявника, і, за словами адвоката заявника, вони чекали за межами зали суду, щоб дати свідчення. У будь-якому випадку, мирова суддя не посилалася на будь-які технічні перешкоди для пошуку цих осіб. Вона просто вирішила, що це зайве для розгляду справи.

66. Суд не може не дійти висновку, що мирова суддя прийняла подання поліції легко та однозначно і відмовила першому заявнику в будь-якій можливості надання доказів протилежного. Суд визнає, що обвинувачення, висунуті проти заявника, були досить тривіальними, і що провадження в справі, що стосується таких питань, має бути проведено оперативно. Однак, беручи до уваги той факт, що вирок заявнику був заснований на суперечливих доказах проти нього, Суд вважає, що беззастережне схвалення протоколу поліції національними судами та їхня відмова заслухати свідків захисту без будь-якого врахування важливого значення їхніх заяв призвело до обмеження прав захисту, несумісних з гарантіями справедливого розгляду... Відповідно, мало місце порушення принципів, закріплених у статті 6 Конвенції.

► «Навальний та Яшин проти Росії» (Navalnyy and Yashin v. Russia), 76204/11, 4 грудня 2014 року.

83. ... Суд вважає, що в суперечці про ключові факти, що лежать в основі обвинувачення, де єдиними свідками сторони обвинувачення були співробітники поліції, які відігравали активну роль у зазначених подіях, мирова суддя і Тверський районний суд повинні були вичерпати всі розумні можливості для перевірки їхніх обвинувачувальних заяв... Невиконання цього суперечить базовій вимозі, що прокурор має довести своє обвинувачення, і одному з основних принципів кримінального права, а саме *in dubio pro reo*...

84. Більше того, Суд зауважує, що суди звели обсяг адміністративної справи до непокори заявників поліції, знехтувавши розглядом «законності» наказу поліції і відхиливши відповідні питання під час перехресного допиту працівників поліції... Таким чином вони покарали заявників за дії, захищені Конвенцією, при цьому поліція не обґрунтувала втручання в право заявників на свободу зібрань, що суперечить принципу рівності сторін.

85. Вищевказані міркування є достатніми для того, щоб Суд міг зробити висновок, що адміністративне провадження проти заявників у цілому було здійснене з порушенням їхнього права на справедливий судовий розгляд відповідно до пункту 1 статті 6 Конвенції.

ПРАВО НА ПОСЛУГИ ПЕРЕКЛАДАЧА

Коли застосовується

► «Х. проти Австрії» (X. v. Austria) (ухв), 6185/73, 29 травня 1975 року.

1. Заявник скаржиться, що йому не було надано безоплатну допомогу перекладача для контактів зі своїм захисником, який не володів мовою заявника... Підпункт (е) пункту 3 статті 6 фактично застосовується тільки до стосунків між обвинуваченим і суддею... За обставин цієї справи Комісія не може виключити, що підготовка захисту була ускладнена внаслідок непорозумінь між заявником та його захисником. Проте заявник повинен вважатися відповідальним за цю ситуацію. Саме він був повинен призначити іншого адвоката з гарним знанням французької мови або викликати та оплатити перекладача. Якби він не мав достатніх коштів для оплати роботи захисника та / або перекладача, він все одно міг би звернутися за безоплатною правовою допомогою. У цьому зв'язку Комісія зазначає, що, згідно з австрійською практикою, специфічні мовні вимоги враховуються при визначенні призначеного судом захисника. Крім того, безоплатна правова допомога може передбачати послуги перекладача...

2. ... з [підпункту (е) пункту 3 статті 6] не можна вивести... загального права обвинуваченого на переклад судових матеріалів. Комісія нагадує, що права, передбачені пунктом 3 статті 6 – це загальні права захисту, а не права обвинуваченого, які розглядаються окремо... Отже, частина матеріалів справи була складена німецькою мовою, щоб адвокат заявника міг його зрозуміти, тоді як багато документів були французькою, тому їх міг прочитати сам заявник. Суд повторює, що заявник повинен взяти на себе особисту відповідальність за решту мовних труднощів, з тих самих причин, які вказані вище...

► «Камасінські проти Австрії» (Kamasinski v. Austria), 9783/82, 19 грудня 1989 року.

74. Право на безоплатну допомогу перекладача, зазначене в підпункті (е) пункту 3 статті 6, ... застосовується не лише до усних заяв, зроблених під час судового розгляду, але також до документального матеріалу та досудового провадження. Підпункт (е) пункту 3 статті 6... означає, що особа, «обвинувачена в кримінальному злочині», яка не розуміє або не розмовляє мовою, що використовується в суді, має право на безоплатну допомогу перекладача в перекладі або тлумаченні всіх документів або заяв у справі, порушеній проти нього, які він повинен зрозуміти, або в їхньому перекладі на мову суду, щоб скористатися правом на справедливий суд...

Проте, підпункт (е) пункту 3... не заходить так далеко, щоб вимагати письмового перекладу всіх письмових доказів або офіційних документів у процедурі. Надана допомога в перекладі повинна давати змогу обвинуваченому ознайомитися зі справою проти нього і захищати себе, зокрема, через можливість надати суду свою версію подій.

Обов'язок надання

► «К. проти Франції» (K v. France) (ухв.), 10210/82, 7 грудня 1983 року.

7. Далі заявник поскаржився, що Суд не дозволив йому скористатися послугами перекладача, щоб його захист міг здійснюватися бретонською мовою.

8. ... з рішення Трибуналу зрозуміло, що заявник народився й здобув освіту у Франції, і йому було не складно розуміти французьку мову, якою проваджалося провадження, і розмовляти нею. Право на допомогу перекладача за Конвенцією, що міститься в пункті 3 (е), безумовно застосовується лише тоді, коли обвинувачений не розуміє мови, яка використовується в суді, та не розмовляє нею.

► «Кускані проти Сполученого Королівства» (Cuscani v. United Kingdom), 32771/96, 24 вересня 2002 року.

38. Суд зауважує, що стверджуване незнання заявником англійської мови та його нездатність зрозуміти провадження в справі вперше стало проблемою 4 січня 1996 року, коли суд був поінформований командою юристів про те, що заявник хоче визнати себе винним за висунутими проти нього обвинуваченнями. На прохання адвоката заявника суддя наказав, щоб на слуханні щодо вироку, який відбудеться 26 січня 1996 року, був присутній перекладач... Таким чином, судді було чітко повідомлено, що в заявника є проблеми з розумінням. Проте, незважаючи на його попереднє прагнення забезпечити заявнику можливість стежити за подальшим провадженням, виявилось, що на суддю вплинула переконаність адвоката заявника в його здатності «все владнати»... Вочевидь, суддя залишив відкритою можливість для заявника звернутися за мовною допомогою до брата, якщо виникне необхідність. Однак, на думку Суду, саме суддя повинен був проконсультуватися з заявником і приймати рішення щодо необхідності перевірити, чи потребує заявник послуг перекладу, особливо оскільки він був попереджений про труднощі самого адвоката в спілкуванні із заявником. Слід зазначити, що заявник визнав себе винним за серйозними обвинуваченнями, і йому загрожувало довгострокове тюремне ув'язнення. Таким чином, саме суддя був зобов'язаний переконатися, що відсутність перекладача на слуханні 26 січня 1996 року не обмежить участь заявника у вирішенні надзвичайно важливого для нього питання. З огляду на обставини цієї справи, не можна стверджувати, що вимогу було задоволено, оскільки це питання було залишено для вирішення заявникові, і оскільки суддя, не проконсультувавшись із заявником, посилався на неперевірені мовні навички його брата...

39. Беручи до уваги вищевикладені міркування, Суд дійшов висновку, що мало місце порушення пункту 1 статті 6 Конвенції у зв'язку з пунктом 3 (е) статті 6 Конвенції.

Якість

► «Камасінські проти Австрії» (*Kamasinski v. Austria*), 9783/82, 19 грудня 1989 року.

74. З огляду на необхідність того, щоб право, гарантоване пунктом 3 (е)... було дієвим та ефективним, обов'язок компетентних органів не обмежується призначенням перекладача, але, якщо їх сповістили про певну ситуацію, вони можуть також здійснювати певний подальший нагляд за адекватністю наданого перекладу...

83. ... Суд не вважає обґрунтованим на підставі сукупності доказів, що через відсутність перекладу пан Камасінські не зміг зрозуміти докази, висунуті проти нього, чи домогтися проведення допиту або перехресного допиту свідків від його імені.

► «Хусейн проти Італії» (*Husain v. Italy*) (ухв.), 18913/03, 24 лютого 2005 року.

... заявник отримав безоплатну допомогу від арабського перекладача, коли йому було вручено ордер на арешт. Ніщо в матеріалах справи не вказує на те, що переклад цього перекладача був неточним або неадекватним. Більше того, заявник не скаржився на якість перекладу, і це, можливо, призвело до того, що органи влади повірили, що він зрозумів зміст відповідного документа...

Подальше стягнення оплати після безоплатного надання послуг

► «Людике проти Федеративної Республіки Німеччина» (*Luedicke v. Federal Republic of Germany*) (ухв.), 6210/73, 28 листопада 1978 року.

46. ... звичайне значення термінів «*gratuitement*» і «*free*» – «безоплатно» в підпункті (е) пункту 3 статті 6... не суперечать контексту підпункту і підтверджується завданням і метою статті 6... Суд дійшов висновку, що право, захищене підпунктом (е) пункту 3 статті 6... для будь-кого, хто не може говорити або розуміти мову, яка використовується в суді, включає право отримати безоплатну допомогу перекладача, і оплата пов'язаних з цим витрат не стягуватиметься з нього і надалі.

► Ісар проти Болгарії (*Isyar v. Bulgaria*), 391/03, 20 листопада 2008 р.

45. Суд нагадує про свою постійну практику, згідно з якою захищене статтею 6.3 е) Конвенції право передбачає для будь-якої особи, яка не говорить мовою, що використовується під час судового засідання, або не розуміє її, право на безкоштовну допомогу перекладача без подальшої вимоги оплачувати такі послуги після їхнього надання...

46... Суд зауважує, що окружний суд Свіленграда виніс рішення, за яким заявник повинен був оплатити всі витрати, понесені під час попереднього слідства та

розгляду справи в суді першої інстанції... Що ж до Вищого касаційного суду, той поклав оплату послуг перекладача, залученого до провадження в суді останньої інстанції, на заявника... Суд вважає підтвердженим, що від заявника очікувалася оплата послуг перекладача, залученого під час попереднього слідства, розгляду справи в суді першої інстанції та у Вищому касаційному суді.

47. Суд зазначає, що ця справа призводить до певної непослідовності в практиці Вищого касаційного суду Болгарії з питання, чи може оплата послуг перекладача покладатися на засудженого в кримінальному провадженні: насправді, в іншій подібній справі, що розглядалася в тій самій юрисдикції, засудженого було звільнено від оплати послуг перекладача...

48. ... У рамках цієї справи Суд стверджує, що тлумачення національного законодавства судами призвело до зобов'язання заявника оплатити послуги перекладача, залученого до кримінального провадження проти нього, і що в цьому випадку зацікавлена особа була позбавлена свого права на безкоштовну допомогу перекладача.

Див. також. ДОПИТ (Наявність перекладача) вище

ПОТРЕБА В УСТАНОВЛЕНІЙ ПРОЦЕДУРІ

► «Коем проти Бельгії» (Coëme v. Belgium), 32492/96, 22 червня 2000 року.

99. ... Немає жодного сумніву в тому, що касаційний суд, який за бельгійським законодавством є єдиним судом, якому була підсудна справа пана Коема, був «судом, встановленим законом»...

100. Суд зазначає, що на той час, коли заявники постали перед касаційним судом, ще не був чинним жоден акт законодавства, що визначав би порядок застосування статті 103 Конституції... Проте частина 2 статті 103 вимагала від парламенту встановити порядок провадження в Касаційному суді, а стаття 139 Конституції від 7 лютого 1831 року містила вимогу зробити це якомога швидше... Коли 5 лютого 1996 року розпочався судовий розгляд... сам голова касаційного суду підтвердив, що буде дотримано порядок судочинства звичайних кримінальних судів, коли проголосив, що справа буде розглянута відповідно до положень статті 190 Кримінально-процесуального кодексу.

101. Уряд, однак, визнав, що порядок судочинства звичайних кримінальних судів не міг бути прийнятий як такий на пленарному засіданні касаційного суду. У своїй ухвалі від 12 лютого 1996 року... касаційний суд оголосив, що процесуальні правила, які регламентують порядок судочинства у звичайних кримінальних судах застосовні тією мірою, якою вони є сумісними «з положеннями, що регламентують порядок провадження на пленарному засіданні касаційного суду». Внаслідок цього сторони не могли заздалегідь з'ясувати всі деталі процедури, якої буде дотримано. Вони не могли передбачити, яким чином касаційний суд вноситиме поправки або зміни до положень, що регулюють звичайний порядок кримінального судочинства, встановлений бельгійським парламентом.

Діючи в такий спосіб, касаційний суд вніс елемент невизначеності, бо не конкретизував, які норми малися на увазі при встановленні згаданого обмеження. Навіть якщо касаційний суд і не скористався б із застереженої для себе можливості внести певні зміни до правил, що регламентують порядок судочинства у звичайних кримінальних судах, завдання захисту дуже ускладнилося через те, що заздалегідь не було відомо, чи буде якесь правило застосоване в ході судового розгляду, чи ні.

102. Суд повторює, що принцип, відповідно до якого кримінальні процесуальні норми мають встановлюватися законодавчим чином, є загальним принципом права. Він діє паралельно з вимогою, щоб і норми матеріального кримінального права були встановлені законом, що закріплено в принципі: «*nullum iudicium sine lege*». Він накладає певні конкретні вимоги, які стосуються ведення провадження з метою забезпечення справедливого судового розгляду, що пов'язане з дотриманням рівноправності сторін... Суд також зауважує, що основне призначення процесуальних норм – захистити обвинуваченого від будь-яких проявів зловживання владою, і саме тому від прогалин і недостатньої чіткості таких норм, найімовірніше, потерпатиме сторона захисту.

103. Отже, Суд вважає, що невизначеність, спричинена браком заздалегідь установлених процесуальних норм, зробила позицію заявника істотно менш вигідною порівняно з позицією обвинувачення, що позбавило пана Коєма справедливого судового розгляду за змістом пункту 1 статті 6 Конвенції.

ПОЯВА ЗВИНУВАЧЕНИХ У СУДІ

Одяг

► «Самойле і Чонка проти Румунії» (Samoila and Cionca v. Romania), 33065/03, 4 березня 2008 року.

99. Нарешті, щодо появи заявників у апеляційному суді у в'язничному одязі Суд зазначає, що, всупереч твердженням уряду, з відмови голови апеляційного суду заявникам 27 жовтня 2003 року чітко впливає..., що заявників було приведено в цей суд у спеціальному в'язничному одязі для засуджених.

100. Однак Суд вважає, що ця практика суперечила положенням Закону № 23/1969 та рішенню № 348/1994 Конституційного суду... Оскільки не було продемонстровано, що заявники не мали належного одягу, Суд вважає, що ця практика була позбавлена будь-яких підстав і що вона могла призвести до посилення в суспільстві думки щодо винуватості заявників.

101. Виходячи з цих оцінок, Суд встановив наявність порушення принципу презумпції невинуватості, гарантованого пунктом 2 статті 6 Конвенції.

Використання засобів стримування

► «Городнічев проти Росії» (Gorodnichev v Russia), 52058/99, 24 травня 2007 року.

104. Далі Суд нагадує, що з позицій безстороннього процесу уряд, так само, як і національні судові органи, у своїх рішеннях вважали, що зазначене одягання наручників не узгоджувалося з правом заявника на захист, яке гарантувала 46 стаття КПК... Суд робить висновок, що використання наручників у цій справі не було нормальним поведженням, пов'язаним з перебуванням заявника в місцях позбавлення волі...

105 ... Зі свого боку, Суд не вбачає нічого в матеріалах справи, що дозволяло б припустити, що поява заявника без наручників у Кіровському суді могла б загрожувати ризиком насильства, завданням шкоди, втечею чи посяганням на належне відправлення судочинства. Тому він не вважає, що одягання наручників мало на меті гамувати заявника в розумний спосіб... та вважає, що такий захід був непропорційним з огляду на потреби безпеки, на що посилався уряд...

108. Отже, навіть якщо і не доведено, що зазначений захід мав на меті принизити заявника... Суд вважає, що перебування заявника в наручниках на відкритих судових засіданнях 5 та 22 лютого 1999 року..., при тому, що застосування цього заходу не обґрунтоване необхідністю з посиланням на громадську безпеку або належне відправлення судочинства, було таким, що принижує гідність людини за змістом статті 3 Конвенції.

109. Тому мало місце порушення цього положення.

Розділ 13

Права потерпілих

ВІДСУТНІСТЬ ПРАВА НА СУДОВЕ ПЕРЕСЛІДУВАННЯ

► **«Перес проти Франції» (Perez v. France) [ВП], 47287/99, 12 лютого 2004 року.**

70. Суд вважає, що в таких справах застосовність статті 6 Конвенції сягає крайньої межі. Він відзначив, що Конвенція не надає такого права, якого вимагає заявник, а саме на «особисту помсту» або на *actio popularis*. Отже, право на переслідування в кримінальному порядку третіх осіб або їхнє засудження за вчинення злочину не можна обстоювати самостійно: воно має бути невід'ємним від здійснення потерпілим його права заявити цивільний позов на підставах, передбачених національним законодавством, нехай лише для того, щоб домогтися символічної компенсації або захистити таке громадянське право, як, наприклад, право на «добре ім'я»...

► **«Янкович проти Хорватії» (Janković v. Croatia), 38478/05, 5 березня 2009 року.**

48. ... насильницькі дії, вчинені приватними особами, заборонені низкою окремих норм Кримінального кодексу. Суд також зауважує, що хорватське кримінальне право розрізняє кримінальні правопорушення, переслідування за які здійснює Державна прокуратура з власної ініціативи або за приватною заявою, і кримінальні правопорушення, переслідувані в порядку приватного обвинувачення. Остання категорія стосується менш серйозних кримінальних правопорушень. Суд також звертає увагу на те, що заявниця стверджувала, що вчинені щодо неї акти насильства були, зокрема, кримінальними правопорушеннями з агресивною поведінкою і погрозами. Переслідування за обидва ці злочини порушує Державна прокуратура: за власною ініціативою щодо першого правопорушення і за заявою приватної особи щодо останнього.

49. ... Щодо кримінальних правопорушень, переслідування яких здійснює прокуратура за власною ініціативою або за заявою приватної особи, то в разі, якщо прокуратура з якихось причин відмовляється від переслідування в судовому порядку, потерпіла сторона може перебрати на себе функції обвинувачення в ролі додаткового прокурора. На відміну від цього, переслідування в порядку приватного обвинувачення від самого початку здійснює приватний обвинувач. Окрім того, подану в межах встановленого строку заяву про вчинення

кримінального злочину, що підлягає переслідуванню в порядку приватного обвинувачення, треба розглядати як приватне обвинувачення...

50. ... Суд не може погодитися з доводами заявниці про те, що її права за Конвенцією могли бути забезпечені тільки в тому разі, якщо б переслідування нападників здійснювала держава, і що Конвенція вимагає від держав сприяти переслідуванню... Суд переконаний, що в цій справі національне законодавство забезпечувало заявниці можливість порушувати кримінальну справу проти своїх нападників або як приватному обвинувачу, або як потерпілій стороні в ролі додаткового прокурора, і що Конвенція не вимагає, щоб держава сприяла переслідуванню у всіх категоріях справ...

52. ... рішення заявниці домагатися не переслідування в приватному порядку за звинуваченням у заподіянні незначних тілесних ушкоджень, а натомість розслідування дій її нападників за звинуваченням в агресивній поведінці й висловлюванні серйозних погроз відповідало нормам Кримінально-процесуального кодексу щодо ролі потерпілої сторони як додаткового прокурора.

53. ... у своєму початковому запиті про проведення розслідування заявниця вже дала чітко зрозуміти, що вона вимагає провести розслідування, зокрема, щодо її твердження про те, що 6 червня 2003 року троє осіб вчинили на неї напад. Вона вказала імена відповідних осіб і навела їхні адреси. Вона стверджувала, що акти насильства проти неї становили, зокрема, такі кримінальні правопорушення, як висловлення погроз і агресивна поведінка. На підтримку своїх тверджень вона подала відповідні медичні документи. Проте національні органи визнали її запит неприйнятним на підставі його неповноти, не вказуючи точно, яких формальних вимог не дотримано.

54. Можливо, що подані заявницею документи не цілком відповідали формальним вимогам до запитів, які подаються до Державної прокуратури в порядку кримінального судочинства. У зв'язку з цим Суд відзначає, що в оспорюваному провадженні заявниця не користувалася послугами юридичного представника. Вона безробітна і, очевидно, не має достатніх коштів для оплати юридичного представника. Крім того, згідно з відповідними положеннями Кримінально-процесуального кодексу..., заявниця не мала права на безоплатну правову допомогу, оскільки покарання за стверджені кримінальні правопорушення не передбачало позбавлення волі на термін понад три роки.

55. Суд також відзначає, що поліція вже склала протокол про той інцидент, у якому також зафіксовано насильницькі дії щодо заявниці, і що міська прокуратура Спліта теж підготувала звіт про відповідну подію. Отож, важко погодитися з висновком Сплітського окружного слідчого судді, що запит заявниці про проведення розслідування мав бути відхиленним на тій підставі, що він був незрозумілим і неповним. Навпаки, Суд вважає, що заявниця дала чітко зрозуміти, що вона вимагає провести розслідування вчиненого проти неї акту насильства. Вона виявляла велику зацікавленість у цій справі і робила серйозні спроби домогтися переслідування її нападників. Поданих нею матеріалів вистачало для того, щоб компетентний слідчий суддя міг здійснити переслідування за її запитом. Вони містили всі відомості відповідно до частини 3 Статті 188 Кримінально-процесуального кодексу, а саме: всі дані персонального характеру, що ідентифікували особу,

щодо якої подано заяву, характеристику і правову кваліфікацію відповідного правопорушення, обставини, що підтверджують обґрунтовану підозру в тому, що вказана особа вчинила розглядуване правопорушення, та наявні докази.

56. Що стосується твердження уряду про те, що заявниця не відкрила переслідування в порядку приватного обвинувачення, Суд відзначає, що заявниця своєчасно подала заяву про вчинення кримінального правопорушення до Сплітської міської прокуратури... 11 листопада 2003 року ця установа постановила не відкривати офіційного розслідування на тій підставі, що це діяння кваліфікується як кримінальне правопорушення, переслідування за яке здійснює потерпілий у приватному порядку... Відповідно до частини 3 статті 48 Кримінально-процесуального кодексу, за таких обставин заяву про вчинення кримінального правопорушення, подану заявницею, треба розглядати як приватне обвинувачення... Однак уповноважені органи повністю знехтували цією нормою і не порушили переслідування за скаргою заявниці про вчинення кримінального правопорушення.

57. Наведений вище аналіз свідчить, по-перше, про те, що відповідні державні органи вирішили не переслідувати в судовому порядку осіб, які нібито скоїли акти насильства щодо заявниці. Крім того, відповідні органи влади не дозволили заявниці відкрити провадження в порядку приватного обвинувачення. Насамкінець, щодо твердження уряду про те, ніби заявниці забезпечили достатні гарантії в межах провадження про дрібні правопорушення, Суд відзначає, що це провадження припинили з огляду на закінчення терміну давності і тому воно завершилося без ухвалення якогось остаточного рішення щодо вини нападників. У світлі цих висновків Суд дотримується думки, що рішення національних органів влади в цій справі засвідчили неефективність і бездіяльність з боку органів судової влади Хорватії.

58. На думку Суду, оспорювані процедури за обставин цієї справи не забезпечили заявниці достатніх гарантій від посягання на її фізичну недоторканність і свідчили про те, що порядок реалізації кримінально-правових механізмів у цій справі виявився настільки недосконалим, що становив порушення позитивних зобов'язань держави-відповідача відповідно до статті 8 Конвенції.

Див. також ОБВИНУВАЧЕННЯ, УГОДА З ПРАВОСУДДЯМ ТА ЗАКРИТТЯ ПРОВАДЖЕННЯ (Закриття провадження) вище.

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА ВИСТУПАТИ НА СТОРОНІ ОБВИНУВАЧЕННЯ ЯК ЦИВІЛЬНИЙ ПОЗИВАЧ

► «Ернст і інші проти Бельгії» (Ernst and Others v. Belgium), 33400/96, 15 липня 2003 року.

49. Європейський суд зазначає, що були звернення як до палати радників суду першої інстанції в Брюсселі, так і до касаційного суду з тим, щоб вони ухвалили рішення щодо регламенту процедури, і що заявників запросили до касаційного суду лише для того, щоб поінформувати їх про визнання неприйнятним їхнього

цивільного позову на підставі того, що він був спрямований проти судді, який був наділений привілеями свого суддівського статусу...

54. У зв'язку з цим Європейський суд виділяє як важливий той факт, що в бельгійському законодавстві подання скарги-позову в цивільній справі через слідчого суддю є одним із способів подання цивільного позову, і що в розпорядженні постраждалих загалом є інші шляхи відновлення їхніх цивільних прав. У цій справі, оскільки їхня скарга була спрямована не лише проти судді, але також і проти інших осіб, заявники могли подати цивільний позов проти таких осіб до цивільного суду.

У тому що стосується подання цивільного позову проти судді, то таке подання, як видається, регулюється обмежувальними умовами, що містяться в судовому кодексі, який передбачає «залучення до участі» судді (статті 1140 та 1147). Мова йде про надзвичайний засіб, який може бути застосований лише у виняткових випадках. Суд має сумнів щодо того, чи можна ним було скористатися в цій справі; він зауважує, що уряд у своїх поданнях не приділив цьому особливої уваги.

55. Якщо заявники не робили спроб подати цивільний позов проти фізичних осіб, то на противагу цьому вони паралельно з поданням цивільного позову звернулися до цивільного суду з позовом проти держави Бельгія щодо відшкодування збитків, посилаючись на ті ж факти, які були зазначені в їхній позовній заяві...; ця процедура все ще не є завершеною. По суті, факти свідчать, що неприйнятність позовної заяви заявників та залишення в апеляційному суді без розгляду їхньої скарги генеральному прокурору не призвело до того, що вони були позбавлені можливості вдаватися до дій з метою отримати відшкодування.

56. За цих умов Суд вважає, що попри визнання специфіки, яка стосується суддівських привілеїв, обмеження щодо права на доступ не загрожували загальному змісту права заявників на суд і не були непропорційними з огляду на пункт 1 статті 6 Конвенції.

► **Ліга ісламського світу та Всесвітня ісламська організація допомоги проти Франції (Ligue du Monde Islamique and Organisation Islamique Mondiale du Secours Islamique v. France), 36497/05, 15 січня 2009 року.**

30. Заявники скаржаться на неприйняття їхніх скарг у цивільному провадженні, що пояснювалося невиконанням формальностей, які вимагає стаття 5 закону від 1 липня 1901 р., щоб отримати спроможність вести судове переслідування у Франції. Заявники вважають, що таким чином було порушено їхнє право доступу до суду; оскільки вони не мають своєї організації на території Франції, зобов'язання підписати декларацію саме в місці розташування головного офісу, із урахуванням затримки винесення належного наказу, стало непереборною перешкодою для ініціювання цивільного провадження в репресивних юрисдикціях...

58. Відповідно до обставин справи, Суд вважає, що вимога декларації, передбаченої статтею 5 закону від 1901 р., для міжнародної організації, що не має «головного офісу» у Франції та бажає ініціювати судовий позов, перш ніж вона отримає право на це, стикнулася з недотриманням уповноваженими органами

Франції такої простої формальності, необхідної для захисту громадського порядку і третіх осіб, як того бажає уряд. Уповноважені органи також наклали на заявників реальне обмеження, поводячись недостатньо передбачувано, що порушило саму суть їхнього права на доступ до суду, порушивши статтю 6 Конвенції. Тому Суд також відхилив другу частину заперечення уряду.

МОЖЛИВІСТЬ БРАТИ УЧАСТЬ У РОЗСЛІДУВАННІ

► «Соттані проти Італії» (Sottani v. Italy) (ухв.), 26775/02, 24 лютого 2005 року.

2. Заявник з посиланням на пункт 1 статті 6 та на статтю 13 Конвенції також скаржився на те, що прокурор на етапі попереднього розслідування не розпорядився про проведення судово-медичного розтину... Хоча, за загальним визнанням, справді, відповідно до норм італійського права потерпіла сторона не може вступати в провадження як цивільний позивач до попереднього слухання..., та на стадії попереднього розслідування вона може користуватися тими правами і повноваженнями, які прямо визнано в законі... Ці права передбачають, для прикладу, можливість звертатися до прокурора з проханням спрямувати запит до слідчого судді про негайне пред'явлення доказів... та право призначати законного представника для здійснення прав і повноважень, які закон надає потерпілій стороні... Крім того, здійснення цих прав може виявитися необхідним для дієвої участі в процесі як цивільного позивача, особливо в тому разі, коли, як і в цій справі, йдеться про докази, що з плином часу мають тенденцію руйнуватися, а їхнє здобуття на пізніших стадіях процесу є неможливим. Окрім того, потерпіла сторона має право робити заяви на всіх етапах провадження та, за винятком касаційного провадження, звертатися з клопотаннями про долучення доказів...

Отож, з огляду на сказане вище, Суд вважає, що пункт 1 статті 6 Конвенції в цій справі є застосовним.

Однак... заявникові слід було б подати клопотання прокуророві, щоб той звернувся до слідчого судді з вимогою негайно пред'явити докази, а саме результати судово-медичного розтину. Оскільки заявник не скористався засобом правового захисту, наявного в межах національного законодавства, Суд вважає, що цю частину заяви належить відхилити через невичерпання внутрішніх засобів правового захисту...

► «Мене проти Франції» (Menet v. France), 39553/02, 14 червня 2005 року.

48. У цій справі Суд відзначає, що заявник, якого ніколи не представляв адвокат, ... не мав жодної можливості ознайомитися з матеріалами справи. Суд, відповідно, визнає, що представленню його справи в національних судових інстанціях могло зашкодити обмеження в доступі до матеріалів справи через те, що вони надаються лише адвокату.

49. Водночас Суд зазначає, що у французькому праві на обвинувачених та учасників у цивільному процесі, так само як і на звичайних фізичних осіб, на відміну від адвокатів, не поширюється професійна таємниця. Отже, той факт, що дістати доступ до матеріалів про розслідування справи можна було лише або разом з адвокатом, або через адвоката – тому в результаті цього заявник не мав змоги з ними ознайомитися – був викликаний необхідністю зберігати таємницю слідства.

50. Суд нагадує, що таємний характер процедури слідства може бути виправданий мотивами захисту приватного життя осіб, які є сторонами в процесі, та інтересами правосуддя за змістом другого речення пункту 1 статті 6 Конвенції й у разі, якщо ця стаття може бути застосовною до того, як справу візьме до розгляду суддя, що ухвалюватиме рішення, специфіка її застосування на етапі проведення слідства залежить від особливостей процедури та обставин справи...

52. З огляду на всі обставини та враховуючи інтереси всіх сторін, Суд вважає, що накладені на право заявника обмеження не становили надмірної загрози його праву на змагальний процес.

► **«Рамзагай та інші проти Нідерландів» (Ramsahai and Others v. Netherlands) [ВП], 52391/99, 15 травня 2007 року.**

347. Розкриття чи публікація поліцейських звітів і матеріалів слідства здатні призвести до чутливих ситуацій з імовірними проявами упередженості стосовно приватних осіб або інших розслідувань. Відтак не може розглядатися як автоматична вимога за статтею 2, що найближчий родич померлого має право на доступ до розслідування, допоки воно триває. За чинних процедур необхідний доступ громадськості чи родичів жертви до такої інформації може бути передбачений на інших етапах...

348. Суд не вважає, що стаття 2 зобов'язує слідчі органи під час розслідування задовольняти будь-який запит когось із родичів щодо певного слідчого заходу.

349. Палата встановила, що заявникам було надано доступ до інформації, отриманої в ході слідства, тією мірою, що була достатньою для їхньої ефективної участі в провадженні, спрямованому на оскарження рішення про непритягнення до відповідальності офіцера Бронса...

353. Стаття 2 не є настільки далекосяжною, щоб вимагати загальної доступності за всіма провадженнями в справах із розслідування насильницької смерті... питання полягає в тому, чи є достатнім елемент громадського контролю щодо розслідування або його результатів для забезпечення підзвітності як на практиці, так і в теорії, підтримання довіри громадськості стосовно відданості влади верховенству права і запобіганню будь-якій змові чи терпимості до незаконних дій. У цьому зв'язку слід усвідомлювати, що необхідний рівень громадського контролю може варіюватися залежно від справи.

ЗУПИНЕННЯ ПРОВАДЖЕННЯ ТА ВИПРАВДАННЯ ЯК ВИРІШЕННЯ СПОРУ ЩОДО ПРАВА ЦИВІЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ

► «Кордова проти Італії» (Cordova v. Italy), 40877/98, 30 січня 2003 року.

49. ... Суд зазначає, що заявник, вважаючи себе знеславленим внаслідок поведінки пана Коссіґі, подав на того скаргу і як цивільний позивач вступив у відкрите в результаті цього кримінальне провадження. З того моменту це провадження поширювалося на право цивільного характеру – а саме право на захист своєї репутації, на що заявник може, хоча і на суперечливих підставах, претендувати...

50. Суд також зазначає, що у своїй резолюції від 2 липня 1997 року Сенат заявив, що поведінка п. Коссіґі захищена імунітетом, передбаченим частиною 1 статті 68 Конституції Італії..., що унеможливило здійснювати надалі будь-яке кримінальне чи цивільне провадження для встановлення його відповідальності або забезпечення відшкодування заподіяної шкоди...

63. Суд дотримується думки, що брак чіткого зв'язку з парламентською діяльністю вимагає, щоб він застосовував вузьке тлумачення концепції пропорційності між поставленою метою і використаними засобами її досягнення...

64. Отже, Суд вважає, що в цьому випадку рішення про брак підстав для подання позову проти пана Коссіґі та неможливості подальшого відкриття провадження для забезпечення захисту репутації заявника не встановлювали справедливої рівноваги між вимогами захисту загальних інтересів суспільства і необхідністю захисту основоположних прав особи.

65. Суд також надає певного значення тому факту, що резолюція Сенату від 2 липня 1997 року позбавляла заявника інших обґрунтованих альтернатив для дієвого захисту своїх прав за Конвенцією...

66. Зважаючи на вищенаведене, Суд доходить висновку, що право заявника на доступ до суду, гарантоване пунктом 1 статті 6 Конвенції, було порушене.

► Атанасова проти Болгарії (Atanasova v. Bulgaria), 72001/01, 2 жовтня 2008 року.

36. Питання, що впливає з цієї справи – чи відмова кримінальних юрисдикцій розглянути цивільну справу заявниці, поклавши кінець провадженню через винесене в ньому рішення, порушила право зацікавленої особи на доступ до суду в цивільній справі...

44. У будь-якому випадку, у деяких справах Суд оголошував про порушення статті 6 Конвенції, коли закриття кримінального провадження і відсутність розгляду цивільного позову пояснювалися обставинами, за які несли відповідальність судові органи, зокрема надмірними затримками в провадженні, що призвели до винесення рішення про порушення...

45. На думку Суду, ця справа відрізняється від вищезгаданих справ «Матос е Сільва, Лда та інші» і «Буонфардієчі», у яких позови заявників розглядались у внутрішньому судовому органі і принцип їхнього розгляду цими органами

не грав ролі. Насправді в цій справі цивільний позов заявниці не розглядався через закриття кримінального провадження з причини рішення про порушення процедури. Однак заявниця скористалася можливістю, яку вона мала в рамках національного законодавства, а саме стати цивільною позивачкою в кримінальному провадженні і вимагати компенсації шкоди, викликані нещасним випадком, жертвою якого вона стала. Тож вона мала законне сподівання, що суди винесуть рішення по цій вимозі щодо компенсації – на її користь чи ні. Тільки затримка, з якою уповноважені органи розглянули справу, у результаті призвела до винесення рішення про порушення процедури, а отже, і до неможливості заявниці вимагати компенсацію в рамках кримінального провадження.

46. Суд вважає, що ця справа піднімає окреме питання щодо права на доступ до суду. Подібно до свого висновку в рішенні по справі Анагностопулоса, Суд вважає, що оскільки національна судова система пропонує певні інструменти до застосування, такі як подання скарги з залученням цивільного позивача, держава зобов'язана піклуватися про тих, хто користується основоположними гарантіями статті 6 Конвенції. Насправді невідомо, чи в таких обставинах, як у даній справі, доцільно було вимагати, щоб заявниця чекала на рішення про кримінальну відповідальність винуватця порушення, від якого вона постраждала, через неспроможність судових органів розпочати нове провадження – через вісім років після її залучення як цивільної позивачки і більш ніж через десять років після самого випадку – у цивільному суді для компенсації за спричинену їй шкоду... Суд зокрема стверджує, що залучення такої процедури означало необхідність наново збирати докази, за що несла відповідальність заявниця, і що встановити відповідальність водія могло б бути дуже важко через стільки років після нещасного випадку.

47. З урахуванням цих спостережень Суд вважає, що заявниця не отримала права на ефективний доступ до суду. Відповідно, мало місце порушення пункту 1 статті 6 Конвенції.

► «Гору проти Греції» (Gorou v. Greece) [ВП], 12686/03, 20 березня 2009 року.

38. ... Суд зазначає, що в разі винесення виправдувального вироку цивільний позивач, відповідно до норм національного законодавства, загалом не має права ані безпосередньо оскаржувати питання права, ані домагатися відшкодування, звертаючись до прокурора при касаційному суді. Однак Суд визнає, що в цьому випадку не можна не зважати на наявність усталеної судової практики, і що з урахуванням особливостей вимоги заявника до прокурора при касаційному суді застосовний пункт 1 статті 6 Конвенції. Цю ж таки практику належить взяти до уваги при оцінці глибини мотивування, яке прокурор мав навести у своїй відповіді.

39. Суд вже зауважив, що прокурор зазвичай відповідає, хоча й стисло, на клопотання цивільних позивачів про оскарження з питань права. На практиці цивільний позивач вказує прокуророві на певні конкретні обставини справи, але той має повне право ухвалити власне рішення після того, як зважить усі надані доводи.

40. Слід, окрім того, зазначити, що відповідно до статті 506 Кримінально-процесуального кодексу «позитивне» рішення прокурора не адресоване цивільному позивачеві, а дає підстави самому прокуророві подати скаргу з питань права. Аналогічно, «негативне» рішення означає, що прокурор сам відмовляється подавати апеляцію з питань права...

41. І нарешті, стосовно процедури попереднього розгляду та визнання прийнятності скарг органом при касаційному суді, Суд зауважує, що він вже раніше визнав, що апеляційний суд не зобов'язаний наводити докладніші мотиви, коли він просто застосовує конкретну правову норму при відхиленні касаційної скарги, що не має судової перспективи, без додаткових подробиць... Суд вважає, що такий самий принцип може бути застосований і у випадку прокурора при касаційному суді, якого цивільний позивач просить подати апеляцію з питань права від власного імені.

42. Отже, рукописний напис, учинений на клопотанні заявника, просто повідомляє про рішення, ухвалене прокурором у межах його дискреційних повноважень. Якщо це розглядати під таким кутом зору та враховувати чинну судову практику, то прокурор зобов'язаний лише дати свою відповідь цивільному позивачеві, а не обґрунтувати її при цьому. Вимога давати докладніше обґрунтування поклала б на прокурора при касаційному суді додаткове зобов'язання, що не впливає з природи клопотання цивільного позивача про оскарження виправдувального вироку в порядку касації. Отож, Суд вважає, що, зазначивши «брак передбачених законом або інших обґрунтованих підстав для подання апеляції до касаційного суду», прокурор навів достатні мотиви свого рішення це клопотання відхилити. Зважаючи на викладене вище, порушення пункту 1 статті 6 Конвенції не було.

ОБМЕЖЕННЯ НА УЧАСТЬ У СУДОВОМУ РОЗГЛЯДІ

► «Берже проти Франції» (Berger v. France), 48221/99, 3 грудня 2002 року

35. ... Відповідно до норм кримінального права звернутися до касаційного суду може будь-яка сторона кримінального процесу, яка має інтерес в оскарженні з питань права. Хоча прийнятність скарги, внесеної цивільним позивачем – за винятком семи вичерпно перелічених випадків – справді залежить від наявності апеляції з боку обвинувачення, це обмеження впливає з характеру рішень, що ухвалюють слідчі підрозділи, та ролі, відведеної цивільним позовам у кримінальному процесі. Суд погоджується з урядом у тому, що цивільні позивачі не можуть мати необмеженого права подавати апеляції до касаційного суду на рішення про припинення провадження...

38. ... Права заявниці на звернення до суду, гарантоване пунктом 1 статті 6 Конвенції, у результаті встановлення для неї умов, на яких її апеляція до касаційного суду може бути визнана припустимою, порушене не було. Беручи до уваги ту роль, яку цивільним позовам призначено відігравати в межах кримінального судочинства, а також інтереси цивільного позивача й обвинувачення, що доповнюють одне одного, Суд не може визнати, що в цій справі було порушено

принцип процесуальної рівності сторін. У зв'язку з цим Суд погоджується з урядом у тому, що цивільного позивача не можна вважати супротивником обвинувачення, але при цьому він не обов'язково є і його союзником, бо ж їхні ролі та цілі очевидно відрізняються.

НЕРОЗГОЛОШЕННЯ ДОКУМЕНТІВ

► «Шесне проти Франції» (Chesnay v. France), 56588/00, 12 жовтня 2004 року.

20. Заявник скаржився на те, що ані він сам, ані його адвокат у Державній раді не отримали доповіді судді-доповідача до початку засідання, тоді як документ надали в розпорядження прокурора.

21. Суд нагадує, що питання про надання в розпорядження підсудного доповіді судді-доповідача порушує проблему в контексті статті 6 лише в разі, коли цю доповідь надають прокуророві до початку слухань... Що якраз і сталося в цій справі.

22. Суд також нагадує, що доповідь складається з двох частин: у першій вміщено виклад фактів, описання судової процедури та засобів касаційного оскарження, у другій вміщено правовий аналіз справи та висновок щодо обґрунтованості касаційної скарги... На думку Суду, якщо друга частина доповіді, яка призначена для судової постанови, може (на кшталт проекту судового рішення) залишатися конфіденційною як для сторін у справі, так і для прокурора, то перша частина, на яку не поширюється таємниця судового рішення, що має бути ухвалене, у разі, коли є така нагода, має бути надана за однакових умов у розпорядження і сторонам, і прокурору.

23. Відповідно, мало місце порушення пункту 1 статті 6 Конвенції.

НАДМІРНА ЗАТРИМКА

► «Томазі проти Франції» (Tomasì v. France), 12850/87, 27 серпня 1992 року.

125. ... Ознайомлення з текстом рішень, ухвалених у цій справі... свідчить, що вона не була особливо складною. Крім того, сам заявник лише трохи затримав провадження в ній, оскарживши постанову про закриття справи через брак підстав для притягнення до відповідальності в обвинувальній палаті Бордо та наполягаючи, щоб ця палата винесла рішення щодо проведення подальшого розслідування... Відповідальність за встановлену затримку лежить в основному на органах суду. Зокрема, перш ніж прокурор Бастії звернувся до касаційного суду з поданням про призначення компетентного слідчого органу, пройшло аж півтора року... Слідчий суддя з Бордо заслухав пана Томазі тільки один раз і, як видається, не проводив ніяких слідчих дій у період між березнем і вереснем 1985 року, а потім у період з січня 1986 по січень 1987 року... Отже, мало місце порушення пункту 1 статті 6.

► **«Кальвеллі і Чільо проти Італії» (Calvelli and Ciglio v. Italy)**
[ВП], 32967/96, 17 січня 2002 року.

65. ... Суд зазначає, що відповідне провадження, безперечно, було дуже складним. Крім того, хоча після того, як 7 липня 1989 року заявників визнано цивільними сторонами провадження, у розгляді в першій інстанції були прикрі затримки (зокрема, між рішенням про передання справи Е. С. до суду 12 червня 1991 року і першим слуханням, що відбулося через рік – 2 липня 1992 року...), надалі ніяких значних періодів бездіяльності, пов'язаних з органами влади (за винятком перерви в першому слуханні справи, викликаній страйком юристів – ...) не було.

66. За таких обставин Суд вважає, що термін шість років, три місяці й десять днів, коли йдеться про розгляд справи в усіх чотирьох інстанціях, не можна вважати нерациональним.

67. Отже, порушення пункту 1 статті 6 Конвенції не було.

► **«Беганович проти Хорватії» (Beganović v. Croatia),**
46423/06, 25 червня 2009 року.

81. Стосовно порушеного державними органами провадження Суд зазначає, що 4 липня 2000 року управління поліції Загреб подав загребському прокурору в справах неповнолітніх кримінальне обвинувачення проти Б. Б. Однак на початковому етапі прокурор не вдався до жодних дій.

82. 12 червня 2000 року заявник подав прокурору Загреб обвинувачення в карному злочині проти шести встановлених нападників, включно з Б. Б., та невстановленої сьомої особи. Прокурор не вчиняв жодних дій впродовж восьми місяців, до 12 березня 2001 року, коли він передав обвинувачення прокурору Великої Гориці. Останній, однак, вирішив не порушувати кримінальну справу проти Б. Б. на тій підставі, що шкода, яку, як стверджувалося, він завдав заявникові, була незначною, а відтак підлягала переслідуванню в порядку приватного обвинувачення. Це рішення суперечило статті 45 Закону про суди в справах неповнолітніх, яка передбачає, що кримінальні справи проти неповнолітніх мають порушуватися за клопотанням прокурора щодо всіх кримінальних злочинів. Ця помилка була врешті усунута лише тоді, коли заявник подав приватне обвинувачення проти Б. Б. до відділу в справах неповнолітніх муніципального суду Великої Гориці. Таким чином, лише 4 лютого 2002 року, майже через два роки після інциденту, Рада в справах неповнолітніх Загребського суду належним чином розпочала кримінальне провадження щодо Б. Б., хоча дізнання, проведені в ході слідства, закінчилися ще 8 червня 2000 року.

83. Навіть коли врешті кримінальне провадження проти Б. Б. було порушене перед уповноваженим судом, перше слухання було призначено лише на 2 листопада 2002 року, і навіть його було відкладено через те, що адвокат відповідача не з'явився. Ще один значний період бездіяльності тривав з 26 травня 2003 року до 12 лютого 2004 року, а два місяці по тому, 23 квітня 2004 року, переслідування за злочин, у якому звинувачувався Б. Б., було припинене через те, що сплинув термін давності, хоча рішення про це було прийняте лише 21 грудня 2005 року.

84. Що стосується кримінального провадження щодо решти шести нападників, Суд зазначає, що заявник подав заяву про порушення кримінальної справи прокурору Великої Гориці 12 червня 2000 року. Проте він оголосив заяву неприйнятним лише 30 вересня 2002 року, і знову ж на тій підставі, що звинувачення в скоєнні кримінального злочину – нанесення тілесних ушкоджень – має бути висунуте особисто потерпілим. Як зазначалося вище, цей висновок суперечить статті 45 Закону про суди в справах неповнолітніх щодо чотирьох нападників, С. Ц., І. Ш., Ф. П. і Ц. Т., які також були неповнолітніми на момент події. Ця помилка, по суті, так і не була виправлена, і врешті 11 листопада 2002 року саме заявник подав до муніципального суду Великої Гориці приватну додаткову заяву зі звинуваченням п'яти підозрюваних (всіх нападників, крім Б. Б. і одного невстановленого). Під час цього провадження центр соціального забезпечення підготував належні протоколи, однак до 23 квітня 2004 року, коли сплинув термін давності, слухання так і не відбулося. Перше слухання відбулося лише після цієї дати, аж 28 жовтня 2005 року, а 11 травня 2006 року провадження було припинено.

85. Таким чином, факти в цій справі ніколи не були встановлені компетентним судом. У зв'язку з цим Суд зазначає, що головна мета накладення кримінальних санкцій полягає в обмеженні та попередженні подальших злочинів з боку правопорушника. Однак такі цілі навряд чи можуть бути досягнуті без встановлення компетентним кримінальним судом конкретних фактів у справі. Хоча Суд і задовольнився тим, що кримінальні санкції проти неповнолітніх за певних обставин можуть бути замінені такими заходами, як громадські роботи, він не може погодитися з тим, що дієвий захист від жорстокого поведіння досягається в спосіб, коли кримінальне провадження припиняється через сплин терміну позовної давності, та коли це трапляється, як показано вище, внаслідок бездіяльності відповідних державних органів.

86. На думку Суду, не можна стверджувати, що результат кримінального провадження в цій справі мав достатній стримувальний вплив на відповідних осіб або був здатний забезпечити ефективне попередження тих протиправних дій, про які заявляв потерпілий. У підсумку Суд вважає, що наведені вище факти свідчать про невиконання відповідними державними органами за конкретних обставин своїх зобов'язань за статтею 3 Конвенції.

87. На думку Суду, оскаржувана практика за обставин даної справи не забезпечила заявникові належного захисту від серйозного насильства. Поряд із тим, спосіб реалізації механізмів кримінального права в цій справі був настільки надієвим, що призвів до порушення процесуальних зобов'язань держави-відповідача згідно зі статтею 3 Конвенції.

ЗАХИСТ ІНТЕРЕСІВ ПОТЕРПІЛОГО ПІД ЧАС ПЕРЕХРЕСНОГО ДОПИТУ

► «У. проти Словенії» (U. v. Slovenia), 41107/10, 28 травня 2015 року.

105. Що стосується способу захисту прав заявниці в даному кримінальному провадженні, Суд зауважує, по-перше, що її свідчення на судовому засіданні

слугували єдиним прямим доказом у справі. Крім того, інші представлені докази виглядають суперечливими, а висновку психолога, що підтверджує сексуальне насильство, протиставляється ортопедичний звіт. У цьому контексті необхідно нагадати, що інтереси справедливого судового розгляду вимагають, щоб захист отримав можливість перехресного допиту заявниці, яка на той час вже не була неповнолітньою. Тим не менше, необхідно визначитися, чи спосіб, у який у заявниці брали свідчення, становив справедливий баланс між її особистою недоторканністю і правами Х на захист.

106. У зв'язку з цим Суд нагадує, що, як правило, права підсудного відповідно до пунктів 1 і 3 (d) статті 6 вимагають, щоб йому було надано адекватну та належну можливість оскаржувати свідчення або ставити питання свідку, коли він дає свідчення, або на більш пізній стадії розгляду... Крім того, Суд має бути обережним у власному оцінюванні конкретної лінії допиту і зважати на те, що насамперед компетентні національні органи вирішують, чи є свідчення прийнятими та відповідними... Попри це, Суд також визнавав, що право людини на самозахист не передбачає необмеженого права на використання будь-яких аргументів захисту... Отже, оскільки очна ставка між обвинуваченими в кримінальному злочині (сексуальному насильстві) і їхніми ймовірними жертвами містить ризик подальшого травмування останні, то, за висновком Суду, питання проведення перехресного допиту підзахисними має оцінюватися національними судами з особливою обережністю, тим більшою, чим інтимнішими будуть питання. 107. Допит заявниці розтягнувся на чотири слухання... і тривав понад сім місяців. Це значний період, який, на думку Суду, сам собою викликає занепокоєння, особливо через відсутність будь-яких очевидних причин для довгих проміжків між слуханнями. До того ж, на двох із цих слухань Х, відповідач, який в інших випадках був представлений адвокатом протягом усього провадження, особисто перехресно допитував заявницю. На додаток до його тверджень про те, що він фізично був не в змозі напасти на неї, Х побудував свій перехресний допит на тому, що заявниця йому довіряла і бажала його товариства, а не навпаки, і що її звинувачення проти нього були зумовлені бажанням її матері вимагати в нього гроші. Відповідно, більшість запитань Х мали чітко виражений особистісний характер.

108. Суд зазначає, що деякі поставлені Х запитання були сформульовані таким чином, щоб запропонувати відповіді, а низку інших він повторював неодноразово... Х також постійно заперечував достовірність відповідей заявниці та просував власну версію подій. Звичайно, захист мав користуватися певною свободою дій для того, щоб ставити під сумнів достовірність і правдивість слів заявниці, а також викривати можливі невідповідності у її заяві. Проте Суд вважає, що перехресний допит не має використовуватися як засіб залякування або приниження свідків. У зв'язку з цим Суд вважає, що деякі запитання і зауваження Х, у яких бездоказово припускалося, що заявниця могла плакати навмисно, щоб впливати на людей, що її страждання могли б полегшитись, якби вона з ним повечеряла, або що вона розповіла йому про своє бажання домінувати над чоловіками, були не лише спрямовані на те, щоб підірвати довіру до заявниці, але також мали на меті принизити її як особистість.

109. Суд вважає, що передусім відповідальність голови суду полягала в забезпеченні належного психологічного захисту особистості заявниці під час судового

розгляду. На його думку, делікатність ситуації, у якій заявницю допитував безпосередньо, докладно і довго чоловік, якого вона звинувачувала в сексуальному насильстві, вимагала від голови суду контролю за формою і змістом запитань і зауважень Х, а також, за необхідності, втручання. Дійсно, із протоколу судового засідання випливає, що голова суду заборонив Х ставити певні запитання, які не стосувалися справи. Однак Суд вважає, що образливі припущення з боку Х щодо заявниці також перевищили межі того, що можна було б дозволити для надання йому змоги забезпечити ефективний захист, і спонукали до відповідної реакції. Оскільки Х було надано доволі широкі можливості для перехресного допиту, на думку Суду, обмеження його особистих зауважень не призвело б до надмірного обмеження його права на захист. Проте таке втручання пом'якшило б вочевидь болісні для заявниці переживання...

110. Крім того, що стосується наполягань заявниці щодо усунення М., адвоката Х, від представлення інтересів Х, оскільки заявниця консультувалася з нею щодо сексуального насильства ще до того, як про це була поінформована поліція, Суд не ставить собі завдання з'ясувати, чи могли б заявниця і М знати одна одну до судового розгляду, що є завданням національних органів влади. Проте виявляється, що, згідно з національним законодавством, можливість попередньої неофіційної консультації між заявницею і М не становить конфлікт інтересів, що міг би призвести до усунення останньої... Отже, з огляду на те, що заявниця не надала жодної законодавчої підстави на підтримку своєї заяви про усунення М, районний суд Марібора відхилив її.

111. Якщо ж припустити, що твердження заявниці було обґрунтованим, то Суд не може не враховувати, що негативний психологічний вплив проведеного М перехресного допиту значно перевищив ефект, якого б зазнала заявниця при допиті іншим юристом. Таке припущення не повинно було повністю ігноруватися при вирішенні питання, чи мала М бути усунена як адвокат Х. Понад те, з огляду на ширший підхід, Суд стверджує, що будь-яка інформація, яку М могла б отримати від заявниці як юрист, навіть без угоди про нерозголошення, мала розглядатися як конфіденційна і не підлягала використанню людиною з протилежними інтересами в одній справі. Відтак Суд вважає, що національне законодавство стосовно відведення адвоката чи спосіб його застосування в цій справі не враховували достатньою мірою інтереси заявниці.

112. Насамкінець, заявниця поскаржилася на те, що залучений до визначення того, чи мала вона тоді статеві зносини, експерт-гінеколог Б змусив її відповісти на низку запитань, не пов'язаних з його завданням. Відтак Суд вважає, по-перше, що особиста недоторканність жертв злочинів у кримінальному провадженні має, з огляду на характер ситуації, передусім захищатися державними органами, що ведуть провадження. Суд також вважає, що органи влади зобов'язані забезпечити, щоб інші учасники провадження, які залучаються для допомоги в розслідуванні чи в процесі прийняття рішень, гідно ставилися до потерпілих і свідків та не завдавали їм зайвих страждань. Що стосується цієї справи, слід зазначити, що, незалежно від статусу Б у провадженні, уряд не заперечував, що держава може бути притягнута до відповідальності за його поведінку. Суд не бачить жодних підстав вважати інакше та зазначає, що і експерт був призначений,

і оскаржувана експертиза була замовлена слідчим суддею в ході виконання ним своїх судових повноважень.

113. Стосовно огляду заявниці експертом-гінекологом Б, Суд бере до уваги, що він із посланням на звіт поліції та ортопедичний висновок запитав у заявниці, чому вона не боронилася більш енергійно..., таким чином він порушив питання, які насправді не були пов'язані з поставленим перед ним завданням. На думку Суду, питання і зауваження Б, а також зроблені ним в експертному звіті юридичні висновки перевищили рамки його завдання і фахового досвіду як медика. Понад те, видається, що Б не пройшов навчання для проведення співбесід з жертвами сексуального насильства; отже, важко зрозуміти, якій меті мало слугувати його втручання в питання, що належать до компетенції органів прокуратури і судових органів. Ще важливішим, як стверджувала заявниця, стало те, що вона була поставлена перед необхідністю захищатися, що, на думку Суду, додало їй зайвих стресів до вже пережитих при кримінальному провадженні.

114. Суд враховує той факт, що перед національними органами влади, зокрема суддею, що головував під час судового розгляду, стояло делікатне завдання врівноважити протилежні інтереси і забезпечити ефективне використання відповідачем права на юридичну допомогу і розгляд свідчень проти нього. Також вірно, що було вжито низку заходів для попередження подальшого травмування заявниці. Її заява до слідчого судді була прийнята за відсутності підсудного і його адвоката, громадськість не була допущена до суду, а підсудний був виведений із зали судового засідання, коли вона давала показання... У зв'язку зі стресом, що був завданий заявниці, коли вона давала свідчення та під час перехресного допиту, судові засідання неодноразово зупинялися на кілька хвилин або переносилися на іншу дату... До того ж голова суду попередив підсудного про неприпустимість повторювання запитань під час перехресного допиту і заборонив деякі з них... Проте, на думку Суду, те, що між заявницею і підсудним раніше існували стосунки, що справа набула інтимного характеру, а заявниця була зовсім молодою за віком (вона була неповнолітньою, коли, як стверджувалося, сталося сексуальне насильство) – все це стало особливо чутливими обставинами, що вимагали делікатного підходу з боку органів влади до ведення даного кримінального провадження. З урахуванням сукупного впливу вищенаведених факторів, що зашкодили психологічній цілісності заявниці, Суд вважає, що було суттєво перевищено рівень дискомфорту, який зазвичай завдається при наданні свідчень постраждалими від сексуальних насильств, і таке не може бути виправданим вимогами справедливого судового розгляду.

115. Відтак Суд вважає, що спосіб ведення кримінального провадження... не забезпечив заявниці необхідний захист таким чином, щоб був дотриманий баланс між її правами та інтересами, захищеними статтею 8, і правами Х, захищеними статтею 6 Конвенції.

116. Отже, мало місце порушення статті 8 Конвенції.

Розділ 14

Заочний судовий розгляд

ВІДМОВА ВІД ПРАВА НА УЧАСТЬ

► «Колоцца проти Італії» (*Colozza v. Italy*), 9024/80, 12 лютого 1985 року.

28. ..., Для Суду тут не йдеться про обвинувачуваного, якого повідомили особисто і який, будучи таким чином ознайомлений з підставами обвинувачення, прямо відмовився від здійснення свого права постати перед судом і захищати себе. Італійські органи влади, спираючись не більш ніж на презумпцію..., вивели зі статусу особи, «що переходується від правосуддя» (*latitante*), якого вони надали панові Колоцці, що така відмова була.

На погляд Суду, така презумпція недостатня. Аналіз фактів не вказує на те, що заявник міг припускати, що проти нього розпочато судовий розгляд у кримінальній справі; просто вважалось, що він знає про це в силу повідомлень на його ім'я, які спочатку реєстрували в секретаріаті слідчого судді, а відтак – у канцелярії суду. Крім того, спроби, вжиті для його розшуку, були недостатні: вони обмежилися квартирою, де його марно шукали в 1972 році (на вул. Лонганезі), та за іншою адресою, зазначеною в архівах (на вул. Фонтяна), хоч було відомо, що він там більш не мешкає... Суд надає особливого значення тій обставині, що деякі служби прокуратури Рима й римської поліції у зв'язку з іншим кримінальним процесом зуміли встановити нову адресу пана Колоцци... Це свідчить про те, що місцеперебування пана Колоцци можна було встановити, попри те, що, як пояснював уряд на своє виправдання, не було відповідного банку даних. Таку ситуацію, яку встановив Суд, важко виправдати зусиллями, яких мають докладати Договірні Сторони, щоб забезпечити ефективне здійснення прав, гарантованих статтею 6 ...

І нарешті, надані Судові матеріали не свідчать про відмову пана Колоцци від здійснення свого права постати перед судом і захищати себе, так само як і про його спроби ухилитися від правосуддя. Тому немає нагальної необхідності встановлювати, чи справді особа, яка була обвинувачена в учиненні кримінального правопорушення й потім стала переходуватися, тим самим відмовилася і від здійснення відповідних прав.

► **«Шомоді проти Італії» (Somogyi v. Italy), 67972/01,
18 травня 2004 року.**

70. ... Заявник неодноразово оспорував істинність приписуваного йому підпису, який був єдиним доказом, здатним довести, що обвинувачений знав про відкриття проти нього провадження. Вважати твердження заявника достовірно безпідставними не можна, особливо з врахуванням різниці між підписами, зразки яких він надав, і тим, що стояв на розписці про отримання повідомлення, та різниці між іменем заявника (*Tamas*) і особи, яка розписалася в отриманні (*Thamas*). Окрім того, в адресі були допущені такі помилки, які викликають серйозні сумніви щодо того місця, куди доставили цього листа.

71. У відповідь на твердження заявника італійські органи влади відхилили всі його спроби скористатися з національних засобів правового захисту і відмовилися відновити провадження або перебіг строку, передбаченого для подання апеляції, не дослідивши питання, яке, на думку Суду, лежало в самій основі справи, а саме в тотожності особи, яка розписалася в отриманні. Зокрема, не наказано провести розслідування спірних фактів, і, попри неодноразові прохання заявника, не здійснено порівняння підписів шляхом почеркознавчої експертизи.

72. Суд вважає, що з огляду на основне місце, яке право на справедливий судовий розгляд посідає в демократичному суспільстві... стаття 6 Конвенції накладає на кожен національний судовий орган зобов'язання перевіряти, чи мав обвинувачений змогу дізнатися про наявність провадження щодо нього в тому разі, коли, як у цій справі, це оспорується на підставах, що не відразу здаються вочевидь безпідставними...

73. ... втім, ні Болонський апеляційний суд, ні касаційний суд жодної такої перевірки не здійснили, тим самим позбавивши заявника можливості домогтися, якщо це виявиться потрібним, виправлення становища, що суперечить вимогам Конвенції. Так, не здійснено ретельної перевірки з метою встановити поза розумним сумнівом те, чи справді засуджений беззастережно відмовився від свого права виступати на суді.

74. Звідси випливає... що засоби, до яких національні органи влади вдалися, не досягли того результату, якого вимагає стаття 6 Конвенції.

75. І нарешті, щодо твердження уряду про те, що заявник все одно дізнався б про відкрите провадження від журналіста, який у нього брав інтерв'ю, або з місцевої преси, Суд вказує, що повідомлення будь-кого про висунуті проти нього обвинувачення є правовим актом такого значення, що виконувати його слід з дотриманням тих формальних і змістовних умов, які здатні забезпечити ефективно здійснення прав обвинуваченого, що до того ж чітко впливає з підпункту (а) пункту 3 статті 6 Конвенції; інформації нечіткої і неофіційної для цього не досить...

► **«Маріані проти Франції» (Mariani v. France), 43640/98,
31 березня 2005 року.**

41. У цій справі... п. Маріані не відмовлявся бути присутнім. Однак він не мав фізичної можливості бути присутнім, оскільки відбував тюремне покарання в

Італії. З огляду на це, Суд підкреслює, що французькі органи, попри рекомендацію ухвали суду присяжних Парижу, згідно з якою заявник був проголошений таким, що перебував у бігах, були обізнані з кримінальним становищем заявника, оскільки рішення про виклик до суду присяжних йому перед цим надіслали до в'язниці, де він відбував покарання...

42. ... Як висновок, був порушений пункт 1 в поєднанні з підпунктами с), d) та е) пункту 3 статті 6 Конвенції.

ЮРИДИЧНЕ ПРЕДСТАВНИЦТВО

► «Ван Гейзеґем проти Бельгії» (Van Geyselghem v. Belgium) [ВП], 26103/95, 21 січня 1999 року.

34. ... Право кожного, кого обвинувачено в учиненні кримінального правопорушення, на ефективний захист за допомогою адвоката є однією з засадничих характеристик справедливого судового розгляду. Обвинувачений не втрачає цього права тільки через те, що він не присутній на засіданнях суду. Попри те, що законодавець повинен бути в змозі перешкоджати випадкам невинуваченої відсутності осіб, він, однак, не може їх карати, передбачаючи винятки з права на отримання юридичної допомоги. Законна вимога, щоб обвинувачений був присутнім на судових слуханнях, може бути виконана за допомогою інших засобів, ніж позбавлення права на захист. Суд зазначає, що частина 3 статті 185 Кримінально-процесуального кодексу... передбачає, що кримінальний суд може в будь-якому випадку видати постанову про обов'язкову присутність обвинуваченого, і що таке рішення оскарженню не підлягає.

35. ... Якщо навіть пані Ван Гейзеґем справді мала кілька можливостей для свого захисту, обов'язком Брюссельського апеляційного суду було дозволити її адвокату, – який був присутнім на слуханнях – здійснювати її захист навіть за її відсутності.

Це було особливо справедливо в цій справі, бо аргументи захисту, які мав намір висунути пан Верстретен, стосувалися питання права... Пан Верстретен мав намір послатися на строк давності – питання, яке Суд кваліфікував як істотно важливе... Навіть якщо, як стверджував уряд, апеляційний суд дослідив питання про давність з власної ініціативи, це не міняє того факту, що допомога адвоката є неодмінною умовою при розв'язанні конфліктів, і що він відіграє дуже важливу роль у здійсненні права на захист. Більше того, з рішення від 4 жовтня 1993 року не видно... щоб із цього питання постановили яку-небудь ухвалу.

36. Отже, мало місце порушення пункту 1 статті 6 у поєднанні з підпунктом (с) пункту 3 статті 6 Конвенції.

► «Кромбах проти Франції» (Krombach v. France), 29731/96, 13 лютого 2001 року.

90. Суд зауважує, що формулювання статті 630 Кримінально-процесуального кодексу Франції накладає абсолютну заборону на представлення адвокатами інтересів обвинувачених, чії справи розглядаються в заочному порядку, і що суд

присяжних, який розглядає справу такого обвинуваченого, не має можливості відступити від цього правила.

Суд однак вважає, що суд присяжних, який засідав без залучення самих присяжних, повинен був дати адвокатам заявника, які були присутні на слуханні, можливість представити позицію захисту обвинуваченого навіть за його відсутності, бо ж у цьому випадку аргумент, який вони мали намір висунути, стосувався питання права..., а саме заперечення з посиланням на публічний порядок, заснований на неможливості заперечення *per rem judicatam* та на принципі *non bis in idem*... Уряд не стверджував, що суд присяжних не був би наділений юрисдикцією розглянути зазначене питання, якби дозволив адвокатам заявника його поставити. І нарешті, Суд відзначає, що адвокатам заявника не дозволили представляти своїх клієнтів при розгляді в суді присяжних цивільних позовів. Карати заявника за його відсутність у суді такою абсолютною забороною висувати захищати його видається очевидно непропорційним.

91. Отже, мало місце порушення пункту 1 статті 6 у поєднанні з підпунктом (с) пункту 3 статті 6 Конвенції.

Див. також АПЕЛЯЦІЯ (Юридичне представництво) нижче

НЕОБХІДНІСТЬ ПОВТОРНОГО РОЗГЛЯДУ

► «Меденіца проти Швейцарії» (Medenica v. Switzerland), 20491/92, 14 червня 2001 року.

57. Справді, стаття 331 Кримінально-процесуального кодексу кантону Женева в принципі дає можливість заочно засудженому домогтися скасування результатів провадження й проведення нового розгляду як з питань встановлення фактів, так і з правових питань. Однак... суд кантону Женева відхилив протест заявника на тій підставі, що він не навів, відповідно до цього положення, вагомих причини на виправдання своєї відсутності, а нічого в матеріалах судової справи не давало змогу зробити висновок, що його відсутність сталася з причин непереборної сили... І касаційний суд Женеви, і Федеральний суд залишили це рішення в силі. На думку Суду, немає підстав припускати, ніби швейцарські суди діяли свавільно або на основі явно помилкових припущень...

58. ... Суд так само вважає, що заявник сам значною мірою сприяв виникненню ситуації, яка перешкоджала його явці в Женевський суд присяжних. Він, зокрема, посилається на думку Федерального суду Швейцарії, викладену в його постанові від 23 грудня 1991 року, відповідно до якої заявник своїми двозначними і навіть свідомо неточними свідченнями, зокрема щодо порядку судочинства у Швейцарії, ввів американського суддю в оману з метою домогтися рішення, яке б унеможливило його явку до суду.

59. Зважаючи на наведене вище й на те, що в розглянутій справі не йдеться про обвинуваченого, який не одержав повістки в суд..., або про обвинуваченого, позбавленого допомоги адвоката..., Суд вважає, що з врахуванням меж розсуду, наданих швейцарським органам влади, заочний осуд заявника й відмова в

проведенні повторного судового розгляду в його присутності не є непропорційною мірою покарання.

► **«Зейдович проти Італії» (Sejdovic v. Italy) [ВП], 56581/00, 1 березня 2006 року.**

100. Метою кримінального провадження, яке на той час, коли заявника оголосили в розшук, перебувало на стадії попереднього розслідування, було встановлення вини заявника відповідно до закону.

101. За таких обставин Суд вважає недоведеним, що заявникові було достатньою мірою відомо про його переслідування судовим порядком та про висунуті проти нього обвинувачення. Саме тому Суд не може зробити висновок, що той намагався ухилитися від судового розгляду або ж однозначно відмовився від свого права виступати в суді...

103. Стосовно посилання уряду на те, що заявник мав можливість клопотатися про дозвіл на подання апеляції поза межами строку давності... заявникові б довелося зіткнутися з серйозними труднощами, щоб задовольнити одну з передбачених законом передумов для надання дозволу на подання апеляції, а саме довести, що він не навмисно відмовився взяти до відома процесуальні дії або прагнув ухилитися від суду. Суд також встановив, що стосовно розподілу тягаря доведення щодо виконання цієї попередньої умови могла існувати певна невизначеність... Тож виникають сумніви, чи було б гарантоване право заявника не доводити, що він не мав наміру ухилитися від суду... Крім того, заявник, який, як можна було б вважати, «фактично довідався про судові рішення» невдовзі після свого арешту в Німеччині, мав лише десять днів для того, щоб подати клопотання про дозвіл на подання апеляції з пропуском строку. Немає жодних підстав вважати, що він був поінформований про можливість відновлення строку, який надається для оскарження ухваленого йому вироку, а також про те, що спробу скористатися з такого засобу правового захисту він має зробити протягом короткого часу. Ці обставини, у поєднанні з тими труднощами, з якими затримана в іноземній державі особа стикається при спробі швидко зв'язатися з адвокатом, знайомим із італійським правом, і надати йому точний виклад фактів та докладні вказівки, створили об'єктивні перешкоди для використання заявником засобів правового захисту, передбачених у частині 2 статті 175 КПК...

104. Звідси випливає, що передбачені в статті 175 КПК засоби не були достатньо вагомою гарантією того, що заявник матиме змогу взяти участь у судовому розгляді, щоб представити аргументи на свій захист...

105. З огляду на вищенаведене, Суд вважає, що заявник, якого судили заочно і щодо якого не доведено, ніби він прагнув ухилитися від суду або однозначно відмовився від свого права виступати в суді, не отримав можливості домагатися ухвалення нового рішення по суті висунутих йому обвинувачень судом, що заслухав би його з дотриманням його прав на захист.

106. Отже, мало місце порушення статті 6 Конвенції.

► **«Стоїчков проти Болгарії» (Stoichkov v. Bulgaria), 9808/02, 24 березня 2005 року.**

57. ... заявника засуджено заочно... Ніщо не вказує на те – і уряд-відповідач цього не заперечував, – що він прямо або непрямо відмовився від свого права виступати і захищати себе в суді. Тож щоб провадження, у результаті якого його засудили, не було виявом «відмови в правосудді», заявникові слід було дати шанс домагатися їхнього відновлення та встановлення обґрунтованості висунутих проти нього обвинувачень у зґвалтуванні в його присутності. З 1 січня 2000 року така можливість прямо передбачена в болгарському законодавстві... Однак коли в лютому 2001 року – приблизно через рік після його арешту – заявник звернувся з клопотанням про відновлення на підставі нової статті 362а КПК, Верховний касаційний суд йому відмовив, в основному на тій підставі, що матеріали первинного провадження в справі були знищені в 1997 році, через що, на його думку, повторний розгляд став практично неможливий... У зв'язку з цим слід зауважити, що згодом заявник подав клопотання про відновлення матеріалів справи Перніцьким окружним судом, проте, очевидно, відповіді на своє клопотання не отримав... Заявник, отже, був позбавлений можливості домагатися від суду, що заслухав його доводи, нового рішення по суті обвинувачень, на підставі яких його засудили.

58. Суд тому вважає, що кримінальне провадження щодо заявника, разом з неможливістю домагатися нового встановлення обґрунтованості висунутих проти нього обвинувачень судом, що розглянув його аргументи, явно суперечило принципам, закріпленим у статті 6. Отож, хоча перше позбавлення заявника волі в лютому 2000 року можна вважати обґрунтованим у силу положень підпункту (а) пункту 1 Статті 5 Конвенції, оскільки воно було здійснене з метою виконання законно ухваленого вироку, то після того, як 19 липня 2001 року Верховний касаційний суд відмовився відновити провадження в справі, воно таким бути перестало. З огляду на цей висновок, немає потреби встановлювати, чи був заявник ув'язнений попри закінчення строку давності для виконання вироку.

59. Отже, мало місце порушення пункту 1 статті 5 Конвенції.

► **«Демєбуков проти Болгарії» (Demebukov v. Bulgaria), 68020/01, 28 лютого 2008 року.**

53... Суд зазначає, що заявник був присутнім і користувався допомогою обраного ним самим адвоката тоді, коли 15 жовтня 1997 року йому спочатку пред'явили звинувачення в крадіжці електричних кабелів, і пізніше, коли 16 січня 1998 року звинувачення були доповнені, а також коли 30 січня 1998 року йому були представлені результати попереднього розслідування. Відтак Суд вважає, що заявник був достатньо поінформований про кримінальне провадження проти нього та його спілників, а також про те, що воно просувалося досить швидко, оскільки матеріали справи були передані до прокуратури і, відповідно, він знав про можливість того, що йому буде пред'явлений обвинувальний вирок, і він буде притягнутий до суду.

54. До того ж, коли 15 жовтня 1997 року заявникові було пред'явлено звинувачення, органи влади обмежили його пересування. Це означало, що він не мав

залишати селище Брод без дозволу прокуратури. Проте, порушивши накладене на нього обмеження і без повідомлення прокуратурі своєї нової адреси, заявник змінив місце проживання. Суд зазначає, що немає жодних причин чи пояснень того, що заявник мав поважні підстави для порушення обмежувального припису, або що він переїхав за обставин, які були поза його контролем. Понад те, він змінив своє місце проживання невдовзі після того, як 30 січня 1998 року йому були представлені результати попереднього розслідування. Виявилось, що він почав проживати в Пловдиві щонайпізніше з липня 1998 року... Суд також зауважує розбіжність позицій сторін щодо того, чи переїхав заявник жити за постійною адресою в Пловдиві, що було зареєстровано в поліції, а чи змінив місце проживання більш ніж один раз... Оскільки сторони не змогли надати документальних доказів на підтримку своїх заяв, Суд вважає, що він не має зважати на твердження як однієї, так і іншої сторони.

55. Відповідно, навіть попри те, що органи влади не змогли пред'явити заявникові обвинувальний вирок чи викликати його на слухання в районному суді, районний суд вирішив розглянути справу проти заявника та його спільників за їхньої відсутності, вважаючи, що це не зашкодить розгляду справи. У подальшому він призначив визначеного судом адвоката для захисту заявника і приступив до розгляду справи. Районний суд визнав заявника винним згідно зі звинуваченням та засудив його до трьох років позбавлення волі.

56. Згодом Вищий касаційний суд відмовив у поновленні кримінального провадження, проведеного за відсутності заявника, оскільки було виявлено, що останній знав про нього і, порушивши обмеження пересування та змінивши місце проживання без інформування прокурора, навмисно зробив себе недоступним для участі в провадженні проти нього, а відтак втратив право вимагати повторного перегляду справи.

57. У світлі обставин, розглянутих у цілому, Суд також вважає, що заявник саме своїми діями створив ситуацію, яка зробила його недоступним для інформування про судовий розгляд його ж кримінальної справи та участі в процесі. Це стосується, зокрема, розпорядження, що обмежує його свободу пересування (найменшого з тих обмежень його свобод, які органи влади могли накласти задля гарантування його присутності в суді), і порушення, скоєного заявником невдовзі після повідомлення про результати попереднього розслідування. До того ж, до цього етапу провадження йому допомагав обраний ним адвокат, і він мав свідомо передбачати наслідки свого вчинку.

58. З урахуванням вищевикладеного Суд вважає, що, з огляду на межі розсуду при прийнятті рішень, дозволені болгарським органам влади, заочне засудження заявника і відмова йому в праві на повторне провадження в його присутності не є відмовою в правосудді.

59. Отже, немає порушення пункту 1 статті 6 Конвенції, взятого в поєднанні з пунктом 3 (b), (c) та (d) статті 6 Конвенції.

► **«Санадер проти Хорватії» (Sanader v. Croatia), 66408/12,
12 лютого 2015 року.**

78... Тому залишається визначити, чи надало національне законодавство заявникові достатньо недвозначну можливість з'явитися в новому судовому засіданні... Іншими словами, Суд має встановити, чи процесуальні засоби для повторного судового розгляду, що пропонуються національними органами, задовольняють вимогам щодо ефективності...

79. У зв'язку з цим Суд зазначає, що уряд посилався на дві правові можливості, присутні в національній правовій системі. Перша передбачена в пункті 2 статті 497 Кримінально-процесуального кодексу як особлива підстава для повторного відкриття провадження, проведеного заочно. Друга передбачена пунктом 1 (3) статті 501 КПК і дозволяє загальну можливість повторного судового розгляду...

80. Що стосується засобу правового захисту відповідно до пункту 2 статті 497 Кримінально-процесуального кодексу, Суд зазначає, що це, по суті, заходи, що дозволяють автоматичне поновлення провадження, проведеного заочно, на підставі запиту засудженого. Він не передбачає інших суттєвих вимог і, загалом, залежить лише від бажання засудженого...

81. Згідно з формулюванням пункту 2 статті 497 Кримінально-процесуального кодексу, повторне відкриття провадження залежить від «можливості повторного розгляду справи в присутності [засудженого]»... Ця «можливість» тлумачиться в практиці національних судів як те, що засуджена заочно особа має постати перед національними органами влади, щоб подати запит на повторний розгляд справи і повідомити адресу проживання в Хорватії під час кримінального провадження. Відповідно, запит на повторний розгляд справи від засудженої особи, яка не підпадає під юрисдикцію органів хорватської влади, не може призвести до відновлення провадження...

82. Що стосується аргументу уряду про те, що заявник міг би звернутися за повторним судовим розглядом за умови надання гарантій своєї присутності на ньому в разі перебування в Хорватії..., Суд на підставі національної практики зазначає, що вимога знаходження під юрисдикцією національних органів влади належить до числа принципів передумов... і що національні суди не схильні брати до уваги якісь обіцянки. Приміром, коли засуджена заочно особа, яка проживала в Боснії та Герцеговині, звернулася з проханням про повторне відкриття провадження, надала всі необхідні відомості про своє місцезнаходження і пообіцяла бути присутньою на кожному судовому засіданні, національні суди відхилили її прохання на підставі того, що в будь-якому випадку вона не буде доступною для хорватських судових органів і перебуватиме поза їхньою юрисдикцією. Подібним же чином в іншому випадку Верховний суд постановив, що особа, яка звернулася з проханням про повторний розгляд справи, має особисто звернутися до суду і надати свою адресу в Хорватії, де він (чи вона) буде доступним під час кримінального провадження, а також дасть згоду виконати умови остаточного засудження до тюремного ув'язнення, яке потім може бути на законних підставах відкладено, призупинено або припинено...

83. Немає жодних доказів, які свідчили б про те, що національні органи влади вимагали б або могли б прийняти будь-які обіцянки або гарантії в справі заявника, чия точна адреса в Сербії було відомо національним органам влади, і який заявив місцевим судам, що він був готовий протистояти будь-якому свідкові або спростувати будь-які докази проти нього... Неможливо також визначити, які саме подібні гарантії мали б бути надані, оскільки уряд їх не конкретизував. Напроти, Суд зауважує, що Верховний суд при розгляді клопотання заявника про повторний розгляд справи відхилив його неначе на тій підставі, що заявник проживав у Сербії і не був доступним для хорватських судових органів, і навіть не зазначив, що якісь гарантії або обіцянки могли б бути прийнятними...

84. З огляду на викладене, Суд вважає непропорційною з двох причин вимогу з'явитися перед національними органами влади та надати адресу проживання в Хорватії під час кримінального провадження, щоб мати можливість вимагати повторного судового розгляду, що висувається перед засудженою заочно особою. Адже вона не знала про її переслідування та висунуті проти неї обвинувачення, і не прагнула ухилитися від суду, або недвозначно відмовилася від свого права з'явитися в суді.

85. По-перше, така вимога по суті передбачала, що особи, які були засуджені заочно до позбавлення волі та не проживали на території Хорватії, як йшлося в цій заяві..., не могли подати заяву на, власне, автоматичне поновлення провадження, якщо вони не повставали особисто перед хорватськими судовими органами. За звичайного перебігу подій це означало б для них позбавлення волі на підставі їхнього засудження... Тільки тоді, коли буде надано дозвіл на повторне відкриття провадження, а відповідно до доступних Суду матеріалів це може тривати навіть понад місяць... і щойно таке рішення стане остаточним, виконання вироку може бути призупинено, і за відсутності інших підстав для досудового ув'язнення, відповідна особа може бути звільнена в очікуванні суду...

86. Що стосується твердження уряду про те, що виконання вироку може бути відкладене навіть до прийняття рішення за клопотанням про поновлення провадження, Суд насамперед зазначає, що така можливість здебільшого стосується прохань про повторний розгляд справи на основі нових фактів і доказів, а не запитів на автоматичний повторний розгляд від осіб, які засуджувалися заочно... У будь-якому випадку така можливість є дискреційною, оскільки відповідне національне законодавство не дає засудженому можливості звернутися з проханням про її застосування, а у випадку несприятливого вироку – можливості його оскаржити... Понад те, доступні Суду матеріали не показують, що такі міркування мали місце в справі заявника... Тому, оскільки Конвенція покликана «гарантувати не ті права, що є теоретичними або ілюзорними, а ті, що є практичними й ефективними»... Суд не може погодитися з тим, що така можливість була достатньо вірогідною на практиці.

87. У зв'язку з цим, з огляду на зобов'язання осіб, які не проживають на території Хорватії, особисто з'являтися в хорватських судових органах для повторного розгляду справи, що за звичайних обставин призведе до їхнього затримання через наявність заочного обвинувального вироку, Суд наголошує, як вже пояснювалося вище, що не може йтися про те, що обвинувачений зобов'язаний здатися

під варту для того, щоб скористатися правом на поновлення провадження за умов, що відповідають статті 6 Конвенції...

88. Це, звичайно, не ставить під сумнів те, чи потрібно було б у новому провадженні забезпечити присутність заявника на судовому засіданні шляхом розпорядження про його тримання під вартою або застосування інших передбачених відповідним національним законодавством заходів... Проте, якщо до цього вдаються, то необхідно мати іншу правову основу: обґрунтовану підозру про вчинення заявником злочину, або наявність «відповідних і достатніх підстав» для його затримання...

89. По-друге, навіть за врахування особливих обставин цієї справи, яка стосується серйозних обвинувачень у військових злочинах, Суд вважає необґрунтованим і непропорційним з процесуального погляду зобов'язання стосовно засудженої заочно особи з'явитися перед національними органами влади і надати адресу проживання в Хорватії під час кримінального провадження для того, щоб мати можливість вимагати повторного розгляду...

90. У зв'язку з цим Суд зазначає, що відповідно до національного законодавства просте повторне відкриття провадження не впливає на обґрунтованість судового рішення, винесеного в попередньому провадженні. Таке рішення залишається чинним до закінчення повторного судового розгляду, і лише після цього його можна буде скасувати частково чи в цілому, або зберегти повністю чинним... Отже, якби національні суди прийняли клопотання заявника й ухвалили рішення про повторний розгляд справи, це відклало б виконання рішення... але не вплинуло б на його засудження. Водночас, національні органи влади надали б заявникові можливість звернутися за поновленням судового розгляду, не поставивши його в ситуацію, коли він був би змушений обмінювати таку можливість на свою свободу. Тоді б настала відповідальність заявника дієво і сумлінно брати участь у провадженні. Його неспроможність діяти в такий спосіб потягла б за собою законне припинення розгляду справи, а попередній вирок щодо нього був би підтверджений...

91. З огляду на вищезазначене, Суд вважає, що національні органи влади створили непропорційну перешкоду для використання заявником засобу правового захисту, передбаченого пунктом 2 статті 497 Кримінально-процесуального кодексу, коли зобов'язали його особисто з'явитися перед національними органами влади і вказати адресу проживання в Хорватії під час кримінального провадження для того, щоб мати можливість вимагати поновлення провадження. Це обмежило здійснення ним права на повторне провадження в такий спосіб і такою мірою, що була порушена сама суть цього права. Тому Суд відхиляє попереднє заперечення уряду, надане до суті справи...

92. Що стосується засобу правового захисту відповідно до пункту 1 (3) статті 501 Кримінально-процесуального кодексу, Суд зазначає, що це є загальним правовим шляхом для звернення щодо повторного судового розгляду після того, як рішення про засудження обвинуваченого стало остаточним та набрало чинності, і скористатися ним можуть як заочно засуджені, так і ті, кого засудили у їхній присутності. На відміну від засобу правового захисту відповідно до пункту 2 статті 497 Кримінально-процесуального кодексу, застосування цього засобу не

вимагає фізичної присутності засудженого. Проте цей засіб правового захисту застосовується лише до обмеженої категорії заочних судових справ, оскільки умовою його використання є наявність нових доказів або фактів, здатних уможливити виправдання або винесення рішення за більш м'якою статтею... Таким чином, він має вторинний, допоміжний характер для заочно засуджених.

93. У цьому зв'язку Суд також зазначає, що заочно засуджений заявник не мав можливості спростовувати докази, на яких ґрунтувалося обвинувачення проти нього, або оскаржити його засудження перед компетентними апеляційними судами. Згідно із засобом правового захисту відповідно до пункту 1 (3) статті 501 Кримінально-процесуального кодексу, щоб добитися повторного провадження від нього, власне, вимагалось лише оскаржити фактичні висновки остаточного рішення, за яким він був засуджений, з наданням нових фактів і доказів такої сили та значення, що вони могли б зрештою переконати суд у необхідності виправдати його, або ж таки засудити. Така вимога вважається невідповідною суті статті 6, у якій йдеться про те, що обвинуваченому має бути надана можливість з'явитися на судовому слуханні, де він міг би спростовувати докази проти нього... – шанс, якого заявник ніколи не мав.

94. Таким чином, Суд вважає, що правовий шлях згідно з пунктом 1 (3) статті 501 Кримінально-процесуального кодексу недостатньо гарантував впевненість заявника в тому, що він матиме перспективу відкриття повторного провадження.

95. З огляду на вищевикладене, Суд вважає, що засудженому заочно заявнику, який не виявляв ознак того, що він намагався уникнути суду або однозначно відмовився від свого права виступати в суді, не було з достатньою впевненістю і повною повагою до його права на захист... надано можливість отримати нове рішення по суті обвинувачень, висунутих проти нього судом.

96. Отже, мало місце порушення пункту 1 статті 6 Конвенції.

ВІДСУТНІСТЬ ПРИ УХВАЛЕННІ ВИРОКУ

► «Б. проти Франції» (B v. France) (ухв.), 10291/83, 12 травня 1986 року.

... якщо обвинуваченого засуджують заочно без його на це прямо вираженої згоди, і він згодом, дізнавшись про вирок, може домогтися відновлення розгляду справи по суті, то права на слухання в суді й, отже, конкретні права захисту, не можуть бути ослабленими в такий спосіб, щоб це позбавило здійснення цих прав будь-якого практичного значення. Комісія вважає, що питання такого роду виникло б у тому разі, якби, беручи до уваги обставини відповідної справи, було доведено, що заочно засуджений обвинувачений на знав про те, що проти нього йде провадження і був через це позбавлений змоги взяти участь у ньому на стадії слідства. У даному випадку це було не так, тож і питання це не виникає, оскільки, як визнає сам заявник, він брав участь у всіх слідчих діях у його справі. Зі статті 627 Кримінально-процесуального кодексу, якщо розглядати її разом зі статтею 639 того ж Кодексу, видно, що, хоча повторний розгляд справи після ухвалення обвинувального вироку в заочному порядку автоматично скасовує

цей вирок, результати провадження, здобуті на етапі до ухвалення рішення про передання справи на розгляд суду, залишаються в силі. Отже, з огляду на обставини справи і, зокрема, той факт, що заявник брав участь у слідчих діях і відмовився отримати повідомлення про ухвалене рішення передати його справу до суду, Комісія вважає, що його заяву належить відхилити як очевидно необґрунтовану...

Див. також ДОСУДОВЕ УТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ (Застосування альтернативних заходів, Звільнення під заставу) вище.

Розділ 15

Вирок

Див. також ДОКАЗИ І СВІДЧЕННЯ (Тягар доведення, Підозрюваний виграє завдяки обґрунтованим сумнівам) вище.

ОБВИНУВАЛЬНИЙ ВИРОК

Необхідність наведення мотивів

► «Такске проти Бельгії» (Taxquet v. Belgium) [ВП], 926/05, 16 листопада 2010 року.

91. У провадженні, що проводиться в присутності професійних суддів, розуміння обвинуваченим свого вироку базується, перш за все, на усвідомленні мотивів, що наводяться в судовому рішенні. У цьому зв'язку національні суди повинні з достатньою чіткістю вказувати на підстави своїх рішень... Обґрунтовані рішення також мають на меті продемонструвати сторонам, що вони були почуті, а відтак сприяють їхній більшій готовності сприйняти рішення. До того ж вони змушують суддів ґрунтувати свої докази на об'єктивних аргументах, а також зберігають права захисту. Проте обсяг зобов'язань щодо обґрунтування змінюється залежно від характеру рішення і має визначатися з урахуванням обставин справи... Хоча суди не зобов'язані докладно відповідати на кожен висунутий аргумент..., з рішення має чітко випливати, що основним питанням справи була приділена належна увага...

► «Гаджіанастасіу проти Греції» (Hadjianastassiou v. Greece), 12945/87, 16 грудня 1992 року

34. Виголошене головою військово-апеляційного суду рішення в цій справі не містило згадки про ті питання, які фігурують у протоколах судового засідання... Щоправда, у ньому були посилання на 366-ту і подальші статті Військового кримінального кодексу..., але повідомлену інформацію було названо другорядною. При цьому рішення не спиралося на ті ж висновки, що і рішення Постійного суду Військово-повітряних сил. Питання 1 (а), що стосувалося надання секретних «Загальних відомостей про керовану ракету», вперше порушувалося в апеляційному суді в ході провадження в справі. Коли на наступний день після ухвалення рішення заявник намагався отримати повний текст цих питань, секретар канцелярії нібито повідомив, що йому доведеться зачекати на «остаточний варіант» рішення... У своїй апеляції з питань права, поданій у межах п'ятиденного строку, встановленого частиною 1 статті 425 Військового кримінального кодексу..., пан

Гаджіанастассіу міг покладатися лише на те, що він зміг почути чи зрозуміти в ході слухань і тому лише загалом послався на статтю 426.

35. Згідно з твердженням уряду, заявник міг надати інші матеріали у вигляді додаткової пам'ятки...

36. Суд цей аргумент не переконав. Коли 10 січня 1986 року пан Гаджіанастассіу отримав протокол засідання, з посиланням на закон йому заборонили доповнювати апеляцію. Відповідно до усталеного порядку, додаткові матеріали можуть братися до уваги лише в тому разі, якщо первинна апеляційна заява формулює принаймні одну підставу, яку визнано прийнятною і достатньо обґрунтованою...

37. Як висновок, на права захисту були накладені такі обмеження, що заявник не зміг скористатися з гарантій справедливого судового розгляду. А відтак мало місце порушення пункту 3 (b) статті 6 в поєднанні з пунктом 1...

► **«Суомінен проти Фінляндії» (Suominen v. Finland),
37801/97, 1 July 2003 1 липня 2003 року.**

32. Заявниця стверджувала, що той факт, що до протоколу районного суду не увійшло його ж рішення не приймати представлені заявницею докази, також став причиною відхилення апеляційним судом її звернення стосовно цього. Оскільки відхилені районним судом докази апеляційний суд вважав «новими», він і не міг взяти їх до уваги. Таким чином, відмова районного суду надати обґрунтоване рішення про відхилення поданих доказів спричинила втрату заявником її прав в апеляційному суді. І хоча апеляційний суд розглянув справу відповідно до закону, недолік окружного суду він не виправив. Тому заявниці не було забезпечено справедливий судовий розгляд.

33. Відповідно до своєї практики Суд передусім нагадує, що вимога рівності сторін принципово застосовується як до цивільних, так і до кримінальних справ. Що стосується судових процесів із протилежними приватними інтересами, рівність змагальних можливостей означає, що кожній стороні має бути надана достатня нагода представити свою справу (включно з її доказами) за умов, що не поступаються можливостям опонента. Проте вимоги, властиві поняттю «справедливого судового розгляду», не обов'язково є однаковими як у справах, що стосуються визначення громадянських прав та обов'язків, так і в справах, що стосуються визначення кримінального обвинувачення...

34. Далі Суд нагадує, що відповідно до своєї усталеної практики, що відображає принцип, пов'язаний з належним відправленням правосуддя, рішення судів і трибуналів мають у прийнятний спосіб викладати підстави, на яких вони базуються. Пункт 1 статті 6 зобов'язує суди обґрунтовувати свої рішення, але не може розглядатися як такий, що вимагає детальної відповіді на кожен аргумент. Ступінь застосування цього зобов'язання може змінюватися залежно від характеру рішення. Це тим більше необхідно враховувати через різноманітність доводів, які сторони можуть представити суду, через відмінності, що існують у договірних державах щодо статутних положень, правових норм, юридичних висновків та процедур представлення і винесення рішення. Ось чому питання про те, чи

виконав суд свій обов'язок викладати підстави, що впливає зі статті 6 Конвенції, може вирішуватися тільки за умови врахування обставин конкретної справи...

35... Суд зазначає, що уряд не заперечує факт подання заявницею списку всіх документів, які вона хотіла представити як докази в справі, і що вона зробила копії всіх документів, зазначених у списку. Хоча заявниця запропонувала їх судді районного суду як свої докази ще на підготовчому засіданні, суддя прийняв лише сам список і двійко документів. Залишається незрозумілим, чи склалося в заявниці враження, що вона могла представити всі докази на головному слуханні, чи ні. Власне, відповідь на це запитання не має значення, оскільки головна проблема полягає в тому, чи було підготовлено обґрунтоване рішення суду про відмову визнати подані заявницею докази, що дозволило б заявниці її оскаржити.

36. Суд зазначає, що навіть якщо національний суд має певну свободу при виборі аргументів у конкретній справі та прийнятті доказів на підтримку доводів сторін, цей орган при вмотивуванні ухвал зобов'язаний обґрунтовувати свої дії. Суд зазначає, що його завдання полягає не в тому, щоб перевіряти, чи відмова суду прийняти подані заявником докази є обґрунтованою. Вирішення таких питань належить до компетенції національних судів.

37. Суд підкреслює, що ширшим завданням обґрунтованого рішення є демонстрація сторонам, що вони були почуті. До того ж, обґрунтована ухвала дає можливість будь-якій стороні оскаржити її, а також розглянути рішення в апеляційному органі. Насамкінець, лише винесення обґрунтованих рішень дозволяє здійснювати громадський контроль за правосуддям...

38. У світлі цих міркувань Суд вважає, що заявниця не змогла скористатися правом на справедливий суд, оскільки суд відмовив їй у визнанні запропонованих нею доказів. Відсутність обґрунтованої ухвали також перешкодила заявниці в оскарженні відмови. Це підтверджується рішенням апеляційного суду про відхилення запиту щодо розгляду доказів на тій підставі, що він мав бути поданий до районного суду, і що заявниця не показала, що їй цього не дозволили, або що вона не змогла цього зробити. Отже, був порушений пункт 1 статті 6.

► «Салов проти України» (Salov v Ukraine), 65518/01, 6 вересня 2005 року.

92. ... Суд вважає, що заявник не міг скористатися перевагами справедливого судового розгляду, оскільки національні суди не надали обґрунтованої відповіді, чому Куйбишевський районний суд м. Донецька спочатку не знайшов доказів, щоб засудити заявника за висунутими йому звинуваченнями, і 7 березня 2000 року повернув справу на додаткове розслідування, а 6 липня 2000 року визнав заявника винним у перешкоджанні здійсненню громадянами України своїх виборчих прав. Брак обґрунтованого рішення суду також завадив заявнику порушити ці питання на апеляційній стадії...

► **«Градінар проти Молдови» (Gradinar v Moldova), 7170/02, 8 квітня 2008 року.**

111. Суд зазначає, що низка висновків Кишинівського обласного суду не суперечить висновкам судів вищих інстанцій, і що, відповідно, їх треба розглядати як встановлені факти... До їхнього числа належить і той факт, що Г. та інші обвинувачені були заарештовані і взяті під варту на підставі сфабрикованих звинувачень в адміністративному правопорушенні, і впродовж цього періоду тримання під вартою вони були допитані та дали свідчення проти себе без будь-яких процесуальних гарантій... Не було надано жодної реакції на встановлений судом факт протизаконної демонстрації Г. відеозапису свідчень, даних Д.С. на місці злочину, ... з метою здобути узгоджені свідчення усіх обвинувачених.

112. Крім того, Суд зазначає, що суди вищих інстанцій не розглядали встановленого судом першої інстанції факту, що Г. та інші співобвинувачені мали алібі на час, коли, як припускали, вчинено злочин..., і того, що через низку серйозних процесуальних порушень більшість висновків експертів стали ненадійними...

113. Вищі суди також посилалися на численні свідчення, дані в справі Г. Однак Суд зазначає, що при цьому не зроблено жодного зауваження щодо встановленого судом нижчої інстанції факту, що деякі з цих свідчень сфабрикувала поліція...

114. Суд робить висновок, що, приймаючи як «вирішальні докази»... самообмовні свідчення обвинувачених, національні суди вирішили просто промовчати, коли йшлося про низку серйозних порушень закону, помічених судом нижчої інстанції, та про деякі істотні питання – такі, наприклад, як те, що обвинувачений мав алібі на той час, коли, як припускали, було скоєне вбивство. Суд не зміг знайти жодного пояснення для такого упущення в рішеннях судів, а уряд теж не надав жодного роз'яснення в цьому зв'язку.

115. У світлі викладених вище зауважень і з врахуванням провадження в цілому, Суд вважає, що національні суди не навели достатніх підстав для засудження Г. і, отже, не задовольнили критеріїв справедливості, як того вимагає стаття 6 Конвенції.

116. Суд нагадує свій висновок про те, що процес у справі Г. безпосередньо зачіпав власні права заявника... Він робить висновок, що засудження Г., зважаючи на брак достатніх мотивів, безумовно порушило право заявника на справедливий судовий розгляд.

► **«Сакіт Західов проти Азербайджану» (Sakit Zahidov v. Azerbaijan), 51164/07, 12 листопада 2015 року.**

50... Заявник був остаточно засуджений за незаконне володіння наркотичними речовинами в обсягах, більших за необхідні для власного вжитку і без намірів їх продати. Тому його остаточно засудження ґрунтувалося на речових доказах, а саме – на наркотичних засобах, виявлених у нього під час обшуку, здійсненого у відділі наркотиків МВС 23 червня 2006 року. При засудженні заявника суд присяжних також послався на судово-медичну експертизу від 5 липня 2006 року, у якій йшлося, що в нього була початкова стадія наркоманії...

52... Суд розгляне... чи була заявникові надана можливість оскаржити достовірність судово-медичної експертизи та заперечити її використання в національному провадженні...

55... Суд вважає, що якість речових доказів, на яких ґрунтувався обвинувальний вирок національних судів, є спірною, оскільки спосіб їхнього отримання був сумнівним.¹³

56. Стосовно другого питання Суд зауважує, що заявник порушив справу щодо достовірності речових доказів та їхнього використання проти нього перед усіма національними судами. Проте вони не були належним чином розглянуті, оскільки в їхніх рішеннях це питання не згадується.

57. У зв'язку з цим Суд зауважує, що, попри конкретні скарги заявника, національні суди промовчали з приводу використання доказів, отриманих під час обшуку 23 червня 2006 року. Зокрема, вони не з'ясували, чому обшук заявника не було проведено одразу на місці арешту і чи проводився він відповідно до процедурних вимог... Національні суди без розгляду згаданих конкретних скарг заявника задовольнилися вказуванням на те, що його твердження про підкинуті речові докази мало захисний характер і не було підтверджено в провадженні. Отже, Суд не може не дійти висновку, що заявникові не було надано можливості порушити це питання, оскільки його скарги з цього приводу були відхилені національними судами без жодних обґрунтувань.

58. З урахуванням тієї обставини, що знайдені при заявникові речові докази фігурували як основні, на яких власне і ґрунтувався остаточний кримінальний вирок, Суд вважає, що викладені вище міркування є достатніми для висновку про те, що спосіб, яким були отримані речові докази, використані проти заявника під час судового розгляду, а також неспроможність національних судів розглянути його заперечення та обґрунтовані аргументи щодо їхньої достовірності, як і їхнє застосування проти нього, – все це зробили несправедливим провадження в цілому...

59. Відповідно, мало місце порушення статті 6 Конвенції.

► «Навальний і Офіцеров проти Росії» (Navalnyy and Ofitserov v. Russia), 46632/13, 23 лютого 2016 року.

110. Переходячи до, як стверджується, свавільного застосування кримінального права, Суд зауважує, що другий заявник, пан Офіцеров, був визнаний винним у сприянні розкраданню, здійсненому Х. Інкриміновані йому дії полягають у створенні компанії з торгівлі лісом ВЛК, укладанні від імені цієї компанії рамкового контракту з постачальником деревини Кіровлесом, придбанні деревини в Кіровлесу та її перепродажу покупцям з 7% комісії відповідно до рамкового договору та його додатків, що містять конкретні договори купівлі-продажу, укладені на умовах договорів про наміри. Перший заявник, п. Навальний, був засуджений за те, що представив другого заявника Х директором Кіровлеса і

¹³ Див. цю справу у розділі ЗБІР ДОКАЗІВ (Обшук і вилучення) вище.

сприяв встановленню комерційних зв'язків між ВЛК і Кіровлесом – дії, визначені як організоване розкрадання.

111. У первинному звинуваченні ці дії були визначені як обман або зловживання довірою, тобто злочин, передбачений статтею 165 Кримінального кодексу, нібито скоєний проти Х. Але ці звинувачення були відхилені через відсутність складу злочину. Згодом обвинувачення і суди вирішили, що це саме Х викрав активи Кіровлеса, уклавши збиткову угоду, а заявникам були приписані ролі його співучасників.

112. Суд зауважує, що згідно з російським законодавством подібні ВЛК товариства з обмеженою відповідальністю вважаються комерційними суб'єктами, основна ціль яких полягає в отриманні прибутку... Суд також зазначає, що національні суди не встановили, і навіть не стверджували, що підписання компанією ВЛК контракту і стягнення комісії переслідували іншу ціль, ніж отримання прибутку від перепродажу деревини. Понад те, ні обґрунтованість договору купівлі-продажу між ВЛК і Кіровлесом, ні його правовий характер не були поставлені під сумнів. Ні Х, ні заявникам не інкримінувалося, що вони вчинили фіктивну операцію, або що вона означала відмивання грошей, ухилення від сплати податків або «відкати», або що сторони заздалегідь вдалися до змови, щоб скерувати доходи від комісії ВЛК на якісь інші незаконні або сумнівні справи. Навпаки, з матеріалів справи випливає, що дві сторони контракту незалежно одна від одної переслідували комерційні цілі, і що ці цілі були саме тими, які були передбачені в контракті. Варто також зазначити, що коли суд посилався на пункт 1 статті 10 Цивільного кодексу і встановив, що ця операція завдала збитки Кіровлесу, він не встановив, що саме це було головною метою заявників, або що вони чинили несумлінно, бо порушували правила чесної конкуренції в супереч цій статті.

113. Що стосується збитків Кіровлеса, інкримінованих ВЛК, і, зрештою, заявникам, Суд зауважує, що характер транзакцій і контекст, у якому вони уклалися, не зобов'язував і не передбачав того, що покупець, ВЛК, мав якимось особливо дбати про продавця, Кіровлес, щоб забезпечити продаж ним деревини за найкращою можливою ціною. Така вимога дійсно була б винятком із принципу, що кожна сторона несе пов'язані з операцією ризики відповідно до умов контракту. У цій справі не було підстав для такого винятку, або юридичної перешкоди для сторін у тому, щоб домовитися про комісію ВЛК і зазначити її в договорі так, як це і було зроблено.

114. З тверджень Х на судовому засіданні в справі заявників можна зробити висновок, що він уклав контракт із ВЛК, оскільки йому здавалося, що перший заявник зобов'язав його це зробити, бо асоціювався в нього з командою губернатора. Проте суд першої інстанції також встановив, що перший заявник не мав повноважень змушувати Х обрати ВЛК як комерційного партнера, Навпаки, він не вдався з цього приводу до жодних оманливих вчинків. Відповідно, навіть якщо твердження Х є правдивими, і він дійсно уклав збиткову угоду з помилкових причин, причинно-наслідкового зв'язку між вчинками заявників і втратами Кіровлеса, якщо такі і були, не встановлено. Понад те, збитки Кіровлеса, між іншим, не були встановлені і через комісію ВЛК, а натомість були визнані як загальна сума, що за контрактом підлягає сплаті за деревину.

115. Таким чином, суди визнали другого заявника винним у діях, що не відрізняються від звичайної діяльності комерційних посередників, а першого – за потурання їм. Суд вважає, що в цій справі тлумачення і застосування національного законодавства виходять за рамки типової оцінки особистої кримінальної відповідальності заявників або встановлення складу злочину, тобто питань, що насамперед належать до сфери компетенції національних судів. Це суперечить обставинам, за яких визнані злочинними дії повністю виходять за рамки положень, згідно з якими заявники були засуджені, і не співвідносяться із заявленими ними цілями. Іншими словами, кримінальне право трактувалося довільно і непередбачувано та на шкоду заявникам, що призвело до відверто необґрунтованого результату судового розгляду.

116. Вищенаведені висновки показують, що національні суди істотною мірою не забезпечили справедливий судовий розгляд у кримінальній справі заявників, і навіть можуть сприйматися як такі, що і не дбали про його вигляд. Прикметно, що суди залишили без розгляду скарги заявників про політичне переслідування, хоча вони вартували принаймні обговорення... за наступних обставин.

119. Для Суду є очевидним, як то мало б бути і для національних судів, що існував зв'язок між громадською діяльністю першого заявника та рішенням Слідчого комітету про висунення обвинувачень проти нього. Тому обов'язком національних судів було перевірити його твердження про політичний тиск і вирішити, чи, попри цей зв'язок, існувала обґрунтована причина для його притягнення до суду. Те ж саме стосується і другого заявника, який аргументовано заявляв, що він став мішенню лише як засіб прив'язати першого заявника до кримінальної справи, що рівною мірою не стосується справжніх цілей кримінального переслідування. Не вдавшись до розгляду цих тверджень, суди самі посилили стурбованість на рахунок того, що справжні мотиви обвинувачення та засудження заявників були політичними.

120. Вищевказані міркування змушують Суд зробити висновок, що взяте в цілому кримінальне провадження проти заявників стало порушенням їхніх прав на справедливий судовий розгляд відповідно до пункту 1 статті 6 Конвенції.

Обґрунтування в суді присяжних

► «Такске проти Бельгії» (Taxquet v. Belgium) [ВП], 926/05, 16 листопада 2010 року.

90. З наведеної вище судової практики випливає, що Конвенція не вимагає від присяжних обґрунтування свого рішення, і що стаття 6 не звільняє обвинуваченого від засудження судом присяжних навіть тоді, коли причини вироку не наведені. Проте, щоб задовольнити вимогам справедливого судового розгляду, обвинувачений, а також, звичайно, громадськість, повинні мати можливість зрозуміти винесений вирок. Це є життєво важливим запобіжником від свавілля...

92. У випадку суду присяжних, що засідає з присяжними – не юристами, необхідно враховувати особливі процесуальні особливості з огляду на те, що присяжні зазвичай не зобов'язані (або їм заборонено) розповідати про причини своїх

особистих переконань... За таких обставин стаття 6 вимагає оцінки того, чи існують достатні гарантії для уникнення будь-якого ризику свавілля і розуміння обвинуваченим обґрунтування свого засудження... Такі процесуальні гарантії можуть включати, наприклад, вказівки чи поради, надані головою суду присяжним стосовно виниклих правових питань або наведених доказів..., а також точні, однозначні запитання, які суддя ставить перед присяжними, формуючи рамки, на яких ґрунтується вирок, або достатнім чином компенсуючи ту обставину, що причини вироку присяжних не наводяться... Насамкінець, обвинувачений повинен мати відкритий доступ до різних засобів оскарження...

94... заявникові було пред'явлено звинувачення у вбивстві почесного міністра і в спробі вбивства його партнера. Проте ні обвинувальний акт, ні питання до присяжних не містили достатньої інформації щодо участі заявника в скоєнні злочинів, у яких він був звинувачений.

95. По-перше, стосовно підготовленого головним прокурором обвинувального акту КПК передбачає, що він повинен вказувати на характер злочину, що є підставою для обвинувачення, та будь-які обставини, які можуть потягти за собою ужорсточення або пом'якшення вироку, і що його потрібно прочитати на початку судового розгляду... Звичайно, обвинувачений може оскаржити обвинувальний акт, подавши заяву про захист. Але на практиці ця заява матиме лише обмежений ефект, оскільки вона подана на початку провадження, до власне судового розгляду, що має слугувати підґрунтям для особистих висновків присяжних. Тому й обмеженою є цінність такої заяви для розуміння обвинуваченим того, чому суд присяжних виніс обвинувальний вирок... Аналіз обвинувального акту від 12 серпня 2003 року показує, що в ньому детально викладалася послідовність поліцейських і судових розслідувань, а також багато суперечливих заяв, зроблених обвинуваченими. І хоча в ньому йшлося про кожне з правопорушень, за якими було пред'явлено обвинувачення заявникові, про використанні проти нього обвинувачем докази не згадувалося.

96. Крім того, щоб мати можливість виносити вердикт, присяжні повинні були відповісти на тридцять два запитання, які поставив голова суду присяжних. Заявника, який з'явився в суді з сімома співобвинуваченими, стосувалися лише чотири серед них, і на кожне присяжні відповіли ствердно... Питання, що були коротко сформульовані й ідентичні щодо всіх підсудних, не стосувалися жодних точних чи конкретних обставин, які могли б дозволити заявникові зрозуміти, чому він був визнаний винним. Відтак ця справа відрізняється від справи Папон..., у якій суд присяжних посилався на відповіді присяжних на кожне із 768 поставлених головою суду запитань, а також на опис встановлених фактів і застосованої статті кримінального кодексу...

97. Звідси випливає, що, навіть у поєднанні з обвинувальним висновком, поставлені в цій справі запитання не дозволяли заявникові з'ясувати, які з доказів і фактичних обставин, обговорених на судовому розгляді, спонукали присяжних ствердно відповісти на чотири запитання щодо нього. Таким чином, заявник не міг, приміром, чітко розмежувати для себе співвідповідачів у ступені їхньої участі в скоєнні злочину; з'ясувати сприйняття присяжними його конкретної ролі стосовно інших підсудних; зрозуміти, чому злочин кваліфікувався саме як умисне

вбивство (assassinat), а не вбивство (meurtre); визначити, які чинники спонукали присяжних до висновку, що участь двох із числа підсудних у ймовірних діях була обмеженою, що потягло за собою м'якший вирок; або розібратися, чому в його справі було враховано обтяжливий чинник умисного втручання щодо спроби вбивства партнера А. С. Цей недолік виявився ще більш проблематичним, оскільки справа була як фактично, так і юридично складною, і судовий процес тривав понад два місяці, з 17 жовтня 2003 року до 7 січня 2004 року. Упродовж цього часу багато свідків та експертів дали свої показання.

98. У зв'язку з цим слід наголосити, що чіткі запитання присяжним були необхідною умовою для того, щоб заявник зрозумів будь-який вирок, винесений проти нього. Понад те, оскільки причетних до справи було більше ніж один обвинувачений, запитання повинні були максимально стосуватися кожної особи.

99. Нарешті, слід зазначити, що бельгійська система не передбачає звичайного оскарження рішень суду присяжних. Оскарження до касаційного суду стосується лише питань права і відповідно не надає обвинуваченому адекватного роз'яснення причин його засудження. Що стосується статті 352 КПК, яка передбачає, що якщо присяжні припустилися суттєвої помилки, то суд присяжних має припинити розгляд справи і відкласти її до наступного засідання для розгляду новим складом присяжних, то цей підхід, як визнається урядом (див. пункт 31 вище), використовується лише зрідка.

100. Як висновок, заявникові не було надано достатніх гарантій, які б дозволили йому зрозуміти, чому він був визнаний винним. Оскільки провадження не було справедливим, мало місце порушення пункту 1 статті 6 Конвенції.

► **«Лерміт проти Бельгії» (Lhermitte v. Belgium) [ВП],
34238/09, 29 листопада 2016 року.**

75. Суд спочатку зауважує, що хоча ця справа стосується причин, за яких заявниця була визнана винною і засуджена до довічного ув'язнення за умисне вбивство п'яти своїх дітей, питання, що стоїть перед ним, не стосується ні того, чи були ці дії вчинені і як саме (що було встановлено і визнано заявницею), ані правової характеристики правопорушень чи тяжкості вироку. Проблема, у якій необхідно розібратися в цій справі, полягає в тому, чи вдалося заявниці зрозуміти причини, через які присяжні визнали, що вона несе відповідальність за свій тодішній вчинок, хоча експерти-психіатри дійшли одностайного протилежного висновку і наприкінці розгляду справи в суді присяжних надали новий звіт...

76. Суд зауважує, що на початку судового розгляду обвинувальний акт був зачитаний повністю. Також було вказано на характер злочину, що слугувало підставою для обвинувачення, та інші обставини, які могли посилити чи пом'якшити вирок. Справа проти заявниці тоді була предметом змагального спору, розглядався кожен елемент доказів, а відповідач за підтримки адвоката мав можливість викликати свідків і відповісти на почуті свідчення. Запитання, які наприкінці десятиденного слухання голова суду поставив дванадцятьом присяжним, були зачитані, а сторонам були надані копії.

77. Що стосується сукупного впливу обвинувального висновку та запитань до присяжних у цій справі, Суд зазначає, по-перше, що обвинувальний акт обсягом у п'ятдесят одну сторінку містив точний опис послідовності подій, здійснених кроків та отриманих у ході розслідування доказів, а також судово-медичні звіти. Значна його частина стосувалася особистої історії та сімейного життя заявниці, мотивів і причин, які підштовхнули її до вбивства, особливо у світлі експертних оцінок її психологічного та психічного стану... Водночас Суд зазначає, що обвинувальний акт недостатньо мірою сприяв усвідомленню вироку, який мали винести присяжні, оскільки він був поданий ще до судового розгляду, що є надважливою ланкою провадження в суді присяжних... Понад те, на підставі викладених в обвинувальному акті фактів та їхньої цінності в сприянні усвідомленню вироку, Суд не може припускати, чи вплинули такі висновки на хід обговорення і рішення, що насамкінець були ухвалені судом присяжних. Положення статті 6 вимагають, зокрема, не так усвідомлення тих причин, які спонукали судові слідчі органи передати справу до суду присяжних, а скоріше тих обставин, що переконали присяжних після судового розгляду за їхньої присутності винести обвинувальне рішення.

78. Що стосується поставлених присяжним п'яти запитань у даній справі, то вони відповіли на перші два з них ствердно, а на п'яте негативно. Перше і головне запитання стосувалося винуватості заявниці, друге обтяжливих обставин умисного наміру, а п'яте (всупереч тому, що заявниця, як виглядає, стверджувала...) – її нинішнього психічного стану; інші запитання були допоміжними і, зрештою, позбавлені мети.

79. Суд зазначає, по-перше, що адвокат заявниці не висловила жодних заперечень щодо ознайомлення присяжних із запитаннями голови суду, не прагнула ні вносити поправки, ні пропонувати якісь інші. Понад те, оскільки перше запитання стосувалося провини заявниці, позитивна відповідь обов'язково передбачала б визнання присяжними її відповідальності за тодішній вчинок. Тому заявниця не може стверджувати, що вона не могла усвідомити позицією присяжних.

80. Слід визнати, що присяжні не пояснили підстави свого висновку, і це стало предметом скарги заявниці. Суд, однак, нагадує, що дотримання вимог справедливого судового розгляду повинно оцінюватися на підставі судового провадження в цілому шляхом перевірки того, чи дана процедура у світлі всіх обставин справи дала змогу обвинуваченій особі усвідомити, чому він або вона визнані винними... Така оцінка в цій справі може виявити низку чинників, покликаних розвіяти будь-які сумніви заявниці щодо винесення присяжними вироку про її кримінальну відповідальність на момент події. Суд зауважує, що розслідування із самого початку зосереджувалося на особистій історії, характері та психологічному стані заявниці при скоєнні вбивств, як показано в обвинувальному акті, значна частина якого була присвячена саме цьому питанню. Понад те, не лише змагальність судового процесу за присутності відповідача та її адвоката, але, передусім, поява нових свідчень, а саме – наданих особистим психіатром заявниці листів, спонукали голову суду замовити ще одну психіатричну експертизу... Після цього експерти-психіатри змінили думку і прийшли з новими висновками... Зрозуміло, що слухання на судовому засіданні завжди є вирішальною

складовою провадження в суді присяжних. Та в цій справі питання кримінальної відповідальності заявниці було дійсно центральним у слуханні.

81. Суд також зазначає, що вирок, винесений судом присяжних у складі дванадцяти членів журі разом з трьома професійними суддями, також містить міркування, здатні допомогти заявниці розібратися, чому присяжні визнали її кримінально відповідальною. Отже, з огляду на психологічні проблеми заявниці та можливі чинники, які призвели до скоєння нею того, що вона скоїла, суд присяжних чітко вказав як на її рішучість вчинити вбивства, так і на холонокровну манеру їхнього здійснення... Це був логічний висновок з огляду на відповіді присяжних на запитання. Понад те, касаційний суд не тлумачив винесений вирок жодним іншим способом, оскільки вважав, що висновок щодо холонокровності дій заявниці та її рішучості вчинити злочин сформував позицію суду присяжних тією мірою, щоб вони визнали її кримінально відповідальною на момент вбивства...

82. На думку Суду, та обставина, що остаточне рішення суду було написано професійними суддями, які не були присутні на обговореннях питання про провину, не може ставити під сумнів цінність і вплив наданих заявниці роз'яснень. Суд передусім зазначає, що пояснення були надані одразу із завершенням засідання присяжних, оскільки рішення про винесення вироку було виголошено 19 грудня 2008 року. Він також зазначає, що, хоча відповідне рішення підготували професійні судді, у них була нагода отримати зауваження дванадцяти присяжних, які фактично сиділи поруч з ними при обговоренні вироку, і чий імена вказані в судовому рішенні. Насамкінець, професійні судді були особисто присутні на судовому засіданні і відтак були зобов'язані розставити по своїх місцях всі зауваження.

83. Фактом залишається те, що заявниця розкритикувала відсутність конкретних пояснень щодо розбіжностей між думкою присяжних, які визнали її кримінально відповідальною, і висновком трьох експертів-психіатрів, які у своєму останньому звіті висловили однакову думку, що заявниця «на момент подій страждала на серйозний психічний розлад, що робив її нездатною контролювати свої дії»... До того ж самі експерти занизили значимість власних висновків твердженням про те, що їхні відповіді відображали особисті погляди, та визнали, що «вони є лише обґрунтованою думкою, а не доконаною науковою істиною»..., Суд вже дійшов висновку, що заяви експертів-психіатрів у суді присяжних становлять лише частину запропонованих присяжним доказів. Та обставина, що присяжні не зазначили причин, які спонукали їх дійти думки, що суперечить останньому звіту психіатрів на користь заявниці, не перешкоджала заявниці розібратися (як зазначалося вище) у причинах рішення про визнання її кримінально відповідальною.

84. У висновку, з урахуванням усіх обставин Суд вважає, що заявниці були надані достатні для розуміння обвинувального вироку проти неї засоби захисту.

85. Отже, було відсутнє порушення пункту 1 статті 6 Конвенції.

Додаткове провадження на тих самих фактичних підставах

► «Сергей Золотухін проти Росії» (Sergey Zolotukhin v. Russia) [ВП], 14939/03, 10 лютого 2009 року.

82. Суд дотримується думки, що статтю 4 Протоколу № 7 слід розуміти як заборону на переслідування або віддання до суду за друге «правопорушення», якщо воно постає з тотожних фактів або фактів, які по суті є однаковими.

83. Гарантія, закріплена в статті 4 Протоколу № 7, набирає чинності з початком нового судового переслідування в тому разі, якщо ухвалений раніше виправдальний чи обвинувальний вирок уже став *res judicata*. Наявні на цьому етапі матеріали обов'язково міститимуть у собі й те рішення, у силу якого завершено попередню «кримінальну процедуру», а також перелік звинувачень, висунутих проти заявника в новому провадженні. Зазвичай ці документи мають містити виклад фактів, що стосуються як того правопорушення, за яке заявника вже засуджено, так і правопорушення, у скоєнні якого заявника ще тільки обвинувачують. На думку Суду, такий виклад фактів є належним відправним пунктом для розв'язання питання про те, чи були факти, що фігурують у двох провадженнях, ідентичними або по суті однаковими. Суд підкреслює, що не має значення, які частини нового обвинувачення будуть зрештою підтримані або відхилені в ході подальшого судового розгляду, оскільки в статті 4 Протоколу № 7 міститься гарантія щодо непритягнення до суду або можливого притягнення до судової відповідальності в межах нового провадження, яка, проте, не є заборорою на повторне засудження або виправдання...

84. Тому дослідження Суду має бути зосереджене на тих фактах, які є сукупністю конкретних фактичних обставин, пов'язаних з тим же самим підсудним, і нерозривно зв'язаних між собою в часі й просторі, що має бути доведене для забезпечення обвинувального вироку або порушення кримінальної справи...

97. Факти, що послужили приводом для висунення заявникові адміністративних обвинувачень, були пов'язані з порушенням громадського порядку у вигляді вживання лайки на адресу співробітників міліції пані Ю. і капітана С. й у відштовхуванні останнього. Ті ж факти склали основний елемент обвинувачення за статтею 213 Кримінального кодексу, відповідно до якого заявник порушив громадський порядок через вживання нецензурної лайки, погрози застосування насильства до капітана С. і вчинення йому опору. Отже, факти в обох провадженнях відрізнялися лише в одному елементі – погрозі застосування насильства, яку не згадували під час першого судового розгляду. Тому Суд доходить висновку, що кримінальне обвинувачення за частиною 2 «б» статті 213 повністю охоплювало ознаки скоєння правопорушення, передбаченого статтею 158 Кодексу про адміністративні правопорушення, або ж, інакше кажучи, що правопорушення, кваліфіковане як «дрібне хуліганство», не містило якихось ознак, що не містяться в такому складі, як «хуліганство». Стосовно цілей статті 4 Протоколу № 7, фактичну сторону кожного з двох правопорушень слід розглядати як однакову по суті. Як Суд наголошував вище, фактична сторона кожного з двох правопорушень слугує єдиним відправним пунктом для їхнього порівняння, а тому аргументи

уряду про те, що вони відрізняються за суворістю передбаченого покарання, для цього дослідження не є суттєвими...

109. Адміністративне рішення від 4 січня 2002 року було надруковане на стандартному бланку, у якому була позначка про те, що воно не підлягає оскарженню й набирає чинності негайно... Однак, навіть якщо припускати, що його можна було оскаржити протягом десяти діб з моменту ухвалення, як заявляв уряд, то по закінченні цього строку воно набуло сили *res judicata*. Яких-небудь інших, звичайних засобів правового захисту в розпорядженні сторін не було. Отже, адміністративне рішення стало «остаточним», відповідно до автономного змісту Конвенції, вже 15 січня 2002 року, тимчасом як кримінальне переслідування розпочалося 23 січня 2002 року...

110. ... Суд повторює, що стаття 4 Протоколу № 7 не зводиться лише до прав не бути двічі покараним, але й надає право не бути підданим двічі судовому переслідуванню чи суду... Стаття 4 Протоколу № 7 застосовна навіть у тому випадку, коли стосовно особи порушено переслідування, яке зрештою не призвело до його засудження. Суд повторює, що стаття 4 Протоколу № 7 містить три самостійні гарантії й передбачає, що ніхто не може (i) підлягати суду (ii) бути притягненим до суду чи (iii) покараним за одне й те саме правопорушення...

111. Заявник у цьому випадку був остаточно засуджений за дрібне хуліганство й відбув призначене за нього покарання. Пізніше його було обвинувачено в порушенні громадського порядку й узято під варту. Розгляд тривав понад десять місяців, протягом яких заявник брав участь у проведенні розслідування й судовому процесі. Отже, той факт, що він був зрештою виправданий за висунутим обвинуваченням, не применшує значення його твердження про те, що це обвинувачення й притягнення до суду було повторним...

116. Виправдувальний вирок за обвинуваченням заявника за частиною 2 статті 213 Кримінального кодексу не був заснований на тому факті, що його вже віддали до суду за ті ж дії відповідно до Кодексу про адміністративні правопорушення. Посилання на завершене 4 січня 2002 року адміністративне провадження, наведене в тексті вироку від 2 грудня 2002 року, є простим зазначенням того факту, що це провадження мало місце. З іншого боку, як стає зрозумілим з тексту вироку, районний суд, дослідивши докази щодо заявника, виявив, що вони не відповідають кримінально-процесуальним стандартам доведення. Отже, його виправдали на підставах матеріально-правового, а не процесуального характеру...

119... Суд вважає, що виправдання заявника за обвинуваченням, передбаченим пунктом 2 статті 213 Кримінального кодексу, не позбавляє його статусу «потерпілого» з ймовірного порушення статті 4 Протоколу № 7.

121. У світлі вищевикладеного, Суд вважає, що кримінальна справа, відкрита щодо заявника відповідно до пункту «б» частини 2 статті 213 Кримінального кодексу, по суті стосувалася того самого правопорушення, за яке його вже засудили на підставі остаточного рішення, ухваленого відповідно до статті 158 Кодексу про адміністративні правопорушення.

122. Отже, статтю 4 Протоколу № 7 було порушено.

ПРИПИНЕННЯ ПРОВАДЖЕННЯ

► «Пантелесенко проти України» (Panteleyenko v. Ukraine), 11901/02, 29 червня 2006 року.

70. ... У цій справі судові рішення про закриття кримінального провадження проти заявника були сформульовані таким чином, що з них безсумнівно випливало, що заявник скоїв злочин, у якому його звинувачували. Зокрема, Деснянський суд зазначив, що матеріали справи містять достатньо доказів для встановлення факту підробки заявником нотаріального документа та вчинення недійсної нотаріальної дії, тож єдиною причиною для припинення провадження є недоцільність переслідування незначного правопорушення... На думку Суду, формулювання Деснянського суду самі собою були достатніми для встановлення факту порушення презумпції невинуватості. Той факт, що позов заявника про компенсацію відхилено на підставі висновків, зроблених у ході кримінального провадження, тільки загострив ситуацію. Хоча Деснянський суд зробив свій висновок після слухання, проведеного в присутності заявника, попередні провадження були не кримінальними за природою, і їм бракувало багатьох елементів, зазвичай властивих кримінальному процесу. У зв'язку з цим не можна дійти висновку, що судовий процес закінчився чи мав закінчитися «доведенням вини заявника відповідно до закону». За таких обставин, Суд вважає, що аргументи, представлені Деснянським судом, підтверджені під час апеляційного розгляду, а також відхилення клопотання заявника про компенсацію на тих же підставах становлять порушення принципу презумпції невинуватості.

Див. також ОБВИНУВАЧЕННЯ, УГОДА З ПРАВОСУДДЯМ ТА ПРИПИНЕННЯ ПРОВАДЖЕННЯ (Припинення провадження) вище.

ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ

► «Ілашку та інші проти Молдови і Росії» (Ilaşcu and Others v. Moldova and Russia) [ВП], 48787/99, 8 липня 2004 року.

461. Вимога законності, передбачена пунктом 1 (а) статті 5 («законне ув'язнення», призначене «відповідно до процедури, встановленої законом»), не задовольняється лише дотриманням відповідного національного законодавства. Внутрішнє законодавство має відповідати положенням Конвенції, включно із загальними принципами, викладеними або припустимими в ній, зокрема принципом верховенства права, який прямо згадується в преамбулі Конвенції. Поняття, що лежить в основі висловлювання «згідно зі встановленою законом процедурою», є саме тією справедливою і належною процедурою, за якої будь-яка дія, що позбавляє особу волі, має призначатися і виконуватися уповноваженим органом і не може бути свавільною...

До того ж, оскільки мета статті 5 полягає в захисті особи від свавілля..., «засудження» не може бути результатом грубої відмови в правосудді...

Суд також посилається на свої висновки за статтею 3 Конвенції щодо характеру провадження у «Верховному суді Придністровської Молдовської Республіки» (див. пункт 436 вище).

462. Суд, таким чином, вважає, що жоден із заявників не був засуджений «судом», і що призначене наприкінці провадження (як це відбулося в даній справі) покарання у вигляді позбавлення волі, ухвалене таким судовим органом, як «Верховний суд ПМР», не можна вважати «законним ув'язненням», призначеним «відповідно до процедури, встановленої законом».

► «Башкая і Окчуоглу проти Туреччини» (Başkaaya and Okçuoğlu v. Turkey) [ВП], 23536/94, 8 липня 1999 року.

42... другий заявник скаржився на те, що він був засуджений до позбавлення волі відповідно до положення розділу 8 (2), яке чітко застосовувалося для винесення вироку редакторам, тоді як видавці могли бути покарані лише штрафом. У зв'язку з цим уряд наголосив, що застосування розділу 8 (2) до видавців, як правило, відкриває можливість ухвалення більш сприятливого вироку, ніж за статтею 8 (1). Хоча це може бути так, виявляється, що розділ 8 (2) являв собою спеціальний закон щодо винесення вироків редакторам і видавцям, і що винесений у цій справі видавцю-заявнику вирок ґрунтувався на широкому тлумаченні (за аналогією) правила в тій самій частині, що стосується винесення вироку редакторам.

За цих обставин Суд вважає, що призначення покарання у вигляді ув'язнення другому заявникові було несумісним з принципом «ніякого покарання без закону», закріпленим у статті 7.

► «Бемер проти Німеччини» (Böhmer v Germany), 37568/97, 3 жовтня 2002 року.

61. Суд насамперед відзначає, що відповідно до статті 56 Кримінального кодексу виконання вироку, який передбачає позбавлення свободи, призупиняють, якщо можна розраховувати, що вирок служитиме засудженому як попередження, і що він не здійснюватиме нові злочини в майбутньому, навіть без впливу, спричиненого відбуванням покарання. Роблячи такий прогноз, кримінальний суд має враховувати особу засудженого, його попередню історію, обставини скоєного ним правопорушення, його поведінку після порушення, умови його життя та наслідки, яких можна очікувати у зв'язку з відстрочкою.

62. Суд готовий вважати... що рішення про скасування відстрочки, оскільки воно спирається на оцінці минулих подій у тому, що засуджений не справдив очікувань, якими було обґрунтовано таку відстрочку, може бути не більш як корекцією первісного прогнозу.

63. Частина 1 статті 56f Кримінального кодексу, однак, вимагає, щоб суд ґрунтував цю оцінку на висновку про те, що дана особа скоїла кримінальне правопорушення в період пробації.

64. У цій правовій ситуації мотиви, наведені в рішенні апеляційного суду, не обмежувалися оцінкою особи заявника або характеристикою «підозри» в тому, що заявник під час випробувального терміну скоїв кримінальне правопорушення.

65. На думку Суду, апеляційний суд, засідаючи як інстанція, що здійснює нагляд за виконанням покарань, узяв на себе роль Гамбурзького окружного суду – суду належної юрисдикції для ухвалення рішень у першій інстанції – і недвозначно заявив про те, що заявник є винуватим у скоєнні кримінального правопорушення. Це засвідчує чітке формулювання його «упевненості» в тому, що заявник вчинив шахрайство... Цей висновок підкріплюється тією обставиною, що апеляційний суд постановив вислухати свідчення відповідно до статті 308 Кримінально-процесуального кодексу, а у своєму рішенні дав суттєву і детальну оцінку доказової сили цих свідчень...

69. За таких обставин Суд вважає, що мотивувальна частина рішення Гамбурзького апеляційного суду від 14 жовтня 1996 року порушила презумпцію невинуватості, яка є характерною рисою вимоги проведення справедливого судового розгляду.

► «Геерінґс проти Нідерландів» (Geerings v. Netherlands), 30810/03, 1 березня 2007 року.

43. ... Після того, як вина обвинувачуваного в скоєнні такого правопорушення належним чином доведена, не можна застосовувати пункт 2 статті 6 у зв'язку з твердженнями щодо особи обвинуваченого і його поведінки в ході призначення покарання, якщо лише характер і ступінь таких звинувачень не дорівнює висуненню нового «обвинувачення» за автономним змістом цього поняття в Конвенції...

44. Суд у низці справ був готовий розцінювати конфіскаційне провадження, що здійснюватиметься внаслідок засудження, як таке, що становить частину процедури призначення покарання і, отже, виходить за межі застосування пункту 2 статті 6 (див., зокрема, «Філліпс» (*Phillips*)... і «ван Офферен проти Нідерландів» (*Van Offeren v. the Netherlands*...)). Спільними для цих справ рисами є те, що заявника засуджено за правопорушення у сфері обігу наркотиків; що його і далі підозрювали в скоєнні додаткових правопорушень, пов'язаних із наркотиками; що йому очевидно належало майно, джерело походження якого не могло бути встановлене, і що це майно, як можна було обґрунтовано припустити, було набуто в результаті протиправної діяльності, а також те, що заявник не надав задовільного альтернативного пояснення.

45. Ця справа має додаткові характеристики, що відрізняють її від справ «Філліпс» і «Ван Офферен».

46. По-перше, апеляційний суд встановив, що заявник дістав неправомірну вигоду внаслідок відповідних злочинів, хоча в цій справі не доведено, що він мав якесь майно, джерело походження якого він не міг достатньо пояснити. Апеляційний суд дійшов такого висновку, гіпотетично екстраполюючи на основі суміші фактів і суджень, що містилися в поліційних звітах.

47. Суд вважає, що «конфіскація», яка є результатом засудження, або, якщо вживати той самий вислів, що й у Кримінальному кодексі Нідерландів, «позбавленням

переваг, здобутих протиправним шляхом», є заходом (*maatregel*), який не можна застосовувати до майна, щодо перебування якого в розпорядженні відповідної особи немає відомостей, а тим більше, якщо цей захід пов'язаний зі злочинним діянням, в учиненні якого особа фактично не була визнана винуватою. У разі, якщо не встановлено поза розумним сумнівом, що відповідна особа справді скоїла такий злочин, і якщо факт здобуття якоїсь переваги протиправним або іншим шляхом не може бути встановлений, то такий захід може бути обґрунтований лише наявністю презумпції винуватості. А це навряд чи можна вважати сумісним з пунктом 2 статті 6...

48. По-друге, на відміну від справи «Філіпс» і «Ван Офферен», оспорювана постанова стосувалася саме злочинів, щодо яких заявника насправді виправдано.

49. ... Пункт 2 статті 6 закріплює загальну норму, відповідно до якої після остаточного виправдання не припустимо вже навіть висловлювати підозри щодо невинуватості обвинуваченого.

50. У висновку апеляційного суду, втім, не просто висловлено підозри. Він рівнозначний встановленню винуватості заявника, хоч заявникову вину й «не доведено в законному порядку»...

51. Отже, мало місце порушення пункту 2 статті 6.

ВИПРАВДАННЯ

Обов'язковість дотримання

► «Асанідзе проти Грузії» (*Assanidze v. Georgia*) [ВП], 71503/01, 8 квітня 2004 року.

172. Державні органи Аджарії тримали заявника під вартою для цілей, зазначених у пункті 1(с) статті 5, з 11 грудня 1999 року, тобто дня, коли його обвинувачено у вчиненні злочину в новому кримінальному провадженні... Однак це провадження закінчилося тим, що 29 січня 2001 року його виправдав і розпорядився негайно звільнити Верховний суд Грузії... Відтоді заявник залишався під вартою, попри те, що розгляду його справи не поновили і не було видано жодного наказу щодо подовження строку ув'язнення. Отже, з 29 січня 2001 року не було передбаченої законом чи судом підстави для тримання заявника під вартою, і тому воно не може бути виправдане жодним із підпунктів пункту 1 статті 5 Конвенції...

174. Як видно з матеріалів справи, центральні державні органи самі неодноразово вказували на брак підстав для тримання заявника під вартою. Центральні судові та адміністративні органи прямо заявляли аджарській владі, що позбавлення заявника свободи є свавільним актом за національним законодавством та статтею 5 Конвенції. Однак їхні численні нагадування та телефонування з вимогою звільнити заявника залишалися без відповіді...

175. Суд вважає, що тримання особи під вартою впродовж невизначеного і непередбачуваного періоду, якщо таке тримання не ґрунтується на конкретному положенні закону або судовому рішенні, є несумісним із принципом правової

визначеності... та свавільним і суперечить основоположним принципам верховенства права.

176. Отже, оскільки з 29 січня 2001 року заявника утримували під вартою свавільно, Суд визнає порушення пункту 1 статті 5 Конвенції.

Припущення вини

► «Гіссе проти Франції» (Guisset v France), 33933/96, 26 вересня 2000 року.

68. У цій справі, попри виправдання заявника, суд у справах дисциплінарних проступків (у сфері бюджету і фінансів) прямо зазначив у мотивувальній частині вироку від 12 квітня 1995 року, що заявник «порушив Положення про доходи і видатки державного бюджету і підлягає покаранню, передбаченому статтею 5 Закону від 25 вересня 1948 року (зі змінами)». Суд у цьому зв'язку зазначає, що мотивувальна частина рішення становить єдине ціле з його резолютивною частиною і невід'ємна від неї...

69. Отже, заявник вважався винним і підлягав обкладенню штрафом. Окрім того, суд у справах дисциплінарних проступків (у сферах бюджету і фінансів) відхилив всі його скарги з посиланням на Конвенцію. Відповідно, те, що його зрештою звільнили від визначеного йому покарання, не можна, з урахуванням обставин, за яких скоєно правопорушення, розглядати як засіб виправлення ймовірного порушення.

70. Таким чином, з урахуванням мотивувальної і резолютивної частин рішення суду в справах дисциплінарних проступків (у бюджетно-фінансовій сфері) від 12 квітня 1995 року, Суд зробив висновок, що заявник не втратив статусу «потерпілого» за змістом статті 34 Конвенції...

► «Клеве проти Німеччини» (Cleve v. Germany), 48144/09, 15 січня 2015 року.

59. Суд зазначає, що регіональний суд у своїх обґрунтуваннях виправдання за відсутності доказів встановив, що, з одного боку, конкретні правопорушення, через які заявникові було пред'явлено обвинувачення, не були доведені з певністю, необхідною для засудження за кримінальний злочин. Регіональний суд заявляв, що показання А не переконали його в судовому засіданні в тому, що обвинувачення були цілком вірними, зокрема з погляду на чітке визначення злочинних дій та час їхнього скоєння. Внаслідок невідповідностей у заявах А, неможливо було встановити точні факти, зокрема щодо динаміки дій заявника, як це належить робити задля їхньої класифікації як злочину, щодо кількості вчинків, місця і часових рамок їхнього здійснення. Тому регіональний суд відповідно до закону не вважав заявника винним в інкримінованих йому злочинах, визначених кримінальним кодексом. З іншого боку, всупереч таким висновкам, регіональний суд вважав, що на А не вплинули треті особи, та заявив, що основні описані постраждалою події мають під собою фактичну основу, і що обвинувачений справді сексуально домагався своєї доньки у власному авто.

60. Понад те, при визначенні справжнього значення оскаржуваних заяв у цьому контексті Суд повинен враховувати мову, якою користується регіональний суд. Він зауважує, що при посиланні на «сексуальні домагання» (нім. «sexuelle [n] Übergriffe [n]») регіональний суд використовував загальний, позасудовий термін, який не міститься у визначенні злочинів тяжкого сексуального насильства з боку звинувачуваного заявника, спрямованого на дітей та осіб, доручених йому у зв'язку з вихованням... Таким чином, цей термін справді не містить юридичного визначення кримінальної (на відміну від моральної) відповідності дій заявника.

61. Однак висновок регіонального суду про те, що «обвинувачений фактично сексуально домагався своєї доньки у власному авто», сформульований у пря-молінійній та беззастережній манері. Зміст обвинувачення проти заявника в серйозному сексуальному насильстві над своєю донькою, та ще й у власному авто, не можете не нав'язати читачеві судження про те, що заявник був справді винним у сексуальному насильстві над донькою.

62. Суд також звертає увагу на аргумент заявника про те, що оскаржувані ним заяви регіонального суду мали негативні наслідки зокрема і тому, що сімейний суд у наступному провадженні заборонив йому будь-які контакти зі своєю донькою. У цьому контексті суд посилається на свою вищезгадану практику, згідно з якою висловлювання будь-яких підозр щодо вини, включно з тими, які обґрунтовують виправдання, є несумісними з презумпцією невинуватості після остаточного виправдання заявника. Кожен орган, який прямо чи опосередковано посилається на його кримінальну відповідальність за злочини, у яких він був обвинувачений, повинен дотримуватися положень постанови регіонального суду, який його виправдав...

63.... з огляду на потенційну актуальність аргументів у рішенні кримінального суду для подальших судових розглядів, надзвичайно важливо уникнути в ньому будь-яких міркувань, що припускають, ніби суд вважає обвинуваченого винним навіть за відсутності будь-якої формально виявленої провини. Лише таким чином убезпечений презумпцією невинуватості захист, як це закріплено в пункті 2 статті 6, стає практичним і дієвим...

64. З огляду на ці чинники, Суд вважає, що оскаржувані заяви регіонального суду виходять за рамки простого описання підозр (що залишилися), викладених невдалим термінами. Слід сказати, що за цих обставин вони суперечили або «скасували» виправдання заявника... через висновок про те, що заявник був винний у вчиненні злочинів, у яких він був звинувачений.

65. З огляду на вищевикладене, Суд робить висновок, що мало місце порушення пункту 2 статті 6 Конвенції.

Подальше провадження

► «Рінгвольд проти Норвегії» (Ringvold v. Norway), 34964/97, 11 лютого 2003 року.

38. ... Той факт, що дія, яка може призвести до подання позову про відшкодування збитків згідно з деліктним законодавством, так само включає об'єктивні

складові кримінального правопорушення, не може, попри її тяжкість, давати достатні підстави для того, щоб вважати особу, що ніби відповідальна за дії, розглядані у зв'язку з справою про делікт, такою, якій «висунуте кримінальне обвинувачення». Так само не дає підстав для такої кваліфікації і той факт, що для встановлення цивільно-правових наслідків такого діяння використовують докази, прийняті в межах розгляду кримінальної справи...

... у той час як звільнення від кримінальної відповідальності треба враховувати в розгляді позову про відшкодування, це не має унеможливлувати встановлення цивільно-правового зобов'язання виплачувати відшкодування збитків, що впливає з тих самих фактів, на основі менш суворих критеріїв доведеності...

У цій справі спірна ухвала національного органу про відшкодування збитків, яка була винесена в окремому від виправдувального вироку рішенні, не стверджує ні прямо, ні по суті, що для притягнення заявника до кримінальної відповідальності за обвинуваченнями, які з нього зняли у виправдувальному вироку, були виконані всі умови... Подальший розгляд цивільного позову не був несумісним з цим виправдувальним вироком і не «скасовував» його.

39. Крім того, мета визначення цивільної відповідальності за виплату відшкодування, на відміну від притягнення до кримінальної відповідальності, насамперед полягала в компенсації шкоди і страждань, завданих потерпілій особі. Суму відшкодування – 75000 норвезьких крон – можна було вважати обґрунтованою, з огляду на заподіяну шкоду. Здається очевидним, що ні цілі присудженого відшкодування, ні його розмір не надавав цьому заходів характеру кримінального покарання за змістом пункту 2 статті 6.

40. Виходячи з цього, Суд не вважає, що позов про відшкодування збитків становив висунення заявникові нового «кримінального обвинувачення» після його виправдання.

41. ... Суд повторює, що результат провадження в кримінальній справі не був вирішальним для розв'язання питання про відшкодування. У цій справі ситуація була протилежною: попри виправдання заявника, існувала юридично реальна можливість для присудження компенсації. Попри висновок, досягнутий у рамках кримінальної справи проти заявника, справа про відшкодування не була безпосереднім продовженням першої. У зв'язку з цим її можна чітко відрізнити від тих, ... у яких Суд встановив, що відповідне провадження було наслідком і супутньою обставиною кримінального процесу, і що до першого буде застосовним пункт 2 статті 6.

42. Як підсумок, Суд робить висновок, що до провадження, пов'язаного з позовом про відшкодування, пункт 2 статті 6 не був застосовним до заявника, і тому це положення порушено не було.

► Капетаніос проти Греції (Kapetanios v. Greece), 3453/12, 30 квітня 2015 року.

86. Суд відразу зазначає, що в тому, що стосується природи адміністративних процедур і контексту, у якому приймалися рішення адміністративних судових органів, вони належали до кримінального судочинства... Іншими словами,

протягом процесуальних дій, які привели до ухвалення кримінальними судами виправдувального вироку заявникам, адміністративні суди розглянули відповідно до Конвенції «обґрунтованість» обвинувачень у кримінальній справі; у двох серіях проваджень, кримінальних та адміністративних, передбачені санкції мали каральний характер. До того ж, як випливає з матеріалів справи, факти, у яких обвинувачували заявників, були ідентичними, а складові відповідних порушень – такими самими.

87. Ця справа досить чітко відрізняється від справ, уже розглянутих Судом, де адміністративний орган із дисциплінарними повноваженнями карав за порушення, у яких обвинувачувався державний службовець, після його виправдувального вироку в кримінальному провадженні... У цих випадках дисциплінарне провадження мало певну автономію щодо кримінального, а саме стосовно умов її застосування та мети, що не є каральною... З огляду на цю автономію накладання адміністративної санкції на відповідного службовця не вважалося таким, що не визнає принципу презумпції невинуватості, оскільки рішення адміністративного судового органу не містило заяв про кримінальну відповідальність заявника...

88. У цьому випадку адміністративні судові органи вирішили, оцінивши складові справ по-іншому, ніж кримінальні судові органи, що заявники вчинили ті самі порушення (перевезення контрабанди), щодо яких їх до того було виправдано кримінальними судовими органами. Ці міркування були згодом підтверджені судом останньої інстанції, а саме Державною радою. Враховуючи ідентичність природи двох серій проваджень, предметів розгляду та складових порушень, Суд вважає, що вищезгаданий висновок адміністративних судових органів порушив принцип презумпції невинуватості заявників, уже встановленої виправдальними вироками кримінальних судових органів. Відповідно, мало місце порушення пункту 2 статті 6 Конвенції.

Точність офіційних документів

► «Джемалеттін Джанлі проти Туреччини» (Cemalettin Canli v. Turkey), 22427/04, 18 листопада 2008 року.

40. Для цієї справи особливе значення має те, що ці Положення дозволяють поліції зберігати у своїх архівах інформацію щодо осіб, обвинувачених у серйозних правопорушеннях, зокрема про членство в незаконних організаціях, тобто таке правопорушення, щодо якого заявникові колись висували обвинувачення, але згодом, 1990 року, зняли його.

41. Ці Положення також містять вказівки щодо коригування і контролю правильності інформації, що зберігається в поліцейських досьє. Згідно з ними, поліція зобов'язана внести до своїх досьє всю інформацію щодо результатів будь-якого кримінального провадження, пов'язаного з такими обвинуваченнями...

42. Проте, як зазначено вище, викладені у звіті відомості були не тільки помилковими, але й не мали жодної згадки про виправдання заявника і закриття кримінальної справи. Крім того, коли 2003 року цей звіт було надіслано до суду Анкари, то винесені в 1990 році рішення до нього не внесли. Ці недоліки, на думку

Суду, суперечили однозначним вимогам Положень про поліцію й призвели до ліквідації ряду істотних процесуальних гарантій, передбачених національним законодавством для захисту прав заявника відповідно до статті 8 Конвенції.

43. Отже, Суд вважає, що підготовка і подання поліцією відповідного звіту до суду Анкари не були здійснені «згідно з законом», за змістом пункту 2 статті 8 Конвенції.

ДОСТУП ДО ПРОТОКОЛІВ СУДОВИХ ЗАСІДАНЬ

► «З. проти Фінляндії» (Z v. Finland), 22009/93, 25 лютого 1997 року.

111. Щодо оскаржуваного відкриття широкого доступу до розглядуваних відомостей медичного характеру, починаючи з 2002 року, Суд відзначає, що наказ про встановлення десятилітнього терміну нерозголошення не відповідає побажанням або інтересам сторін у судовому процесі, які всі без винятку клопотали про триваліший термін...

112. Суд не переконаний, що, призначаючи термін у десять років, національний суд приділив достатню увагу інтересам заявниці. Слід пам'ятати, що внаслідок оприлюднення відповідної інформації в судовому процесі без її згоди, її право на повагу до особистого й сімейного життя вже зазнало серйозного втручання. Подальше втручання, якого б вона зазнала, якщо медичні відомості про неї стали б надбанням гласності за десять років, не мало б підстав, які б можна було визнати за достатні, щоб переважати її інтерес у збереженні конфіденційності медичних відомостей протягом тривалішого часу. Якщо рішення дозволити такий доступ до цих матеріалів, починаючи з 2002 року, буде виконане, це дорівнюватиме непропорційному втручанням в її право на повагу до її особистого й сімейного життя, що порушує статтю 8...

► «Краксі проти Італії (№ 2)» (Craxi v. Italy), 25337/94, 17 липня 2003 року.

75. Суд нагадує, що в цій справі відбулося розголошення інформації приватного характеру, несумісне зі статтею 8 Конвенції... Звідси випливає, що після того, як тексти стенограм здали на зберігання до канцелярії під її відповідальність, органи влади не виконали свого зобов'язання дбати про їхнє безпечне зберігання з метою гарантувати право заявника на повагу до його особистого життя. Суд, окрім цього, зауважує, що в цьому випадку, здається, не було проведено ефективного розслідування з метою встановлення обставин, за яких журналісти дістали доступ до записів розмов заявника і, за потреби, покарання осіб, відповідальних на такі недоліки.

76. ... Отже, мало місце порушення статті 8 Конвенції...

Розділ 16

Апеляція

ДОТРИМАННЯ ВИМОГ СТАТТІ 6

► **«Дорадо Баулде проти Іспанії» (Dorado Baúlde v. Spain) (ухв.), 23486/12, 1 вересня 2015 року.**

18. Що стосується скарги заявника за статтю 13 у поєднанні зі статтю 6 Конвенції, Суд нагадує, що ні стаття 6 Конвенції, ні стаття 13 не гарантують як таке право на оскарження чи право на другий рівень юрисдикції...

► **«Росс проти Сполученого Королівства» (Ross v. United Kingdom) (ухв.), 11396/85, 11 грудня 1986 року.**

3. ... Хоча стаття 6 ... не гарантує оскарження в порядку кримінального провадження, якщо національне право передбачає можливість подати апеляцію у зв'язку з встановленням обґрунтованості кримінального обвинувачення, то гарантії статті 6 ... застосовні й до апеляційного провадження, оскільки воно становить частину цілого процесу розв'язання питання про обґрунтованість оспорюваного кримінального обвинувачення...

► **«Гаджієв проти Азербайджану» (Hajiyev v. Azerbaijan), 5548/03, 16 листопада 2006 року.**

39. Суд вважає, що ступінь розуміння заявником системи правозастосування належить оцінювати в той час, коли він спробував скористатися даним засобом правового захисту... Перехідний закон передбачав можливість перегляду його справи «апеляційним або Верховним судом». Це формулювання... навряд чи могло дати заявникові чітке розуміння того, що його апеляція в компетенції Верховного суду як касаційної інстанції, а відтак він оминув апеляційну інстанцію, до якої зазвичай могли звертатися інші засуджені відповідно до запроваджених новим КПК правил кримінального судочинства.

40. Заявник подав свою повну апеляційної скаргу 7 березня 2002 року. Попри те, що потому він кілька разів подавав цю ж апеляцію, з огляду на відсутність в апеляційного суду компетенції для її розгляду вона не була ані розглянута по суті, ані відхилена на підставі формального рішення суду. До того ж, після неодноразових запитів заявника працівник канцелярії апеляційного суду своїми листами від 24 жовтня і 27 листопада 2002 року двічі запевняв, що його справа невдовзі буде розглянута. Аж до 31 березня 2004 року, тобто впродовж понад двох років після подання апеляції, апеляційний суд чітко не інформував заявника про те,

що його апеляція належить до компетенції Верховного, а не апеляційного суду. Навпаки, йому давали зрозуміти, що його справу дійсно розглядає апеляційний суд, хоча і зі значним запізненням.

41. Суд також зазначає, що в той самий час справи трьох інших осіб, які опинилися в подібному з процесуального погляду становищі, відповідно до згаданої норми перехідного закону й у порядку апеляції справді розглянув апеляційний суд...

42. Аргументи уряду про те, що ці три справи суттєво відрізнялися від справи заявника, Суд не переконали...

43. За таких обставин Суд робить висновок, що з огляду на неоднозначність положень перехідного закону і відсутність чіткого тлумачення відповідних положень національними судами, а також на наявність принаймні трьох прецедентів повторного розгляду справ в апеляційному суді на підставі перехідного закону, заявник міг обґрунтовано вважати, що розгляд його апеляційної скарги має здійснити саме апеляційний суд...

45. Проте понад два роки апеляційний суд не вдавався ні до розгляду апеляційної скарги заявника шляхом відкриття апеляційного провадження, ні офіційно її не відхилив через брак належної компетенції. Як зазначено вище, лист від 31 березня 2004 року за підписом працівника канцелярії апеляційного суду відповідно до внутрішнього законодавства не є офіційним рішенням цього суду.

46... На момент подання апеляції і впродовж наступних двох років заявникові не було надано достатніх механізмів захисту, що дозволили б запобігти непорозумінню з приводу процедури, якою він міг би скористатися відповідно до перехідного закону, що спонукало його вірити в можливість розгляду його справи апеляційним судом. З урахуванням особливостей цієї справи, Суд вважає, що апеляційний суд мав ужити заходи для того, щоб заявник міг практично скористатися з права, яке йому надавав перехідний закон. Проте апеляційний суд цього не зробив. Суд також вважає, що за вказаних обставин не можна було зобов'язати заявника звертатися до Верховного суду.

47. З урахуванням наведеного вище, Суд робить висновок, що заявник зазнав обмеження свого права на доступ до суду і, таким чином, права на справедливий судовий розгляд.

Тому Суд відхиляє попереднє заперечення уряду й ухвалює по суті справи, що мало місце порушення пункту 1 статті 6.

► **Баяр і Гюрбюз проти Туреччини (Bayar and Gürbüz v. Turkey), 37569/06, 27 листопада 2012 р.**

43. По суті, у світлі рішення Конституційного суду... Суд вважає законною ціль, яку переслідувало обмеження права на доступ до суду, аби уникнути надмірного обтяження касаційного суду справами меншої важливості...

45. По суті, у будь-якому випадку, Суд вважає, що кримінальне провадження в Туреччині має певні особливості. По-перше, на відміну від вищезгаданої справи, де питання заявниці розглядалося не тільки судом першої інстанції, але також окружним судом, уповноваженим приймати апеляції, де обидва суди мали повну

юрисдикцію... справа заявників розглядалася тільки в одній інстанції. Крім того, у практиці судової системи Туреччини не рідко контроль, що його здійснює касаційний суд, не обмежується питаннями права... Тому суд зазначає, що в турецькому праві, так само як і у французькому праві, касаційний суд зв'язаний фактами, встановленими в судах попередніх інстанцій, і його компетенція обмежена законом; крім того, він не має завдання контролювати належність зв'язку між цими фактами і висновком, якого дійшли судді... зокрема, оскільки система кримінальної юстиції Туреччини наразі має два ступені судочинства.

46. Крім того, Суд зазначає, що Конституційний суд Туреччини критикував другий параграф статті 305 Кримінально-процесуального кодексу, зокрема, зауваживши, що «у випадку нанесення шкоди, меншої за визначену суму, факт обмеження права підсудних подати касаційну скаргу без врахування характеристик присудженого покарання та наслідків щодо відшкодування, які можуть бути в наявності, не можна вважати сумісним із статтями 2 і 36 Конституції»...

47. Суд поділяє цю думку, ще й тому, що порушення по суті справи не може бути віднесене до категорії незначних правопорушень: йшлося про друк або публікацію «деклараций або брошур терористичних організацій» – дії, які за пунктом 2 статті 6 закону про боротьбу з тероризмом підлягали застосуванню закону № 5532 від 29 червня 2006 р. з належними змінами та доповненнями, а отже, ув'язненню на термін від одного до трьох років... Той факт, що заявники отримали покарання у формі штрафів, пояснювався їхніми посадами власника та головного редактора щоденного видання. Крім того, сума штрафу, що застосовується до таких порушень, може бути різною залежно від тиражу видання.

48. Суд також зазначає, що в турецькому кримінальному законодавстві, коли прокурор республіки оскаржує кримінальну кваліфікацію фактів у суді першої інстанції, він має можливість подати касаційну скаргу проти обвинувачуваного... Суд вважає, що обвинувачені, які не мають жодної можливості подати касаційну скаргу, таким чином поставлені в несприятливе становище на відміну від прокуратури, яка може перенести справу до суду вищої інстанції, оскаржуючи кваліфікацію фактів справи. Крім того, обмеження, накладене на заявників щодо суми присудженого їм штрафу, не сумісне з принципом рівності сторін судового процесу з урахуванням мети судового розгляду, а також того, що в кримінальному провадженні вимоги до «справедливого процесу» є суворішими...

49. У світлі всього вищесказаного та з урахуванням усього провадження, а також мети судового розгляду, Суд вважає, що заявників було піддано непропорційному обмеженню їхніх прав на доступ до суду, а отже, право на справедливий суд, гарантоване пунктом 1 статті 6 Конвенції, було порушене по суті. Відповідно, мало місце порушення цього положення.

► «Кромбах проти Франції» (Krombach v. France), 29731/96, 13 лютого 2001 року.

96. Суд нагадує, що Договірні Сторони користуються загалом широкими межами розсуду при оцінці того, як саме здійснюється право, закріплене в статті 2 Протоколу № 7 до Конвенції. Зокрема, перегляд вищим судом вироку може стосуватися як питань права та фактів рішення, так і тільки питань права. Крім того, в окремих країнах обвинувачений, що бажає оскаржити вирок, іноді повинен просити на дозвіл. Однак будь-які зазначені в цьому положенні обмеження права на перегляд судового рішення, що містяться в національному законодавстві, за аналогією з правом на звернення до суду, закріпленим у пункті 1 статті 6 Конвенції, мають законні цілі й не порушують суті цього права... Це правило саме собою відповідає винятку, передбаченому пунктом 2 статті 2 Протоколу № 7 до Конвенції, і підкріплене текстом французької декларації щодо тлумачення статті, де зазначено: «... відповідно до змісту пункту 1 статті 2 Конвенції перегляд вищим судом може зводитися до перевірки правильності застосування права, як наприклад Верховним судом у порядку касації».

97. ... у розглядуваний час... єдиним доступним засобом захисту було оскарження з питань права. Тому на перший погляд норми кримінального законодавства Франції здаються відповідними до положень статті 2 Протоколу № 7 до Конвенції...

98. Однак Суд відзначає, що французька декларація щодо тлумачення Протоколу не стосується статті 636 Кримінально-процесуального кодексу, у якій закріплено, що особа, засуджена заочно, не має права подавати скаргу до касаційного суду. Відповідно, у заявника не було змоги скористатися «засобом захисту» в суді у звичайному змісті цього слова, для оскарження заочного вироку, ухваленого на рівні однієї судової інстанції...

99. Заявник оскаржує..., що його позбавили права оскаржити в касаційному суді дефекти самої процедури заочного судочинства. Як вважає Суд, та обставина, що з обвинувачуваного зняли звинувачення в неповазі до суду, не є в цьому зв'язку вирішальним..., оскільки, хоча зняття цього звинувачення дало заявникові право на повний повторний судовий розгляд у його присутності, покладений на державу відповідний обов'язок у випадку арешту в основному призначений для забезпечення змагальності процесу й дотримання права на захист особи, обвинуваченої в правопорушенні.

100. У цій справі заявник прагнув як висунути свої доводи за пунктами обвинувачення, так і заявити попередній процесуальний протест. Суд звертає увагу на ту обставину, що заявник не мав можливості зажадати перегляду, хоча б у касаційному суді, правомірності відмови суду присяжних у дозволі адвокатам заявника заявити клопотання...

На підставі статей 630 і 639 Кримінально-процесуального кодексу, взятих сукупно..., заявник, з одного боку, не міг представляти свої інтереси за допомогою адвоката в суді присяжних..., а з іншого – подати скаргу до касаційного суду, бо ж був обвинувачуваним заочно. Отже, у заявника не було дійсної можливості

захистити себе в суді першої інстанції або можливості домогтися перегляду вироку вищим судом.

Відповідно, також мало місце порушення статті 2 Протоколу № 7 до Конвенції.

► **«Гурепка проти України» (Gurepka v. Ukraine), 61406/00,
6 вересня 2005 року.**

60. Суд дослідив процедуру перегляду рішень, передбачену Кодексом України про адміністративні правопорушення. Вона може бути ініційована лише прокурором або за рішенням голови вищого суду... Враховуючи, що ця процедура не була доступна стороні провадження та не залежала від його або її клопотань та аргументів, Суд вважає, що така процедура не була достатньо ефективним засобом захисту для цілей Конвенції.

61. Стосовно аргументу уряду, що насправді вищий суд переглянув рішення суду про накладення на заявника адміністративного арешту та ув'язнення, Суд не знаходить доказів того, що протест, внесений прокуратурою, був ініційований за клопотанням заявника. Більше того, цей протест відбиває позицію прокуратури, а не заявника. Протягом цього провадження заявник не мав можливості представити будь-які аргументи, а предметом розгляду був спір між прокуратурою та судом щодо компетенції накладати санкцію на заявника. Суд вважає, що хоча перегляд, ініційований прокуратурою, мав певний позитивний, хоча і тимчасовий, вплив на становище заявника – зупинення виконання покарання – цього недостатньо, щоб зробити висновок, що скарга про перегляд постанови про накладення адміністративного арешту є ефективним засобом захисту, який міг би задовольнити вимоги статті 2 Протоколу № 7 до Конвенції.

► **«Галстян проти Вірменії» (Galstyan v. Armenia), 26986/03,
15 листопада 2007 року.**

124. Суд насамперед відзначає, що заявника засуджено на підставі КпАП, який передбачає покарання за правопорушення, що в національному праві не належать до категорії кримінальних. Це може викликати питання про те, чи є правопорушення, за яке засуджено заявника, незначним за змістом пункту 2 статті 2 Протоколу № 7, і чи слід застосувати винятки, що містяться в цій статті. Суд нагадує, що Комісія колись дійшла висновку, що таке правопорушення, як «порушення порядку в засіданні», максимальним покаранням за яке був штраф у розмірі 10000 австрійських шилінгів, або, якщо це було необхідно для підтримання порядку, позбавлення волі на строк не більше восьми днів, склад якого містив австрійський Кримінально-процесуальний кодекс, було «незначним»;... У цьому випадку заявника засудили до трьох діб тримання під вартою. Однак стаття 172 КпАП, згідно з якою призначено це покарання, передбачала як максимальну міру покарання до 15 днів під вартою. Суд вважає, що покарання у вигляді 15 діб адміністративного арешту є досить суворим з огляду на те, щоб його не вважати «незначним» за змістом пункту 2 статті 2 Протоколу № 7.

125. Суд нагадує, що договірні сторони загалом користуються широкими межами розсуду при визначенні того, як здійснюватиметься право, що його гарантує стаття 2 Протоколу № 7 до Конвенції. У деяких країнах обвинуваченому, який

хоче подати апеляцію, може інколи бути потрібно просити на це дозвіл. Однак будь-які обмеження, що містяться в національному праві стосовно цього права на перегляд, повинні за аналогією з правом на доступ до суду, закріпленим у пункті 1 статті 6 Конвенції, ставити перед собою законну мету і не порушувати саму сутність цього права...

126. Суд враховує свій вищезгаданий висновок про те, що процедура перегляду, встановлена статтею 294 КпАП, не надає особі чіткого і доступного права на оскарження... Ця стаття передбачає, що право здійснювати перегляд – як за клопотанням особи, так і без нього – належить голові вищого суду, але при цьому не встановлює чітко визначеної процедури чи строків і не дає вказівок щодо послідовного її застосування на практиці. На думку Суду, така можливість перегляду не може бути сумісною зі статтею 2 Протоколу № 7. Звідси випливає, що заявник не мав у своєму розпорядженні такої процедури оскарження, яка б відповідала вимогам цієї статті.

► **«Пацуріс проти Греції» (Patsouris v. Greece), 44062/05, 8 січня 2009 року.**

36. Суд відразу підкреслює, що, відповідно до матеріалів справи, закон № 3346/2005 застосовували в основному до осіб, яких засудив суд першої або апеляційної інстанції на термін до 6 місяців позбавлення волі, зокрема, якщо таке покарання не застосовувалося і не заносилося до кримінальної справи. Щодо останнього пункту, то Суд приділяє особливу увагу висновку, який узгоджено зробили прокурори країни щодо питання про заборону вносити до кримінальної справи записи про покарання такого типу, яке було накладене на заявника (див. вище пункт 26). Окрім цього, Суд припускає, що новий закон переслідував законну мету, прагнучи пришвидшити процедуру кримінального судочинства завдяки зменшенню ролі судів при розгляді не надто важливих справ.

37. Щодо даної справи заявника, то Суд має визначити, чи закриття його кримінальної справи мало інші негативні наслідки, що могло б спричинити виникнення в нього законного інтересу здійснити перегляд його справи вищою судовою інстанцією.

38. ... Тому в цій ситуації Суд зазначає, що заявник з усією очевидністю не вчиняв правопорушення впродовж вісімнадцяти місяців після опублікування нового закону, а тому його кримінальна справа не могла ніколи бути витребувана із архіву та знову відкрита проти нього.

39. З урахуванням цього, незаперечним є те, що засудження заявника судом першої інстанції було також враховане під час дисциплінарного провадження, у цей час саме здійснюваного проти нього. Суд, однак, підкреслює, що воно не відіграло виняткової ролі в ході ухвалення рішення.

40. Більше того, Європейський суд вважає, що коли слідувати пропозиції заявника, згідно з якою дисциплінарні органи повинні були б цілком ігнорувати процедуру кримінального переслідування проти нього з тим, щоб мати можливість стверджувати, що закриття його справи було сумісним зі статтею 2 протоколу № 7, це означало б піддати сумніву компетенцію дисциплінарних органів, яка

все ж таки була підкріплена національними правом і практикою враховувати рішення кримінального суду та оцінювати факти, щодо яких здійснювалося кримінальне переслідування... Тому Суд нагадує, що розглядуваний спір не стосувався питання справедливості дисциплінарної процедури в цій конкретній справі – процедури, яка ще в усякому разі не була завершеною, а йшлося про обмеження права заявника передати на розгляд вищої судової інстанції рішення про його засудження.

41. З огляду на викладене вище, Суд вважає, що за подібних обставин справи застосування положень закону № 3346/2005 спричинило результат, який можна вважати таким, що не мав жодного впливу на цю справу. Тому Суд робить висновок про те, що закриття кримінальної справи заявника в силу нового закону не спричинило жодної проблеми з погляду на право звернення до вищої судової інстанції, навіть якщо на початковій стадії заявника засуджено за правопорушення, покаранням за яке було позбавлення волі...

42. Відповідно, статтю 2 протоколу № 7 не порушено.

► **«Нацвлішвілі і Тогонідзе проти Грузії» (Natsvlshvili and Togonidze v. Georgia), 9043/05, 29 квітня 2014 року.**

96. Врешті, що стосується скарги першого заявника за статтю 2 Протоколу № 7, то Суд вважає нормальним, що сфера здійснення права на апеляційне оскарження є більш обмеженою стосовно засудження на підставі угоди про визнання провини, що являє собою відмову від права на порушення кримінальної справи проти обвинуваченого по суті, ніж щодо засудження на підставі звичайного кримінального процесу. У цьому зв'язку він нагадує, що за статтю 2 Протоколу № 7 договірні держави користуються широкою межею розсуду... Суд вважає, що, прийнявши угоду про визнання провини і відмовившись від свого права на звичайний суд, перший заявник відмовився і від свого права на звичайний апеляційний перегляд. Цей особливий правовий наслідок угоди про визнання провини, який випливає з чітко сформульованого національного законодавства..., був або мав би бути роз'яснений йому адвокатами. Подібно до попередніх висновків щодо сумісності угоди першого заявника з принципом справедливості, закріпленим у пункті 1 статті 6 Конвенції..., Суд вважає, що відмова від права на звичайний апеляційний перегляд також не передбачає свавільного обмеження, що розбігається з подібними вимогами щодо обґрунтованості за статтю 2 Протоколу № 7...

► **«Руслан Яковенко проти України» (Ruslan Yakovenko v. Ukraine), 5425/11, 4 червня 2015 року.**

81. Суд зазначає, що національні суди вважали за необхідне тримати заявника під вартою як запобіжний захід, допоки рішення суду першої інстанції не стане остаточним, навіть після закінчення призначеного йому цим рішенням терміну покарання. За відсутності апеляції цей період тривав дванадцять днів. Якби заявник вирішив подати апеляцію, це призвело б до невизначеної в часі затримки, доки рішення стало б остаточним.

82. Відтак Суд погоджується з аргументом заявника, що його право на оскарження коштувало б йому свободи, особливо за умови, що тривалість перебування під вартою була б невизначеною. Відтак Суд вважає, що ця обставина порушила саму суть його права відповідно до статті 2 Протоколу № 7.

83. Отже, мало місце порушення цього положення.

ВІДХИЛЕННЯ

Неявка для взяття під варту

► «Хальфауї проти Франції» (Khalfaoui v. France), 34791/97, 14 грудня 1999 року.

43. ... зобов'язання з'явитися для взяття під варту означає, що апелянт мусить заздалегідь погодитися на позбавлення волі, призначене за оскаржуваним судовим рішенням, хоча відповідно до норм французького права апеляція з питань права має відкладальну дію, а вироки, оскаржені за допомогою таких апеляцій, не є остаточними. Отже, вирок набирає законної сили тільки тоді й у тому разі, коли апеляцію з питань права відхилено.

44. Хоча прагнення забезпечити виконання судових рішень саме собою є законним, Суд зауважує, що органи влади мають у своєму розпорядженні й інші засоби, з допомогою яких вони можуть заарештувати відповідного засудженого чи до... чи після розгляду апеляції з питань права. На практиці, зобов'язання з'явитися для взяття під варту покликане замінити процедури поліцейного правозастосування зобов'язанням, що покладається на самих обвинувачених і підкріплюється при цьому такою санкцією, як позбавлення їх права на апеляцію з питань права.

45. І нарешті, Суд зауважує, що зобов'язання з'явитися для взяття під варту не виправдане і ніякими особливостями касаційного процесу; провадження в касаційному суді, на розгляд якого можуть бути передані тільки аргументи з питань права, ... переважно письмове, і ніхто не стверджував, що присутність обвинуваченого на розгляді є необхідною...

46. У цьому випадку, відповідно до положень статті 583 Кримінально-процесуального кодексу, відмову заявника виконати своє зобов'язання з'явитися для взяття під варту було покарано шляхом позбавлення його права на подання оскарження з питань права.

47. З огляду на важливість перегляду в останній інстанції, здійснюваного касаційним судом у кримінальних справах, та на те, що в цьому перегляді стоїть на кону для тих, хто, можливо, був засуджений до тривалих строків позбавлення волі, Суд вважає, що така особливо серйозна санкція зачіпає право на доступ до суду, гарантоване статтею 6 Конвенції.

53. ... можливість подати клопотання про звільнення від зобов'язання явки для взяття під варту не може, на думку Суду, усунути диспропорційність санкції, що позбавляє права на апеляцію з питань права.

54. На завершення Суд, зважаючи на всі обставини справи, робить висновок, що заявник потерпів від надмірного обмеження його права на доступ до суду і, отже, свого права на справедливий судовий розгляд.

► **Каратас і Сарі проти Франції (Karatas and Sari v. France), 38396/97, 16 травня 2002 р.**

49. На початку Суд зауважує, що після поміщення в попереднє ув'язнення заявники отримали можливість скористатися заходами судового контролю, що тягне за собою різні зобов'язання, включно з заборонаю заявниці залишати територію метрополії Франції, а для заявника – департамент Вар. У будь-якому випадку, незабаром вони порушили ці зобов'язання і втекли. Після цього судовий контроль скасував слідчий суддя, який видавав ордери на арешт 3 лютого і 7 квітня 1995 року. Також Суд стверджує, що з того часу заявники підлягали зобов'язанню дотримуватися положень ордерів на арешт, а оскільки їм було неможливо відправити повістку до суду, рішення по них було винесене заочно, а повідомлено про нього прокуратурою, згідно з п. 1 ст. 492 кримінально-процесуального кодексу.

З урахуванням вищезазначеного, Суд робить висновок, що заявники, хоч і були вміщені під судовий контроль, позбавили себе можливості постати вільними перед судом під час винесення рішення. Крім того, Суд зазначає, що в протилежному випадку судові рішення буде обов'язково оголошено нікчемним і не виконаним.

50. Відповідно, Суд вважає, що потрібно відокремити фазу слідства від винесення судового рішення, оскільки ще до повторного розгляду справи в суді заявники були зобов'язані дотримуватись умов ордерів на арешт, виданих слідчим суддею. Звідси випливає, що зобов'язання, на яке скаржаться заявники, а саме «що вони стали в'язнями», аби мати доступ до суду, походить із попереднього зобов'язання, якому вони підлягали перед винесенням судового рішення, а саме залишатися в розпорядженні судових органів, щоб мати доступ до суду. Отже, Суд заявляє, з чим погоджується і уряд, що ордери на арешт, видані судовим органом, є необхідним продовженням ордерів, виданих слідчим суддею, оскільки заявники в описаних обставинах, що виголосив і суд у своєму рішенні, не надали жодних гарантій своєї появи в суді...

51. Врешті-решт, Суд дійшов висновку, що з урахуванням особливих обставин справи щодо проведення внутрішньої процедури зобов'язання, покладене на заявників, не являє собою порушення права на доступ до суду.

Неявка в судове засідання

► **«Еліазер проти Нідерландів» (Eliazer v. Netherlands), 38055/97, 16 жовтня 2001 року.**

33. Заявник не був зобов'язаний з'являтися для взяття під варту для того, щоб Об'єднаний суд міг розглянути його заперечення. І заявник сам вирішив не з'являтися на процес через небезпеку бути заарештованим. Окрім того... коли

б заявник вирішив бути присутнім на розгляді, то в нього відразу б з'явилася можливість звернутися до касаційної інстанції...

34. Виходячи з цього, Суд вважає, що в цій справі інтерес держави в тому, щоб якомога більше справ були розглянуті в присутності обвинувачених, перш ніж надавати доступ до касації, переважає зацікавленість обвинуваченого в уникненні небезпеки бути заарештованим, з якою пов'язана його присутність у засіданні суду...

35. Роблячи такий висновок, Суд врахував всі стадії провадження в сукупності, зокрема, те, що адвокат заявника виступив у ході апеляційного провадження в Об'єднаному суді, хоча заявник на ці засідання не з'явився... і що заявник мав змогу дістати доступ до Верховного суду, ініціювавши провадження, внаслідок якого був б здійснений повторний судовий розгляд висунутих проти нього обвинувачень, за умови, що він буде присутнім на розгляді. На думку Суду, не можна сказати, що така система, покликана урівноважити окремі інтереси, є несправедливою.

36. Рішення про оголошення касаційної скарги заявника неприйнятною, отже, не можна розглядати як непропорційне обмеження права заявника на доступ до суду або як таке, що позбавило його справедливого судового розгляду. Тому порушення пунктів 1 і 3 статті 6 Конвенції не було.

Недотримання процесуальних вимог

► «Озу проти Італії» (Osu v. Italy), 36534/97, 11 липня 2002 року.

34. ... Клопотання заявника... визнано неприйнятним на тій підставі, що воно не було подане протягом десятиденного строку, передбаченого статтею 175 Кримінально-процесуального кодексу...

36. ... Суд зауважує, що стаття 1 закону № 742 від 7 жовтня 1969 року передбачає, що перебіг процесуальних строків автоматично зупиняється кожного року з 1 серпня до 15 вересня, і що в тому разі, якщо такий строк починає відлік під час цього періоду, то його початок автоматично переноситься на кінець цього періоду. Заявник же фактично подав клопотання 22 вересня, тобто протягом десятиденного строку, що почався 16 вересня 1995 року.

37. Однак касаційний суд не застосував положення Закону № 742 і відхилив клопотання заявника як подане з пропуском строку. Якогось пояснення, чому чіткі формулювання статті 1 Закону № 742 не були застосовані в справі заявника, ні в цьому рішенні касаційного суду, ні в зауваженнях уряду немає...

38. Зважаючи на вищенаведене, Суд вважає, що заявник міг обґрунтовано сподіватися, що призупинення процесуальних строків застосовуватиметься і в його справі, і що згідно з відповідним національним законодавством рішення касаційного суду від 30 січня 1996 року не було передбачуваним.

39. Вважати, що заявник діяв недбало, звертаючись із клопотанням про дозвіл на подання апеляції через сім днів після закінчення періоду зупинки, не можна.

Суд за цих обставин вважає, що незастосування статті 1 Закону 747/69 без усяких підстав позбавило заявника права на звернення до суду для оскарження його засудження заочно.

40. Отже, мало місце порушення пункту 1 статті 6.

► **«АЕПІ С.А. проти Греції» (AEPi SA v. Greece), 48679/99,
11 квітня 2002 року.**

24. Суд наголосив на тому, що в пункті 2 статті 505 та в пункті 2 статті 479 визначено термін для подання касаційного оскарження прокурором – 30 днів, і відлік цього терміну розпочинається від дня виголошення оскаржуваної ухвали. Пункт 3 статті 473 містить окреме положення щодо початку відліку цього терміну: у цьому випадку суд розпочинає відлік після дати появи судового рішення в письмовому вигляді.

25. У цій справі заявник подав касаційну скаргу через двадцять днів після того, як він ознайомився з самим текстом рішення виправного суду, наданого генеральним прокурором касаційного суду, який зробив висновок про те, що цей суд неналежно витлумачив та застосував статтю 70 Закону про інтелектуальну власність. Водночас касаційний суд відхилив скаргу як подану запізно: він зазначив, що це рішення також ще може бути оскаржене, і початок терміну подання оскарження бере відлік від дати виголошення рішення, а не від дати надання рішення суду в письмовому вигляді.

26. Європейський суд відзначив, що незалежно від наявної в цій справі можливості оскаржити в апеляційному порядку рішення виправного суду, заявник хотів звернутись до касаційної інстанції з оскарженням цього рішення не по суті, а стосовно окремих правових моментів, які містились у мотивувальній частині рішення. Отже, повний текст рішення був необхідний для того, щоб заявник міг чітко та точно сформулювати свої зауваження в касаційному оскарженні.

27. Однак передусім Суд нагадує, що заявник звернувся з касаційним оскарженням через посередництво прокуратури. Тому, якщо чинне на той час національне законодавство з цієї проблематики було таким, як його описує уряд, то прокуратура, яка є досвідченою в питаннях, що належать до її компетенції, мала б, поза всяким сумнівом, відмовитись це робити.

28. Оскільки апеляційне подання було відхилене на підставі того, що його подали із запізненням через те, що оскарження подано в термін, який починався від дати проголошення рішення, а не від дати появи судового рішення в письмовому вигляді, Європейський суд вважає, що касаційний суд позбавив заявника права на доступ до суду. Тому, він ухвалює рішення про те, що порушено пункт 1 статті 6 Конвенції.

► **Райхман проти Франції (Reichman v. France), 50147/11,
12 липня 2016 р.**

22. Заявник погоджується, що факт надання своєму адвокату особливого повноваження для подання касаційної жалоби ще до виголошення вироку є простим застережним заходом, з урахуванням дуже короткого терміну для подання

касаційної скарги в цій справі. Він нагадує, що згідно з положеннями ст. 568 Кримінально-процесуального кодексу цей термін складає п'ять повних діб після виголошення оскаржуваного рішення.

23. Заявник вважає, що така вимога надання особливого повноваження, передбаченого ст. 576 того самого кодексу, застосована касаційним судом, являє собою непропорційне порушення його права на доступ до суду, гарантоване пунктом 1 статті 6 Конвенції. Він додає, що саме з цієї причини законодавчий орган вилучив ці положення, ухваливши закон 25 січня 2011 року...

35. З урахуванням конкретних обставин цієї справи Суд не переконаний, що сам факт надання повноваження заявником адвокату до винесення рішення апеляційним судом не дозволяє зробити висновок про відсутність реального бажання адвоката подати касаційну скаргу. Суд зауважує, що така дія навпаки призводить до однозначного і мотивованого бажання відповідно до повноваження подати касаційну скаргу у випадку обвинувального вироку...

36. До того ж, Суд зазначає, що термін для подання касаційної скарги в цій справі складає п'ять повних діб, дуже короткий строк, що слід враховувати в оцінюванні пропорційності оголошення про неприйнятність скарги.

37. Суд стверджує, так само як і уряд, що вилучення законодавчим органом Франції цієї вимоги надання особливого повноваження адвокату... не зумовлене уявною надмірністю цієї вимоги про прийнятність скарги. Суд у будь-якому випадку вважає, що це вилучення означає, як мінімум, що це правило не грає значної ролі в регулюванні процедури прийняття скарг у касаційному суді.

38. З урахуванням вищевказаного Суд вважає, що, оголосивши скаргу заявника непринятною в касаційному суді, уповноважені органи виявили надмірний бюрократизм, що став непропорційним порушенням права заявника на доступ до суду.

39. При цьому заявник був позбавлений будь-якого розгляду своєї справи, а отже, став об'єктом обвинувального кримінального вироку, від чого постраждала і його свобода самовираження.

40. Відповідно, Суд робить висновок, що мало місце порушення пункту 1 статті 6 Конвенції.

**► «Марпа Зееланд Б В і Метал Елдінг Б В проти Нідерландів»
(Marpa Zeeland B V and Metal Elding B V v. Netherlands),
46300/99, 9 листопада 2004 року.**

47. З рішень апеляційного суду від 1 грудня 1997 року випливає, що цей суд встановив, що Генеральний прокурор з використанням недостовірних підстав переконав п. Вутерсе відкликати апеляційні скарги... У принципі слід пам'ятати, що оцінювання фактів, які спонукали національний суд прийняти таке рішення, а не інше, не є завданням Суду... Зрештою, Суд не бачить підстав не погоджуватися з висновком апеляційного суду...

49. Суд лише зазначає, що після того, як компанії-заявниці переконали відкликати апеляції, стала зрозумілою їхня неспроможність відновити їх, оскільки

їхні прохання про звільнення від покарання вже були відхилені. Верховний суд зауважив, що закрита система нідерландських засобів юридичного захисту забороняла подавати апеляції пізніше, ніж через чотирнадцять днів після ухвалення рішення суду. Оскільки протягом цього строку не було подано жодної апеляційної скарги на рішення апеляційного суду від 4 грудня 1995 року, де було зафіксовано відкликання апеляцій, ці ухвали стали остаточними й оскарженню не підлягали. Як наслідок, відкликання апеляцій стало незворотним.

50. Однак Генеральний прокурор переконав компанії-заявниці відкликати апеляції, і їм здавалося, що їх звільнять від покарання. Коли таке звільнення не сталося, і провадження в справі по їхніх апеляціях закінчилося, компанії-заявниці не мали ані звільнення від відповідальності, ані жодної можливості обстоювати свою справу шляхом апеляції.

51. Суд вважає, що за цих обставин компаніям-заявницям було відмовлено в ефективному доступі до суду, і вони значною мірою не змогли реалізувати своє право на оскарження. Отже, мало місце порушення пункту 1 статті 6 Конвенції.

ОРГАН

► «Дідьє проти Франції» (*Didier v. France*) (ухв.), 58188/00, 27 серпня 2002 року.

3. ... «Суд» за змістом статті 6 – це й суд за змістом статті 2 Протоколу № 7... І нарешті, Суд відзначає, що при перегляді рішень РФЗ [Ради з фінансових ринків], Державна рада (*Conseil d'Etat*) має повноваження розглядати всі сторони справи, тож у цьому стосунку вона також є «судовим органом, який має повну юрисдикцію» і, отже, «судом»... Виходячи з цього, Суд вважає, що заявникові надали право апеляції в рамках кримінальної справи, відповідно до першого пункту статті 2 Протоколу № 7...

БЕЗСТОРОННІСТЬ

Див. також СУД ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ (Неупередженість) вище.

► «Бонацці проти Італії» (*Bonazzi v. Italy*) (ухв.), 7975/77, 13 грудня 1978 року.

9. ... Що стосується поведінки суддів, Комісія відзначає, що заявник не надав суду касаційної інстанції жодного доказу, який би загалом доводив, що судді були упередженими. Той факт, що апеляційний суд присяжних змінив обвинувачення і збільшив покарання (з 11 років до 14 років) у цьому випадку не можна вважати доказом упередженості.

► «Обершлік проти Австрії» (*Oberschlick v. Austria*), 11662/85, 23 травня 1991 року.

51. ... не тільки голова засідання, але й два інших члени апеляційного суду повинні були в силу обійманої посади заявити самовідвід, відповідно до частини 3 статті 489 Кримінально-процесуального кодексу. Крім того, на відміну

від ситуації з головою, заявник і його адвокат вже набагато пізніше після слухання 17 грудня 1984 року довідалися, що й двоє інших суддів також брали участь в ухваленні рішення від 31 травня 1983 року.

Отже, не можна вважати встановленим той факт, що заявник відмовився від свого права на розгляд його справи «безстороннім» судом.

► **«Боргерс проти Бельгії» (Borgers v. Belgium), 12005/86, 30 жовтня 1991 року.**

28. Крім того, ця нерівність поглибилася ще більше з огляду на те, що в роботі суду брав участь як дорадник Генеральний прокурор. Допомога такого роду, надавана з цілковитою об'єктивністю, може мати певну користь при підготованні проектів рішень, хоча цим завданням має передусім опікуватися сам касаційний суд. Однак важко зрозуміти, яким чином така допомога може й далі обмежуватися міркуваннями стилю, які в будь-якому випадку часто нерозривно пов'язані з питаннями суті справи, якщо вона ще й покликана, як це також підтвердив уряд, сприяти забезпеченню узгодженості судової практики. Навіть якщо така допомога тільки цим і обмежувалася в справі, все ж можна небезпідставно вважати, що участь у нарадах надавала Генеральному прокурору додаткову можливість, не побоюючись заперечень з боку заявника, просувати свої доводи на користь відхилення апеляції.

► **«Дактарас проти Литви» (Daktaras v. Lithuania), 42095/98, 10 жовтня 2000 року.**

33. ... Суд відзначає, що голова палати Верховного суду з кримінальних справ подав до суддів цієї палати клопотання про скасування рішення апеляційного суду, отримавши клопотання від судді суду першої інстанції, який був незадоволений цим рішенням. Голова палати запропонував скасувати рішення апеляційного суду і залишити в силі рішення суду першої інстанції. Після цього той самий голова палати призначив суддю-доповідача і сформував склад суддівської колегії, яка мала розглянути справу. Клопотання голови було підтримане на касаційному слуханні обвинуваченням і згодом прийняте Верховним судом...

35. ... Суд зазначає, що таку думку не можна вважати нейтральною з погляду сторін у справі. Виступаючи з рекомендацією, що те чи інше рішення має бути затверджене або скасоване, голова палати неминуче стає або союзником підсудного, або його опонентом...

У цьому клопотанні голова палати, по суті, прийняв сторону обвинувачення, оскільки на слуханні клопотання голови палати наразилося на заперечення з боку заявника, але було схвалене обвинуваченням, яке зі свого боку апеляції не подавало...

36. До того ж, хоча голова палати і не брав участі в судовому засіданні, на якому розглядали касаційне клопотання, але саме він призначив суддю-доповідача, а також сформував склад колегії із суддів очолюваної ним палати з кримінальних справ...

... коли голова палати з кримінальних справ не лише приймає позицію сторони обвинувачення в справі, а й, на додаток до своїх організаційних та управлінських

функцій, формує склад суду, не можна вважати, з об'єктивного погляду, що це забезпечує достатні гарантії, які б не давали підстав для будь-якого законного сумніву щодо відсутності неприйнятної тиску. Той факт, що до втручання в справу голову палати спонукав суддя суду першої інстанції, лише ускладнює ситуацію...

► **«Хмелірж проти Чехії» (Chmelíř v. Czech Republic), 64935/01, 7 червня 2005 року.**

60. ... Отже, Суд зазначає, що голова палати М. В., на розгляд якої передали апеляцію пана Хмеліржа, став відповідачем за позовом, внесеним заявником 7 лютого 2000 року про захист прав на особистість. Пізніше, 15 лютого 2000 року, М. В. наклав на заявника дисциплінарний штраф за неповагу до суду на тій підставі, що у своєму клопотанні про відвід судді від 3 грудня 1999 року той вдався до неправдивих тверджень, які були нахабними й безпрецедентними закидами на його адресу та мали на меті затримати хід провадження. І нарешті, 1 березня 2000 року Верховний суд відхилив друге клопотання заявника про відвід судді, після того, як до М. В. подали позов про захист прав на особистість.

67. ... клопотання про відвід є офіційним передбаченим законом засобом захисту, яким сторони судового процесу можуть скористатися відповідно до норм Кримінально-процесуального кодексу. Крім того, мотивувальна частина цього рішення свідчить, що голова палати не зміг достатньою мірою дистанціюватися від зауважень на свою адресу, зроблених у зв'язку з першим клопотанням заявника про відвід. На думку Суду, суто з теоретичного погляду можна б стверджувати, що суддя діяв без будь-яких особистих інтересів, а лише для захисту авторитету і статусу суду. Та насправді суди не є безпристрасними інститутами, а функціонують за посередництва суддів у їхньому складі. Оскільки неповагу до суду становили нахабні і безпрецедентні закиди на адресу голови палати, то це означає, що відповідний суддя поведінку заявника оцінив у зв'язку зі своїм особистим розумінням, відчуттями, почуттям гідності і нормами поведінки, оскільки відчував, що вони були спрямовані на нього особисто і почувався ображеним. Отже, його власне сприйняття і оцінка фактів та його власні судження були причетні до процесу оцінки того, чи йшлося в цьому конкретному випадку про образу суду.

У цьому зв'язку слід особливо зауважити тяжкість призначеного покарання (максимально можливий штраф із передбачених Кримінально-процесуальним кодексом) та оголошене заявникові попередження про те, що будь-які подібні закиди в майбутньому, ймовірно, будуть кваліфіковані як кримінальний злочин. Всі ці моменти, на думку Суду, свідчать, що суддя надто гостро відреагував на поведінку заявника...

69. На думку Суду, цих елементів досить для того, щоб переконатися в об'єктивності наявних у заявника певних побоювань, а саме, що М. В. як голові палати Високого суду може бракувати необхідної неупередженості.

► **«Д П проти Франції» (D P v. France), 53971/00, 10 лютого 2004 року**

34... побоювання щодо відсутності неупередженості пояснюється тим, що двоє із суддів, які 9 червня 1999 року приймали рішення щодо апеляційної скарги заявника проти засудження, раніше працювали в підрозділі, який 12 лютого 1997 року прийняв рішення щодо оскарження ухвали про переведення справи заявника до суду присяжних. Суд погоджується, що така ситуація може викликати в заявника сумніви стосовно неупередженості касаційного суду. Однак він має розглянути, чи були об'єктивно виправданими ці сумніви...

40. Суд вважає, що при прийнятті рішення він має враховувати особливості ролі та характеру здійснюваного касаційним судом перегляду. Тоді як судді касаційного суду розглядали дві окремі апеляційні скарги в судовому провадженні, де по кожній справі судами нижчої інстанції були винесені рішення щодо їхньої законності та обґрунтованості, порушені в першій скарзі питання стосувалися законності розслідування, натомість порушені в другій скарзі – законності рішення. Отже, власне від суддів вимагалось оцінювати не суть обвинувачень проти заявника, вони мали розглядати різні правові питання по кожній з апеляцій.

41. Іншими словами, питання, які вони мали розглядати в другій апеляції, не були тими самими, які вони мали розглядати в першій апеляції.

42. Відтак Суд погоджується з тим, що заявник міг мати приховані підозри щодо неупередженості касаційного суду. Проте, з огляду на відмінність питань, поданих до палати в кримінальних справах у двох апеляціях, Суд вважає, що заявник не мав об'єктивних підстав побоюватися тенденційності чи упередженості щодо рішення, яке мало бути винесене стосовно оскарження засудження.

43. Отже, не мало місце порушення пункту 1 статті 6 Конвенції...

► **«Лендон, Очаковські-Лоран і Жулі проти Франції» (Lindon, Otchakovsky-Laurens and July v France) [ВП], 21279/02 і 36448/02, 22 жовтня 2007 року.**

77... побоювання щодо браку безсторонності впливало з тієї обставини (ще і доведеної), що двоє з трьох суддів колегії Паризького апеляційного суду, який підтвердив обвинувальний вирок, винесений третьому заявникові за дифамацію з огляду на публікацію спірної петиції, перед тим (у справі перших двох заявників) прийняли ухвалу про дифамаційний характер трьох процитованих у петиції образливих уривків із роману...

78. Суд зазначає, що, попри їхній зв'язок, обставини в цих двох справах, так само як і «обвинувачені», були неоднакові: у першій справі йшлося про те, чи були видавець та автор... винуваті в дифамації та співучасті в цьому правопорушенні. У другій, пов'язаній із журналістикою, судові належало вирішити, чи вчинив головний редактор «Ліберасьйон» таке саме правопорушення публікацією тексту петиції, де були відтворені ті самі уривки... До того ж зрозуміло, що ухвалені в справі перших двох заявників рішення не містили якихось припущень щодо провини третього заявника...

79. Прикметно, що у зв'язку з дифамаційним характером оспорюваних уривків в ухваленому 21 березня 2001 року в справі третього заявника рішенні паризький апеляційний суд послався на рішення, яке він виніс... за справою перших двох заявників. Однак, на думку Суду, це не може об'єктивно виправдовувати побоювання третього заявника з приводу браку безсторонності з боку суддів. У першому рішенні апеляційного суду... дифамаційними були визнані певні уривки з книги авторства першого із заявників, опублікованої другим. З цього приводу рішення набуло законної сили. У другому своєму рішенні... суд був зобов'язаний застосовувати свою компетенцію щодо конкретного аспекту спору, тим часом як питання про сумнівність або несумнівність третього заявника, відповідального за публікацію петиції, який хвалив цю книгу і критикував засудження перших двох заявників, залишалось відкритим, і перший вирок його навіть не торкнувся. Отже, було б зайвим вважати, що двоє суддів зі складу колегії, яка ухвалила одне за одним два сумнівних рішення, можуть кинути тінь на безсторонність суду. Насправді в тому, що стосується кваліфікації тексту як дифамації, будь-який інший суддя був би також зобов'язаний дотриматися принципу остаточного рішення (*res judicata*). Це означає, що їхня участь не вплинула на відповідну частину другого вироку. Що ж до питань сумлінності, які в цих двох справах, попри зв'язок між останніми, були абсолютно відмінними, то немає жодних доказів, що наводили б на думку, ніби судді були в якийсь спосіб пов'язані оцінкою, даною ними в першій справі...

80. Врешті, цю справу вочевидь не можна порівнювати зі справою «Банд Клуб Сан-Леонард проти Мальти»..., де судді мали вирішити, чи зробили вони самі помилку з тлумаченням або застосуванням законодавства у своїх попередніх рішеннях. Тобто, йшлося про те, що вони мали ухвалити рішення щодо самих себе і їхньої здатності застосовувати закон.

81. Отже, будь-які сумніви третього заявника стосовно неупередженості апеляційного суду при винесенні ухвали в другій справі не можна вважати об'єктивно виправданими.

► «Моріс проти Франції» (*Morice v. France*) [ВП], 29369/10, 23 квітня 2015 року.

79.... побоювання з приводу відсутності неупередженості пояснювалося тим, що присутній у суді касаційної інстанції суддя Дж. М., який ухвалив рішення від 10 грудня 2009 року, дев'ять років тому підтримав суддю М. у зв'язку з дисциплінарними провадженнями, порушеними проти неї... У виступі як суддя і колега в тому ж суді 4 липня 2000 року під час загальних зборів суддів паризького трибуналу високої інстанції, на якому він згодом проголосував на підтримку клопотання судді М., Дж. М. зазначив: «Нам не заборонено як суддям нижчої інстанції сказати, що ми стоїмо пліч-о-пліч із суддею [М.] Не забороняється стверджувати, що суддя [М.] користується нашою підтримкою і довірою»...

80.... заявник у своїх зауваженнях визнав відсутність з боку судді Дж. М. виявів будь-якої особистої упередженості проти нього. Він стверджував лише, що незалежно від особистої поведінки Дж. М., сама його присутність у суді призвела до ситуації, яка зробила його побоювання об'єктивно виправданими і законними...

82... передусім Суд вважає, що висловлювання, вжиті суддею Дж. М. на підтримку судді-колеги М., яка була безпосередньо відповідальною за порушення кримінального провадження проти заявника в чинній справі, могли збудити в підсудного сумніви щодо неупередженості «трибуналу» на слуханні його справи.

83. Слід визнати, що уряд у своїй аргументації, серед іншого, стверджував, що зауваження Дж. М. не були достатніми для встановлення відсутності об'єктивної неупередженості з його боку. Вони були зроблені значно раніше. А вжиті висловлювання відображали лише особисту позицію стосовно умов, за яких інформація про порушення дисциплінарного провадження проти колеги того ж суду була очікуваною.

84. Суд, однак, вважає, що не можна знехтувати дуже особливим контекстом справи. Насамперед слід зазначити, що справа стосувалася адвоката і судді, які перебували в такому статусі у зв'язку з двома судовими розслідуваннями в особливо гучних справах: справі Боррел, у контексті якої заявник зробив оскаржувальні зауваження, і справа «Саєнтологія», яка викликала зауваження Дж. М. Суд, як і Палата, також зазначає, що суддя М. вже проводила розслідування в справі «Боррел» зі значним висвітленням у ЗМІ та з політичним резонансом, коли Дж. М. публічно висловився на її підтримку в контексті справи «Саєнтологія»... Як підкреслювалося Палатою, Дж. М. тоді висловив свою думку офіційно – на загальних зборах суддів паризького трибуналу.

85. Суд також зауважує, що згодом заявник, який в обох випадках був адвокатом, що діяв в інтересах приватних осіб, які критикували роботу судді М., був засуджений на підставі скарги останньої. Відповідно, професійний конфлікт почав виглядати як особистий, оскільки суддя М. звернулася до національних судів з проханням відшкодувати збитки, завдані злочинцем, у скоєнні якого вона звинуватила заявника.

86. Суд також наголосив, що в рішенні апеляційного суду, до якого було передано справу, чітко встановлено зв'язок між зауваженнями заявника в цьому провадженні та справою щодо Саєнтології. Суд робить висновок, що це означає, що з боку заявника мали місце «зведення рахунків постфактум» та особиста неприязнь до судді М., «з якою він конфліктував у низці випадків»...

87. Це було саме те рішення апеляційного суду, на яке заявник подав апеляцію з правових питань, і яке розглядалося судом кримінального відділу касаційного суду, де працював суддя Дж. М. Суд не погоджується з аргументом уряду, що ця ситуація не створює ніяких труднощів, оскільки апеляція з правових питань є надзвичайним засобом правового захисту, а перегляд касаційним судом обмежується винятково проблематикою дотримання законності.

88. У своїй практиці Суд наголошував на наріжній ролі касаційного провадження, що формує особливу стадію кримінального провадження з потенційно вирішальними наслідками для обвинуваченого, як у цій справі, оскільки якби справу скасували, вона могла б бути переданою іншому апеляційному суду для нового розгляду як щодо фактів, так і щодо законності. Як неодноразово наголошував Суд, пункт 1 статті 6 Конвенції не змушує договірні держави створювати апеляційні чи касаційні суди. Але держава, яка запроваджує такі суди, зобов'язана

забезпечити, щоб особи, які звертаються до суду, користувалися в таких судах основними гарантіями за статтею 6... Безперечно, це стосується вимоги щодо неупередженості суду.

89. Насамкінець, Суд вважає, що аргумент уряду про те, що Дж. М. засідав у розширеному складі разом із десятьма суддями, не має вирішального значення в питанні об'єктивної неупередженості відповідно до пункту 1 статті 6 Конвенції. З огляду на таємницю обговорень, неможливо встановити фактичний ступінь впливу Дж. М. у цьому випадку. Тому в описаному контексті..., неупередженість цього суду могла б бути піддана неабияким сумнівам.

90. Понад те, заявнику не повідомляли, що суддя Дж. М. засідатиме в суді, і він не мав підстав вважати, що останній це робитиме. Суд зазначає, що заявник, навпроти, був повідомлений про те, що справа розглядатиметься в судовому засіданні кримінального відділу касаційного суду, що підтверджується звітом судді-доповідача, електронним документообігом касаційного суду в цій справі і трьома повідомленнями сторонам, два з яких були надані після дати слухання... Отже, заявник не мав можливості оскаржити присутність Дж. М. чи подати в цьому зв'язку будь-які заяви з приводу неупередженості.

91. З огляду на вищевикладене, Суд вважає, що... побоювання заявника могли вважатися об'єктивно виправданими.

► **«Карелін проти Росії» (Karelin v. Russia), 926/08, 20 вересня 2016 року.**

72. Суд також зазначає, що відсутність прокурора вплинула на дію чинника презумпції невинуватості під час судового розгляду і, як наслідок, на питання неупередженості суду першої інстанції і навпаки. Суд нагадує у зв'язку з цим, що пункт 2 статті 6 Конвенції гарантує право «вважатися невинним доти, доки провину не буде доведено згідно з законом». Презумпція невинуватості буде порушена там, де, по суті чи з огляду на дію чинного законодавства (наприклад, правова презумпція), тягар доведення перекладається з обвинувачення на захист...

73. Наявна інформація впливає на зміст і на застосування відповідних положень національного законодавства. Це не дозволяє Суду встановити, яким чином презумпція невинуватості і тягар доведення задіювалися в справах про адміністративні правопорушення, які розглядаються судами загальної юрисдикції, включно з цією справою. За таких обставин Суд визнає, що суд першої інстанції не мав вибору, окрім як взяти на себе завдання представити і, що є ще більш доречним, підтримати обвинувачення впродовж усного слухання.

74. Понад те, у Кодексі адміністративних правопорушень (КАП) зазначається, що суд першої інстанції може вимагати усних свідчень, подання документів чи складання звіту. Уряд стверджував, що такі рішення можуть бути прийняті, «зокрема, на прохання відповідача». Це немовби може означати, що таке рішення може бути ініціативно прийняте судом першої інстанції. Суд розглянув низку подібних конституційних рішень і не вважає їхні обґрунтування переконливими в частині пошуку і збирання доказів судом...

75. При розгляді наявних матеріалів і відповідних положень національного законодавства та практики Суд не вважає, що були створені достатні для усунення законних сумнівів запобіжники проти шкідливого впливу процедури на неупередженість суду першої інстанції. З огляду на те, що проблема з неупередженістю в цьому випадку стосується доволі незначного правопорушення, яке породжується, власне, конкретною процедурою, а не через дії чи бездіяльність за обставин даної справи, Суд вважає, що неупередженість не відповідає ані характеру та суворості призначених покарань, ні тому, що постає на кону для відповідача під час розгляду справи.

76. Суд вважає, що коли доречним виглядає усне слухання в суді (приміром, коли йдеться про можливе покарання у формі ув'язнення, як у цій справі) для розгляду судьями «кримінального обвинувачення» підсудного, і коли за наявності відповідного дозволу на участь у процесі захист не відмовився від нього в належний спосіб, присутність сторони обвинувачення, як правило, стає обґрунтованою для відвернення законних сумнівів, які за інших обставин можуть виникнути стосовно неупередженості суду (див. схожу справу «Озеров¹⁴...»).

78. У Суду залишається запитання: чи постала також проблема неупередженості в апеляційному провадженні в районному суді, і якщо ні, то чи апеляційне провадження вирішило проблему, що виникла в суді першої інстанції при розгляді справи проти заявника.

79. Суд зазначає, що апеляційне провадження в цій справі було ініційоване заявником. У той час посадова особа, яка порушила справу, не мала повноважень оскаржувати судові рішення в справі про адміністративне правопорушення, тоді як прокурор таке право мав, незалежно від того, чи брав він участь у судовому процесі...

80. Виявляється, що згаданий посадовець не подав жодних письмових заяв до апеляційного суду, зокрема й у відповідь на апеляційну заяву заявника. По суті впливає, що посадовець, який ініціював справу, не мав на те права. Апеляційний суд жодних посадових осіб не вислухав. Після ознайомлення із заявником цей суд залишив рішення без змін. На думку Суду, заявник не висунув жодних вагомих скарг з приводу справедливості апеляційних проваджень.

81. Відтак проблеми з відсутності сторони оскарження можуть відрізнятись у випадку з апеляцією, коли апеляційний суд на прохання відповідача розглядає вже винесене рішення. Суд не виключає ймовірності того, що щойно «обвинувачення» було «винесене» за процедурою, позбавленою згаданих недоліків, і відповідач подає апеляцію лише з питань застосування права, роль обвинувачення може сприйматись менш переконливою, особливо щодо поняття неупередженості.

82. Суд зауважує у зв'язку з цим, що встановлені правила апеляційного провадження згідно з КАП мали б дозволяти апеляційному суду повторно оцінювати наявні та вивчати додаткові докази, переглядати справу в цілому, незалежно від того, чи було це запропоновано в апеляційній скарзі... Отже, Суд вважає, що за

¹⁴ Див. СУД ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ (Неупередженість, відсутність прокурора) вище.

законом апеляційний суд має право діяти на виправлення деяких недоліків, які шкодять справедливому судовому процесу...

83. Однак через значні обсяги правил розгляду апеляційної скарги, вимога щодо неупередженості має особливо дотримуватися в таких апеляційних провадженнях. Тому Суд дійшов висновку, що відсутність сторони обвинувачення в апеляційному провадженні теж була істотним недоліком. Відтак апеляційне провадження не усунуло упередженість суду...

84. Як результат, мало місце порушення пункту 1 статті 6 Конвенції щодо вимоги про неупередженість.

ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО СЛУХАННЯ

► «Ваше проти Франції» (Vacher v. France), 20368/92, 17 грудня 1996 року.

25. Відповідно до статей 585 і 588 Кримінально-процесуального кодексу... засуджений оскаржувач має можливість вибору між тим, щоб доручити членові Державної ради та адвокату касаційного суду викласти його доводи в справі або зробити це самому. Утім суддя-доповідач встановлює останній строк подання заяви по суті тільки в першому з цих випадків. У цій справі пан Ваше, якому надавав допомогу пан Рікар (який не є членом Державної ради і адвокатом касаційного суду), мав подати свої доводи до дати проведення слухань.

27. На основі інформації, наданої урядом, середній час, який касаційний суд витрачає на розгляд справи становить приблизно три місяці з моменту звернення: два місяці поки справи надійде до касаційного суду і ще один місяць, поки суд ухвалить рішення. У цій справі апеляцію відхилили в стисліші строки, до того ж заявника не повідомили про дату слухання. Для пана Ваше могло стати несподіванкою те, що провадження зайняло менше часу, ніж у середньому і, отже, вважаючи, що в нього ще є час для подання доводів, можливо, він не бачив ніяких причин непокоїтися з приводу дати слухань.

28. Суд наголошує, що держави повинні забезпечити, щоб кожен, кого обвинувачено в скоєнні кримінального правопорушення, користувався гарантіями, передбаченими пунктом 3 статті 6... Покладання на засудженого апелянта обов'язку дізнаватися, коли починається або закінчується встановлений строк, не сумісне з тією «сумлінністю», яку мають виявляти договірні сторони з тим, щоб забезпечити ефективне здійснення... гарантованих статтею 6 прав...

30. На завершення, оскільки фіксованої дати подання доводів не було, а касаційному суду знадобилося менше часу, ніж звичайно, для розгляду апеляції, при тому, що пан Ваше про це не дістав попередження з канцелярії і не міг сам передбачити, то його було позбавлено можливості викласти свої аргументи в касаційному суді в чіткий та ефективний спосіб.

Отже, мало місце порушення статті 6...

**► «Вайнен проти Бельгії» (Wynen v Belgium), 32576/96,
5 листопада 2002 року.**

35. ... Дата слухання справи в касаційному суді була вивішена в канцелярії та в залі його засідань 8 січня 1996, тобто за шістнадцять днів до початку слухання. Заявники були представлені чотирма адвокатами... застосовні правила, хоч, може, дивні або застарілі, чітко впливали з КПК і були тому доступні і досить послідовні та ясні, тож адвокати, які професійно займаються судочинством, не могли обґрунтовано заявляти, немовби їм про них не було відомо...

Окрім того і насамперед, чинна практика передбачала, що сторони і їхні адвокати можуть звернутися до канцелярії касаційного суду з проханням повідомити їх письмово або телефоном про дату слухання... Суд не вважає безпідставним вимагати, щоб апелянти, які хочуть особисто бути повідомленими про дату, на яку їхню справу призначено до слухання в касаційному суді, користувалися такими додатковими способами повідомлення...

Виходячи з цього, заявники не можуть твердити, що органи влади унеможливили їхню присутність на слуханні в суді касаційної інстанції. Отже, у цьому стосунку порушення пункту 1 статті 6 Конвенції не було.

**► «Ермі проти Італії» (Hermi v. Italy) [ВП], 18114/02,
18 жовтня 2006 року.**

90. ... Велика палата вважає, що, як видно з матеріалів справи, заявник достатньо добре розумів італійську мову і повинен був зрозуміти текст повідомлення про дату зазначеного слухання в апеляційному суді... Крім того, ... на момент відкриття апеляційного провадження тривалість його проживання в Італії становила вже щонайменше десять років, і коли він був заарештований 1999 року, то був у змозі повідомити поліції докладну інформацію про фактичну сторону звинувачень щодо нього...

91. На думку Суду, ці моменти давали національним судовим органам достатню підставу вважати, що заявник міг зрозуміти значення повідомлення про дату зазначеного слухання, а отже, не було потреби в забезпеченні письмового та усного перекладу. Суд також відзначає, що заявник, як видно, не повідомляв в'язничну адміністрацію про труднощі в розумінні відповідного документа.

**► «Зайцев проти Росії» (Zaytsev v. Russia), 22644/02,
16 листопада 2006 року.**

22. Щодо скарги заявника на неповідомлення йому про розгляд апеляції 26 жовтня 2001 року, Суд зазначає, що саме на цій підставі рішення апеляційного суду було скасоване і справу передали на повторний розгляд в апеляційному порядку. Суд повторює, що коли кримінальну справу відновлюють після того, як обвинувальний вирок набирає остаточної чинності, то скасування обвинувального вироку самого собою не досить, щоб позбавити особу її статусу «потерпілого», якщо тільки національні органи влади при цьому не визнали прямо або по суті порушення Конвенції і не забезпечили відшкодування...

23. У цій справі 27 червня 2005 року президія Тульського обласного суду скасувала остаточний вирок, яким засудили заявника, на тій підставі, що розгляд його апеляції заочно, без належного повідомлення заявнику про слухання, був порушенням його права на захист. Отже, президія прямо визнала, що право заявника на справедливий судовий розгляд було порушене.

► **«Сібгатуллін проти Росії» (Sibgatullin v. Russia), 32165/02, 23 квітня 2009 року**

48. Суд зауважує, що 23 травня 2006 року заявнику було повідомлено, що «29 червня 2006 року о 10:00 справу розглядатиме Верховний суд Російської Федерації». Однак, за словами заявника, до цього він не знав, що його справа в результаті перевірки наглядової інстанції була надіслана на новий апеляційний розгляд. Через це він не міг знати, яке саме слухання буде проведено Верховним судом. Суд зазначає, що уряд не надав жодної інформації на підтвердження того, що заявник та/або його захисник були належним чином поінформовані щодо провадження в наглядовій інстанції чи його результатів. Суд також зазначає, що 4 листопада 2005 року він надіслав заявнику копію зауважень уряду, у яких стверджувалося, що 26 жовтня 2005 року заступник прокурора подав заяву про наглядову перевірку рішення апеляційного суду від 15 серпня 2002 року. 23 травня 2006 року Суд надіслав заявнику лист уряду, з якого випливало, що 5 квітня 2006 року президія Верховного суду скасувала рішення апеляційного суду від 15 серпня 2002 року і передала справу на новий апеляційний розгляд. Звідси випливає, що принаймні до дати отримання заявником листа від 23 травня 2006 року він не знав про результати роботи наглядової інстанції за судочинством. Це означає, що 23 травня 2006 року, коли заявник прочитав телеграму, якою йому повідомили, що його справа розглядатиметься Верховним судом, він не міг знати, яке саме слухання має відбутися у Верховному суді: чи наглядової перевірки, чи нове апеляційне слухання. За цих обставин Суд вважає, що заявник не був належним чином поінформований про апеляційне слухання від 29 червня 2006 року. Суд також зазначає, що уряд не представив жодного документу, який би засвідчив отримання повідомлення адвокатом заявника.

49. Понад те, з апеляційної ухвали від 29 червня 2006 року випливає, що апеляційний суд не перевіряв, чи заявник і його представник були належним чином поінформовані про слухання. Ця ухвала також не вказувала на те, що заявник не подав клопотання про участь у судовому засіданні і відмовився від свого права, і що його неспроможність прийти до суду зашкодить розгляду справи. За таких обставин Суд вважає, що не можна стверджувати, що в цій справі заявник безсумнівно відмовився від права брати участь у слуханні.

50.... Суд вважає, що слухання апеляції від 29 червня 2006 року не відповідали вимогам щодо справедливості.

ЗМІНА КВАЛІФІКАЦІЇ ОБВИНУВАННЯ

► «Пелісьє і Сассі проти Франції» (Pelissier and Sassi v. France) [ВП], 25444/94, 25 березня 1999 року.

61. ... Суд також вважає, що співучасть не була елементом, який фігурував у первинному обвинуваченні, про який заявникам було відомо від початку судового розгляду...

62. Отож, Суд вважає, що, здійснюючи право, яке йому, безсумнівно, належало, для зміни кваліфікації фактів, щодо яких він мав належну юрисдикцію, апеляційний суд Екс-ан-Прованса мав би надати заявникам можливість здійснити щодо цього питання свої права на захист практично, ефективно і, особливо, своєчасно. У цій справі він не вбачає нічого, що б пояснювало, чому, наприклад, слухання не було перерване для проведення подальших дебатів, або, з іншого боку, заявникам не запропоновано подати письмові зауваження, поки суд вестиме обговорення. Навпаки, представлені Суду матеріали вказують на те, що заявникам не дали змоги підготувати свої заперечення на нове обвинувачення, адже про зміну кваліфікації фактів вони дізналися тільки з рішення апеляційного суду. А це було, очевидно, надто пізно.

63. Зважаючи на вищенаведене, Суд доходить висновку, що право заявників бути докладно повідомленими про характер і підстави висунутих про них обвинувачень, а також їхнє право мати досить часу і можливостей для підготування свого захисту були порушені.

► «Даллош проти Угорщини» (Dallos v. Hungary), 29082/95, 1 березня 2001 року.

48. Суд зазначає, що заявник дійсно не знав, що регіональний суд може змінити кваліфікацію скоєного ним правопорушення на шахрайство. Ця обставина, безумовно, негативно позначилася на його шансах захистити себе від висунутого обвинувачення, на підставі якого його зрештою засудили.

49. Однак... Суд тут надає вирішального значення подальшому провадженню у Верховному суді.

52. ... заявник мав змогу викласти Верховному суду свої аргументи щодо перекваліфікованого обвинувачення. Оцінивши справедливість судового розгляду в цілому і взявши до уваги характер розгляду справи у Верховному суді, Суд переконався, що будь-які дефекти провадження в регіональному суді було усунуто у Верховному.

Отже, Суд переконаний у тому, що право позивача бути докладно повідомленим про характер і підстави висунутого йому обвинувачення та мати достатній час і можливості для підготування свого захисту порушені не були.

► «Бокстрем і Андерссон проти Швеції» (Bäckström and Andersson v. Sweden) (ухв.), 67930/01, 5 вересня 2006 року.

Суд відзначає, що відповідно до обвинувального висновку прокуратури від 11 лютого 2000 року, заявників... обвинуватили в спробі пограбування за обтяжливих обставин... Рішенням районного суду від 17 квітня 2000 року заявників засуджено за відповідне правопорушення.

19 червня 2000 року, наприкінці слухання справи в апеляційному суді та після втручання його голови, прокурор змінив кваліфікацію обвинувачення на завершене пограбування за обтяжувальних обставин. У своїй постанові від 4 липня 2000 року суд визнав, що прокурор спершу не висував додаткового обвинувачення в крадіжці автомобіля, але після зміни кваліфікації почав стверджувати, що пограбування було доведене до кінця шляхом заволодіння транспортним засобом. Погодившись із цим твердженням, суд установив, що самий той факт, що заявники заволоділи автомобілем з тими грошима, які в ньому були, означає, що злочин був завершений.

На думку Суду, із цих обставин випливає, що заявники вже були повідомлені про всі суттєві факти інкримінованого їм правопорушення при врученні обвинувального висновку прокурора. Новий елемент, висунутий 19 червня 2000 року, стосувався встановлення того факту, чи їхні дії дійшли до тієї стадії, коли правопорушення можна вважати завершеним... тож належить встановити, чи були вони невідкладно повідомлені про можливість їхнього засудження за вчинене правопорушення і чи дістали вони достатню можливість підготувати свій захист.

Суд у зв'язку з цим зазначає, що заявники були повідомлені про таку можливість лише 19 червня 2000 року, тобто в передостанній день слухання в апеляційній інстанції. Хоча такий короткий термін викликає певну стурбованість, Суд зауважує, що всі факти, які лежали в основі зміненого обвинувачення, були відомі заявникам задовго до того. Крім того, адвокат другого заявника дотримувався думки, що обвинувачення в пограбуванні за обтяжувальних обставин можна вважати таким, що охоплене первинним обвинувальним висновком. Окрім того, адвокати обох заявників виклали свою позицію щодо зміненого обвинувачення в той день, коли воно було висунуте. На наступний день, а він був останнім днем слухань, жодного додаткового аргументу з цього питання вони не представили, хоча й могли це зробити без усяких перешкод. Вони так само не подавали клопотання про відстрочення судового розгляду, аби мати більше часу для розгляду цього питання... Суд вважає, що в справі немає нічого такого, що підкріплювало б твердження заявників про те, що клопотання про відстрочку апеляційним судом було б, очевидно, відхилене.

Суд вважає, що голова апеляційного суду виступив для того, щоб звернути увагу сторін на те, що діяння, у яких заявників обвинуватили, можуть містити склад завершеного пограбування. Заявникам тим самим надали змогу подати свої аргументи з цього питання. Крім того, оскільки суд не був зв'язаним кваліфікацією злочину, наданою прокурором, і, відповідно, зміна ним кваліфікації обвинувачення не була передумовою для встановлення вини заявників у скоєнні завершеного правопорушення, втручання з боку голови не можна вважати порушенням принципу «рівноправності сторін».

З огляду на такі обставини, Суд вважає, що адвокати захисту дійсно мали достатні можливості для всебічного викладення апеляційному суду позиції заявників щодо зміненого обвинувачення. Крім того, апеляційний суд міг зробити розумний і обґрунтований висновок, що саме так все і було.

І нарешті, Суд вважає, що цю справу можна відрізнити від справи «Міро проти Франції» (*Miroux v. France*), яку Суд одночасно розглядав^{15...} і встановив факт порушення пунктів 1 і 3 статті 6. У ході провадження в цій справі новий фактичний елемент – проникнення – був запропонований тоді, коли голова суду після кінцевих зауважень сторін поставив присяжним додаткове запитання про те, чи не винен обвинувачений у зґвалтуванні, а не спробі зґвалтування. На відміну від цього, факти, з якими доводилося мати справу заявникам у цій справі, залишалися незмінними впродовж усього розгляду; уточнення прокурором обвинувачення в пограбуванні не змінило опису подій, а тільки вплинуло на правову кваліфікацію правопорушення. Крім того, тоді як обвинувачений у французькій справі не отримав можливості викласти свої аргументи щодо нового фактичного елементу, адвокати заявників у цій справі мали – і використали – змогу викласти свою позицію щодо зміненого обвинувачення. Слід також відзначити, що французька справа стосувалася розгляду судом присяжних справи про сексуальні злочини, і діяти в ній належало з особливою розсудливістю з огляду на делікатний характер таких правопорушень та на ймовірність того, що думка присяжних могла помітно змінитися під впливом припущення, що інкриміноване діяння може становити правопорушення, вчинене за більш обтяжувальних обставин. Дана справа особливих застережень такого роду не викликала.

Беручи до уваги провадження в цілому, Суд доходить висновку, що інформація з приводу висунутого проти заявників обвинувачення була їм повідомлена досить оперативно, і що вони мали достатній час і можливості для підготування свого захисту за змістом підпунктів (а) і (б) пункту 3 статті 6 Конвенції.

► «Маттеї проти Франції» (*Mattei v. France*), 34043/02, 19 грудня 2006 року.

41. Стосовно змісту перекваліфікації, Суд нагадує, що не можна стверджувати, що співучасть є лише простим залученням до вчинення злочину... Наголошуючи на своїй відданості принципів чіткого тлумачення кримінального права, Суд не може погодитись із тим, що були вивчені специфічні елементи співучасті. З огляду на це, Суд зазначає, ... що він не повинен давати оцінку обґрунтованості засобів захисту, до яких могла б вдатися заявниця, якби вона мала можливість оспорювати співучасть у спробі вимагання грошей, а лише зауважує, що можна зробити вірогідне припущення про те, що ці засоби могли б різнитися від тих, які були обрані для захисту від основного обвинувачення.

42. Щодо ухвалених стосовно заявниці мір покарання, Суд не може погодитись із наведеними урядом аргументами. Справді, він вважає, що не можна стверджувати того, що перекваліфікація жодним чином не вплинула на засудження, оскільки в кожному разі заявницю засудили б за участь у спробі підготування терактів,

¹⁵ Також дивіться ПРЕД'ЯВЛЕННЯ ОБВИНУВАЧЕННЯ, УГОДА ПРО ВИЗНАННЯ ВИНИ, ЗУПИНЕННЯ ПРОВАДЖЕННЯ (Пред'явлення обвинувачення, повідомлення) вище

тому що не можна гадати про міру покарання, яка могла б бути призначена в разі, якщо заявниця мала б можливість ефективно захищатися проти висунутого нового обвинувачення, яке полягало в співучасті в спробі вимагання грошей. Нарешті, він зазначає, що в дійсності вирок, проголошений апеляційним судом у результаті перекваліфікації обвинувачення, був м'якшим, ніж виголошений виправним судом, будучи зменшеним з чотирьох років позбавлення волі до трьох років, з яких один був умовним. Однак Суд підкреслює, що виголошений апеляційною інстанцією вирок був мотивований «станом здоров'я відповідної особи» а також її кримінальним минулим, оскільки заявниця «не була засуджена до позбавлення волі або до ув'язнення впродовж останніх п'яти років, що передували фактам справи, за злочини або за кримінальні правопорушення».

43. З огляду на всі ці чинники, Суд вважає, що було порушене право заявниці бути детально поінформованою про характер та суть висунутих проти неї обвинувачень, так само як і право мати необхідний час та можливості для підготування свого захисту.

► «ДМТ і ДКІ проти Болгарії» (D M T and D K I v. Bulgaria), 29476/06, 24 липня 2012 року.

82. Суд має надалі встановити, чи, незважаючи на відсутність повідомлення про обвинувачення в спробі крупного шахрайства, заявник міг передбачити таку перекласифікацію фактів справи, відкритої проти нього. Уряд щодо цього зауважує, що правопорушення «пасивна корупція» та «шахрайство», за припущення, що винуватий у правопорушеннях був державним службовцем, означають ту саму незаконну поведінку, що має на меті отримання неналежної матеріальної вигоди... Зі свого боку, Суд зазначає, що за кримінальним кодексом Болгарії матеріальні складові цих двох кримінальних правопорушень дуже різні: пасивна корупція полягає в прийнятті або вимозі неналежної винагороди державним службовцем за дію чи її відсутність у рамках його повноважень, у той час як шахрайство – це факт створення хибного уявлення в іншої особи про певні фактичні обставини, щоб отримати матеріальну вигоду й у результаті спричинити матеріальну шкоду потерпілому... Суду недостатньо спиратися на обґрунтованість засобів захисту, якими міг скористатися заявник, якби мав можливість оскаржити нове обвинувачення, висунуте проти нього. Натомість Суд зауважує, що цілком вірогідною є відмінність цих засобів від вибраних зацікавленою особою для оскарження початкового обвинувачення...

83. З цих причин Суд вважає, що Вищий касаційний суд повинен був надати заявнику можливість оскаржити нові обвинувачення, а саме в спробі шахрайства з обтяжливими обставинами. Цей суд міг, наприклад, відкласти слухання, аби надати сторонам можливість викласти аргументи, або проінструктувати їх подати письмові зауваження з цього питання. Цього зроблено не було, оскільки жодне положення національного права не вимагає цього від Вищого касаційного суду: стаття 285, п. 3 попереднього Кримінально-процесуального кодексу вимагала такого судового засідання тільки у випадку зміни фактичної бази обвинувачення або якщо перекласифікація порушення могла призвести до накладення суворішого покарання...

84. Враховуючи все вищевказане, Суд вважає, що має місце порушення права заявника бути детально інформованим про природу та причину обвинувачення проти нього, а також права на час і необхідні можливості для підготовки свого захисту. На думку Суду, кримінальне провадження проти заявника не відповідало вимозі щодо справедливості. Відповідно, мало місце порушення пункту 1 статті 6, а також пунктів 3 а) і b) статті 6 Конвенції.

НЕПОВІДОМЛЕННЯ ЗМІСТУ ДОКУМЕНТІВ

► «Брандштеттер проти Австрії» (*Brandstetter v. Austria*), 11170/84, 28 серпня 1991 року.

67. ... Сторони погодилися, що заявнику не були направлені копії представлених старшим прокурором матеріалів, і що йому так само не повідомили, чи їх взагалі подавали. Аргументи уряду зводяться до того, ... що доводи – так звані «нариси»... було подано відповідно до усталеного порядку, який дозволяє старшому прокуророві в таких випадках подавати нариси так, як він вважає за доцільне. Такий порядок, на думку уряду, мав бути відомий адвокату заявника, який, відповідно, міг зробити запит про те, чи ці нариси вже надано в справі заявника. Якщо так, він міг би звернутися з проханням ознайомитися з матеріалами відповідно до статті 82 Кримінально-процесуального кодексу, і тим самим заявити свої зауваження. Проте, як видається, стаття 82 в її нинішньому формулюванні не надає безумовного права ознайомлюватися з усіма матеріалами справи, а тільки можливість звернутися по дозвіл на це...

Суд відзначає, що нарис, певно, має велике значення, і що подібний підхід вимагає пильності та зусиль з боку захисту. Виходячи з цього, Суд не переконаний, що подібна практика достатньою мірою забезпечує, щоб апелянти, у чиїх справах старший прокурор вже подав нариси, з приводу яких вони мали робити зауваження, були поінформовані про таке подання.

68. ... Непряма й суто гіпотетична можливість обвинуваченого прокоментувати доводи сторони обвинувачення, внесені в текст судового рішення, навряд чи можна розглядати як належну заміну його права ознайомитися й прямо реагувати на матеріали, подані обвинуваченням...

69. Суд доходить висновку, що в апеляційному провадженні в справі про дифамацію було порушення пункту 1 статті 6 ... Конвенції.

► «Райнхардт і Сліман-Каїд проти Франції» (*Reinhardt and Slimane-Kaid v. France*), 23043/93, 31 березня 1998 року.

105. Сторони погодилися, що генеральний адвокат отримав доповідь і проект рішення, підготований суддею-доповідачем задовго до початку слухань. Як повідомив уряд, ця доповідь складалася з двох частин: перша містила опис фактів, порядок і підстави для апеляції, а друга – правовий аналіз справи та висновок по суті апеляції.

Ці документи не були передані ні заявникам, ні їхнім адвокатам... Юристи пані Рейнхардт і пана Слімана-Каїда могли б зробити усні заяви, якби про це

попросили; під час слухання вони б мали право звернутися до суду після виступу судді-доповідача, що означало, що вони б могли вислухати першу частину його доповіді і прокоментувати її. Друга частина доповіді та проект рішення – які на законних підставах не підлягали оприлюдненню як складова частина судової наради – доведені до їхнього відома в жодному випадку бути не могли; отже, вони б дізналися про рекомендації, що містилися в доповіді судді-доповідача, у кращому разі за кілька днів до початку слухань.

З іншого боку, зміст усієї доповіді і проекту рішення були доведені до відома генерального адвоката. Генеральний адвокат не є членом суду, що здійснює розгляд у порядку апеляції. Його роль полягає в забезпеченні правильного застосування норм закону, коли вони сформульовані чітко, і правильного тлумачення, коли вони неоднозначні. Він «консультує» суддів щодо розв'язання питання в кожному окремому випадку й у силу своєї посади може вплинути на їхні рішення або в сприятливий для версії апелянтів спосіб, або в несприятливий...

З огляду на важливість доповіді судді-доповідача (і, зокрема, другої його частини), на роль генерального адвоката і наслідки результатів розгляду для пані Рейнхардт і пана Слімана-Каїда, дисбаланс, спричинений неповідомленням змісту доповіді в такому ж обсязі адвокатам заявників не сумісний з вимогами справедливого судового розгляду.

106. Той факт, що подання генерального адвоката не були повідомлені заявникам, так само викликає сумніви...

107. Отже, з урахуванням згаданих вище обставин, мало місце порушення пункту 1 статті 6.

► **«Геч проти Туреччини» (Göç v Turkey) [ВП], 36590/97, 11 липня 2002 року.**

57. ... Уряд стверджував, що адвокату заявника мало б бути відомо, що ознайомлення з матеріалами справи на практиці можливе. Суд однак вважає, що вимагати від адвоката заявника брати на себе ініціативу і час від часу довідуватися про те, чи не були до справи долучені які-небудь нові матеріали, означало б покласти на нього непропорційний тягар і не обов'язково б гарантувало реальні можливості подати зауваження щодо висновку, оскільки йому так і не повідомили про графік розгляду апеляції... Він у цьому зв'язку зазначає, що висновок було написано 17 жовтня 1996 року, а 21 жовтня 1996 року подано до палати належної юрисдикції разом із матеріалами кримінальної справи. Палата винесла своє рішення 7 листопада 1996 року.

58. З урахуванням вищевикладеного, Суд, як і Палата, вважає, що пункт 1 статті 6 внаслідок неповідомлення заявникові висновку Головної прокуратури порушено.

► **«Верду Верду проти Іспанії» (Verdu Verdu v. Spain), 43432/02, 5 лютого 2007 року.**

26. Суд зазначає, що суд, який ухвалив обвинувальний вирок заявникові в апеляційній інстанції, обмежився тим, що дав інше правове визначення фактам, аніж

це визнав доведеним суд першої інстанції, не вийшовши при цьому за рамки остаточних висновків та апеляційного подання прокуратури та не посилаючись на жоден інший елемент, який не містився в основному обвинуваченні.

27. За таких обставин, Суд визнає, що повідомлення про апеляційну скаргу прокуратури та можливість заявника надати на неї відповідь не могла жодним чином вплинути на результат судового розгляду справи в окружному суді (Audència provincial). Як результат, він не вбачає, чому відсутність цього документу могла спричинити порушення прав та зменшити шанси заявника навести в окружному суді доводи, які він вважав за необхідні для свого захисту, тоді як сам заявник визнав у своїй заяві, що вміщені в апеляційній скарзі позивача вимоги збіглися з тими, що були в апеляційній заяві прокуратури.

28. Тому засудження в цій справі заявника окружним судом, яке в подальшому було залишене в силі Конституційним судом, не може викликати сумніви з цього погляду. Відповідно, зважаючи на обставини справи, заявник не зміг довести, що неможливість оскаржити апеляцію через неповідомлення про неї позбавила його можливості захищатися, спричиняючи порушення пункту 1 статті 6 Конвенції, і надане йому право було позбавлене реального змісту та значення...

ДОСТАТНІЙ ЧАС І МОЖЛИВОСТІ

► «Мелен проти Франції» (Melin v. France), 12914/87, 22 червня 1993 року.

19. ... Він стверджував, що, коли 27 травня 1986 року колегія в кримінальних справах касаційного суду ухвалила рішення, він ще чекав, поки йому надішлуть текст рішення апеляційного суду, копію якого він попросив. Не знаючи мотивування апеляційного суду, він не міг скласти свою заяву з викладенням підстав для оскарження. Хоч він і був присутній під час виголошення судового рішення, йому потрібна була копія рішення, оскільки голова тоді зачитав лише його резолютивну частину...

24. ... пан Мелен був юристом-практиком і працював у конторі адвоката Державної ради і адвокатури касаційного суду. Тому він знав, що, відповідно до чинного законодавства, органи влади не були зобов'язані надсилати йому копію рішення, ухваленого 15 січня 1986 року, на проголошенні якого він був присутній... тож було б небезпідставно очікувати, що він скористається одним із трьох наступних варіантів дій. По-перше, хоч він і не мав такого зобов'язання за законом, він міг би ознайомитися з оригіналом вироку в канцелярії Версальського апеляційного суду. По-друге, якщо припустити, що він, і справді, як стверджує, зробив безрезультатну спробу отримати копію, то міг і повинен би був повторити свій запит протягом чотирьох з половиною місяців, що минули після ухвалення судового рішення. У нього також залишався останній варіант: він міг зробити запит у канцелярії касаційного суду щодо дати, коли суд ухвалить рішення, і подати клопотання про її перенесення, аби дістати змогу вчасно подати заяву і викласти свою позицію. Добре знаючись на правилах судочинства, він мав би знати, що строк для подання такого клопотання є відносно коротким, тим паче, що відповідні правила були досить послідовними й чіткими...

25. Отже, заявник не може стверджувати, що органи влади унеможливили йому подання заяви. Оскільки він свідомо відмовився від свого права на допомогу адвоката, то був зобов'язаний сам виявити старанність. Відповідно, він не зазнав будь-якого втручання в можливість ефективного здійснення своїх прав, гарантованих статтею 6...

► **«Зоон проти Нідерландів» (Zoon v. Netherlands), 29202/95, 7 грудня 2000 року.**

37. ... Незалежно від того, чи було відомо адвокату заявника про згадане правило, чи ні, залишається фактом, проти якого ніхто не заперечував, що рішення в скороченому вигляді було доступним для ознайомлення вже за вісім годин після його виголошення.

38. Отже, Судові належить зробити висновок про те, що заявник, крім того, що йому був відомий зміст резолютивної частини вироку, також би міг, як і його адвокат, ознайомитися з текстом судової постанови в скороченому вигляді задовго до закінчення чотирнадцятиденного терміну для подання апеляції, щоб мати досить часу для цього подання. Те, що вони цього не зробили, не можна ставити за провину державі-відповідачу...

47. Справді, у вирокі суду не перераховані всі окремі докази, на які спиралося рішення про засудження. Проте заявник ніколи й не заперечував, що вчинив діяння, у яких його обвинувачували, і ніколи не заперечував докази проти нього як такі. Крім того, заявник не стверджував, та і не виглядає так, що в основу його засудження покладено докази, які не містилися в матеріалах справи чи не були подані на слуханні в регіональному окружному суді.

48. ... У кримінальному процесі Нідерландів апеляцію подають не на рішення суду першої інстанції, а на обвинувачення, висунуті обвинуваченому. Отже, апеляційна процедура передбачає абсолютно нове встановлення фактів і нову оцінку застосованих правових норм. На думку Суду, з цього випливає, що заявник та його адвокати у світлі рішення в скороченому вигляді і доказів, що містилися в матеріалах справи, могли б скласти поінформовану оцінку щодо можливих результатів апеляційного провадження...

50. Тому, зважаючи на обставини справи, не можна сказати, що права на захист заявника зазнали неналежного впливу через брак повного тексту рішення або відсутність у рішенні в скороченому вигляді докладного переліку окремих доказів, що слугували основою для його засудження.

► **«Гусейн проти Італії» (Husain v. Italy) (ухв.), 18913/03, 24 лютого 2005 року.**

В ордері на арешт була зазначена дата винесення обвинувального вироку, призначене покарання, правова кваліфікація правопорушень, у скоєнні яких заявника визнали винним, і посилання на відповідні норми Кримінального кодексу та застосованого спеціального законодавства.

З огляду на ці обставини, Суд вважає, що заявник отримав достатню інформацію щодо висунутих обвинувачень та його засудження зрозумілою йому мовою.

На момент вручення ордера заявник перебував в Італії і міг би порадитися з адвокатом, якого призначили в його справі і чиє ім'я було вказане в ордері про арешт, або з іншим юридичним консультантом, для того, щоб дізнатися про порядок оскарження вироку, винесеного Генуезьким кримінальним апеляційним судом, а також для підготування свого захисту від обвинувачень...

Отже, Суд не вбачає порушення права на справедливий судовий розгляд.

► «Ходорковській і Лебєдєв проти Росії» (*Khodorkovskiy and Lebedev v. Russia*), 11082/06, 25 липня 2013 року.

597. Таким чином Суд визнає, що під час апеляційного провадження захист перебував у дещо несприятливому становищі. Це «несприятливе становище» не обов'язково має бути проаналізоване під кутом гарантій процесуальної рівності насамперед тому, що Суд не знає, чи мала прокуратура проблеми з доступом до матеріалів судового розгляду і їхньою достовірністю. Проте ситуація може бути оцінена з погляду на принцип змагальності процесу, що серед іншого означає, що захист повинен мати можливість викладати аргументи щодо всіх важливих пунктів, включно з «елементами... стосовно процедури»...

598. Однак Суд нагадує, що не всі несприятливі для захисту обставини призводять до порушення пункту 3 (b) статті 6... Захист повинен бути здатним викласти належні аргументи, щоб вплинути на результат провадження. За цих обставин Суд вважає, що допустимі неточності в судовому протоколі і подеколи недоступність для захисту частини судових матеріалів – все це не позбавляло захист можливості напрацьовувати свої аргументи і, отже, не вплинуло на результат апеляційного провадження. Засудження заявників ґрунтувалося на різних доказах, включно з великою кількістю документальних свідчень та заяв десятків свідків. Навіть визнаючи, що протокол суду міг містити деякі неточності, Суд не переконаний, що вони є такими, що ставлять вирок під сумнів. Понад те, захисникам було відомо про те, які процесуальні рішення були прийняті під час судового розгляду, і які матеріали були додані. Вони мали аудіозаписи судового розгляду і могли покладатися на них при підготовці своїх апеляційних тез.

599. Суд доходить висновку, що труднощі, з якими мав справу захист під час апеляційного провадження, не вплинули на загальну справедливість судового розгляду. Звідси випливає відсутність порушень пунктів 1 і 3 (b) статті 6.

ДОПУСТИМІСТЬ НОВИХ ДОКАЗІВ

► «Ойстон проти Сполученого Королівства» (*Oyston v. United Kingdom*) (ухв.), 42011/98, 22 січня 2002 року.

Суд зазначає, що апеляційний суд дав заявникові дозвіл на подання апеляції на тій підставі, що ці докази – хоч і не допустимі в точному сенсі – могли б бути використані, щоб поставити під сумнів вірогідність показань потерпілої, і що слід зважити, чи з огляду на це не засуджено заявника на підставі ненадійних доказів. Заслухавши доводи заявника в апеляційному порядку, апеляційний суд підтвердив, що відповідно до статті 2 Закону 1976 року відомості, які стосуються

цих відносин, не були б визнані допустимими. При цьому він однак зауважив, що якби такі докази змусили його поставити під сумнів надійність свідка, то він дуже неохоче віддав би перевагу формальній нормі. Відтак він перейшов до розгляду цих доказів і з причин, які цьому Суду видаються переконливими, дійшов висновку, що вони не стосуються питання про те, чи її згвалтував заявник.

Заявник стверджує, що питання про надійність Дж. мало істотне значення, оскільки присяжні мусили, по суті, вирішити, хто говорив неправду – Дж. або Л. За таких обставин, як він стверджував, апеляційний суд не повинен був намагатися передбачити, який вплив ці додаткові докази справили б на думку присяжних щодо надійності Дж. і Л. як свідків. Окрім того він стверджував, що апеляційний суд не звернув уваги на вимоги справедливості, коли оцінював питання про те, чи нові докази не ставлять під сумнів підставність засудження.

... Суд вважає, що фактична сторона цієї справи виявляє більшу аналогію до справи «Едвардз проти Сполученого Королівства»¹⁶, у якій, як і в цій справі, апеляційний суд розглядав докази, що з'явилися вже після суду над заявником. Тоді Суд постановив, що права захисту були забезпечені процедурою розгляду в апеляційному суді, де адвокат заявника мав усі можливості для того, щоб спробувати переконати суд у необхідності скасувати обвинувальний вирок з огляду на нові дані, і що апеляційний суд був у змозі сам оцінити значення нових доказів та визначити, чи наявність такої інформації на стадії розгляду в першій інстанції привела б перегляду рішення присяжних.

Суд не бачить причин, щоб при розгляді цієї заяви зробити інший висновок.

НЕПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ СВИДКІВ

► «Відаль проти Бельгії» (Vidal v. Belgium), 12351/86, 22 квітня 1992 року.

34. Спочатку заявника після заслуховування низки свідків виправдали. Коли судді апеляційної інстанції постановили замінити виправдувальний вирок обвинувальним, нових доказів вони не мали; окрім усних заяв двох обвинувачених, зроблених у Льежі, та єдиного обвинуваченого, хто ще залишався (в Брюсселі), в основу свого рішення вони поклали лише документи, що містились у матеріалах справи. Більше того, Брюссельський апеляційний суд не навів мотивів своєї, не більш як імпліцитної, відмови в клопотаннях про виклик як свідків панів Скої, Бодара, Дофена і Досена.

Безперечно, в обов'язки Суду не входить висловлення думки щодо релевантності в такий спосіб наданих і відхилених доказів чи, у загальнішому сенсі, винуватості чи невинуватості пана Відалю, але цілковите незгадування цього питання в рішенні від 11 грудня 1985 року не узгоджується з концепцією справедливого судового розгляду, яка лежить в основі статті 6... А надто якщо зважити на те, що Брюссельський апеляційний суд ухвалив суворіший вирок, аніж той, який був постановлений 26 жовтня 1984 року, замінивши три роки чотирма та не

¹⁶ Див. ЗАХИСТ (Пред'явлення доказів обвинувачення, Відмова у наданні доказів із посиланням на суспільні інтереси) вище.

зупинивши виконання покарання, як свого часу це зробив Льєзький апеляційний суд.

35. Коротше кажучи, права захисту в цій справі були обмежені до такої міри, що заявникові не забезпечили справедливого судового розгляду. Отже, мало місце порушення статті 6...

► **«Дестрем проти Франції» (Destrehem v. France), 56651/00, 18 травня 2004 року.**

44. Окрім того, Суд зауважує, що виправний суд вважав, що більша частина інших матеріалів, окрім представлених у цій справі заяв свідків, здобутих у результаті розслідування поліції, були недостатніми для того, щоб з певністю встановити особу, яка вчинила зазначені дії.

45. Тому з судової ухвали від 31 березня 1999 року постає очевидним, що засудження заявника апеляційним судом ґрунтувалося в основному на новому витлумаченні свідчень очевидців, безпосередньо яких суд не заслухав попри прохання про це заявника. Все відбулося так, немовби апеляційний суд, не довіряючи свідкам захисту, *a priori* «не визнав» їх, не вдаючись до їхнього заслуховування та задовольнившись свідченнями, зафіксованими в матеріалах справи з тим, щоб заперечити рішення суду першої інстанції, який звільнив заявника на підставі, зокрема, заяв цих свідків. Поза всяким сумнівом, хоч апеляційній інстанції належить давати оцінку різним зібраним свідченням, так само як і визначати доцільність використання тих, що їх хотів навести заявник, проте глибшого аналізу не було зроблено, і заявника визнано винним на підставі тих свідчень, які викликали достатні сумніви в суддів першої інстанції щодо обґрунтованості висунутого проти заявника обвинувачення, і які на підставі цих свідчень призвели до його виправдання в першій інстанції. За таких умов відмова апеляційного суду заслухати цих свідків – всупереч клопотанням заявника щодо цього – перед тим, як визнати його винним, суттєво обмежило його право на захист...

46. Це має тим більше значення, оскільки апеляційний суд Реймса наклав на заявника покарання, яке він сам визначив як «суворе».

47. Отже, враховуючи дуже специфічні обставини цієї справи, Суд вважає, що право на захист зазнало такого обмеження, що заявник був позбавлений можливості скористатися правом на справедливий судовий розгляд справи. Отже, мало місце порушення пункту 1 та підпункту d) пункту 3 статті 6 Конвенції.

► **«Ємельяновс проти Латвії» (Jemeljanovs v. Latvia), 37364/05, 6 жовтня 2016 року.**

98. Що стосується відмови апеляційного суду задовольнити деякі звернення заявника щодо повторного скликання всіх свідків до суду..., Суд нагадує, що стаття 6 не вимагає присутності і допиту кожного свідка: підсудний має обґрунтувати свою вимогу, пояснивши нагальність того, щоб відповідні свідки були заслухані, а їхні свідчення неодмінно потрібні для встановлення істини... Заявник не показав, який внесок могла зробити присутність усіх свідків в апеляційному суді, і

не вказав, які запитання ставитиме захист свідкам. Це було особливо важливим за конкретних обставин, оскільки, як свідчать висновки національного суду, розбіжностей у показаннях свідків не було...

РІВНОПРАВНІСТЬ СТОРІН

► «Борґерс проти Бельгії» (Borgers v. Belgium), 12005/86, 30 жовтня 1991 року.

27. Слухання 18 червня 1985 року в касаційному суді завершилося доводами генерального адвоката на користь того, що апеляцію пана Борґерса задовольняти не слід... Дати відповідь на ці доводи останній так і не дістав змоги: до слухання він не знав про їхній зміст, оскільки вони не були йому повідомлені заздалегідь, а після цього він вже був позбавлений за законом можливості це зробити. Стаття 1107 Судового кодексу забороняє навіть подання матеріалів у письмовому вигляді після виступу представника департаменту генерального прокурора...

Суд не вбачає обґрунтування для такого обмеження прав на захист. Після того, як генеральний адвокат висловив свої доводи не на користь заявника, останній, безумовно, був зацікавлений у тому, щоб подати щодо них свої зауваження до завершення дебатів. Той факт, що юрисдикція касаційного суду обмежується питаннями права, у зв'язку з цим не має значення...

► «Вайнен проти Бельгії» (Wynen v. Belgium), 32576/96, листопада 2002 року.

32. ... Суд зауважує те, що стаття 420-біс КПК вимагає, щоб особи, які звертаються з оскарженням до касаційного суду, надавали будь-які заяви і пояснення впродовж двох місяців від дня, коли справу внесено до загального реєстру, хоча сторона-відповідач аналогічному обмеженню строку не підлягає: у цій справі їй знадобилося на подання своїх заяв майже п'ять місяців.

Внаслідок цього заявники втратили нагоду подати письмову відповідь на заяви відповідача, оскільки їхні додаткові подання були визнані неприйнятними як такі, що подані після закінчення строку. Проте така нагода може бути суттєвою, оскільки право на змагальний процес означає, що кожна зі сторін повинна мати можливість ознайомитися і прокоментувати надані іншою стороною зауваження чи подані нею докази...

Суд із розумінням ставиться до підкреслюваної урядом необхідності запобігати зайвому затягуванню судочинства через внесення низки письмових відповідей на будь-які надані змагальні документи, але принцип «рівності можливостей» не заважає досягненню такої мети за умови, що при цьому одна зі сторін не опиниться в явно не вигідному становищі. У справі ця умова виконана не була. Отже, тут було порушення пункту 1 статті 6 Конвенції...

38. Суд відзначає, що доводи державного обвинувача спочатку були подані усно під час відкритого засідання касаційного суду... Про їхній зміст і про наведену в них принагідно рекомендацію довідалися всі – сторони процесу, судді та присутня

публіка. Відповідно, у цьому не можна вбачати жодного порушення принципу рівності сторін, оскільки заявники з права на «рівність можливостей» не можуть виводити права на те, щоб їм до початку слухання були розкриті матеріали, які не були доведені до відома іншої сторони процесу, або судді-доповідача, або суддів судової колегії першої інстанції...

► **«М. С. проти Фінляндії» (M S v. Finland), 46601/99,
22 березня 2005 року.**

31. Суд у цій справі зауважує, що зміст листа від 26 листопада 1996 року не був повідомлений жодній із сторін у кримінальному процесі, тобто ні заявникові, ні прокуророві. Встановити порушення рівності сторін тут не можна, бо жодна сторона не була поставлена в невідгідне становище відносно протилежної...

32. Проте концепція справедливого судового розгляду також у принципі передбачає право учасників процесу знати зміст і висловлювати свої коментарі щодо доказів чи зауваг, наданих з метою вплинути на рішення суду...

33. ... Зміст листа від 26 листопада 1996 року був безпосередньо пов'язаний з питанням про достовірність свідка, що становило важливий аспект позиції захисту заявника в апеляційному суді. Справді, свідчення колишньої дружини заявника було не єдиним засобом доведення можливості вчинення заявником діянь, у яких його обвинувачено. Проте лист від 26 листопада 1996 року, будучи пов'язаний з попередніми свідченнями колишньої дружини заявника, мав окреме значення, оскільки він вочевидь був здатний вплинути на рішення апеляційного суду...

34. ... Правильно вирішити, чи заслуговує лист від 26 листопада 1996 року на їхні зауваження, могли тільки безпосередньо самі сторони. На кін тут була поставлена довіра сторін кримінального процесу до функціонування правосуддя, яка спирається, зокрема, на усвідомлення того, що вони мали змогу висловити свою думку щодо кожного документу в матеріалах справи...

36. Суд вважає, що повага до права на справедливий судовий розгляд, гарантованого пунктом 1 статті 6 Конвенції, вимагала, щоб заявника повідомили про те, що апеляційний суд одержав лист колишньої дружини заявника від 26 листопада 1996 року, і щоб він отримав можливість висловити щодо нього свої зауваження.

► **«Ботме і Аламі проти Сполученого Королівства»
(Botmeh and Alami v. United Kingdom), 15187/03,
7 червня 2007 року.**

42. Служба безпеки Сполученого Королівства, як до початку, так і в ході судового розгляду справи заявника мала у своєму розпорядженні отримані від «агентурного джерела» докази того, що одна терористична організація, не пов'язана з заявниками, збирала інформацію щодо можливості здійснення обстрілу посольства Ізраїлю. Пов'язані з цим оперативні дані, отримані після обстрілу, вказували, що насправді його здійснила інша терористична організація. Документ, який містив ці дані («перший документ»), не був показаний прокурорам, що виступали

з обвинуваченням у суді проти заявників, і тому сторона обвинувачення його не надала судді, що вів справу, щоб він міг ухвалити рішення щодо необхідності його розкриття. Один з двох інших документів із того ж таки джерела, який утім не стосувався відомостей, що містилися в першому документі, був наданий судді до початку процесу в ході попереднього розгляду документів (*disclosure hearing*).

43. Нерозкриті відомості вперше розглянув апеляційний суд у ході слухання на клопотання однієї сторони (*ex parte*), яке було проведене до задоволення заяви про подання апеляції. На початку розгляду апеляційної скарги по суті апеляційний суд, що засідав у іншому складі, перш ніж перейти до дослідження матеріалів у режимі *ex parte*, заслухав у двосторонньому порядку заяви сторін щодо процедури прийняття ухвали за клопотанням державного обвинувачення про надання імунітету в суспільних інтересах. На цьому слуханні заявники не користувались правовою допомогою ні своїх адвокатів, ні спеціально призначеного адвоката, що мав допуск від служби безпеки... Втім після засідання, на якому розглядали питання про розкриття інформації, і задовго до відновлення розгляду в порядку апеляції, апеляційний суд стисло повідомив заявникам про відомості, що містилися в першому документі, а також про події, які призвели до того, що нерозкриті матеріали так і не були надані судді першої інстанції. У своїй постанові від 1 листопада 2001 року апеляційний суд зазначив, що, крім матеріалів, наданих заявникам у короткій формі, у розпорядженні суду не було інших значущих матеріалів, які не б були надані судді першої інстанції... Заявники дістали всі можливості для того, щоб подати свої зауваги щодо матеріалу, який їм був представлений у стислій формі, і щодо його значення для спірних питань у справі. На основі отриманих у відповідь заяв апеляційний суд ухвалив, що заявникам не завдано ніякої несправедливості внаслідок того, що вони не мали доступу до нерозкритих матеріалів у ході судового розгляду, оскільки вони не додавали нічого суттєвого до того, що було вже розкрито в ході розгляду в першій інстанції, і оскільки захист при розгляді в першій інстанції не зробив жодної спроби скористатися з подібного матеріалу, розкритого в ході розгляду, представивши його в будь-якій формі колегії присяжних.

44. З огляду на обсяг, у якому апеляційний суд відкрив заявникам приховані матеріали, на те, що суд міг розглянути питання про вплив нових відомостей на обґрунтованість засудження заявників з урахуванням докладних аргументів їхніх захисників, і на те, що нерозкриті матеріали, згідно з ухвалою суду, не додавали нічого суттєвого до вже оприлюдненого в ході судового процесу, Суд вважає, що... наслідки нерозкриття матеріалів судді першої інстанції були в цій справі усунуті при подальшому провадженні в апеляційному суді .

ЮРИДИЧНЕ ПРЕДСТАВНИЦТВО

Див. також справи в розділі ЗАХИСТ (Юридичне представництво) вище.

Інтереси правосуддя

► «Боунер і Максвелл проти Сполученого Королівства» (*Boner and Maxwell v. United Kingdom*), 18711/91 28 жовтня 1994 року.

41. ... Питання права в цій справі, можливо, й не було особливо складним. Утім, щоб в апеляційному порядку оскаржити дискреційні повноваження судді під час розгляду справи в першій інстанції... потрібні певні юридичні навички і досвід. Те, що пан Боунер міг зрозуміти підстави для подання апеляції і що його адвокат не був готовий представляти його... не міняє того, що без послуг юриста-практика він не був у змозі компетентно звернутися до суду з цього правового питання й, отже, ефективно вести свій захист...

Крім того, як уже зазначалося, апеляційний суд, користувався широкими повноваженнями для розгляду цієї апеляції, а його рішення було остаточним. Ще більше значення, однак, має те, що заявник був засуджений до восьми років тюремного ув'язнення. Тож для пана Боунера поставлене на кін питання важило дуже багато.

43. ... Ситуація в такій справі, як ця, що пов'язана з суворим покарання, у якій оскаржувачеві доводиться подавати найвищій апеляційній інстанції аргументи на свій захист без сторонньої допомоги, не задовольняє умов статті 6...

44. З огляду на характер провадження, широкі повноваження Високого суду, обмежену здатність непередставленого адвокатом апелянта подавати юридичні доводи і передовсім важливість розгляданого питання через тяжкість можливого покарання, Суд доходить висновку, що інтереси правосуддя вимагали, щоб заявникові надали безоплатну юридичну допомогу для забезпечення його представництва в ході розгляду його апеляції.

► «Тваліб проти Греції» (*Twalib v. Greece*), 24294/94, 9 червня 1998 року.

53. Додатковим фактором виступає складність касаційного судочинства. Воно було пов'язане з оскарженням процедури в першій інстанції, що вимагало від нього навести аргументи, які переконали б касаційний суд у тому, що його права на захист були порушені. Слід зазначити, що складність касаційного провадження підтверджується і наявністю вимоги про те, що сторони на слуханнях у касаційному суді повинні бути представлені адвокатами... Крім того, підготування повідомлення про апеляцію треба також розглядати як таке, що вимагає юридичних навичок, досвіду і особливо знання тих підстав, на яких апеляційну скаргу можна подавати. Слід зазначити, що заявник – іноземець, не знайомий з грецькою мовою і правовою системою, у своєму письмовому повідомленні про апеляцію не зміг вказати хоча б якихось підстав для апеляції, і це призвело до того, що його заяву визнали неприйнятною...

54. Суд вважає, що за таких обставин інтереси правосуддя вимагали, щоб заявникові у зв'язку з його наміром подати апеляцію до касаційного суду надали безоплатну правову допомогу...

55. Суд відразу ж зазначає, що відповідно до частини 3 статті 513 Кримінально-процесуального кодексу, сторона, яка подає апеляцію з питання права, на слуханнях у касаційному суді повинна бути представлена адвокатом... Проте... Кримінально-процесуальний кодекс не передбачає надання безоплатної правової допомоги у зв'язку з такими апеляційними заявами... Хоча уряд доводив, що безоплатну правову допомогу апелянтам у касаційному провадженні може надати Рада адвокатів відповідно до частини 6 статті 201 Кодексу адвокатської практики (*Code of Lawyers*)..., та його представники не надали жодного конкретного прикладу того, як ця схема діє на практиці. У будь-якому випадку, немає підстав вважати, що наявність такої можливості була якось доведена до відома пана Тваліба, або що його прохання від 8 червня 1993 року було б повідомлене Раді адвокатів та мало б позитивне розв'язання.

56. З огляду на ці обставини Суд змушений зробити висновок, що грецьке законодавство не передбачає надання правової допомоги таким особам, як заявник, у зв'язку з оскарженням питань права. Отже, у цій справі не має значення те, що клопотання заявника про надання юридичної допомоги було прийняте після закінчення строку для оскарження: задовольнити його й так не вдалося б...

57. ... порушено пункт 1 у поєднанні з підпунктом (с) пункту 3 статті 6 Конвенції.

► **«Волков та Адамській проти Росії» (Volkov and Adamskiy v. Russia), 7614/09, 26 березня 2015 року.**

56. Суд для початку зазначає, що не заперечується те, що заявник не мав достатніх засобів для утримування особисто обраного адвоката для судового та апеляційного провадження.

57. Суд також зазначає, що в статусі апеляційного московський міський суд мав широкі повноваження розглядати справу заявника в повному обсязі... Він міг безпосередньо вивчати надані сторонами докази і додаткові матеріали. Він був уповноважений відхилити апеляційну скаргу і підтримати рішення суду першої інстанції, скасувати рішення суду чи припинити кримінальне провадження, скасувати судові рішення і передати справу на новий розгляд чи змінити рішення... Суд також зазначає, що максимальним покаранням у цій справі є позбавлення волі на два роки, тоді як фактично накладене на заявника покарання було тимчасовим позбавленням волі на один рік і три місяці з випробувальним терміном в один рік... Проте Суд також вважає, що з огляду на широкі повноваження апеляційного суду залишалася можливість того, що заявник міг отримати значну користь завдяки експертним знанням та підтримці свого адвоката. Більше того, згідно з російським законодавством... право на юридичне представництво поширюється на апеляційне провадження, якщо, серед іншого, підсудний письмово не відмовився від свого права на адвоката. Тому самі органи влади повинні були призначити йому адвоката... У світлі вищевикладеного Суд доходить висновку, що якщо заявник не відмовився від свого права на правову допомогу, інтереси правосуддя вимагали, щоб він мав адвоката, який би представляв його в оскарженні на слуханні справи, незалежно від тяжкості обвинувачення і тривалості вироку.

58... Відмова від правової допомоги в Росії повинна бути подана письмово і зафіксована в офіційному протоколі відповідного процесуального акту... Суд зауважує, що матеріали справи не містять жодного такого документу, написаного заявником чи за його підписом. Таким чином, Суд дійшов висновку, що заявник не відмовився однозначно від свого права на адвоката на слуханні в апеляційному провадженні... Суд також зазначає, що заявник не звернувся у своїй апеляційній заяві з проханням надати йому безоплатну правову допомогу. Також залишається незрозумілим, чи звертався заявник з проханням відкласти розгляд апеляції або з проханням до апеляційного суду призначити іншого адвоката. Однак, як вже вказувалося, Суд не має завдання встановлювати, чи подав заявник такі прохання, оскільки вчинки заявника не могли звільнити органи влади від обов'язку надати йому ефективний захист...

59. Суд також зазначає, що за відсутності письмової відмови заявника національне законодавство вимагало від органів влади призначити йому адвоката для надання безоплатної правової допомоги. Понад те, до їхнього відома було доведено, що заявник не мав жодної угоди зі своїм адвокатом, пані Д., коли представник Головінського районного суду Москви повідомив її про розгляд апеляційної скарги... Отже, за таких обставин національні органи повинні були втрутитися і призначити адвоката для надання безоплатної правової допомоги при розгляді апеляції, або відкласти слухання, доки заявник не зможе бути належним чином представлений... Проте вони цього не зробили.

60. У підсумку слід зазначити, що за широких повноважень апеляційного суду, чинних вимог національного законодавства й очевидної нездатності надати безоплатного адвоката для продовження представництва заявника в апеляційній інстанції, органи влади повинні були забезпечити юридичне представництво заявника в апеляційному провадженні, але свої зобов'язання вони не виконали.

61. Тому Суд вважає, що мало місце порушення пункту 1 статті 6 у поєднанні з пунктом 3 (с) статті 6 Конвенції.

Вимога щодо залучення спеціалізованих адвокатів

► «Мефта та інші проти Франції» (Meftah and Others v. France) [ВП], 32911/96, 26 липня 2002 року.

45. Безумовно, метою панів Адоуда і Босоні, перш за все, є кинути виклик монополії членів Державної ради і адвокатської колегії при Касаційному суді – монополії, яку уряд вважає виправданою з огляду на особливості цього провадження.

Суд нагадує, що право кожного звинуваченого в кримінальному злочині користуватися послугами самостійно обраного адвоката... не може вважатися абсолютним і, отже, національні суди можуть відхилити вибір особи, коли є відповідні і достатні підстави для висновку, що це є необхідно в інтересах правосуддя...

Понад те, слід враховувати Директиву 98/5/ЄС Європейського Парламенту та Європейської Ради від 16 лютого 1998 року і практику Суду Європейських співтовариств щодо неї. Директива передбачає, що для забезпечення чіткої роботи

системи правосуддя держави-члени можуть встановити спеціальні правила доступу до вищих судів, приміром, використання спеціалізованих адвокатів...

У будь-якому випадку, як і адвокати зі звичайної адвокатури, члени Державної ради і адвокатської колегії при Касаційному суді є незалежними від судів представниками юридичної професії. Таким чином, сторони можуть вільно вибирати собі адвокатів з числа членів тієї чи іншої колегії адвокатів.

46. Суд зауважує, що французька система надає сторонам право вибору, а саме: бути чи не бути представленими членом Державної ради та адвокатської колегії при Касаційному суді. Але навіть в останньому випадку письмові докази унаочнили всі аргументи проти оскаржуваного рішення. Усні подання не є обов'язковими згідно зі статтею 602 кримінально-процесуального кодексу, і на практиці члени Державної ради і адвокатської колегії при Касаційному суді не відвідують слухання, крім вкрай нечисленних випадків... Слід визнати, що деякі високі договірні сторони Конвенції мають подібну систему, тоді як інші вимагають, щоб заявники були представлені адвокатом. На думку Суду, такий вибір, безсумнівно, є достатнім для обґрунтування різниці в процедурі, оскільки те, чи представлений скаржник адвокатом, чи не представлений, залежить не від автоматично застосованого правила, а від його особистого вибору. Саме собою зрозуміло, що факт такого вибору заявника і, отже, його відмови від переваг бути представленим членом Державної ради чи адвокатської колегії при Касаційному суді повинен бути однозначно встановлений... Суд вважає, що французьке право надає достатньо гарантій у цьому зв'язку. У будь-якому випадку, панам Адоуду і Босоні допоміг член звичайної адвокатської колегії, цілковито компетентний у тому, щоб повідомити їм про наслідки вибору, який, за обставин цієї справи, був зроблений вільно і свідомо. Те ж саме стосується пана Мефтах, якого консультували щодо розгляду його справи національними судами в бюро правової допомоги для громадян.

47. Отже, з огляду на вищевикладене зрозуміло, що процесуальні особливості справи в Касаційному суді, розглянуті в цілому, можуть обґрунтовувати право монополії спеціалізованих адвокатів на усні заяви... Така монополія не заперечує обґрунтованої можливості заявника представити свої справи за умов, які не ставлять їх у вельми несприятливу ситуацію...

У підсумку, з урахуванням ролі Касаційного суду і провадження в цілому, Суд вважає, що обставина, за якої заявникам не була надана можливість представити свої справи усно (особисто чи через члена звичайної колегії адвокатів), не порушила їхнього права на справедливий суд за статтею 6.

48. Отже, з цього приводу порушення пунктів 1 і 3 (с) статті 6 Конвенції не сталося.

Гарантії компетентності

► «Чекалла проти Португалії» (Czekalla v Portugal), 38830/97, 10 жовтня 2002 року.

68. ... вирішальним питанням є недотримання офіційно призначеним захисником простого й суто формального правила при оскарженні вироку з питань

права у Верховному суді. На думку Суду, це було «очевидним недоглядом», який вимагав від відповідних органів вжиття позитивних заходів. Верховний суд міг, наприклад, замість того, щоб визнати скаргу неприйнятною, звернутися до офіційно призначеного захисника із пропозицією доповнити її або виправити.

70. Суд... не вбачає, як незалежність адвокатської професії могла зазнати впливу через просте прохання суду виправити формальну помилку. Крім того, Суд вважає, що заявляти заздалегідь, що така ситуація неминуче порушила принцип рівності сторін, не можна: скоріше це було б виявом повноважень судді з ведення провадження, реалізованих з метою належного відправлення правосуддя... Видається, що в умовах, які нині склалися в Португалії, рішення, подібне до ухваленого Верховним судом 10 липня 1996 року, з огляду на недавнє рішення Конституційного суду, було б неможливим.

71. Отже, обставини справи накладали на відповідний суд позитивне зобов'язання забезпечити практичне й ефективне здійснення права заявника на належну судову процедуру. А оскільки цього не було зроблено, Суд може лише констатувати недотримання вимог пунктів 1 і 3(с) статті 6 Конвенції в поєднанні. Отже, ці положення порушено.

► **«Ермі проти Італії» (Hermi v. Italy) [ВП], 18114/02, 18 жовтня 2006 року.**

97. Заявник жодного разу не попереджав владу про якісь труднощі, що виникали при підготовці його захисту. Крім того, на думку Суду, недоліки в роботі адвоката заявника не були очевидними. Національні органи влади, отже, не зобов'язані були втручатися й вживати заходів, щоб гарантувати, що обвинуваченого належним чином представляють і захищають...

98. Суд до того ж зазначає, що Римський апеляційний суд, по суті, витлумачив відсутність подання заявником клопотання про його перевезення до зали засідань як недвозначну, хоч і неявну, відмову з його боку від права на участь у апеляційному розгляді... З огляду на конкретні обставини цієї справи, Суд вважає, що цей висновок був обґрунтованим і неупередженим.

► **«Сахновскій проти Росії» (Sakhnovskiy v. Russia) [ВП], 21272/03, 2 листопада 2010 року.**

91. Суд зазначає, що заявник не є юристом і не має юридичної підготовки... Він не знав про призначення пані А. і зрештою відмовився від її послуг просто тому, що сприйняв її участь у провадженні як звичайну формальність. Він якнайкраще виклав свою позицію Верховному суду. Не можна вимагати від заявника, щоб він потерпав через пасивність пані А., зокрема коли одним з ключових елементів його скарги є саме її пасивність. Відповідно і бездіяльність пані А. не може розглядатися, як його відмова від адвоката.

92. Уряд наголосив, що заявник відмовився приймати послуги пані А. і не попросив призначити адвокатом когось іншого. Він також не попросив надати йому додатковий час для зустрічі з призначеним судом адвокатом чи для самостійного пошуку адвоката. Знову ж таки, Суд зазначає, що за цих обставин від заявника

не слід було очікувати вжиття процедурних заходів, які зазвичай вимагають певних юридичних знань і навичок. Заявник зробив те, що зробила б звичайна людина в такій ситуації: він висловив незадоволення з приводу організації правової допомоги Верховним судом. За подібних обставин неспроможність заявника сформулювати більш конкретні позови також не може вважатися відмовою від адвоката.

93. Суд, як і Палата..., вважає, що поведінка заявника, як і бездіяльність пані А., не звільняє органи влади від зобов'язання зробити додаткові кроки для забезпечення ефективності його захисту...

► **Вамвакас проти Греції (Vamvakas v. Greece), 2870/11, 9 квітня 2015 року.**

42. Непояснена відсутність пані Ф.К. на судовому засіданні, проведеному через місяць і три дні після її призначення, без подання жодного прохання про перенесення, або навіть подання такого прохання в неналежній формі, як це стверджує заявник, являє собою в очах Суду ситуацію «явної бездіяльності» щодо застосуванні позитивних заходів компетентними органами. Касаційний суд повинен був перенести обговорення для роз'яснення ситуації, а не відхилити скаргу як непідтриману.

43. Якими б не були обставини – відсутність контакту чи неналежна форма документу – вони накладали на компетентні органи позитивне зобов'язання забезпечити конкретне і ефективне дотримання прав захисту заявника. Оскільки цього не відбулося, Суду залишається лише підтвердити невиконання вимог пунктів 1 і 3с) статті 6 Конвенції. Відповідно, мало місце порушення цих положень.

Необґрунтовані відмови

► **«Пуатрімоль проти Франції» (Poitrimol v. France), 14032/88, 23 листопада 1993 року.**

35. Явка підсудного має надзвичайне значення як з огляду на його право на слухання в суді, так і через потребу перевірити точність його свідчень та порівняти їх зі свідченнями потерпілої особи (чиї інтереси слід захищати) і свідків.

Відповідно, законодавство має перешкоджати необґрунтованій відсутності юридичного представника. Однак у даній справі не варто визначатися, чи взагалі припустимо карати за таку відсутність через ігнорування правом на правову допомогу, оскільки за будь-яких обставин позбавлення такого права в даних умовах було надмірним. Воно відібрало в пана Пуатрімоль, який не мав права звернутися до апеляційного суду з клопотанням про скасування рішення і повторний розгляд справи, єдиний для нього шанс навести в другій інстанції з приводу висунутого проти нього обвинувачення свої аргументи з питань права і фактів...

37. Згідно з практикою палати з кримінальних справ касаційного суду, якої дотримувалися в цій справі, засуджений, котрий не підкорився судовому наказу на його арешт, не може користуватися допомогою юридичного представника

при розгляді апеляції з правових питань. Але без здачі до в'язниці заявник не міг належним чином подати таку апеляцію...

38. Суд вважає також надмірним рішення про неприйнятність апеляції з правових питань на підставах ухилення заявника від явки, з огляду на надзвичайне значення права на захист і принцип правовладдя в демократичному суспільстві. Можна припустити, що використаний тут засіб правового захисту був надзвичайним і належав до категорії питань правозастосування, а не суті справи. Втім, у французькому кримінальному процесі питання про те, чи може обвинувачений без появи в суді представити в другій інстанції аргументи з питань права і фактів щодо висунутого проти нього обвинувачення, переважно залежить від його здатності навести вагомі причини своєї відсутності. Отже, було вкрай важливо передбачити можливість перевірки правових підстав, на яких апеляційний суд такі причини відхилив.

39. З огляду на всі ці міркування, Суд вважає, що мало місце порушення статті 6 ... як в апеляційному, так і касаційному судах.

► **Перлала проти Греції (Perlala v. Greece), 17721/04, 22 лютого 2007 року.**

27. ... Суд нагадує, що відповідно до конституції Греції Конвенція є невід'ємним складником грецької правової системи, і в разі, коли виникає колізія між положеннями Конвенції та національним правом, перевага віддається положенням Конвенції... Хоча заявник посилався у своєму касаційному поданні на порушення статті 6 Конвенції, касаційний суд визнав цей підхід неприйнятним на підставі того, що це положення не мало безпосереднього застосування в цій справі, і для того, щоб воно було розглянуте, заявник повинен був послатися на нього в поєднанні з одним із засобів касації, обмежена кількість яких визначена Кримінально-процесуальним кодексом. Однак Суд вважає, що це тлумачення віддаляє від реального стану справ та значно послаблює захист підсудних у вищих національних судових інстанціях. Навіть хоча Суд визнає, що умови прийнятності касаційного оскарження можуть бути жорсткішими, ніж для апеляційної скарги... Суд вважає, що проголошення неприйнятності засобів захисту, які стосуються статті 6 Конвенції, на підставі викладених вище доводів видається дуже формальним підходом, який перешкодив заявникові досягнути того, щоб касаційний суд розглянув процесуальні питання під кутом зору цього положення.

28. Справді, у контексті відмови касаційного суду розглянути скарги заявника, які стосувалися представлення доказів у світлі статті 6 Конвенції, Суд може зробити обґрунтований висновок про те, що передбачені цим положенням гарантії не були ані враховані, ані застосовані в цій справі. Зауваження уряду, які обмежуються вичерпним аналізом процедури, здійсненої апеляційною інстанцією, не містять жодного елемента, який дозволив би дійти іншого висновку...

30. Цих факторів Суду досить, щоб зробити висновок про те, що касаційний суд не забезпечив право заявника на справедливий розгляд...

Необхідність

► «Жук проти України» (Zhuk v. Ukraine), 45783/05, 21 жовтня 2010 року.

29... Суд зауважує, що провадження проти заявника мало кримінальний характер. Заявник, якого було засуджено за наркоторгівлю до чотирьох років позбавлення волі (взято до уваги скорочення строку покарання в апеляційному провадженні...), і який більше не отримував допомоги адвоката, оскаржив свій вирок з питань права. Оскільки на карту було поставлено свободу заявника, Суд вважає, що розгляд апеляції з питань права був дуже важливим для нього...

31. Крім того Суд зауважує, що відповідно до національного законодавства... Верховний суд провів попереднє слухання, у якому він мав вирішити, чи була подана апеляція достатньо обґрунтованою для розгляду її у відкритому засіданні в присутності всіх сторін. Таким чином, шанс заявника бути присутнім і, відповідно, висловити свою думку на слуханнях залежав від того, чи пройшла його апеляційна заява процедуру відбору.

32. У кількох випадках Суд постановлював, що провадження щодо дозволу на оскарження і провадження щодо винятково правових питань, на відміну від тих, що стосуються фактів, можуть відповідати вимогам статті 6, навіть якщо заявникові не було надано можливості бути заслуханим особисто в апеляційному чи касаційному суді за умови, що в першій інстанції відбулося відкрите слухання, а перед вищими судами стояло завдання не встановити факти, а лише тлумачити правові норми стосовно цієї справи...

33. Оскільки компетенція Верховного суду в цій справі обмежена питаннями права, непроведення в ньому відкритого судового розгляду не порушує пункт 1 статті 6 Конвенції як такої...

34. Все це так, якщо відповідний суд... провів слухання в закритому засіданні. Відповідно до пункту 2 статті 394 Кодексу прокурор мав перевагу, оскільки був присутнім на цьому попередньому слуханні та, на відміну від будь-якої іншої сторони, міг усно звернутися до трьох суддів з тим, щоб вплинути на їхню думку. Ці звернення насправді були спрямовані на відхилення апеляційної скарги заявника і на підтримку його засудження. Суд вважає, що процесуальна справедливість вимагала, щоб заявникові також була надана можливість відповідати усно. Порадившись, колегія на попередньому слуханні відхилила апеляцію заявника з питань права. Тим самим вона відмовила в публічних слуханнях, на які заявник міг би бути викликаний та в яких міг би взяти участь. Також зазначається, що заявник просив провести слухання в його присутності...

35. З огляду на ці міркування, Суд вважає, що процедура у Верховному суді України не дала можливості заявникові взяти участь у провадженні відповідно до принципу рівності сторін. Отже, мало місце порушення пункту 1 статті 6 Конвенції.

► **«Тірс і інші проти Сан-Марино» (Tierce and Others v. San Marino), 24954/94, 25 липня 2000 року.**

99. У ході судового розгляду справи пана Тірса, апеляційному судді належало розглянути питання як фактів, так і права.

Перший заявник стверджував, що він не підлягає притягненню до кримінальної відповідальності. Тому суддя апеляційного суду мав повністю оцінити питання про його винуватість або невинуватість. Як визнано, суддя не міг збільшити покарання, призначене в першій інстанції, але головним питанням, яке він мав розглянути, було питання винуватості чи невинуватості першого заявника. Він розглянув правову кваліфікацію поведінки першого заявника і без безпосередньої оцінки доказів, які той надав особисто, підтвердив, що поведінка заявника мала в собі такий склад, як шахрайство, а не просто привласнення, хоча різниця між цими двома складами правопорушення переважно залежить від суб'єктивного чинника (наявність наміру ввести в оману). Більше того, на клопотання скаргника, суддя навіть розглянув питання про ще одне правопорушення, нібито вчинене першим заявником, а потім передав його на розсуд *Commissario della Legge*. Помітним елементом провадження в апеляційному порядку було також питання про запобіжний арешт майна першого заявника.

100. Отже, судді апеляційного суду слід було заслухати заявника особисто.

► **Сігурфюр Арнарссон проти Ісландії (Sigurþór Arnarsson v. Iceland), 44671/98, 15 липня 2003 року**

31.... Слід визначитися з приводу того, чи було відповідно до пункту 1 статті 6 Конвенції несумісним із правами заявника на справедливий і публічний розгляд справи те, що Верховний суд не прийняв усних заяв від заявника і свідків до відхилення його виправдального вироку районним судом, а натомість засудив його за первинним звинуваченням і позбавив волі на 2 роки і 3 місяці.

32. У зв'язку з цим треба відзначити, що сам той факт, що Верховний суд був уповноважений скасувати виправдальний вирок районного суду без виклику засудженого і свідків, а також не мусив заслуховувати їх особисто, не призводила до порушення права на справедливий судовий розгляд, гарантованого пунктом 1 статті 6. Однак необхідно враховувати, чи не сталося порушень за конкретних обставин цієї справи у зв'язку з роллю Верховного суду та характером питань, які ним вирішуються...

33. З огляду на це Суд зазначає, що Верховний суд мав усі повноваження вивчити не лише правовий аспект, але і питання щодо фактів справи, що стосуються і кримінальної відповідальності і самого вироку.

В апеляції до Верховного суду прокурор просив засудити заявника за звинуваченнями, викладеними в обвинувальному висновку, і призначити відповідний вирок таким чином заперечуючи висновок районного суду стосовно певних розбіжностей між заявами відповідача С.Т.Е. і свідка Е.П. щодо удару по голові загиблого.

34. Відповідно, Суд зазначає, що вочевидь питання, щодо яких мусив визначитися ісландський Верховний суд стосовно кримінальної відповідальності заявника, в основі своїй були переважно фактологічними. Навряд чи можна стверджувати, що ті питання були очевидними. Це, здається, визнавалося навіть більшістю в ісландському Верховному суді, який у своєму рішенні зазначив, що доказам свідка бракує ясності. З огляду на характер і конкретні обставини злочину, велику кількість допитаних у першій інстанції свідків, суперечності і невідповідності в їхніх показаннях, проведення судової експертизи та відмінності в оцінках фактів національними судами, можна дійти висновку, що Верховному суду було дійсно складно визначитися з фактологічними питаннями.

35. Понад те, при вирішуванні питання вироку Верховний суд не мав таких переваг, як суд нижчої інстанції щодо попередньої оцінки питання, оскільки той заслухав заявника безпосередньо.

36. З огляду на те, що було поставлено на кін для заявника, Суд не вважає, що питання, які підлягали визначенню у Верховному суді при засудженні його і винесенні вироку – а отже і відхиленні виправдального вироку районного суду – могли відповідно до принципу справедливого судочинства розглядатися належним чином без безпосередньої оцінки доказів, наданих особисто заявником і деякими свідками.

У цьому зв'язку Суд не переконав аргумент уряду про те, що, на відміну від його норвезьких колег у справі Боттена (Botten), ісландський Верховний суд мав стенограму усних слухань у першій інстанції. Це не було чинником, на який Суд покладався в справі Боттена, де наголос робився переважно на «ролі Верховного суду і природі питань, щодо яких слід було визначитися».

37. Насамкінець, у світлі формулювань статті 159 (4) Кримінально-процесуального кодексу Суд вважає, що заявник міг обґрунтовано очікувати, що Верховний суд викличе його та інших свідків для надання усних пояснень, якщо через розбіжності в оцінках доказів він буде налаштований скасувати винесений районним судом виправдальний вирок. Наведена урядом як приклад судова практика, у тому сенсі, що Верховний суд зробив би це, лише якби він дійшов інших висновків, аніж районний суд, стосовно надійності свідка, стосувалася тільки однієї події, яка по суті сталася вже після цієї справи і на яку заявник не міг покладатися.

38. Розглядаючи всю повноту процесуальних дій ісландських судів, роль Верховного суду і природу питання, що мало бути вирішено, Суд вважає, що не було ніяких особливих обставин для виправдання того, що Верховний суд не викликав заявника й окремих свідків, щоб вислухати їхні докази безпосередньо ще до винесення рішення за статтею 159 Кримінально-процесуального кодексу. Верховний суд був зобов'язаний вжити в цьому зв'язку позитивні заходи, і попри те, що заявник не був на слуханнях, звернутися з запитом до суду або заявити через його адвоката про незгоду Верховного суду виносити нове рішення...

Відповідно, Суд вважає, що мало місце порушення пункту 1 статті 6 Конвенції.

Відмова

► «Ермі проти Італії» (Hermi v. Italy) [ВП], 18114/02, 18 жовтня 2006 року.

92. Прикро, що в повідомленні не вказали, що саме заявник мав подати заяву про перевезення його до зали засідань принаймні за п'ять днів до дати проведення слухань... Проте держава не може нести відповідальність за те, щоб на кожному етапі процесу детально пояснювати обвинуваченому всі його права та пільги. Про хід судового розгляду проти обвинуваченого і про заходи, які треба здійснити для відстоювання прав клієнта, повідомляти його має його адвокат.

93. У цій справі заявник був повідомлений про дату слухання апеляції 1 вересня 2000 року, тобто за понад два місяці до початку слухань. Те ж саме стосувалося і адвоката, призначеного заявником... За цей час адвокати заявника не вважали за потрібне увійти в контакт зі своїм клієнтом... У матеріалах справи немає нічого, що свідчило б і про спроби заявника встановити контакт з ними...

101. Справді, на слуханні справи в апеляційному порядку, пан Марині заперечив проти подальшого розгляду за відсутності свого клієнта... Однак, на думку Суду, це заперечення, заявлене на пізній стадії і не підкріплене ніякими заявами самого підсудного, не може справити більший вплив, аніж загальна позиція заявника.

102. З огляду на вищенаведене та беручи до уваги, зокрема, поведінку адвокатів заявника, Суд вважає, що італійські органи судової влади мали право зробити висновок, що заявник відмовився, не явно, але однозначно, від свого права бути присутнім на слуханні 3 листопада 2000 року в Римському апеляційному суді. Крім того, заявник міг заявити про це право, не обов'язково вдаючись до надмірних формальностей.

► «Кашлев проти Естонії» (Kashlev v. Estonia), 22574/08, 26 квітня 2016 року.

44. Суд одразу зазначає, що заявник, якому допомагав адвокат, брав участь у слуханнях у суді першої інстанції. Він був заслуханий на засіданні окружного суду, де були також заслухані всі причетні свідки. Не заперечується і те, що захист скористався можливістю поставити запитання свідкам перед окружним судом.

45. Далі Суд зазначає, що після виправдання заявника судом першої інстанції прокурор подав апеляцію до апеляційного суду. Копію апеляції було надано заявникові та його адвокату, й обидва були викликані на слухання в апеляційному суді. Проте заявник письмово повідомив суд про своє бажання не брати участь у слуханнях і попросив розглянути справу за його відсутності. Суд вказує на відсутність скарг з приводу перешкодження заявникові, який не перебував під вартою, у зверненні за юридичною допомогою з питань щодо характеру провадження в апеляційному суді чи його можливого результату, включно з імовірним скасуванням виправдального вироку суду першої інстанції та засудженням заявника апеляційним судом за заявою прокурора. Суд також зазначає, що згідно з протоколом слухань апеляційного суду адвокат заявника (який був присутній) стверджував, що він знав про бажання заявника не брати участь у

слуханнях. Таким чином, Суд вважає, що заявник недвозначно відмовився від свого права брати участь у слуханнях в апеляційному суді...

Використання відеоконференції

► «Марчелло Віола проти Італії» (Marcello Viola v. Italy), 45106/04, 5 жовтня 2006 року.

72. ... Суд вважає, що участь заявника в засіданні апеляційного суду шляхом відеоконференції переслідувала законну мету за змістом Конвенції, а саме захист громадського порядку, запобігання вчиненню злочину, захист права на життя, свободу та безпеку свідків та жертв злочину, а також дотримання вимоги «розумного строку» тривалості судових слухань. Залишається перевірити, чи окремі особливості здійснення процедури розгляду не порушували права на захист.

73. Суд зауважує, що... заявник мав можливість користуватися відеозв'язком із залом, де відбувалося засідання, що дозволяло йому бачити осіб, які були присутні в залі, та чути те, що вони говорили. Його так само могли бачити та чути інші учасники процесу, суддя та свідки, він також мав можливість робити заяви до суду з місця, де він перебував в ув'язненні.

74. Звичайно, була ймовірність того, що через технічні проблеми зв'язок між залом засідань та місцем ув'язнення не був ідеальним, що могло спричинити труднощі при переданні голосу та зображень. Водночас, як видно з матеріалів справи, у жоден з моментів судових слухань апеляційного суду заявник не намагався особисто або через посередництво своїх адвокатів поінформувати суддю про труднощі, які в нього виникли зі звуком чи зображенням...

75. Суд, нарешті, підкреслює, що адвокат заявника мав право бути присутнім у місці, де перебував його клієнт, та спілкуватись з ним конфіденційно. Така можливість була також надана захиснику, який був присутнім у залі засідань... Ніщо не вказує на те, що в цій справі порушували право заявника спілкуватись зі своїм адвокатом за умов, коли їх не могли підслуховувати треті особи.

76. За таких обставин, Суд вважає, що участь заявника в слуханнях апеляційної інстанції під час другої судової процедури розгляду кримінальної справи з використанням відеоконференції не поставила захист у суттєво вразливішу позицію в порівнянні з іншими сторонами процесу, і що заявник мав можливість скористатися своїм правом та можливостями, які пов'язані з поняттям справедливого судового розгляду за змістом статті 6 Конвенції.

77. Відповідно, це положення не було порушене.

Див. також ЗАХИСТ (Юридичне представництво, Спілкування, В суді) вище.

► «Ермі проти Італії» (Hermi v. Italy) [ВП], 18114/02, 18 жовтня 2006 року.

78. ... Закритий режим слухання був наслідком рішення здійснювати провадження в спрощеному порядку, про що заявник сам і просив з власної волі. Спрощене провадження тягне за собою безперечні переваги для обвинуваченого: у разі визнання його винуватим він матиме значно коротший термін покарання, а обвинувачення не може оскаржити рішення про засудження, що не змінює правової кваліфікації правопорушення... З іншого боку, спрощена процедура тягне за собою звуження процесуальних гарантій, передбачених у національному праві, особливо слід зазначити публічний характер слухань, а також можливість звертатися з клопотанням про прийняття доказів, що не містяться в матеріалах справи, яка перебуває в розпорядженні прокуратури.

79. Суд вважає, що заявник, якому надавали допомогу два адвокати, вибрані на його розсуд, безсумнівно, мав розуміти наслідки свого клопотання про прийняття спрощеного порядку провадження. Крім того, не виглядає, що цей спір порушив такі питання, які представляють суспільний інтерес, що перешкоджали відмові від вищезазначених процесуальних гарантій...

80. ... Запровадження італійським законодавством спрощеного провадження, як видається, було безпосередньо спрямоване на полегшення і, отже, пришвидшення кримінального судочинства...

81. У світлі вищевикладених міркувань, той факт, що слухання й у першій, і в другій інстанції відбувалися в закритому режимі, і, отже, на них не було публіки, не можна розглядати як порушення Конвенції...

► «Гумматов проти Азербайджану» (Hummatov v. Azerbaijan), 9852/03 29 листопада 2007 року.

142. Суд також не може прийняти як факт те, що на момент розгляду справи заявника за апеляцією вимогу про публічний характер розгляду вже задовольнили в першій інстанції. Основна причина для повторного відкриття справи заявника полягала в тому, щоб виправити несправедливий, як стверджувалося, судовий розгляд у першій інстанції, бо після вступу Азербайджану до Ради Європи заявника визнано «політичним в'язнем», і Азербайджан зобов'язався організувати «повторний розгляд» справ усіх політичних в'язнів, зокрема і заявника. Крім того, апеляційний суд є судовим органом із повною юрисдикцією, оскільки він уповноважений розглядати справи як з питань факту, так і права, а також оцінювати відповідність покарання протиправній поведінці. Тому Суд вважає, що для задоволення вимог пункту 1 статті 6 розгляд цієї справи в апеляційному суді слід було провести публічно.

143. Не оспорується..., що не було офіційної заборони на присутність широкого загалу на засіданнях апеляційного суду. Сам той факт, що розгляд справи відбувався в стінах Гобустанської в'язниці, не обов'язково призводить до висновку, що тут бракувало публічності. Не є фактом і те, що необхідність будь-яким

потенційним глядачам проходити процедуру встановлення особи, а може, й режимний контроль, сама по собі позбавляє слухання його публічного характеру...

145. Справді, на різних слухання апеляційного суду була присутня певна кількість глядачів, хоч і не зрозуміло, чи це було так на кожному слуханні. Однак сам цей факт не означає, що влада вжила всіх необхідних компенсаційних заходів для забезпечення публічності слухання і вільного доступу всіх потенційних глядачів впродовж усього судового процесу.

146. Суд зауважує, що апеляційне провадження тривало з січня 2002 року по липень 2003 року, для чого проведено понад двадцять засідань. Як видно з розшифровок стенограм судових засідань, низку запланованих слухань було перенесено на інший день. Хоч уряд і стверджує, що публіка і ЗМІ були належним чином повідомлені про час і місце проведення слухань, але не представив щодо цього жодного доказу. Уряд не пояснив, у який спосіб, з допомогою якого роду оголошень і як часто цю інформацію офіційно доводили до відома громадянськості. Крім цього, немає ніяких ознак того, що громадськість коли-небудь отримала офіційні вказівки щодо того, як дістатися до Гобустанської в'язниці, і якісь роз'яснення щодо режиму доступу до неї.

147. ... Незалежно від фактичної відстані, безперечно, що в'язниця була розташована доволі далеко від населених районів, до неї було нелегко дістатися своїм ходом, а громадський транспорт регулярних рейсів поблизу неї не виконував... Суд вважає, що необхідність організувати дорогий транспорт та їздити у віддалений пункт призначення, замість того, щоб перебувати у звичайній залі засідань апеляційного суду в Баку, звісно, послаблювала бажання потенційних глядачів бути присутніми на розгляді справи заявника.

148. Суд також взяв до уваги пояснення заявника і достовірні повідомлення спостерігачів про те, що на низці засідань глядачів та журналістів попередньо відбирали або їм не надавали доступу до слухань...

149. Отже, Суд вважає, що апеляційний суд не вжив достатніх компенсаційних заходів, щоб врівноважити негативний вплив, який проведення судового розгляду в справі заявника на закритій території Гобустанської в'язниці мало на його публічний характер. Отже, розгляд на відповідав умові публічності, викладеній у пункті 1 статті 6 Конвенції.

150. ... Сам той факт, що на час розгляду його апеляції заявник уже був ув'язненим і відбував довічне покарання, не означає необхідності перенесення апеляційного провадження зі звичайної зали засідань у місце відбування покарання заявника... У цій справі не було наведено доказів наявності якихось... міркувань безпеки. Більше того, навіть якщо вони й були, то апеляційний суд, очевидно, не вважав їх настільки серйозними, щоб про них згадувати у своїх проміжних рішеннях... або ухвалювати формальне рішення... для вилучення публіки. З огляду на такі обставини Суд не бачить підстав, що виправдовували б брак публічності слухань в апеляційному суді.

151. Суд також відзначає, що подальший розгляд касаційної скарги заявника у Верховному суді, навіть якби його проводили публічно, не компенсував достатньою мірою брак публічності апеляційного процесу, бо юрисдикція Верховного

суду обмежувалася лише питаннями права, і він не був уповноважений проводити повний повторний розгляд справи...

152. Отже, Суд дійшов висновку, що через брак публічного розгляду, який є однією з суттєвих особливостей права на справедливий судовий розгляд, порушено пункт 1 статті 6 Конвенції.

ПРОГОЛОШЕННЯ РІШЕННЯ

► «Претто і інші проти Італії» (Pretto and Others v. Italy), 7984/77, 8 грудня 1983 року.

27. ... На думку Суду, досягти мети, яку ставить пункт 1 статті 6 ... у зв'язку з цим, а саме: забезпечити контроль за судовою владою з боку громадськості для створення механізмів захисту права на справедливий судовий розгляд, можна досягти – принаймні в тому, що стосується касаційного судочинства, – за рахунок передання до канцелярії суду повного тексту судового рішення, що дозволить кожному мати доступ до всіх матеріалів справи, аніж через виголошення на відкритому засіданні рішення про відхилення апеляції або скасування раніше ухваленого вироку, тим більше, що таке проголошення іноді обмежується читанням резолютивної частини.

28. Брак публічного проголошення вироку касаційного суду, таким чином, не суперечив Конвенції....

Див. також СУД ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ (Вікрите судове засідання, Проголошення рішення) вище.

НЕОБХІДНІСТЬ У ПОПЕРЕДНІЙ УХВАЛІ

► «Іванчук проти Румунії» (Ivanciuc v. Romania) (ухв.), 18624/03, 8 вересня 2005 року.

Заявник поскаржився на те, що окружний суд міста Тіміш відхилив два його протести з приводу неконституційності, які він просив подати до Конституційного суду. Заявник вважав, що відповідно до третього абзацу статті 23 Закону №47/1992 окружний суд був зобов'язаний вжити заходи згідно з його першим протестом за статтею 346 Кримінально-процесуального кодексу, хоча Конституційний суд вже виніс рішення про конституційність цієї статті і визнав її відповідність Конституції. Заявник також стверджував, що відхиленням другого протесту на тій підставі, що суд вже ухвалив рішення, його право на доступ до Конституційного суду було знову порушено, оскільки другий протест стосувався іншого положення, а саме – розділу 23 Закону №47/1992.

Суд передусім зазначає, що Конвенція не гарантує права на передачу справи одним національним судом іншому або міжнародному органу для попереднього розгляду.

Суд також звертає увагу на свою практику, згідно з якою право на передачу попереднього питання до суду не може бути абсолютним, навіть якщо певна

сфера права може тлумачитися тільки судом, визначеним законом, і якщо відповідне законодавство вимагає, щоб інші суди беззастережно зверталися до профільного суду з усіма питаннями із цієї сфери. Відповідно до дії такого механізму суд має перевіряти, чи він уповноважений або зобов'язаний передавати далі певне попереднє питання, переконавшись спочатку в необхідності на нього відповідати, перш ніж визначитися зі справою, що розглядається. Проте не є повністю неможливим те, що за певних обставин відмова національного суду, який розглядає справу в останній інстанції, здатна зашкодити принципу справедливого судового розгляду, як це викладено в пункті 1 статті 6 Конвенції, зокрема коли така відмова виглядає свавільною...

На думку Суду, це не стосується даної справи. Адже окружний суд взяв до уваги скаргу заявника щодо конституційності статті 346 кримінально-процесуального кодексу і прохання передати її до Конституційного суду. Згодом він виніс достатньо обґрунтовану ухвалу, де вказувалося, що Конституційний суд неодноразово розглядав цю статтю і щоразу заявляв про її відповідність Конституції. Відтак подальше вивчення статті навряд чи ще щось додало б.

Щодо другого протесту заявника з приводу статті 23 Закону № 47/1992, Суд зазначає, що він не стосувався положення, від якого залежав висновок у цій справі.

Звичайно, відхилення судом першого протесту на підставі третього пункту статті 23 Закону № 47/1992, а другого на тій підставі, що він вже виніс ухвалу, можна розглядати як помилку правосуддя, оскільки ця стаття не забороняє передачі до Конституційного суду протестів, які вже були розглянуті тим судом.

Проте Суд нагадує, що насамперед національні органи влади, зокрема суди, мають тлумачити національне законодавство, і що до функцій Суду не належить розгляд фактичних чи правових помилок, нібито вчинених національним судом, окрім випадків, коли вони можуть зашкодити захищеним Конвенцією правам і свободам...

... через викладені вище обставини Суд не може вважати ухвалу протиправною і такою, що порушує принцип справедливого судового розгляду...

ВІДКЛАДЕНИЙ РОЗГЛЯД

► «Швидка проти України» (Shvydka v. Ukraine), 17888/12, 30 жовтня 2014 року.

46. Заявниця... стверджувала, що відкладення розгляду її апеляційної скарги практично позбавило її впливу на результат судового провадження, порушеного проти неї за адміністративне правопорушення. Вона зазначила, що повністю відбула покарання, перш ніж її апеляцію було розглянуто, тому для неї не мали значення підтримка чи скасування апеляційним судом рішення першої інстанції...

50... доречним було б нагадати тут усталений принцип Суду стосовно ролі права на доступ до суду з огляду на те важливе значення в демократичному суспільстві, яке надається праву на справедливий суд... Там, де існує право на перегляд за статтею 2 Протоколу № 7, воно має бути таким само ефективним.

51. Суд зазначає, що це положення спрямоване на надання можливості виправити будь-які недоліки на етапах судового розгляду або винесення вироку, якщо вони призвели до засудження... Дійсно, проблеми у зв'язку із Конвенцією виникатимуть, якщо апеляційні органи будуть позбавлені дієвої ролі в справі контролю над судовими провадженнями...

53... Суд зазначає, що подана того ж дня апеляція заявниці не призупинила виконання рішення від 30 серпня 2011 року, і накладене покарання було здійснене одразу. Дії вчинялися відповідно до кодексу про адміністративні правопорушення, який однак передбачає негайне виконання вироку лише у випадку позбавлення волі... Якщо б санкція була іншою, рішення суду першої інстанції виконувалося б лише за відсутності апеляції в межах встановлених законом строків, або після його підтримання апеляційним судом. Та в цій справі апеляційний розгляд відбувся після того, як вирок у вигляді позбавлення волі, винесений заявниці судом першої інстанції, був виконаний повністю. Тому Суд не бачить способу, у який перегляд справи міг би на цій стадії реально виправити вади в рішенні суду нижчої інстанції.

54. Не залишається поза увагою Суду і те, що якби апеляційний суд скасував рішення першої інстанції, заявниця могла б на цій підставі вимагати компенсацію як матеріальної, так і моральної шкоди... Однак такий ретроспективний і суто компенсаційний засіб не може розглядатися як заміна права на перегляд за статтею 2 Протоколу № 7. Іншими словами, це суперечить усталеному принципу практики Суду стосовно того, що Конвенція призначена для гарантування не теоретичних або ілюзорних прав, а тих, які є практичними і дієвими...

55. На підставі вищевикладених міркувань Суд доходить висновку, що мало місце порушення статті 2 Протоколу № 7...

АДЕКВАТНІСТЬ МОТИВІВ

Див. також РІШЕННЯ (Засудження) вище.

► «Ван Анраат проти Нідерландів» (Van Anraat v. Netherlands) (ухв.), 65389/09, 6 липня 2010 року.

61. У справі, яка розглядається Судом, заявник подав три заяви до Верховного суду. З них перші дві містилися в його заяві про підстави для апеляції...

64. Третя ґрунтувалася на припущенні, що злочини, яким заявник нібито сприяв і до яких підбурював, були вчинені особами, на яких поширювався іноземний суверенний імунітет, і що на нього теж поширювався такий імунітет як на їхнього співучасника, тож лише спеціальний трибунал Іраку був компетентним у цій справі. Верховний суд це питання у своєму рішенні не розглядав. І тепер заявник стверджує про порушення на цій підставі статті 6.

65. Суд зазначає, що таке твердження не міститься в заяві про підстави апеляції. Навпаки, таке припущення заявника... вважається новим та оригінальним і не може бути обґрунтовано пов'язаним з жодним із питань, порушених у заяві про підстави для апеляції.

66. Крім того, Суд зауважує, що цей аргумент вперше був наведений у письмовій відповіді заявника на консультативну думку Генеральної прокуратури на завершальному етапі провадження у Верховному суді.

67. Суд постановив, що відповідно до пункту 1 статті 6 це є вимогою, притаманною поняттю «змагальності процесу», яке застосовується до провадження в касаційному порядку, коли відповідач у кримінальній справі повинен мати можливість відповісти на консультативну думку Генеральної прокуратури...

68. Втім, це не є вимогою дозволяти обвинуваченому подавати нові аргументи, які не стосуються будь-якого з пунктів, що містяться в консультативному висновку. За обставин цієї справи, яка полягала в тому, що запропоновану заявнику можливість він використав для подання абсолютно нового аргументу аж на завершальній стадії провадження, пункт 1 статті 6 не змушує Верховний суд надавати мотивовану відповідь...

69. Понад те, хоча заявник посилається на рішення Верховного суду від 8 липня 2008 року, у якому було визнано, що голландські кримінальні суди користуються універсальною юрисдикцією щодо злочинів, зазначених у статті 8 Закону про військові злочини, Суд зазначає, що Верховний суд пояснив свою правову позицію ще в 1997 році... Отже, оскільки аргумент, що розглядається, має сприйматися як спроба змусити Верховний суд переглянути або вдосконалити свою практику, не можна сказати, що щось заважало заявникові подати його раніше.

70. З вищевикладеного випливає, що ця скарга є явно безпідставною...

► **«Кашлев проти Естонії» (Kashlev v. Estonia), 22574/08, 26 квітня 2016 року.**

48. ... Суд зазначає, що в матеріалах справи немає нічого, з чого можна зробити висновок про те, що національні суди діяли свавільно чи необґрунтовано при оцінці доказів, встановленні фактів або тлумаченні національного права. Навпаки, Суд вважає, що в провадженні проти заявника існували відповідні запобіжники від свавілля. Суд зазначає, що розбіжності в оцінках доказів між окружним та апеляційним судами були переважно спричинені різними підходами в ставленні судів до узгодженості чи розбіжностей у показаннях окремих свідків і тлумачень ними обставин злочину загалом. Суд також зазначає, що відповідно до практики Верховного суду апеляційний суд надав – як того вимагає Верховний суд – особливо ґрунтовні міркування щодо того, чому він дійшов відмінного від окружного суду висновку, та щодо зроблених останнім помилок, яких, на думку апеляційного суду, він припустився при оцінці доказів. Суд, зокрема, зауважує, що апеляційний суд не погодився з відхиленням окружним судом як доказів деяких свідчень і звітів про встановлення особи, натомість з урахуванням цих доказів дійшов відмінного від зробленого окружним судом висновку...

49. Суд також зазначає, що апеляція на рішення апеляційного суду може подаватися до Верховного суду. Через свого адвоката заявник скористався цією можливістю, і таким чином Верховний суд зміг перевірити, чи дотримувався апеляційний суд чинної в цій галузі практики. При з'ясуванні потреби в розгляді скарги заявника він по суті мав можливість оцінити підхід апеляційного суду.

Суд вважає, що вимоги, які випливають із практики Верховного суду, і перевірка того, чи були необхідні вимоги дотримані саме в цій справі, стали додатковими гарантіями захисту прав заявника.

ПРЕДМЕТ УХВАЛИ

► «Кремцов проти Австрії» (Kremzow v. Austria), 12350/86, 21 вересня 1993 року

76. Заявник стверджував, що, поставивши йому в провину «фінансові махінації», Верховний суд фактично визнав його винним у шахрайстві, порушивши цим принцип презумпції невинуватості. Він зазначив, що присяжні, які вислухали всі докази в справі, не змогли дійти висновку щодо мотиву на тій підставі, що існувало «забагато варіантів»...

77. Суд нагадує, що заявника вже було визнано винуватим у вбивстві, і що зауваження Верховного суду стосувалися виключно питання про його мотиви скоєння злочину. Крім того, посилання на «фінансові махінації» не може тлумачитись як встановлення вини заявника в учиненні конкретного правопорушення. За таких обставин питання про порушення принципу презумпції невинуватості не виникає.

Розділ 17

Відновлення провадження

КЛОПОТАННЯ З БОКУ ОБВИНУВАЧЕННЯ

► «Нікітін проти Росії» (Nikitin v. Russia), 50178/99, 20 липня 2004 року

46. 54. ... Сам той факт, що наглядова інституція відповідала в цій справі вимогам статті 4 Протоколу 7, не є достатнім для встановлення відповідності до статті 6 Конвенції.

58. ... У справі заявника президія насправді розв'язувала тільки одне питання – чи слід цю справу відновити, чи ні. Якби вона скасувала виправдувальний вирок, то це обов'язково спричинило б окремий розгляд справи по суті в компетентних судах у порядку змагального судочинства. Рішення Президії, таким чином, стало процедурним кроком, який був лише передумовою для нового визначення кримінального обвинувачення. Суд зазначає, що президія Верховного суду відхилила прохання генерального прокурора, визнавши, що він посилається на недоліки, які прокуратура могла усунути повністю до, а не після проголошення остаточного рішення. Протест прокурора можна було критикувати як незаконний і такий, що є процедурним зловживанням. Проте він не справив вирішального впливу на справедливість процедури перегляду в цілому, яка з самого початку й була предметом розгляду президією... Отже, довільні підстави для внесення протесту генерального прокурора з вимогою про перегляд справи не могли й не мали преюдиціального значення для встановлення обґрунтованості кримінальних обвинувачень.

59. Суд робить висновок, що органи влади, які здійснили наглядове провадження, не порушили справедливого балансу між інтересами заявника й необхідністю гарантувати належне відправлення правосуддя.

► «Ленская проти Росії» (Lenskaya v. Russia), 28730/03, 29 січня 2009 року.

40. Суд зауважує, що помилки, яких припустилися районні та обласні суди, були достатніми за своїм характером і наслідками, щоб виправдати поновлення провадження. Відмова від виправлення таких помилок серйозно вплинула б на справедливість, цілісність і суспільну репутацію судового процесу. Суд

також звертає особливу увагу на те, що ці помилки не можуть бути усунуті чи виправлені якимись іншими засобами, ніж скасуванням рішень від 15 липня та 12 вересня 2002 року. За таких обставин президія не могла повністю ігнорувати тяжке становище невинної жертви несправедливого засудження. Скасування остаточного рішення було засобом відшкодування засудженому за помилки в застосуванні кримінального права.

41. Суд задоволений тим, що президія відновила провадження з метою виправлення істотної судової помилки. Міркування щодо «правової визначеності» не мають перешкоджати державі виправляти особливо кричущі помилки, вчинені при здійсненні правосуддя, а отже, стосовно даної справи вони не повинні перешкоджати президії обласного суду Томска переглядати остаточне рішення, яке було надзвичайно шкідливим для засудженого, колишнього чоловіка заявниці.

42. Встановивши, що інтереси правосуддя вимагають відновлення провадження та скасування рішення від 15 липня 2002 року зі змінами від 12 вересня 2002 року, Суд мусить тепер розглянути питання процесуальних гарантій у цих провадженнях за статтею 6 Конвенції.

43. Суд вважає, що немає свідчень того, що оцінка президією представлених у справі фактів і доказів суперечила статті 6 Конвенції. Суд зауважує, що заявниці були надані широкі можливості представити свої аргументи й оскаржити подання опонента в провадженні. Вона представила докладні письмові аргументи у відповідь на клопотання про перегляд справи в порядку нагляду. Крім того, вона та її представник були присутні на судовому засіданні з наглядового розгляду і зробили усні заяви. Суд вважає, що президія належним чином розглянула аргументи заявниці. З огляду на вищевикладене, Суд вважає, що підстави, на яких президія ґрунтувала свої висновки, є достатніми для усунення будь-яких сумнівів з приводу того, що спосіб, яким він встановив і оцінив докази в справі заявника, був несправедливим або свавільним. Тому Суд вважає, що провадження в президії обласного суду Томска надало заявниці всі процесуальні гарантії, передбачені пунктом 1 статті 6 Конвенції.

44. З урахуванням вищевикладеного, Суд вважає, що за обставин цього конкретного випадку президія знайшла справедливий баланс між конкурентними інтересами завершеності справи і правосуддя. Суд вважає, що скасування президією обласного суду Томска рішення від 15 липня 2002 року з поправками від 12 вересня 2002 року не позбавило заявницю «права на суд» відповідно до пункту 1 статті 6 Конвенції. Отже, порушення цієї статті не мало місце.

► «Буйніца проти Молдови» (Bujnita v. Moldova), 36492/02, 16 січня 2007 року.

23. Суд зазначає, що підставою для відновлення провадження не були ані нововиявлені обставини, ані серйозні процесуальні порушення, а радше незгода заступника генерального прокурора з оцінкою фактів та кваліфікацією діянь заявника в судах нижчих інстанцій. Суд зауважує, що останні всебічно розглянули свідчення і докази всіх сторін, а їхні первинні висновки не видаються явно необґрунтованими. На думку Суду, підстави для вимоги про скасування, наведені заступником генерального прокурора в цій справі, були недостатніми для

обґрунтування протесту на остаточні судові рішення та використання для цього такого надзвичайного засобу правового захисту. Тому Суд вважає, як і раніше в аналогічних обставинах..., що органи держави не встановили справедливого балансу між інтересами заявника та необхідністю забезпечити ефективність системи кримінального судочинства.

НАЙПРИДАТНІШІ ФОРМИ ВІДШКОДУВАННЯ

► «Зейдович проти Італії» (Sejdovic v. Italy) [ВП], 56581/00, 1 березня 2006 року.

126. Суд, відповідно, вважає, що в тому разі, коли, як і в цій справі, особа була засуджена в результаті судової процедури, пов'язаної з порушенням вимог статті 6 Конвенції, повторний судовий розгляд або відновлення провадження в справі, якщо надійде таке клопотання, загалом буде найналежнішим способом усунення порушення (див. принципи, викладені в Рекомендації R (2000) 2 Комітету міністрів, ...). Однак будь-які конкретні заходи для виправлення становища, якщо їхнього вжиття вимагатимуть від держави-відповідача задля того, щоб вона могла виконати свої зобов'язання за Конвенцією, мають залежати від конкретних обставин окремої справи і визначатися у світлі рішення Суду в такій справі та з належним урахуванням практики Суду, яка наведена вище...

127. Суду, зокрема, не належить підказувати, у якому порядку здійснювати будь-який новий процес і в якій формі. Держава-відповідач може вільно, під контролем з боку Комітету міністрів, вибирати засоби, за допомогою яких вона виконуватиме свої зобов'язання повернути заявника, наскільки це можливо, у те становище, у якому б він перебував, якби вимоги Конвенції не були порушені... за умови, що такі засоби не суперечать висновкам, викладеним у постанові Суду, і правами на захист...

НЕ ОБОВ'ЯЗКОВО ВІДПОВІДАЄ РІШЕННЮ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ

► «Лайонс проти Великої Британії» (Lyons v. United Kingdom) (ухв.), 15227/03, 8 липня 2003 року.

У цьому зв'язку він зазначає, що провадження, яке заявники прагнуть оскаржити за статтями 6 і 13, походить від попереднього провадження, що призвело до їхнього засудження. Щодо останнього розгляду справи, Суд визнав, що заявники були позбавлені справедливого судового розгляду з огляду на широке використання обвинуваченням під час судового процесу заяв, які вони були змушені зробити перед владними органам. Через це Суд постановив, що було порушено пункт 1 статті 6.

Згодом заявникам вдалося повернути вироки на розгляд до апеляційного суду з огляду на висновок Суду...

На думку Суду, аргумент заявників про вчинення нового порушення статті 6 по суті ґрунтується на їхній впевненості в тому, що своєю відмовою скасувати їхні

вироки чи розпочати перегляд справи національні суди не відреагували на висновок Суду про те, що їм відмовили в справедливому суді.

Проте Суд наголошує, що висновок у цьому рішенні був по суті декларативним... Також він нагадує, що на підставі статті 46 Конвенції високі договірні сторони взяли на себе зобов'язання дотримуватися остаточних рішень Суду в будь-якій справі, сторонами якої вони є, а виконання здійснюватиметься під наглядом Комітету міністрів... Зокрема з цього випливає, що рішення, у якому Суд визнає порушення Конвенції чи протоколів до неї, накладає на державу-відповідача юридичне зобов'язання не лише виплачувати причетним особам кошти, присуджені як засіб справедливої сатисфакції, але також (за умови контролю з боку Комітету міністрів) обирати загальні та/або, якщо необхідно, індивідуальні заходи, які мають бути застосовані у їхньому національному правовопорядку, щоб покласти край встановленому Судом порушенню і відшкодувати, наскільки це можливо, збитки...

Що стосується справи заявників, Суд передусім був поінформований про зміни до статті 434 Закону про компанії від 1985 року, щоб гарантувати, що встановлене Судом порушення не повториться в майбутніх справах, і, по-друге, про те, що уряд сплатив заявникам кошти, присуджені рішенням суду за статтею 41 як витрати і видатки. Що стосується інших заходів, які можуть бути вжиті для уможливлення повного відновлення справедливості, Суд також був поінформований, що між Комітетом міністрів та урядом-відповідачем триває обговорення і цього питання. Він нагадує, що, за умови моніторингу з боку Комітету міністрів, держава-відповідач залишається вільною у виборі засобів, за допомогою яких вона виконуватиме свої юридичні зобов'язання відповідно до статті 46 Конвенції, та за умови, що такі засоби є сумісними з висновками, викладеними Судом у його рішенні... Зі свого боку, Суд не може взяти на себе жодної ролі в цьому діалозі. Він, зокрема, зазначає, що Конвенція не надає йому юрисдикції наказувати державі відкривати нове судове провадження чи скасовувати засудження... Відповідно, він не може визнавати, що якась держава порушує Конвенцію через недотримання нею одного з цих варіантів дії, коли йдеться про виконання такою державою того чи іншого рішення Суду.

Це не означає, що під юрисдикцію Суду не підпадають заходи, вжиті державою-відповідачем на етапі після винесення судового рішення для забезпечення компенсацій заявникові за виявлені порушення... Він може розглядати скарги про те, що повторний розгляд справи в країні для виконання одного з його рішень призведе до нового порушення Конвенції...

Суд зауважує, що згадані вище міркування не мають на меті применшити важливість забезпечення виконання внутрішніх процедур, що дозволяють повторний розгляд справ у світлі висновку стосовно порушення статті 6 Конвенції. Навпаки, такі процедури можуть розглядатися як важливий аспект виконання його рішень, а їхня наявність свідчить про відданість договірної держави Конвенції та практиці Суду...

ОПИСАННЯ ОСОБИ, ЯКУ ПОВТОРНО ПРИТЯГАЮТЬ ДО СУДУ

► Дікле і Садак проти Туреччини (Dicle and Sadak v. Turkey), 48621/07, 16 червня 2015 р.

60. Суд підкреслює, що той факт, що заявники були визнані винними і засудженими до ув'язнення терміном сім років і шість місяців, не означає скасування їхнього початкового права на презумпцію невинуватості аж до законного встановлення їхньої вини. Суд знову нагадує, що ст. 6.2 Конвенції стосується всього кримінального провадження «незалежно від предмету переслідування»...

61. Саме тому, врахувавши актуальні обставини справи, Суд вважає, що застосування національними компетентними органами в рамках повторного відкриття провадження терміну «обвинувачений / засуджений» для опису заявників ще до винесення будь-якого рішення по суті їхньої справи порушило право зацікавлених осіб на презумпцію невинуватості...

63. Суд зазначає, що обговорення, на яке посилаються сторони, стосується питання, чи вимога повторно відкрити провадження повинна була привести до вилучення з особистих справ заявників їхнього початкового вироку. Суд зауважує, що, на противагу твердженням уряду щодо цього, касаційний суд вважає, що оскільки він повторно відкрив провадження, справу потрібно було розглядати як нову. У світлі попередньої аргументації Суд вважає, що нове провадження є незалежним від першого.

64... Суд заявляє, що називання зацікавлених осіб винними, хоча через повторне відкриття провадження вони в принципі повинні були вважатися підозрюваними в скоєнні порушень, щодо яких ще потрібно було винести вирок, є проблемним у контексті презумпції невинуватості заявників, що гарантується ст. 6.2 Конвенції.

65. Відповідно, твердження уряду про те, що вилучення згадки про перший обвинувачувальний вирок заявників із їхнього дос'є може відбутися тільки після виголошення обвинувачувального вироку в контексті повторного відкриття провадження, є сумнівним... Суд нагадує, що існує істотна відмінність між твердженням, що когось підозрюють у кримінальному правопорушенні, і однозначному проголошенні, за відсутності підтвердженого обвинувального вироку, що зацікавлена особа скоїла правопорушення, у якому її обвинувачують... Суд вважає, що в цій справі згадка у відповідному дос'є є таким проголошенням.

66. Отже, Суд дійшов висновку, що мало місце порушення пункту 2 статті 6 Конвенції.

Розділ 18

Судовий розгляд впродовж розумного строку

ВИЗНАЧЕННЯ ПЕРІОДУ

► «Шумахер проти Люксембургу» (Schumacher v. Luxembourg), 63286/00, 25 листопада 2000 року.

27. ... Суд вважає, що період, який треба враховувати для оцінки тривалості процедури з огляду на «розумний строк», розпочався 24 жовтня 1991 року, коли слідчий суддя висунув заявникові обвинувачення.

28. Щодо *dies ad quem* (дати закінчення строку), Суд посилається на свою усталену практику, відповідно до якої період, що треба враховувати при застосуванні статті 6, триває щонайменше до дати, коли ухвалюють рішення про виправдання або засудження, навіть якщо таке рішення ухвалює апеляційна інстанція... Як видно в цій справі, жодна із судових інстанцій не приймала рішення по суті справи, таким чином заявник врешті не був ані виправданий, ані засуджений. Тож слід відзначити, що заявник перебував у стані очікування щодо кінцевого результату своєї справи до дати, коли видано наказ про закриття порушеної проти нього кримінальної справи на підставі терміну давності. Виходячи з цього, Суд вважає що період, який слід розглядати, закінчився з рішенням, ухваленим 17 листопада 2000 року.

► «Гендрікс проти Нідерландів» (Hendriks v. Netherlands) (ухв.), 44829/98, 5 березня 2002 року.

Суд нагадує, що в кримінальних справах «розумний строк», згаданий у пункті 1 статті 6, починає діяти, щойно особі «висунуте обвинувачення»; це може відбутися раніше, ніж справа надійде до суду першої інстанції, приміром, у момент арешту. «Висунення обвинувачення» для цілей пункту 1 статті 6 може бути визначено як «передане особі компетентним органом офіційне повідомлення про вчинення нею кримінального правопорушення» – дефініція, яка також підпадає під перевірку за критерієм, чи «зазнало становище [підозрюваного] значного негативного впливу»...

Що стосується питання про те, що заявник «зазнав значного негативного впливу» у зв'язку з провадженням, на яке він поскаржився, Суд вважає, що це сталося, коли 22 жовтня 1996 року він був заарештований у Нідерландах. Що ж стосується аргументу заявника про те, що він вже істотно постраждав через арешт у Люксембурзі 2 квітня 1993 року, Суд вважає, що нідерландські органи не можуть бути притягнуті до відповідальності за будь-які затримки, які могли статися в окремих припинених кримінальних провадженнях, порушених раніше проти заявника на підставі тих самих фактів у Бельгії чи Люксембурзі, де нідерландські органи влади не брали участі.

► **«Стоянова і Недельку проти Румунії» (Stoianova and Nedelcu v. Romania), 77517/011, 4 серпня 2005 року.**

20. Суд зазначає, що кримінальне провадження в справі заявників здійснювали у два окремі етапи. Перший етап розпочався 14 квітня 1993 року, коли вони було заарештовані і їх взяли під варту до суду, і закінчився 11 листопада 1997 року, коли прокурор Н. О. видав постанову про закриття провадження. Другий етап розпочався 12 травня 1999 року, коли прокуратура розпорядилася відновити провадження, і закінчився 21 квітня 2005 року, коли обвинувачення постановило закрити провадження.

21. Суд не може погодитися з твердженням уряду щодо того, ніби для цілей пункту 1 статті 6 перший етап не слід брати до уваги. Він вважає, що постанову про закриття провадження, видану прокурором Н. О. 11 листопада 1997 року, не можна розглядати як таку, що закрила справу заявників, оскільки вона не була остаточним рішенням...

... прокуратура могла відновити кримінальне розслідування без того, щоб просити на це санкції будь-якого національного суду, який був би зобов'язаний розглянути подання відповідно до певних критеріїв, зокрема й справедливих підстав для відновлення провадження, і врахувати, чи не надто багато часу пройшло відтоді, як вирішено припинити провадження... Суд у цьому зв'язку не може оминати увагою той факт, що прокурори в Румунії, діючи як члени Генеральної прокуратури, не відповідають критерієві незалежності від виконавчої влади... Крім того, постанову про відновлення кримінального провадження видано на тій підставі, що попереднє слідство було неповним... Заявники не несли відповідальності за цей недолік з боку влади, і тому їх не слід ставити через нього в невігідне становище.

Нарешті, уряд жодним способом не довів, що поновлення обвинувачень, від яких відмовилися за постановою прокурора, було якимось винятковим заходом...

► **«Ваїч проти Туреччини» (Vayıç v. Turkey), 18078/02, 20 червня 2006 року.**

44. Що стосується періоду, який належить взяти до уваги, Суд встановив, що провадження було відкрите 9 вересня 1996 року, тобто в день арешту заявника, і ще не завершено. Отже, воно триває вже більше дев'яти років і восьми місяців у трьох інстанціях. Водночас Суд вважає, що заявник не може посилатися на той період, коли він був у розшуку, намагаючись уникнути правосуддя у своїй країні.

Суд вважає, що втеча обвинуваченої особи сама собою зменшує обсяг гарантій, передбачених пунктом 1 статті 6 Конвенції, з огляду на тривалість судового розгляду. Коли обвинувачений втікає з держави, яка поважає принцип верховенства права, можна припустити, що він або вона не має права скаржитися на необґрунтовану тривалість провадження після такої втечі, якщо тільки при цьому не буде наведена достатня підстава для спростування такого припущення... а в цій справі нічого, що його спростувало б, немає...

ПИТАННЯ, ЩО МАЮТЬ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТУ ПОРУШЕННЯ

► «Яджи і Саргин проти Туреччини» (Yağci and Sargin v. Turkey), 16419/90, 8 червня 1995 року.

59. Розумна тривалість провадження має бути оцінена у світлі конкретних обставин справи, з урахуванням критеріїв, викладених у практиці Суду, зокрема складності справи, поведінки заявника та компетентних органів...

63. Суд відзначає тільки те, що з 22 січня 1990 року Суд національної безпеки провів двадцять засідань, шістнадцять з яких були присвячені майже повністю оголошенню доказів. Цей процес, навіть з урахуванням кількості документів, не можна вважати складним...

66. Суд повторює, що стаття 6 ... не вимагає від особи, обвинуваченої в скоєнні кримінального правопорушення, активно співпрацювати з судовими органами... Він зазначає, що поведінка панів Яаджи і Саргина та їхніх адвокатів на процесі, як видається, не виявляла якогось прагнення перешкоджати його ходові. У всякому випадку, заявників не можна звинуватити в тому, що вони повною мірою користувалися всіма засобами, які їм надавало національне законодавство, для свого захисту. Навіть якщо велика кількість присутніх на слуханнях адвокатів і їхнє ставлення до заходів безпеки дещо сповільнювало провадження, це не ті чинники, які, окремо взяті, можуть пояснити тривалість строку в цій справі.

69. . в період з 22 січня 1990 року по 9 липня 1992 року... суд провів лише двадцять засідань у справі на регулярній основі (не менше, ніж раз на тридцять днів), і тільки одне з них тривало довше, ніж половину дня.

Крім того, після набрання чинності Антитерористичним законом від 12 квітня 1991 року, який скасовував статті 141–143 Кримінального кодексу... Суд національної безпеки... чекав майже шість місяців, перш ніж виправдати заявників за обвинуваченнями, висунутими на підставі цих норм.

70. Отже, тривалість відповідного процесу в кримінальній справі в цьому випадку порушила умови пункту 1 статті 6...

► «Джеллі проти Італії» (Gelli v. Italy), 37752/97, 19 жовтня 1999 року.

43. Суд одразу зазначає, що... відповідне провадження було вкрай складним; хоча цілком можливо, що слідство не було пов'язане в основному з обвинуваченням у наклепі, тобто тим, у зв'язку з чим заявник подав цю заяву. Суд наголошує, що

провадження у зв'язку з цим обвинуваченням не виділили в окрему справу, і не Суду вирішувати, чи мало б так бути...

44. Суд не виявив жодної затримки в провадженні, обумовленої поведінкою заявника, за винятком періоду тривалістю чотири роки і один місяць, протягом якого заявник переховувався, здійснивши втечу з в'язниці, і який однаково не зараховано в строк, взятий до уваги...

45. Що ж стосується поведінки державних органів, то Суд зауважує дуже тривалу, як видається, затримку між ухваленням рішення 26 березня 1985 року про визнання підсудності справи Римському окружному суду, і постановою слідчого судді про передання справи на розгляд суду 18 листопада 1991 року. Уряд не надав жодного пояснення щодо цієї затримки.

46. Суд вважає, що ця затримка, яка охоплює більше половини загальної тривалості розглядуваного періоду, вже сама є достатньою підставою для висновку про те, що справа не була розглянута «впродовж розумного строку».

► **«Вачев проти Болгарії» (Vachev v. Bulgaria), 42987/98,
8 липня 2004 року.**

88. Суд вважає, що кримінальна справа щодо заявника було складною і юридично, і з погляду фактів. У ній фігурувало кілька осіб, обвинувачених у скоєнні протягом тривалого періоду численних правопорушень, пов'язаних з фінансовою сферою...

91. Суд не переконаний, що невчасне, як стверджується, подання заявником клопотання про відвід двох експертів було джерелом якоїсь затримки. Зрештою, саме органам влади належало з самого початку дотримуватися кримінально-процесуальних норм і призначити експертів, неупередженість котрих не могла б бути піддана сумніву. Крім того, коли заявник заявив клопотання про відвід експерта, слідчі органи двічі його відхиляли... І тільки коли він порушив це питання в Тетевенській районній прокуратурі, цих експертів замінили...

92. Що стосується потреби замінити адвоката заявника, то, видається, не це було основною причиною, через яку в липні 1998 року Тетевенська районна прокуратура постановила передати справу на дослідження. Необхідність у цьому виникла в основному тому, що деякі факти не були повністю з'ясовані, слідчий припустився помилки в юридичній кваліфікації правопорушень, вчинення яких приписували заявникові, і мав бути замінений один із експертів, що готував фінансову експертизу...

93. І нарешті, щодо інших затримок з вини заявника, які загалом становили близько двох тижнів... Суд вважає, що вони істотно не вплинули на сукупну тривалість судового розгляду...

96. Суд зазначає, що впродовж усього періоду, який належить взяти до уваги – понад п'яти років і дев'яти місяців – провадження залишалось на стадії попереднього розслідування. Навіть зважаючи на той факт, що справа була юридично і фактично складною, такий проміжок часу видається надмірним. Суд до того ж зазначає тривалі періоди, коли жодної дії, здається, взагалі не вчиняли. Такі

прогалини були в період з 4 листопада 1998 року по 1 червня 1999 року..., у період з 13 червня 1999 року по 7 січня 2000 року..., у період з 14 лютого 2000 року по 12 травня 2000 року... і від 4 серпня 2000 року по 8 червня 2001 року...

І нарешті, Суд відзначає, що між різними органами, що брали участь у справі, мабуть, була погана координація, про що свідчать численні зміни формулювань в обвинуваченні, які висували заявникові... Це, а також численні випадки повернення справи прокуратурою до слідчих органів на додаткове розслідування або виправлення процесуальних порушень..., і було одним із основних факторів, що сприяли затримці...

97. З урахуванням критеріїв оцінки розумності строків розгляду, встановлених у його практиці, Суд вважає, що тривалість розгляду кримінальної справи щодо заявника не відповідає вимозі пункту 3 статті 6 Конвенції щодо розумного строку.

► **«МакФарлейн проти Ірландії» (McFarlane v. Ireland) [ВП], 31333/06, 10 вересня 2010 року.**

145. Розгляд справи закінчився 28 червня 2008 року виправданням заявника і, таким чином, тривав понад 10 років і 6 місяців.

146. Хоча кримінальне розслідування мало б бути делікатним і доволі складним, Суд не вважає, що це пояснює загальну тривалість кримінального провадження проти заявника.

147. Що стосується поведінки заявника, уряд здебільшого стверджував, що його заборонні дії спричинили затримку і, зокрема, що вони були погано продуманими, а також і не напрацьовані, і не здійснені ним зі всією старанністю...

148. Суд нагадує, що заявники мають право використовувати всі відповідні національні процесуальні заходи, включно зі зверненням про припинення кримінальної справи на підставі затримки. Але вони повинні робити це уважно і мають відповідати за наслідки, коли такі процесуального змісту заяви призводять до затримки... Отже, Суд не погоджується з урядом у тому, що заборонні дії були настільки непродуманими, а їхнє запровадження було настільки необґрунтовано відкладене, що тривалість тих дій слід має бути віднесена на рахунок заявника...

150. Хоча Суд вважає, що поведінка заявника певною мірою призвела до затримки, це не пояснює загальну тривалість провадження проти нього.

151. Що стосується поведінки відповідних органів влади, Суд вказує на особливе зобов'язання держави проводити невідкладні дії, коли кримінальне провадження розпочинається через значний проміжок часу після оскаржуваних подій... Подальші затримки оцінювалися з огляду на цей обов'язок:

(i) Хоча обвинувачення вимагало (11 березня 2002 року) повторного внесення першої заборонної дії, перша дата слухання була запропонована на березень 2003 року, а після відстрочення через відсутність судді слухання у Верховному суді відбулося аж 11 липня 2003 року (16 місяців);

(ii) Рішення за даних обставин було винесено Верховним судом 18 липня 2003 року. Хоча обвинувачення його швидко оскаржило (серпень 2003 року), воно

не могло підтвердити готовність апеляції, доки протокол рішення Верховного суду не був схвалений суддею 17 січня 2005 року (17 місяців);

(iii) Апеляція була швидко зареєстрована як готова (січень 2005 року), але слухання Верховного суду не було проведено до 16 лютого 2006 року (13 місяців). Немає жодних доказів того, що перехресне оскарження заявника якось відтермінувало засідання Верховного суду;

(iv) Верховний суд відхилив другу заборонну дію в листопаді 2006 року. Заявник подав апеляцію в лютому 2007 року, але Верховний суд не розглянув її до січня 2008 року (11 місяців).

152. Три з цих періодів затримки стосувалися призначення дат слухань... Що стосується цього твердження уряду та інших подібних припущень (не згаданих як окремі засоби правового захисту) щодо того, що заявник повинен був спробувати прискорити затвердження протоколу Верховного суду, Суд нагадує, що... він вже визнавав, що навіть якщо система дозволяє якійсь стороні подати заяву на пришвидшення розгляду справи, це не звільняє суди від зобов'язання виконати вимогу щодо розумного строку за статтею 6, оскільки «обов'язок оперативної здійснювати правосуддя передусім покладається на відповідні органи влади»...

153. У будь-якому випадку, не було продемонстровано, що для слухань у Верховному суді могла бути призначена раніша дата в такій справі, як у заявника, не в останню чергу з огляду на те, що зазначені вище й оскаржені затримки в слуханні у Верховному суді були такими ж або і коротшими в порівнянні з середньою тривалістю очікування таких слухань на той час... Що стосується затримки з затвердженням протоколу суддею Верховного суду, Суд не вважає доцільним погоджуватися з тим, що відповідальність за це в даній справі покладалася на заявника. Хоча він здійснював загальні заборонні кроки, саме апеляція обвинувачення потягла за собою відтермінування аж до схвалення протоколу... І крім того, протягом відповідного 17-місячного інтервалу він мав постанову Верховного суду про заборону на його користь, що ґрунтувалася на реальному і серйозному ризику несправедливого судового розгляду. Тож було нереалістичним запропонувати йому подати заяву, щоб прискорити апеляцію прокуратури проти цієї постанови...

154. За таких обставин Суд вважає, що уряд не надав жодних чи будь-яких переконливих пояснень... стосовно вищезазначених затримок, пов'язаних із діяльністю органів влади щодо заборонних дій, які дедалі продовжили загальну тривалість кримінального провадження.

155. Що стосується того, що стояло на кону для заявника, слід зазначити, що обвинувачення проти нього були серйозними, і що він ніс тягар і таких обвинувачень, і можливого засудження вже близько 10 років і 6 місяців, протягом яких він мав зобов'язання часто з'являтися в Дубліні перед спеціальним кримінальним судом (пункт 15 вище).

156. Розглянувши всі подані матеріали та аргументи, з урахуванням свого досвіду з цього питання, Суд вважає, що... загальна тривалість кримінального провадження проти заявника була надмірною і не відповідала вимозі щодо «розумного строку». Таким чином, мало місце порушення пункту 1 статті 6 Конвенції.

► **«Ідалов проти Росії» (Idalov v. Russia) [ВП], 5826/03,
22 травня 2012 року.**

187.... провадження проти заявника тривало близько чотирьох років та одинадцяти місяців, що охопило стадії розслідування і розгляду справи заявника судами двох рівнів.

188. Суд погоджується з тим, що в провадженні проти заявника були певні складнощі. Його звинуватили у викраденні, вимаганні, а також незаконному придбанні і зберіганні вогнепальної зброї і наркотиків у складі організованої групи. Обвинувачення було порушено проти шести підсудних.

189. Що стосується поведінки заявника, Суд зазначає, що з приблизно сорока слухань, які відбулися в суді першої інстанції, до одинадцяти відстрочок призвів саме він. У семи випадках заявник чи його захисник не з'явилися в суді. У 2003 році, тобто протягом третього року судового розгляду, адвокат заявника тричі просив відкласти судовий розгляд, щоб залучити додаткових свідків. Зрозуміло, в інтересах заявника було отримати докази, щоб повною мірою скористатися передбаченими національним законодавством ресурсами і забезпечити його найкращим захистом у кримінальному провадженні. Однак Суд не переконаний, що заявник скористався цією можливістю з належною дбайливістю. Ніщо в матеріалах заявника не пояснює, чому він не міг або не хотів вимагати допиту тих свідків на більш ранній стадії розгляду справи...

190. Що стосується поведінки органів влади, Суд переконаний, що вони продемонстрували достатню старанність у здійсненні провадження. Стадія розслідування завершилася через рік і вісім місяців. Апеляційне провадження тривало близько шести місяців. Судові слухання відбувалися регулярно, а відстрочки через переважаність графіку судді, відсутність свідків або інших сторін не мали суттєвого негативного впливу на тривалість провадження.

191. Суд дав узагальнену оцінку складності справи, поведінки сторін і тривалості провадження і вважає, що строк провадження не вийшов за межі того, що можна вважати розумним у даному конкретному випадку.

192. Відтак порушення пункту 1 статті 6 Конвенції не мало місце.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНИХ ЗАСОБІВ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ

► **«Кудла проти Польщі» (Kudla v. Poland) [ВП], 30210/96,
26 жовтня 2000 року.**

156. ... правильне тлумачення статті 13 означає, що її положення гарантують ефективний засіб правового захисту в національному органі в разі стверджованого порушення вимоги пункту 1 статті 6, тобто розгляд справи впродовж розумного строку...

159. Суд одразу зауважує, що уряд не стверджував, ніби для оскарження заявником тривалості провадження є якийсь конкретний правовий спосіб. Проте він заявляв, що вимоги статті 13 могли бути задоволені кількома засобами

правового захисту сукупно, однак не зазначив, чи міг би заявник взагалі домогтися захисту – превентивного або компенсаторного, вдавшись до цих засобів... Не було висловлено думки й про те, що будь-який зі згаданих засобів правового захисту – чи кілька їх у поєднанні – міг прискорити ухвалення рішень щодо обвинувачень проти заявника або забезпечити йому належне відшкодування за затримки, які вже були. Уряд також не навів жодного прикладу з національної практики, який би показав, що заявник справді мав можливість, користуючись відповідними засобами, домогтися такого захисту.

Це вже саме доводить, що згадані засоби не відповідали критерію «ефективності» для цілей статті 13, бо, як уже заявляв Суд..., такий засіб захисту має бути ефективним і з правового погляду, і з практичного.

► **«Кальдас Рамірес де Ареллано проти Іспанії» (Caldas Ramirez de Arrellano v. Spain) (ухв.), 68874/01, 28 січня 2003 року.**

2. ... Беручи до уваги особливу природу Конституційного суду як останньої інстанції в межах національної системи судочинства, який вже й сам є механізмом захисту від можливих порушень основоположних прав, закріплених у Конституції, єдиним можливим засобом захисту, що забезпечує заявникові адекватну компенсацію за затримки, які вже мали місце, тут виступає заява про відшкодування... За твердженням уряду, такий засіб правового захисту передбачений у статтях 292 і подальших Закону про судоустрій.

... Заявник міг би, якщо його заяву Суд визнає неприйнятною, подати заяву міністрові юстиції, відповідно до статей 292 і подальших Закону про судоустрій про відшкодування, яка, цілком імовірно, буде задоволена...

За цих обставин Суд вважає, що ця частина скарги має бути відхилена, оскільки не вичерпано внутрішніх засоби правового захисту...

► **«Олен проти Данії» (Ohlen v. Denmark), 63214/00, 24 лютого 2005 року.**

29. У своїй постанові від 22 травня 2003 року Високий суд заявив, що права заявника на судовий розгляд протягом розумного строку, відповідно до статті 6 Конвенції, якщо оцінити загалом тривалість судового розгляду з моменту висунення обвинувачення до ухвалення рішення Високого суду, були порушені. До того ж, беручи до уваги те, що міський суд повністю звільнив заявника від сплати витрат, Високий суд дійшов висновку, що DKK 40000, у вигляді зменшення суми штрафу, є адекватною компенсацією за тривалість судового розгляду, який на той час тривав уже майже сім років і дев'ять місяців...

30. Оскільки Високий суд визнав недотримання вимоги про розумний строк, то статус заявника як потерпілої особи залежить від того, чи передбачене на національному рівні відшкодування, рішення щодо якого ухвалюють на основі фактів, які він оскаржує в Суді, є адекватним і достатнім з урахуванням справедливої сатисфакції, передбаченої статтею 41 Конвенції...

31. Порівнюючи розмір відшкодування нематеріальних збитків, присудженого в цій справі, із сумами компенсації за порівняні затримки в практиці Суду, він вважає, що суму, надану заявникові, не можна вважати необґрунтованою...

33. За цих обставин... Суд вважає, що це питання розв'язане відповідно до підпункту (b) пункту 1 статті 37...

► **«Морбі проти Люксембургу» (Morby v. Luxembourg) (ухв.), 27156/02, 13 листопада 2002 року.**

Згідно з практикою органів Конвенції, саме лише пом'якшення вироку не виправдовує повне недотримання вимоги розумного строку кримінального провадження, передбаченої пунктом 1 статті 6 Конвенції. Однак органи Конвенції постановили, що з цього загального правила може бути зроблений виняток, коли національні органи явно чи по суті визнають порушення Конвенції, а згодом його відшкодовують...

... Суд зазначає, що національні судді вказали на те, що застосована стаття передбачає покарання у вигляді ув'язнення строком від восьми днів до шести місяців і штрафу від 2600 до 50000 люксембурзьких франків. За законом на обвинуваченого в численних злочинах заявника передбачається накладення лише найсуворішого покарання, а максимальний штраф може бути навіть подвоєний. Зазначивши, що корупція серйозно загрожує громадському порядку, судді натомість звернули увагу на постійність злочинних намірів заявника. Потім вони вирішили, що вирок, який буде накладено, має бути зменшений через недотримання вимог розумного строку. Крім того, з огляду на відсутність попередніх судимостей у заявника, судді наклали покарання у вигляді позбавлення волі строком у дев'ять місяців, яке було замінено на умовне; а з урахуванням фінансового стану заявника, штраф встановлювався на рівні 2500 євро. На додаток суд вирішив, що через недотримання вимоги розумного строку вже було недоцільно карати заявника у зв'язку з його поведінкою шляхом передбаченого кримінальним кодексом позбавлення громадянських і політичних прав.

У світлі вищезазначених обставин Суд вважає, що люксембурзькі органи влади чітко визнали порушення ними пункту 1 статті 6 Конвенції, а потім надали за нього компенсацію.

За таких обставин заявник більше не може претендувати на те, щоб бути стороною, яка потерпає через порушення гарантованого пунктом 1 статті 6 Конвенції права на розгляд його справи протягом розумного строку.

Див. також ОБВИНУВАЧЕННЯ, УГОДА З ПРАВОСУДДЯМ І ЗАКРИТТЯ ПРОВАДЖЕННЯ (Закриття провадження, Скорочення тривалості судового розгляду) і ДОСУДОВЕ УВ'ЯЗНЕННЯ (Тривалість, Скорочення терміну покарання) вище.

Розділ 19

Відшкодування і витрати

ВІДШКОДУВАННЯ

Арешт і тримання під вартою

Порушення Європейської конвенції як умова

► *«Н.С. проти Італії» (N C v. Italy) [ВП], 24952/94, 18 грудня 2002 року.*

49. Суд повторює що положення частини 5 статті 5 буде дотримане в тому разі, якщо є можливість подати заяву на відшкодування у зв'язку з позбавленням волі всупереч умовам пунктів 1, 2, 3 чи 4...

61. ... Тож право на відшкодування, зазначене в пункті 5, передбачає, що попередньо національні інстанції або інститути Конвенції встановили порушення одного з цих інших пунктів.

Відсутність положень

► **«Сакік і інші проти Туреччини» (Sakik and Others v. Turkey), 23878/94, 26 листопада 1997 року.**

60. ... Суд зазначає, що в матеріалах справи не наведено жодного прикладу того, щоб якийсь позивач, посилаючись на зазначені урядом положення, отримав відшкодування, про яке йдеться в пункті 5 статті 5.

Посилаючись, зокрема, на статтю 1 Закону № 466, Суд зазначає, ... що за винятком ситуації, – чого не було в цій справі, – коли особу не віддають під суд або ухвалюють виправдувальний вирок чи звільняють від відповідальності після суду (п. б), передумовою всіх випадків, у яких можна домогтися виплати відшкодування, відповідно до цього положення, є протиправне позбавлення волі. Однак оскаржуване тримання під вартою відповідало, як визнав уряд, турецькому законодавству.

Отже, забезпечення ефективного здійснення права, гарантованого пунктом 5 статті 5 Конвенції, не має достатньої міри визначеності...

► **«Кабальєро проти Сполученого Королівства» (Caballero v United Kingdom) [ВП], 32819/96, 8 лютого 2000 року.**

18. Заявник скаржився, що... у зв'язку з цим він не мав забезпеченого санкцією права на відшкодування за змістом пункту 5 статті 5 Конвенції...

21. Суд приймає визнання з боку уряду факту порушення пунктів 3 і 5 статті 5 Конвенції в цій справі, у результаті чого він має право винести рішення про присудження заявникові справедливої сатисфакції відповідно до статті 41.

Відсутність можливості виконання

► **«Чітаєв і Чітаєва проти Росії» (Citayev and Chitayev v. Russia), 59334/00, 18 січня 2007 року.**

195. У цьому зв'язку Суд вважає, що визнаний урядом факт, що в Чечні судова система не діяла принаймні до листопада 2000 року, а також те, що в кожному випадку жодна з постанов про закриття провадження в кримінальній справі щодо заявників не мала остаточної сили, і кримінальну справу й дотепер не закрито, фактично не дали можливості заявникам звернутися з позовом про відшкодування за їхнє позбавлення волі за обставинами цієї справи.

196. Тому Суд... постановляє, що мало місце порушення частини 5 статті 5 Конвенції щодо розглянутого строку тримання заявників під вартою.

Відмова на підставі підозр

► **«Секаніна проти Австрії» (Sekanina v. Austria), 13126/87, 25 серпня 1993 року**

28. ... 30 липня 1986 року суд присяжних, засідаючи в регіональному суді в Лінці, виправдав пана Секаніну своїм рішенням, що набуло характеру остаточного...

29. Попри це рішення, 10 грудня 1986 року регіональний суд Лінца відхилив вимогу заявника про виплату відшкодування відповідно до пункту (1) (b) статті 2 Закону 1969 року... На його думку, і далі залишалися серйозні ознаки винуватості пана Секаніни, що підкріплюють підозри щодо нього; він перерахував їх, спираючись на матеріали справи суду присяжних. Наведені докази, на його думку, можна було вважати доводом провини заявника. З протоколу наради присяжних Суд вивів, що вони його виправдали, витлумачивши сумніви на його користь...

Апеляційний суд Лінца докладно пояснив підстави свого рішення від 25 лютого 1987 року. Він вважав, що частина (1) (b) статті 2 Закону 1969 року, згідно з якою право на відшкодування обмежується особами, які були не тільки виправдані, але з яких до того ж знято всі підозри, відповідає австрійській Конституції і пунктові 2 статті 6 ... Конвенції. У зв'язку з цим він не вважає себе зобов'язаним зважати на виправдувальний вирок суду присяжних. З іншого боку, він послався на своє власне рішення від 30 квітня 1986 року, яким давав санкцію на тримання під вартою протягом року...; і побачив у ньому підтвердження серйозності підозр щодо заявника. Перелічивши всі докази проти пана

Секаніни, які, на його думку, не були спростовані в ході судового розгляду, а також ретельно дослідивши свідчення різних свідків, він зробив такий висновок: «Колегія присяжних пристала на думку, що наявних підозр не досить для того, щоб винести вердикт про винуватість, проте не було жодного сумніву в тому, що розвіяти підозри при цьому не вдалося»...

30. Такі твердження – не підкріплені рішенням про виправдання заявника або протоколами наради присяжних – залишали й надалі сумніви як щодо невинуватості заявника, так і правильності вердикту суду присяжних. Попри наявність остаточного рішення, яким пана Секаніну було виправдано, суди, які мали ухвалити рішення за позовом про відшкодування, здійснювали власну оцінку винуватості заявника на підставі матеріалів справи суду присяжних. Висловлювати підозри щодо невинуватості обвинуваченого допустимо доти, доки провадження в кримінальній справі не завершилося ухваленням рішення по суті висунутих обвинувачень. Однак посилалися на такі підозри після того, як виправдувальний вирок набере остаточної сили, не є допустимим. Отже, міркування регіонального суду Лінца і апеляційного суду Лінца є несумісним з принципом презумпції невинуватості.

31. Відповідно, мало місце порушення пункту 2 статті 6...

► **«Гібберт проти Нідерландів» (Hibbert v. Netherlands) (ухв.), 38087/97, 26 січня 1999 року.**

Щодо наведених апеляційним судом мотивів відмови в задоволенні клопотання заявника відповідно до статті 89 Кримінально-процесуального кодексу, Суд відзначає, що апеляційний суд вирішив, ніби досудове ув'язнення заявника, з огляду на компрометаційні свідчення щодо його причетності до караних діянь за всіма пунктами звинувачення, було цілком обґрунтованим.

Суд вважає, що формулювання апеляційного суду цілком можна тлумачити як вказівку – що той і зобов'язаний був зробити, ухвалюючи рішення щодо клопотання заявника відповідно до статті 89 Кримінально-процесуального кодексу про відшкодування за період перебування в попередньому ув'язненні, вказати на існування обґрунтованих підозр щодо заявника. Навіть якщо і можна розглядати посилання на висновки апеляційного суду в рамках кримінального судочинства проти заявника як двозначні або незадовільні, Суд вважає, що апеляційний суд, по суті, обмежився зазначенням того, що існувала «обґрунтована підозра», що заявник «учинив правопорушення» (підпункт (с) пункту 1 статті 5 Конвенції).

Тому Суд не може зробити висновок, що рішення апеляційного суду щодо клопотань заявника відповідно до статей 89 і 591а Кримінально-процесуального кодексу суперечили презумпції невинуватості, гарантованій заявникові пунктом 2 статті 6 Конвенції.

Вимога доведення невинуватості

► «Капо проти Бельгії» (Carreau v. Belgium), 42914/98, 13 січня 2005 року.

25. Суд відзначає, що відмова апеляційної ради спиралася лише на те, що заявник не підкріпив своєї претензії на відшкодування поданням доказів своєї невинуватості. Хоча ця вимога виводилася з частини (1) (b) статті 28 Закону від 13 березня 1973 року, який прямо передбачає, що особа, справу щодо якої закрито провадженням, мусить встановити свою невинуватість, навіть з цією метою фактичні докази або подавши правові аргументи, проте така вимога, не будучи обмежена умовами чи застереженнями, ставить під сумнів невинуватість заявника. Вона також дозволяє з сумнівом ставитися до правильності рішень судів, що здійснювали судове слідство, навіть попри зауваги в рішенні апеляційного ради про те, що докази проти заявника на момент, коли він постав перед цими судами, були визнані недостатніми для того, щоб його віддати під суд. Справді, висловлювати підозри щодо невинуватості обвинуваченого можна доти, доки провадження в кримінальній справі не завершилося ухваленням рішення по суті висунутих обвинувачень... і за нормами бельгійського законодавства постановою про зупинення провадження припускає відновлення справи в разі появи нових доказів або нових обставин. Проте в межах провадження про відшкодування, відкритого після ухвалення остаточного рішення про закриття справи, не можна так просто перекладати тягар доведення. Вимога, щоб особа довела свою невинуватість, що свідчить про те, що суд її вважає винуватою, не обґрунтована і вказує на порушення принципу презумпції невинуватості.

Вимога доведення нематеріальної шкоди

► «Данев проти Болгарії» (Danev v. Bulgaria), 941/05, 2 вересня 2010 року.

32. Суд зазначає, що зацікавлена особа скористалася записаною в законі можливістю щодо відповідальності держави залучити прокуратуру та слідство для отримання компенсації шкоди, понесеної в результаті затримання цієї особи. У рамках цієї процедури він міг отримати визнання незаконності свого затримання згідно з національним законодавством, а отже, і визнання порушення статті 5.1 с) Конвенції... У будь-якому випадку, зацікавлена сторона не отримала компенсації: суд другої інстанції відхилив його запит на відшкодування, пояснивши відмову відсутністю доказів моральної шкоди.

33. Суд зазначає, що цей висновок суду міста Софії ґрунтується на двох принципових позиціях, а саме: з одного боку, що будь-яка моральна шкода, зазнана фізичною особою, у результаті замаху на фізичне здоров'я чи спроби підризу морального стану, має зовнішні прояви; з іншого боку, що незаконне затримання створює ці негативні наслідки для особи тільки до моменту її звільнення. Оскільки в рамках цивільного провадження про компенсацію шкоди саме позивач повинен довести обґрунтованість своїх претензій, одночасне застосування двох вищезгаданих принципів поклало на заявника зобов'язання встановити існування моральної шкоди від факту його затримання за допомогою доказів,

таких як свідчення, здатні підтвердити зовнішні прояви його фізичних чи психологічних страждань протягом затримання. Він добився виклику та допиту свідка, але ці свідчення були відхилені, оскільки містили інформацію тільки про стан заявника після його звільнення і не були підтвержені жодним іншим доказом.

34. На відміну від позиції національних судових органів, Суд обстоює думку, що негативні наслідки незаконного затримання на психологічний стан особи можуть продовжуватися навіть після її звільнення. Однак схоже, що суд міста Софії не передбачав такого варіанту. З обґрунтування вироку від 1 вересня 2004 року випливає, що суд не врахував той факт, що оголошене порушення основоположного права зацікавленої особи на свободу і безпеку, а також її твердження, згідно з якими його психологічному стану було завдано шкоду під час затримання... також можна було використати як складові для встановлення моральної шкоди. Суд вважає, що застосування формалістичного підходу, який використав національний суд у цій справі, може виключити можливість надання матеріального відшкодування в дуже великій кількості випадків, де незаконне затримання тривало недовго або не супроводжувалося об'єктивно помітним погіршенням фізичного чи психологічного стану затриманого.

35. Суд нагадує, що у своєму рішенні в справі Йовчева проти Болгарії... він стверджував, що надмірний формалізм судів щодо встановлення моральної шкоди в результаті позбавляв дію, за яку відповідає держава, своєї ефективності в розрізі статті 13 стосовно впливу поганих умов ув'язнення на затриманого. Суд вважає, що такий самий підхід судів у результаті позбавив заявника в цій справі відшкодування, яке він мав отримати за своє незаконне затримання...

37. З цих причин Суд вважає, що по суті відбулося порушення пункту 5 статті 5 Конвенції.

Відмова без слухання або наведення мотивів

► «Геч проти Туреччини» (Göç v. Turkey) [ВП], 36590/97, 11 липня 2002 року.

50. Він зазначає, що суд присяжних у м. Каршияка міг на власний розсуд визначити суму відшкодування, присуджуваного заявнику, як тільки встановили, що його справа відповідає одній із підстав, перерахованих у статті 1 Закону № 466 ... Каршияцький суд присяжних узяв до відома всі скарги, викладені в петиції, поданій адвокатом заявника, і врахував низку особистих факторів, а саме: фінансовий та соціальний статус заявника і, зокрема, глибину душевних страждань, яких він зазнав під час тримання під вартою...

51. Хоч і правда, що факт та тривалість тримання заявника під вартою, а також його фінансове і соціальне становище можна було встановити на основі звіту, підготованого суддею-доповідачем, без необхідності заслуховувати заявника..., але, оцінюючи душевні страждання, які заявник, за його твердженнями, зазнав, слід взяти до уваги різні на це погляди. На думку Суду, заявникові слід було дати можливість усно пояснити Каршияцькому судові присяжних, якої моральної шкоди йому заподіяло ув'язнення, пов'язане зі стражданням і тривогою. Особисті переживання заявника і визначення належного рівня відшкодування вимагали,

щоб його заслухали. Не можна говорити про те, що ці питання мають технічний характер і могли б бути розглянуті відповідно лише на основі матеріалів справи. Навпаки, Суд вважає, що для здійснення правосуддя і відповідальності держави в справі заявника було б більше користі, якби йому надали право пояснити своє особисте становище на засіданні національного суду, відкритого для громадськості. Він також дотримується думки, що цей фактор важить більше, ніж міркування швидкості та ефективності, які, на думку уряду, закладені в основу Закону № 466.

52. З наведених вище причин Суд доходить висновку, що жодної виняткової обставини, яка могла б обґрунтувати відмову від проведення усних слухань, немає, а отже, пункт 1 статті 6 Конвенції порушено.

► «Федотов проти Росії» (*Fedotov v. Russia*), 5140/02, 25 жовтня 2005 року.

86. Як Суд постановив у своїй ухвалі від 23 листопада 2004 року з питання прийнятності заяви, заявник подав правильно складену позовну вимогу про відшкодування збитків, заподіяних незаконним триманням під вартою. Але національні суди не стали її розглядати, попри усні й письмові заяви заявника та його представників. Більше того, Басманний районний суд, свавільно встановивши обставини в справі, констатував у своєму рішенні, що заявника «фактично під варту не брали», всупереч численним доказам протилежного.

87. За цих обставин Суд вважає, що заявникові відмовили в забезпеченому правовою санкцією праві на відшкодування за незаконне позбавлення волі, і що мало місце порушення пункту 5 статті 5 Конвенції.

Оцінка

► «Енгель і інші проти Нідерландів (стаття 50)» (*Engel and others v. Netherlands*), 5100/71, 23 листопада 1976 року.

10. Пан Енгель був позбавлений волі за умов, що суперечили пункту 1 статті 5 ... Конвенції і були, крім того, несумісними, зважаючи на тривалість від двадцяти двох до тридцяти годин..., зі статтею 45 згаданого Закону від 27 квітня 1903 року. Протягом цього періоду він зіткнувся з неприємними наслідками режиму суворого арешту. Отже, йому було заподіяно моральної шкоди.

При оцінці цієї шкоди Суд не може не зважати на короткочасність затримання пана Енгеля. Крім того, цю шкоду йому значною мірою компенсували. І справді, після того, як його визнано винним у дисциплінарному правопорушенні, яке й стало підставою його арешту 20 березня 1971, йому не довелося вже відбувати два дні суворого арешту, призначеного йому незабаром після того правопорушення... 5 квітня 1971, за рішенням офіцера з розгляду скарг, підтвердженням Вищим військовим судом 23 червня 1971 року, тривалість його попереднього арешту зараховано в строк накладеного покарання... Хоча це і не становить *restitutio in integrum*, та має значення у зв'язку зі статтею 50... З огляду на всі ці різні чинники, Суд вважає, що панові Енгелю, окрім задоволення на підставі

пунктів 4 і 5 резолютивної частини рішення від 8 червня 1976 року, належить виплатити символічну компенсацію в сумі ста голландських гульденів (Hfl 100).

Виправдання/припинення справи

Відмова на підставі визнання вини

► «Аанемерсбедрейф Гебрудерс ван Леувен Б В проти Нідерландів» (Aanemersbedrijf Gebroeders van Leeuwen B V v. Netherlands) (ухв.), 32602/96, 25 січня 2000 року.

1. ... Суд насамперед зазначає, що сама відмова виплачувати компенсацію за шкоду, спричинену органами державної влади в ході кримінального судочинства, яке згодом було припинене, не є покаранням чи заходом, прирівняним до покарання... Крім того, ні пункт 2 статті 6, ні будь-які інші положення Конвенції та її протоколів не зобов'язують договірні сторони, у разі припинення кримінального переслідування, виплачувати особі, якій висунуто «обвинувачення в учиненні кримінального правопорушення», відшкодування за будь-які збитки, можливо, їй заподіяні...

... Суд зазначає, що компанія-заявниця подала до суду на нідерландську державу позов із делікту з вимогою відшкодування збитків, заподіяних заходами, вжитими під час провадження в кримінальній справі проти неї. Відмовляючись задовольнити вимогу про таке відшкодування, апеляційний суд взяв до уваги недвозначне визнання факту використання підроблених рахунків керівниками компанії-заявниці, зробленого в ході кримінального розслідування. Це очевидне визнання вини саме собою спростовує презумпцію невинуватості й дає достатні підстави апеляційному суду посилатися на це визнання. Тому Суд, з огляду на ці обставини, не вбачає порушення пункту 2 статті 6 Конвенції.

Відмова на підставі підозр

► «О. проти Норвегії» (O v. Norway), 29327/95, 11 лютого 2003 року.

39. ... Він зауважує, що у своєму рішенні від 25 січня 1995 року Високий суд узагальнив обвинувачення в сексуальних домаганнях, висунуті проти заявника в межах кримінального судочинства, а також повторив вердикт присяжних і виправдувальний вирок суддів. Відтак він перейшов до розгляду питання про те, чи були виконані умови для надання відшкодування відповідно до статті 444. Посилаючись на докази в кримінальній справі, Високий суд визнав імовірним той факт, що дочка заявника зазнавала сексуальних домагань, і «[з] огляду на справу в цілому, ... [не] встановлює доведеності на основі критерію вагоміших доказів того, що [він] не вступав у статеві зносини з [нею]»... на думку Суду, у мотивах свого рішення Високий суд, безсумнівно, констатував наявність підозри щодо заявника у зв'язку з обвинуваченнями в сексуальному домаганні, щодо яких його було виправдано.

40. Суд не забуває про те, що, підтримуючи рішення Високого суду, комітет Верховного Суду з питань апеляцій взяв до уваги й процитував своє попереднє тлумачення статті 444, дане в рішенні від 1994 року, у якому він ухвалив, що відмова в задоволенні вимоги про відшкодування збитків не послаблює певності і не ставить під сумнів раніше постановленого виправдувального вироку... Суд визнає, що при тлумаченні відповідного припису закону докладено зусиль, щоб уникнути колізії з пунктом 2 статті 6. Однак він не переконаний у тому, що оспорені твердження, навіть якщо вони наведені разом із таким застереженням, не могли поставити під сумнів належність виправдувального вироку щодо заявника в несумісний з принципом презумпції невинуватості спосіб.

41. Отже, мало місце порушення пункту 1 статті 6 Конвенції.

► **«Пуч Панелла проти Іспанії» (Puig Panella v. Spain), 1483/02, 25 квітня 2006 року.**

55. Суд визнає, що відмова міністерства юстиції обґрунтувалася тільки браком доказів про неучасть заявника в діях, у яких його обвинувачено. Із мотивування рішення міністерства юстиції чітко видно, що клопотання заявника було відхилене саме через підозри в його вині (або «непереконаності щодо його невинуватості»). Хоч це клопотання було подане відповідно до пункту 1 статті 294 LOPJ (*loi organique relative au pouvoir judiciaire – основного закону з питань судочинства*), яким передбачено, що право на відшкодування мають лише ті особи, яких виправдано або щодо яких остаточно закрито кримінальне провадження у зв'язку з браком (об'єктивним чи суб'єктивним) фактів, через які їм було висунуте обвинувачення, подібна вимога, за обставин цієї справи, безперечно, не розвіює сумнівів щодо невинуватості заявника. Справді, заявникові не запропонували довести свою невинуватість у рамках його клопотання до міністерства юстиції чи зазначеної судово-адміністративної процедури (див. Капо проти Бельгії (*Carreau c. Belgique*)). Водночас рішення міністерства та адміністративних інстанцій базувалися на тому, що Конституційний суд у своєму рішенні за процедурою *ампаро* (ісп. *amparo*: захист, допомога – особлива процедура в законодавстві Іспанії, що є засобом захисту основних конституційних прав особи, багато в чому схожа з конституційною скаргою), скасував обвинувальні вироки за недотримання принципу презумпції невинуватості, втім не підтверджуючи неучасть заявника в діях, на підставі яких проти нього порушено кримінальну справу.

56. ... Суд підкреслив, що заявник, який не посилався на жодне з положень зазначеного закону у своєму оскарженні до міністерства, у рамках процедури оскарження *ампаро* зазначив неможливість застосувати статтю 294, враховуючи те, що він оскаржував остаточний термін покарання позбавленням волі, а не перебування в ув'язненні на етапі попереднього слідства. Суд також зауважує, що Конституційний суд помилково стверджував, що скарга заявника базувалася на передбаченій у статті 294 LOPJ можливості відшкодування за перебування в попередньому ув'язненні. Тому видається, що національні органи виявили надмірну суворість, намагаючись застосувати цю статтю, якщо брати до уваги, що заявник не оскаржував своє попереднє ув'язнення, і також що не мало місце ані виправдання, ані закриття кримінальної справи. Справді, застосування за аналогією цієї статті замість статті 292, яка передбачає розгляд загальніших

ситуацій (судова помилка або неналежне відправлення судочинства), стали причиною того, що міністерство та національні судові інстанції розглядали питання про те, чи була достатньою мірою встановлена неучасть заявника, та на підставі цього факту відхилили його клопотання.

57. Такий висновок породжує сумнів щодо невинуватості заявника, попри рішення Конституційного суду, який у результаті застосування процедури *ампаро* до заявника відновив його право на презумпцію невинуватості. Висловлення підозри щодо невинуватості обвинуваченої особи є прийнятним доти, поки в результаті закриття кримінального провадження не ухвалено рішення про необґрунтованість обвинувачення, але не можна спиратися на правову підставу таких підозр після того, як виправдання набуло остаточного характеру... Це тим більше виявилось у цій справі, де брак цілковитої впевненості в невинуватості заявника дав підставу міністерству юстиції відхилити його клопотання про відшкодування збитків, попри наявність рішення Конституційного суду, який відновив його право на презумпцію невинуватості. За цих обставин доводи міністерства юстиції, які в подальшому були підтвержені національними судовими інстанціями, виявляються несумісними з дотриманням презумпції невинуватості.

58. Окрім того, Суд звертає увагу на те, що – як це визнав уряд – вирок заявника понад тринадцять років фігурує в судових реєстрах, хоч його остаточно скасував Конституційний суд.

59. Відповідно, мало місце порушення пункту 2 статті 6 Конвенції.

► «Таліадору і Стиліану проти Кіпру» (*Taliadorou and Stylianou v. Cyprus*), 39627/05, 16 жовтня 2008 року.

26. Суд зауважує, що заявники домоглися відкриття нового провадження в національних судах за їхнім позовом про відшкодування у зв'язку зі скасованим адміністративним рішенням, у якому їх названо відповідальними за катування і наказано звільнити з посад. Адміністративне рішення скасував Верховний суд, окрім іншого, на тій підставі, що воно порушило принцип презумпції невинуватості, закріплений у Конституції і пункті 2 статті 6 Конвенції. Оскільки в другому провадженні йшлося про вимогу відшкодування як засобу правового захисту від рішення, що суперечило гарантіям пункту 2 статті 6, то Суд погоджується зі сторонами в тому, що ця норма є застосовною... Він повторює в цьому зв'язку, що однією з функцій пункту 2 статті 6 є захист репутації виправданої особи від тих заяв або дій, які, відбуваючись після виправдання, можуть змусити сумніватися в його підставах.

27. Суд, однак, зазначає, що Верховний суд не зробив жодного прямого чи непрямого натяку, який би ставив під сумнів невинуватість заявників і їхнє виправдання. Хоча Верховний суд і скасував постанову районного суду про виплату відшкодування моральних збитків, але не пов'язав цієї відміни з якимись підозрами щодо того, ніби заявники були справді винуваті в правопорушеннях, у яких їх виправдано, а натомість рішуче його обґрунтував наявністю причинно-наслідкового зв'язку...

28. Отже, Суд постановляє, що порушення пункту 2 статті 6 Конвенції не було.

НЕПРАВОМІРНЕ ЗАСУДЖЕННЯ

► «Барбера, Мессеґе і Хабардо проти Іспанії (стаття 50)» (*Barberà, Messegué and Jabardo v Spain*), 10588/83, 13 червня 1994 року.

16. ... ув'язнення заявників було прямим наслідком судового процесу, який Суд визнав порушенням Конвенції. Крім того, у світлі остаточного рішення Високого суду від 30 жовтня 1993 року..., не можна припустити, що навіть якби перший судовий розгляд провели відповідно до Конвенції, то його наслідки не були б сприятливішими для заявників. У будь-якому разі, вони втратили реальну нагоду захищати себе відповідно до вимог статті 6 ... і тим самим забезпечити сприятливіший результат. Отже, на думку Суду, був чіткий причиново-наслідковий зв'язок між відшкодуванням, на яке претендували заявники, і порушенням Конвенції. Природно, що подальше звільнення і виправдання заявників самі собою не могли дорівнювати *restitutio in integrum* або повному відшкодуванню збитків, завданих внаслідок їхнього ув'язнення...

18. Що стосується суми, яку вони вимагали у зв'язку з втратою заробітку і можливостей кар'єрного росту, Суд не може погодитися з методом розрахунку, запропонованим заявниками 1993 року, в основі якого лежать іспанські виплати з тимчасової втрати працездатності..., бо такий метод не має жодного зв'язку з обставинами справи. Попри брак підтверджувальних документів і суперечності у свідченнях заявників щодо їхньої праці до позбавлення волі... Суд вважає, що він має присудити їм відшкодування відповідно до цих даних на основі цифр, наданих ними 1987 року.

19. Як і встановлений Європейським судом факт порушення Конвенції, рішення іспанських судів, ухвалені після основного рішення, визнавали за заявниками право на якусь міру відшкодування нематеріальних збитків. Проте повністю компенсувати завдану шкоду вони не здатні.

20. Оцінюючи суму компенсації за принципом справедливості, відповідно до статті 50 ... і з врахуванням обставин, зазначених вище, Суд присуджує панові Барбера 8,00 млн песет, панові Мессеґе – 8,00 млн песет і панові Хабардо – 4,00 млн песет на покриття шкоди за всіма пунктами вимоги.

► «Шиляєв проти Росії» (*Shilyayev v. Russia*), 9647/02, 6 жовтня 2005 року.

19. Заявник скаржився на те, що присуджена 20 липня 2001 року компенсація була недостатньою. Він посилався на статтю 5 Конвенції й статтю 3 Протоколу № 7 до Конвенції...

20. Суд нагадує, що вказані вище положення передбачають право на відшкодування особам, позбавленим волі через порушення одного з пунктів статті 5 Конвенції..., а також право на компенсацію за судову помилку, коли заявник був визнаний винним у здійсненні правопорушення остаточним рішенням суду й був підданий відповідному покаранню... Положення Конвенції однак не перешкоджають договірним сторонам присуджувати відшкодування

залежно від можливості потерпілої особи довести наявність шкоди, заподіяної їй відповідним порушенням; Конвенція також не встановлює яких-небудь певних розмірів компенсації...

21. Із наданих фактів Суд установив, що національні органи влади визнали судову помилку в кримінальній справі заявника, вирок заявникові від 24 жовтня 1997 року, залишений у силі при касаційному розгляді справи 19 лютого 1998 року, був скасований як незаконний, і заявникові у зв'язку з цим присуджено суму в розмірі 70 тисяч рублів (приблизно 2740 євро) як відшкодування збитків. Це присудження не виглядає свавільним або необґрунтованим, оскільки суди двох інстанцій ретельно вивчили всі істотні аспекти становища, у якому опинився заявник, зокрема характер висунутих проти нього обвинувачень, загальну тривалість його тримання під вартою й наслідки цього, і зробили вмотивовані висновки щодо розміру компенсації. Заявник мав повну можливість брати участь у цьому процесі, а розмір відшкодування не видається невідповідним і в перерахунку на національну одиницю.

22. З урахуванням викладеного вище, Суд вважає, що ця частина скарги є явно необґрунтованою за змістом пункту 3 статті 35 Конвенції.

► **«Матвєєв проти Росії» (Matveyev v. Russia), 26601/02,
3 липня 2008 року.**

40. ... заявник був засуджений остаточним вирокком від 25 вересня 1981 року до двох років позбавлення волі, які він згодом відбув. Ухвалений щодо нього вирок був скасований у порядку нагляду 6 жовтня 1999 року президією Архангельського обласного суду. Керуючись пояснювальною доповіддю до статті 3 Протоколу № 7 до Конвенції, Суд відзначає, що не важливо, яка саме процедура була використана національними судами для скасування вироку.

41. Суд також відзначає, що сторони не дійшли згоди щодо того, чи був вирок, винесений заявникові, скасований на підставі «нових чи нововиявлених обставин». Заявник стверджував, що преїскурант № 125 «Тарифи й послуги зв'язку», що послужив підставою для скасування вироку президією Архангельського обласного суду 6 жовтня 1999 року, на момент його засудження не був доступний ні сторонам, ні судам. Уряд це спростовував, заявляючи, що преїскурант не просто був доступний, але й був прямо згаданий Ломоносовським районним судом у вирокку від 11 серпня 1981 року.

42. Суд зауважує, що сам заявник посилався на преїскурант № 125 «Тарифи й послуги зв'язку» при розгляді справи Ломоносовським районним судом. Заявник стверджував, що він не міг використовувати поштовий штамп, оскільки, відповідно до преїскуранта, той був недійсним. Районний суд відхилив довід заявника, установивши, що до моменту розкрадання заявник не знав про преїскурант і мав намір незаконно використати поштовий штамп. Звідси випливає, що до моменту розгляду справи зміст преїскуранта був відомий як районному суду, так і заявнику.

43. Суд також відзначає, що 6 жовтня 1999 року президія Архангельського обласного суду скасувала вирок, винесений заявникові, на тій підставі, що згідно із

прейскурантом поштовий штамп був на той період уже недійсний і не міг бути використаний для незаконного збагачення. Відповідно, вирок був скасований не на підставі «нових або нововиявлених обставин», але внаслідок переоцінки президією доказу, використаного при розгляді кримінальної справи проти заявника.

44. Враховуючи вищевикладене й пояснювальну доповідь до статті 3 Протоколу № 7 до Конвенції, Суд вважає, що умови застосовності статті 3 Протоколу № 7 до Конвенції дотримані не були.

► **«Аллен проти Сполученого Королівства» (Allen v. United Kingdom) [ВП], 25424/09, 12 липня 2013 року.**

105. З урахуванням характеру вищезазначеної гарантії за пунктом 2 статті 6, той факт, що стаття 133 Закону 1988 року була прийнята для виконання державою-відповідачем зобов'язань за пунктом 6 статті 14 МПГПП, і що вона викладається в термінах, майже ідентичних цій статті і статті 3 Протоколу № 7 до Конвенції, це не приводить, як це стверджує уряд, до того, що оскаржувана компенсаційна процедура входить за межі сфери застосування пункту 2 статті 6. Ці дві статті стосуються зовсім різних аспектів кримінального процесу; не передбачається, що стаття 3 Протоколу № 7 має поширити на конкретну ситуацію загальні гарантії, подібні тим, що містяться в пункті 2 статті 6... Дійсно, стаття 7 Протоколу № 7 уточнює, що положення основних статей Протоколу слід розглядати як додаткові статті Конвенції, і що «всі положення Конвенції застосовуються за призначенням». Відтак статтю 3 Протоколу № 7 не можна вважати формою спеціального закону, за винятком застосування параграфу 2 статті 6...

118. Суд зауважує, що ця справа не стосується дотримання схеми компенсації, встановленої згідно зі статтею 133 Закону 1988 року і статтею 3 Протоколу № 7 – Протоколу, який держава-відповідач не ратифікувала...

127. У загальному контексті даної справи має значення, що засудження заявниці було скасовано КВАС [кримінальним відділенням апеляційного суду] на підставі того, що воно було «небезпечним», оскільки нові докази могли вплинути на рішення присяжних, якби вони були наявними під час суду... У світлі нових доказів КВАС самостійно не оцінювало всі докази на предмет визначення, чи була винуватість встановлена поза розумним сумнівом. Жодного повторного розгляду не було призначено, оскільки до моменту скасування засудження заявниці вона вже відбула покарання у вигляді позбавлення волі... Відповідно до розділу 2 (3) Закону про апеляційне оскарження 1968 року скасування засудження заявниці зумовило винесення виправдувального вироку. Однак виправдання заявниці не було, на думку Суду, виправдувальним вироком «по суті» – у його істинному сенсі... У цьому значенні, хоча це і був формально виправдувальний вирок, закриття кримінальної справи проти заявниці може розглядатися як таке, що переважно має ознаки, притаманні справам, кримінальне провадження за якими зупинено...

128. Важливо також звернути увагу на той факт, що стаття 133 Закону 1988 року передбачала досягнення відповідності визначеним критеріям до виникнення будь-якого права на компенсацію. Ці критерії, якщо коротко, полягають у

наступному: позивач раніше була засуджена; як наслідок, вона зазнала покарання; апеляція була дозволена запіздно; підставою для подання апеляції було те, що нові факти поза розумним сумнівом виявили, що сталася помилка правосуддя. Лише з незначними лінгвістичними розбіжностями критерії співставимі з положенням статті 3 Протоколу № 7 до Конвенції, яке має бути прочитане в спосіб, сумісний з пунктом 2 статті 6. Відтак Суд вважає, що в самих цих критеріях немає нічого, що ставить під сумнів невинуватість виправданої особи, і що саме законодавство не вимагає жодної оцінки провини заявниці.

129. Суд також зазначає, що можливості виплати компенсації після виправдання в державі-відповідачі великою мірою обмежені критеріями, передбаченими в розділі 133. Зрозуміло, що виправдання в ході вчасного розгляду апеляційної скарги згідно зі статтею 133 Закону 1998 року не призвело б до виникнення права на компенсацію. Подібним чином виправдувальний вирок, оскаржуваний на підставі невідповідних вказівок присяжним чи визнання несправедливих доказів, не відповідає викладеним у розділі 133 критеріям. Національні суди мусять тлумачити законодавство з метою реалізації прагнень законодавчої влади. При цьому вони наділені правом зробити висновок, що для встановлення «помилки правосуддя» потрібно було більше, ніж виправдання, але за умови, що не ставиться під сумнів невинуватість заявниці... Суд зобов'язаний оцінити, чи є мова, якою вони послуговувалися, сумісною з презумпцією невинуватості, гарантованою пунктом 2 статті 6, коли брати до уваги характер завдання, яке національні суди повинні виконувати, і в контексті рішення, що скасовує засудження заявниці (див. пункт 127 вище).

130. Що стосується характеру завдання судів, то очевидно, що розгляд того, чи були дотримані критерії статті 133, вимагав від національних судів посилатися на рішення КВАС про скасування засудження, щоб визначити причини для цього виправдувального вироку, і в якій мірі можна було б сказати, що новий факт поза розумним сумнівом виявив, що існувала судова помилка. У такому сенсі контекст розгляду зобов'язував Верховний суд, а згодом й апеляційний суд оцінити рішення КВАС у світлі критеріїв розділу 133.

131. Повертаючись до рішення Верховного суду, Суд зауважує, що суддя проаналізував висновки КВАС і вважав, що вони не «узгоджуються з твердженням, що при завершенні нового судового розгляду... суддя був би зобов'язаний спонукати присяжних виправдати заявника»... Проаналізувавши попередні справи в суді з погляду на компенсації за розділом 133, він вважав, що термінологія розділу 133 не містить визначень, необхідних для опису справи, з приводу якої присяжні, можливо, дійшли іншого висновку, що поза розумним сумнівом свідчить про помилку правосуддя... У справі заявниці медичні докази, які були заслухані КВАС і судом присяжних, показали, що існує «потужний доказ» проти неї, і саме присяжні мали кваліфікувати справу... Суддя дійшов висновку, що КВАС визначилося лише з тим, що нові докази в поєднанні з доказами, представленими на судовому засіданні, «створили можливість» для того, щоб присяжні «могли належним чином виправдати» заявницю. Це поза розумним сумнівом ще не може вказувати на те, що в справі була помилка правосуддя...

132. Апеляційний суд, зі свого боку, також розпочав із посилання на формулювання в рішенні суду, що скасовує обвинувальний вирок. Він пояснив, що КВАС вирішило, що доступні тепер докази «могли б, якщо б вони були вислухані присяжними, призвести до іншого результату»... Пізніше він заявив, що рішення КВАС «не означало», що заявниця не мала відповідати в суді, і що нові докази «не були підставою, щоб казати», що до присяжних немає з чим звернутися...

133. Щоправда, і Верховний, і апеляційний суди при обговоренні питання про те, чи факти справи заявниці підпадають під поняття «помилка правосуддя», посилалися на протилежні тлумачення, сформульовані лордами Бінгамом і Стейном у Палаті лордів у справі R (Муллен). Щойно лорд Стейн висловив думку, що судова помилка виникатиме лише тоді, коли невинуватість поза розумним сумнівом буде встановлена, це в обов'язковому порядку викликало дискусію щодо питань невинуватості і меж, до яких рішення КВАС із приводу скасування обвинувального вироку засвідчує невинуватість загалом. У зв'язку з цим було застосовано посилання на пояснювальну доповідь до Протоколу № 7 до Конвенції, у якій роз'яснюється, що мета статті 3 цього Протоколу – зобов'язати держави надавати компенсацію лише тоді, коли було визнано, що конкретна особа є «вочевидь невинуватою»... Цілком зрозуміло, що в намаганнях визначитися із неточним законодавчим поняттям «помилка правосуддя», що походить із положень міжнародних документів (у цьому випадку – пункт 6 статті 14 МПГПП і стаття 3 Протоколу № 7 Конвенції), національні судді повинні звертатися до міжнародної практики щодо цих положень, а також до історії їхніх напрацювань та намагатися зрозуміти їхніх розробників. Проте сам пояснювальний звіт передбачає, що хоча його призначення полягає в полегшенні розуміння положень Протоколу, він не є авторитетним при тлумаченні тексту... Його посилання на необхідність вказувати на невинуватість тепер повинні вважатися такими, що походять із практики Суду за пунктом 2 статті 6. Але перш за все важливим є те, що рішення Верховного й апеляційного судів не вимагали від заявниці забезпечити відповідність критеріям лорда Стейна про засвідчення своєї невинуватості. Верховний суд, зокрема, наголосив, що обставини справи R (Муллен) були далеко не такими, як у справі заявниці, і що мотиви рішення в справі R (Муллен) вирішенню її справи не сприяли...

134. Суд не вважає, що мова, якою користуються національні суди, коли йдеться про необхідність виконання ними певних завдань, могла б зашкодити виправданню заявниці чи застосовуватися в невідповідний до її невинуватості спосіб. Суди дотримувалися лінії, до якої їх зобов'язувала стаття 133 Закону 1988 року, з тим щоб встановити, чи мала місце «помилка правосуддя». Оцінюючи, чи виникла «помилка правосуддя», суди не коментували, чи має бути, або ж чи ймовірно, що заявниця буде виправдана або засуджена на підставі поданих нею до апеляції доказів. Вони так само не коментували, чи вказують докази на провину або невинуватість заявниці. Вони лише визнали висновки КВАС, які самі собою стосувалися минулого, а саме: чи мала б заявниця все одно відповідати перед судом за умови наявності нових доказів до або на момент судового розгляду. Вони лиш твердили, що якби було призначено перегляд справи нові докази мали б оцінити присяжні...

135. У цьому зв'язку Суд підкреслює, що відповідно до законодавства про кримінальне судочинство в Англії суд присяжних в обвинувачувальному кримінальному процесі розглядає докази обвинувачення та визначає вину обвинуваченого. Роль КВАС у справі заявниці полягала в з'ясуванні ступеню «небезпечності» засудження в значенні статті 2 (1) (а) Закону про кримінальні оскарження 1968 року..., а не в підміні собою присяжних при вирішенні питання, чи на підставі наявних тепер доказів провина заявниці була встановлена поза розумним сумнівом. Рішення не призначати перегляд справи заявниці позбавило її стресу і тривоги проходження ще одного кримінального процесу. Вона не заперечувала потреби в повторному розгляді справи. Як Верховний, так і апеляційний суди ретельно вивчили рішення КВАС, щоб визначити, чи виникла помилка правосуддя. Однак вони не прагнули досягти якихось самостійних висновків стосовно цієї справи. Вони не ставили під сумнів висновок КВАС про те, що засудження було небезпечним; вони також не припускали, що КВАС помилилося в оцінках доказів. Вони прийняли такими, як є, висновки КВАС і використали їх без жодних виправлень чи переоцінки, щоб визначитися з приводу їхньої відповідності критеріям розділу 133.

136. Тому Суд переконаний, що рішення Верховного й апеляційного судів у справі заявниці не свідчать про брак поваги до презумпції невинуватості, якою вона користується у зв'язку з кримінальним обвинуваченням у вбивстві, за яким вона була виправдана. Відтак порушення пункту 2 статті 6 Конвенції не мало місце.

ВІДШКОДУВАННЯ ВИТРАТ

Відсутність загального права

► «Массон і Ван Зон проти Нідерландів» (Masson and Van Zon v. Netherlands), 15346/89, 28 вересня 1995 року.

49. Беручи до уваги статус Конвенції в правопорядку Нідерландів, Суд передовсім зауважує, що Конвенція не надає особі, «обвинуваченій у вчиненні кримінального правопорушення» але згодом виправданій, права або на відшкодування витрат, зазнаних у межах кримінального провадження проти неї, хоча б якими необхідними могли бути ці витрати, або на відшкодування за законне обмеження його свободи. Вивести наявність такого права не можна ні з пункту 2 статті 6..., ні з будь-яких інших положень Конвенції або протоколів до неї. З цього випливає, що відповідь на питання про те, чи можна говорити про наявність такого права в кожному конкретному випадку, належить давати тільки з посиланням на внутрішньодержавне право.

Відмова та презумпція невинуватості

► «Леутсер проти Нідерландів» (Leutscher v. Netherlands), 17314/90, 26 березня 1996 року.

29. Суд відзначає, що сторони не вважали спірним те, що пункт 2 статті 6 ... не надає «обвинуваченій в учиненні кримінального правопорушення» особі право на відшкодування своїх витрат у разі припинення провадження проти неї...

Суд... хотів би також нагадати свою усталену практику, згідно з якою сама відмова видати постанову про відшкодування колишньому обвинуваченому його необхідних витрат і видатків після припинення кримінального провадження проти нього не є покаранням або заходом, який можна прирівняти до покарання...

Втім таке рішення може бути предметом спору у світлі пункту 2 статті 6 ... якщо мотивувальна його частина, котру не можна відділяти від резолютивних положень, по суті дорівнює встановленню винуватості колишнього обвинуваченого без того, щоб його вину попередньо довели на підставі закону і, зокрема, без того, щоб він мав нагоду скористатися своїми правами на захист...

31. Відповідно до частини 2 статті 591а КПК, взятої в поєднанні зі статтею 90 КПК, апеляційний суд був уповноважений постановити, що витрати заявника підлягатимуть відшкодуванню коштом держави, тільки якщо він установить наявність «причини за правом справедливості» для такого відшкодування. Користуючись широкими дискреційними повноваженнями, наданими йому цими положеннями, апеляційний суд – як за нормами Конвенції, так і нідерландського права – міг взяти до уваги підозри, що й далі існували щодо заявника внаслідок того, що його обвинувальний вирок був скасований в апеляційному порядку тільки через встановлення строку давності для передання органом обвинувачення справи до суду. Він дав зрозуміти, що саме так і зробив, заявивши, що «ні слідче провадження в кримінальній справі, ні здійснене у зв'язку з цією вимогою [не дає] ніяких підстав сумніватися в тому, що засудження [було] правильним»...

Апеляційний суд при застосуванні частини 2 статті 591а КПК не був зобов'язаний ні повторно оцінювати провину заявника, ні висловлювати свою думку щодо того, чи був би його обвинувальний вирок підтриманий у разі апеляції. Його рішення від 16 березня 1990 року, якщо його розглядати – як це і слід робити – у контексті цього положення, не можна тлумачити як відповідну ухвалу з цього питання.

32. Отже, обставини цієї справи не дають підстав для висновку про порушення пункту 2 статті 6.

► «Баарс проти Нідерландів» (Baars v. Netherlands), 44320/98, 28 жовтня 2003 року.

28. Подібність цієї справи до справи «Лутц» у тому, що в обох випадках кримінальні провадження скінчилися без постановлення рішення по суті через закінчення строку давності для кримінального переслідування. У ході подальшого провадження в справі «Лутц» про відшкодування судових витрат, німецький суд першої інстанції зазначив так:...

Суд дійшов висновку, що німецькі суди в такий спосіб хотіли вказати – як, власне, і мусили, коли приймали таке рішення – що стосовно заявника ще є сильні підозри. І додав, що, хоч вжиті вирази можуть видатися двозначними і незадовільними, проте національні суди по суті обмежилися констатацією наявності «обґрунтованої підозри» в тому, що обвинувачений «учинив правопорушення». На основі доказів, зокрема свідчень, які пан Лутц давав раніше, у цих рішеннях зазначено «стан підозри», але немає висновків про винуватість. Суд встановив, що вони відрізнялися від ґрунтовніших, докладніших рішень, які Суд аналізував у вищезазначеній справі «Мінеллі».

29. Утім у цій справі апеляційний суд обґрунтував своє рішення не присуджувати ніякого відшкодування заявникові, якого обвинувачували в підробці, тим, що «квитанцію заявник підробив», і при цьому докладно перерахував усі ознаки, з яких це випливало.

30. За таких обставин, не можна говорити, що апеляційний суд лише вказав на подальшу наявність серйозних підозр щодо заявника.

31. Мотиви, наведені апеляційним судом, по суті дорівнюють встановленню вини заявника при тому, що заявник не був «визнаний винним згідно з законом». У їхній основі лежали висновки в справі проти іншої особи, пана Б. Заявник брав участь у цьому провадженні тільки як свідок, не користуючись гарантіями захисту, які закріплює стаття 6.

32. Тож Суд вважає, що мало місце порушення пункту 2 статті 6 Конвенції.

► **«Ашендон і Джонс проти Сполученого Королівства»
(Ashendon and Jones v. United Kingdom), 35730/07,
13 вересня 2011 року.**

43. Суд також зазначає, що сторони або посилалися на, або прагнули виокремити низку попередніх справ проти Сполученого Королівства, у яких Суд і колишня комісія розглядали скарги з приводу відмов у відшкодуванні витрат відповідачів із застосуванням положень практичних інструкцій за здебільшого тих самих умов, що й у 2004 році, ...

49. На підставі цих справ Суд вважає, що відповідно до постанов про відшкодування витрат відповідачів органи Конвенції послідовно застосовували такі принципи. По-перше, Суд не повинен вирішувати, чи слід було в кожному конкретному випадку видавати постанову про відшкодування витрат відповідача. По-друге, Суд не зобов'язаний визначити, чи діяв суддя відповідно до викладеного вище пункту 27 практичного керівництва при виданні або відхиленні такої постанови. По-третє, завдання Суду полягає в з'ясуванні того, чи були в мотивах судді, який відмовився видати постанову, ознаки сумніву щодо невинуватості заявника після його виправдання. По-четверте, органи Конвенції визнали несумісність із презумпцією невинуватості ситуацію, за якої суддя, який розглядає справу, відмовляється видати постанову через те, що він або вона вважає, що заявник викликав до себе підозру і настільки ввів в оману обвинувачення, що справа проти нього виглядала серйознішою, ніж була насправді. Таке може трапитися і за умови, якщо заявник накликав обвинувачення на себе, бо скористався правом

на мовчання. Нарешті, відмова від видання постанови не дорівнює покаранню за використання цього права...

50. При застосуванні цих принципів до справи пана Ашендона Суд погоджується з урядом у тому, що мотивам судді дещо бракувало чіткості. Проте їхній зміст зрозумілий з контексту, у якому вони були представлені. Факти в справі... чітко показують, що суддя мав право визнати, що перший заявник сам накликав на себе обвинувачення. Першу заявницю знайшли напівоголеною в стані сп'яніння; на ній були рештки біологічної речовини, що належали Б. Не заперечувалося, що він мав контакт з Б, або що вона зазнала тілесних ушкоджень. Також не заперечувалося, що його дій тієї ночі були варті осуду. Єдине питання полягало в тому, чи його дії сягали рівня зґвалтування або сексуального насильства. Суд не знаходить нічого в нотатках судді, що свідчило б про його впевненість у тому, що дії заявника доводили б його провину в зґвалтуванні або сексуальному насильстві. Несхвалення суддею поведінки обвинуваченого не обов'язково означає, що суддя висловив думку щодо того, чи є така поведінка злочином...

51. Понад те, у цій справі зауваження судді також слід розглядати у світлі його попередньої бесіди з адвокатом, який визнав, що якщо б першу заявницю звинуватили в інших злочинах, вона мусила би визнати себе винною. Суд не сприймає зауваження судді щодо травм Б інакше, ніж як відображення поступки, зробленої адвокатом. Нарешті, мотиви судді для відмови від видання постанови мали розглядатися в поєднанні з його попередньою інструкцією присяжним стосовно того, що вони мали позбавитися будь-якого почуття огиди і відрази, а свій вердикт ґрунтувати на «правильному, логічному, об'єктивному аналізі» того, що сталося. Це була цілком справедлива настанова присяжним, і, з огляду на їхній намір виправдати заявника, вона неминуче повинна була до певної міри вплинути на них. Ці інструкції підтверджують думку Суду, що суддя, відмовившись від видання постанови про відшкодування витрат відповідача, насправді не мав підозри з приводу невинуватості заявника.

Тому Суд доходить висновку, що порушення пункту 2 статті 6 Конвенції щодо першої заявниці не мало місце...

52. У справі пані Джонс Суд зазначає, що головною проблемою в ній був запис розмови між заявником і А. Р. Друга заявниця стверджувала, що її не можна звинувачувати в тому, що вона не могла дати пояснення щодо цієї розмови до судового розгляду, і що, відповідно, не можна казати, що вона сама наклікала обвинувачення на себе. Проте, на думку Суду, суддя, що розглядав справу, міг найкраще оцінити значення касетного запису для справи і на підставі представлених у суді доказів визначити, чи наклікала заявниця на себе обвинувачення. Він дійшов висновку, що касетний запис став «засадничою складовою» обвинувачення в справі, а через неспроможність другої заявниці відповісти на запитання в поліції склалося враження, що справа проти неї була серйознішою, ніж це виявилось. Суд не бачить підстав сумніватися в цих висновках. Понад те, Суд вважає, що суддя мав право розглядати ці питання як відмінні від питання про невинуватість заявниці в злочині.

53. На думку Суду, мотиви судді були ретельно описані. Він заявив, що його рішення жодним чином не означає звинувачень її у вчиненні злочину. Фактично

він пішов далі і заявив, що вона була справедливо виправдана судом присяжних. Отже, неможливо зробити висновок, що, відмовившись видати наказ про відшкодування витрат відповідача, суддя, який розглядав справу, повинен був і надалі підозрювати за нею провину.

54. Суд також вважає, що суддя, який розглядав цю справу, вірно вважав, що, хоча заявниця не може піддаватися критиці за використання права на мовчання, це є поважною підставою для врахування при прийнятті рішення з приводу потреби у виданні постанови про відшкодування витрат відповідачу. Попри твердження заявниці щодо важливості права на мовчання, Суд не знаходить підстав відхилитися від усіх згаданих вище висновків комісії щодо Д. Ф., Бирне і Фашану, а саме, що відмова у виданні судової постанови про відшкодування витрат відповідача не дорівнює покаранню за використання права на мовчання. Суд також поділяє згадану вище стосовно справи Д. Ф. думку комісії про те, що за відмови надавати до судового розгляду будь-які докази відповідач муситиме нести досудові витрати, і що вони мають бути понесені відповідачем.

55. Таким чином, Суд доходить висновку, що справа другої заявниці не може відрізнятись від згаданих вище справ Д. Ф., Бирне і Фашану. Відтак Суд вважає, що порушення пункту 2 статті 6 Конвенції стосовно другої заявниці не мало місце.

Відмова, якщо склад злочину суперечить Європейській конвенції з прав людини

► «Вольфмаєр проти Австрії» (Wolfmeyer v. Austria), 5263/03, 26 травня 2005 року.

24. Заявник скаржився на статтю 209 Кримінального кодексу і на провадження в кримінальній справі проти нього відповідно до цього положення. Спираючись на статтю 8 Конвенції, взяту окремо й у поєднанні зі статтею 14, він стверджував, що його право на повагу до його приватного життя було порушене, і що оспорювана норма є дискримінаційною, оскільки гетеросексуальні або лесбійські зв'язки між дорослими і молодими людьми однієї і тієї ж вікової групи не є караними.

31. Суд... відзначає, що ні виправдувальний вирок, ухвалений заявникові, ні видана потім постанова про стягнення витрат не містять жодного формулювання про визнання, принаймні в основних рисах, факту порушення права заявника не зазнавати дискримінації у сфері приватного життя на підставі сексуальної орієнтації. А якби навіть і містили, то, на думку Суду, жодний з них не передбачав достатнього відшкодування відповідно до вимог його практики.

32. У цьому зв'язку критично важливим елементом аналізу Суду в цій справі є те, що присутність у Кримінальному кодексі чинної статті 209 вже сама собою є порушенням Конвенції... і, отже, так само і кримінальне судочинство на її підставі.

33. Заявник мав постати перед судом і був засуджений судом першої інстанції. Зважаючи на ці обставини, неможливо собі уявити, як виправдання без будь-якої компенсації за завдану шкоду і з відшкодуванням лише малої частини необхідних витрат на захист могло бути достатньою сатисфакцією... А тим більше, що сам Суд у порівнянних справах присуджував істотні суми відшкодування

нематеріальних збитків, звертаючи особливу увагу на той факт, що судовий розгляд, у ході якого оприлюднено найпотаємніші подробиці приватного життя заявників, слід розглядати як глибоке потрясіння в їхньому житті...

34. На завершення, Суд вважає, що виправдання заявника без супутнього визнання стверджуваного порушення Конвенції і достатнього відшкодування не позбавило заявника статусу потерпілого за змістом статті 34 Конвенції.

Розділ 20

Питання, що стосуються неповнолітніх

АРЕШТ І ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ

► «Ічін та інші проти України» (Ichin and Others v. Ukraine), 28189/04, 21 грудня 2010 року.

36. Суд зазначає, що порядок тримання неповнолітніх у спеціальних закладах передбачено статтею 7–3 Кримінально-процесуального кодексу. Зі змісту цієї статті, як стверджує уряд, випливає, що мета такого тримання може відповідати цілям, викладеним у підпункті (с) пункту 1 статті 5, а саме: «законний арешт або тримання особи, вчинені для її доставки до уповноваженої установи за обґрунтованою підозрою у вчиненні злочину, або коли обґрунтовано вважається необхідним запобігти вчиненню нею злочину чи втечі після цього».

37. Однак обставини цієї справи викликають сумніви щодо того, чи достатньо чітко визначені обсяг і спосіб застосування цієї процедури, щоб запобігти свавіллю. Пан Ічін і пан Дмитрієв скоїли крадіжку, у якій вони зізналися кілька днів потому в рамках попереднього розслідування. Після цього слідчі порушили кримінальну справу за крадіжку, скоєну невідомими особами, хоча на той момент особи правопорушників і їхній вік були встановлені. Однак вони були викликані до суду як свідки, і рішення про їхнє тримання в закладі для неповнолітніх, схоже, не відповідає жодній із зазначених у підпункті (с) пункту 1 статті 5 цілей. Уряд висловив припущення, що затримання заявників було здійснено з метою їхньої доставки до уповноваженої установи, але не повідомив, про яку саме установу йшлося. Понад те, упродовж тримання під вартою не було проведено жодних слідчих дій, а кримінальне провадження проти них, хоча заявники не могли бути притягнуті до кримінальної відповідальності..., було розпочато через двадцять днів після звільнення із закладу утримування. Відтак Суд вважає, що тримання заявників під вартою не підпадає під допустимий за пунктом 1 (с) статті 5 виняток.

СУДОВИЙ КОНТРОЛЬ ЗА АРЕШТОМ

► «Іпек та інші проти Туреччини» (İpek and Others v. Turkey), 17019/02, 3 лютого 2009 року.

36. Суд нагадує, що він неодноразово постановляв, що встановлене для тримання під вартою без судового контролю суворе обмеження в часі має сягати щонайбільше чотирьох днів... У цій справі заявники постали перед суддею приблизно через три дні і дев'ять годин після арешту. Таким чином, тривалість їхнього тримання під вартою в поліції, на перший погляд, є сумісною з вимогами пункту 3 статті 5. Однак... Суд вважає, що відкладене представлення заявників судді, як виглядає, не було достатньо швидким у значенні цього положення. По-перше, Суд надає великого значення тому, що на момент арешту заявники були неповнолітніми. Однак цей факт, здається, не був врахований слідчими органами, зокрема прокурором, який подовжив тримання заявників під вартою ще на два дні. По-друге, ці неповнолітні були позбавлені волі на строк більше трьох днів за відсутності будь-яких запобіжних заходів (таких як доступ до адвоката) проти можливого свавілля з боку державних органів влади. Нарешті, за цей час єдиними слідчими діями, вжитими поліцією щодо заявників, були їхні допити 3 грудня 2001 року – приблизно через два дні після їхнього арешту і за день до того, як вони постали перед суддею. Якщо і були вжиті інші слідчі заходи, уряд не вказав на них Суду. За таких обставин Суд, особливо з огляду на молодий вік заявників, вважає, що жоден із висунутих у загальних рисах з боку уряду аргументів не є достатнім для обґрунтування їхнього тримання під поліцейською вартою більше трьох днів, навіть за умов розслідування терористичних дій.

37. За таких обставин Суд не бачить особливих труднощів чи виняткових обставин, здатних перешкодити владі значно швидше доставити заявників до судді...

38. Отже, мало місце порушення пункту 3 статті 5 Конвенції.

ПОПЕРЕДНЄ УВ'ЯЗНЕННЯ

► «Асенов проти Болгарії» (Asenov v. Bulgaria), 24760/94, 28 жовтня 1998 року.

155. Суд нагадує, що у двох випадках при розгляді судом питання про законність ув'язнення пана Асенова у звільненні йому відмовлено на тій підставі, що він був обвинувачений у вчиненні низки тяжких правопорушень і його злочинна діяльність мала характер постійної, внаслідок чого була небезпека, що він у разі звільнення вчинятиме нові правопорушення...

156. ... За таких обставин Суд вважає, що стурбованість національних органів влади з приводу того, що заявник повторно вчинятиме правопорушення в разі його звільнення, не були необґрунтованими.

157. Суд усе ж нагадує, що заявник був неповнолітнім і, отже, згідно з болгарським законодавством, його могли утримувати під вартою тільки за надзвичайних обставин... Тож було напрочуд важливо, щоб влада виявила особливу сумлінність для забезпечення йому судового розгляду впродовж розумного строку.

Уряд заявив, що для передачі справи до суду знадобилося два роки з огляду на її надзвичайну складність, що вимагало тривалого розслідування. Однак з наявної в Суду інформації виглядає так, що протягом одного із цих двох років, з вересня 1995 року по вересень 1996 року, не було вжито практично жодного заходу у зв'язку з розслідуванням; нових доказів не збирали, а пана Асенова допитували тільки одного разу, а саме 21 березня 1996 року... Більше того, враховуючи важливість права на особисту свободу і можливість, наприклад, виготовити копії відповідних документів замість того, щоб кожного разу посилати до відповідних органів оригінали, численні клопотання заявника про звільнення не повинні були впливати на призупинення слідства і тому спричиняти затримку судового розгляду...

158. У зв'язку з цим Суд приймає рішення про те, що пану Асенову відмовили в «судовому розгляді впродовж розумного строку», що порушило пункт 3 статті 5.

► «Буамар проти Бельгії» (*Bouamar v. Belgium*), 9106/80, 29 лютого 1988 року.

50. ... Суд зазначає, що тримання неповнолітнього в слідчому ізоляторі не обов'язково суперечить підпунктові (d)... навіть якщо воно саме не забезпечує «нагляду виховного характеру». Як видно зі слів «з метою» («pour»), згадане в тексті «затримання» є засобом забезпечення того, що до відповідної особи застосовуватимуть «наглядові заходи виховного характеру», проте застосування не обов'язково має бути негайним. Подібно до того, як пункт 1 статті 5 у підпунктах (c) і (a) визнає... – різницю між попереднім ув'язненням та ув'язненням після засудження, так і підпункт (d)... цілком припускає можливість використання тимчасового тримання під вартою як заходу, що передує режимові виховання під наглядом, але сам не забезпечує виховання в умовах нагляду. Втім, зважаючи на такі обставини, після позбавлення волі належить якомога швидше перейти до фактичного застосування такого режиму в спеціально створеному для цього середовищі (відкритому або закритому) і при достатньому забезпеченні ресурсами.

51. Заявника весь час перевозили із слідчого ізолятора в Лантені додому і назад. Лише 1980 року суди в справах неповнолітніх дев'ять разів ухвалювали постанови про його затримання, а потім звільняли в останній день закінчення встановленого законом п'ятнадцятиденного строку або й раніше, і назагал він 119 днів був позбавлений волі в період тривалістю 291 день з 18 січня по 4 листопада 1980 року...

52. ... Бельгійська держава зупинила свій вибір на системі наглядових заходів виховного характеру в рамках реалізації своєї політики протидії проти-правній поведінці неповнолітніх. Отже, щоб задовольняти умови підпункту (d) пункту 1 статті 5 ... Конвенції, вона була зобов'язана створити відповідні установи, які б відповідали вимогам режиму та освітнім цілям, викладеним у Законі 1965 року...

Однак жоден із наданих доказів не свідчить, що саме так це і було. На час відповідних подій у Бельгії – принаймні в тому франкофонному регіоні, у якому жив заявник – не було жодної закритої установи, придатної для розміщення

неповнолітніх з серйозними відхиленнями в поведінці... Тримання молоді особи в слідчому ізоляторі в умовах фактичної ізоляції і без допомоги з боку персоналу, який би був педагогічно підготований, не можна розглядати як таке, що мало хоч якусь освітньо-виховну мету...

53. Суд доходить висновку, що дев'ять постанов про взяття під варту вкупі не були сумісними з підпунктом (d)... Наслідком їх безрезультатного повторення було те, що вони ставали дедалі менш «законними» за змістом підпункту (d)..., тим більше, що державний обвинувач так і не відкрив проти заявника кримінальної справи за вчинення стверджуваних правопорушень.

► **«Нарт проти Туреччини» (Nart v. Turkey), 20817/04, 6 травня 2008 року.**

30. Суд зазначає, що період, який слід взяти до уваги, розпочався 28 листопада 2003 року з моменту арешту заявника і закінчився 16 січня 2004 року при його звільненні в ході першого засідання Ізмірського суду в справах неповнолітніх. Отже, він тривав сорок вісім днів.

31. Вивчаючи цю справу, Суд врахував велику кількість згаданих вище важливих міжнародних документів... і нагадує, що досудове ув'язнення неповнолітніх має застосовуватися лише як крайній захід, тривати якомога менше, і якщо тримання під вартою є абсолютно необхідним, то неповнолітніх треба утримувати окремо від дорослих.

32. Суд зазначає, що коли заявник заперечував проти свого взяття під варту, Ізмірський суд присяжних відхилив його клопотання, посилаючись на матеріали в справі, характер вчиненого правопорушення і стан доказової бази... Хоча загалом вислів «стан доказової бази» і може мати значення для наявності й збереження серйозних ознак провини, у цій справі сам він не може обґрунтовувати оскаржуваний заявником строк тримання під вартою...

33. Слід також відзначити, що хоч адвокат заявника довів до відома органів влади той факт, що заявник був неповнолітнім, та виглядає, що органи влади так і не звернули уваги на вік заявника, видаючи постанову про його затримання. Крім того, матеріали справи свідчать про те, що під час ув'язнення заявника тримали в установі разом із дорослими...

34. Зважаючи на вищенаведене, і особливо з огляду на те, що заявник на той час був неповнолітнім, Суд вважає, що термін попереднього ув'язнення заявника суперечив пункту 3 статті 5 Конвенції.

► **«Гувеч проти Туреччини» (Güveç v. Turkey), 70337/01, 20 січня 2009 року.**

91.... Заявникові було лише п'ятнадцять років, коли його помістили до в'язниці, де він провів наступні п'ять років свого життя разом із дорослими в'язнями. За перші шість з половиною місяців цього періоду він не мав доступу до правової допомоги. Насправді, як зазначено вище... він не мав належного юридичного представництва впродовж п'яти років після того, як його вперше помістили до в'язниці. Ці обставини, у поєднанні з тим, що протягом вісімнадцяти місяців

його судили за злочин, що передбачає смертну кару, мали створити в заявника відчуття цілковитої невизначеності щодо його долі.

92. Суд вважає, що вищезгадані умови його ув'язнення, поза сумнівом, спричинили психологічні проблеми, які, у свою чергу, через відчай призвели до його неодноразових спроб позбавити себе життя.

93. Суд також вважає, що національні органи влади не лише несли безпосередню відповідальність за проблеми заявника, але й очевидно не забезпечили його належною медичною допомогою. У справі відсутні документи, які б вказували на те, що до літа 2000 року суд першої інстанції був поінформований про проблеми заявника та його спроби вчинити самогубство... Також не існує жодних документів, які б свідчили, що суд першої інстанції виявив бодай якусь турботу про заявника, коли він неодноразово не з'являвся на слуханнях. Фактично суд першої інстанції був поінформований стосовно проблем із заявником вперше саме його співкамерниками, а не кимось із відповідальних за ув'язнених посадових осіб, приміром, керівником в'язниці або в'язничним лікарем, кожен з яких був обізнаний із цими проблемами... Саме його співкамерники також передали до суду першої інстанції ще і медичну довідку в'язничного лікаря...

94. Згідно з цією довідкою, в'язниця не була належним для лікування заявника місцем; він потребував значного часу для перебування в спеціалізованій лікарні... Суд із прикрістю зазначає, що надана в'язничним лікарем інформація не спонукала суд першої інстанції до дій із забезпечення заявника належною медичною допомогою. Єдиним кроком суду першої інстанції стала відправка заявника до лікарні, але не для лікування проблем, а для медичного обстеження з метою встановлення того, чи була в нього достатня кримінальна спроможність (*doli saraх*), коли він, як стверджувалося, вчинив злочин, у якому його було звинувачено...

95. І дійсно, як вказував заявник, суд першої інстанції не лише не подбав, щоб він отримав медичну допомогу, але навіть перешкодив у цьому йому і його родині, відмовившись звільнити його під заставу на додатковий період у два з половиною місяці...

96. У цьому випадку Суд нагадує, що хоча статтю 3 Конвенції не можна тлумачити як таку, що загалом зобов'язує звільняти ув'язнених через стан здоров'я, тим не менше, вона накладає на державу обов'язок захищати фізичний стан позбавлених свободи осіб, до прикладу, шляхом надання їм необхідної медичної допомоги... Як вказано вище, органи влади не виконали цього зобов'язання.

97. Слід також зазначити, що, попри психологічні проблеми заявника і його першу спробу самогубства, не було вжито жодних заходів, щоб не допустити подальших подібних спроб...

98. З огляду на вік заявника, тривалість його тримання у в'язниці разом із дорослими, нездатність органів влади забезпечити відповідну його психологічним проблемам медичну допомогу і, нарешті, бездіяльність у питанні запобігання його неодноразовим спробам вчинити самогубство, Суд не має жодних сумнівів на рахунок того, що заявник був підданий нелюдському і принизливому поведженню. Відповідно, мало місце порушення статті 3 Конвенції...

106. Уряд стверджував, що подальше тримання під вартою заявника, якого обвинувачували в тяжкому правопорушенні, було обґрунтоване реальним суспільним інтересом. Крім того був і значний ризик його втечі або знищення доказів...

108. Суд зазначає, що уряд, обмеживши свої доводи посиланням на обґрунтованість тримання заявника на підставі злочинів, обвинувачення в яких йому висунули, не стверджував, що спочатку, згідно з їхніми зобов'язаннями в рамках національного законодавства та низки міжнародних документів, були розглянуті альтернативні методи, і що його затримання стало справді крайнім заходом... У матеріалах справи так само немає документів, які б давали підстави припустити, що суд першої інстанції, який кілька разів постановляв продовжити строк тримання заявника під вартою, хоч коли-небудь висловив стурбованість з приводу тривалості ув'язнення заявника. Більше того, таку цілковиту нестурбованість з боку національних органів влади Туреччини з приводу тримання неповнолітніх під вартою з очевидністю засвідчують згадані вище доповіді міжнародних організацій...

109. Щонайменше в трьох рішеннях стосовно Туреччини Суд висловлював своє занепокоєння у зв'язку з практикою тримання неповнолітніх у місцях попереднього ув'язнення... і встановлював порушення пункту 3 статті 5 Конвенції навіть у випадку значно коротших строків, аніж той, який перебував під вартою заявник у справі... Заявника затримали, коли йому виповнилось п'ятнадцять років, і його тримали в попередньому ув'язненні понад чотири з половиною роки.

110. З огляду на наведене вище, Суд вважає, що тривалість попереднього ув'язнення заявника була надмірною і порушила пункт 3 статті 5 Конвенції.

ДОПИТ

► «X проти Федеративної Республіки Німеччини» (X v. Federal Republic of Germany) (ухв.), 8819/79, 19 березня 1981 року.

... Хоч якими прикрими і невідповідними були дії поліції, самі собою вони не становили нелюдського або принизливого для гідності поводження. Хоча неповнолітні не несуть кримінальної відповідальності до досягнення певного віку (зазвичай – чотирнадцяти років), піддавати їх таким слідчим заходам, як допит у поліції, у разі наявності обґрунтованих підозр у їхній причетності до діянь, які були б покарані, якщо б вони могли за них нести кримінальну відповідальність, є виправданим в інтересах належного здійснення правосуддя та захисту прав інших осіб.

Звичайно ж, необхідно, щоб допити неповнолітніх здійснювали в такий спосіб, що гарантує повагу до їхнього віку і вразливості. Заявниця в цій справі не стверджувала, ніби під час допиту в поліції були будь-які порушення. Вона скаржиться тільки на те, що її протягом короткого часу тримали в незамкненій камері. Втім немає доказів, щоб це якось особливо позначилося на заявниці. Комісія також бере до уваги те, що заявниця перебувала в компанії двох однокласників...

... Ця частина заяви є явно необґрунтованою...

► **«Пановітс проти Кіпру» (Panovits v. Cyprus), 4268/04,
11 грудня 2008 року.**

84. Суд повторює свої висновки про порушення прав заявника на захист на стадії досудового розгляду у зв'язку з тим, що його, неповнолітнього, допитували без його опікуна і не надавши йому достатньо інформації про його право на допомогу юридичного представника або про його право зберігати мовчання. Суд відзначає, що зізнання заявника, здобуте за вказаних вище обставин, стало вирішальним елементом аргументів обвинувачення, що істотно послабило перспективи його захисту в суді, і цей дефект не був усунутий у ході подальшого провадження.

85. Суд зазначає, що на додаток до зізнання заявника, рішення про його засудження також спиралося на його свідчення, у яких він визнав, що бив ногами потерпілого, що розповідав про свою участь у запеклій бійці з потерпілим, і низку свідчень, які підтверджували, що заявник того вечора, коли потерпілий помер, з ним разом пиячив, і що рано-вранці наступного дня його одяг був у грязюці. Результати судово-медичної експертизи теж підтверджували, що смерть потерпілого була спричинена численними сильними ударами. Хоча не Судові розглядати питання правильності оцінки доказів у цій справі національними судами, він вважає, що вирок був значною мірою заснований на зізнанні заявника, підтверженому переважно його другою заявою. Він вважає, що суд першої інстанції не розглянув питання про те, якою мірою ця друга заява заявника була «нечистою» через порушення його права на захист у зв'язку з обставинами здобуття його зізнання, і це питання досі залишається нез'ясованим. Окрім того, Суд зауважує, що з огляду на визнання судом присяжних допустимості першого зізнання заявника видається, що заявник не мав би шансів оспорити прийнятність своєї другої заяви.

86. Зважаючи на всі наведені вище міркування, Суд доходить висновку, що статтю 6 Конвенції було порушено через використання в суді зізнання заявника, здобутого за обставин, що порушували його права на належну правову процедуру і, отже, непоправно звузили його право на захист.

► **«Салдуз проти Туреччини» (Salduz v. Turkey)
[ВП], 36391/02, 27 листопада 2008 року.**

Див. ДОПИТ (Право на допомогу адвоката) та ДОКАЗ І СВІДЧЕННЯ (Прийнятність свідчень, Зізнання, надане без допомоги адвоката) вище.

► **«Блохін проти Росії» (Blokhin v. Russia) [ВП], 47152/06,
23 березня 2016 року.**

205. Суд зазначає відсутність заперечень того, що заявника доставили до поліцейського відділення, не повідомивши про причини затримання. Він також був змушений чекати певний час, перш ніж його допитав поліцейський. Проте відсутні дані про те, що впродовж цього періоду заявнику хоча б у якійсь формі або у якийсь спосіб повідомили про те, що він мав право зателефонувати своєму діду, вчителю, адвокату або іншій довірній особі і попросити їх прийти і допомогти йому під час допиту. Також не були вжиті ніякі заходи для надання йому юридичної допомоги під час допиту. Заява уряду про те, що дід заявника був присутній під

час допиту, не підтверджується доказами. Понад те, Суд зазначає, що зізнання в скоєнні злочину, підписане заявником (доказова цінність цього зізнання є надзвичайно сумнівною з огляду на молодий вік і стан здоров'я заявника), не містило згадок про присутність діда і не було ним підписане. Письмова заява, підписана його дідом у той же день, могла бути, як стверджується заявником, підписаною пізніше, після того, як заявник був допитаний співробітником поліції, і, таким чином, не свідчить про присутність діда під час допиту. У зв'язку з цим Суд зазначає, що на зізнанні заявника було написано, що він був поінформований про своє право не робити самообвинувачувальних заяв. Проте в цьому документі не вказувалося, що заявник був поінформований про право мати адвоката або інших осіб під час допиту, або що такі особи дійсно були присутніми.

206. Тому Суд вважає встановленим фактом те, що поліція не допомогла заявникові отримати юридичне представництво. Заявника також не інформували про його право на присутність адвоката та його діда чи вчителя. Застосований поліцією пасивний підхід явно не був достатнім для виконання її обов'язку надати заявникові – дитині, яка крім того страждає на СДУГ, необхідну інформацію, що дозволила б йому отримати юридичне представництво...

207. Той факт, що національне законодавство не передбачає надання правової допомоги під час співбесіди з поліцією неповнолітньому, який не досяг віку кримінальної відповідальності, не є саме собою вагомою причиною невиконання цього зобов'язання. Раніше Суд вказував, що систематичне обмеження права на доступ до правової допомоги на підставі законодавчих положень вже є достатнім для встановлення порушення статті 6 (див. справу «Салдуз...»). Понад те, воно суперечить викладеним у міжнародних документах основним принципам, згідно з якими неповнолітнім має бути гарантована правова чи інша належна допомога...

208. Більше того, Суд вважає, що заявник напевно почувався заляканим і незахищеним під час перебування в поліцейському відділенні і допиту в незнайомому місці. Насправді він відразу ж відмовився від зізнання, щойно його дід прийшов до відділення міліції та опротестував винуватість онука. У зв'язку з такими обставинами Суд підкреслює, що зроблене за відсутності адвоката зізнання було не лише використане проти заявника з тим, щоб помістити його в ізолятор тимчасового утримання, але і фактично склало основу, у поєднанні зі свідченнями С. і його матері, для висновку національних судів про те, що його дії містили елементи злочину вимагання, таким чином створюючи підстави для його поміщення в ізолятор.

209. З огляду на вищевикладене, Суд вважає, що відсутність у заявника правової допомоги під час допиту в поліції безповоротно вплинула на його право на захист і підірвала справедливість судочинства в цілому...

210. Отже, мало місце порушення пунктів 1 і 3 (с) статті 6 Конвенції.

ЗБЕРЕЖЕННЯ ДОКАЗІВ

Див. ЗБИРАННЯ СВИДЧЕНЬ (Зберігання доказів після закінчення слідства, пред'явлення обвинувачення) вище.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СПРАВЕДЛИВОГО СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ

► «Т. проти Сполученого Королівства» (T v. United Kingdom) [ВП], 24724/94, 16 грудня 1999 року.

86. Суд зазначає, що процес над заявником відбувався протягом трьох тижнів у відкритому режимі в Коронному суді. З урахуванням юного віку заявника і з метою сприяти його розумінню ходу провадження вжили спеціальних заходів: наприклад, йому заздалегідь пояснили процедуру розгляду справи по суті й дали змогу оглянути залу судових засідань, тривалість слухань була скорочена, щоб підсудні не надто втомлювалися. Однак формальний характер і ритуал Коронного суду, певне, часом здавався одинадцятирічній дитині незрозумілим і лячним, і є докази того, що деякі зі змін у залі суду, зокрема, лава підсудних, яку підвищили, щоб обвинувачені краще бачили, що відбувається, насправді посилювали заявникове почуття дискомфорту в ході розгляду, оскільки він відчував пильну увагу з боку преси і публіки. Судовий процес викликав такий надзвичайний інтерес преси та загалу як всередині, так і за межами зали суду, що суддя у своєму напутньому слові присяжним послався на проблеми, з якими зіткнулися свідки внаслідок публічності, і попросив присяжних взяти це до уваги при оцінці їхніх свідчень...

87. ... слід зазначити, що доктор Візард у своїй експертизі від 5 листопада 1993 року встановила, що посттравматичний стресовий розлад, на який страждав заявник, у поєднанні з тим, що після вчинення правопорушення, жодного заходу лікувального характеру до нього не застосовували, обмежив його здатність давати вказівки своїм адвокатам та адекватно свідчити на свій захист... Окрім того, заявник у своїй заяві вказав, що через умови, у яких йому доводилося брати участь у суді, він не був у змозі стежити за ходом судового розгляду або ухвалювати рішення, які відповідають його інтересам...

88. Суд, зважаючи на це, дотримується думки, що з метою забезпечення відповідності пунктові 1 статті 6 недостатньо було, щоб заявник міг користуватися допомогою кваліфікованих і досвідчених юристів. Ця справа відрізняється від справи «Стенфорд» ..., у якій Суд не встановив порушення у зв'язку з тим, що обвинувачений не міг чути деякі з наданих у ході судового розгляду свідчень у зв'язку з тим, що його адвокат, який чув усе, що говорилося, і завжди міг вислуховувати вказівки свого клієнта, з тактичних міркувань вирішив не звертатися з клопотанням про те, щоб обвинуваченого розмістили ближче до свідків. У цій же справі, хоча законні представники заявника сиділи, за висловом уряду, «у межах досяжності шепоту», малоімовірно, щоб заявник відчував себе досить розкуто для того, щоб радитися з ними під час засідання, у збудженій залі, на очах у публіки, та навіть щоб він був у змозі, з огляду на його незрілість і нестабільний емоційний стан, і поза залю суду співпрацювати зі своїми адвокатами і надавати їм інформацію, потрібну для його захисту.

89. Отже, Суд вважає, що заявник був не в змозі брати дієву участь у кримінальному процесі щодо нього і, як наслідок, був позбавлений права на справедливий судовий розгляд, що порушило пункт 1 статті 6.

► **«S C проти Сполученого Королівства» (S C v. United Kingdom), 60958/00, 15 червня 2004 року.**

30. ... Хоча судовий розгляд справи заявника відбувався публічно... було вжито заходів для забезпечення якомога менш формального порядку: наприклад, юристи не надягали перук і мантиї, а заявникові дозволили сидіти поруч з його соціальним працівником. На відміну від ситуації в справі «Т. ... проти Сполученого Королівства», згаданої вище, арешт заявника та судовий розгляд його справи не породили великого інтересу та ворожості з боку загалу і засобів масової інформації, немає також якихось доказів того, що атмосфера в залі була особливо напруженою або лячною...

32. Суд, утім, вважає за доречне зазначити, що двоє експертів, які освідчували заявника до початку слухань, дійшли висновку про його дуже низький, як для такого віку, інтелектуальний рівень... Д-р Бреннан... рекомендував, щоб йому роз'яснили правила судочинства дуже обережно і зважаючи на властиві заявникові труднощі в навчанні.

33. Хоча це, очевидно, зробили, принаймні зусиллями соціального працівника, який супроводжував заявника в Коронному суді, але саме той засвідчив, що «попри мої спроби пояснити йому ситуацію, [заявник] не усвідомлював становища, у якому він опинився»... Отже, заявник, здається, мало розумів роль, яку в суді відведено присяжним, або те, наскільки важливо справити на них сприятливе враження. Ще більше вражає те, що він, здається, не усвідомив, що йому загрожує позбавлення волі, й навіть після ухвалення вироків, коли його замкнули в камері тимчасового тримання, він мав розгублений вигляд, сподіваючись, що зможе піти додому разом із названим батьком.

34. З огляду на ці докази, Суд не може зробити висновок про здатність заявника брати дієву участь у судовому процесі в сенсі, вказаному в пункті 29 вище.

35. Суд вважає, що коли ухвалюють рішення розглянути справу неповнолітнього, – такого, наприклад, як заявник, – котрий, ймовірно, буде не в змозі брати дієву участь через юний вік та обмежені розумові здібності, у порядку кримінального судочинства, а не в іншій формі, покликаний насамперед визначити найкращі інтереси неповнолітнього і громади, вкрай важливо, щоб його судив спеціалізований суд, здатний повною мірою врахувати і зробити відповідну поправку на обмеження, які тому доводиться долати, і внести відповідні зміни до процедури.

36. Справді, у ході розгляду в національних судах не було клопотань від імені заявника щодо його неможливості брати участь у процесі... Втім Суд, беручи до уваги обставини цієї справи, не переконаний, що з цього випливає, ніби заявник був здатний брати дієву участь у суді тією мірою, як цього вимагає пункт 1 статті 6 Конвенції.

► **«Гювеч проти Туреччини» (Güveç v. Turkey), 70337/01, 20 січня 2009 року.**

125. Заявник... був заарештований 30 вересня 1995 року і потому був звинувачений у вчиненні злочину, що передбачає єдину міру покарання – смертну кару. Попри молодий вік, законодавство, що застосовувалося на той час, перешкодило

заявникові в розгляді його справи в суді для неповнолітніх... і в призначенні державного адвоката...

126. Він не мав адвоката до 18 квітня 1996 року, тобто упродовж шести з половиною місяців після арешту. Тоді як він залишався без адвоката, його допитували поліція, прокурор і суддя; йому було пред'явлено обвинувачення; потім його допитали в суді...

127. У ході першого судового розгляду було проведено чотирнадцять судових засідань та 16 у повторному судовому розгляді. Заявник був відсутній принаймні на 14 із цих слухань. Він стверджував, що його відсутність була спричинена проблемами зі здоров'ям. Ця заява, яку підтверджують медичні довідки, не була оскаржена урядом. Понад те, як зазначалося вище, суд першої інстанції не висловлював жодних занепокоєнь з приводу відсутності заявника на слуханнях та не вживав заходи для забезпечення його присутності.

128. За цих обставин Суд не може вважати, що заявник міг брати дієву участь у судовому процесі. До того ж через викладені нижче причини Суд не вважає, що неспроможність заявника брати участь у судовому розгляді була компенсована тим фактом, що з 18 квітня 1996 року він був представлений адвокатом...

129. Адвокат, яка 18 квітня 1996 року під час третього судового розгляду заявила, що відтоді вона представлятиме заявника, пропустила 17 із 25 слухань. У ході повторного судового розгляду ця адвокат фактично взяла участь лише в одному із слухань, що відбулося 18 березня 1999 року. Йдеться про критичний завершальний етап повторного судового розгляду, починаючи з 18 березня 1999 року, доки з 10 жовтня 2002 року його не почала представляти пані Авчі...

130. У цьому пункті Суд нагадує про свою усталену практику, згідно з якою держава не може зазвичай відповідати за дії або рішення адвоката обвинуваченого..., оскільки поведінка захисту є по суті справою відповідача і його захисника, незалежно від того, чи призначається він системою правової допомоги, або наймається приватним шляхом... Проте, у разі явного невиконання адвокатом, призначеним системою правової допомоги для забезпечення ефективного представництва, пункт 3 (с) статті 6 Конвенції вимагає втручання національних органів влади...

131. У цій справі адвокат, що представляв заявника, не був призначений за схемою правової допомоги. Тим не менше Суд вважає, що юний вік заявника, серйозність правопорушень, у яких він був обвинувачений, ймовірна суперечливість висунутих проти нього поліцією і свідком звинувачень..., явна неспроможність адвоката належним чином його представляти, і зрештою його багаторазова відсутність на слуханнях – все це мало б змусити суд першої інстанції рахуватиметься з терміною потребою заявника в адекватному юридичному представництві. Дійсно, адже обвинувачений наділений правом мати адвоката, призначеного судом за власною ініціативою, «коли інтереси правосуддя того вимагають»...

132. Суд розглянув всю кримінальну справу проти заявника. Він вважає, що зазначені вище недоліки, зокрема разом із де-факто відсутністю правової допомоги в більшості слухань, дедалі погіршили наслідки власної нездатності заявника

брати дієву участь у судовому розгляді з його справи і порушили його право на належний судовий процес.

133. Отже, мало місце порушення пункту 1 статті 6 Конвенції в поєднанні з пунктом 3 (с) статті 6.

► **«Блохін проти Росії» (Blokhin v. Russia) [ВП], 47152/06, 23 березня 2016 року.**

217. Суд встановив, що право на захист заявника було обмежено настільки, що стало несумісним з гарантіями, передбаченими статтею 6 Конвенції. Була відсутня правова допомога під час допиту в поліції і відмовлено в перехресному допиті свідків, чії свідчення проти нього були вирішальними для винесення національним судом ухвали щодо поміщення його до слідчого ізолятора для неповнолітніх правопорушників на тридцять днів.

218. Однак Суд, як і Палата..., вважають за потрібне додати, що наведені вище обмеження були пов'язані з тим, що за віком заявник не підпадав під кримінальну відповідальність і, отже, на нього не поширювалися обмеження захисту за процесуальними гарантіями, передбаченими кримінально-процесуальним кодексом... Натомість, до заявника застосовувався Закон про неповнолітніх. Цей Закон передбачав суттєво обмежені процесуальні гарантії... оскільки він спрямований на захист неповнолітніх. На думку Суду, як також зазначається й у поданні Міжнародної ліги прав людини..., саме тут, як проілюстровано даною справою, наміри законодавців захистити дітей і забезпечити турботу та піклування про них вступають у конфлікт з реальністю і принципами, викладеними вище в пункті 196. По суті дитина була позбавлена волі і процесуальних прав, щоб належним чином захищати себе у випадку, коли до неї були застосовані такі жорстокі заходи.

219. На думку Суду, неповнолітні, чий розумовий та емоційний розвиток у будь-якому випадку потребує особливого ставлення, зокрема діти, які не досягли віку кримінальної відповідальності, заслуговують на підтримку і допомогу для захисту їхніх прав, коли до них застосовуються примусові засоби, навіть у вигляді просвітницьких заходів. Як випливає з відповідних матеріалів, що розглядалися Судом..., такий підхід закріплено багатьма міжнародними документами. На цьому також наголошували і треті сторони, які втручалися в процес. Таким чином, Суд переконаний, що для досягнення найкращих результатів і в ім'я та задля благополуччя дитини мають бути встановлені належні процесуальні гарантії, особливо коли на карту поставлена її свобода. В іншому випадку діти опиняться у явно несприятливішому становищі в порівнянні з дорослими за однакових умов. У зв'язку з цим діти з інвалідністю можуть потребувати додаткових гарантій з тим, щоб бути достатньо захищеними. Суд зазначив, що це, однак, не означає, що діти повинні піддаватися повноцінному кримінальному судочинству; їхні права мають бути забезпечені в адаптований спосіб та відповідно до віку згідно з міжнародними стандартами, зокрема з Конвенцією про права дитини.

Див. також ДОПИТ ДОКАЗІВ І СВИДЧЕННЯ (Прийнятність свідчень, Зізнання, надане без допомоги адвоката) вище.

► «Т. проти Сполученого Королівства» (T v United Kingdom) [ВП], 24724/94, 16 грудня 1999 року.

73. Друга частина скарги, подана заявником за статтею 3, стосувалась судового процесу і була пов'язана з тим, що провадження в його кримінальній справі тривало у відкритому режимі протягом трьох тижнів, відбувалось у «дорослому» Коронному суді з відповідними формальностями, і що після його засудження його ім'я дозволили оприлюднити...

76. Суд визнає, що кримінальне переслідування заявника не було вмотивоване якимось наміром з боку державних органів принизити його або заподіяти йому страждань. І справді, було вжито спеціальних заходів для зміни правил судочинства Коронного суду, аби пом'якшити суворі умови дорослого суду з урахуванням юного віку підсудних...

77. Навіть якщо й було очевидно, що подібна судова процедура, яку застосовано до заявника, негативно вплине на одинадцятирічну дитину... Суд вважає, що будь-які інші процесуальні дії або слідство з метою з'ясування обставин діянь, учинених В. та заявником, незалежно від того, велося б таке слідство публічно або за зачиненими дверима, з дотриманням формальностей, притаманних Коронному суду, або менш формально в суді в справах неповнолітніх, викликало б у заявника почуття провини, душевних переживань, страждання і страху. Свідчення доктора Візарда вказує на те, що до початку судового розгляду у Т. виявлено ознаки посттравматичного стресового розладу, пов'язаного з постійною стурбованістю обставинами злочину, загальним високим рівнем тривоги, неправильним режимом харчування і сну... Хоча публічний характер судового розгляду, можливо, якоюсь мірою і посилив ці відчуття в заявника, Суд не переконаний у тому, що особливості судового процесу в його випадку спричинили йому, до того ж значною мірою, страждання, більші від тих, що неминуче викликала б у нього всяка спроба державних органів взятися за заявника після вчинення ним такого злочину...

78. Тож Суд не вважає, що судовий розгляд справи заявника призвів до порушення статті 3 Конвенції.

Покажчик справ

A

<i>A. and Others v. United Kingdom [GC]</i> , 3455/05, 19 February 2009.....	116
<i>Aannemersbedrijf Gebroeders Van Leeuwen B.V. v. Netherlands (dec.)</i> , 32602/96, 25 January 2000	507
<i>Accardi and Others v. Italy (dec.)</i> , 30598/02, 20 January 2005.....	208, 278
<i>A. D. T. v. United Kingdom</i> , 35765/97, 31 July 2000.....	6
<i>AEPI SA v. Greece</i> , 48679/99, 11 April 2002	439
<i>Ahmet Arslan and Others v. Turkey</i> , 41135/98, 23 February 2010	6
<i>Akpinar and Altun v. Turkey</i> , 56760/00, 27 February 2007	149
<i>Aksoy v. Turkey</i> , 21987/93, 18 December 1996	63
<i>Aleksandr Makarov v. Russia</i> , 15217/07, 12 March 2009.....	79, 81, 84, 86
<i>Aleksandr Zaichenko v. Russia</i> , 39660/02, 18 February 2010.....	291, 331
<i>Aleksanyan v. Russia</i> , 46468/06, 22 December 2008	126
<i>Al-Khawaja and Tahery v. United Kingdom [GC]</i> , 26766/05, 15 December 2011	272
<i>Allan v. United Kingdom</i> , 48539/99, 5 November 2002.....	289
<i>Allen v. United Kingdom</i> , 18837/06, 30 March 2010.....	67, 112
<i>Allen v. United Kingdom [GC]</i> , 25424/09, 12 July 2013.....	512
<i>Amirov v. Russia</i> , 51857/13, 27 November 2014	83
<i>André and Another v. France</i> , 18603/03, 24 July 2008	143
<i>Antoine v. United Kingdom (dec.)</i> , 62960/00, 13 May 2003.....	199
<i>Apostu v. Romania</i> , 22765/12, 3 February 2015	31
<i>Arap Yalgin and Others v. Turkey</i> , 33370/96, 25 September 2001	231
<i>Asenov v. Bulgaria</i> , 42026/98, 15 July 2007.....	102
<i>Ashendon and Jones v. United Kingdom</i> , 35730/07, 13 September 2011	517
<i>Assanidze v. Georgia [GC]</i> , 71503/01, 8 April 2004	423
<i>Assenov v. Bulgaria</i> , 24760/94, 28 October 1998	522
<i>A. S. v. Finland</i> , 40156/07, 28 September 2010	273
<i>A. T. v. Luxembourg</i> , 30460/13, 9 April 2015	179

B

<i>B. v. France (dec.)</i> , 10291/83, 12 May 1986.....	405
<i>Baars v. Netherlands</i> , 44320/98, 28 October 2003	516

<i>Bäckström and Andersson v. Sweden (dec.)</i> , 67930/01, 5 September 2006	453
<i>Balliu v. Albania</i> , 74727/01, 16 June 2005	361
<i>Balsyte-Lideikiene v. Lithuania</i> , 72596/01, 4 November 2008	282
<i>Baranowski v. Poland</i> , 28358/95, 28 March 2000	103
<i>Barberà, Messegué and Jabardo v. Spain</i> , 10590/83, 6 December 1988	232, 329
<i>Barberà, Messegué and Jabardo v. Spain (Article 50)</i> , 10588/83, 13 June 1994	510
<i>Başkaya and Okçuoğlu v. Turkey [GC]</i> , 23536/94, 8 July 1999	421
<i>Bayar and Gürbüz v. Turkey</i> , 37569/06, 27 November 2012	430
<i>Baytar v. Turkey</i> , 45440/04, 14 October 2014	178
<i>Bédat v. Switzerland [GC]</i> , 56925/08, 29 March 2016	32
<i>Beganović v. Croatia</i> , 46423/06, 25 June 2009	389
<i>Benham v. United Kingdom</i> , 19380/92, 10 June 1996	334
<i>Berger v. France</i> , 48221/99, 3 December 2002	387
<i>Blokhin v. Russia [GC]</i> , 47152/06, 23 March 2016	527, 532
<i>Bogumil v. Portugal</i> , 35228/03, 7 October 2008	345
<i>Böhmer v. Germany</i> , 37568/97, 3 October 2002	421
<i>Boicenco v. Moldova</i> , 41088/05, 11 July 2006	71, 86
<i>Bonazzi v. Italy (dec.)</i> , 7975/77, 13 December 1978	441
<i>Boner and Maxwell v. United Kingdom</i> , 18711/91, 28 October 1994	466
<i>Bönisch v. Austria</i> , 8658/79, 6 May 1985	276, 277
<i>Bonnechaux v. Switzerland (rep.)</i> , 8224/78, 5 December 1979	87, 89
<i>Bonzi v. Switzerland (dec.)</i> , 7854/77, 12 July 1978	349
<i>Borgers v. Belgium</i> , 12005/86, 30 October 1991	8, 442, 463
<i>Botka and Paya v. Austria (dec.)</i> , 15882/89, 29 March 1993	150
<i>Botmeh and Alami v. United Kingdom</i> , 15187/03, 7 June 2007	464
<i>Bouamar v. Belgium</i> , 9106/80, 29 February 1988	523
<i>Bouyid v. Belgium [GC]</i> , 23380/09, 28 September 2015	186
<i>Brandstetter v. Austria</i> , 11170/84, 28 August 1991	277, 456
<i>Brennan v. United Kingdom</i> , 39846/98, 16 October 2001	298
<i>Brogan and Others v. United Kingdom</i> , 11209/84, 29 November 1988	44, 62
<i>Brozicek v. Italy</i> , 10964/84, 19 December 1989	190
<i>Brusco v. France</i> , 1466/07, 14 October 2010	166
<i>Buck v. Germany</i> , 41604/98, 28 April 2005	139
<i>Bykov v. Russia [GC]</i> , 4378/02, 10 March 2009	75, 154, 290, 297

C

<i>Caballero v. United Kingdom [GC]</i> , 32819/96, 8 February 2000	86, 502
<i>Caldas Ramirez de Arrellano v. Spain (dec.)</i> , 68874/01, 28 January 2003	498
<i>Calvelli and Ciglio v. Italy [GC]</i> , 32967/96, 17 January 2002	389

<i>Campbell and Fell v. United Kingdom</i> , 7819/77, 28 June 1984	242
<i>Capeau v. Belgium</i> , 42914/98, 13 January 2005	247, 504, 508
<i>Castravet v. Moldova</i> , 23393/05, 13 March 2007	110
<i>Celejewski v. Poland</i> , 17584/04, 4 May 2006	110
<i>Cemalettin Canli v. Turkey</i> , 22427/04, 18 November 2008	427
<i>C. G. v. United Kingdom</i> , 43373/98, 19 December 2001	225
<i>Chesnay v. France</i> , 56588/00, 12 October 2004	388
<i>Chitayev and Chitayev v. Russia</i> , 59334/00, 18 January 2007	502
<i>Chmelíř v. Czech Republic</i> , 64935/01, 7 June 2005	443
<i>Chraidi v. Germany</i> , 65655/01, 26 October 2006	132, 134
<i>Ciancimino v. Italy (dec.)</i> , 12541/86, 27 May 1991	95
<i>Cleve v. Germany</i> , 48144/09, 15 January 2015	424
<i>Cobzaru v. Romania</i> , 48254/99, 26 July 2007	25
<i>Coëme v. Belgium</i> , 32492/96, 22 June 2000	208, 375
<i>Colozza v. Italy</i> , 9024/80, 12 February 1985	395
<i>Čonka v. Belgium</i> , 51564/99, 5 February 2002	59
<i>Constantinescu v. Romania</i> , 28871/95, 27 June 2000	368
<i>Contrada v. Italy</i> , 27143/95, 24 August 1998	131
<i>Cooper v. United Kingdom [GC]</i> , 48843/99, 16 December 2003	231
<i>Corcuff v. France</i> , 16290/04, 4 October 2007	228
<i>Cordova v. Italy (No. 1)</i> , 40877/98, 30 January 2003	385
<i>Cornelis v. Netherlands (dec.)</i> , 994/03, 25 May 2004	274
<i>Correia de Matos v. Portugal (dec.)</i> , 48188/99, 15 November 2001	328
<i>Cottin v. Belgium</i> , 48386/99, 2 June 2005	282
<i>Coutant v. France (dec.)</i> , 17155/03, 24 January 2008	359
<i>Craxi v. Italy</i> , 34896/97, 5 December 2002	31, 227, 369
<i>Craxi v. Italy (No. 2)</i> , 25337/94, 17 July 2003	33, 239, 428
<i>Creangă v. Romania [GC]</i> , 29226/03, 23 February 2012	41, 43
<i>Croissant v. Germany</i> , 13611/88, 25 September 1992	338, 339, 340, 363
<i>Cuscani v. United Kingdom</i> , 32771/96, 24 September 2002	373
<i>Czekalla v. Portugal</i> , 38830/97, 10 October 2002	469

D

<i>Dabrowski v. Poland</i> , 18235/02, 19 December 2006	244
<i>Daktaras v. Lithuania</i> , 42095/98, 10 October 2000	27, 442
<i>Dalan v. Turkey</i> , 38585/97, 7 June 2005	55
<i>Dallos v. Hungary</i> , 29082/95, 1 March 2001	452
<i>Danev v. Bulgaria</i> , 941/05, 2 September 2010	504
<i>Daud v. Portugal</i> , 22600/93, 21 April 1998	343

<i>Değerli and Others v. Turkey</i> , 18242/02, 5 February 2008.....	135
<i>Dembukov v. Bulgaria</i> , 68020/01, 28 February 2008.....	400
<i>Demicoli v. Malta</i> , 13057/87, 27 August 1991.....	218
<i>Demiray v. Turkey</i> , 27308/95, 21 November 2000.....	151
<i>Destrehem v. France</i> , 56651/00, 18 May 2004.....	462
<i>Dicle and Sadak v. Turkey</i> , 48621/07, 16 June 2015.....	489
<i>Didier v. France (dec.)</i> , 58188/00, 27 August 2002.....	207, 441
<i>Dimitrova and Others v. Bulgaria</i> , 44862/04, 27 January 2011.....	22
<i>Dıkme v. Turkey</i> , 20869/92, 11 July 2000.....	58, 60
<i>D. M. T. and D. K. I. v. Bulgaria</i> , 29476/06, 24 July 2012.....	37, 455
<i>Dogmoch v. Germany (dec.)</i> , 26315/03, 8 September 2006.....	39
<i>Donohoe v. Ireland</i> , 19165/08, 12 December 2013.....	303
<i>Doorson v. Netherlands</i> , 20524/92, 26 March 1996.....	258
<i>Dorado Baúlde v. Spain (dec.)</i> , 23486/12, 1 September 2015.....	429
<i>D. P. v. France</i> , 53971/00, 10 February 2004.....	444
<i>Dvorski v. Croatia [GC]</i> , 25703/11, 20 October 2015.....	177, 300
<i>Dzieciak v. Poland</i> , 77766/01, 9 December 2008.....	126

E

<i>Edwards and Lewis v. United Kingdom [GC]</i> , 39647/98, 27 October 2004.....	326
<i>Egmez v. Cyprus</i> , 30873/96, 21 December 2000.....	105
<i>Ekeberg and Others v. Norway</i> , 11106/04, 31 July 2007.....	215
<i>Elçi and Others v. Turkey</i> , 23145/93, 13 November 2003.....	68, 183
<i>El Haski v. Belgium</i> , 649/08, 25 September 2012.....	284
<i>Eliazer v. Netherlands</i> , 38055/97, 16 October 2001.....	437
<i>Emrullah Karagöz v. Turkey</i> , 78027/01, 8 November 2005.....	44
<i>Engel and Others v. Netherlands (Article 50)</i> , 5100/71, 23 November 1976.....	506
<i>Ensslin, Baader and Raspe v. Federal Republic of Germany (dec.)</i> , 7572/76, 8 July 1978.....	339, 365
<i>Erdem v. Germany</i> , 38321/97, 5 July 2001.....	120
<i>Erdoğan Yağiz v. Turkey</i> , 27473/02, 6 March 2007.....	54
<i>Ergin v. Turkey (no. 6)</i> , 47533/99, 4 May 2006.....	230
<i>Erkapić v. Croatia</i> , 51198/08, 25 April 2013.....	275
<i>Ernst and Others v. Belgium</i> , 33400/96, 15 July 2003.....	238, 381
<i>Ezeh and Connors v. United Kingdom [GC]</i> , 39665/98, 9 October 2003.....	13

F

<i>Fahriye Çalışkan v. Turkey</i> , 40516/98, 2 October 2007.....	56
<i>Falk v. Netherlands (dec.)</i> , 66273/01, 19 October 2004.....	252

<i>Farhi v. France</i> , 17070/05, 16 January 2007	228
<i>Fedorov and Fedorova v. Russia</i> , 31008/02, 13 October 2005	96
<i>Fedotov v. Russia</i> , 5140/02, 25 October 2005	506
<i>Ferrari-Bravo v. Italy (dec.)</i> , 9627/81, 14 March 1984	316
<i>Findlay v. United Kingdom</i> , 22107/93, 25 February 1997	230
<i>Fodale v. Italy</i> , 70148/01, 1 June 2006	110
<i>Foucher v. France</i> , 22209/93, 18 March 1997	323
<i>Fox, Campbell and Hartley v. United Kingdom</i> , 12244/86, 30 August 1990	47, 58
<i>Fruni v. Slovakia</i> , 8014/07, 21 June 2011	210
<i>Funke v. France</i> , 10828/84, 25 February 1993	138, 160

G

<i>Gäfgen v. Germany [GC]</i> , 22978/05, 1 June 2010	7, 185, 286
<i>Gagliano Giorgi v. Italy</i> , 23563/07, 6 March 2012	134
<i>Galstyan v. Armenia</i> , 26986/03, 15 November 2007	318, 329, 331, 433
<i>Gatt v. Malta</i> , 28221/08, 27 July 2010	91
<i>G. B. v. France</i> , 44069/98, 2 October 2001	278
<i>Gea Catalán v. Spain</i> , 19160/91, 10 February 1995	311
<i>Geerings v. Netherlands</i> , 30810/03, 1 March 2007	422
<i>Gelli v. Italy</i> , 37752/97, 19 October 1999	493
<i>Georgios Papageorgiou v. Greece</i> , 59506/00, 9 May 2003	368
<i>Giulia Manzoni v. Italy</i> , 19218/91, 1 July 1997	135
<i>Göç v. Turkey [GC]</i> , 36590/97, 11 July 2002	457, 505
<i>Gorodnichev v. Russia</i> , 52058/99, 24 May 2007	377
<i>Gorou v. Greece (No. 2) [GC]</i> , 12686/03, 20 March 2009	386
<i>Gradinar v. Moldova</i> , 7170/02, 8 April 2008	410
<i>Grauslys v. Lithuania</i> , 36743/97, 10 October 2000	104
<i>Grauzinis v. Lithuania</i> , 37975/97, 10 October 2000	111
<i>Griffhorst v. France</i> , 28336/02, 26 February 2009	7
<i>Guisset v. France</i> , 33933/96, 26 September 2000	424
<i>Gurepka v. Ukraine</i> , 61406/00, 6 September 2005	433
<i>Gusinskiy v. Russia</i> , 70276/01, 19 May 2004	71
<i>Gutsanovi v. Bulgaria</i> , 34529/10, 15 October 2013	53
<i>Güveç v. Turkey</i> , 70337/01, 20 January 2009	345, 524, 530

H

<i>Haas v. Germany (dec.)</i> , 73047/01, 17 November 2005	303
<i>Hadjianastassiou v. Greece</i> , 12945/87, 16 December 1992	407

<i>Hajiyev v. Azerbaijan</i> , 5548/03, 16 November 2006.....	429
<i>H. and J. v. Netherlands (dec.)</i> , 978/09, 13 November 2014.....	291
<i>Hanzevacki v. Croatia</i> , 17182/07, 16 April 2009.....	346
<i>Harutyunyan v. Armenia</i> , 36549/03, 28 June 2007.....	283
<i>Hauschildt v. Denmark (dec.)</i> , 10486/83, 9 October 1986.....	274
<i>H. B. v. Switzerland</i> , 26899/95, 5 April 2001.....	58, 61
<i>Heaney and McGuinness v. Ireland</i> , 34720/97, 21 December 2000.....	180
<i>Hendriks v. Netherlands (dec.)</i> , 44829/98, 5 March 2002.....	491
<i>Henryk Urban and Ryszard Urban v. Poland</i> , 23614/08, 30 November 2010.....	211
<i>Herczegfalvy v. Austria</i> , 10533/83, 24 September 1992.....	105
<i>Hermi v. Italy [GC]</i> , 18114/02, 18 October 2006.....	239, 450, 470, 476, 478
<i>Hibbert v. Netherlands (dec.)</i> , 38087/97, 26 January 1999.....	503
<i>Hristovi v. Bulgaria</i> , 42697/05, 11 October 2011.....	7
<i>Hulki Güneş v. Turkey</i> , 28490/95, 19 June 2003.....	283
<i>Hummatov v. Azerbaijan</i> , 9852/03, 29 November 2007.....	238, 478
<i>Husain v. Italy (dec.)</i> , 18913/03, 24 February 2005.....	374, 459

I

<i>I. A. v. France</i> , 28213/95, 23 September 1998.....	80, 85
<i>Ibrahim and Others v. United Kingdom [GC]</i> , 50541/08, 13 September 2016.....	175
<i>Ichin and Others v. Ukraine</i> , 28189/04, 21 December 2010.....	521
<i>Idalov v. Russia [GC]</i> , 5826/03, 22 May 2012.....	113, 367, 497
<i>Identoba and Others v. Georgia</i> , 73235/12, 12 May 2015.....	26
<i>Ignatov v. Ukraine</i> , 40583/15, 15 December 2016.....	76
<i>I. I. v. Bulgaria</i> , 44082/98, 9 June 2005.....	116
<i>Ilaşcu and Others v. Moldova and Russia [GC]</i> , 48787/99, 8 July 2004.....	207, 420
<i>İletmiş v. Turkey</i> , 29871/96, 6 December 2005.....	98
<i>Ilgar Mammadov v. Azerbaijan</i> , 15172/13, 22 May 2014.....	50
<i>Ilijkov v. Bulgaria</i> , 33977/96, 26 July 2001.....	108
<i>Imakayeva v. Russia</i> , 7615/02, 9 November 2006.....	141
<i>İpek and Others v. Turkey</i> , 17019/02, 3 February 2009.....	50, 522
<i>Isyar v. Bulgaria</i> , 391/03, 20 November 2008.....	374
<i>Ivanciuc v. Romania (dec.)</i> , 18624/03, 8 September 2005.....	480
<i>Iwańczuk v. Poland</i> , 25196/94, 15 November 2001.....	90

J

<i>Jager v. Netherlands (dec.)</i> , 39195/98, 14 March 2000.....	184
<i>Jalloh v. Germany [GC]</i> , 54810/00, 11 July 2006.....	147, 256, 285, 290
<i>Jankovic v. Croatia</i> , 38478/05, 5 March 2009.....	379

<i>Jėčius v. Lithuania</i> , 34578/97, 31 July 2000.	71
<i>Jemeljanovs v. Latvia</i> , 37364/05, 6 October 2016.	330, 332, 347, 462
<i>John Murray v. United Kingdom</i> , 18731/91, 8 February 1996.	171, 251
<i>July and SARL Liberation v. France</i> , 20893/03, 14 February 2007.	34
<i>Jussila v. Finland [GC]</i> , 73053/01, 23 November 2006.	17

K

<i>K. v. France (dec.)</i> , 10210/82, 7 December 1983.	373
<i>Kamasinski v. Austria</i> , 9783/82, 19 December 1989.	372, 374
<i>Kandzhov v. Bulgaria</i> , 68294/01, 6 November 2008.	49, 64
<i>Kapetanios v. Greece</i> , 3453/12, 30 April 2015.	426
<i>Kaprykowski v. Poland</i> , 23052/05, 3 February 2009.	127
<i>Karakaş and Yeşilimak v. Turkey</i> , 43925/98, 28 June 2005.	28
<i>Karaman v. Germany</i> , 17103/10, 27 February 2014.	247
<i>Karatas and Sari v. France</i> , 38396/97, 16 May 2002.	437
<i>Karelin v. Russia</i> , 926/08, 20 September 2016.	447
<i>Kart v. Turkey [GC]</i> , 8917/05, 3 December 2009.	195
<i>Kashlev v. Estonia</i> , 22574/08, 26 April 2016.	476, 483
<i>Kasparov and Others v. Russia</i> , 21613/07, 3 October 2013.	370
<i>Kauczor v. Poland</i> , 45219/06, 3 February 2009.	81
<i>Kaya v. Turkey</i> , 22729/93, 19 February 1998.	21
<i>Keegan v. United Kingdom</i> , 28867/03, 18 July 2006.	140
<i>K.-F. v. Germany</i> , 25629/94, 27 November 1997.	48
<i>Khalfaoui v. France</i> , 34791/97, 14 December 1999.	436
<i>Khan v. United Kingdom</i> , 35394/97, 12 May 2000.	296
<i>Kharchenko v. Ukraine</i> , 40107/02, 10 February 2011.	87
<i>Khodorkovskiy and Lebedev v. Russia</i> , 11082/06, 25 July 2013.	279, 320, 353, 355, 356, 460
<i>Khuzhin and Others v. Russia</i> , 13470/02, 23 October 2008.	29
<i>König v. Slovakia</i> , 39753/98, 20 January 2004.	101
<i>Konstantin Stefanov v. Bulgaria</i> , 35399/05, 27 October 2015.	362
<i>Kopp v. Switzerland</i> , 23224/94, 25 March 1998.	152
<i>Korbely v. Hungary [GC]</i> , 9174/02, 19 September 2008.	6
<i>Koster v. Netherlands</i> , 12843/87, 28 November 1991.	63
<i>Kotiy v. Ukraine</i> , 28718/09, 5 March 2015.	42, 97
<i>Kovyazin and Others v. Russia</i> , 13008/13, 17 September 2015.	76
<i>Krakolinig v. Austria (dec.)</i> , 33992/07, 10 May 2012.	194
<i>Krasniki v. Czech Republic</i> , 51277/99, 28 February 2006.	258
<i>Kremzow v. Austria</i> , 12350/86, 21 September 1993.	484

<i>Kristiansen v. Norway</i> , 1176/10, 17 December 2015	223
<i>Krivoshapkin v. Russia</i> , 42224/02, 27 January 2011	219
<i>Krombach v. France</i> , 29731/96, 13 February 2001	397, 432
<i>Kucera v. Slovakia</i> , 48666/99, 17 July 2007	122
<i>Kudla v. Poland [GC]</i> , 30210/96, 26 October 2000	497
<i>Kurt v. Turkey</i> , 24276/94, 25 May 1998	67
<i>Kyprianou v. Cyprus [GC]</i> , 73797/01, 15 December 2005	218, 221, 358

L

<i>Labita v. Italy [GC]</i> , 26772/95, 6 April 2000	119, 129, 132, 134
<i>Ladent v. Poland</i> , 11036/03, 18 March 2008	136
<i>Lagutin and Others v. Russia</i> , 6228/09, 24 April 2014	294
<i>Lamanna v. Austria</i> , 28923/95, 10 July 2001	242
<i>Laska and Lika v. Albania</i> , 12315/04, 20 April 2010	137
<i>Lavents v. Latvia</i> , 58442/00, 28 November 2002	226
<i>Lavrechov v. Czech Republic</i> , 57404/08, 20 June 2013	92
<i>Lenskaya v. Russia</i> , 28730/03, 29 January 2009	485
<i>Lešník v. Slovakia</i> , 35640/97, 11 March 2003	34
<i>Letellier v. France</i> , 12369/86, 26 June 1991	72, 89, 103
<i>Leutscher v. Netherlands</i> , 17314/90, 26 March 1996	516
<i>Lhermitte v. Belgium [GC]</i> , 34238/09, 29 November 2016	415
<i>Ligue du Monde Islamique and Organisation Islamique Mondiale du Secours Islamique v. France</i> , 36497/05, 15 January 2009	382
<i>Lindon, Otchakovsky-Laurens and July v. France [GC]</i> , 21279/02, 22 October 2007	219, 444
<i>Lisica v. Croatia</i> , 20100/06, 25 February 2010	295
<i>L. M. v. Italy</i> , 60033/00, 8 February 2005	138
<i>Lüdi v. Switzerland</i> , 12433/86, 15 June 1992	151, 156
<i>Luedicke v. Federal Republic of Germany (dec.)</i> , 6210/73, 28 November 1978 ...	374
<i>Lutsenko v. Ukraine</i> , 6492/11, 3 July 2012	44, 52, 77, 82

M

<i>M. v. France (dec.)</i> , 10147/82, 4 October 1984	240
<i>Makhfi v. France</i> , 59335/00, 19 October 2004	317
<i>Maktouf and Damjanović v. Bosnia and Herzegovina [GC]</i> , 2312/08, 18 July 2013	212
<i>Mamedova v. Russia</i> , 7064/05, 1 June 2006	66, 75, 76, 78, 104, 112, 130
<i>Mammadov (Jalaloglu) v. Azerbaijan</i> , 34445/04, 11 January 2007	184
<i>Mancini v. Italy</i> , 44955/98, 2 August 2001	94
<i>Mangouras v. Spain</i> , 12050/04, 8 January 2009	90

<i>Marcello Viola v. Italy</i> , 45106/04, 5 October 2006.....	477
<i>Marguš v. Croatia [GC]</i> , 4455/10, 27 May 2014	217
<i>Mariani v. France</i> , 43640/98, 31 March 2005	396
<i>Marpa Zeeland B.V. and Metal Welding B.V. v. Netherlands</i> , 46300/99, 9 November 2004.....	440
<i>Masson and Van Zon v. Netherlands</i> , 15346/89, 28 September 1995.....	515
<i>Mattei v. France</i> , 34043/02, 19 December 2006	454
<i>Mattoccia v. Italy</i> , 23969/94, 25 July 2000.....	312
<i>Matveyev v. Russia</i> , 26601/02, 3 July 2008	511
<i>Matyjek v. Poland (dec.)</i> , 38184/03, 30 May 2006	15
<i>Mayzit v. Russia</i> , 63378/00, 20 January 2005	341
<i>M. C. v. Bulgaria</i> , 39272/98, 4 December 2003.....	21
<i>McFarlane v. Ireland [GC]</i> , 31333/06, 10 September 2010	495
<i>McKay v. United Kingdom [GC]</i> , 543/03, 3 October 2006	66, 73
<i>Medenica v. Switzerland</i> , 20491/92, 14 June 2001	398
<i>Medvedyev and Others v. France [GC]</i> , 3394/03, 29 March 2010.....	65
<i>Meftah and Others v. France [GC]</i> , 32911/96, 26 July 2002.....	468
<i>Melin v. France</i> , 12914/87, 22 June 1993	458
<i>Menesheva v. Russia</i> , 59261/00, 9 March 2006	183
<i>Menet v. France</i> , 39553/02, 14 June 2005	383
<i>Miailhe v. France (No. 2)</i> , 18978/91, 26 September 1996	295, 322
<i>Mikhaylova v. Russia</i> , 46998/08, 19 November 2015.....	336
<i>Mikolajová v. Slovakia</i> , 4479/03, 18 January 2011	198
<i>Miliniene v. Lithuania</i> , 74355/01, 24 June 2008.....	157, 294
<i>Miraux v. France</i> , 73529/01, 26 September 2006	314, 454
<i>Mirilashvili v. Russia</i> , 6293/04, 11 December 2008.....	327
<i>Mitrov v. “the former Yugoslav Republic of Macedonia”,</i> 45959/09, 2 June 2016	224
<i>M. N. and Others v. San Marino</i> , 28005/12, 7 July 2015.....	146
<i>Moiseyev v. Russia</i> , 62936/00, 9 October 2008.....	73, 117, 232, 319, 323, 350, 352
<i>Mooren v. Germany [GC]</i> , 11364/03, 9 July 2009.....	105
<i>Morby v. Luxembourg (dec.)</i> , 27156/02, 13 November 2002	499
<i>Morice v. France [GC]</i> , 29369/10, 23 April 2015	360, 445
<i>Morris v. United Kingdom</i> , 38784/97, 26 February 2002.....	348, 363
<i>M. S. v. Finland</i> , 46601/99, 22 March 2005.....	464
<i>Muller v. France</i> , 21802/93, 17 March 1997.....	84, 132
<i>Murat Vural v. Turkey</i> , 9540/07, 21 October 2014.....	7
<i>Murray v. United Kingdom</i> , 14310/88, 28 October 1994.....	47, 53, 59
<i>Muršić v. Croatia [GC]</i> , 7334/13, 20 October 2016	7

<i>Mustafa (Abu Hamza) v. United Kingdom (dec.)</i> , 31411/07, 18 January 2011.....	193
<i>Myumyun v. Bulgaria</i> , 67258/13, 3 November 2015	190

N

<i>N. v. Federal Republic of Germany (dec.)</i> , 9132/80, 16 December 1982	130
<i>Nart v. Turkey</i> , 20817/04, 6 May 2008	524
<i>Natsvlshvili and Togonidze v. Georgia</i> , 9043/05, 29 April 2014	54, 191, 435
<i>Natunen v. Finland</i> , 21022/04, 31 March 2009.....	324
<i>Navalnyy and Ofitserov v. Russia</i> , 46632/13, 23 February 2016	248, 411
<i>Navalnyy and Yashin v. Russia</i> , 76204/11, 4 December 2014	45, 68, 371
<i>N. C. v. Italy [GC]</i> , 24952/94, 18 December 2002	501
<i>Nerattini v. Greece</i> , 43529/07, 18 December 2008	84
<i>News Verlags GmnH & CoKG v. Austria</i> , 31457/96, 11 January 2000	244
<i>Nikitin v. Russia</i> , 50178/99, 20 July 2004	485
<i>Nikolov v. Bulgaria</i> , 38884/97, 30 January 2003	100
<i>Nikolova v. Bulgaria [GC]</i> , 31195/96, 25 March 1999	61, 104
<i>Nikula v. Finland</i> , 31611/96, 21 March 2002.....	357, 359
<i>Ninn-Hansen v. Denmark (dec.)</i> , 28972/95, 18 May 1999	308, 366
<i>Nortier v. Netherlands</i> , 13924/88, 24 August 1993.....	213

O

<i>O. v. Norway</i> , 29327/95, 11 February 2003	507
<i>Oberschlick v. Austria</i> , 11662/85, 23 May 1991	441
<i>Öcalan v. Turkey [GC]</i> , 46221/99, 12 May 2005	43, 102, 349
<i>Ognyan Asenov v. Bulgaria</i> , 38157/04, 17 February 2011	338
<i>Ohlen v. Denmark</i> , 63214/00, 24 February 2005.....	498
<i>Okkali v. Turkey</i> , 52067/99, 17 January 2006	7
<i>Osu v. Italy</i> , 36534/97, 11 July 2002.....	438
<i>Osváth v. Hungary</i> , 20723/02, 5 July 2005.....	108
<i>Oyston v. United Kingdom (dec.)</i> , 42011/98, 22 January 2002.....	460

P

<i>Padin Gestoso v. Spain (dec.)</i> , 39519/98, 8 December 1998.....	189, 259, 316
<i>Panovits v. Cyprus</i> , 4268/04, 11 December 2008.....	172, 363, 527
<i>Panteleyenkov v. Ukraine</i> , 11901/02, 29 June 2006	146, 167, 420
<i>Papon v. France (dec.)</i> , 54210/00, 15 November 2001.....	227, 228
<i>Parris v. Cyprus (dec.)</i> , 56354/00, 4 July 2002	308
<i>Patsouris v. Greece</i> , 44062/05, 8 January 2009.....	434
<i>Paul and Audrey Edwards v. United Kingdom</i> , 46477/99, 14 March 2002	125
<i>Peers v. Greece</i> , 28524/95, 19 April 2001	118

<i>Peev v. Bulgaria</i> , 64209/01, 26 July 2007	142
<i>Pelissier and Sassi v. France [GC]</i> , 25444/94, 25 March 1999	452
<i>Perez v. France [GC]</i> , 47287/99, 12 February 2004	379
<i>Perica Oreb v. Croatia</i> , 20824/09, 31 October 2013	85
<i>Perlala v. Greece</i> , 17721/04, 22 February 2007.....	472
<i>Perna v. Italy [GC]</i> , 48898/99, 6 May 2003	370
<i>Perry v. United Kingdom</i> , 63737/00, 17 July 2003	154
<i>Perry v. United Kingdom (dec.)</i> , 63737/00, 26 September 2002	297
<i>Peter Armstrong v. United Kingdom</i> , 65282/09, 9 December 2014	221
<i>P. G. and J. H. v. United Kingdom</i> , 44787/98, 25 September 2001 .	153, 161, 289, 326
<i>Pham Hoang v. France</i> , 13191/87, 25 September 1992	250
<i>Pichugin v. Russia</i> , 38623/03, 23 October 2012	240, 259
<i>Pinto Coelho v. Portugal (No. 2)</i> , 48718/11, 22 March 2016	245
<i>Piruzyan v. Armenia</i> , 33376/07, 26 June 2012	77
<i>Ploski v. Poland</i> , 26761/95, 12 November 2002.....	121
<i>P. L. v. France</i> , 21503/93, 2 April 1997	133
<i>Poitrimol v. France</i> , 14032/88, 23 November 1993.....	471
<i>Popov v. Russia</i> , 26853/04, 13 July 2006	369
<i>Portmann v. Switzerland</i> , 38455/06, 11 October 2011	57
<i>Posokhov v. Russia</i> , 63486/00, 4 March 2003	208
<i>Prehn v. Germany (dec.)</i> , 40451/06, 24 August 2010	342
<i>Pretto and Others v. Italy</i> , 7984/77, 8 December 1983.....	480
<i>Puig Panella v. Spain</i> , 1483/02, 25 April 2006.....	508
<i>Pullar v. United Kingdom</i> , 22399/93, 10 June 1996.....	220
<i>Punzelt v. Czech Republic</i> , 31315/96, 25 April 2000	89, 133

Q

<i>Quaranta v. Switzerland</i> , 12744/87, 24 May 1991.....	333
---	-----

R

<i>R. v. United Kingdom (dec.)</i> , 33506/05, 4 January 2007	19, 194, 202
<i>Radio France v. France</i> , 53984/00, 30 March 2004	252
<i>Raimondo v. Italy</i> , 12954/87, 22 February 1994	39, 99
<i>Ramanauskas v. Lithuania [GC]</i> , 74420/01, 5 February 2008	157, 293
<i>Ramishvili and Kokhreidze v. Georgia</i> , 1704/06, 27 January 2009	115
<i>Ramsahai and Others v. Netherlands [GC]</i> , 52391/99, 15 May 2007	22, 384
<i>Raninen v. Finland</i> , 20972/92, 16 December 1997.....	42, 56
<i>Reichman v. France</i> , 50147/11, 12 July 2016.....	439
<i>Reinhardt and Slimane-Kaid v. France</i> , 23043/93, 31 March 1998	456

<i>Reinprecht v. Austria</i> , 67175/01, 15 November 2005	114
<i>Ribitsch v. Austria</i> , 18896/91, 4 December 1995	184
<i>Riepan v. Austria</i> , 35115/97, 14 November 2000	237
<i>Ringvold v. Norway</i> , 34964/97, 11 February 2003.....	425
<i>R. M. D. v. Switzerland</i> , 19800/92, 26 September 1997	101
<i>Roemen and Schmit v. Luxembourg</i> , 51772/99, 25 February 2003	139
<i>Roman Zakharov v. Russia [GC]</i> , 47143/06, 4 December 2015	152
<i>Ross v. United Kingdom (dec.)</i> , 11396/85, 11 December 1986.....	429
<i>Rowe and Davis v. United Kingdom [GC]</i> , 28901/95, 16 February 2000	325
<i>Rudnichenko v. Ukraine</i> , 2775/07, 11 July 2013.....	217, 258
<i>Ruslan Yakovenko v. Ukraine</i> , 5425/11, 4 June 2015.....	435
<i>Rybacki v. Poland</i> , 52479/99, 13 January 2009	351

S

<i>S. v. Federal Republic of Germany (dec.)</i> , 8945/80, 13 December 1983.....	307
<i>Saadi v. United Kingdom [GC]</i> , 13229/03, 29 January 2008	60
<i>Sadak and Others v. Turkey (No. 1)</i> , 29900/96, 17 July 2001.....	313
<i>Sadak v. Turkey</i> , 25142/94, 8 April 2004.....	69
<i>Sakhnovskiy v. Russia[GC]</i> , 21272/03, 2 November 2010.....	332, 354, 470,
<i>Sakik and Others v. Turkey</i> , 23878/94, 26 November 1997.....	501
<i>Sakit Zahidov v. Azerbaijan</i> , 51164/07, 12 November 2015.....	145, 410
<i>Salduz v. Turkey [GC]</i> , 36391/02, 27 November 2008.....	171, 299, 527
<i>Salov v. Ukraine</i> , 65518/01, 6 September 2005.....	19, 209, 409
<i>Samoila and Cionca v. Romania</i> , 33065/03, 4 March 2008.....	108, 376
<i>Sanader v. Croatia</i> , 66408/12, 12 February 2015	402
<i>S. and Marper v. United Kingdom [GC]</i> , 30562/04, 4 December 2008.....	167
<i>Sannino v. Italy</i> , 30961/03, 27 April 2006.....	344, 348
<i>Sanoma Uitgevers B.V. v. the Netherlands [GC]</i> , 38224/03, 14 September 2010 ..	165
<i>Satik and Others v. Turkey</i> , 31866/96, 10 October 2000	129
<i>Saunders v. United Kingdom</i> , 19187/91, 17 December 1996.....	254
<i>Scavuzzo-Hager v. Switzerland</i> , 41773/98, 7 February 2006	57
<i>Schaal v. Luxembourg</i> , 51773/99, 18 February 2003	38
<i>Schatschaschwili v. Germany [GC]</i> , 9154/10, 15 December 2015	261
<i>Schmid-Laffer v. Switzerland</i> , 41269/08, 16 June 2015	182
<i>Schmid v. Austria (dec.)</i> , 10670/83, 9 July 1985	98
<i>Schumacher v. Luxembourg</i> , 63286/00, 25 November 2000.....	491
<i>S. C. v. United Kingdom</i> , 60958/00, 15 June 2004	530
<i>Seckerson and Times Newspapers Limited v. United Kingdom (dec.)</i> , 32844/10, 24 January 2012.....	246

<i>Sejdovic v. Italy [GC]</i> , 56581/00, 1 March 2006.....	399, 487
<i>Sekanina v. Austria</i> , 13126/87, 25 August 1993.....	502
<i>Selçuk and Asker v. Turkey</i> , 23184/94, 24 April 1998.....	148
<i>Selmouni v. France [GC]</i> , 25803/94, 28 July 1999.....	8, 182
<i>Sergey Zolotukhin v. Russia [GC]</i> , 14939/03, 10 February 2009.....	418
<i>Serves v. France</i> , 20225/92, 20 October 1997.....	161
<i>Shannon v. United Kingdom</i> , 6563/03, 4 October 2005.....	254
<i>Sher and Others v. United Kingdom</i> , 5201/11, 20 October 2015.....	106, 144
<i>Shilyayev v. Russia</i> , 9647/02, 6 October 2005.....	510
<i>Shimovolos v. Russia</i> , 30194/09, 21 June 2011.....	41, 51
<i>Shvydka v. Ukraine</i> , 17888/12, 30 October 2014.....	481
<i>Sibgatullin v. Russia</i> , 32165/02, 23 April 2009.....	451
<i>Sigurþór Arnarsson v. Iceland</i> , 44671/98, 15 July 2003.....	474
<i>Simons v. Belgium (dec.)</i> , 71407/10, 28 August 2012.....	72
<i>Smirnov v. Russia</i> , 71362/01, 7 June 2007.....	141
<i>Smirnova and Smirnova v. Russia (dec.)</i> , 46133/99, 3 October 2002.....	203
<i>Söderman v. Sweden [GC]</i> , 5786/08, 12 November 2013.....	7
<i>Sofri and Others v. Italy (dec.)</i> , 37235/97, 27 May 2003.....	226, 364
<i>Somogyi v. Italy</i> , 67972/01, 18 May 2004.....	396
<i>Sotiropoulou v. Greece (dec.)</i> , 40225/02, 18 January 2007.....	121
<i>Sottani v. Italy (dec.)</i> , 26775/02, 24 February 2005.....	383
<i>Sprotte v. Germany (dec.)</i> , 72438/01, 17 November 2005.....	204
<i>Stanford v. United Kingdom</i> , 16757/90, 23 February 1994.....	233
<i>Stepuleac v. Moldova</i> , 8207/06, 6 November 2007.....	48
<i>Stoianova and Nedelcu v. Romania</i> , 77517/01, 4 August 2005.....	201, 492
<i>Stoichkov v. Bulgaria</i> , 9808/02, 24 March 2005.....	400
<i>Storbråten v. Norway (dec.)</i> , 12277/04, 1 February 2007.....	18
<i>Suominen v. Finland</i> , 37801/97, 1 July 2003.....	408
<i>Sutter v. Switzerland</i> , 8209/78, 22 February 1984.....	241
<i>Sutter v. Switzerland (dec.)</i> , 8209/78, 1 March 1979.....	209

T

<i>T. v. United Kingdom [GC]</i> , 24724/94, 16 December 1999.....	529, 533
<i>Talat Tunç v. Turkey</i> , 32432/96, 27 March 2007.....	334
<i>Taliadorou and Stylianou v. Cyprus</i> , 39627/05, 16 October 2008.....	509
<i>Tanribilir v. Turkey</i> , 21422/93, 16 November 2000.....	125
<i>Tarasov v. Ukraine</i> , 17416/03, 31 October 2013.....	174
<i>Taxquet v. Belgium [GC]</i> , 926/05, 16 November 2010.....	407, 413
<i>Tejedor García v. Spain</i> , 25420/94, 16 December 1997.....	203

<i>Telfner v. Austria</i> , 33501/96, 20 March 2001	251
<i>Tendam v. Spain</i> , 25720/05, 13 July 2010	169
<i>Tierce and Others v. San Marino</i> , 24954/94, 25 July 2000	214, 474
<i>Tirado Ortiz and Lozano Martin v. Spain (dec.)</i> , 43486/98, 22 June 1999	161
<i>Tomasi v. France</i> , 12850/87, 27 August 1992	68, 388
<i>Turbylev v. Russia</i> , 4722/09, 6 October 2015	174, 288
<i>Turyev v. Russia</i> , 20758/04, 11 October 2016	30
<i>Twalib v. Greece</i> , 24294/94, 9 June 1998	466
<i>T. W. v. Malta [GC]</i> , 25644/94, 25 April 1999	60, 66
<i>Tymoshenko v. Ukraine</i> , 49872/11, 30 April 2013	77

U

<i>Uzun v. Germany</i> , 35623/05, 2 September 2010	155
---	-----

V

<i>Vacher v. France</i> , 20368/92, 17 December 1996	449
<i>Vachev v. Bulgaria</i> , 42987/98, 8 July 2004	62, 94, 494
<i>Vamvakas v. Greece</i> , 2870/11, 9 April 2015	471
<i>Van Anraat v. Netherlands (dec.)</i> , 65389/09, 6 July 2010	482
<i>Van der Ven v. Netherlands</i> , 50901/99, 4 February 2003	118, 122
<i>Van Geyselghem v. Belgium [GC]</i> , 26103/95, 21 January 1999	397
<i>Van Vondel v. Netherlands</i> , 38258/03, 25 October 2007	154
<i>Van Vondel v. Netherlands (dec.)</i> , 38258/03, 23 March 2006	180
<i>Varnas v. Lithuania</i> , 42615/06, 9 July 2013	123
<i>Vassis and Others v. France</i> , 62736/09, 27 June 2013	64
<i>Vaudelle v France</i> , 35683/97, 30 January 2001	312
<i>Vayıç v. Turkey</i> , 18078/02, 20 June 2006	492
<i>Vera Fernández-Huidobro v. Spain</i> , 74181/01, 6 January 2010	27
<i>Verdu Verdu v. Spain</i> , 43432/02, 5 February 2007	457
<i>Veselov and Others v. Russia</i> , 23200/10, 2 October 2012	158
<i>Vidal v. Belgium</i> , 12351/86, 22 April 1992	461
<i>Vinter and Others v. United Kingdom [GC]</i> , 66069/09, 9 July 2013	7
<i>Virabyan v. Armenia</i> , 40094/05, 2 October 2012	197
<i>Volkov and Adamskiy v. Russia</i> , 7614/09, 26 March 2015	159, 467
<i>Voskuil v. Netherlands</i> , 64752/01, 22 November 2007	164

W

<i>W. v. Switzerland</i> , 14379/88, 26 January 1993	78, 80, 89, 131
<i>W. v. Switzerland (dec.)</i> , 9022/80, 13 July 1983	343
<i>Weh v. Austria</i> , 38544/97, 8 April 2004	162

<i>Whitfield and Others v. United Kingdom</i> , 46387/99, 12 April 2005	210
<i>Wieser v. Austria</i> , 2293/03, 22 February 2007	55
<i>Withey v. United Kingdom (dec.)</i> , 59493/00, 26 August 2003	200
<i>Wloch v. Poland</i> , 27785/95, 19 October 2000	109
<i>Wolfmeyer v. Austria</i> , 5263/03, 26 May 2005	519
<i>Worm v. Austria</i> , 22714/93, 29 August 1997	243
<i>Worwa v. Poland</i> , 26624/95, 27 November 2003	150
<i>Wynen v. Belgium</i> , 32576/96, 5 November 2002	450, 463

X

<i>X. v. Austria (dec.)</i> , 6185/73, 29 May 1975	372
<i>X. v. Federal Republic of Germany (dec.)</i> , 8414/78, 4 July 1979	303
<i>X. v. Federal Republic of Germany (dec.)</i> , 8819/79, 19 March 1981	526
<i>X. v. Netherlands (dec.)</i> , 8239/78, 4 December 1978	149
<i>X. v. United Kingdom (dec.)</i> , 7306/75, 6 October 1976	308
<i>X. v. United Kingdom (dec.)</i> , 8231/78, 6 March 1982	316
<i>X. v. United Kingdom (dec.)</i> , 8295/78, 9 October 1978	340
<i>X. and Y. v. Austria (dec.)</i> , 7909/74, 12 October 1978	363
<i>X. and Y. v. Federal Republic of Germany (dec.)</i> , 8744/79, 2 March 1983	276

Y

<i>Y. v. Slovenia</i> , 41107/10, 28 May 2015	390
<i>Yağci and Sargin v. Turkey</i> , 16419/90, 8 June 1995	493
<i>Yaremenko v. Ukraine</i> , 32092/02, 12 June 2008	173, 181
<i>Yaroslav Belousov v. Russia</i> , 2653/13, 4 October 2016	234
<i>Yasar Kemal Gökçeli v. Turkey</i> , 27215/95, 4 March 2003	39

Z

<i>Z. v. Finland</i> , 22009/93, 25 February 1997	160, 166, 243, 428
<i>Zana v. Turkey</i> , 18954/91, 25 November 1997	366
<i>Zandbergs v. Latvia</i> , 71092/01, 20 December 2011	130
<i>Zaytsev v. Russia</i> , 22644/02, 16 November 2006	450
<i>Zdravko Stanev v. Bulgaria</i> , 32238/04, 6 November 2012	335
<i>Zherebin v. Russia</i> , 51445/09, March 2016	88
<i>Zhuk v. Ukraine</i> , 45783/05, 21 October 2010	473
<i>Zoon v. Netherlands</i> , 29202/95, 7 December 2000	459

Детальний зміст

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. КРИМІНАЛЬНЕ ОБВИНУВАННЯ	13
РОЗДІЛ 2. РОЗСЛІДУВАННЯ	21
Обов'язок здійснювати повне і ефективне розслідування	21
Безсторонність	27
Заяви для ЗМІ	28
Збереження таємниці	31
Критика посадових осіб	34
РОЗДІЛ 3. ЗАПОБІЖНІ ЗАХОДИ	37
Обмеження щодо зайнятості	37
Призупинення доступу батьків	38
Вилучення майна	39
РОЗДІЛ 4. ЗАТРИМАННЯ Й ВЗЯТТЯ ПІД ВАРТУ	41
Настання	41
Правова основа	42
Вимога щодо обґрунтованої підозри	47
Запобігання вчиненню правопорушення	51
Обставини й застосування сили	53
Обов'язок навести причини	58
Перша явка до суду	60
Обов'язок обґрунтовувати тримання під вартою	67
Умови тримання та жорстоке поводження	68
Зв'язок із зовнішнім світом	69
РОЗДІЛ 5. ПОПЕРЕДНЄ УВ'ЯЗНЕННЯ	71
Правова основа	71
Обґрунтування	72
Обов'язок враховувати стан здоров'я утримуваного під вартою	87
Застосування альтернативних заходів	88
Перевірка правомірності	101
Умови тримання	116
Тривалість	130
РОЗДІЛ 6. ЗБІР ДОКАЗІВ	137
Впізнання підозрюваного	137
Обшук і вилучення	138
Медичний огляд тіла, включно з судово-медичним розтином	149
Психіатрична експертиза	150
Обстеження місця вчинення злочину за безпосередньої допомоги підозрюваного	151

Перехоплення повідомлень та прослуховування розмов	151
Стеження з використанням аудіовізуальних засобів	153
Спостереження з використанням системи глобального позиціонування	155
Таємні агенти	156
Зобов'язання надавати відомості	160
Зобов'язання нерозголошення зібраних доказів з метою захисту приватного життя	166
Зберігання доказів після закінчення слідства/суду	167
Відповідальність за втрату чи пошкодження вилучених предметів	169
РОЗДІЛ 7. ДОПИТ	171
Право на допомогу захисника	171
Наявність перекладача	178
Доступ до матеріалів справи	179
Право зберігати мовчання	180
Незаконні методи допиту	182
РОЗДІЛ 8. ВИСУНЕННЯ ОБВИНУВАЧЕННЯ, УГОДА ПРО ВИЗНАННЯ ВИНУВАТОСТІ І ЗУПИНЕННЯ ПРОВАДЖЕННЯ	189
Висунення обвинувачення	189
Угода про визнання винуватості	191
Зупинення провадження	193
РОЗДІЛ 9. СУД ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ	207
Термінологія	207
Встановлений законом	207
Незалежність	209
Безсторонність	213
Рівноправність сторін	228
Військові суди	230
Суди державної безпеки та надзвичайного стану	231
Зміна складу суду	232
Зала судових засідань	233
РОЗДІЛ 10. ВІДКРИТЕ СУДОВЕ ЗАСІДАННЯ	237
Зміст	237
Обмеження включно з відмовою від права	238
Проголошення рішення	241
Обмеження щодо висвітлення	243
РОЗДІЛ 11. ДОВЕДЕННЯ І ДОКАЗИ	247
Тягар доведення	247
Свідки	258
Показання експертів	276
Прийнятність доказів	283
РОЗДІЛ 12. ЗАХИСТ	311
Повідомлення про висунуті обвинувачення	311
Виклик у судове засідання	316
Достатній час і можливості	316
Пред'явлення доказів обвинувачення	322
Юридичне представництво	330
Документи	356
Наявність доказів	364

Можливість підзахисного свідчити і подавати докази	365
Право на послуги перекладача	372
Потреба в установленій процедурі	375
Поява звинувачених у суді	376
РОЗДІЛ 13. ПРАВА ПОТЕРПІЛИХ	379
Відсутність права на судове переслідування	379
Обмеження права виступати на стороні обвинувачення як цивільний позивач	381
Можливість брати участь у розслідуванні	383
Зупинення провадження та виправдання як вирішення спору щодо права цивільного характеру	385
Обмеження на участь у судовому розгляді	387
Нерозголошення документів	388
Надмірна затримка	388
Захист інтересів потерпілого під час перехресного допиту	390
РОЗДІЛ 14. ЗАОЧНИЙ СУДОВИЙ РОЗГЛЯД	395
Відмова від права на участь	395
Юридичне представництво	397
Необхідність повторного розгляду	398
Відсутність при ухваленні вироку	405
РОЗДІЛ 15. ВИРОК	407
Обвинувальний вирок	407
Припинення провадження	420
Призначення покарання	420
Виправдання	423
Доступ до протоколів судових засідань	428
РОЗДІЛ 16. АПЕЛЯЦІЯ	429
Дотримання вимог статті 6	429
Право відповідно до статті 2 Протоколу № 7	432
Відхилення	436
Орган	441
Безсторонність	441
Повідомлення про слухання	449
Зміна кваліфікації обвинувачення	452
Неповідомлення змісту документів	456
Достатній час і можливості	458
Допустимість нових доказів	460
Непроведення допиту свідків	461
Рівноправність сторін	463
Юридичне представництво	465
Присутність обвинуваченого	473
Слухання у відкритому засіданні	478
Проголошення рішення	480
Необхідність у попередній ухвалі	480
Відкладений розгляд	481
Адекватність мотивів	482
Предмет ухвали	484

РОЗДІЛ 17. ВІДНОВЛЕННЯ ПРОВАДЖЕННЯ	485
Клопотання з боку обвинувачення	485
Найпридатніші форми відшкодування	487
Не обов'язково відповідає рішенням Європейського суду	487
Описання особи, яку повторно притягають до суду	489
РОЗДІЛ 18. СУДОВИЙ РОЗГЛЯД ВПРОДОВЖ РОЗУМНОГО СТРОКУ	491
Визначення періоду	491
Питання, що мають значення для встановлення факту порушення	493
Забезпечення ефективних засобів правового захисту	497
РОЗДІЛ 19. ВІДШКОДУВАННЯ І ВИТРАТИ	501
Відшкодування	501
Неправомірне засудження	510
Відшкодування витрат	515
РОЗДІЛ 20. ПИТАННЯ, ЩО СТОСУЮТЬСЯ НЕПОВНОЛІТНІХ	521
Арешт і тримання під вартою	521
Судовий контроль за арештом	522
Попереднє ув'язнення	522
Допит	526
Збереження доказів	528
Забезпечення справедливого судового розгляду	529
Наслідки судового процесу	533
ПОКАЖЧИК СПРАВ	535

Інформаційне видання

Джеремі Макбрайд

**ЄВРОПЕЙСЬКА КОНВЕНЦІЯ
З ПРАВ ЛЮДИНИ
ТА КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС**

Практика Європейського суду
з прав людини

Друге видання

Підписано до друку 04.06.2019 р. Формат 70x100/16.

Ум. друк. арк. 44,75. Папір офсетний.

Наклад 1000 прим.

Видавництво «К.І.С.»

0480 Київ-80, а/с 1, тел. (044) 462 5269, 462 5270,

kis.prom.ua

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції

ДК №4445 від 27.11.2012 р.

Цей посібник, підготовлений Відділом з питань впровадження прав людини на національному рівні Генерального директорату з прав людини і верховенства права, є практичним інструментом для тих юристів держав-членів Ради Європи, які прагнуть удосконалити навички з застосування Європейської Конвенції з прав людини та практики Європейського суду з прав людини у своїй щоденній роботі.

Якщо ви зацікавлені в тренінгових програмах з прав людини для практикуючих юристів, будь ласка, відвідайте веб-сайт Європейської програми з навчання у сфері прав людини для представників юридичних професій (HELP).

www.coe.int/help

www.coe.int/nationalimplementation

UKR

www.coe.int

Рада Європи є провідною організацією із захисту прав людини континенту. Вона об'єднує 47 держав-членів, включно з усіма країнами Європейського Союзу. Усі держави-члени Ради Європи підписали Європейську конвенцію з прав людини – договір, спрямований на захист прав людини, демократії та верховенства права. Європейський суд з прав людини здійснює нагляд за виконанням Конвенції у державах-членах.

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE